

O R V O S I P R A X I S.

K I - A D T A.

R Á C Z S Á M U E L,
KIRÁLYI CONSILIARIUS, MEDICINÆ
DOCTOR, ÉS PESTEN PHYSIOLOGIAT
TANÍTÓ PROFESSOR.

A KÖZSÉGI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRA

ELSŐ RÉSZ.

F. J. TUD. EGYESÜLET
SZÜLETETI ÉS MŰGYÁSZATI
KÖNYVTÁR

02 JUL 2006

B U D Á N.

PESTI KIRÁLYI UNIVERSITÁS BETŰIVEL.
M. DCCCL. ESZTENDŐBEN.

1801.

M. 25

N A G Y

KEGYELMŰ, ÉS MÉLTÓSÁGŰ

Ü R M É N Y I

ÜRMÉNYI JÓSEF ÚR

Ö

EXCELLENTZIÁJÁNAK,

A'

CSÁSZÁRI, KIRÁLYI, 'S APOSTOLI FELSÉG'

B E L S Ő - S T A T U S

T A N Á T S O S S Á N A K,

N E M E S

B Á T S - V Á R M E G Y E

N A G Y É R D E M Ű

F Ö - I S P Á N N Y Á N A K.

KEGYESSÉG, 'S BÖLTSESSÉG

S Z I V E S

B A R Á T T Y Á N A K.

EZEN MUNKÁJÁT, ÚGYMINT EGY TISZTA

SZÍVBŐL EREDETT HÁLÁADÓ TISZTE-

LETNEK BIZONYSÁGÁT, ÖRÖK EM-

LÉKEZETRE, ADGYA, AJÁNDÉ-

KOZZA, ÉS AJÁNLYA

RÁCZ SÁMUEL

STÖRCK ANTAL

ELŐ-BESZÉDE.

Minden jó rendben állatott Köz-Társaságnak egyik Fő-Dólgá az, hogy a' Nép meg-tartassék: nem-is ok nélkül, mert az ő Hatalma nevededik, avagy fogyatkozik, valamint a' Népnek száma örögbedik, avagy kissebbedik.

Erre nézve: nem élni, avagy betegség' miatt a' Köz Jónak elő-mozdítására alkalmatlannak lenni, mind egy értelemben vétetődik; mivel minden Társasági Hivatal egészében fundáltatik.

Ezt az Igazságot a' Bölts Köz Társaságok minden időben világosan által-latták; sokkal-is ditsőségesebb emlékezetet, az emberi nemzetnek megtartásában való foglalatosságokkal, a' következendő időkbén élőknél magok után hagytak, mintsem minden hatalmas Győzedelemnek emlékeztére fel-emelt pompás jegyi Épülettel, mellynek fundamentoma sok ezer ellenségnek holt tetemeiből készítettett.

De még-is ez az ő felebaráti szeretetből származott dicséretes fel-tett szándékok még eddig egészben bé-nem tellyesedhetett.

Sokat saradoztak ugyan, a' költségnek sem kedveztek, hogy jó rendelések által a' Majom-

Orvo-

Orvosokat ki - irthassák, a' Nép' egészségét meg tarthassák, és hiv, 's jól meg-próbált Orvosokra bizhassák, de ezek többire csak a' nagy Városokban mulatoznak, azért, a' távul való Faluktól megsz-e lakván, minden mezei szántó vető embernek nem használhatnak.

Annakokáért leg-nagyobb része a' mezei Népnek, és a' Katona, a' kik a' köz gondviselésre leg-érdemesebbek, ebből a' *kegyességből* igen keveset részesülnek; minnyájan még-is sokféle nyavalyákat szenvednek, és azokban csak Borbélyokra biztattanak.

Ebben az állapotban egyébképpen segíteni nem lehet, hanem csak úgy, hogy a' Borbélyok annyi Orvosi Tudományra taníttassanak, a' mennyi arra szükséges, hogy a' leg-gyakrabb, és leg-közönségesebb Történetekben a' köz Népnek használhassanak.

Ez vala régtől-fogva az én leg-szorgalmatosabb kívánságom: Halá-is légyen a' mi *Felsőges Monárchánknak*, a' kik, mihent meg-értették, azonnal *kegyesen* bé-is tellyesítették.

Annak az Uj Tanító Széknek fel-állása, melyből a' Borbélyok elsőben az Orvosi Tudománynak leg-szükségesebb fundamento mira, és azután azoknak a' beteg-ágyokhoz való alkalmaztatására a' mü született nyelvünken (a) taníttatnak, az Ő *Felsőgek*' Munkája. Uj Bizonyosága annak a' nagy *Kegyességnek*, mellyel Ő *Felsőgek* még a' leg-kissebb Haza-Fiakhoz-is viseltetni méltóztatnak.

Mindazonáltal ebből a' Jó-Téteményből nem minden Borbélyok részesülhetnek; jóllehet minnyájon hasanló érdemük: Némellyek ettől a'
Város-

Várostól (a) igen messze laknak; másoknak egyéb akadályok vagyon.

Ez a gondolat iratta velem ezt az Orvosi Tanítást.

Probált Orvosi Régulákat szedtem-öfzve, mellyek azoknak-is hasznosok, a' kik valaha élő tanítást hallattak, mostan pedig az elméjeket könyv által segiteni kívánnyák.

Azokat, a' kiknek számokra ezt a' munkát készítettem, még arra intem, hogy mindeneket a' könyvnek rendi szerént 's gyakran olvossanak, 's jól-is megfontolyanak: A' ki tsak imittamott egy két levélbe béként, az a' mit keres, azt meg-nem találja.

Mivel pedig magok mesterségeket jól értő Borbélyokat, midőn irtam, szemeim előtt forgattam, azért a' nyavalyáknak külső orvoslásokról semmit sem tanítok.

Az Orvosságoknak mértékeket, kivévén a' Gyermek nyavalyájokban javasolt szereket, megállapodott idejű, és erős emberekhez szabtam: a' Borbély okos ítéletére bizattatik, azokat mindenféle állapothoz alkalmaztatni.

Azzal-is, úgy vélem, jót tselekedtem, hogy egy rendből, és egy tzelra több Orvosságokat javasoltam: Gyakran a' beteg egy szert utál; mást pedig hasanló erejűt bévehet: Vagynak más környülállások-is, a' mellyek az ilyen bővölködést meg-kívánnyák.

A' Patika - munkával készítettett Orvosságok fel-találtatnak az Auszriai Tartományok' Patikáros könyvében, melly már német nyelvre-is fordittatott.

Utólyá.

Utólyára, hogy ez a munka annál hasznosabb legyen, azokat az orvosságokat, a' melyek ebben a' Tanításban javasoltatnak, különös Rendekre olítottam, és minden emlékezetre méltó dolgokat rendes Laitromba vettem (a).

Másokat, a' kiknek nem irtam, arra kérem, hogy az olvasásban arról a' fel-tett tzeírlől mindenkor meg-emlékezzenek, a' melyet én az írásban szemem előtt tartottam.

Irtam tudni illik a' mű Austriai Német Tartományinkban lévő Falusi, és Hadi Borbélyoknak számára. Ez az oka, hogy némelly dolgokat igen röviden, másokat éppen nem-is emlegetek. Ebben vagyon az együgyű írás, és a' Hazánkban megszokott szóllás' módgyának-is valóságos mentsége.

Azzal ugyan magamnak nem hizelkedem, hogy ennek a' könyvnek ki-adásával mindeneknek tanátsot adtam, de még-is hogy sokoknak használtam, azt valójában úgy gondolom.

A' Borbély ugyan ezzel a' Tanítással annyira soha sem mehet, mint a' Doktor; mert az Orvosi Tudomány az ő elméjének erejét sokkal felyül haladgya; egy szóval; A' Borbély nem Doktor.

De még-is, ha elég okos, azt gyakorolhattya, a' miről itten tanítást talál, és hogy azonnal annak bizonyoson hasznát-is veszi, azt az én sokféle próbáim velem el-hitették.

Leg-nemesebb jutalma az én fáradságaimnak, és leg-hathatósabb ösztön az tovább való munkálkodásra-is az, ha a' mű *Felleges Monárchaink* várasoknak, és az én nyughatatlan kívánságomnak, az emberi nemzetnek meg-tartásában való foglaltossággommal eleget tehetek. A'

a) Ennek helyette más hasznosabb dolgok tétettek.

A'

K I - A D Ó N A K

E L Ö - B E S Z É D E.

El-fogyván a' *Störck Antal'* Orvosi Tanításnak első Magyar ki-adása, füzkséges lett ez a' második ki-adás, mellyben a' Vefzett-Kutyamarásnak (p. 524.) és a' Skárlát hidegnek (p. 334.) le-írása, és orvoslása, igen hafznos munka, melly az első kiadásban nem volt.

A' *Selle Christián'* Praxissából-is sok betegségek ebbe a' második ki-adásba által tétettek, és némelly helyeken az-is meg-mutattott, hogy az ujjabb Orvosi Tanításoknak miképpen lehessen leg-bátorságosobban hafznát venni; és így már ez a' második ki-adás sokkal bővebb, és sokkal közönségesebb hafznú-is lett az első ki-alásnál.

A' *Publicumnak* tudósittására azt-is ki-adtam ebben az Első Réfzben (pag. 567.), a' mit molt az egymással vefzekedő Orvosok egymásnak a' szemekre hánynak.

A' Második Réfzben (p. 257.) a' *Brown'* *Theoriáját*-is ki-adtam azért, hogy *elsőben* a' *Publicum* könnyen meg-érthesse, és meg-tudhassa,

hassa, hogy az új Orvoslásnak Tudománya miből áll; *másoufzor* hogy a' nagyobb tökéletességre menni igyekező belső Orvosok-is könnyen általláthassák, hogy az Orvoslásnak Mestersége miben változik az új Orvosi Tudomány fzerént. Végtire ebből a' Theoriából ki-húztam, és deák nyelven közönséges meg-visgálásra ki-tettem 105. Allításokat (*assertiones*). Az, a' ki azokat valósággal meg-hamisíthatná (*refutálhatná*), nagy jutalmat nyerhetne.

Azokat a' Récepteket, a' mellyeket *Störck Antal* a' maga tanításiban, és betegségekben javasol, apro számokkal citálom mindenütt, példának okáért így: Nro. 1. 2. 3. 4. 5. — és a' Második Részhez adtam (*pag. 705.*). A' Skárláthoz való Réceptek Római számokkal citáltatnak, és a' 422-dik lapon kezdődnek ebben az Első Részben. A' Vefzett Kutyamárásban javasolt Réceptek kezdődnek ebben az Első Részben az 564-dik lapon, és mindenütt nagy betűkkel citáltatnak. A' dósisok mindenütt, ahól a' Gyermeknek nem neveztetnek, meg-állapodott idejű emberekhez szabadtattak.

A' többit, a' mit még előre meg-mondani kellene, a' Második Résznek Eö - beszédében kell meg-olvosni.

A'

S T Ö R C K A N T A L

T A N Í T T Á S I N A K

É S

B E T E G S É G E I N E K

T E K É N T E T E.

Levél.

B	é-vezetés. <i>Introductio</i>	1
	Az Hideglelésről közönségesen. <i>De Febre</i>	13
A'	Forró - Hideglelésről. <i>De Febre continua</i>	15
A'	Rorhatt Hideglelésről. <i>De Febre putrida</i>	46
A'	Gyuladásról közönségesen. <i>De Inflammatione</i> ..	84
Az	Agyvelőnek gyuladásáról. <i>De Inflamm. Cerebri</i> ..	89
A'	Szemnek gyuladásáról. <i>De Inflammat. Oculi</i> ..	97
A'	Fülnek gyuladásáról. <i>De Inflammatione Auris</i>	110
A'	Torokfájásról. <i>De Angina</i>	112
Az	Óldalnyilallásról. <i>De Pleuritide</i>	123
A'	Tüdő-gyuladásról. <i>De Peripneumonia</i>	136
A'	Vérpökésről. <i>De Hæmoptoe</i>	154
A'	Fulladásról. <i>De Asthmate</i>	186
A'	Mejvízkorságról. <i>De Hydropes Thoracis</i>	192
A'	Szívdobogásról. <i>De Palpitatione Cordis</i>	196
Az	Hurutról, és Nátháról. <i>De Catarrho</i>	200
A'	Fullasztó Hurutról. <i>De Tussi convulsiva</i>	204
Az	Ágyékhártyának gyuladásáról. <i>De Inflammatio-</i>	
	<i>ne Diaphragmatis</i>	213

A'

A' Májnak gyuladásáról. <i>De Inflammatione Hepatis</i>	217
A' Gyomornak gyuladásáról. <i>De Inflammatione ventriculi</i>	225
A' Gyomor görtsről. <i>De Cardialgia</i>	228
Az Émelygésről, és okadásról. <i>De Nausea, et Vomitu</i>	233
A' Vérökadásról. <i>De vomitu cruento</i>	234
Az Hasfájásról. <i>De Colica</i>	237
Az Hasmenésről <i>De Diarrhæa</i>	246
A' Vérhasról. <i>De Dysenteria</i>	256
A' Veséknek gyuladásáról. <i>De Inflammatione Renum</i>	267
A' Rheumatismusról, és Arthritistről. ..	269
Az Hójasos Himlőről. <i>De variolis</i>	283
Az Himlő bé-óltásról. <i>De Inoculatione variolarum</i>	311
A' Veres Himlőről. <i>De morbillis</i>	323
A' Skarlátról. <i>De Skarlatina</i>	332
Az Orbántzról. <i>De Erysipellate</i>	442
A' Gattaütésről. <i>De Apoplexia</i>	492
A' Szélütésről. <i>De Paralyfi</i>	505
A' Nyavalyarontásról. <i>De Epilepsia</i>	509
A' Veszett Kutyamarásról. <i>De Hydrophobia</i>	524
Orvoságok a' veszett Kutyamarás ellen.....	564
A' Störck Receptyei..... II. Rész.....	705
A' Störck Receptyeinek Taxája .. II. Rész.....	801

A'

S T Ö R C K A N T A L

TANÍTTÁSIHOZ, ÉS BETEGSÉGEIHEZ ADATOTT TANÍTTÁSOKNAK, ÉS BETEGSÉGEKNEK TEKÉNTETE.

Állandó Hidegglelések. *Febres Continentes* 15. 21. 53
 Egynapi Hidegglelés. *Febris Ephemera*.....13
 Tízta

Tiszta Forró Hideglelés. <i>Febris continua simplex</i>	21
Gyulafztó Forró Hideglelés. <i>Febris continua Inflammatoria</i>	23
Rothatt Forró Hideglelés. <i>Febris continua Putrida</i>	30. 46.
Engedő Hideglelések. <i>Febres Remittentes</i>	53
Tiszta Epés Hideglelés. <i>Febris Biliosa simplex</i>	55
Gyulafztó Epés Hideglelés. <i>Febris Biliosa In- flammatoria</i>	58
Rothatt Epés Hideglelés. <i>Febris Biliosa Putrida</i>	58
Taknyos Hideglelés. <i>Febris Pituitosa</i>	59
Rendetlen Hideglelések. <i>Febres Irregulares</i>	53
Siető Érzőinas Hideglelés. <i>Febris Acuta ner- vosa</i>	62
Lassú Érzőinas Hideglelés. <i>Febris lenta nervosa</i>	64
Az Hideglelésnek Történetei. <i>Symptomata Febrium</i>	65
Meleg. <i>Calor</i>	65
Hideg. <i>Frigus</i>	66
Szomjúság. <i>Sitis</i>	67
Ételnemkévánás. <i>Inappetentia</i>	68
Éwelygés, és okádás. <i>Nausea, et vomitus</i>	32. 68
Szelek. <i>Flatus</i>	69
Haszorulás. <i>Obstructio alvi</i>	70
Hasmenés. <i>Diarrhæa</i>	33. 72
Vérfolyás. <i>Hæmorrhagia</i>	31. 72
Izzadás. <i>Sudor</i>	33. 73
Hideglelésős gyengeség. <i>Debilitas Febrilis</i>	74
Álmatlanság. <i>Pervigilium</i>	28. 75
Zsibbadás. <i>Stupor</i>	76
Eszelőség. <i>Delirium</i>	27. 76
Inrángatódások. <i>Convulsiones</i>	28. 79
Gyötrődés. <i>Anxietas</i>	80
Fájdalom. <i>Dolor</i>	26. 81
Köhögés. <i>Tussis</i>	33.
Külső Daganatok. <i>Tumores externi</i>	35.
Ki-ütések. <i>Exanthemata</i>	35
Kásabimlő, és Petets. <i>Miliaria, & petechiæ</i>	38

Orvosságok a' Selle Praxissából	81
Mixtura Diaphoretica.	81
Mixtura Resolvens	82
Mixtura Solvens.	82
Mixtura Temperans	82
Potio Alexipharmaca prima	83
Potio Alexipharmaca secunda	83
Acetum Bezoardicum	83
Potio laxans.	84
Fő - fájás. <i>Dolor Capitis</i>	94
Szemgyulladás. <i>Ophthalmia</i>	97. 101
Szemfót. <i>Macula corneæ</i>	102
Szemdagadás. <i>Pterygium</i>	102
Szem-előesés. <i>Staphyloma</i>	103
Szem ki-taszítás. <i>Ophthalmoptosis</i>	103
Szemvizkorság. <i>Hydrophthalmia</i>	104
Szemszőrhajlás. <i>Trichiasis, et Distichiasis</i> .	404
Szemhéjfordulás. <i>Ectropium, et Entropium</i> .	105
Szem bé-zárás. <i>Blepharoptosis</i>	105
Szem bé-nem zárhatás. <i>Lagophthalmus</i> . ..	106
Könyfolyás. <i>Epiphora, et Lippitudo</i>	106
Orvosságok a' Selle Praxissából.	107
Aqua Ophthalmica resolvens	107
Aqua Ophthalmica confortans	107
Betegségek még a' szemekben.	
Fejér Hájag. <i>Cataracta</i>	108
Homályosság. <i>Glaucoma</i>	108
Ki-tágult Szemfény. <i>Mydriasis</i>	109
Fekete Hájag. <i>Amaurosis</i>	109
Fülzugás. <i>Tinnitus, et Susurrus aurium</i> ..	110
Süketség. <i>Surditas</i>	111
Mejhártya, és Tüdő-gyulladás együtt. <i>Pleuro-Pe-</i> <i>ripneumonia</i>	148
Vérfolyások. <i>Hæmorrhagiæ</i>	150
Foghúsvérfolyás. <i>Stomacace</i>	153
Orvérfolyás. <i>Hæmorrhagia Nasium</i>	154
Sarvasztó Betegségek. <i>Morbi Hædici</i>	162

Száradás. <i>Atrophia</i>	163	
Gyermekszáradás. <i>Atrophia Infantum</i> ..	164	
Gerintzsarvadás. <i>Tabes Dorsalis.</i>	165	
Vénségsarvadás. <i>Marasmus senilis</i>	166	
Sarvalzító Hideglelés. <i>Febris Hectica</i> ..	167	
Genyettséges Hideglelések. <i>Febres Phyticae</i> ..	172	
Tüdőrothadás. <i>Phthisis Pulmonalis</i>	178	
Májrothadás. <i>Phthisis Hepatica</i>	184	
Léprc <th>adás. <i>Phthisis Linealis</i></th> <td>184</td>	adás. <i>Phthisis Linealis</i>	184
Veserothadás. <i>Phthisis Renalis</i>	185	
Nádrarothadás. <i>Phthisis Uterina</i>	185	
Fodorhájrothadás. <i>Phthisis Mesenterica</i> ..	186	
Bélrothadás. <i>Phthisis Intestinalis</i>	186	
Rekedés. <i>Raucedo</i>	203	
Ornátha. <i>Coryza</i>	209	
Náthás Torokfájás. <i>Angina Catarrhalis</i> ..	210	
Náthás Hurut. <i>Tussis Catarrhalis</i>	210	
Fattyú Tüdőgyulladás. <i>Peripneumonia Notha</i>	212	
Prrüszszegés. <i>Sternutatio</i>	213	
Tsuklás. <i>Singultus</i>	214	
Lüdértznyomás. <i>Incubus</i>	215	
Nehéz nyelés. <i>Deglutitio Diff.cilis.</i> ..	221	
El-veszett ételkévánás. <i>Anorexia</i>	221	
Beteges ételkévánás. <i>Appetitus morbosus.</i>	224	
Gyomorégés. <i>Ardor ventriculi</i>	225	
Emésztt-étel folyás. <i>Fluxus Cæliacus</i> ..	252	
Nyers-ételfolyás. <i>Lienteria</i>	253	
Májsfolyás. <i>Fluxus Hepaticus</i>	254	
Fekete Nyavalya. <i>Morbus niger.</i>	255	
Köldöksömör. <i>Cholera</i>	265	
Fattyú oldalnyilallás. <i>Pleuritis Spuria</i> ..	280	
Farsába, Ágyékfájás, Hajlott fő. <i>Ischias,</i> <i>Lumbago, collum obstipum.</i>	281	
Podágra	282	
Fattyú Himlők. <i>Variolæ Spuriæ</i>	323	
Rubeolæ.	331	
Tsolyánhimlők. <i>Urticæ</i>	333	

A' Skárlát Hidegtelelésről a' Ki-adónak munkájából	334
Orvosságok a' Skárláthoz	422
Ellenkezés. <i>Antipathia</i>	454
Lépes Görts. <i>Hypochondriasis</i>	455
Nádragörts. <i>Hysteria</i>	461
Érzőinas Sarvadás. <i>Phrysis nervosa</i>	464
El-gyengült Emlékezés. <i>Amnesia</i>	465
Különös Bolondság. <i>Amentia partialis</i>	466
Komorkedvűség, és Bolondság. <i>Melancholia, et mania</i>	468
Rángatódások. <i>Convulsiones</i>	470
Futó Görts. <i>Crampus</i>	471
Szijasinasrángatódások, és görtsös öfvehezűződások. <i>Subsultus, et spasmodicæ contractiones</i>	471
Fog-tsikorgás. <i>Trismus</i>	471
Akarat ellen való katzagás. <i>Rifus Sardonus</i>	471
Kutyagörts. <i>Spasmus Cynicus</i>	472
Vitus Tántza. <i>Chorea Sancti Viti</i>	472
Nyavalyarontásos Görts. <i>Ecclampsia</i>	472
Rendetlen Inrángatódás. <i>Raphania</i>	473
Merevedés. <i>Tetanus</i>	474
Reszketés. <i>Tremor</i>	476
Sugaradás. <i>Contractura</i>	476
Szédelgés. <i>Vertigo</i>	477
Ájulások. <i>Deliquia</i>	478
Álmodatlanság. <i>Agrypnia</i>	481
Álmoság. <i>Sopor</i>	482
El-rejtezés. <i>Ecstasis</i>	484
Öszlopkép. <i>Catalepsis</i>	484
Álomjárás. <i>Somnambulismus</i>	485
A' Browniánusoknak, és Antibrowniánusoknak veszekedések	567
Nyomtatásbéli Hibák	577

A' KI-ADÓNAK TISZTELETÉRE.

A' Régiség Koszorókkal
 Tsak azt ékesítette,
 A' ki hatalmas karokkal
 Nevét nemesítette;
 És tsak annak osztogatta
 Jutalom Koronáit,
 A' ki többször mutathatta
 Vitézül nyert prédáit.
 Akkor tette Érdemének
 Tzimerét paiszsára
 A' Vitéz, ha Fegyverének
 Omlott a' vér sullyára:
 Most nem tsak a' Kar' ereje
 Emel Érdem - Köveket,
 Hanem a' Minerva Teje
 Nevel bölts Vitézeket.
 Vitézeket, hadakozni
 Mert ezek-is szoktanak;
 Böltsüket, mert gondolkozni
 Tsak ezek tanítanak.
 Már akar tsak gondolkozzon,
 S' dólgozzon a' bölts Vitéz,
 Akar pedig vagdalkozzon,
 Az ember javára néz.

De ha a' Már's Fia ki - szál
 A' Vér tsata helyére,
 Készül, a' bová tsak talál,
 Az ember veszélyére.
 És még-is a' Hazájokért
 Hartzoló Bajnokoknak
 Nemes viaskodásokért
 Kell lenni Jutalmoknak.
 Im a' Tudós Hazájának
 Úgy igéri óltalmát,
 Hogy azzal ember-társának
 Nem rontya nyugodalmát.
 Sőt az ember' bóldogságát
 Mind úntalan vizsgálja
 Mind addig, míg annak ágát
 Végre fel nem találja.
 De nem-is kisebb emennek
 Jutalma amazénál:
 Mennyi Már's Fiai mennek
 Nagyobbra Pallásénál?
 Az időknek régisége
 Tündöklük sok Hérókkal:
 De hát pompás Díszessége
 Ragyog hány Cziczerókkal?
 A' Jutalmat osztogattya
 Hát a' sors mind kettőnek,
 Mind a' Minerva magzattya,
 Mind a' Már'st követőnek.
 A' múlandóság' mohai
 Egyiknek sem ártanak,
 Sirt azoknak omlásai-
 Közt egynek sem ástának.

De a' Bajnok a' Bajnoktól
 A' mint különbözhetik,
 Úgy egy Tudós Bölts másoktól
 Más elébe tétetik.
 Úgy-is hozza azt magával
 A' Rend 's az Egyenesség;
 Hogy a' ki méltóbb Rangjával,
 Azé a' főbb nyereség.
 Ha a' Tudósok Tárgyait
 Egyről egyre fel-vezem,
 Kérdés, a' Pallás Fiait
 Itt millyen rendbe teszem?
 Itten a' nagy különbséget
 Már előre láthatni,
 'S azért egynek elsőséget
 Nem olly könnyen adhatni.
 Ha ugyan a' Természetnek
 Rendje itt-is meg-álhat,
 A' lefzsz elsőbb, az életnek
 A' melly többet használhat.
 Ám! vallyon mellyik Tudomány
 Vág eleibe annak?
 Mellyben ez Égi adomány'
 Titkai rejtve vannak.
 De hiszem utólsó ága
 Minden Tudományoknak
 Tsak az Élet' bódogsága,
 Egy hát céljok azoknak.
 Ha már a' Tudományoknak
 Mind egyre megy ki végek;
 Úgy egymás között céljoknak
 Nem lézzen különbségek.

De van bizonyos mértéke
 'S grádirtsa a' Tárgyoknak,
 Mellyből főbb 's a'sóbb értéke
 Jól ki tettzik azoknak.
 Mihelyt a' czél' méltóságát
 Hellyesen meg-vi'sgáltuk,
 Már a' Tudomány' nagyságát
 Valóban fel-találtuk.
 Az Élet egy olly drága kints
 Az egész természetben,
 Melly nélkül semmi Lételet nints;
 Lételet van az Életben.
 Nem Fő Tudomány-é e' nagy
 'S Fő Kin'set meg-tarrani?
 Merjen bár ebbe Mómus, vagy
 Más ellenem mondani!
 Ez méltán Királlyá a' több
 Minden Tudományoknak;
 Nintsen ennél egy-is elsőbb:
 Feje ez amazoknak;
 Ez az Élet' bölcsőségét
 Oh mennyivel nagyította!
 Mikor annak tartósságát
 Édesíteni tanította
 Az el-vezett egésséget
 Ez újjra vizsgálja hozza;
 'S a' kéres Jövendőseget
 Így meg fűszerfámozza;
 A' nyavalyák' dühösségét
 Hafzonta'anrá teszi,
 'S azoknak kegyetlenségét
 Meg hódította 's el-vezti,

Mennyi ezer ellenségek
 Vetnek lest életünknek,
 'S im az Orvos Mesterségek
 E' leg drágább kintsünknek?
 Olly számos veszedelmekben
 Ótalm helyet adnak,
 És bátorságos keblekben
 Szelidül bé-fogadnak.
 E' Tudomány nagy hatznait
 A' Régiség már látta,
 'S innen vólt, hogy Orvossait
 Isten gyanánt imádtá.
 De valamint méltósága
 E' Tudomány czéljának
 Első, — úgy híjánossága
 Nagy vólt alkotványának.
 E' Tsonkának ki-földésén
 Már sok Nagyok dolgoztak;
 De annak ki-pótolásán
 Híjjába gondolkoztak.
 Leg-első vólt alkotványá
 A' nagy Hippócratesnek,
 Ő utána Tudománnya
 Más vólt Empedóclesnek,
 Idővel majd erőt vettek
 A' sok Dogmáticusok;
 A' kiket nyomba követtek
 Az Arabs Chémicusok;
 Ez után a' Chémicusok
 Lassanként el-tűntenek,
 És a' Mathemáticusok
 Hellyre verekedtenek;

De mind ezek fő czéljokat
 Éppen el nem érthették,
 Sőt inkább Tudományokat
 Tökéltelenítették.
 Majd a' nagy Burháw végtére
 Meg-jelent; 's útat nyitott
 És a' régi rozsfz helyére
 Jobb alkatványt állított.
 E' nagy Orvos' Munkájának
 Sok tisztelői voltak,
 És méltó Találmányának
 Csak nem mind meg hódoltak,
 De majd más újat kezdettek
 Csúllennel Angliába
 A' Tudósok 's zavart tettek
 A' Burháw Munkájába.
 Most már a' sok Tudósoknak
 Munkái egymást érték,
 'S javát e' változásoknak
 Közelebbről ígérték,
 A' mikor a' Nagy Brunónak
 Híre meg állította
 E' zűrt, s' szemét a' vivónak
 Magára fordította.
 Az ő meg jelenésére
 Sok Bajnokok el-tűntek,
 Néki hajlottak részére,
 'S hadakozni meg szűntek,
 Némeltyek ugyan erejét
 Ennek nem szenvedhették,
 Mert Tudománya' Velejét
 Jól által nem érthették:

Sõt ellene világosan
 Ki kelni mérészeltek ;
 De hijjába , mert okosan
 Néki meg nem feleltek.
 Majd a' kik leg-keményebben
 Véle soká. hartzoltak ,
 Azok önként 's leg-könnyebben
 Néki mind meg hódoltak ;
 Le tették már Fegyvereket ,
 'S Győzőjököt dírsérik ,
 Mivel másképpen végeket
 Láttják hogy el-nem érik
 Most a' Braun nagy Nevének
 Híre megszűze terjedett ;
 Mert tökéllerességének
 Minden Tudós engedett.
 Már csak azon igyekszenek
 Nevének Betsmérői ,
 Hogy Brunónak lehessenek
 Ők méltó követői.
 És valóban a' Jutalom
 Nem tsalta meg céljokat ,
 Mert a' Német Birodalom
 Mutat Röschlaub , 's Frankokat.
 De hogy hátra nem maradt
 Itt a' Nagy Pannónia ,
 Im a' Remek ! mellyet adott
 Egy Tudós Hazánkfia ,
 A' kinek nagy érdemei
 Úgy-is esméretesek ,
 'S munkás tselekedetei
 Méltán dítséretesek.

Már több ízben Nemzetének
 Kedves vőlt nagy munkája,
 Igaz Hazafi - szívének
 Ez nem első Próbája.
 Mindenkör tsak Hazájának
 Fő hasznára czélozott,
 'S im tüze buzgóságának
 Még mostan sem változott.
 Brúnót maga Nagyságátlan
 Velünk meg esmérteti,
 'S e' nagy hasznú Munkájában
 Laurussát kötözteti.
 El - törölhetetlen létszen
 Hirre méltó Nevének!

Tsak kis Érdem - Követ tétszen
 Ezzel Nagy Mesterének.

F. Ö. F. S. 71

Orvosi Tudományának
 harmadik Észtendejében.

7) Felső - Orv. Felső - Orv.

B É - V E Z E T É S.

Minden, mind belső, 's mind külső résznek az emberi testben különös haszna, és csak egyedül magának tulajdon munkálkodása vagyon.

Ha ezek a' részek mindnyájan tökéletes állapotban vagynak, és könnyen, szabadon, vígan, 's áthatatosan munkálkodnak, akkor az ember *egészséges*.

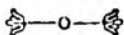
Az egészséges ember vidám elméjű, maga hivatására, 's testének mozgására mindenkor kész: az ő részei mindnyájan egyaránt, és természet szerént melegék, 's lágyok; az ábrázattya vidám, tiszta, és helységéhez képest jó színű; a' szemei tiszták, és frisek; az ajakai pirosak; a' nyelve nedves, piros, és tiszta; minden külső, 's belső érzékenységei épek, és élesek; a' természet szerént való tisztulási rendek; a' lélekezése könnyű, tsendes, és egyarányú; az érverése (*pulsus*) szabad, erős, lassú, és egy(za)ba-fú; az álma pedig tsendes, és elevenítő.

Ha az emberi testben valami munkálkodás a' maga rendétől el távozik; ha könnyen, szabadon,

Első Rész.

A

vígan,

vigan, 's álhatatofon nem gyakoroltathatik, tapasztalható-képpen meg-akadályoztatik, avagy meg-bomlik, akkor jelen vagyon a' *betegség*.

Tehát a' betegséget illendőképpen meg-nem esmérheti, az-az: helyesen meg-nem értheti, hogy a' mi testünkben természet szerént való, avagy egészséges állapottyától mi távozott-el, avagy mellyik rész, és mi módon romlatt-meg, a' ki előbb az emberi test-réizeinek természet szerént való, avagy egészséges állapottyát jól ki-nem-tanúlja; a' ki pedig a' betegséget meg-nem esméri, az helyesen orvosolni nem tud.

Annakokáért oktanul tselekednek azok, és mindenkor magokat nagy veszedelembe vetik, a' kik az egészségeket tudatlan *majom-orvosokra* bizzák.

Mentől nagyobb az akadály, és a' bomlás; mentől többek, és az életre szükségesebbek azok a' munkálkodások, a' mellyek meg-bomlattak; mentől keményebbek az okok, és a' történetek (*symptomata*); annál súlyosabb, és veszedelmesebb a' nyavalya-is.

Igen súlyos, és veszedelmes betegségek kemény-ségekben sokáig nem tarthatnak; rövid időn vagy jóra, vagy rosszra el-változnak.

Annakokáért ilyenkor az el-nyomottatott természet' erejének segítségére mindgyárt kezdetben hatásos orvosságok kívántatnak: a' várokozás veszedelmes; a gyengye orvosság haszontalan: Jobb-is a' veszedelmes környűállásokban kétszéges orvoslást-is meg-próbálni, mint-sem a' beteget szerentsétlenségében vigasztalás nélkül hagyni, avagy haszontalan orvosságokkal tsak gyötröni.

A' gyenge nyavalyáknak orvoslását ellenben gyakran lehet, 's kell-is egyedül a' természetre bizonni; tsak akkor szükséges a' segítség, a' mikor a' természet

mézet az igaz uttól ki-tántorodik, avagy elégséges erővel nem bír.

Mikor a' gyenge betegségek kemény orvossággal orvofoltatnak, és egyszerre lemmivé tétetni, avagy leg-aláb, meg-rövidítetteti kívantatnak, akkor ellenkező dolog szokott történni; mert az erőszakos orvoslás által a' természet el-tévelyedik; a' betegség meg - sulyosodik, és meg - hosszabbadik, avagy a' beteg olly veszedelembé esik, melly gyakran halállal végződik.

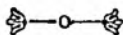
Az-is nagy, és igen veszedelmes tévelygés, ha valaki azt hiszi, hogy minden betegségnek orvoslását hánytató, avagy hashajtó-orvossággal; izzáztató szerekkel, avagy ér-vágással kell kezdeni. Elsőben a' környűllállásokat, és a' történeteket kell kitanólni, s' meg-fontolni; azután az orvoslás azokhoz alkalmaztassék.

Semmitéle állapot ellen olly közönséges orvoslás nem-talaltatik, melly mindenkor alkalmas, és hasznos volna: majd minden betegnél, vagy a' természetre, vagy a' környűllállásokra nézvén, valami különös dolog tapasztaltatik; melly különös figyelmetességet, és gondviseleést kíván, ha egyféle-is a' betegség.

Minden betegség vagy az *hig*, vagy a' *kemény* részeknek hibáitól különösen, vagy mind a' kettőnek romlásától egyetemben vészen eredetet.

Mert a' mű testünk *hig*, és kemény részekből áll.

A' *hig* részek keményekben tartatnak, azok által mozgattatnak, és illendőképpen el-készítettnek; mindazonáltal a' kemény részeknek-is rendes mozgások főképpen a' *hig*aknak tökéletes minémúségektől függ.

Arra tehát, hogy a' mű telünk illendőképpen munkálkodgyék, szükségesképpen meg kívántatik, hogy mind az hig, 's mind a' kemény részek jól el-készülve légyenek; mert ha valamelyikben, avagy mindenikbenn-is valami hiba esik, akkor mindenkor valami betegség támad.

Valamint a' testnek edényei erőben, nagyságban, tágóságban, formában, és hajlóságban egymástól különböznek, ugy a' nedvességek-is, mellyek ő benne vagynak, 's folynak, egymástól különbözzenek, szükséges.

A' nagy edények, az az: a' nagy erek, mellyek a' szívbe bé-mennek, és a' szívből ki-jönnek, magokban tarttyák öszve-elegyítve minden-féle nedveségeit a' testnek. Mivel pedig ez az öszve-elegyítés a' szívtől minden részeire a' testnek hajtatik, azért szükséges dolog, hogy azok, a' mellyek kiseded erekbe valók, a' többitől, mellyeknek nagy edényekben kell maradni, könnyen el-válynak, és azután a' magok helyeket el foglalják. Ha ez az el-válás rendszeren nem történik, akkor a' vér fel-háborodik, és azonnal fokféle nyavalyák támadnak.

Mikor a' mű *hig* részeink igen *vastagok*, *sűrők*, *sükeresek*, *taknyosok*; avagy *enyvesek*, 's *ragadólok*, akkor az öszve-elegyített nedvességek egymástól könnyen el-nem-válnak.

Ellenben pedig, ha a' mű *nedvességeink* igen *higok*, *vékonyok*, és *fel-öldaztatok*, 's *fel-olvadtak*, akkor egymástól igen könnyen el-válnak, és bőven a' kiseded erekbe bé-folynak, mert még azok-is által mennek, a' mellyeknek nagy edényekben kellene maradni. Ilyenkor a' test' üregeibe nedvességek öntődnek; mértékletlen izzadáfok támadnak; a' belső tagok vérrel meg-töltődnek, 's fel-dagadnak; az erek bé-dugulnak, 's meg-

keményednek, mirigyos daganatokká válnak, utólyára gonofz indulatú gyuladások szármoznak, mellyek igen könnyen meg-rothadnak, avagy fenévé válnak, és többire mindenkor halált okoznak; valamint a' gonofz indulatú rothatt hideglelésekben, a' pestisben, súlyben, és frantzban gyakran láttyuk.

Azért-is az emberi testnek nedveségei *jól el-készüllyenek*, és *szelídek légyenek*, szükséges; mert ha valamiben hibáznak, akkor a' test illendőképpen nem-tápláltatik, és azonnal lassan-lassan a' nedveségek meg-vesznek, 's meg-romlanak.

Ha a' mü nedveségeink nem szelídek, hanem inkább élesek, 's *tsipősek*, akkor mind kívül, 's mind belől a' kemény részeket meg-rágják, 's ki-rágják, és gyakran igen veszedelmes, avagy éppen orvosolhatatlan nyavalyákat okoznak.

De ha ez a' gonofz meg-nem történnék-is, mégis a' kemény részeket igen nagyon ösztönözik, 's izgattyák, azonnal kemény fájdalmok, görtsök, in-rángatódások, nyavalya-törések, gyuladások, és külömb-külobmféle hideglelések, avagy gonofz indulatú, és nehezen orvosolható betegségek támadnak.

Minden tsipőtség *különös*, és tsak magának egyedül tulajdon *móddal* munkálkodik. Példának okáért: az hójagos himlős tsipőtség hideglelést, és hójagot; más pedig veres himlőt; tsolyán-himlőt; skárlát-hideget; kölös-himlőt; nátha-szeplőt; rühet; súlyt; frantzot; 's a' t. okoz.

Ebből nyilván ki-tettzik, hogy azok a' nyavalyák, a' mellyek a' mü hig-részeinknek hibáiból szármoznak, számlálhatatlanak,

Azok a' nyavalyák sem kevesebbek, a' mellyek a' mü kemény részeinknek romlásitól okoztatnak.

A' kemény részek olyan *eszközök*, mellyek által mindentféle *mozgásai*, és *munkálkodásai* az emberi testnek gyakoroltatnak. Ha ezek az *eszközök* igen *kemények*, avagy *lágycok*; igen *nagyok*, avagy *ki-tsinek*; igen *szoroffak*; avagy *tágofak*; igen *éles*, avagy igen *tompa* érzékenységüek; ha *mozgattathatatlanak*, *rosz* formájauak, avagy *meg-is-romlattok*; akkor a' test' munkálkodásai meg-akadályoztatnak, félben hagyattatnak, és igen sokféle veszedelmes betegségek következnek.

Ez mellett: a' kemény részeknek nyavalyái gyakran orvosolhatatlanok, és közönségesen nehezebben gyógyulnak - meg, mint az *hig* részeknek betegségei.

A' betegség *fullyának* ki-tanóására szükség minden jeleket, és történeteket *őzve* - szedni, 's jól meg-fontolni; azután az egészséges munkálkodásokkal *őzve-is* kell-venni. Ebből az *őzve-hasonlításból* tökéletesen meg-lehet tudni, hogy a' betegség mennyire távozott-el az egészségtől, és hogy mekkora a' romlás, következendőképpen a' *veszedelem-is*.

A' *forró* nyavalyákban minden *jövöndőlés* bizonytalan; mert gyakran igen hirtelen, és minden reménység felett való változások történnek: meg gyógyulnak azok, a' kikhez semmi reménység nintsen; meg-halnak ellenben azok, a' kikről minden ember jót rémél.

Annak-okáért ilyenkor sem igen sokat remélni; sem tsalhatatlan ok nélkül kétségben esni nem kell.

Mikor *röb* *veszedelmes* esetek' együtt vagynak, akkor azt kell előbb meg-orvosolni, a' mellyik leg-veszedelmesebb; leg-veszedelmesebb pedig az, a' mellyik olyan munkálkodásokat akadályoztat, és fél-

félben hagyot, a' mellyek az életre leg-szüksége-
tebbek.

Midőn olyan betegség adgya-elő magát, a' melly-
nek okai, és természete még tökéletesen meg-hatá-
rozva, és tudva nintsen, akkor az eseteket, és a'
környülállásokat más esméretes betegséggel öfzve kell
hasonlítani, és azután annak a' nyavaíjának orvos-
lásával kell orvosolni, a' mellyikhez leg-hasánlóbb.

Valami a' mi testünknek hig, és kemény részei-
ben rendetlenséget, avagy természet rendén kívül
való változást gerjeszt, és az által a' testnek mun-
kálkodásait meg-akadályoztattya, fel-háborítottya, avagy
félben hagyattya, az *betegítő oknak* neveztetik.

Mentől keményebbek, és gonoszabb indulatúak
az okok, annál keményebbek, és veszedelmesebbek
léfznek a' betegség történetei-is (*Symptomata*).

Mind-azonáltal némellykor gyenge okból-is or-
vosolhatatlan veszedelmes betegségek szármoznak,
ha vagy az orvos mindgyárt kezdetben, a' mikor
könnyű lett volna segiteni, a' betegséget meg-nem
esmeri, vagy a' beteg magával semmit sem gondol.

A' *Levegő-ég*, melly nélkül semmiféle állat nem
élhet, mentől frissebb, és tisztább, annál alkalma-
tasabb az egéfségnek fenntartására.

Az üdőnek hirtelen változásai igen veszedelmesek:
midőn a' nagy, és már fokáig tartott meleget hirtel-
len hideg, és nedves üdő fel-válttya, akkor fokféle
veszedelmes betegségek, ugymint: nátha; torok-
fájás; hurut; meí-gyuladás; tüdő-gyuladás; köfz-
vény; forró hideg; 's a't. támadnak: Mikor nagy
hideg után hirtelen meleg lesz, akkor fő-fájások; fő-
fzédelgések; gutta-ütések; vér-pökések, 's a't. szár-
moznak: A' nedves meleg meg-gyengitti a' kemény
részeket; fel-öldazza, 's fel-olvoíztya, és rothadásra
in-

indította a nedvességeket; azért-is gyakran gonosz indulatú rothatt hidegleléseket, súlyt, 's a' t. támaszt.

A' melly emberek tós, és nedves helyeken laknak, azok többire nehezen orvosolható félben-hagyó hidegleléseket; súlyt; vízkorságot; 's a' t. szenvednek.

Sokáig bé-zárva tartatott, 's meg-romlott levegő gyakran hirtelen halált okoz, a' mint azoknál tapasztaljuk, a' kik kriptákat, vermeket, pintzéket, kutakat, és tsatornákat oktanul fel-nyitnak: hasonlóképpen a' pintzékben forró mustnak gőze; a' budös kő-füst; és a' föld gyomrában lévő ürekségeknek gőze-is gyakran nagy károkat tézen.

Étel, és ital nélkül az egészségs fokáig nem tartat; mert a' test egyedül ezekből nyeri vissza azt, a' mit minden napi munkálkodása által el-veszt.

Szükségs dolog tehát, hogy az ember maga táplálására minden nap eleget egyék, és igyék.

A' leg jobb étel-is, ha a' gyomrot nagyon megtölti, könnyen meg nem emésztdik, azért-is sokféle nyavalyákat gerjeszt; úgymint: émelygést; hányást; gyötrödést; fő-fájást; szédelgést, 's a' t.

Kemény, és nehéz emésztdó ételek azoknak mindenkor jók, és hasznosok, a' kik erős természetűek, és kemény munkát dolgoznak; ártanak ellenben azoknak, a' kik gyenge természettel bírnak, és igen sokat ülnek.

Az ededelnek mértéke, és minémúsége mindenkor a' telnek erejéhez; a' munkához; és kinek kinek az ő természetéhez szabattasék.

Hideg, vizes, és taknyos természetű embereknek lú-szerzamos, és hevítő ételeket kell adni: a' véres, és meleg természetűek az ilyenektől könnyen meg-betegednek.

A' szokás gyakran máfodik természet. A' ki valamihez fok idejig szokik; ha azt azután nagyon kívánnya, és könnyen meg-emészti; ha attól még eddig egyfzer sem lett roszszul; az néki illendő mértékkel ezután sem fog ártani.

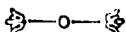
Fris, tiszta, folyó víz leg-közönségefebb, és leg-egészségesebb ital; mindazonáltal ha igen hideg, kiváltképpen ha kemény mozgás, és meg-hevülés után hirtelen ivódik, gyakran tüdő, avagy gyomor-gyuladást, némellykor mej, avagy has-vizkorságot-is, 's a' t. támaszt.

Tós, álló, bűdös, és rothatt vizek gyakran igen gonosz indulatú félben hagyó, és rothatt hidegleléseket gerjesztnek. Az ilyen víz, ha fel-forr, és egy keveset sárga vizi lilium-gyökérrel (*Calamus aromaticus*) avagy fenyő maggal (*bacca juniperi*) fő, meghűlve meg-lehető ital, kivált ha egy kevés etzet-is belé elegyítettik.

Tizenegy rész víz egy rész égettboral azoknak igen hasznos ital, a' kik nagy munka, és fokáig tartott mozgás után bőven izzadnak, nagyon meg-fáradnak, 's meg-bádogyadnak; mert az el-gyengült tagokat szépen erősíti; és a' testből sem a' vizellet, sem az izzadás által hamar ki nem mehet.

A' részegítő italok mértékletesen nem roszszak azoknak, a' kik hozzá szoktak, avagy hideg természetűek: ha igen bőv mértékkel ivódnak, akkor a' testet meg-gyengittik; orvosolhatatlan mirigyos daganatokat, és gyakran halálos vizkorságokat okoznak.

Sokáig *huzodni*, avagy *henyélni* mindenkor rosz, mert olyankor az étel jól meg-nem emésztdik; a' nedveségek rendszeren nem forognak, illendőképpen öszve-sem-elegyítettnek, el-sem-készítettnek, egymástól el sem-választatnak; a' kemény részek-is meggyen-

gyengülnek, és el-ágyulnak; azért-is daganatok, fő-nehézségek, tompulások, és természet rendén kívül való álmosságok következnek.

Tehát a' *mozgás*, ha az erőhez alkalmaztatik, és igen fokáig egy végben nem tart; igen bőv, és häd-gyafztó izzadáogat-is ki-nem nyom, *minden embernek szükséges*.

A' testnek gyakorlási, ha kemények, és ha igen fokáig egy végben tartanak, az i. hábbaknak ártalmasabbak, mint-sem az meg-állapodott idejűeknek, kivált ha lassan-lassan szoktak hozzá.

A' testnek, és az elmének munkálkodásai, ha mértékletesek, és ha egy huzomban fokáig nem tartanak; ha gyakran meg-változtatnak, az embert erössittik; eilenben pedig gyengittik.

Gyenge, beteges, és nyomorék személyek könnyebben, és gyakrabban meg-betegednek, mint-sem a' jó egészségűek, és ép testűek; mert a' gyenge ember' teltően gyenge ok-is könnyen valami rendetlenséget gerjelzt, melly az erős embernek semmit sem á:that.

Minden *rofszful formúlt* tag, mellynek épsége az egészségre szukséges, magában-is betegség, és gyakran el-kerülhetetlenül halált okoz.

De még-is a' *gyenge, beteges, és nyomorék* ember-is *fokáig* élhet, ha az ártalmas dolgokat kerüli, az hasznosakat pedig szorgalmasan követi.

A' ragadós, dögös, és gonofz indulatú nyavalyák ritkán ragadnak gyenge, és beteges emberre; többire csak erős, és véres természetűek körül kereskednek.

Sokféle *utakot* készített a' természet, mellyeken a *rofsz*, és igen *böv* nedvelségeitől, avagy az ártalmas matériaktól naponként *tisztul*.

Illyen

Illyen utak minden emberben; a' vizellet; az eméztet; és a' testnek láthatatlan gőzölgése; a' véres természetű emberekben pedig az orr-vér, és a' vérkorság, vagy-is az aranyér, az afzszonyi rendben az hó-lzám.

Ha ezek a' *tisztulások* meg-rekednek, avagy igen *bővön* folynak, akkor lok veszedelmes nyavalyák szármoznának.

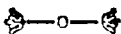
Meg-állapodott idejű egészséges emberek közönségesen *minden* nap *egyszer* ülnek árnyék székre: vagy-nak olyanok-is, a' kik csak *minden másod*, avagy *harmad* nap végzik efféle dőlőgokat.

Mikor egészségesek vagyunk, többire mindenkor annyit *vizellünk*, a' mennyit *iszunk*: a' vizellet természet szerént citrom, avagy szalma színű. Az ételnek, itálnak, 's orvofságnak külömbisége, minéműsége; az üdö-járás; az elmének, és a' testnek gyakorlása; gyakran változtatták a' vizelletnek mértékét, színét, és szagát.

A' *test* természet szerént szüntelen, és láthatatlanul *gőzöl*: ez a' gőzölgés változik, az üdö járás, és kinek-kinek természete, 's élet' módgya szerént.

Egészséges emberek *éjjel hat* vagy *hét* óráig nyugadalmason *alusz*nak, ha fel-ébrednek, frissek, vidámok, elevenek, hivatalyokra, és testek' mozgására készek, 's alkalmasok. Mind a' hofzfas álom, mind a' hofzfas álmatlanság ártalmas.

Minden betegnél az *ábrázatra*, *erőre*, *szemekre*, *nyelvre*, *lélekezésre*, és a' *pulsusra* szorgalmatosan kell vigyázni; azután ki-kell tanólni, hogy minémű *munkálkodás* romlatt-meg a' testben, és mi *okból* romlatt-meg; azt is meg-kell tudni, hogy valyon *tisztul-é* a' test úgy, a' mint kell, vagy nem?

Ha az *ábrázat* mindgyárt a' betegség elein *bé-esik*, és el-változik; ha a' *beteg* azonban nagyon *megerőzlenedik*, akkor *nagy* a' veszedelem.

Ha az *erő jó*; ha az érzékenységek *szabadok*, 's élesek; a' *beteg eszén* nagyon, *könnyen*, és telyes mejjel *lélekel*, akkor *nagy* a' reménység.

Halálos veszedelemben fektzik a' *beteg*, ha szünetlen esze nélkül befzél, igen nyughatatlan, fokát hánykalódik, a' térdeit fel-huzza, erőszakkal az ágyból ki-akar ugrani, a' levegőben legyeket vadász, az ágy takaron pijhéket szed, belől forró, kívül hideg; ha a' nyelv száraz, barna, fekete, és tserepes; a' lélekezés egyenetlen, szapora, rövid, nehéz; a' vizellet vagy igen kevés, vagy igen veres, vagy igen vizes; az emésztet hig, és akarát nélkül az-ágyba menyen.

Egészséges, és meg-állapodott idejű embereknél *egy első minutum* alatt *hatvan*, avagy leg-tovább *hetven ér-ütést* számlálunk; étel után, és estve valamivel többet; a' *gyermekek*' ér-verése-is *gyorsabb*.

Az ér-verés természet szerént való rendétől, és egyenlőségétől mentől inkább el-távozik, annál nagyobb a' veszedelem.

De mégis vagynak *emberek*, a' kik *jó* egészségük, és még-is a' *pulsusok egyenetlen, gyors*, avagy *félben-hagyó*: Az ilyeneknél ha az ér-verés egyenlő, és másokhoz hasonló lélzen, akkor bizonyason betegség következik.

A' *pulsusnak* változásait, tudni-illik: hogy gyorsé, erősé, nagyé, telyesé, feszülté, avagy el-nyomattatott, laifué, gyengeé, egyenetlené, félben-hagyóé, könnyebb gyakor tapagatásból, mint-sem magyarázásból meg-tanólni.

A Z H I D E G L E L É S R Ő L.

(*De Febre.*)

Nagyobb része a' betegségeknek vagy hidegteleléssel jár, vagy hidegtelelésből áll.

Midőn a' *pulsus* egy darab ideig szaporábban vér, minsem az egészségben verni szokott, ha azonban az emberi testben valami *rendetlenség*, *alkalmatlanság*, avagy más természet rendén kívül való történet tapasztaltatik, akkor a' betegség *Hidegtelelésnek* nevezetik.

A' N A P I H I D E G L E L É S E K R Ő L.

(*De Febribus Ephemericis.*)

Vagynak *hidegtelelések*, avagy inkább hidegtelelős vér felforrások, mellyek igen gyenge okból származnak, éppen nem veizedelmesekek, egy napnál, avagy leg-felnyebb két napnál tovább soha sem-is tartanak; Azért *egy napi hidegeknek* (*febres ephemeræ*) neveztetnek, mert a' beteget rövid idő mulva egészen elhadgyák, 's az-után többszer visszafel sem térnek.

Gyenge embereknél, és gyermekeknél *egy napi hidegek* gyakran láttatnak: közönségesen gyenge, és könnyebbitő izzadáással, avagy sűrű, vastag, és zaváros vizzellettel végződnek. Némellykor a' betegség végén a' vizzellett természet szerént valónak lenni láttzik, de még-is rövid időn az üveg' fenekére fokporond forma veres matéria száll-le.

Az ilyen hidegtelelések gyakran a' testnek gyenge meg-hivesedésétől, avagy hevülésétől; az elmének fel-

fel-háboradásától; a' gyomornak meg-terhelésétől, 's a' t. származnak.

Vagynak meg-állapodott idejű emberek, vagynak örögek-is, a' kik többire minden tavaszszal, és őszszel egy vagy két nap bádgyadnak, 's lankattak; szomjúhozna; azért nem-kévánnyák; nyugadalmason nem alhatnak; gyakran futó borzadást, és azután réa-következendő fel-váltó forróságot szenvednek; azonban a' vér tel-forr, és sebesen kezd forogni, de mihent a' test jól meg-izzad, akkor mindgyárt a' betegek jobban lesznek, és rövid udón fok surú büdös vizelletet vizelnek, azután az előbbeni erejeket, és egézségeket szerentsésen vizsgálja-nyerik.

Ezek az emberek az ilyen hideglelés fel-forrásokhoz már hozzá szoktak: nem-is szeretik, ha annak idejében megint élé nem jönnek, mert azt, 's igazán-is hiszik, hogy ezek az hideglelés-források a' testet tisztítják, erősítik, és a' nyár, 's tél' alkalmatlanságainak el-hordazására illendőképven el-készítik.

Az ilyen gyenge hideglelések többire, kiváltképpen ha belső okból származnak, hafznasok, és mivel a' történetek igen gyengék, azért ritkán kéválnak orvolságot. A' természetre bizattasék minden orvolsás: a' beteg tartsa magát mértékletes, és egyenlő melegben; kévefet egyék; semmiféle részegítő itált ne-igyék; A' gyenge tehén, avagy tsirke-husleves, és a' Nro. 13. le-irt vért vékonyító herbathé fokot használ.

Minek utánna ez a' hideglelés egézfzen ki-marad, ha azután a' száj enyves, és a' beteg gyomor-nehézségről, 's étel-nem-kévánásról panaszalkodik, akkor laxatívát Nro. 38. avagy Nro. 3. kell bé-adni.

Nemellykor a' vérnek bővsége-is *egy napi hideglelést* okoz, kiváit-képpen azoknál, a' kik gyakran

orr-vér-folyást, avagy folyó arany-eret szendvednek, ha tudni-illik, ezek az üresedések vagy rendetlenül folynak, vagy igen sokáig ki-maradnak: Illyenkor eret kell vágni,

A' tovább tartó, és forró hidegek mindenkor keményebbek, és veszedelmesebbek, mint az egy napi hideglelések, gyakran halálosok-is; ritkán orvosoltatnak-meg- egyedül a' természettől, többire mindenkor az orvostól is segítségét várnak.

Mind-azon-által a' gyenge forró hidegek-is gyakran nem igen veszedelmesek, könnyen meg-is gyógyulnak, ha gyenge okból származnak, ha olyan embereket ostromolnak, a' kik ennek előtte jó egészséggel bírtak, és ha gyenge történetekkel járnak.

A' FORRÓ HIDEGLELÉS RŐL KÖZÖNSÉGESEN.

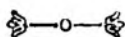
(*De Febre continua generatim.*)

A' melly hideglelés egynehány napokon félben-hagyás nélkül jelen vagyon, és tart, az *forró hidegnek* (*Febris continua*) neveztetik.

Ha a' forró hideglelés egy formán nevededik, egy formán meg-állapodik, és egy formán apad, 's el-múlik; akkor állandó forró hidegnek (*Febris continua continens*) neveztetik.

De ha a' forró hideg bizonyos üdőkben megsúlyosodik, 's azután megint meg-könnyebbedik, akkor engedő forró hidegnek (*Febris continua remittens*) hivattatik.

Ha pedig az hideglelés csak bizonyos üdőkben jelen vagyon, és így a' folyását gyakran félben-szakasztja, de még-is el nem hadgya, akkor félben-

benhagyó hideglelésnek (*Febris intermittens*) mondatik.)

Míg a' forró hidegben a' történetek szaparadnak, gonoszodnak, avagy egy állapotban meg-maradnak, mind addig a' betegség' kimenetelre kétséges, a' materiája nyers, avagy eméztetlen.

Mihent pedig némelly környülállások gyengülni, és a' beteg könnyebbedni kezd, és ha ez a' szemlátomást való jobbulás szünetlen nevededik, p. o. ha a' száraz nyelv meg-nedvesedik; a' pulsus nem olyan kemény, és feszült, a' mint előbb vólt; a' forróság szűnik; a' száraz bőr nedvesedik; a' vizellet nem igen veres, és rövid időn az ürveg' fenekére valami materiát szálit, 's a' t. akkor mindgyárt a' betegség jóra fordul, a' nyers materia eméztődik, és a' reménység nevededik. Mentől hamarább el-érkeznek, mentől inkább szaparadnak, 's nevedednek, és mentől tovább tartanak az ilyen jó jelek, annál rövidebb lesz a' betegség-is.

Ellenben pedig ha a' betegség' folyása alatt a' történetek szünetlen keményednek, avagy új, és veszedelmes esetekkel szaparodnak; ha az eméztésnek, és a' könnyebbedésnek semmi jelei nem láttatnak, akkor a' beteg nagy veszedelemben főrog, és egészséget remélni nem-is lehet.

A' meddig a' történetek nevedednek, avagy magok keménységekben meg-maradnak, és a' betegség' materiája eméztetlen, 's nyers, addig tellyes tehetséggel azon kell igyekezni, hogy a' betegség' könnyebbedgyék, a' történetek gyengülyenek, és a' természetnek el-nyomottatott ereje nevededgyék.

Annak-okaért ha a' betegség' ér-vágást, hánytatót, avagy laxatívát kíván, akkor mindent mindgyárt

gyárt elein, a' mikor még a' nyavalya a' természetet meg-nem győzte, véghez-kell vinni.

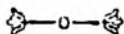
Mihent a' történetek gyengülnek, és az el-kezdet emésztésnek, avagy könnyöbülésnek jelei megjelennek, akkor mindgyárt arra kell vigyázni, hogy a' természet kemény orvofsággal fel-ne háborítsék, hanem csak segitefsék, és könnyöbbittefsék.

Ezek a' nyavalyák ha rendesen folynak, és a' természet sem a' beteg', sem a' beteggel dajkálkodó személlyek' hibái, avagy a' rosz orvoslás, és rendkívül való gonosz történetek által a' maga rendes munkájában meg-nem gátoltatik, akkor bizonyos napokban hirtelen olyan változások történnek, mellyek által a' beteg tapasztalhatóképpen vagy meg-könnyöbbedik, vagy meg-nehezedik.

Ez az üdö, mellyben ezek a' változások történnek, *ítélő üdönek* neveztetik, mivel az ilyen változásokból többire mindenkor bizonyosan meg-lehet tudni, 's jövendőlni, hogy a' beteg meg-fogé élni, vagy nem.

Leg közönségesebb napok, mellyekben a' betegek jóra, vagy roszra változnak, ezek: 4. 7. 9. 11. 14. 17. 21. 's a' t. Ugyan azért *ítélő napoknak-is* (*dies critici*) neveztetnek.

Ezek a' változások majd mindenkor gyötrődéssel, és nyughatatlansággal kezdődnek; a' hideglelés nevededik; a' történetek mindnyájan keményednek, de még-is meg-nem-kell ijedni, mert az ilyen változás, mivel a' betegség' matériája' emésztésnek jelei előre mentek, és az itélő napok kövötleznek, a' természetnek hafznos igyekezete, melly a' betegség ellen viaskodik; győzedelmet keres. és a' veszedelemtől meg akar-szabadulni.

Annak-okaért ha a' történetek nem igen kemények, nem is igen veszedelmesek, sokáig sem tartanak, a' betegségnek súlyához-is alkalmaztatva vagyunk, akkor az orvoslást meg-nem kell változtatni, hanem csak arra kell vigyázni; hogy valami rendkívül való változás ne történjék; a' többi bizattal-sék a' természetre.

Ha ezek a' történetek igen kemények lennének; avagy igen sokáig tartanak, és a' beteget valóságos veszedelembe vetnék, akkor az el-múlt, avagy előre ment környűl állásokra nem kell tekénten, hanem úgy, a' mint a' betegség' elein, illendő halznos orvosságokkal, avagy uresítésekkel a' nyavalya igazgattasék.

Erre az igazgatásra rövid időn meg-láttzik, hogy mitsoda után akarja a' természet a' betegség' matériáját a' testből ki-hajtani.

Azután a' már meg-mutatott út szerént kell az orvoslást el-rendelni.

A' betegség' matériája a' testből ki-fizokott hajtani: vizelés; has-menés; izzadás; or-vér; aranyér; és az aszfzonyoknál hó-fizám által.

A' természet ritkán munkálkodik csak egy módon; többire mindenkor több utakan tisztul.

Mikor a' tisztulások rendesek, és a' beteget könnyebbitik, a' történeteket gyengítik, 's kevesitik, akkor semmi sem kell tselekedni, de ha igen bőven, avagy igen szikön mennének, és a' beteget meggyengitenék, akkor segiteni, még pedig az első állapotban állítani, a másodikban hajtani, kell.

Még-is mindaznál a' tisztulásnak bővségire nem annyit, mint a' betegnek könnyebbségére vigyázunk, mert gyakran kevés, és csak alig tapasztalható tisztulás-is a' beteget meg-könnyebbiti; el-

len-

lenben pedig sokszor a' bőv tisztulás semmi jót nem hoz.

. Az itélő változások gyakran bizonytalan időben történnek.

Illyenkor csak arra kell vigyázni, hogy előre menteké a' betegség' matériája' emésztésinek jelei, vagy nem? könnyebbediké a' beteg, vagy nem? Ha jó jelekkel járnak, akkor jók, akármitsoda nap történnyenek; ellenben pedig ha a' nyavalya súlyosodik, akkor mindenkor rosszszok.

Némellykor a' betegség' matériája a' testből semmi rendes, és természet szerént való után ki-nem hajtatik, hanem hirtelen valami részbe vitetődik.

Ha már az a' rész az életre elkerülhetetlenül szükséges, ugymint a' fő, tüdő, 's a' t. akkor az állapot igen veszedelmes, gyakran a' beteg hirtelen mag-is hal.

Némellykor a' betegség' matériája olyan részekbe vitetődik, a' mellyek az életre nem igen szükségesek, kiváltképpen a' testnek külső felén, ugymint a' fiil' tövére, hónalyra, agyék-hajlásra, lábra, 's a' t. Illyenkor könnyű ugyan gyakran segíteni, de még-is némellykor ezek a' *másuvavitelek* hófzszas, és sarvasztó nyavalyákat *támasztanak*.

A' külső másuvavitelek közé lehet rész szerént a' kiütéseket-is (*exanthemata*) számlálni.

Ha a' külső kiütések a' beteget meg-könnyebbitik, a' történeteket meg-gyengítik, avagy semmi é teszik, akkor szintén olly hasznosok, mint a' tökéletes üresedések (*sunt critica.*)

Ha pedig a' kiütések a' betegséget nem könnyebbitik, sőt inkább súlyosítják, akkor csak történetek, ártalmasok, és veszedelmesek (*sunt symptomatice*)

Mindazonáltal a' forró hidegekben gyakran a' betegségnek matériája a' testből ki nem hajtódik, sem más részbe nem vitetődik, és még-is a' beteg rövid időn, 's szerentsésen meg-gyógyul.

Ez akkor szokott meg-történni, a' mikor a' betegség jól orvosoltatik, a' nedveségek szelidek, a' történetek nem kemények, az erő jó, és a' betegségnek matériája úgy meg-emésződik, hogy a' mű nedveségeinkhez egészfzen hasanló legyen, és semmi rendetlenséget többé a' testben ne okozhassan; gyakran a' láthatatlan gőzölés által-is a' testből ki-mennyen.

AZ ÁLLANDÓ FORRÓ HIDEGRŐL KÜLÖNÖSEN)

(*De febre continua acuta continente speciatim.*)

AZ Állandó forró hideg többire borzadással, és hideggel kezdődik; rövid idő múlva az egész test meg-hevül. Némellykor minden elől-járó borzadás, avagy fázás nélkül a' test egybe hevülni kezd: azonban a' beteg fő-fajásról, laakatságról, az egész testnek feszüléséről, és az élet-ereknek tüzes szökésekről panaszolkodik; némellykor efze nélkül-is beszéll; a' bőr meg-feszül, és meg-hevül; a' nyelv száraz, avagy fejér; a' szomjúság alkalmatlan; az álm nyughatatlan, és félben szakatt; a' lehellés nehéz, és gyors; a' vizellet veres, avagy lang színű; a' pulsus gyors; erős, feszült, tellyes, kemény, némellykor egyenetlen-is, egészfzen el-nyomattatott-is.

Mentől

Mentől többek az ilyen környűállások, és mentől keményebbek, annál súlyosabb, és veszedelmesebb a' nyavalya-is.

Ezek a' hideglelések vésznek eredetet többire a' levegő égnekegyakor hirtelen változásaitól: hosszfos, és kemény hidegtől, avagy melegtől; nagy fáradástól; az ételben, és italban történt hibáktól; az elmének kemény indulatitól; a' bőv és sűrű vértől, avagy valami tsipőtségtől, melly a' vért meg-heviti, fel-forrasztja, a' kemény részeket izgattyja, a' pulsuft gyorsítja, és a' vért sebesfen forgattyja.

Minekutánna az okakat illendőképpen ki-tudokoztuk, és a' jelen való történeteket jól meg-fontoltuk, azután mindgyárt az okokhoz, és a' történetekhez kell az orvosláft szabni.

A' GYENGE FORRÓ HIDEGLELÉS RŐL.

(*De Febre continua simplici.*)

Az állandó forró hidegnek *első*, és leg gyengébb neme vólt a' 13. lapon a' napi hideglelés (*febris ephemera*); *második*, és valamivel súlyosabb neme a' gyenge forró hideg (*Synochus imputris*, *Synochus simplex*, *Febris inflammatoria simplex*, *Febris continua simplex*); *harmadik* neme a' gyalasztó forró hideg (*Febris acuta*, *Febris ardens*, *Febris inflammatoria gravior* *Synochus putris cum degeneratione humorum plogistica*); *negyedik* neme a' rothadt forró hideg (*Febris continua putrida*, *Synochus putris cum dissolutione putrida humorum*).

A' Gyenge egyes forró hidegek gyakran már negyed nap, leg-gyakrabban hetedik nap el-végződnek, és soha tizen egy napnál tovább nem tartanak.

Az

Az ő történetei csak kevesek, és éppen nem kemények: a' betegek csak gyenge fő-fájást szenvednek; a' szomjúság középserű; az hideglelés könnyen szenvedhető; a' nyelv tejér; a' szemek elég tisztek; a' lehellés csak nem természet szerént való; a' bőr netves; és a' test többire egészízen egyenlőkép-pen meleg; az hasmenés természet szerént való, és jó; a' vizellet verefletske; a' beteg az ételt ugyan nem kívánja, de azért nem-is utálja, nehézségről, nyomásról, avagy puffodásról sem a' gyomrában, sem az hasában nem panaszolkodik.

Harmad, avagy negyed nap a' vizellet meg-zavarodik, és rövid udón fok taknyos matériát szalit az edény' fenekére; azután ha a' negyedik napnak vége felé tapasztalható könnyebbitő izzadás, avagy hasanló has-menés, avagy or-vér-tolyás támad, akkor gyakran még az nap ki marad a' hideglelés.

Ha ezen a' napon ilyen uresedések nem történnek, és még-is a' hideglelés gyengül, akkor a' betegség hosonló tisztulások által hetedik nap végződik.

Ha a' hideglelés a' negyedik napon nem szűnik, és egy tormán a' hetedik napig tart, akkor a' betegségnek vége a' tizenegyedik nap lészen.

Az ilyen gyenge környűlállásokban nem kívántatik fok orvosság; elég a' betegnek naponként háromszor, avagy négyszer a' No. 1. le-irt port, és a' mellett a' No. 13. fel-találendő herbathét gyakran bé-adni. Ezekkel, avagy ezekhez hasanló orvosságokkal ilyen a' beteg, mig egészízen meg nem gyógyul.

Mindazonáltal ha a' beteg egyszermind köhögés, és mej-szorulásról panaszolkodnék, akkor lagyító, és gyengén hivesítő orvosságok No. 8. bőv
mér-

mértékben javosaltatnak. Erre a' főtt vizre a' beteg pökni kezd, és tökéletesen meg-gyógyul.

Annakokáért ezekben az egyes nyavalyákban fokot nem kell munkálkodni; de ha a' hideglelés súlyos, és a' történetek fokak, 's kemények, mint az égő, avagy *gyulasztó forró hidegekben*, akkor már nagyobb gond, okofság, 's tudomány kívántatik.

A' KEMÉNY GYULASZTÓ FORRÓ HIDEGRŐL.

(*De Febre continua acuta graviore.*)

Ha a' pulsus mindgyárt kezdetben feszült, és tellyes; ha a' forróság-is nagy, akkor azonnal eret kell vágni egyszer, kétszer, avagy többszer-is, ha a' szükség úgy hozza.

De még-is minden érvágás közöt elég üdőt kell hagyni, hogy meg-tudhassuk, vallyon használté valamit az ér-vágás, vagy nem?

Ittem okos ítélet kívántatik, ne hogy a' gyakor ér-vágás által a' beteg el-gyengűlyen, avagy a' ritka ér-vágás, és kevés vér-ki-vétel miatt a' nyavalya meg-súlyosodgyék.

Oktalanul tselekednek azok, a' kik fok ér-vágással a' hideglelést, és a' betegséget egyszerre semmivé akarják tenni.

Mert a' hideglelés a' természetnek hathatós eszköze, melly által a' betegségnek matériája meg-emészttődik, és a' testből ki-hajtatik: Annak-okáért a' hideglelés az orvoslásra szükséges, tsak se igen kemény, se igen gyenge ne légyen; ezt pedig a' pulsusnak erőssége, és a' betegnek ereje nyilván megmutattyák; azért-is bátron lehet eret vágni akkor, a' mikor a' betegnek nagy forrósága, 's jó ereje
vagyon,

vagyon, és a' pulsus tapasztalhatóképpen tellyesebb, feszültebb, 's erősebb, mint az egészségben lenni szokott.

Mihent pedig a' betegség gyengülni, és a' pulsus természet szerént való állapottyához az erejében közöliteni kezd, akkor többszer eret nem kell vágni, hanemha a' történetek megint újra meg-gonofzodnának, és a' pulsus meg-telnék, meg-feszülne, 's meg-keményedne.

Mindenféle forró hidegleléseknek igaz, és szerentsés orvoslása egyedül tsak az ilyen okos igazgatástól függ, mellyet a' ki véghez vitt, az igen fokot nyert, mivel a' betegséget meg-gyengítette, és a' természetet olyan állapotra vitte, a' mellyben azután maga-is magán fokot segethet.

Ha a' nyavalya nehéz emészto, avagy megromlott eledeltől, avagy a' gyomornak terhétől származott; ha a' beteg gyomor - émelygésről, hányásra való erőlkedésről, (száj - keserűségről, a' fziv' vermetskéje' táján nehézségről, fő szédelgésről, gyötrődésről, 's a' t. panaszolkodik, akkor mindgyárt kezdetben hánytatót No. 24. 25. 26. kell adni, de olly móddal, hogy, ha eret-is kell vágni, előbb ér vágatódgyék, 's azután adódgyék hánytató. Minden hányásra egy pohár meleg vizet, avagy egy findsia gyengye herbathét itaís, hogy könnyen hányyan a' beteg.

Ha a' beteg gyomor - nehézségről, szelekről a' belekben, has puffadásról, ragadós enyves nyálosságról a' szájban, és el-veszett étel-kévánásról panaszolkodik, akkor a' belekben valami ki-hajtandó matéria vagyon; annakokáért mindgyárt laxálni kell No. 3. 5. 14. 38.

Némellykor egy hánytató, avagy laxátiva eleget nem használ: más nap a' nyavalya' történetei-is, a' beteg' panaszszai-is olyanak, mint első nap; azért-is megént hánytatni, avagy laxálni kell.

Ha a' beteg igen erőtlen, avagy ha más nap a' környülállások már fokkal gyengébbek vólnának, akkor a' bekeket lehet gyakor klystérrel No. 10. avagy gyenge laxatívával No. 11. 12. 39. 141. eléggé megtisztítani.

Ha a' gyomorban, és a' belekben semmi kihajtandó matéria nintsen; ha semmiféle jelek hánytatót nem kívánnak, akkor sem hánytatni, sem laxálni nem kell, hanem mindgyárt kezdetben más orvossággal orvosoltassék a' betegség.

Mivel pedig az ilyen *égő forró hidegekben* többire mindenkor a' vér igen sűrű; a' kemény részek igen feszültek; a' forróság; és a' szomjúság igen nagyok, 's igen kemények, azért a' betegnek fok *hivesítő, vékonyító, és lágyító* orvosságokat No. 1. 2. 6. 7. 8. 9. kell bé-adni.

Mentől nagyobb a' forróság, és a' szomjúság; mentől feszesebb a' pulsus; mentől sűrűbb a' vér, annál többet kell a' betegnek az ilyen italakból innya, de se nem igen forrón, se nem igen hidegen, hanem csak lágy melegen.

Arra-is jól kell vigyázni, hogy tisztulé a' beteg az emésztettől minden nap, avagy leg alább minden másod nap, vagy nem? ha nem tisztul, akkor klystérrel No. 10. kell segíteni.

A' lágyító, és gyengén hivesítő klystér a' forróságot is enyhíti, a' hideglelést-is igazgattya, kiváltképpen akkor, a' mikor a' vér a' fő felé sebessen hajtódik.

A' ki a' klystértől irtózik, a' vegye .bé napjában kétfzer, vagy háromszor a' No. 3. kézfizetett port, avagy annak helyette a' No. 11. 39. 141. le-irt italakat: de még-is arra nagyon kell vigyázni, hogy ezek által igen bőv, és vizes has-menés, melly a' beteget minden crejctől meg-fosztaná, ne okoztassék.

Illyen *gyengén hivesítő, vékonyító, és lúgyító* orvosságokkal kell orvosolni mind addig, míg a' hideglelés szűnni nem kezd, és utólyára egélszen ki-nem marad. Fkképpen orvosoltatnak a' kemény forró hidegek, és többire mindenkor szerentsélen, ha tudni illik a' nyavalya rendikivül való történetekkel nem jár.

Ha pedig valami különös, és vézedeles történetek nagyságokkal, és fokosságokkal a' hideglelést súlyosittják, akkor ez az egyes orvoslás nem mindenkor elég hafznos, hanem más orvosságok-is mellette kívántatnak.

A' F Ö F Á J Á S R O L.

A' fő-fajás, ha kemény, és ha az üresítések utánn-is szűnni nem akar, akkor a' betegnek igen alkalmatlan, nagy nyughatatlanságot, és álmatlanságot okoz. Ebben az állapotban minden nap reggel, és este a' láb-ikrára etzetes kovászt kötünk: Ha pedig azonban a' fő nehéz, és tompa, ha a' szemek merettek, és szikráznak, akkor ez az egyes etzetes kovász keveset hatznál; a' No. 291. le-irt kovász a' főből jobban le-huzza a' nedvességeket.

Azoknál a' betegeknél, a' kiknek gyenge talpok vagyon, ugymint az alfszonyi rendnél, a' talpra az etze-

etzetes kovász helyet minden nap egyszer galban-fastromot kötünk.

A' kemény fő-fajás ellen igen hasznos az ágyban, avagy az ágyon kívül gyakran felülni, és a' lábakat minden reggel, és este fereszteni.

A' lágyító klystérek-is igen jók.

Ha ezekre a' fő-fajás nem szűnik, akkor a' nyaktsigára hólyag-huzó fastromot kell kötni; a' beteg gyakran szagolyan etzetet, és vele a' vak szemeit mosassa. Hasznos a' No. 15. le-irt orvosságba-is ruhát martani, és azután a' homlokra kötni.

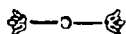
Ha ezek után-is a' szemek még-is veressek, és fizikázók vólnának; ha a' fő forró vólna; a' beteg szüntelen zugásról, szédelgésről, 's a' t. panaszolkodnék, akkor a' fül' tövére vér-szipót kell tenni, és egynehány löt vért ki kell bocsátani.

Mindazonáltal jöllehet ezek, avagy más ezekhez hasonló orvosságok szorgalmatosan, és illendőképben meg próbáltatnak, de még is némellykor a' fő-fajás add'ig meg-nem szűnik, míg a' betegség meg-nem gyengül, és or-vér-folyás, avagy más valami tisztulás nem támad, avagy míg a' betegség materiája valami különös részbe által nem vitetődik.

A Z E S Z E L Ő S É G R Ő L, É S Á L- M O S S Á G R Ő L.

Ha az ilyen beteg efze nélkül kezd beszélni; avagy ha nagyon meg-álmosodik, és meg-tompul, akkor-is az etzetes kovász egyedül elégtelen, mellette a' láb ikrára hólyag-huzó fastrom-is szükséges; a' seb fokáig folyon, ha a' környűllások kívánni fogják.

Ha

Ha ezek-is eleget nem használnak, akkor a' tzombokra, és a' karakra hasanló hólyag - huzó flastromokat kell kötni.

A Z I N R Á N G A T Á S R Ó L , É S G Y Ö T R Ő D É S R Ó L .)

Akkor - is hólyag - huzó flastromok kívántatnak, a' mikor az ábráznak, karaknak, avagy láboknak inai szemlátomást rángatódnak; de még akkor-is hólyagot kell huzatni, a' mikor a' beteg gyötrődésről, mej-szorulásról, nehéz lélekezésről, és alkalmatlan hurutról panaszalkodik, ha ezek a' történetek nem a' vérnek bővségétől származnak

A Z Á L M A T L A N S Á G R Ó L .

Gyakran a' beteg éjszaka igen nyughatatlan, és semmit sem aluszik. Ha ez az álmatlanság három, avagy négy napnál tovább tart, akkor minden este a' No. 41. le-irt orvosságot kell bé-adni.

Az ilyen orvosságok igen hasznosok, kiváltképpen a' kitsinhitűeknek, és azoknak, a' kik igen érzékenek, avagy görtseket gyakran szenvednek.

Ha a' fő nagyon szenved, nehéz, és tompa; ha a' beteg szüntelen alhatnék, és semmit sem érez, akkor az álom hozó orvosságok ártalmasok.

Ezekben az állapotokban mindenkor a' beteg' erejére kell vigyázni, melly ha még elég jó; a' pulsus-is ha még érős; a' beteg-is ha minden orvosságot könnyen, és örömoft bé-vészén, akkor a' reménység jó, nem-is kell az eddig jovo-
solt

solt orvoslást meg-változtatni, hanem inkább a' *vékonyító*, gyengén *hivesítő*, és *lúgyító* orvosságokat mind addig bőv mértékben kell adni, míg a' beteg jobban nem lesz; ha a' nyavalya valamiben gyengül; ha a' szomjúság szűnni kezd; ha az álom nyugadalmos, és elevenítő lesz. Ha a' fő meg-szabadul; ha a' hideglelés apad; 's a' t. akkor a' beteg rövid időn meg-gyógyul, kiváltképpen ha a' jó jelek meg-maradnak, és napról napra szaporodnak.

Némellykor a' beteg nagy bádgyodságot, gyakran nagy tájdalmat-is érez, mihent a' nyavalya gyengül, és jóra változik, de ez az érzékenség femmi roszszat nem jelent, sőt inkább igen jó jel, mivel a' belső részek már szabadobbak, és azért a' testnek terheit-is jobban érzik.

Ha már az ilyen jó jelek jelen vagynak, akkor a' beteget annyi italokkal, és orvosságokkal, mint eddig, nem kell gyötröni, hanem inkább jobban tápláló ételekkel kell éltetni.

De még-is az orvoslást mindgyárt el-nem kell hagyni; addig vegyen mértékletesen orvosságot a' beteg, míg a' hideglelés egészfzen el-nem mulik, és a' nyavalyának minden történetei el-nem tűnnek.

Mert ha az ember hirtelen el-hagygya a' szük-séges orvosságokat, akkor a' betegségből még valami a' testben marad, a' mi az előbbeni nyavalyát fokkal veszedelmesebb történetekkel megint vízfűzä hozhattya.

Annakokáért ha a' természetnek *ereje* álhataroson meg - marad, és a' vér meg - nem *rothad*, avagy *fel*-nem *öldoztatik*, akkor az eddig jovesolt *gyengén hivesítő*, *vért vékonyító*, és *lúgyító* orvoslás egyedül elégséges a' leg veszedelmesebb *torró* hidegeknek-is orvoslására.

A' GYULASZTÓ HIDEGNEK ROTHADÁSRA VÁLÁSA.

Ellenben pedig ha a' kemény történetek szűntelen tovább tartanak, avagy meg-gonofzodnak, és ha azomban a' terinfzetnek ereje - is el - kezd fogyni, és ha a' pulsus igen meg - lázyl, megkítsinül, és meg-gyengül, 's a' t. avagy ha a' vérben valami fel - öldazás, avagy romlás tapasztaltatik, mint a' *rothatt forró hidegekben*; akkor a' *hivesitő* orvoslást mindgyárt el - kell hagyni, és azonnal annak helyette más: *erősítő*, *gyengén izgató*, és a' *rothadásnak* hatalmasan *el - lent álló* orvosságokhoz kell fogni, mert különben a' természet a' veszedelmet el - nem távoztathatta, a' vérnek romlását meg - nem akadályoztathatta, a' betegségnek matériáját - is meg - nem eméiztheti, és a' telből ki - nem hajthatta.

Ilyenkor adgy - bé a' No. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. le - irt orvosságokból. A' kámfora akkor leg hasznasobb, a' mikor az inak rángatódnak.

Etben a' betegségben szabad bort - is innya, kiváltképpen ha a' beteg egészséges korában hozzá szokott vólt, avagy ha most igen nagyon kéványa. A' bor erőt ad, és a' természetet fel - ébrefzti; annakokáért a' No. 17. 18. 19. javosolt orvossághoz lehet két, vagy három uncia jó bort elegyíteni, avagy mást adni No. 31.

Igen erőssen hevítő, és izgató, avagy igen spiritusos orvosságok többire mindenkor ártalmasok.

Ha ezekre az orvosságokra a' pulsus emelkedik, a' beteg elevenedik, és erőssedik, a' gonofz történetek - is szűnni kezdnek, akkor a' reménység jó,

jó, hasanlóképpen is kell mind addig orvosolni, míg a' szükség kívánja.

Ellenben pedig ha erre az orvoslásra a' beteg semmiben jobban nem lesz, és ha a' történetek inkább gonoszodnak, akkor el-kerülhetetlenül halál következik.

(A Z O R V É F O L Y Á S R Ó L)

Ha a' gyulaftó foró hidegben az or-vér megindul, és általa a' beteg jobban lesz, akkor, ha bőven foly is, még is meg-nem kell akadályoztatni, avagy álitani; kivévén ha igen sokáig tartana, és ha a' beteg nagyon el-erőtlenednék, meg-halaványodnék, meg-hülne, a' pulsus megkitsinülne, meg-gyergülne, reízketne, és a' gyomor émelygeni kezdene.

Az orból hogy sok vér folyon, nem szükséges; gyakran csak egynehány tsepp is a' beteget megkönnyebbiti.

Mindazonáltal nénellykor az or igen meg-dugodik, avagy az erek igen kemények; ilyenkor csak egynehány tsepp vér láttatik; a' beteg is meg-nem könnyöbbedik, hanem fő-szfzülésről, alkalmatlan ér-verésről, fédelgésről, és szűnetlen való orsiklandásról panaszokodik.

Ebben az állapotban meleg vízbe spongyiát kell mártani, és az or alá tartani, hogy a' meleg víznek párájától az ornak erei meg lágyulyonak, és azután a' vért kibotsássák.

Ha az or-vér azért illendóképpen nem folyhatna, hogy a' vér iger sűrű, akkor rofz a' jel.

Szintén olly róíz jel az is, ha az orból sok, hig, felöldasztatott vér foly, és a' beteget nem
csak

csak meg-nem könnyebbiti, sőt inkább egészfen el-erőtleníti, és a' környűllásokat meg-gonoszítja. Ez akkor szokott meg-történni, a' mikor a' nedveségek igen tsipősek, és meg-rothadnak.

A Z O K Á D Á S R Ó L,

Minekutánna a' hideglelés egynehány nap tart, és az emésztésnek valami jelei előre mennek, gyakran a' beteg egybe a' szívnek vermetskéjiben valami alkalmatlanságot, a' gyomorban nehézséget, és valami különös émelygélt mindenféle ételtől érez, azonban a' hányásra-is gyakran erőkedik, akkor a' természet hányás, vagy-is okadás által akar magán segíteni.

Ha a' beteg ilyenkor önként hányni kezd, akkor igyék sok lágy meleg mézes vizet, hogy könnyen hányhasson.

Ha az erő a' hányásra nem elégséges, akkor hánytatót No. 24. kell adni; nem-is kell semmit félni, mert a' hánytató akkor soha sem árt, a' mikor a' szükség kívánja, és azonban semmi ellenkező környűllás jelen nincsen.

Ez ugyan ritkán, és csak akkor történik-meg, a' mikor a' betegség' elején a' hánytató, avagy a' laxátiva szükséges volt, és még-is a' beteg se nem hánytottatott, sem nem laxáltatott.

Ha a' fellyebb le-irt jelek mellett a' beteg egyébképpen-is igen roszfűl vagyon, és sok meg romlott, sárga, avagy fekete rothatt, lűdös matériát hány, akkor a' halál nints mészze.

(A' H A S M E N É S R Ő L)

Sokkal gyakrabban tisztul a' beteg - has-menés által; annakokáért ha a' has illendőképpen nem menne, akkor segíteni kell; meg-álitani nem jó, ki-vévén mindazonáltal ha a' has-menés igen sokáig tartana, a' beteget nagyon meg-gyengítené, avagy egyéb alkalmatlanságot okozna.

Ha hirtelen nagy has-menés támad; a' betegnek ereje el - vész; a' pulsus meg - kitsinül; a' lélekezés meg - nehezül; a' has fel puffad, és fáj; az emésztet bűdös, és rothatt, akkor a' beteg nagy veszedelemben vagon.

A' H U R U T R Ő L, É S P Ő K É S R Ő L.

A' nyavalya' folyása alatt gyakran a' beteg mej - szorulásról, és nehéz lélekezésről panaszolkozik, hurut, és fok nyálos matériát pök.

Illyenkor ha a' betegség könnyebbedik, semmit az eddig jovosolt orvoslásban meg-nem kell változtatni

Ha pedig a' beteg nem pökhetne, és ha égést a' mejében érezne, akkor lágyító, és pöktető orvosságok No. 8. 32. 33. jovosoltatnak

Ebben az állapotban ha hortyagni, avagy a' mejében herregni kezd a' beteg, ha nehezen lélekel, bőven izzad, a' külső részeiben meg - tül, és az orvosságokra elégséges pökés nem következik, avagy könnyebbitő has-menés nem támad, akkor rövid üdön el-érkezik a' halál.

(A Z I Z Z A D Á S R Ő L)

A' forró nyavalyáknak elein fokot izzadni nem jó; mert a' beteg meg-gyengül, a' vérnek hi-

Első Réfz.

C

gaob

gabb része a' testből ki-menyen, és a' többi igen meg - sűrűedik; avagy az ilyen izzadás által az jelentődik, hogy a' vér már meg - romlott, fel-öldasztatott; avagy jól öfzve nem elegyítettett, hogy az erek el - lágyultak, 's igen nagyon meggyengültek, 's a' t.

Még-is mindazonáltal az izzadás a' forró nyavalyák' kezdetében - is hafznos lehet, ha a' betegség meg - hivesedéftől, avagy a' tett' gőzölgésinek vízfza verődésitől, avagy valami ragadós tsipősségtől származik, melly tsipősség még a' vérr-l tökéletesen öfzve nem elegyedett, azért-is még a' testből izzadás által könnyen ki-mehet, minek élötte a' vér meg-romolyék, és gonosz környűllások kövötközzenek.

Az izzadás többire mindenkor jó, a' beteget meg-könnyebbíti, ha a' betegség' matériája' emésztesinek előre ment jelei után valami bizonyos jó itélő nap történik, kiváltképpen ha mértékletes, és az egész testben egyenlő.

Illyenkorigyék a' beteg gyakran öfztövér tehénhús levest, avagy lágy meleg vékonyító italakot No. 13. Azonban magát a' hidegtől óltalmazza, de még-is erőssen bé ne takarja, meg - ne hevítse, nagyon hevítő orvosságokat - is bé - ne vegyen.

Ha igen sokáig tartana az izzadás, és a' beteget nem tsak nem könnyöbbitené, söt inkább gyengitené, akkor tovább hajtani nem jó, hanem lassan lassan azon kell igyekezni, hogy megszűnnyék, és meg - állyon,

Annakokáért a' beteg, ha lehet, az ágyban gyakran úlyen-fel, az ágyból - is ki - kelyen, avagy leg alább a' takarót lassan lassan változtossa, hogy gyengén meg-hivesedgyék.

A' No. 35. le-irt orvosság gyakran meg-szűn-teti az ilyen gyengítő izzadást; melly ha elégséges nem vólna, akkor a' kina No. 70. bizonyosan használ, a' beteget-is erősíti, ha az izzadás a' gyomorban, és a' belekben meg-romlott matériá-tól, kemény daganatoktól, fekélyektől, avagy a' vérnek rothadásától nem származik.

A' K Ü L S Ő D A G A N A T R Ó L.)

Ha a' testnek külső részein valami lágy, nedvességgel telyes daganatok támodnak, akkor sietve ki kell vágni, hogy folyhassan ki a' betegségnek meg-emésztett matériája.

Ha pedig kemények az ilyen daganatok, akkor sietve lágyító, és izgató szerekkel érlelni kell, 's mihent meg-lágyulnak, és hig matériával meg-tel-nek, akkor mindgyárt ki-vell vágni.

Az ilyen ítélő daganatok némellykor a' testnek valami külső részzeit el-foglalyák; rövid időn megint el-tűnnek, és más helyen meg-jelennek.

Gyakran az a' matéria, a' melly ezekben a' daganatokban vagyon, a' vérbe vízfűza menyen, és vagy vizellet, vagy emésztet által minden al-kalmatlanság nélkül a' testből ki-hájtódik.

Ollykor a' bőrre-is ki-üt, és a' beteget meg-könnyebbíti.

Ha a' külső részekből a' belső tagokba bé-verődik, akkor mindenkor nagy a' veszedelem.

(A' K I - Ü T É S E K R Ó L.)

Valamint azok az üresedések, mellyek or-vér-folyás, has-menés, pökés, izzadás, 's a' t.

által történnek, avagy valamint a' külső daganatok a' forró nyavalyáknak folyások alatt gyakran hirtelen, és nagy könnyöbblést szereznek, gyakran a' nyavalyát hamar', és egészen semmivé teszik, következendőképpen jók, és ítélők; némellykor pedig semmi könnyebséget magokkal nem hoznak, sőt inkább a' beteget meg - bádgyasztyák, a' könnyúlállásokat meg-gonofzittyák, következendőképpen haszontalanok, és csak történetűek, avagy gonofz indúlatúak; szintén úgy a' *kása-himlő is*, és a' *petets* némellykor jó, és ítélő; némellykor pedig rossz, és csak történetű, avagy gonofz indúlatú. Gyakran az ilyen ki-ütések által hirtelen megkönnyebbedik a' beteg, gyakran hamar meg-is gyógyul; ilyenkor jók, és ítélők; Némellykor ellenben a' mikor a' ki ütések meg-jelennek, akkor a' beteg magát jobban nem érzi, avagy rövid időn reá rosszabbul-is lesz; ilyenkor rosszak, csak történetűek, haszontalanok, és gonofz indúlatúak.

A' ki-ütéseket előre meg-jövöndölni nem lehet, ha csak azonban valami esméreres hasonló köz betegség a' népen nem uralkodik, mert különben mindgyárt kezdetben semmi bizonyos jelei nintsenek.

Mikor a' bőrre valami ki-akar ütni, akkor a' beteg a' mejében szorulást, és tsiklandazást, a' hajlásokban, kiváltképpen pedig az ágyékban, és a' far-tsonban valami fájdalmat érez, és igen nyughatatlan; némellykor a' bőr száraz; némellykor pedig valami gyenge izzadás előre menyen. A' kiken kása - himlő üt-ki, azok az ábrázattyokban, és a' nyakokban igen bőven izzadnak, gyakran meg-borzadnak, szüntelen köhéntsellenek, és a' mejekben nagyon meg-szorúlnak; az izzattság savanyó szagú.

Ha már a' kása-himlő, avagy a' petets rendszeren, és könnyen, valami jó ítélő napon ki-üt, akkor többire mindenkor szem-látomást meg-könnyebbedik a' beteg. Illyenkor az eddig jóvosolt orvoslást meg-nem kell változtatni.

Ellenben pedig ha az illyen ki-ütések csak imitt-amott, mélyen a' bőr alatt láttatnak, és ha azonban a' beteg - is igen erőtlen, és nagyon gyötrődik, akkor szükséges valamivel jobban hevítő izzasztókat adni No. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 30. 31. rihent jól ki - jön a' ki - ütés, és a' beteg valamennyire meg-könnyebbedik, 's erősebbnek láttzik, akkor a' ki-hajtó orvosságokat mindgyárt el-kell hagyni, és csak azon kell igyekezni, hogy gyenge móddal a' ki-ütések künn tartassanak.

Ezek a' ki-ütések gyakran a' negyedik, hetedik-kilencedik, avagy tizenegyedik napon jelennek meg, gyakran elsőben a' tizenhetedik napon, avagy későbben-is mennek a' bőrre; ha tudni illik a' természetnek arra fok üdő kívántatik, hogy a' betegségnek materiáját meg-emélszje, és a' vérből a' bőrre ki-hajtsa.

Ebben az állapotban ha az orvoslás siettetik; ha a' beteg, és a' betegnek dajkái a' békességes türeft férre tévén nagyon hevítő szerekkel, és igen meleg tartással a' ki-ütéseket ki-nyomják, akkor a' nyavalya nagyon meg-fulyosodik; a' ki-ütések nem könnyebbitnek, hanem inkább gyengitnek, és a' beteget bizonyoson meg-ölik, ha csak a' természetnek annyi ereje nem lesz, hogy nem csak a' betegséget, hanem az oktalan orvoslást - is meggyőzhesse.

Annakokáért ha mindgyárt kezdetben illendő, és szükséges üresítések, 's gondviselések tétettek, akkor

akkor a' forró nyavalyáknak orvoslásában sietni nem kell; az orvofságokat-is elégséges ok-nélkül meg-nem kell változtatni, hanem bátran és, álhatoson kell mind addig bé-adni, míg vagy a' betegség meg-gyengül, vagy más jelek elé jönnek.

A' betegségnek könnyebbedése nem a' ki-ütéseknek fokságától függ, hanem attól, a' mi azokból következik; gyakran a' kása himlő, és a' petets többet könnyebbitt, ha kevés, mintsem ha sok.

Ha tehát a' ki-ütések kevesek, és azonban a' beteg könnyebbedik, 's a' környűállások rendszeren folynak, akkor igen ártalmas nagyon hevítő szerrekkel, avagy igen meleg tartással a' ki-ütéseknek számát szaporítani.

A' K Á S A H I M L Ő R Ő L , É S A' N Á - T H A - S Z E P L Ő R Ő L .

(*De Miliaribus, et Petechiis.*)

Kása-himlőnek neveztetnek kisdéd, kerek, fel-emelkedett kölös-szemekhez hasonló hólyagotskák, mellyek ha veresek, *veres kása himlőnek*, ha vizes, világos nedvességgel teli vagynak, *fejér kása-himlőnek* neveztetnek.

Nátha-szeplőnek - avagy *petetsnek* mondatnak piros, kerek, bolha-tsipéshez hasonló fókák, mellyek mentől jobb formájúok, és színűek, annal jobb indulatúaknak tartatnak.

Ellenben pedig mentől rozfszabb formájúak, mentől fetétebbek, mentől inkább a' bársonyszínhez hasonlítanak, mentől feketébbek, annal gonofszabb indü-

indulatúak, kiváltképpen ha egyzfersmind a' fótok között szederjes, avagy fekete barázdák-is láttatnak, mellyek azt jelentik, hogy a' vér már nagyon meg-romlott, 's meg rothadott.

Még-is mindazonáltal gyakran tapasztaltatott, hogy a' rosz formájú, és a' rosz színű petets-is a' beteget gyakran meg-könnyöbbitette; azért - is az ilyen rosz nátha-szeplőktől igen nagyon meg-nem kell ijedeni, ha a' több környűállások tūrhetők, és rendesek.

Némellykor a' betegnek, avagy a' beteg körül állóknak hibáitól, hirtelen meg-hűléstől, haragtól, ijedéstől, avagy titkan meg-ett ártalmas eledeltől a' ki-ütés hirtelen vízfza verődik, és azzonal a' beteg igen nagy veszedelembé esik.

Illyenkor a' vízfza verő okoknak, és a' vízfza veretett ki-ütésekből származott történeteknek külömbségek szerént az orvoslás-is külömbözzék, mert ebben az állapotban ha semmire nem nézván hevítő izzasztókat adunk, akkor a' beteget gyakran meg ölyük, mivel a' vízfza ütött ki-ütésekre gyakran igen kemény égő forró hideg támad; a' pulsus meg-keményedik, meg-feszül, 's meg-telik; a' beteg nehezen lehell, és nagy szomjúságról, 's nagy forróságról panaszolkodik. 's a' t. Ebben az állapotban *ér-vágással*, *hivésítő*, és *vékonyító* orvosságokkal, valamint a' forró hidegnek kezdetében jovosoltatott, kell orvosolni; mert ez az eset valóságos új forró hideg, mellyben minden meleg hajtó szerek ártalmasok.

Ha gyenge meg-hűléstől verődtek vízfza a' ki-ütések, és ha azonban a' forró hideg semmit sem sulyosodott, akkor igyék a' beteg sok meleg gyengén izzasztó herbathét No. 13. 21. és tartsa magát

magát egyenlő melegben; ezekre többire mindenkör a' betegség rövid időn meg - könnyöbbedik, és a' ki-ütések megint a' bőrön meg-jelennek.

Ha pedig a' természetnek a' ki-hajtásra elég ereje nem volna, és ha a' gyenge izzasztók eleget nem használnának, akkor a' lábikrára hólyaghuzó flastromot kell kötni, és hathatósabb szereket kell bé-adni No. 16. 17. 18. 20. 22. 23. Mihent illendőképpen ki-ütnek a' ki-ütések, akkor mindgyárt a' beteget megint a' maga ereje, és a' nyavalya' történeti szerént kell orvosolni.

Ha valami kemény elme - indulatból verődött volna vízfza a' ki-ütés, akkor a' beteget meg - kell engesztelni, és mértékletes melegben kell tartani; fok gyengén izzasztó itált - is kell bé - adni; és mivel az álm ilyenkor igen hasznos, azért a' No. 37. le-irt orvosság - is igen jó; mindazonáltal ebben az állapotban - is, ha kemény forró hideg támadna, és ha a' beteg nagy gyötrődéssel lehellne, akkor ilyen orvosságot No. 37. nem kell adni, hanem ér - vágással, vékonyító, és hivesítő szerekkel kell orvosolni.

Ha meg - ett ártalmas eledelektől verődnek vízfza a' ki-ütések, és azonban ha a' beteg gyötrődik, nehezen lehell; az ódallagyok, és a' gyomor fel puffadnak, meg-feszülnek; a' beteg az ételt újra utálya, szünetlen a' hányásra erőlkedik, akkor mindgyárt hánytatót No. 24. 25. 26. avagy laxatívát No. 3. 5. 14. kell adni, avagy hasanló klystért kell bé - vetni.

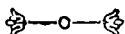
Mhent a' gyomor, és a' belek meg-tisztulnak, akkor mindgyárt minden más orvosság nélkül a' ki-ütések megint ki-jönnek, melly ha meg-nem történnék, és a' pulsus még-is igen kemény
nem

nem volna, a' forró hideg-is meg-nem fulyosodnók, akkor megint, mint előbb, vékonyító, és gyengén izzasztó izerek jovosoltatnak.

Gyakran minden ok nélkül vizsza ütnek a' ki-ütések; azonban a' beteg nagy mej-szorulást érez, és majd meg-fullad. Illyenkor a' kezeket, és a' lábakat, mellyek hidegek, meleg posztókkal dörgölni, és mindigárt minden várakozás nélkül eret kell vágni. Ekképpen hirtelen lehet a' betegten segiteni, és gyakran egyedül tsak az ér-vágás tartya-meg az életet, de még-is mindazonáltal az illyen kétszéges környülállásokban az ér-vágás nem mindenkor hasznos, némellykor az ér-vágás alatt, midön a' vér foly, a' beteg meg-hal, de azért még-is ebben a' veszedelmes állapotban az ér-vágást, ha kétszéges kimenetelű-is, el-nem kell hagyni; mert jobb tsak egyet-is meg-tartani, mintsem mindnyájokat segittség nélkül el-veszni egedni.

Ha a' vizsza ütött ki-ütések a' főbe vitetődnek, és szenvedhetetlen fő-fajást, álmoságot, bódulást, in-rángatódást, 's a' t. okoznak, akkor a' fejet meg-kell nyirni, és ofzlató fúvekból kézzitetett meleg kötésekkel szüntelen kell kötni; a' fül' tövére egynehány vér-szipókat kell tenni, hogy folyonki egynehány uncia vér; avagy a' fő körül lévő részekre köppelyeket rakván, és kemény izgató klystéreket bé-vetvén, próbálni kell a' főből le-huzni a' nedvességeket; egész tehetséggel azon kell igyekezni, hogy a' felyebb jovoslat gyengén izzasztó italokkal a' testből vagy a' bőrre, vagy más utan ki-hajtássék a' vizsza-ütött matéria.

Ebben az állapotban az or-vér, ha bővön foly, gyakran igen hasznos.

Mikor a' vízfsza ütött ki-ütések kemény történeteket támasztanak, akkor a' lábikrára, avagy a' testnek más részeire hólyag-huzó flastromot; a' talpokra pedig erős etzetes kovászt No. 291. kell kötni.

Jülletet a' vízfsza ütött ki-ütések a' beteget többire mindenkor halálos veszedelembé vetik, még-is mindazonáltal némelykor a' ki-ütések hirtelen vízfsza ütnek, és semmi roszszat nem okoznak, ha tudni illik azonban a' betegségnek matériája a' testből valami más után ki-kezd hajtódni.

Ez az üresedés leg-gyakrabban a' vizelletnek, és az emészternek uttyain; némelykor gyenge hurut, és pökés által - is szokott meg-történni: az aszfzonyi rendnél a' hószám által, kivált ha az üdó jelen vagon, szintén ugy meg-történhetik.

Ezek a' tisztító üresedések ha rendesen, és minden alkalmatlanság nélkül folynak, akkor az orvoslásban semmit meg-nem kell változtatni; ha szűkön mennek, akkor gyengén hajtani, ha pedig igen bővön folynak; akkor okoson álitani kell.

Minden forró nyavalyában rosz, és veszedelmes jel, ha a' beteg belől ég, kívül pedig hideg, kiváltképpen ha az ábrázat-is egyfzersmind bé-esik, és el-változik, és ha azonban a' pulsus-is gyenge, 's nagyon reszket.

Kezdetben mentől nagyobb a' hideg, avagy a' borzodás, annál súlyosabb lesz a' hideglelés - is, annál gonolzabbak lesznek a' történetek - is.

Jó jel, ha a' forróság az egész testben egyenlő, és mértékletes.

Ellenben nagy a' veszedelem, ha az ábrázat gyakran meg-változik, és a' beteg hól piros, hól halavány, föld színű, avagy szederjes.

Az-is jó jel, ha a' pulsus, a' melly kezdetben kitsin, el-nyomottatott, 's gyenge vólt, a' bé adott orvosságokra emelkedik, erőssedik, szabadobban kezd verni, és azonban a' beteg-is erőssedik.

Ha hószfás, és kemény bódulás után a' beteg meg-tompúl, meg-álmósodik, és az inak erőssen rángatódnak, avagy ha nyavalya - rontás következik, akkor nagy a' veszedelem.

Ellenben pedig ha az ilyen bódulás, azaz: éfnélkül való létel után, a' fő meg-tisztúl, megszabadúl, és valami nyugadalmos elevenítő álm következik, akkor jó a' reménység.

Ez akkor gyakran szokott meg-történni, a' mikor az orból vér foly.

Akármitsoda jól, és rendesen folyan a' forró nyavalya, de még-is semmi szerentsés kimenetelt bizonyosan ígérni nem lehet, ha a' nyelv, a' száj, az ornak belső részei, a' szemek, és a' bőr szárazon maradnak: Illyenkor többire mindenkor még valami a' testben vagon, a' mi gyakran hirtelen nagy veszedelemet támaszt.

Ha a' betegek igen nyughatatlanok, magokat az egyik oldalokról a' másokra forgattyák, szúntelen fel-akarnak kelni, avagy ha a' térdeket felfelé huzzák, a' kezeket az ágy-takarón szerte szélyel jártattyák, avagy a' levegőben legyeket vadásznak, semmit, sem orvóságot, sem ételt bé-venni nem akarnak, akkor az halál nints mezfze.

Ellenben pedig ha a' betegek nyugadalmoson, és természet szerént feküsznek, minden orvóságot örömöft bé-vesznek, és az orvóságtól könnyöbbednek, akkor jó a' reménység.

Minden forró nyavalyában az eledelt a' forró hidegnek keménységihez, hofszu vólrához, és a' környüállásoknak változásokhoz kell szabni.

Mentől keményebb a' hideglelés, és tisztáttalanobb a' test, annál gyengébbek, és vékonyobbak légyenek az eledelék-is; a' könnyen rothadó, és nehezen emészttó ételeket el kell kerülni.

Fótt árpa - kásából, zabkásából, riskásából ki-nyomotott vékony lév, kevés czitrom - lével, avagy etzettel meg - savanyitva; vékony liszt, avagy kenyér-leves, és pép, leg - jobb étel a' forró nyavalyában.

Valameddig a' hideglelés tart, mind addig húst, hevitó, avagy igen nagyon tápláló eledelt a' betegnek adni nem kell; még-is mindazonáltal ösztövér hús-levest lehet enni, kiváltképpen ha a' beteg hozzá szokott, és sok savanyútska italokat iszik.

Fótt gyümölcs, fótt paré, fótt endivia, fótt faláta, 's a' t. mind ételnek, 's mind orvosságnak szolgálhatnak.

Ha egyszer a' gonosz történetek szünni kezdnek, és a' beteg magát jobban érzi, az ételt-is kívánnya, akkor már lehet jobban tápláló eledelt-is adni gyakran ugyan, de mindenkor egyszerre igen keveset, ne hogy a' gyomor meg - terheltecsék.

Minekutánna a' hideglelés egészfzen ki - marad, ha a' beteg az ételt nagyon kívánnya, akkor lehet gyenge húst-is, ugymint: apró tsirke-, bárány-, és bornyú - húst, enni adni, de még bort-is annak, a' ki-ilyenkor kívánnya, szabad innya, tsak tölle meg-ne tébolyodgyék, avagy meg ne részegedgyék.

Ha a' hideglelésnek el-mulása után a' száj izetlen, 's ragadós, és a' beteg az ételt nem kívánnya,

nya, akkor addig húst enni nem kell, míg a' No. 38. le-irt porral a' gyomor, és a' belek jól meg-nem tisztittatnak.

Ha a' beteg meg - erőssedik, és az ételt könnyen meg-emészti, akkor lassan lassan lehet az megszokott ételeket elé venni, és az előbbeni élet módgya szerént élni; tsak a' kemény, és hosszú munkát a' gyógyuló addig kerülye, míg el-veszett erejét megint egészen vizsgálja nem nyeri, mert különbön magának kárt teszen, hamar meg-lem gyógyul, fokáig - is gyengén, 's lankattan marad.

Ezekben a' nyavalyákban a' beteget sem igen melegen, sem igen hidegen tartani nem kell; a' gyenge mértékletes meleg leg jobb.

A' levegő-ég a' mennyiben lehet, ujjitassék, és tisztitassék; nyárban, mikor a' hévség nagy, a' ház' földét, a' hól a' beteg fekszik, három rész tiszta hideg vízzel, és egy rész hozzá-elegyitet etzettel gyakran meg-kell öntözni.

A' szobában, avagy a' betegnek ágya körül öfzve gyült fok nép-is nagyon rontya a' levegöl, és fullasztóvá teszi, melly miatt a' beteg nagyon gyötrődik, és nyughatatlankodik: annakokáért a' betegnek attyafiai, és baráttyai igen oktalanul tselekednek, mikor egész nap a' betegnek ágya körül ülnek, és igen nagy szorgalmatosságokkal, 's haszontalon tsatsogásokkal szüntelen alkalmatlan-kodnak.

A' forró hidegben fekvő betegeket, a' mennyiben lehet, mindenkor tisztán, és szárazon kell tartani; ha a' beteg valami fájdalomról azon a' felén, a' mellyen fekszik, panaszkodik, akkor kéttzer, vagy háromszor napjában a' fájós helyet bé-kell kenni *tojás-irral*, melly készítettik tojás-fejér-

fejérből, és egy kevés pálinkából: végy tojás-fejért, amennyi tetszik; jó erős égettbórt, avagy pálinkát egykeveset. Föld-edényben gyenge tűznél vefzfzövel, avagy kalánnal addig verd kevervén, míg irrá válik.

Ez az együgyű orvosság igen gyakran el-távoztattya a' *ki-sebesedést*, mely a' betegnek fokkal alkalmatlanobb, mint sem maga a' nyavalya.

A' ROTHATT HIDEGRÓL.

(*De Febre putrida.*)

Az égő forró hidegekben a' *vér*, kivált kezdetben, igen *sűrű*, és *vastag*; a' kised ercknek szoros végeken könnyen *által* nem *folyhat*, és azért a' *gyuladásra* igen hajlandó, az egész testbenn-is, mind kívül, 's mind belől égető forróságot okoz; az *igaz rothatt* hidegben ellenben a' *vér tsipös*, avagy *lankatt*, *göröngyös*, és *felölduztatott*, igen könnyenn-is *meg-romlik*, 's *meg-rothad*.

Az igaz rothatt hidegek mindenkor veszedelmesebbek az égő forró hidegeknél; gyakrann-is ragadósok.

Ezek a' nyavalyák igen gyakran származnak a' gyomorban, és a' belekben meg-gyúlt, meg-avafodott, 's meg-romlatt sárviztől, kiváltképpen a' kemény, és fokáig tartott nyári hévségek után; az eledelektől, avagy a' hoszszas koplalástól; a' roz kenyértől, mely süttetett régi, penészes, avagy úszeges, roz gabonából örölt lisztből; a' félig meg-rothatt, avagy a' marha-dögben fekvő marhának meg-ett húsától; a' meg-döglött halaktól; a' rothatt,
avagy

avagy férges vizektől; a' rothatt, büdös, lankatt, és tisztátalan levegő égtől; leg-könnyebben attól az levegőtől származik, a' melly olyan szobában vagyon, a' mellyben sokan rothatt hidegben, avagy rothatt vérhasban feküsznek, és a' levegő szorgalmatosan nem tisztittatik; 's nem ujjitatik. 's a' t.

A' rothatt hideg kezdetben magát jelenti egymást gyakran felváltó borzadással, és hévséggel; a' főnek nehézségivel, és tompa fájdalmával; a' beteg nyughatatlanul aluszik, és az álom után lankattobb, mintsem az álom előtt; a' test lágy, és enyves izzadással bé-borittatik; a' forróság nem igen nagy; a' nyelv nedves, és ón színű, avagy sárga-zöld matériával bé-vagyon boritva; a' száj keserű; a' gyomor émeleg; a' pulsus lágy, gyenge, kitsin, és igen gyakran mindgyárt kezdetben lassúbb, mint az egészségben; a' betegek bádgyattak, sokat nyughatatlanok, igen kitsin hitűek, mindent könnyen szenvednek, semmivel sem gondolnak, ritkán szomjúhozna, akar fenn legyenek, akar az ágyban feküyenek, semmire sem-is alkalmasok.

Ez a' betegség minekelőtte tapasztalhatóképpen kiüt, gyakran igen sokáig a' testben rejtve vagyon; a' betegek semmi bizonyos itélő változásról nem panaszkodnak, nem-is hiszik, hogy betegek, nem-is éreznek egyebet, hanem csak valami szokatlan bádgyadást, és meg-bomlott ételkívánást.

Ha tehát az előbb elé-beszélt okokból valamellyik előre ment, és ha a' most meg-nevezett környűlláásokból valamellyik jelen vagyon, akkor könnyű következtetni, hogy a' beteg rothatt hidegben fekszik, annál-is inkább, ha azonban a' népen-is hasonló dogösség uralkodik. KOLC... DI EGY...

N...

Ebben

Ebben a' nyavalyában igen ritkán szükséges az érvágás, hatsak nem igen bőv vérű, és nem igen meleg természetű a' beteg; de ilyenkor-is elkerülhetetlen ok nélkül egyszerűen töofzer eret nem kell vágni.

Sőt inkább mindgyárt kezdetben azon kell igyekezni, hogy a' természetnek *ereje meg-tartassék nevededgyék*, és a' vérnek *felőlása*, *meg-higulása*, *meg-akadályoztassék*, és a' *rothadás el-távoztassék*.

Még-is mindazonáltal a' kik ennek a' nyavalyának mindgyárt a' kezdetén *hánytatót* vettek, azok könnyebben meg-gyógyultak, mivel többire mindenkor a' gyomorban, és a' belekben fok romlott matériák vagynak, és mivel a' nyavalya-is igen gyakran rosz eledeltől származik.

Annakokáért az orvoslást mindenkor *hánytatón* No. 24. 25. 26. kell kezdeni, kiváltképpen ha a' beteg émelygésről; hányásra való erőlkedésről, rothatt, bűdös, avagy keserű böfögésről, és a' szívnek vermetskéjiben valami nehézségről, pana'zolkodik. Soha ki-ne maradgyon a' hánytató, ha bizonyosan ki-tudódik, hogy a' beteg valami rothadó, avagy romlott matériát a' gyomrába le-nyelt.

Ha a' most le-irt környűállások jelen nintsenek-is, azért még-is leg alább valami gyenge *laxatívát* No. 4. 5. 14. 38. csak kell adni, hogy a' gyomor, és a' belek ki-tisztulyanak: Az ilyen szerekre nem csak *meg-nem-gyengűlnek*, sőt inkább szemlátomást *meg-könnyöbbednek* a' betegek.

Ha a' beteg mindgyárt kezdetben olly gyenge vólna, hogy az ember az üresítő szerektől méltán félhetne, akkor még-is leg alább gyakor *klystérrel*, a' mennyire lehet, a' beleket tisztítani kell.

Minekutánna az első utak, az-az: a' gyomor, és a' belek ekképpen ki-tisztultak, azután mindgyárt a' No. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. le-irt orvosságokkal kell orvosolni.

Ha azonban az emésztet, és a' vizellet igen bűdös, és rothatt szagú volna; ha bűdös rothatt tojás izú matéria gyakran fel-böfög; ha a' pulsus igen lajgy, és igen gyenge, következendő képpen a' vér igen *hig*, *felöldoztatott*, és a' *rothadásra* már *kész* volna, akkor elégséges *gálitzkő-spiritust* kell minden orvosságba elegyíteni, hogy jó izú favanyók, és hathatósbak legyenek.

A' No. 29. 177. fel-találendő szerek közön-séges *italnak*, és gyakran egyfzersmind orvosság-nak-is szolgálhatnak.

Ezekkel, avagy más hasonló szerekkel, addig kell orvosolni, míg a' nyavalya nem gyengül, és a' beteg tapasztalhatóképpen jobban nem lesz: Ha azonban a' pulsus emelkedik, és az erő nevedik, akkor lehet kevesebb orvossággal, és több eledellel a' beteget éltetni.

Ha a' beteg rövid üdön jobban nem lesz, avagy ha a' gonosz történetek szaporodnak, akkor a' No. 30. 31. le-irt szerekhez kell folyomodni.

A' *kina-héj*, igen gyakran mindgyárt a' rothatt hideg' elein jó kimenettel adatik, kivált ha az első utak eléggé meg-üresedtek. Ez a' *héj* ellent áll a' vérnek tovább való *felöldoztatásának*, és *romlásának*; az inaknak *rúngató-lúsokat* meg-akadályoztatya; az *erőt* meg-tartya, 's neveli, és a' beteget a' *halálnak* *torkából* vizsgálva huzza; annakokáért mikor a' történetek veszedelmesek, akkor mindenkor bőven kell adni a' *kina-héjt*, és ha a' beteg a' száj-ján eleget bé-nem vehet, akkor klystérben-is bé-

Első Réfz.

D

kell

kell vetni. A' kinát lehet öfzve-elegyíteni a' felyebb jovosolt orvosságokkal - is, avagy egyfzer azokból, egyfzer pedig ezekből No. 31. 70. 145. 146 147. 148. 149. 150. kell a' betegnek szorgalmatosan bé-adni.

Éppen olyan hathatós orvosság a' *jó bor - is*, ha a' beteg vele mértékletesen, és olly móddal él, a' mint az égő forró hidegekben jovosoltatik.

Az izgató szerek, és a' *hólyag-huzó flustrumok - is* szintén olly hasznosok, ha a' lábikrára köttötnek, mint az égő forró hidegekben.

Gyakran már harmad, avagy negyed nap az illyen rothatt hidegekben *kása-himlik*, avagy *náthaszeplok* láttatnak. Ha a' beteg általak valamennyire meg-könnyöbbedik, akkor az jót jelent; de ha ezek a' ki-ütések gonofz indulatúak, és semmiképpen fel-nem emelkednek, avagy rofz színűek, és igen bőv, bűdös, és bádgyasztó izzadással edgyüt vagynak, akkor a' betegek közönségesen a' hatodik napnak vége felé meg - halnak. Ha pedig a' környúlállások negyedik nap még nem igen rofzszak, a' hetediken pedig meg gonofzodnak, akkor a' beteg vagy a' tizenegyedik, vagy a' tizenharmadik napon hal-meg.

Gyakran a' gonofz történetek egészfzen a' negyedik napig szünetlen nevednek, és akkor a' magok keménységekben változhatatlanul meg-állanak: már ha a' hetedik napon valamellyik környúlállás könnyöbbedik, és szünetlen jobbúl, és ha ez a' könnyöbbedés a' kilentzedik, avagy a' tizenegyedik napon neveddik, 's jóságában állhatatosan meg-ma-rad, akkor jó a' reménység, gyakran-is azután tizenegyedik nap a' bőrre valami ki üt, és a' beteg szemlátomást jobban lesz; némellykor ki-ütés nélkül-

is 'a' tizennegyedik, avagy a' tizenhetedik napon vége szokott lenni a' nyavalyának.

Ha ez a' nyavalya a' negyedik napon megfolyosodik, és a' vizellet, melly előbb sűrű, és zavaras vólt, hirtelen meg-vizededik, és ha a' hetedik napon semmi jobbulás nem láttatik, sőt inkább a' történetek meg-gonofzodnak, akkor az többire mindenkor halálos jel.

A' hideg, tiszta, és fris levegő ég a' rothatt hidegekben gyakran hirtelen, és nagy könnyebséget okoz: annakokáért a' rothatt hidegben fekvő betegeknek mindenképpen hideg, tiszta, és fris levegő egct kell izerezni.

Ebben a' nyavalyában a' betegnek szabad fris hideg vizet-is innya adni, ha nagyon kívánnya.

A' rothatt, és gonofz indúlatú hidegben a' pulsus gyakran igen tsalárd; mivel fokszor lassabban vér, és jobban menyen, mintsem a' gonofz, és a' vezedelmes környűállásokra nézvéen verni, 's menni kellene; a' beteg egészfszen gondatlannak lenni látszik, nem-is igen fokot panaszolkodik: A' ki ilyenkor egyedül a' pulsusban reménylvén jót jövendől, a' többire mindenkor nagyon meg-tsalatkozik.

Még-is mindazonáltal a' rothatt hideg nem kezdődik mindenkor a' felyebb le-irt gonofz történetekkel: némellykor a' pulsus gyorsobb, és nagyobbban fel-vagyon emelkedve, valamennyire fefzes-is; a' beteg nem igen bádgyatt, szomjúságról-is, és forróságról panaszolkodik; a' vér még elég sűrű, és fel-nem óldoztatott; egy szóval: a' rothatt hideg némellykor olyan történetekkel kezdődik, mellyek az égő forró hidegben láttatnak: annakokáért némellykor (tudni-illik a' most le-irt állapotban) a'

rothatt hidegben fekvő betegeket szintén úgy kell orvosolni, mintha égő forró hidegben fekünnének.

Az ér-vágással mindazonáltal, és a' hivesítő orvosságokkal okosan kell bánni, ne hogy általok a' beteg el-gyengüllyen, mert gyakran a' nyavalya kezdetén az égő forró hidegnek jelei mindnyájon jelen vannak, de egynehány napok mulva az erő egész-szen el-vész, és az igen rothatt hidegnek környűllállásai meg-jelennek: mihent el-érkezik a' rothatt hideg, azonnal mindgyárt az orvoslás meg-változtassék, és a' jelen való történetekhez szabattassék.

Ha a' történetek meg nem gonofzodnak, és még-is a' hetedik, avagy a' tizenegyedik napon kása-himlő, avagy nátha-szeplő üt-ki, és a' beteg arra szemlátomást meg-könnyöbbedik, akkor az egészség közel vagyon.

Ez igen gyakran szokott akkor meg-történni, a' mikor a' rothatt hideg egélséges emberekre csik, a' kiknek a' vérek jó, és a' rothadásra nem igen hajlandó: még-is mindazonáltal gyakran hideg, és nyálos természetű embereket-is ekképpen elé-fog.

A' rothadt hideglelésnek értelmiről, és meghatározásáról még meg nem egygyeztek mindnyájan az orvosok. Jóllehet a' rothadt, és érzőinas hideglelés közöt (*inter statum putridum, et nervosum*) a' határ linea nem olly éles, a' mint némelyek mondgyák, azért még-is a' tsak igaz, hogy a' rothadt hideglelésben az emberi testnek nedvességei fokkal hajlandóbbak a' rothadásra, mintsem az érzőinas hideglelésben; azonfellyül a' rothadt hideglelésben a' gerjesztő okok-is olyanak (pag. 46.) a' mellyek nem tsak az éltető erőket a' íziben, és vért tartó erekben gyengittik, hanem egyfersmind a' vért-is, és a' vértől el-válofztatott nedvességeket

ket a' fel-olvadásra, és rothadásra rendelik; az ér-
zõinas hidegglelésben (*febris nervosa*) ellenben az
érzõinaknak gyengesége, és nevedeket érzékenysé-
ge leg fõbb ok, mellyrõl alább bővebben fogunk
emlékezni.) *epis a 84 lapon*

A' 15 lapon a' hidegglelések osztattak:

I. ÁLLANDÓ HIDEGLELÉSEKRE.

(*Febres continua continentis.*)

II. ENGEDÕ HIDEGLELÉSEKRE.

(*Febres continua remittentes.*)

III. FÉLBENHAGYÓ HIDEGLELÉSEKRE.

(*Febres intermittentes*), ezekhez hozzá kell még adni.

IV. A' RENDETLEN HIDEGLELÉSEKET.

(*Febres irregulares.*)

Az állandó hideggleléseknek két természetû ne-
mei vagynak: *Elsõ* a' Forró hidegglelés; *Második*
a' Rothadt hidegglelés.

A' forró hidegglelésnek három külömbiségei vagy-
nak: *Elsõ* a' napi hidegglelés a' 13. lapon; *Má-
sodik* a' gyenge forró hidegglelés a' 21. lapon; *Har-
madik* a' forró hidegglelés a' 23. lapon.

A' rothadt hidegglelésnek két változásai vagynak:
Az *Elsõ* a' gyuladtforró hidegglelésből származik a'
30. lapon; A' *Második* a' maga tulajdon gerjesztõ
okaiból támad egybe minden más előrement hideg-
glelés nélkül a' 46. lapon. Ez a' rothadt hideggle-
lés magában foglalja ugyan az epés, taknyos, és
érzõinas hideggleléseket-is, de még-is azokról szüksé-
gesnek

gesnek lenni tartom még valamit különösen-is tanulni azért, hogy azokat jobban meg-érthesse, és egymástól jobban meg-külömböztethesse az olvasó.

AZ ENGEDŐ HIDEGLELÉSEKRŐL,

(*De febris remittentibus.*)

Az engedő hidegtelekben a' betegség bizonyos időben meg-súlyosodik (*exacerbatur*), azután megint enged, és meg-könnyöbbedik (*remittit*), de még-is addig ki-nem marad, míg a' beteg meg nem gyógyul. Itten csak a' forró (*acutæ*) engedő hidegtelek iratnak-le, a' hosszúak (*chronicæ*) másutt fordulnak elő.

A' Súlyosodás (*exacerbatio*), és engedés (*remissio*), néha minden nap, néha harmadnap, néha pedig csak negyed nap tapasztaltatik; ebből már ösztatnak az engedő hidegtelek.

1. Mindennapi engedő hidegtelekre (*quotidianæ remittentes*)

2. Harmadnapi engedő hidegtelekre (*tertianæ remittentes*),

3. Negyednapi engedő hidegtelekre (*quartanæ remittentes*),

Az állandó hidegteleknek izgató oka a' vérben támad; de az engedő hidegteleknek indító oka a' gyomorból, és a' belekből vitetik a' vérbe. Némely írók ezeket a' hidegteleket gyomorhidegteleknek-is (*febris gastricæ*) nevezik. Ezekben a' hidegtelekben a' gyomorban, és belekben vagy az epés, vagy a' taknyos nedvességek gyűlnek-meg, és azért az engedő hidegtelek vagy epések, vagy taknyosok.

AZ EPÉS HIDEGLELÉSEKRŐL.

(*De febribus biliosis*).

Az epés hideglelések háromfélék:

1. Tiszta epés hideglelés (*febris biliosa simplex*).
2. Gyulatt epés hideglelés (*febris biliosa-inflammatoria*).
3. Rothadt epés hideglelés (*febris biliosa putrida*).

A' T I S Z T A E P É S H I D E G L E - L É S R Ó L.

A' tiszta epés hideglelést ezekből lehet meg-esmérni:

1. A' beteg az ételt nem kívánja.
2. A' száj keserű.
3. A' nyelv sárga.
4. A' vizellet sátrán színű.
5. Az erekből botsáttatott vér sárga favóval béborittatik.
6. Az érzőinas történetek (*symptomata nervosa*) nem gyuladástól, nem-is rohadástól, és nem-is az érzőinak gyengeségitől, hanem éppen csak az epés öltöntől támadnak.

Ez az epés izgató ösztön, melyet epés tsipős-ségnek-is (*acrimonia biliosa*) neveznek, könnyen támad az epés rendeltetésben (*dispositio cholericum*) valami előrement elmeindulatokból, és a' nagy nyári melegtől. Némely ragadós matériák-is (*miasmata, et contagia*) különösen láttatnak az epébe, és az epét képzítő eszközökbe bé-hatni, és munkálkodni.

Néha a' meg-romlott, és meggyült epe való-ságos gerjeztő oka ennek a' hideglelésnek; de máskor magától a' hidegleléstől okoztatik a' meggyült, és meg-romlott epe. Mind a' két esetben

vagy

vagy meg nem gyógyúl, vagy igen sokáig sinlődik a' beteg, ha az epe ki nem hajtatik a' testből; ellenben pedig néha csak egy okádtató-is egéltizen meg-gyógyítja a' beteget. Lehet ennek a' betegségnek még más oka-is, de az még-is olyan, a' melyet addig semmivé tenni nem lehet, míg a' test az epétől meg nem tisztul.

A' tiszta epés hideglelés, ha jól orvosoltatik, nem mindenkor veszedelmes, de a' rosz orvoslástól könnyen gonosz indulatú hideglelés (*febris maligna*) lesz belőlle.

Leg elsőben azt kell meg-tudni, hogy el-vagyon-e a' kiüresítésre készülve az epés ifzap (*suburca biliosa*), vagy nints? Ha el-vagyon készülve a' kiüresítésre, akkor azt kell ki tanólni, hogy fel-felé-é avagy le-téle akar indulni?

Ha az epe a' kiüresítésre elkészült, és fel-felé akar menni (*sursum turgere*), akkor.

1. A' nyelvet béborító sárga takony a' nyelvtől el-kezd válni.

2. A' lehellés meg-büdössedik.

3. A' gyomor émelyeg.

4. A' beteg okádkhatnék.

4. A' szívnek vermetskéjiben (*scrobiculus cordis*) nyomás éreztetik.

6. A' kezek, és lábok meg-hidegülnék.

7. A' fő fáj.

8. A' fülek zugnak.

9. A' beteg szédeleg, és gyótródik.

Ha le-fele indult, és siet az epe (*deorsum turgere*), akkor

1. Az Ágyékok, és térdék meg-nehezednek.

2. A' has tel-puffad.

3. A' beteg fzeleket (*borborygmos*) érez a' belkben.

4. A' has fajdagol, de gyuladást jelentő jelek nélkül.

5. Az eméztetnek ki-hajtására gyakran erőlkedik a' beteg (*tenesmus*).

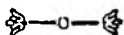
Ha még se fel-felé, se le-felé meg nem indúlt az epe, akkor ötet fel-kell olvosztani, és a' kihajtásra el-kell készíteni olvosztó szerekkel, a' milyen alább *mixtura solvens*.

Ha meg-mozdúlt, és fel-felé indúlt az epe, akkor mindgyárt okádtató orvosságot kell adni No. 24. 25. Ha pedig meg-mozdúlt, és le-felé indúlt ez a' romlott epe, akkor mindgyárt hashajtót kell rendelni No. 38. avagy italban olyant, a' milyen a' lapon a' *potio laxans*.

Ha akkor, a' mikor az orvost hívják, már a' kiüresítésre el-készült, és meg-indúlt az epe, akkor nem kell olvosztó orvosságot adni, hanem egybe mindgyárt arra kell ötet hajtani, a' merre siet (*turget*).

Ha már kihajtatott az epe, és még-is a' hideglelés nem akar el-múlni, akkor mindgyárt erősítő, és izgató orvosságokat kell adni No. 143. 170. 247. Ha erre rövid időn jobban nem lesz a' beteg, akkor kintát kell adni No. 31. 36. 70. 145. 146. 147. 148. 150.

De itten jól meg kell jegyezni, hogy az epés jelek (*signa saburræ biliosæ*) az olvosztó, és üresítő orvosságokra szaparadnak, a' betegek nagyon el-gyengülnek; ellenben az izgató, és erősítő szerekre a' betegek erőssedni, és jobbúlni kezdnek, és az epés jelek mind el-múlnak. *Vészedelmes* praxis az nagyon, a' melly az ilyen betegeket olvosztó, okádtató, és hashajtó orvosságokkal igen sokáig kénözza.

A' GYULADT EPÉS HIDEG. LELESRŐL.

A' gyuladt epés hideglelések leg-inkább tavaszszal járóvány módra (*epidemicæ*) uralkodnak. Néha még-is egygyenként -is (*sporadicæ*) meg-jelennek.

Ebben a' betegségben egygyutt vagynak *elsőben* a' gyuladt forró hidegnek a' 20. lapon le-irt jelei, *másodszor* az epés hideglelésnek a' 55. lapon feljegyzett jelei. Ezekből könnyű az ő jelenlétit meg-tudni.

Sokkal veszedelmesebb a' gyuladt hideglelésnél egyedül, veszedelmesebb a' tiszta epés hideglelésnél-is egyedül, és azért nagy vigyázást kíván.

Az orvoslás mindgyárt eleintén egy *érvágást* kíván; azután olvosztó, és tsendesítő orvosságot kell adni, a' millyen alább a' *mixtura temperans*. De mihent a' ki-üresítésre alkalmas az epe, akkor mindgyárt arra kell ki-hajtani, a' merre indult, mint a' tiszta epés hideglelésben.

Ha a' gyuladás el-múlik, és az epe kitisztul, és még-is a' hideglelés el nem múlik, akkor izgató, és erősítő orvosságokat kell adni éppen ugy, mint a' tiszta epés hideglelésben.

A' ROTHADT EPÉS HIDEGLELESRŐL.

Ezt a' betegséget az orvosok hól az állandó rothadt hidegleléssel (*cum febre continua continente putrida*), hól a' gonosz indulatú hidegleléssel (*cum febre maligna*), hól mind a' kettővel öszve-elegyítik, és egy betegségnek tartják, de még-is ez azoktól nyilván különböz, mert

I. Aa epés hideglelésnek jeleit meg-tartya, melyek a' 55. lapon le-iratnak.

2. A' rothadt hideglelésnek jeleit-is mag-tartya, mellyek a' 47. lapon le-iratnak.

3. Az érzőinas történeteket (*symptomata nervosa*) pedig azonnal mindgyárt elvezti, mihent a' rothadt epe ki-hajratik.

A' két első jelekből könnyű meg- esmérni ezt a betegséget.

Szokott a' rothadt epés hideglelés támadni nyárban, és őszfel, kivált ha rothadt gőzek a' meleg, és nedves időben, avagy valami ragadós betegség matéria az embernek testét érdekli.

Ez a' betegség mindgyárt eleinten okádatatót kíván No. 24. Azután hashajtót No. 38. Ezek után rothadás ellen való szereket No. 31. Itálnak jó a' No. 29. avagy No. 177. le-irt szer, a' több rothadás ellen való szerekek egygyütt, a' mint a' 49. lapon le-iratnak. A' kámfor-is hasznos. Jó a' *potio alaxipharmaca prima*-is.

A' TAKNYOS HIDEGLELÉSEKRŐL.

(*De febribus pituitosis*).

A' taknyos hideglelésben a' gyomorban, és a' belekben a' taknyos ilzap (*saburra pituitosa*) gyúlt meg, és a' testnek nedvességei igen taknyosok, és igen hajlandók a' rothadásra.

A' vér-is taknyos; a' hójaghúzó flastromok-is sűrű enyves nedvességet húznak; a' meg-húltoknak belső tagjai (*viscera*) taknyos enyves nedvességgel bé-borítva találtnak; és minden a' vértől el-választott nedvességek (*humores secreti*) nagyon taknyosok.

Akkor fokott leg-inkább támadni, mikor a' levegő hideg, és nedves, és az emberek rosz eledelekkel élnek, avagy fokáig éhséget szenvednek.

A' nyelv enyves fejr takonnyal béborittatik; az erekből botsáttatott vérnek veres része (*cruxor*) fel-olvadott, és enyves taknyos hártáival béborittatik; a' vizellet vékony, és világos; a' hideglelés nem nagy; az érverés (*pulsus*) gyenge, és félbenhagyó (*intermittens*).

Ezek a' hideglelések fokkal veszedelmesebbek a' rothadt hidegleléseknél, mert a' természetnek nintsen elegendő ereje a' munkálkodásra.

Eret nem lehet vágni; a' taknyos nedvességek fel-olvofztására, és ki-hajtására sem üdő, sem a' természetből segítség, elegendő mintsen.

Mindgyárt eleinten okádatót kell adni No. 24. avagy 25. ott pedig, a' hól okádatót adni nem lehetne, hashajtó szükséges No. 38. azután rothadás ellen való, izgató, erősítő, és olvofztó orvosságok kívántatnak, a' millyen a' *mixtura resolvens*.

Azonban a' hójaghuzó flastromok szükségesek, és, ha a' taknyos nedvességek meg higulnak, 's meg vékonyodnak, akkor a' testet gőzöltetni kell rothadás ellen való izgató szerekkel, a' millyen a' *potio alexipharmaca prima* a' lapon.

Az orvoslás alatt jó tapláló, és erősítő eledeleket kell rendelni; a' húslevesek citromlével, es fahéjjal (*cinnamomum*) jók; bort- is kell a' betegnek adni; végtére pedig kinát, és kánfort kell rendelni No. 20. és 31. avagy 36. 70. 145. 146. 147. 148. 149. 150.

A' RENDETLEN HIDEGLE- LÉSEKRŐL.

(*De febribus irregularibus*).

Itten a' rendetlen hidegteleseken azok a' hidegtelesesek értetnek, a' mellyekben az engedések, és súlyosodások (*remissiones, et exacerbationes*) nem igen nagyok, és semmi bizonyos formát (*typus*) nem tartanak; és a' hidegtelese-is a' maga folyását félben nem hagyja; azonkívül valami különös gyengeség tapasztaltatik az érzőinokban; a' történetek pedig (*symptomata*) sem egymással, sem a' nyilvánosság okkal meg nem egygyeznek. Ezek a' betegségek valóságos gonosz indulatú hidegtelesesek (*febris malignæ*), de még-is érzőinas hidegteleseseknek (*febris nervosæ*) helyesebben neveztetnek. Ezeket hívják az orvosok *Typhusnak-is*.

Kétféle okból szoktak származni az érzőinas hidegtelesesek, ugy mint vagy *elsőben* valami különös ragadós mérges tsipősségtől, melly főképpen az érzőinokat érdekli, vagy *másodszor* az érzőinoknak olyan gyengeségitől, és érzékenységitől, melly miatt gyenge, és tapasztalhatatlan okok-is hidegtelese mozgásokat gerjesztnek.

Gyulatt rendelés (*diathesis inflammatoria*), rothadt, epés, és taknos nedvességek, 's izapok, megjelenhetnek ugyan akkor, mikor az érzőinas hidegtelesesek elé-állnak, de még-is ezek ezeknek a' hidegteleseseknek fundamentomát nem tehetik, mert az ilyen hibáknak orvoslása, és kihajtása az érzőinas hidegtelesest meg nem gyógyítja, gyakran meg sem könnyebbíti, és fokszor még meg-is súlyosítja.

Ezek.

Ezekre nézvéen az érzőinas hideglelések két nemekre osztatnak, ugymint

1. Forró érzőinas hideglelésre (*febris acuta nervosa*).
2. Lassúérezőinas hideglelésre (*febris lenta nervosa*).

A' F O R R Ó É R Z Ő I N A S H I D E G - L E L É S R Ő L.

Az érzőinas hideglelés (*febris nervosa, Typhus*) a' rothadt hidegleléstől, epés hidegleléstől, taknyos hidegleléstől, és a' gyuladt hidegleléstől, mellyek leirattak a' 23. 46. 55. 59. lapakon, valósággal külömböz; mert *elsőben* ebben a' hideglelésben az orvosolandó ok (*causa fundamentalis morbi*) az érzőinaknak (*systema nervosum*) gyengeségiben vagyon; *másodszor* azoknak a' nyavalyáknak orvoslása ezt a' hideglelést meg nem gyógyítja, sőt fokszor meg-is súlyosítja.

A' Forró érzőinas hideglelésben ezek a' jelek:

1. A' betegség vagy álmosággal, vagy almatlansággal kezdődik.

2. Az engedéskor (*remissio*) vagy igen bádgyadt, és szomorú, vagy igen eleven, és vidám a' beteg.

3. Az érverés (*pulsus*) kitsin, egy kevésbé kemény, és egyenetlen (*inæqualis*).

4. A' nyelv feje, száraz, borzos, és reszkető.

5. A' gyomor hajlandó az okádásra, és még-is semmi meg-gyúlt, 's meg-indult iszapnak (*faburra*) jeleit nem lehet észre venni. Néha még-is zöld, avagy fekete epét okádik a' beteg.

6. A' hugyozásra -is igen hajlandó, és mintegy akaró a' beteg; a' húgy vagy igen sűrű, barna, és bűdös, vagy igen világos, és vékony.

7. A' szemek meg-merednek, avagy fényesek, és tisztátalanok.

8. A' hallás vagy igen nehéz, vagy igen éles.

9. A' beteg igen könnyen elze nélkül beszéll.

10. Az inak rángatódnak (*convulsio*), a' szíjás-inak ugrálnak (*subfultus tendinum*).

Leg-bizonyosobban lehet ennek a' hideglelésnek jelenlétit, és természetét abból meg-esmérni, hogy a' történetek egymással ellenkeznek, példának okáért: A' beteg magát a' leg nagyobb veszedelmében - is nem hiszi roszszúl lenni; a' nyelv száraz, és még-is nem szomjúhozik a' beteg; a' forróság néha nagy, és még-is a' pulsus gyenge, 's a' t.

Az ilyen hidegleléseknek oka majd mindenkor valami ragadós metéria, és jároványos; de még-is néha különösen is meg-jelennek az' ilyen betegségek.

A' forró érzőinas hideglelés felette veszedelmes, és azért igen nagy vigyázást kíván.

Eleitől végezetig minden gyengített okokat el kell távoztatni. Az érvágás veszedelmes, és éppen csak akkor lehet hasznos, mikor a' beteg igen sok vérű volna, és a' vérfolyásokat meg-szokta, de akkor-is csak eleinten, és igen vigyázva, hogy a' beteget jobban meg ne gyengittse. A' hashajtó szerek ártanak, és azért azokat adni nem kell. Az okádtató ipekákuanából eleinten jó No. 24. Azután mindgyárt izgató, erősítő, és gyengén gőzeltető szerek kívántatnak, a' millyen a' *potio alexipharmaca prima*. — — A' hójag - húzó flastromok szükségesek. A' bor-is, és a' kina elke-
rül.

rülhetetlen No. 31. A' kánfor-is hasznos No. 20. a No. 21. le-irt herbathével, avagy No. 22. 23. A' jó tápláló eledlek-is, és egy kevés mértékletes meleg a' szobában, hasznosok.

A' LASSÚ ÉRZŐINAS HIDEGLÉLÉS RŐL.

A' görtsös Afzszonyemberek, és Férfiak (*hystericæ feminæ, et hypochondriaci viri*) fok előrement elmeindulatok után, és az érzőinakat gyengítettő okok után, igen könnyen ebbe a' hideglelésbe esnek.

A' betegek eleinten mindgyárt különös bádgyadtságot éreznek, és erőtlenek; az érverés kicsin, és rendetlen; a' test a' kívül tapogató kéznek természet szerént meleg, és még-is a' beteg égő hévségről panaszkodik; néha a' beteg a' fejében hévséget, a' lábaiban pedig fázó borzódást érez; az egymással ellenkező történetek szaparadnak, mint a' forró érzőinas hideglelésben; végtire a' beteg tsendesesen eszenélkül beszéll, azután meg-álmosodik, és utólyára gutaütés által (*apoplexia*) megöletik.

Ennek a' betegségnek okot ad az érzőinaknak gyengesége; az izgató ösztön pedig fokféle lehet, és néha olly titkos, hogy kitalálni ne lehessen. A' himlős matéria, és más tsipősség-is néha illyen betegséget okozhat.

Az itélés (*crisis*) többnyire tapaszthatatlan; néha fejer kásahimlő által (*miliaria alba*) esik meg. De a' betegség mindenkor a' leg-veszedelmesebbek közé való.

Ugy orvosoltatik mint, a' forró érzőinas hideglelés a' 63. lapon; de még-is az erősítettő orvosságok bőveb.

bővebben adatnak, a' milyen a' *potio alexipharmacu secunda*. A' hójaghuzó flastromokfon tanellákká változtassanak, és húsos jó eledelek bor itallal rendeltessenek. A' kina-is, és kámfor jó orvosság a' több izgató, és erősítő szerekkel egygyütt No: 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 29. 30. 31. 70. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 177.

Elvégeztük már *elsőben* az állandó forró hidegleléseket a' 13. 21. 23. 46. lapokan; *másodszor* az engedő hidegleléseket az 55. 58. 59. lapokan; és *harmadszor* a' rendetlen hidegleléseket a' 62. 64. lapokan; kövötközniének tehát itt a' félben-hagyó hideglelések, de ezek a' második darabban fordulnak-elé; és így itten még éppen csak a' hidegleléseknek történetekről fogunk emlékezetet tenni.

A' HIDEGLELÉSEKNEK TÖRTÉNETEK RŐL.

(*De symptomatibus febrium*).

Ezekről már előre-is valami mondatott a' 26. 27. 28. 31. 32. 33. 35. 38. lapokan.

F O R R Ó S Á G:

(*Calor*).

Néha nagy a' forróság, és még-is az érverés (*pulsus*) gyenge, és lassú. Néha ellenben a' *pulsus* gyors, és erős, és még-is a' forróság kitsin.

Az Irók azt a' hideglelést, a' mellyben felette nagy a' forróság, *causus*-nak, avagy *febris ardens*-nek nevezik.

A' betegségnek meg-ítélésire (*crisis*) szükséges a' meleg, de még-is, ha igen nagy, akkor könnyen

alkalmatosságot adhat a' gyuladásra, a' vérnek felolvasására, avagy ártalmas izzadásra.

Ez a' forróság tamad 1. a' hideglelésnek közönséges okaiból; 2. a' bővérűségtől, 3. a' hasnak meg-szorulásától.

Ha tehát a' hideglelésnek okai orvosoltatnak, és még-is a' forróság nem szűnik, akkor, ha bizonyos a' bővérűség, eret kell vágni, azután a' hasat klisztérrekkel nyitva kell tartani, és a' beteget hivesíteni kell a' szobát hivesítvén, és az ágytakarókat el-szedvén; de hirtelen, és igen nagyon hidegíteni nem kell.

F Á Z Á S.

(*frigus*).

Az Irók a' hideglelésekben történni szokot fázást három rendekre osztyák, ugymint: 1. *perfrigerium*-ra, 2. *Horror*-ra, 3. *Rigor*-ra.

A' *Perfrigerium*, avagy *Horripilatio* borzadásból áll, és mindenkor a' külső részeknek, kezeknek, 's lábaknak meg-hidegülésével öfzve foglaltatik. Közönségesen kezdete a' hideglelésnek, és a' megfolyosodásnak (*exacerbatio*), de illyenkor mulandó. Ha pedig fokáig tart, és el-mulni nem akar, akkor vagy a' nagy gyengeségtől, vagy a' rothadástól, és fenétől (*gangræna*) származik. Itten semmi különös orvoslást még fel nem talált a' mesterség, hanem csak azt, a' mi a' hideglelés ellen jó.

A' *Horror* valami különös ifzonyodás, és gyakran a' paroxysmusnak kezdetén vagyon, de még-is nints mindenkor külső hideggel öfzve-foglalva. A' paroxysmuson kívül közönségesen nagy változást jelent, példának okáért, vagy ítélő úresedést, vagy

vér

vér folyást, vagy evesedélt (*suppuratio*) induló félben lenni.

A' *Rigor* hideg merevedés, és igen veszedelmes történet a' hideglelésekben.

Néha a' test kívül meleg, és a' pulsus gyors, még-is a' beteg hideget érez. Gyakran akkor támad, mikor az érzbőnek nagyon izgattatnak, mint a' szülésben, a' kőnek (*calculus*) a' huygas hójagból a' vizellő tsőbe való menetelésben, 's a' t.

Mikor a' beteg forróságot belől, kívül pedig hideget érez, akkor az Iróknál a' hideglelés *febris lepyria*; mikor a' forróság alatt néha néha hirtelen meg-fázik a' beteg, akkor a' hideglelés *febris phricodes*, ha pedig a' beteg belől-is, és kívül-is állandóan hideg, akkor a' hideglelés *febris algida*.

Ezek a' hideglelésnek orvoslásával orvosoltatnak.

S Z O M J Ú S Á G.

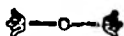
(*Sitis*).

A' szomjúság akkor szokot támadni, mikor a' hideglelést okozó ösztön az elválasztásokat (*secretiones*) meg-akadályozza, avagy a' beteg igen szaporán, és bőven lehell.

Igen veszedelmes, ha vizes itallal nem enyhíthetik, és még-is a' nyelv nedves.

Az-is rossz jel, ha a' betegnek semmi-féle ital már nem tettzik; még rosszabb, ha a' savanyótska italakat utálja.

Hasanló-képpen veszedelmes, ha a' nyelv száraz, és még-is a' beteg innya nem akar, mikor pedig irtózik az italtól, akkor már meg-jelent a' veszedelmes *Hydrophobia Spontanea*.

Leg-veszedelemesebb, ha az ital az orrán vízfaján, avagy ha zörgéssel, vagy ütéssel esik - le a' gyomorba.

Ennek a' történetnek nintsen semmi különös orvoslása, mivel a' hideglelésnek természetitől függ, és azért annak az orvoslását-is kívánnya.

É T E L N E M K É V Á N Á S

(*inappetentia*)

Az érelnemkévánás közönséges történet a' hideglelésekben; éppen csak a' tüdő rothadásban (*phthisis pulmonalis*), és némelly félbenhagyó hideglelésekben maradhat meg a' betegnek az appetitussa.

Minekutánna a' hideglelés meg-gyógyittatik, azután keserű, és erősítő szerekkel könnyen meg-orvosoltatik.

É T E L U T Á L Á S , É S O K Á D Á S

(*nausea, et vomitus*).

Ezek a' két történetek csak grádusban különböznek egymástól, és mind a' ketten a' gyomorban lévő ösztöntől származnak.

A' gyomorban lévő ösztön fel-találtatik vagy 1. a' gyomorban meggyúlt tisztátalan iszapban; 2. vagy a' gyomorba lenyelt dolgokban; 3. vagy a' gyomornak nevedett érzékenysége, és izgathatósága miatt támadott görtsben; 4. vagy a' gyomornak, és a' körül lévő részeknek gyuladásában; 5. vagy az agyvelőnek valami hibájában.

Ha iszap, avagy lenyelt dolog okozza ezeket a' történeteket, akkor okádtatót kell adni.

Ha

Ha görts az ok, akkor jó a' Riverius itala, mellyet kézfitnek ürömsóból (*sal absynthii*), és citromlévből, 's a' fel-forrás alatt adgyák-bé. Jó az opium-is, és a' Sydenham fájdalmat enyhítő szere (*laudanum liquidum*), kivül a' gyomortágra hójag-huzó flastromat-is hafznos tenni.

Minden tizedik minutumban egy kis darabotska nádmezzel hat tsepp kármélita-viz (*aqua carmelitarum*) egykor három óra alatt meg-állította az ilyen okádást. Máskor a' laudanum liquidum-is ekképpen adva hafznált.

Ha gyuladás az ok, akkor tsak a' betegség orvosoltatik.

Ha az agyvelőtől jön a' gyomorba az ösztön, akkor többnyire orvosolhatatlan, avagy leg-alább az agynak nyavalyájától függ. Így kell vélekedni a' más helybéli hibákról-is.

S Z E L E K.

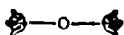
(*Flatus*).

Mikor a' gyomor gyenge, és a' gyomornedvességek meg-romlanak, akkor sok álló, és fellobbanó (*fixus, et inflammabilis*) levegő fejtődik-ki a' gyomorban, és a' nedvességektől fel nem véteződhetik, azért-is a' gyomrat, és a' beleket kifeszíti, fel-puffasztja, és azzal a' hideg-lelést sulyosítja.

Ha már az ilyen levegő fel-felé menyen, és a' szájján kivetődik, akkor böfögésnek (*ructus*) neveztetik.

Ha a' belekben mozog, akkor kurragás (*borborygmus*); ha az alfelen kiütődik, akkor fingás (*crepitus ventris*); ha pedig a' hasban marad, és az egész hasat fel-pöffeszti, akkor *meteorismus*, a' neve.

Ennek

Ennek okat adnak:

1. Valami különös gyengesége a' gyomornak, és a' beleknek.

2. Görtsös mozgásai ezeknek a' részeknek, melyek miatt az ételemélesztés véghez nem mehet, és azért fok levegő fejtődik-ki.

3. Diabéti hibák, mellyek emésztetlenségeket (*cruditates*) tsinálnak.

4. Az epének nemléte (*defectus bilis*), mellynélkül az ételemélesztés el-nem végződhetik.

5. A' hasnak szorúlása, melly miatt a' szelek meg-rekednek, és ki nem mehetnek, és így alkalmatosságot adnak a' görtsös mozgásokra, mellyek azután szaparittyák a' több levegőnek ki-fejtődését.

A' gyomornak, és beleknek gyengesége ellen a' hideglelésnek vége felé keserű, és erősítő szerek javasoltatnak.

A' görtsös mozgások ellen jó a' fodormintha, avagy chamomilla-vizben elegyitet laudanum liquidum, egy kevés *spiritus nitri dulcis*-sal.

Az emésztetlen matériák vagy okadás, vagy hashajtás által ki-hajtassanak, és a' diéta hibái eltávoztassanak.

Az epének meg-kevesedése elmúlik a' hidegleléssel, avagy ha a' meg nem esik, akkor ugy orvosoltatik, mint a' sárgaságban tanittatik.

A' meg-szorúlt has klystérekkel, és gyengén laxáló, 's szeleket hajtó szerekkel orvosoltassék. A' chamomilla, anis, és kömény jó.

H A S Z O R Ú L Á S.

(*obstructio alvi*).

Ritkán vagon a' hideglelésekben a' has természetfzerént nyitva, vagy hasizorulás, vagy hasmenés alkalmatlankodik.

A'

A' hasztorulás gyakran okoz gyötrödést, főfajst, szédelgést, okádást, ezelőséget, és álmoságot.

A' hasztorulásnak ezek az okai:

1. Meg - akadott el-választások (*secretiones*). Így ott, ahól nagy a' szomjúság, a' has-is meg-szorított szorúlni.

2. Meg-bóvult más el-választások. Így ott, ahól okádás, avagy izzadás vagon, a' hasmenés ki-marad.

3. Ha a' ki-ütések (*exanthemata*), avagy vér-folyások (*hæmorrhagiæ*), akarnak meg-jelenni, akkor-is ki-marad a' hasmenés.

4. A' beleknek gyengesége-is, és

5. Az epének fogyatkozása, végtire

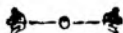
6. Az eledelnek fogyatkozása meg-szorította a' hasat.

Közönségesen csak akkor kell a' hasat megnyittani orvossággal, mikor a' hasztorulás sulyosította a' betegséget, mert, ha a' hideglelés el-múlik, azután az eméztet-is meg-indúl.

A' sulyosító okádást (*vomitus symptomaticus*) meg kell állítani; a' hasanló izzadást-is (*sudor symptomaticus*) tsendesíteni kell a' közönséges orvossal, és hives tartással.

Az induló félben lévő ki-ütéseknél, és vér-folyásoknál, ha elegendő ok vagon arra, hogy itélők (*critica*) lesznek, semmit sem kell tselekedni.

Az utolsó három okakon csak a' hideglelésnek végén lehet segíteni, azonban csak palástolván (*palliative*) orvosoltatnak klystérekkel, és fomentatiokkal, vagy-is páralásokkal.

H A S M E N É S.

(*diarrhæa*).

Itten nem az itélő (*critica*), hanem a gyengítő (*symptomática*) hasmenésről vagy on a' beszéd, mellynek okai ezek:

1. A' hideglelésnek közönséges okai.
2. Eméztetlen matériák (*cruditates*).
3. Nagy érzékenysége, és izgathatósága a' beleknek.
4. Más meg-rekedett üresedések.
5. A' téjedényeknek (*vasa lactea*) meg-gátoltatott bé-szívások.

Mindenkor, mikor a' hasmenés a' hideglelést nem könnyebbíti, a' meg-állításon kell igyekezni, a' mint a' hasmenésben másutt fog elé-adatni.

Az eméztetlen matériákat ki kell hajtani. A' nagy érzékenységet, és izgathatóságot lágyító kötésekkel, és klyttérekkel, és ahol szükséges, opiummal-is gyengíteni kell. A' meg-rekedett izzadásban izzasztó, a' meg-rekedett hügygyazásban hügygyasztató orvosságok kévántatnak, és egyfzersmind hójaghuzó flastrom. A' dugulásokat (*obstructiones*) a' hideglelés után fel-öldazni kell.

V É R F O L Y Á S.

(*Hæmorrhagia*).

A' vérfolyás néha itélő; néha pedig történetű.

Az itélő vérfolyás töbnyire az orran esik-meg, és magát előre ki-jelenti 1. veres szemekkel; 2. nehézséggel a' vakszemekben (*tempora*); 3. szédeléssel; 4. homályozó látással; 5. fő-fajással; 6. az ornak vízketésivel.

A' történetű vérfolyások erednek:

1. A' hideglelésnek okaiból.

2. A' fok vértől midőn az erek el-gyengültek,

3. A' hasban lévő erekben meg-akadályoztatott vérforgástól.

4. A' haszorulástól.

Ha fok a' vér, és nem rothadt a' hideglelés, akkor eret kell vágni.

A' hasban meg-akadályoztatott vérforgást lágyító kötésekkel, mellyek a' hasra tétetnek, és vér-szipókkal, vagy-is piotzákkal, mellyek a' véghurkára tétetnek; és, ha ezek nem használnak, a' hasra tétetett hójaghuzó flastrommal kell igyekezni helyre hozni.

A' haszorulás felnyittasson klystérekkel, avagy gyengye lágyító hashajtókkal.

De a' rothadt hideglelésben, a' mint a' rothadt himlőben-is, a' vérnek rothadt higulása, és fel-olvadása gyakran gyógyithatatlan vérfolyást okoz, mellyet semmi rothadás ellen való, és öfzvehuzó orvosságok meg nem állithatnak.

I Z Z A D Á S.

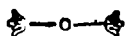
(*Sudor*).

Ha a' betegségnek matériája meg-eméftődött; ha azután a' vizellet szükebben kezd menni, a' bőr lágyul, és vízket, és a' pulsus meg lágyul, 's habforma (*pulsus undatus*), akkor ítélő izzadást kell várni.

A' régiek azokat a' hidegleléseket, a' mellyekben a' betegek igen fokot izzadnak, és az izzadás csak történetű (*sudor symptomaticus*), izzadó hidegleléseknek (*febris helodes*) nevezték.

Tapasztaltatott egy ragadós betegség, melly felette nagy izzadással öfzve foglaltatik, és 24. óra alatt vagy meg-öli, vagy elhadgya a' beteget. Ezt nevezik ánglus-izzadásnak (*sudor anglicus*).

A'

A' történetű izzadás származik:

1. A' hideglelésnek okaitól.
2. A' bőrnek nagy ellágyulásától.
3. A' betegnek igen meleg tartásától.
4. A' más üresedéseknek meg-szorulásától.

A' első okok a' hidegleléssel együtt orvosoltatnak.

A' második, és harmadik ok ellen a' beteget hűvesen kell tartani.

A' meg-szorúlt más üresedések gyenge orvossággal felnyittassanak.

H I D E G L E L Ő S E R Ő T L E N S É G .

(*Debilitas febrilis*).

Mikor az emberi testnek arra elegendő ereje nintsen, hogy a' betegségnek matériáját meg-emészsze, a' vértől el-válaszsa, és ki-hajtsa, akkor jelen vagyon a' hideglelés erőtlenység. Hogyha pedig az erőtlenység miatt a' beteg valami nagy, és szokatlan bádgyadást érez, akkor az ereje le-tsapatott (*prostratio virium*).

Az erőknek le-tsapása többnyire az érzőinas hideglelésekben tapasztaltatik, és azért, mivel azok a' hideglelések igen gonosz indulatúak, az ilyen erőtletapadást némelly orvosok a' gonosz indulatnak jelévé tették, de *rosszszúl*, mert más hideglelésekben-is néha az erő le-tsapatik, ahól gyakran egy okádrató felemeli az előbb le-tsapatott erőt. Mikor az erő le-tsapatik, akkor azt kell ki-keresni, hogy valyon igazán el-fogyotte az erő, avagy talám csak el-nyomatott (*an deficient, vel suppressa tantum sint vires*).

Igazán el-fogyott az erő az érzőinas hideglelésekben; el-nyomatott a' gyuladt hideglelésekben akkor, a' mikor az érvágás vízfza adgya az erőt.

Igen

Igen ritkán lehet az erőtlenység ellen más orvoslátt rendelni, mint maga a' hideglelés kíván.

Néha az erőtlenység nem állandó, hanem hirtelen támad, és megint hirtelen elmúlik; ilyenkor a' beteg el-ájul, és az ő állapotja ájulásnak (*animi deliquiem*) neveztetik. Néha az ájulás oly nagy, és oly fokáig tart, hogy az ember a' meghólt-hoz tökéletesen hasanló légyen; ilyen állapot a' deákoknál az *Asphyxia*.

Az ájulás a' hideglelésekben szokott támadni vagy az erőnek valóságos el-fogyásából, vagy a' nagy üresedésektől.

Az első esetben nagy a' veszedelem, mert a' természetnek nintsen elég ereje az itélésre (*crisis*), kivévén mindazonáltal azt az esetet, a' mellyben az ájulás nem annyira az erőnek el-fogyásából, mint inkább valami különös érzékenységtől támadna.

A' második esetben nem oly veszedelemes, sőt néha jó jel, példának okáért az érvágás után a' gyuladt hideglelésekben.

Az ilyen erőtlenység csak a' hideglelésnek közönséges orvoslását kívánja; azonkívül az itélést kell segíteni, és az erőt annyira, a' mennyire a' hideglelés engedi, és kívánja, fenn kell tartani.

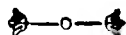
Á L M A T L A N S Á G.

(*Pervigilium.*)

Az álmatlanság származik.

1. Izgató ösztönöktől.
2. Fájdalomtól.
3. Meleg tartástól.
4. Sokvértől.
5. Görtsöktől.
6. Megszorult hastól.

Ha

Ha az álmatlanság görtsöktől támad, és fokáig tart, akkor könnyen eszelőség (*delirium*) támad.

Az izgató ösztöneket el kell távoztatni, a fájdalom ellen a hideglelésnek orvoslása szolgál. A fok vér érvágással, avagy a vakfzemekre téendő piótzákkal kevesítették. A görtsök ellen a hójaghúzó flastrom többnyire elegendő, néha nagy vigyázással lehet opiumat is adni, de csak úgy, amint a 28. lapon mondatott. A has pedig nyitva tartassék,

Z S I B B A D Á S.

(*Stupor*).

Itten a zsibbadás által értetik valami szokatlan leverettetése az elmének. Közönségesen támad az érzőinas hideglelésekben; néha mindazonáltal a fok vértől elnyomattatott erőből származik, és a gyomorban meggyült izaptól. Ezek az okak eltávoztassanak, és hogjaghúzó flastrom tétessen.

E S Z E L Ő S É G.

(*Delirium*).

Az eszelőség néha csak a súlyosodáskor (*exacerbatio*) jelenik meg, és az engedéskor (*remissio*) megint elmúlik; máskor szüntelen tart, és akkor fokkal veszedelmesebb.

A múltó eszelőség a deák Iróknál *Paraphrosyne*; az állandó tsendes eszelőség *delirium tranquillum*; az állandó dühös eszelőség *Phrenitis*.

Nagyobb részei az Iróknak a *phrenitist* az ágy hártványának gyuladásától származtatták, és azért gyu-

gyuladt betegségnek teszik, de még-is sokszor az epés, és érzőinas hideglelésekben állandó az ezelőség, és gyakran hirtelen orvrfolyás, avagy hasmenés által el-múlik, ahol a' gyuladástól nem lehet gondolkodni. A' holt testben-is gyakran semmi gyuladás az agyhártyákban nem taláztatik, ám-bár ha állandóan ezeltes a' beteg; ellenben nagy gyuladás-is taláztatott mind az agyhártyákban, mind magában az agyban, jöllehet a' beteg mindenkor szépen ezin vólt, és semmit sem bolondozott.

Közönséges oka az ezelőségeknek mindenkor vagy valami kemény izgató ösztön, melly az agyat izgattya, vagy az agynak valami különös gyengesége. Különös okai feltaláztatnak az hideglelésnek okaiban, és azonkívül

1. A' sok vérben (*plethora*).

3. Az igen nagy érzékenységben.

3. A' hosszvas ébrenlételben, és nagy elme-munkában.

4. A' haszorulásban.

5. A' vízfzaveretett kiütésekben (*exanthemata*).

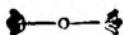
6. Az orvosságoktól okoztatott nagy erőtlenségben.

7. A' gelesztákben, mellyek közül a' pántli-kageleszta a' gyulatt forró hideglelésekben dühös ezelőséget (*delirium furiosum*) okozhat.

Az első esetben eret kell vágni, avagy véres köppölyöket kell a' nyaktsigára, avagy piótzákat a' nyakra tenni.

A' felette nagy érzékenység kényszeritt bennünket arra, hogy a nagyon izgató szereket el-kerüllyük.

A' betegnek felette nagy elevenségit, és az abból származott nagy elme-munkákat, meg-kell aka-

akadályozni reábeszéléssel; az álmatlanságot, vagyis ébrenlétezt úgy kell orvosolni, a' mint felyebb mondatott.

A' hasat nyitva kell tartani, és a' hasnak feszülését lágyító irakkal, és hójaghúzó flastrommal orvosolni kell.

A' vízfzaveretett kiütéseket igyekezni kell vízfzahozni hójaghúzó flastrommal, lágyító kötésekkel, feredőkkel, és gyengén gőzeltető szerekkel.

A' nagy erőtlenségben tápláló jó eledelt, és bort kell adni.

A' pántlikagelezta (*tenia*) ellen a' hideglelés alatt semmit sem lehet tenni, de néha maga a' hideglelés ötet megöli.

Á L M O S S Á G.

(*Sopor*).

Az a' hideglelés, mellyben az álmosság mindigárt kezdetben jelen vagyon, álmos hideglelésnek (*febris soporosa*, avagy *comatosa*) neveztetik.

Ha ízünetlen aluszik a' beteg, de még-is csak úgy, hogy ötet fel-lehessen élfeszteni, akkor a' betegség a' deákoknál *comahypnodes*; ha pedig csak külső tekintetre, és nem valóságosan alusznak a' betegek, akkor a' betegség deákúl *comavigil*.

Ha a' beteg fel-ébreftethetik ugyan, de még-is semmire nem emlékeznek, és megint elaluszik, akkor a' betegség deákúl *lethargus*; ha pedig semmiképpen fel nem ébreftethetik, akkor a' betegségnek neve deákúl *carus*.

Az álmosság közönségesen fokáig tartott eszelőség után, és más érzőinas történetek után, kivált az iffiaknál, szokot meg-esni; néha félbenhagyó

gyó hideglelések-is álmosággal ostromolnak. A' *carus* közönségesen tsak egynéhány napokig tart.

Mindenkor veszedelmes történet, ha állandón meg-marad, és nem az elnyomatott erőből, hanem más okból származik.

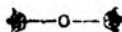
A' mustármagos külső szerek, és a' hójaghuzó flastrom, a' közönséges orvoslás mellet, leg többet használ. De ha paroxysmusonként (*periodice*) jár, akkor a' két paroxysmus között lévő szabad időben sok kinát kell adni, még pedig sietve, mert itten minden üdövesztés, és várakozás veszedelmes, mivel halált hoz.

I N R Á N G A T Ó D Á S O K.

(*Convulsiones*).

Mikor az inashúsok (*musculi*) természet rendin kívül mozognak, és a' magokhoz köttetett más részeket rángatják, akkor jelen vagon a' *convulsio*; Ha pedig más rostak, és edények (*aliae fibrae, et vasa*) öfzvehuzódnak, és öfzvehúzva tovább maradnak, akkor *spasmus* a' történet, de még-is az inashúsoknak öfzvehúzódását-is, ha állandó, *spasmus*nak hívják, sőt a' nem állandó, hanem rángatózó inashúsos mozgások-is néha *spasmus*oknak neveztetnek; úgy példának okáért az ábrázatnak inashúsai, ha akarat nélkül öfzvehúzódnak, rángatóznak, akkor *spasmus cynicus* névvel nevezik ezt az ő mozgásokat. Ide valók a' kezek' szijasinainak szökések (*subsultus tendinum*); a' rezketés (*tremor*), a' tsuklás (*tingultus*), mellyben az ágyékhártya rándúl; ásitozás (*oscitatio*); ptrüszszegés (*sternutatio*); és az emészteinek kihajtására való erőltetés (*tenesmus*).

Valami

Valami különös gyengesége, és érzékenysége az érzőinaknak; különösen nevedeket izgathatósága az inashúsoknak; és a' hideglelést gerjesztő, folytató, és tartó izgató ösztöneik, okat adnak a' convulsiokra.

Az iffiabbak, és indithatóbbak fokkal hajlandóbbak a' convulsiokra, mintsem az öregek, és taknyos természetűek, és éppen azért ezeknél a' convulsió mindenkor veszedelmesebb, mint az elsőknél.

Ha a' hideglelés a' maga legnagyobb magasságát már általhaladta, akkor, a' mikor az inak rángatódni kezdenek, akkor leg-veszedelmesebbek a' convulsiók.

Akkor-is fokkal veszedelmesebb a' convulsió, mikor az elfogyott erőtől származik, mintsem akkor, a' mikor goromba könnyen ki-hajtandó materiától ered. Így az el-erőtlenedésből származott tsuk (*singultus*); torokgörts (*spasmus pharyngis*); szijas infzőkések (*subfultus tendinum*), jelei a' már közel lévő halálnak.

Azok az inrángatódások, és görtsök, a' mellyek a' hideglelésnek okaitól származnak, a' hideglelésnek orvoslásával orvosoltatnak, mikor az erőnek el-veszesítől támad, akkor szoktak adni *moschust*, *castoreumat*, *camphorát*, 's a' t. De többnyire ilyenkor semmi sem használ.

G Y Ö T R Ö D É S.

(*Anxietas*).

A' gyötrődés mindenkor a' vér-forgásnak (*circulatio*) meggátoltatásától származik. Néha a' tüdőken nem folyhat bátran, 's elegendőképpen a' vér;

vér; máskor csak a' hasban lévő tagokban tétezt akadály a' vérforgásnak; ez az akadály vagy görts az edényekben, vagy dugulás.

A' görts támad rész szerént a' közönséges okoktól, rész szerént a' haszorulástól, és néha valami ki-üttni akaró, 's már megindult ki-ütéstől (*exanthema*). A' dugulás közönségesen vagy gyuladás-sá, vagy kemény daganattá válik.

Itten a' hideglelésnek közönséges orvoslásán kívül semmit egyebet tselekedni nem lehet, hanem csak a' hasat nyitva tartani.

F Á J D A L O M.

(*Dolor*).

A' fájdalom származik gyuladástól, görtstől, és a' nedvességeknek meg-gyulélésektől (*congestiones*).

Az első esetben úgy orvosoltatik, mint a' gyuladás; a' másikkban mint a' görts; a' harmadikkban mint a' dugulás. Azonban a' has nyitva, és a' bőr nedvesen tartatik.

I. MIXTURA DIAPHORETICA.

℞. Nitri antimoniat per inspissationem parati drachmas duas.

Spiritus mindereri uncias quatuor.

Aquæ florum Sambuci uncias octo.

M. D. U. S. sumat æger omni hora mediam phialam coffeaceam.

Ez igen jó a' forró hideglelésekben akkor, a' mikor gözeltetni, és hivesíteni kell.

Első Réfz.

F

II.

II. MIXTURA RESOLVENS.

- ℞. Salis ammoniaci depurati.
 Aquæ benedictæ Rulandi ana drachmam unam.
 Oxymellis simplicis uncias duas.
 Aquæ florum chamomillæ uncias decem.
 M. D. U. S. Sumat æger omni hora mediam
 phialam coffeaceam.

Ez az orvosság igen jó azokban az hideglelésekben, ahól engedetlen dugulások vagynak (p. 60.).

III. MIXTURA SOLVENS.

- ℞. Salis mirabilis Glauberi unciam unam.
 Nitri depurati drachmam unam.
 Aquæ florum chamomillæ sine vino uncias sex.
 Oxymellis simplicis unciam unam.
 Aquæ benedictæ Rolandi drachmam unam.
 Misce. Detur usui. Signetur: sumat æger omni
 hora unum cochleare mensale.

Ez a' mixtura arra való, hogy a' gyomorban, és belekben heverő tisztátalanságok fel olvofztassanak, és a' ki-hajtásra el-készítettessenek (p. 57.).

IV. MIXTURA TEMPERANS.

- ℞. Nitri depurati drachmas duas.
 Oxymellis simplicis uncias duas.
 Aquæ florum chamomillæ sine vino paratæ
 uncias sex.
 M. D. U. S. Sumat æger omni hora mediam
 phialam coffeaceam.

Ez a' gyulatt tiszta forró hideglelésekben elegendő orvosság. (p. 58.).

V. POTIO ALEXIPHARMACA
PRIMA.

℞. Radicis Angelicæ.

Radicis Valerianæ optimæ ana drachmas duas.
Coque in vase clauso cum

Aquæ florum Sambuci unciis octo per $\frac{1}{2}$ ho-
ram, colaturæ admisce:

Mixturæ Diaphoreticæ uncias quatuor (p. 81.).

D. U. S. Sumat æger omni hora calide media n
phialam coffeaceam.

Ez adatik azokban az hideglelésekben, ahól iz-
zadást, és kiütést kell kifelé hajtani (p. 59. 60. 63.).

VI. POTIO ALEXIPHARMACA
SECUNDA.

℞. Essentiæ Angelicæ.

Essentiæ Valerianæ.

Spiritus vini Camphorati.

Liquoris cornu Cervi succinati ana drachmam
unam.

Vini antiqui optimi uncias sex.

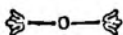
M. D. U. S. Sumat æger omni hora unum
cochleare mensale.

Az érzőinos hideglelésekben, ahól az erők (*vi-
res*) hibáznak, és valami gonosz indulatú ragadós
materia az érzőinakat érdekli, ilyen orvosságok a-
datnak, mellyek az izzadást-is segittik, és az erők-
et-is felemelik (p. 65.). Az essentiák helyet lehet
Bezoárd- etzetet-is venni.

ACETUM BEZOARDICUM.

℞. Salis tartari depurati drachmas duas.

Satura cum

Aceto Bezoardico, dein admisce :
Vini antiqui optimi uncias sex.

D. U. S. Sumat æger omni hora unum cochlear
re mensale.

VII. POTIO LAXANS.

R. Pulpæ Tamarindorum uncias tres.

Mannæ calabrinæ unciam unam.

Solve in

Aquæ florum Chamomillæ unciis novem.

Colatura detur usui.

Ennek felit egyszerre, és egy óra múlva a'
másik felit kell bé adni; avagy

℞. Aquæ laxativæ pharmacopææ Austriaco pro-
vincialis uncias quatuor.

Salis Polychresti drachmam unam.

Misce pro dosi (p. 57.).

A' GYULADÁS RÓL.

(*De inflammatione.*)

A' mü testünk nedveségeinek azokhoz az edé-
nyekhez szabattatott *higságok*nak kell lenni, a'
mellyeken által hajttnak.

Ha ebben az higságban valami hiba történik, és
ha a' nedveségek igen nagyon, 's igen keményen
öszve ragadnak, akkor az egész vér meg-sükerefe-
dik, és azonnal valami *vér-sűrűség* támad.

Az igen sükeres, és sűrű vér által nem folyhat
szabadon, 's könnyen az élet ereknek szoros vége-
ken, és hegyeken; annakokáért az élet ereknek
belső oldalokat dörgölik, 's izgattyák, melly dörgölés,
és izgatás által az egész test *meg-hevul*, és mivel a'
vérnek forgása megnehezedett, azért a' szív, és az
élet

élet erek ennek a' nehézségnek meggyőzésire az ereket megkettőztetik, mozgásokat meggyorsittják, és azonnal valami *Hideglelést* gerjelztnék, melly hideglelés a' nagy *forróság*, és a' kemény indulat miatt *Gyulafztó Hideglelésnek* neveztetik.

Már ha az *igen sűrű vér* az élet ereknek *végeiben megfzorúl*, 's *megakad*, akkor ezekben a' részekben valami *dugulást* okoz, mellyet ha az utánna jövő vér mindjárt fel nem szabadithat, akkor a' vérnek folyása ezekben a' részekben meggátoltatik; azért is a' szív, és az élet erek még többet izgatratnak, az *hideglelés* nevededik: Ez a' sebesebb, és fokkal keményebb folyása a' vérnek a' már jelen való *dugulást* neveli; a' megdugult ereket ki feszíti, és azzal a' körül lévő erekskéket megnyomja, 's öfzve szorintya, és a' nedvességeket azokban szabadon folyni nem hadgya: melly miatt a' dugulás fok ereken egyszer'smind, 's szüntelen nevededik, és az hideglelés súlyosodik, míg utólyára *világos piros*, *igen fájdalmas*, *feszült*, *forró égő*, és *lúktető duganat* nem támad, melly *gyuladásnak* neveztetik.

Az ilyen gyuladás minden, mind belső, 's külső részein az emberi testnek támadhat: a' belső gyuladás mindenkor veszedelmesebb a' külsőnél.

Mindenféle gyuladás háromféleképpen végződhetik: elsőben gyengén *feloldasztathatik*, 's *el-öfzolhatik*; azután *mez evesedhetik*, 's *genetséggé* válhatik; és utólyára, ha el sem öfzlik, genyettsége sem válik, többire mindenkor *tüzes* vagy *hideg Fene* következik; némellykor az hideglelés, a' fájdalom, a' verefség, és a' forróság el múlnak ugyan, de még is valami *keménység* hátra marad, ha tudni illik a' sűrű nedvességek az edényekkel öfzve fornak, 's nőnek.

Az első ki menetel legkönnyebb, és legjobb; az harmadik legveszedelmelőbb, és a' belső rézékben mindenkor halálos

Az evesedésnél gyakran a' természet, és leggyakrabban a' mefeterség segíthet; még-is, ha a' belső rézékben történik, gyakran következeivel halált okoz.

Ha a' mirigyos, vagy-is inkább az ikráshúsos (*glandulosa partes*) rézék gyuladnak meg, akkor gyakran kemény tsomók maradnak hátra, mellyek némellykor megfájdalmalódnak, és meg *Rák-fenésednek* (*cancro'ae fiunt.*)

Ha a' gyuladás nem igen kemény, és nem igen nagy; ha a' vér nem felettéb sűrű, avagy valami különös tsipősség által még meg nem romlott; ha az hideglelés mértékletes; és ha a' bé adott orvosságok rövid időn tapasztalható, és állandó könnyöbülést szereznek, akkor lehet remélni, és egyszer smind előre ált l látni, hogy a' gyuladás *gyengén fel fog állóztatni, és el fog oszlani.*

Ellenben pedig az *Evesedéstől*, avagy, ha a' veszedelmes történetek szünetlen szaporodnak, 's nevedeknek, a' *Fenétől* kell félni.

Minden igaz gyuladásban *hivesítő, és vért vékonyító* orvoslás szükséges: a' hevitő orvosságok gonofzittyák a' gyuladást, és segítik a' fenét.

Az érvágás legelső és szükségesebb orvosság, mellyet az hidegleléshez, a' beteg' erejéhez, és a' gyuladásnak keménységéhez alkalmaztatva gyakran clé kell venni.

Az első érvágásban, ha a' gyuladás kemény, és ha a' betegnek ereje megengedi, bőv mértékkel kell vért botsáttani, tudni illik 12. uncziától 20. uncziáig.

Ha valami nagyon érzéken, és az életre el kerülhetetlenül szükséges rész gyulad meg, ugyanint az agyvelő, tüdő, a' szív, 's a' t. akkor az első érvágásban a' vért addig kell botsútani, míg a' beteg meg nem lankad, avagy el nem kezd ájulni.

A' több ujjanon elé vett érvágásokkal olly vigyázva kell bänni, hogy a' beteg igen nagyon meg ne gyengülyen, az hidegletés pedig olly mértékre hozattassék, a' mint fellyebb a' forró hidegben mondattatott.

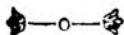
Az érvágás mellett a' betegnek bővön kell adni *hivesítő, lágyító, 's vért vékonyító* italakat, és más hasanló orvosságokat, mint Nro. 1. 2. 6. 7. 8. 9.

A' *lágyító, és hivesítő klystérek*, avagy a' *gyengén laxáló* szerek Nro. 11. 39. 's a' t. akkor szükségesek, a' mikor a' forróság, és hidegletés nagy; az has meg-vagyon szorulva, avagy leg-alább nem-elég higan menyen.

Kivül a' meg-gyuladott részre szüntelen meleg lágyító *köréfeket* kell kötni.

Ha ezek az orvosságok semmit sem használnak; ha a' fájdalom maga keménységiben egynéhány napokan meg-marad; és azonban a' beteg valami futó borzadást gyakran érez, akkor közönségesen az jelentődik, hogy a' gyuladás többé el-nem o'zlik, és hogy az *evesedés* már kezdődik.

A' fájdalom, és az hidegletés, melly az *evesedésnek* kezdetén mindenkor nevededik, az *evesedést* segitik; annakokáért oktalanul, és ártalmason rselekednék az, a' ki ebben az állapotban, a' hól az el-ozláshoz semmi reménység nintsen, kéntelenítő ok nélkül fok ér-vágással, igen nagyon *hivesítő, és bádgyasztó* szerekkel a' beteget nagyon

meggyengitené, és az által a' természetett maga munkájában megakadályoztatná.

Az evesedésnek idején, az az: akkor, a' mikor a' genyetség készül, sok lágyító italakat Nro. 8. 40. 88. kell adni, és azonban kívül az evesedő helyet szorgalmason kell lágyító meleg kötésekkel kötözni. Ha az evesedés igen sokáig tartana, akkor a' *lúgyító kötések* közzé *izgató*, és *érelő* szereket-is lehet elegyíteni, hogy hamarább végződgyék az evesedés.

Az evesedés mihent végződik, azonnal mindgyárt többire mindenkor a' fájdalom, és a' hideg-lelés szemlátomást szűnik: Illyenkor, ha a' természet magán nem segít, és a' genyetségnek útát nem nyit, sietve, a' mennyire lehet, mesterség által a' genyetségnek útát kell nyitni, az az: a' megért daganatot vagy felkell vágni, vagy kikkell rágatni.

Ha az elkezdt evesedésnek semmi jelei nem láttatnak, és ha a' történetek szűnetlen gonofzodnak, a' fájdalom égető, és szenvedhetetlen lesz, akkor a' *Fenétől* kell félni.

A' fene mihent kezdődik, akkor mindgyárt a' fájdalom szűnik, gyakran egészfen el-is mulik, a' beteg mind magának, és mind másoknak jobban, és vezedelem nélkül lenni láttzik, de még-is erőtlen; a' pulsussa reszket, kitsin, egyenetlen, és félbenhagyó; a' külső tagok hidegek; az ajakok szerdjesek, a' szemek bé-esnek; a' lélekezés egyenetlen; és az egész testet valami ragadós enyves izadás béborittya. Ezekből, és más tsalhatatlan jelekből nyilván kitéttzik, hogy az ilyen hirtelen lett *jobbulás* inkább *tsalárd*, és halált *jelentő* posta, mintsem jó hirt hozó követ.

Mihent a' fenének valami, ámbár leg-kissebb, jelei meg-láttatnak, azonnal mindgyárt az *hivesítő*, és *l'gyítő* orvosságokat el-kell hagyni, és olyan itala't, 's szereket kell bé-adni, a' mellyek a' *beteg' erejét meg-tartják*, 's *nevelik*, és a' romlásnak, 's a' *rothadásnak* *elient* álanak, mint Nro. 16. 18. 19. 20. 22. 23. 28. Illyenkor gyakran a' *kina* leg-lathatósobb, és tsak egyedül hasznos orvosság Nro 31. 's a' t. mellyből, akár mi módon, ha a' *beteg* eleget le-nem nyelhet, akkor krystérben kell bé-vetni.

Ez az orvosság arra gyakran egyedül-is elégséges, hogy a' következő fene el-távoztassék, avagy a' már jelen való az eleven részekről el-választassék.

AZ AGYVELŐNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Phrenitide.*)

Ha az *agyvelő*, avagy, a' mi leg-gyakrabban történik, az *agyvelőt bé-borító hártják* meg-gyuladnak, akkor többire mindenkor illyen jelek láttatnak:

A' *beteg* mindgyárt kezdetben szenvedhetetlen fő-fajásról, égető forróságról, és ólthatatlan szomjúságról pana'zolkodik; az ábrázat setét veres; a' szemek fényesek, és tűz forma pirossok: azután a' *beteg* rövid idő múlva efze nélkül kezd beszélni, a' kérdésre szokatlan kedvetlenséggel, és komor tekintettel fel; nagyon nyughatatlankodik; az ágyból szüntelen fel-akar kelni; magát, semmit róla nem tudván, meg-meziteleníti; a' levegő égben a' kezeivel tévelyg, mintha legyeket akarna fogni: azonban szüntelen dühösködik, senkit nem esmér;

a' körül állókat veri, 's pökdösi: ha szűnik a' dühösség, akkor szüntelen halkal morgolódik, és magával befélget, fogait tsikorgattya, az eméztetet, és a' vizelletet híre nélkül az ágyba eresztí, avagy krispány színű sárvizet okádik. Néhanéha az ilyen betegek dühösségekből észre térnek; és egézfzen ezeken lenni láttatnak, minden embert esmérnek, barátságosan betélgetnek, és nevetnek, de azért nékiek hinni nem kell, mert gyakran hirtelen a' környűállókra ütnek, és egy szempillanatban megint igen veszedelmes dühösségbe esnek, 's gyakran azután hamar meghalnak. A' pulsus közönségesen igen gyors, rezkető, egyenetlen, és elnyomottatott; a' vizellet gyakran veres, és tűz-szinű; rofszat jelent, ha világos, és vizes talál lenni.

Némellykor az harmadik, negyedik, avagy az ötödik napon hal meg a' beteg.

Ez a' nyavalya leg-veszedelmesebb, és legkeményebb gyuladások közzű való: azért is mindigárt kezdetben serényen kell orvosolni, és a' mi a' közönséges gyuladásokban jovosoltatott, az a' jelen való környűállásokhoz izabattassék.

Leg-szükségesebb ebben a' nyavalyában a' bővér-vágás, a' lárnyító, és hivesítő klystér, avagy a' Nro. II. 12. 39. 141. leirt orvosságokkal az hasat nyitva tartani, a' vérnek sebes folyását tsendesíteni, hogy a' főbe keményen, és igen bővértékben felne mehessen.

Erre a' tzelra sokat használ, ha a' beteg gyakran felűl, a' lábait minden reggel, és este félóraig feresztí, és ha szűnetlen erősítet kovászt Nro. 291. a' talpaira köttet.

Hasanlóképpen használnak a' vér szipók-is , ha vagy a' fül-tövére , vagy a' vér-hurkának vér-ereire akkor tétettetnek t. i. a' mikor a' beteg vér-korságos (*hæmorrhoidarius* ,) és az arany-erek fel-dagadnak , mellyet mindenkor szorgalmatosan ki-kell tudokozni.

Ha erre az orvoslásra az hideglelés , és a' dü-hösség szűnik ; a' fő könnyöbbedik , a' beteg tsendesedik , az ábrázat halványodik , a' szemek tüzes verességeket , és fényességeket el-vesztik , akkor jó a' reménység ; de még-is a' környűlállásoknak mivóltak szerént ugyan azon orvosságokkal tovább-is kell orvosolni.

Ha ezek az orvosságok semmit sem használnak , és ha azonban a' nyavalya , 's a' történetek súlyosodnak , akkor a' beteggel úgy kell bánni , a' mint a' forró hidegben lévő fő-fajásban , a' vízfza , és a' főbe-ütett ki-ütés (*Exanthema*) ellen , avagy a' betegség matériájának a' főbe való vitelekor tanittatott.

Ez a' nyavalya gyakran nagyon meg-könnyöbbedik , ha az or-vér , avagy az arany-ér meg-indul , 's bővön foly.

Ha az agyvelőnek gyuladása genyettséggé válik , akkor ugyan az hideglelés szűnik , a' beteg-is kevesebbet beszél efze nélkül , de még-is ennek az evesedésnek következései gyakran igen roszíznak ; mert a' koponyában szorúlt genyetséges materia a' meleg által meg-tsipósedik , a' körül lévő részeket meg-rágja ; szűnetlen jelen való , és szenvedhetlen fő-fajást , álmatlanságot , félben hagyás nélkül való szédelgést , némellykor gutta-ütést , avagy fok tagokban el-lágyulást , vagy-is inkább szél-ütést , igen gyakran orvosolhatatlan nyavalya-rontást , avagy hóltig való bolondulást okoz 's a' t. De

De még-is a' genyettség néha magának útát keres, és a' füleken, orran, a' szemnek szegeletén, ki-folly, avagy a' nyakan valami daganatot, és fekélyt támaszt.

Ez a' genyettség -folyás leg-gyakrabban a' füleken, és az orran történik-meg.

Mikor a' genyettség a' füleken akar ki-folyani, akkor a' beteg, ha ezén vagyon, igen alkalmatlanságról, avagy fájdalomról panaszkodik; gyakran egész-szen meg-is süketül.

Ez a' környűállás nem rosz jel; azonnal meleg lágyító, és oszlató fűvekből készített kötésekkel mind a' két fület, és a' fülek körül lévő részeket szüntelen kötözni kel; ez által gyakran az véghez vitetődik, hogy az egyik, avagy mind a' két fülen valami genyettséges, avagy vizes matéria ki-folyan, és azután mind az hallás, mind az egész-ség helyre jöjjen.

Valamig a' fülek, ha csak valamennyire-is tsengnek 's zúgnak, avagy míg a' fülekben valami alkalmatlanság tapasztaltatik, mind -addig ezeket a' kötésekkel szüntelen kell kötözni, és gyengén izgató fetskendezésekkel a' genyettséges, avagy vizes matériát egész-szen ki-kell folytatni.

Mikor ez a' matéria a' szemekbe vitetődik, akkor közönségesen orvosolhatatlan vakság következik.

Ellenben pedig jó jelnek kell tartani, ha a' beteg az hajló tagokban, avagy más részein a' testnek valami fájdalmat érez; ez a' fájdalom igen sokszor azt jelenti, hogy ezekre a' részekre a' betegségnek matériája már által kezdet vitetődni: Illyenkor a' fájós helyre etzetes kovászt, avagy a Nro. 291. le-irt tésztát kell kötni.

Ha erre az által-vitelre a' beteg könnyöbbedik, és a' nyavalya gyengül, akkor úgy kell vele banni, a' mint fellyebb a' forró hidegben mondatott.

A' fül' tövén lett daganat ritkán hoz állandó jobbulást.

Gyakran ez a' matéria a' főből hirtelen a' mejbe vitetődik; rövid üdön réa' beteg hurutni, 's pökösni kezd, és nagyon meg-könnyöbbedik; ez jót jelent, ha azonban a' több környülállások-is tapasztalhatóképpen jobbulnak.

De még-is ez az által-vitel ritkán szerentsés; többire mindenkor halállal végződik.

Az-is jót jelent, ha az ilyen betegek fok, sűrű, zavaros vizelletett bortsáttanak, melly hamar az edény fenekére valami genyettség forma matériát bővön le-szálitt, avagy ha valami has-menés támad, 'és ha ezek az üresedések által a' fő meg-szabadul, 's meg-könnyöbbedik.

Ellenben pedig nagy a' veszedelem, ha a' vizellet benn-reked, avagy világos, tiszta, és vizes; ha a' beteg vér-hasba esik; ha szüntelen, és nagy fájdalommal tsuklik; gyakran fekete, és meg-rothadt turhát, avagy krispán színű sár-vizet okádik.

Az álmosító szerekkel igen okoson kell banni; mert ebben a' nyavalyában az álmososító szerek akkor mindenkor ártalmasok, a' mikor az hideglelés, és a' gyuladás jelen vagynak.

Ha pedig az illendő orvoslás után mind az hideglelés, mind a' gyuladás egészfzen ki-marad, és a' fő tökéletesen meg-szabadul, 's meg-tisztul, és még-is a' beteg nem alhatik, akkor estvénként a' Nro. 41. le-irt orvofságot bé-kell adni mind addig, mig a' környülállások kivánni fogják.

Minekutánna a' gyuladás, és az hideglelés szere-
 rensésen el-múlnak, gyakran a' fő olly *gyenge*, és
 azok a' *részek*, a' mellyek meg-vóltak gyuladva,
 olly *éles érzékenységek*, hogy azután az ember
 akkor-is gyakran minden ok nélkül *esze nélkül be-
 száll*, a' mikor már a' test a' jó eledetek által elég-
 gé meg-erssödett. Illyenkor igen sokat használ a'
 Nro. 37. kézfiztetet orvosság, ha a' beteg vele egy-
 másután egynéhány nap él. Ha erre a' beteg job-
 ban nem lesz, akkor a' kinához 70. 's a' t. kell
 fogni.

A' kik ebből a' nyavalyából fel-gyógyúlnak, a-
 zok a' kemény tanulást és a' főnek munkálkodá-
 sát; a' sok olvasást, és gondolkodást sokáig ke-
 rülyék, mert külömben az elméjeket nagyon meg-
 gyengítik, avagy meg-tompíttyák.

(A' FŐ-FÁJÁSROL.)

Ha a' fő-fajás az egész fejet el-fogja és nem ré-
 gi, akkor az ő déák neve *Cephalalgia*; ha pedig
 felette nagy, állandó, 's régi, és az egész fejet
 tartya, akkor déákul *Cephalæa*.

Mikor csak az egygyik fél-felét a' főnek ostro-
 mollya, akkor *Hemicrania*, avagy *Migraine*.

Ha pedig csak egy kis-helyet a' főben foglal-el,
 mintha egy ízeg vólna bé-ütve, akkor *Clavus*.

Vagyon egy hoszszas fájdalom-is az ábrázaton,
 mellyben néha a' pofák, néha a' vak - szemek
 (*tempora*) fájnak; a' fájdalom el-nem múlik, de
 még-is néha súlyosabb, néha gyengébb, és nap-
 pal-is, éjszaka-is meg-jelenik. A' leg-kissebb moz-
 dulás-is ezt a' fájdalmat fel-gerjeszti, jóilehet a'
 leg-keményebb nyomás-is nem-fájdalmas.

A' fő-fajásnak ezek az okai:

1. A' vérnek meg-gyűlése akkor, a' mikor a' meg-szokott ér-vágások, avagy vér-folyások el-maradtak.

2. Epés ifzapok a' gyomorban, és a' belekben.

3. Gelelzták a' belekben.

4. Álmosító italak.

5. Az has-tagjainak dugulása.

6. Näthás tsipősség.

7. Frantzós méreg.

8. Skrofulás matéria, mellytől főképpen fügni láttatik az abrázatnak fadajlma.

9. Ónos, és arzénikumos gőz.

10. Az Hysterica afzszonyok, és hypochondriacus férfiak el-gyengültsége, mellytől a' *Clavus* főképpen fügni láttatik.

11. Néha tsak bizonyos időben (*periodice*) térvizfza, és ekkor *fő-kolikúnak* neveztetik.

12. Gyakran a' szemnek betegségeitől támad.

13. Eshetnek igen kemény fő-fajások az udvos romlott fogtól-is.

14. A' főnek hibáji - is, és más dolgok okozhatnak fő-fajást, példának okáért, valami ki-nővések, fekélyek, viz, és az homlak-taknyos barlangokban (*in sinibus frontalibus*) a' férgek, mellyek izaglás által a' ró'sákból, 's más hasanló vi-rágokból fel-szivatnak.

15. Meg-hivesedés.

16. Meg-melegedés.

Ha a' vér gyűlt meg, akkor a' ki-maradott vér-folyásokat vizfza kell hozni, avagy eret kell vágni. Azonban pedig tsendesítő, és görts ellen való orvosságot (*temperantia, et antispasmodica*) kell rendelni.

Az álmasító italakat, epés ifzapakat, és gelefztákat ki-kell hajtani; az has-tagjainak dugulásokat pedig fel-kell oldozni (*resolvere.*)

A' náthás, és rheumátismusos tsipósség kíván lágyító szereket, hójaghúzó flastromot, és sinorhúzást (*setaceum*). Belső orvosságnak igen jó a' *valeriana*-gyökér.

Ha frantzoz méregtől támad, akkor egy mezfizely főtt fejer málna-gyökér-vizben egy grán mercurius corrosivust kell fel-olvasztani, és azután azzal élyen a' beteg.

A' Skrofulás tsipósség ellen fokszor a' bürök (*cicuta*) magát jól viselte.

Az ón, és arzénikum-gőzet olajos, és savanyó orvosságokkal igyekezni kell szelídíteni, és azután feredőkkel, és gőzeltető szerekkel ki-kell hajtani.

A' periodusos, vagy-is tsak bizonyos időben meg-jelenő fő-fajást meg gyógyittyák az oízlató szerek kinával.

Az udvos fogot ki-kell húzatni.

A' görtsős fő-fajást opiummal kell orvosolni, melly néha az agynak hibáji ellen-is jól szölgál. Az homloktsont taknyos barlangiban lévő férgetskék ellen jó a' cinober-füst okoson az orba fel-szíva, és azután a' ptrüzfzegtető.

Ha más betegségből támod, akkor azt a' betegséget kell orvosolni.

Ha nagy hevülés az ok, akkor hideg vízbe mártott ruhákat kell a' főre tenni.

Ha pedig meg-hüvesedés az ok, akkor meleg fedővel kell a' fejet melegíteni.

Mindenkor jól ki-kell keresni, hogy mi okból támod a' fő-fájás, és azután azt kell el-rontani, és semmivé tenni.)

A' SZEMNEK GYULADÁSÁRÓL. (*De Ophthalmia.*)

A' Szemnek gyuladását könnyű meg - esmérni, mert a' szemekben égető forróság, nagy szárazság, nyilalló fájdalom, és veresség vagyon, az ér - szökés hideglelés, és a' betegek a' világosságot kerülik, a' setétséget pedig keresik.

Szármozik vagy a' gyuladásnak közönséges okaiból, vagy valami külső erőszaktól, vagy valami tsipós matériától; melly a' belső részekből a' szemekbe vitetődött.

Ha az agyvelőnek gyuladása, avagy valami hófzas fő-fajás, avagy valami más forró és gonofz indulatú nyavalya után támad, akkor mindenkor feltetább veszedelmes; mivel ezekben az állapotokban mindenkor a' szemekbe valami tsipós matéria vitetődik, melly igen sokszor nem csak a' szemnek nedvességeit meg - sűrűíti, és meg - homályosítja, hanem egyszer'smind a' kemény részeit-is meg - kapja, 's el - pufztítja, és eképpen igen nehezen gyógyuló, avagy éppen orvosolhatatlan vakságot okoz.

Szintén olly veszedelmes akkor-is, a' mikor gonofz indulatú orbántzból, himlőből, rőből, avagy a' frantznak, súlynek, köszvénynek tsipósságiból 's a' t. avagy végre oktalanul, és külső szárazságtól, 's vízfza-verő izerekkel bé - gy' gyittatott régi fekélyből, és bé - forratt fontánellából származik.

Annakokáért ezt a' tsipósságot a' szemről mindigart el - kell húzni, és a' testből ki - kell hajtani.

A' fájdalmoknak környőlállásokhoz, a' gyuladásnak nagyságához; és a' beteg erejéhez képest minden várokozás nélkül eret kell vágni an - yifzor, a' mennyifzer a' szükség fogja kivánni; Ilyenkor

Első Rész.

G

Izuk-

szükség a' betegnek gyakran erős laxatívát adni Nro. 4. 5. 42. 43. 44. 47. Kivül a' lágyító meleg kötések, mellyek ebben az állapotban veszedelmes *veszedéjé* szereznek, egészfen el-távoztassanak. Szintén oily veszedelmesek a' külső vízfza-verő, és öfzve-húzó szerek-is : Ellenben pedig teléttébb szükségesek az olzlató, fele borban, 's fele vízben, avagy valami gyenge veres borban, főtt fűvekből készítettett meleg kötések : Hasanlóképpen az illyen fűvek zatskóban-is varratnak, és lágy meleg borba mártatnak, 's szűnetlen a' szemekre köttötnek.

Az illyen betegek igyanak sok vért-vékonyító, és tisztító italakat Nro. 6. 7. 8. 40. 45. 46. mellyek által a' tsipősség szelidül, és gyengén a' vizellet által a' testből ki-hajtódik.

Ha ezekre az orvosságokra a' nyavalya meg-könnyöbedik, akkor tovább-is kell velek éltetni a' beteget.

De ha rövid idő alatt a' beteg jobban nem-lesz, akkor vagy a' ful tövére, vagy a' nyak-tsigára hólyag-húzó flastromat kell tenni, és sokáig folytatni. A' véres, avagy a' száraz köpöly-is ebben az állapotban sokat használ.

Azokra a' részekre-is, a' mellyekből a' tsipős matéria a' szemekbe vitetődött, ha lehet, izgató kötést, és hólyag-húzó flastromat kell tenni, hogy húzódgyék vízfza a' tsipős nedvesség. Az oktanul bé-gyógyítottatott fekélyeket rágó szerekkel megint ki-kell ujítani; a' fontánellával-is úgy kell bánni.

Ha erre az orvoslásra a' fájdalom, és a' gyuladás szűnik ugyan, de még-is a' szemek veressek, homályosok, és setétek maradnak, akkor éllyen a' beteg a' Nro. 48. 49. le-irt orvosságokkal. Ebben

ben az állapotban a' Nro. 50. fel-találándó szerek-is igen hasznosok.

Sokkal könnyöbben meg-lehet azt a' szem-gyuladást gyógyítani, a' mellyik nem más előre ment nyavalyától, sem a' vérnek tsipósságától; hanem a' gyuladásnak közönséges okaiból származik.

Mikor a' szemnek belső részei gyuladnak meg, és a' beteg a' szemnek üregében mélyen benn valami kemény, nyilalló fájdalmat érez, és a' világoosságot semmiképpen nem szenvedheti, akkor a' nyavalya sokkal veszedelmesebb, mint mikor csak a' külső részek egyedül szenvednek.

Ha az hideglelés erős, és a' történetek kemények, akkor az orvoslást mindgyárt ér-vágással, és hivesítő szerekkel kell kezdeni, és folytatni, valamint a' közönséges gyuladásokban jóvóltatot. A' láb-ferefztés itten különösen hasznos, de leginkább szükséges az hasat mindenkor nyitva tartani, azért-is minden második, avagy harmadik nap a' betegnek laxatívát Nro. 3. 5. 14. kell adni, avagy a' Nro. 11. 12. 39. 141. le-írt orvosságokkal, vagy klystéerekkel kell a' beteget segíteni.

Ezekben a' gyuladásokban, ha szárazok, forrók, felettébb kemények, és fájdalmasok a' szemek. akkor kezdetben a' szemekre lehet lágyító meleg kötéseket tenni, de mihent szűnik a' gyuladás, és a' fájdalom tűrhető lesz, akkor mindgyárt inkább oszlató meleg kötésekkel kell kötözni, mellyek gyakran az egész nyavalyát hirtelen el hajtyák. A' Nro. 54. készítettett kötés igen hasznos, ha a' beteg vele szüntelen él.

Minekutánna a' fájdalom, és az hideglelés egészen el-múlnak, ha még-is az oszlató kötések arra elégtelenek, hogy az el-lágyult edényeket meg

erősítsék, és az által a' gyuladást egészfzen el-
oltlassák, akkor bátran lehet *vizfza-verő*, gyen-
gén *örzve-húzó*, és *erősítő* szereket-is Nro. 51. 52.
53. kívül a' szembe eresztteni.

Ha elegendő ér-vágás, hivesítő italak, és la-
xatívák által az hideglelés mértékletes lett, es még-
is a' beteg éjzaka nem-alhatik, akkor minden eit-
ve a' Nro. 41. le-irt orvosságot kell elé-venni.

Mikor a' szem-gyuladás valami külső erőszaktól,
avagy ütéstől származik, ha azonban még-is semmi
edények meg-nem szakadtak, akkor mindgyárt elein-
ten minden sértődés hamar meg gyógyul, ha szün-
telen friss hideg vízbe mártott ruhával a' szem köt-
tetik. Illyenkor a' lágyító meleg kötések ártalmasok.

Ha a' gyuladás genyettséggé vált, és a' genyet-
ség a' szemnek hártái, avagy első kamarájában
vayon, akkor okos metzés által a' genyetséget
ki-kell botsáttani.

Gyakran hozszas szem-fajást okoznak azok a'
tsipős nedvességek-is, mellyek a' szemkörül, ki-
váltképpen pedig a' *szem-héjban* magoknak félszket
vernek, ezeket a' részeket izgattyák, és az által
vizketős verességet, szüntelen való könnyvezést, és
égő fájdalmat gerjesztnek, és gyakran a' szem-hé-
jájának széleit-is ki-sebesítik.

Ebben az állapotban igyék a' beteg sokáig ol-
lyan italakat, a' millyenek Nro. 40. 46. vagynak;
az elsővel lágy melegen napjában gyakran kell a'
szemeket mosni, 's terezíteni; avagy az helyet má-
sokat Nro. 55. 56. kívül réá kötni, de még-is ezek
mellett minden héten egyizer, vagy kétszer laxal-
ni kell Nro. 4. 5. 14.

Minekutánna a' vér a' tsipösségtől egészfzen meg-
tisztul, és az égető forróság meg-szünik, azután
lehet a' No. 51. kézfittetett orvossággal élni. A'

A' SZEMNEK TÖBBI BETEGSÉGEIRŐL, ÉS A' SZEM-GYULADÁSNAK DEÁK NEVEIRŐL.

A' Szemnek gyuladását *hat* nemekre osztják, és így hat Deák nevekkel-is nevezik, úgymint:

1. *Taraxis*, mellyben csak az öszve-foglaló hártya (*conjunctiva*) gyengén meg-gyuladott. Ez a' gyuladás néha a' szem-héjakig menyen, de semmi hidegteleléssel nem jár.

2. *Chemosis*. Ez a' gyuladás olly nagy, hogy gyakran a' szemhez nőtt hártya (*tunica adnata*) a' szarvhártyát (*cornea*) béborította, a' gyuladás pedig mindenkor kemény forró hidegteleléssel jár.

3. *Phlegmone oculi*, mellyet meg-lehet tudni 1. a' kemény hidegtelelésből, 2. a' világosságnak szenvedtetlenségiből, és 3. ollyan nyilalló fájdalom-ból, melly méjjen benn a' szemben éreztetik.

4. *Exophthalmia*, mikor a' szem olly nagy dagattal gyulad meg, hogy a' szemhéjaktól bé-nefedeztetessen.

5. *Blepharophthalmia*, a' szemhéjaknak gyuladása.

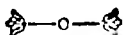
6. *Hordeolum*, avagy árpa-szem, a' szemszőrök között (*in tarsis*) támadott gyulatt tsomótska.

A' *chemosis*, és a' *phlegmone oculi*, igen könnyen genyetséget tsinál.

Mikor a' genyetség a' szarvhártya megett, és a' szarvhártyának levelei között vagyon, akkor az ő Deák neve *Hypopium*.

Ha pedig a' szarvhártyában valóságos tályog (*abscessus*) támad, akkor Deákul *onyx*, mellyből ha fekély (*ulcus*) lesz, akkor az *Helcoma*.

A' szem-szőrök között a' társusan meg-keményedett tsomónak neve *chalazion*.

A' többi a' szem gyuladásról jól le-iratott az 97. 98. 98. és a' 100. lapon, vagy levelen.

M A C U L A C O R N E Æ.

Ha a' szarvhártyának főttyai félig általláthatók, akkor a' Deák neve *nephelium*; de ha egészen általláthatatlanak, akkor *Leucoma* avagy *Albugo*; ha pedig csak a' külső szélei homályosok, akkor *Gerontoxon*.

Izek a' főtök vagy a' gyuladások után, vagy valami tsipősségnek a' szarvhártyába lett vitetése után támadnak.

A' második esetben jó a' sinórhúzás, mind a' két esetben pedig kívül az ofzlató szerek hafzások, a' millyenek ezek vólnának:

R. Aquæ chamomillæ sine vino paratæ uncias vj.

Benedictæ Rulandi uncias jj.

Essentiæ alöes,

Liquaminis Mirrhæ ana drachmas jj.

M. D. U.

Napjában egynéhányszor a' szembe tsepegettetik. Ha nagyon tsipné a' szemet, akkor több vizet kell venni. hogy gyengűyen.

Néha a' lágyított izerek-is elegendők; de ha a' főtök a' szarvhártyának belső ólda án vagynak, akkor Borbélysegittséget várnak.

P T E R Y G I U M.

A' könyhúsatska - is (*Caruncula lacrymalis*) ugyan azon okokból néha ki-feszül, és fel-dagad, az öfzvé-foglaló hártában pedig vér-érdaganatos (*varicosa obstructio*) dugulás támad; és ekkor a' betegség

regség közönségesen *pterygium*, különösen pedig, ha csak valami világos általlátható hártyát mutat, akkor *ungula*; de ha a' ki-feszülés, és daganat nagy, vastag, és veres, akkor Deakúl *Pannus*.

Ha az ólvofztó orvosságok, és a' gyengébb *escharoticumok* (a' 162. levelen a' *chirurgiában*) nem elegendők a' meg-gyógyításra, és egyszer'smind valami rákos (*cancrofa*) romlás tapasztaltattnék, akkor ki-kell irtani Borbély munka által.

S T A P H Y L O M A.

Mikor a' szarvhártya természetete ellen e'őre ki-taszitódik, vagy előre esik, akkor *Staphyloma* a' betegség.

Ez következik vagy a' felette nagyon meg-vastagodott, vagy úgy meg-sebesítettett szarvhártyára, hogy a' viz-nedvességnek hártyája a' seben ki-bújjan, és daganatot tsinályan.

Külső erőszak; gyuladás; igen nagy ösztönözés; oda vitetett tsipősség, és meg-fekélyedés, okat adnak erre a' betegségre.

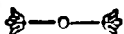
Itten Borbély segítség, és az okokhoz alkalmaztatott belső orvosságok kívántattnak; ezek mellet néha jó a' piskóltzvaj.

O P H T A L M O P T O S I S.

Mikor a' szem-golyóbis nem a' maga daganatjától, hanem más okoktól a' maga gödriből (*orbita*) ki-taszitattik, akkor jelen vagyon az *ophthalmoptosis*.

Külső erőszak, és a' szem-gödörben támadott daganat, leg-közönségesebb okai ennek a' betegségnek.

Az első esetben vizfsza kell tenni a' szemet, és a' történeteket a' magok rendek szerént kell orvosolni.

A' második esetben ki-kell keresni a' daganatnak természetét. Gyakran *rophus venereus* az ok, és ekkor a' *mercurius sublimatus corrosivus* használható.

HYDROPHALMIA.

Mikor a' szemnek nedvességei igen nagyon meggyűlnek, akkor a' betegséget szem - vízkórságnak (*hydrophal'mia*) nevezik.

Ennek közönségesen okot adnak a' dugulások (*obstructio*).

Az orvoslás olyan, mint a' más vízkórságban, azonban kívül a' meg dugult ikráshúsokat feloldozni kell, melly ha meg-nem eshetik, akkor illendő metzvéssel a' vizet a' szemből ki-kell bortsáttani, de a' metzvést sokáig nem kell halasztani, mert külföldben a' szem elromlik.

TRICHIASIS, ÉS DISTICHIASIS.

Mikor a' szem-héjnak szélei (*tarfi*) a' szem-golyobisra úgy bé-hajolnak, hogy úgy azt a' szőrök (*cilia*) szűnetlen izgassák, akkor a' betegségnek neve *Trichiasis*.

Ha pedig a' szem-héjnak szélei két sort tsinálnak, mellyek között az egygyik ki-felé, a' másik pedig bé-felé hajlik, akkor a' betegségnek neve *Distichiasis*.

A' *Distichiasis* igen ritka betegség, és csak a' szőröknek ki húzásával orvosaltatik.

A' *Trichiasis* nem csak belső tsipősségből, hanem a' szem héjak külső bőrének el-lágyulásától is származhatik.

A' belső tsipősség a' maga különös módgyán orvosoltatik.

Az el-lágyult bőrt vagy erőssített szerekkel, vagy öfzve-húzással, és új öfzve-forra(ztással (*cicatrizatio*) kell orvosolni.

ECTROPIUM, ÉS ENTROPIUM.

Mikor a' szem-héjnak belső bőre ki-felé fordul, akkor *Ectropium*; mikor pedig bé-felé fordul, akkor *Entropium* a' neve, a' betegségnek.

Az *Entropium* egy betegség a' *Trichiasissal*, és éppen csak akkor eshetik meg *trichiasis* nélkül, mikor a' szem-szőrök előbb vagy elhullattak, vagy ki-vonattak.

Az *Entropium* szokott meg-történni az új született gyermekben, és másképpen igen ritkán, hanem csak a' ki-tsutsorodot bőrnek el-mettzése által gyógyíthatik-meg.

BLEPHAROPTOSIS.

Mikor a' betegek a' felső szem-héjt (*palpebra*) fel-nem húzzák, és így a' szemet akarattyok szerént fel-nem nyithatják, akkor a' betegségnek neve *Blepharoptosis*, avagy *Proptis*.

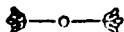
Ennek ezek az okai:

1. Az egész testnek gyengésege.
2. A' fel-emelő inashúsoknak szél-ütése.
3. A' szem-héjak kerek inashúsainak görtse.
4. A' szem-héjnak olly nagy daganattya, hogy az inashúsok fel ne-emelhessék. A' szem-héjnak nagy vizes daganattya közönségesen fő-víz-kórságot jelent.

5. A' szem-héjnak gyuladt daganattya.

A' gyengeség, és szél-ütés ellen vasas feredőt, és elektrizálás jóvosoltatik.

Az inashúsok (*musculi orbiculares*) görtsei ellen jó a' lágyító kötés málna főtt vizből. Az

Az daganat Borbély segítségét kíván; a gyuladás pedig úgy orvosoltatik, a'mint másutt a' 97. lapon gyuladásról tanittatott.

LAGOPHTALMUS.

Mikor a' szemhéjakat bé-nem lehet zárni, akkor a' betegségnek neve *Lagophthalmus*.

Ennek ezek az okai:

1. Görts, melly támadhat nem tsak a' közönséges görtsös okokból, hanem a' gyomorban, és belében meg-gyúlt epés tsipősségtől-is.

2. Szél-ütés (*paralyfis*).

3. Meg-rövidülése a' szem-héj' bőrinek sebforrás (*cicatrix*) által.

A' görts, és szél-ütés úgy orvosoltatik, a' mint azokban a' nyavalyákban tanittatik.

A' sebforrás lágyító kötésekkel meg-kell lágyítani, avagy ha azok nem-hafználak, akkor új sebbel el-kell választani a' bőrt, és többé meg-nem kell engedni, hogy úgy öfzve forjan, a' mint előbb vólt.

EPIPHORA, ÉS LIPPITUDO.

Ha a' szemből valami nedvesség természet rendellen ki-folydagól, akkor a' betegségkönyfolyás (*Epiphora*); ha pedig ennek a' nedvességnek leg-higabb része a' víz edényektől bé-szivattatik, és azért a' meg-maradott sűrűbb része genyetség forma; akkor a' betegség *Lippitudo*.

A' könyfolyásnak leg-közölébb való oka vagy a' bővebb el-választásban, vagy a' meg-akadályoztatott bé-szivásban vagon.

A' gerjesztő okai ezek:

1. Elme indulatok.

2. Skrofulosus, frantzós, nátha-folyásos (*rheumatica*), ki-ütéses (*exantematica*) tsipősség.

3. A' könny-útaknak el-lágyulása.

4. A' könny-jukoknak, könny-tsatornának, és orr-tsatornának bé-dugulása, 's bé-növése.

A' tsipősség ellen belső orvosságok, és kívül fontánellák, sinór-húzás, és ofzlató 's erősítő szerek kívántatnak, a' millyen az *aqua ophthalmica resolvens*, és *confortans*.

AQUA OPHTALMICA RESOLVENS.

℞. Aquæ chamom. S. V. uncias vj.

— Bened. Rul. uncias jj.

Effant. Aloes,

Liquam. Myrrh. ana drach. jj.

M. D. U.

A' szarv hártjának főttyaiban, és a' Staphylo-mában ez a' víz igen hasznos, ha napjában egynéhányszor a' szembe rsepegettetik. Ha pedig fájdalmat, vagy tsipést okozna, akkor vízzel meg-kell gyengíteni.

AQUA OPHTALMICA CONFORTANS.

℞. Aquæ chamom. S. V. uncias vjjj.

Extr. Saturni,

Spiritus vini camphor. ana drach. jj.

Vitriol. alb. drachm. j.

M. D. S.

Az Epiphorában, és Lippitudóban az ellágyulás ellen igen hasznos ez a' víz.

Az el-lágyulás ellen jó a' hideg víz-is kívül.

A' könnyútaknak bé-dugulása, 's bé-növése Borbély-segíttséget kíván.

Ott-is Borbély-segítség kívántatik, ahól a' nedvességek benn a' szemben, és a' köny-zatskóban meg-gyúlnak, és helybéli vízkorságot tsinálnak.

C A T A R A C T A.

Mikor a' kristály-lentse, vagy a' kristályhártya, vagy mind a' kettő meg-homályosodik, akkor a' betegség *Hájog, cataracta, suffusio*.

Ezt abból lehet meg-esmérni, hogy a' szemfény (*pupilla*) természet szerént öfzve húzódik a' nagy világosságra, és még-is a' beteg nem-lát. Néha a' szem-fény mozdithatatlan, de akkor a' betegség öfzve-elegyedett más nyavalyával. Ritkán-is támod hirtelen az hájog, hanem többnyire egymás után lassan-lassan a' látás fogy, és végtire a' szemfényben téj-fejérség lártatik.

Ennek ezek az okai:

1. A' Skrofulosus, náthfolyásos, frantzos, avagy súlyes tsipösségnek a' szembe vitele.
2. Szem-gyuladás.
3. Réfzegeskedés.
4. Külső erőszak, úgymint taszítás, avagy égetés.
5. Tsipös és gőzök.

Ha az hájog már nevededett, akkor tsak a' Borbély munka használ. Eleinten néha lehet seggíteni fontánellával, sinór húzással, külső lágyító szerekkel, és az okokhoz alkalmaztatott belső orvosságokkal.

G L A U C O M A.

Mikor az üveg-nedvesség a' szemben meg-romlik, és meg-homályosodik, akkor a' betegség *Glaucomának* neveztetik.

A' *Glaucoma* azzal különböztetik meg a' *cataractától*, hogy az homályosság az kristály-lentse hátameget szemléltetik.

Azon okokból származik mint az fejer, vagy szürke hájog (*cataracta*), de majd mindenkor gyógyíthatatlan, mivel semmi Borbély munka nem használható, és a' belső orvosságok haszontalanak.

M Y D R I A S I S.

Ha a' szem-fény természet ellen ki-tágasodik, és a' maga természeti öszve-húzattatását el-veszti, akkor a' betegség *Mydriasis*.

Néha támad minden tapasztalható ok nélkül, és a' látást nem-akadályozza. Nádra-görtsek-is, és gesztrák a' belekben okozhatnak *Mydriasis*t. De az ilyen esetekben el-múló; néha ellenben a' belső fő-vízkerságnak, és a' fekete hájognak története, és ekkor ezektől-is függ.

A M A U R O S I S.

Mikor a' retzés hártjának (*retina*), és a' látó érzőinnak hibáji vakittyák-meg az embert, akkor a' nyavalya fekete hájog (*amaurosis*). Ekkor a' szem-fény tiszta, nem homályos, és öszve nem-húztatik akár mitsoda nagy világosságra. A' *Gutta-serena*-is ezt a' betegséget jelenti.

Ennek a' betegségnek olyan okai vagynak, mint a' más érző-inas betegségekben, és így az orvoslás is azokhoz alkalmaztatik. De olykor valami erőszakos sértődés, avagy a' főnek nagy meg-rázása okoz fekete hájogat, és ekkor gyógyíthatatlan a' betegség.

Ide tartoznak még:

1. Az *Amblyopia*, vagy - is a' meg-gyengült látás, melly közönségesen valamely hájognak a' kezdete.

2. A' *Hemeralopia*, és *Nyctalopia*, mikor az ember nappal jól, de éjszaka roszszul lát, avagy nappal roszszul, de éjszaka jól lát.

3. A' *Diplopia*, mikor az ember kettőst lát.

A' FÜLNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Aurium.*)

A' *Fül-gyuladás* jelen vagy on, ha a' beteg szenvedhetetlen, nyilalló, égő fájdalmat vagy az egyik, vagy mind a' két fülében érez, és ha azonban a' pulsus-is hidegletős.

Az ilyen betegek felettébb nyughatatlanok, és álmatlanok; gyakran eszek nélkül-is kezdnek beszélni, és néha igen kemény s igen veszedelmes történetekből ostromoltatnak.

Azért-is ez a' nyavalya gyakran szintén olly veszedelmes, mint az agyvelőnek gyuladása; éppen úgy-is kell orvosolni, a' mint ottan mondatott.

(TINNITUS, ET SUSURRUS AURIUM.

A' *Fül-tsendülés*, és *fül-zúgás* néha az hidegjelésekben vagy or-vérfolyást, vagy eszelőséget kövötközni jelent. Néha támad a' vérnek a' főben történt meg-gyűlésétől, mikor tudni illik vagy ki-maradtak, vagy el-mulasztattak, a' szokott vér-folyások.

Némellykor cararrhusos állapot, máskor görtsös környülállások okozzák ezt a' betegséget.

Előre ment nagy gyengülés után is sokszor következik; Gyakran a' súlyos betegségek-is vele végződnek. De néha femmi okát ki-találni nem lehet.

Az orvoslás az okokhoz alkalmaztatik. Hasz-
hajtó, hójagbuzó, érvágás, kívül a' fülre meleg
frissen sült kenyér kámforos pálinkával; moschus
pamuttall a' fülben tartva, és más izgató szerek
(*stimulantia*) használtak, de tsak ugyan többnyire
gyógyíthatatlan. Néha ugyan még-is tsak mu-
landó, és kevés ideig tartó történet.

S U R D I T A S.

A' sükettség némelly Iróknál *Cophosis* nevet vi-
sel ugyan, de még-is némellyek ezt a' nevet tsak
annak a' sükettségnek adgyák, melly a' fül' belső
réfzeinek hibájától származik.

A' süketsegek okai ezek:

1. Az halló tsontaknak sértése, mint a' *caries*,
avagy *Archylosis*, és az halló érzőinaknak szél-ü-
tése.

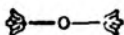
2. *Metastasis*, vagy-is az hideglelések' matériá-
nak a' fülbe való vitele.

3. A' fülben meg-rekedt skrofulosus, frantzós,
és náthafolyásos tsipósság.

4. Nagy meg-rázódás a' lövéstől, vagy pofan-
tsapástól, mellyek' miatt hihetősen az halló érző-
inak szél-ütésbe esnek.

5. Meg-gyült, és meg-keményedett fül-viasz (*ce-
rumen*), avagy takony (*mucus*) a' külső hallás já-
rásban (*mentus auditorius externus*).

6. Az dobnak üregiben lévő tsontotskáknak el-
romlása, és a' dobhártyának el-szakadása.

Az első okat az előrement betegségekből, és az orvoslásnak haszontalanságából lehet gyanítani.

Az hideglelés által-vitelek (*matasfases*) ritkán veszedelmesek. Az ítézés előtt (*crisis*) közönségesen jót jelent, és mulandó.

A' különös tsipősségek a' magok módgyak szerint orvosoltatnak.

A, külső hallásjárásnak bé-dugulása olajjal, és lágyító vizekkel, fül-kalánnal orvosoltatik, avagy ahól ezek nem-használnak, olvasztó fetskendezések szappanyból, ökör-epéből, avagy az *aqua benedicta Rulandi* hasznosok.

Az electrizálás-is néha használt. De igen sokszor gyógyithatatlan az egész betegség.

Ha a' forró betegségeknek végén a' fül zugni, és a' beteg nehezen kezd hallani, akkor előbb a' nyaktsigára hójag-húzó flastromat kell kötni, és mihent a' beteg fájdalmat érez, azonnal mindgyárt has-hajtót kell néki bé-adni.)

A' TOROK FÁJÁS RÓL.

(*De Angina.*)

A' *Torok-fájás* alatt közönségesen azok a' *történetek* minnyájan értődnek, mellyek a' *le-nyelést* vagy meg-nehezítik, vagy fájdalmossá teszik, vagy egész-szen-is meg-akadályoztattyák.

Mivel ezek a' történetek, és az ő okai egymástól nagyon különböznek, azért a' torok-fájás-is, és az ő orvoslása igen sokféle.

A' Torok-fájás leg-gyakrabban a' nyakban lévő belső részeknek, vagy-is a' toroknak gyuladásától származik.

Ebben az állapotban, a' beteg, mikor nyel, nyillalló égő fájdalmat érez, azonban a' forró hidegtől-is ostromoltatik.

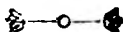
Valaminthogy ez a' gyuladás keményebb, avagy gyengébb; több, vagy érzékenyebb részeket foglal el, szintén úgy a' történetek-is, és az hideglelés, keményebbek, avagy gyengébbek.

A' Toroknak meg-gyuladott részeit többire mindenkor meg-lehet látni, néha pedig a' gyuladás a' torokban igen mélyen vagon, avagy a' beteg a' száját eléggé ki-nem nyithattya, vagy-is a' nyelvet okadás nélkül le-nem lehet nyomni. Illyenkor a' gyuladásnak nagyságáról, és veszedelmes vóitáról egyedül csak a' fájdalomból, az hideglelésből, és a' több történetekből kell itélni.

Gyakran meg esik, hogy valaki előbb hirtelen meg-hülyen, azután meg-dorzadgyon, rövid idő múlva egész testében meg-hevülyen, és a' hajló tagjaiban meg lankadgyon; azonban nehezen, és fájdalommal nyelen, a' pulsus-is hideglelés légyen.

A' ki magát, midőn illyen történeteket tapasztal, mindgyárt kezdetben tsendesen tartya, az hideg levegő égtől, és az hideg italaktól órtalmazza, a' nyakát melegen hé köti, és sok vékonyító, és lágyító italakat Nro. 13. 40 88. melegen iszik; reggel, és estve egy port Nro. 1. bé-veszen; és ezek által magát igyekezik gyengén meg izzasztani; az fokszor ezen együgyű orvoslás által az illyen nyavalyától hamar egészíszten meg menekedhetik, és gyakran nagy, 's veszedelmes betegségeket el-távoztathat.

A' bőv vérűeknél sokszor egyetlenegy ér vágás is végtelenül használ, ha mindgyárt eleinteni esik, míg a' gyuladás bé-nem gyökerezik; avagy ha a' be-

tegek nem bőv vérűek, akkor gyakran csak egy laxativa-is Nro. 4. 5. 14. elégséges az egész nyavalyának el-űzésére, ha azonban a' beteg magát tsendesen tartya, és az hideget szorgalmason elkerüli.

Ha pedig a' gyuladás már nagyon el-harapazott volna, és a' beteg igen nehezen, 's fájdalommal nyelne, ha az hideglelés-is igen keményen fogná, akkor az orvoslás olly hamar, 's olly könnyen meg-nem esik, hanem mindgyárt minden tovább való várokozás nélkül a' beteg' állapottyához képest az erekből vért bőven kell botsáttani, és két, vagy leg-tovább három óra múlva megint eret kell vágni, még pedig annyiszor, a' mennyiszor a' történetek, és a' pulsus fogja kívánni, és a' betegnek ereje meg-engedi.

Szintén olly szükséges az illyen betegeknek, a' mennyire lehet, sok lágyító és hivesítő italakat is Nro. 6. 8. 40. adni, kiváltképpen pedig ebben a' nyavalyában a' laxativa szükséges, azért-is mindgyárt első nap az ér-vágás után egyet a' Nro. 5. 14. le-irt szerekből bé-kell adni, a' második, avagy az harmadik napon ha a' környülállások kívánni fogják, megint úgy tselekedvén. Ezek, és a' fellyebb említett orvosságok helyet lehet másokat-is Nro. 11. 39. 139. 141. venni, és addig velek élni, míg a' test eléggé meg-nem tisztul, és a' nyavalya meg-nem könnyöbbedik.

Ha a' betegek ezekből a' szerekből eleget lenem nyelhetnének, akkor az hasat gyakor klystérezés által kell meg-indítani.

Kivül az egész nyakot lágyító meleg kötéssel bé-kell borítani, és valameddig a' torok száraz, fájós, és feszült, mind addig a' beteg szüntelen lágyító

gyító meleg italakat Nro. 40. 88. tartsan a' szájjában, avagy gyakran valami ideig a' meggyuladott részeket meleg viz-gőzzel párolya. Ha a' meggyuladott részek valami sűrű takonnyal bé-vagnak boritva, akkor a' torokban gyakran, de csak gyengén, valami lágyító meleg italt Nro. 8. kell rotyogtatni, avagy a' torokba bé-fetskendezni.

Ha ezekre az orvosságokra a' gyuladás szűnik, és a' beteg könnyöbben nyelhet, akkor a' fellyebb említett hivesítő, és lágyító szerekkel egészen a' nyavalyának végéig kell élni; estve pedig a' lágyító kötések' helyet lóhere-flastromot lehet a' nyakra kötni.

Ha pedig az eddig javasolt orvoslás semmit sem használ, ha a' gyuladás még-is kemény, és a' nyelés elegendő ér-vágás, és laxálás után-is még szűnetlen fájdalmas, és alkalmatlan vólna, akkor kívül az egész nyakat izgató kötéssel bé kell borítani: A' fekete mosni való szappan vízben sűrű kása formára olvasztva, ha a' nyakra köttetik, gyakran igen jól, és hamar használ; szintén olly hasznos az etzetes kovász-is, egyedül-is, és erősítve-is.

Ha ezek a' szerek-is tizenkét óra alatt semmit sem használnak, akkor az egész nyakat hólyog-húzó flastrommal bé-kell kötni: ez által közönségesen mindgyárt, mihent az hólyagok emelkedni kezdenek, a' betegek nagy könnyöbséget éreznek, és mikor a' bőr már jól fel-hólyogzott, akkor többire mindenkor könnyen, és jól nyelhetnek.

Gyakran mindgyárt kezdetben a' beteg nem csak nehezen, és fájdalommal nyel, hanem egyszerűs mind nehezen-is *lélekzel* Illyenkor a' veszedelem nagyobb, és sokszor azzal-is nevededik, hogy minden, a' mit a' beteg le-akar nyelni, az orran,

és a' szájban vízfőzét vetődik; mert ekkor belső orvossággal semmit sem lehet segíteni, azonban az ábrázat hamar setét veres, avagy szederjes lesz, a' szemek ki-dülednek, és a' nyelv gyakran a' szájból ki-buvik, és tel-dagad.

Ebben az állapotban mindgyárt bőven eret kell vágni, leg-tovább, minden második óraban egyszer, valameddig a' betegnek ereje meg-engedi, szin én olly gyakran klyttért-is kell bé-vetni, és kívül a' nyakra szűnetlen lágyító kötéseket kell tenni, a' szájat-is belől azonban meleg víznek gőzivel szűnetlen párolni kell; száraz köppölyt-is szoktak ilyenkor a' nyakra, és a' nyak körül lévő részekre tenni. Ha ezekre-is a' beteg tizenkét óra alatt semmit sem könnyöbbednék, akkor mindgyárt az egész nyakat hólyag húzó flastrommal bé kell borítani; ez gyakran a' beteget hirtelen meg-menti az haláltól. Mihent a' beteg nyelni kezd, akkor mindgyárt a' fellyebb említett italakat, és orvosságokat bőven kell bé-adni.

Ha az hólyag-húzó flastrom sem használna semmit, akkor attól méltán lehet félni, hogy a' beteg meg-fullad, és mivel az ilyen veszedelmes történetekben másképpen segíteni nem-lehet, azért a' géget ki-kell *mettzeni* (a' mint a' chyrurgiában a' 357 levelen tanittatik a' lehellő gégének mettzéséről), hogy lélekzelhessen a' beteg: a' mettzéssel nem-is kell várokozni.

Ha a' gyuladás semmiféle orvosságra el-nem oszik, akkor gyakran genyettséggé válik. Ilyenkor nagy szükség nélkül eret nem-kell vágni, ne hogy az *evésedésre* szükséges erő el-gyengülyen; szintén úgy kell kerülni a' más üresítéseket-is, és tsak a' lágyító italakkal kell a' betegben segíteni, melyeket szűn-

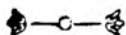
szünetlen lágy melegen a' szájban kell tartani, kívül-is a' nyakat szünetlen lágyító kötésekkel kell kööözni.

Mert eképpen az evösedés siettetik, és érelödik: mihent elég genyettség gyúl-öszve, ha a' tályog magára ki nem takad, akkor mindgyárt ki-kell vágni (benn a' torokban)

Minek-utánna a' tályog ki-nyilik, a' betegek mindgyárt nagyon meg-könnyöbbednek, és gyakran mindgyárt könnyen-is nyelnek: Illyenkor meg-kell vizgálni, hogy a' genyettség j é, vagy rozsz, tsipös, és büdös? Ha jó, akkor a' Nro. 57. le-irt orvossággal a' beteg hamar meg-gyógyúl, csak a' torokán gyakran rotyogtassa, avagy bé-fetskendeztesse. Ha igen tsipös, rozsz színű, büdös, és ha azok a' részek, a' mellyek előbb meg vóltak gyuladva, barnák, avagy feketék, akkor mindgyárt tisztító, és rothadásnak ellent álló orvosságokat Nro. 58. 59. kell a' fekélyekbe fetskendezni, és azonban jól meg-kell vizgálni, hogy vallyon a' körül lévő részek nem rágódtak-é bé mélyen, és nem-sebesedtek-é ki, avagy vallyon az a' tsipös matéria magának nem tsinált-é valamerre valami útat?

Ha a' körül lévő részek ki-rágóttak, 's ki-sebesedtek, akkor ugyan azon orvosságokkal Nro. 58. 59. gyakran kell tisztítani, és gyógyítani.

Ha pedig ez a' tsipös matéria magának valamerre útat tsinált, és ha a' körül lévő részek közé magát bé-furta, akkor gyakran igen nagy rozsz kövötkszik: Ha ki-felé, az az: a' nyaknak külső részére furta magát ez a' tsipös matéria, és ha ottan ki fakad, 's ki foly, akkor gyakran lehet segíteni, és a' beteget szerentsésen meg-gyógyítani; de ha bé-felé a' belső részekre rág magának útat, és
 ha

ha a' gyomorra, a' gégére, avagy a' mejbe, és a' tudóbe bé-fürödött, akkor igen nehezen lehet segíteni, mivel a' külső szerekkel, és a' gyakran szükséges Borbély kézzel hozzá férni nem lehet, a' belső orvosságok pedig igen - sokszor elégtelenek, még-is mindazon által a' Nro. 59. készítettetett szerrrel való fetskendezés, és a' Nro. 60. avagy 61. le-irt orvosságok az ilyen régi, 's meg-rögzött fekélyekben- s gyakran jól használnak; lehet a' Nro. 61. tel-találándó szert bé-is fetskendezni.

A' val'ságos, és jó indulatu torok gyuladás, ha felettébb kemény-is, és igen veszedelmes, még-is ritkán válik fenévé.

De ellenben gyakran más gonosz indulatu torok gyuladás-is támad, melly csak a' toroknak színében helyheztetik, és olly nagy, 's olly feszes daganatot nem is tsinál, mint az igaz torok-gyuladás: Illyenkor a' fájdaiom inkább égető, mintsem nyilaló; a' meg-gyuladott rész setét-teres, avagy barnás; ritkán terjed-ki egyenlőképpen, hanem csak fútonként, avagy barázdánként; a' nyelés kezdetben nem igen alkalmatlan; a' pulsus is nem sokkal gyorsabb, mint az egészségben. Az ilyen betegek arról panaszkodnak, hogy az ő hajló tagjai bádgyattak, mintha meg-verettettek vólna, hogy a' fejek nehéz, és nem sokat szomjuhoznak.

Ez a' torok-gyuladás azokat szokta ostromolni, a' kiknek tsipős, súlyos, lankatt, és rothadásra hajlandó vérek vagyón.

Ha ez a' gyuladás felettébb gonosz indulatu, akkor az ő színe hamar meg-változik, és fekete kékké, az az: szederjessé válik: Imitt-amott tsipős hig matériával tellyes hólyagotskák támadnak, inellyek rövid időn fekélyekké válnak, mellyek mind a' körül

körül lévő, mind az alatt való részeket ki rágják, és gyakran a' nyelő-gégében, a' gyomorban, és a' mej-tsont alatt kemény égést okoznak, azonban a' lélekzés meg-büdössödik: Némellykor ezek a' fekélyek valami *szalonna forma héjjal* bé-borítatnak, avagy belöllek valami *gomba forma*, setét veres, és feketés *hús* nő-ki; végre az ilyen fekélyek az egész torkat, a' nyelvnek némelly részeit, és a' fog-húst, gyakran az egész szájjat-is el-foglalyák, melly miatt a' beteg igen nehezen, és égő fájdalommal nyel; néha a' szájnak bőre egészszén fel-válik, és valami rothatt higsággá változik, azonban a' betegek el-gyengülnek, a' pulsus meg-lágyúl, és meg-kitsinül, végre gyötrődés, és gyakran hirtelen halál következik.

Az ilyen torok-fájásokban szintén olly okoson, és vízfza-tartva kell a' beteggel bánni, mint a' rothatt hidegben; ok nélkül sem laxatívakkal, sem gyakor klyftérekkel a' beteget meg-bádogyasztni nem kell; hanem szintén azokkal a' gyengén erősítő, és rothadásnak ellent álló szerekkel, a' melyek a' rothatt hidegben jövösültatnak, igyekezni kell a' romlást meg-akadályoztatni, és az erőt megtartani. Annak okáért ebben az állapotban-is minden lágyító ízaj, és rotyogtató vizek felettébb ártalmasok; tsak a' gyengén *hivásitók*, és *ofzlatók* Nro. 62. 63. hasznosok. Ha pedig már setét-veres, avagy fekete kék fótok támadtak, akkor azokat gyengén *izgató*, és *tisztító* szerekkel Nro. 64. kell gyakran bé-kenni. A' Nro. 64. 65. le-irt szerek akkor - is igen jók, a' mikor a' torokban, és a' szájon fekélyek, szalonnás fekély héjak, avagy fekélyből ki-nőt gombás húsok láttarnak. Ha ezek a' szerek égető fájdalmat okoznak, akkor a' faj-

dalmat a' Nro. 66. 67. le-irt *enyhitő* szerekkel megkell tsen desíteni.

Néha a' szájban különös apró kelésetskék támadnak, mellyeknek a' közöpek fejjér, a' keületek pedig telettőb veres. Egészes személyeknél nem sokat jelentnek, könnyen-is a' Nro 57. 63. 64. le-irt szerekkel el is hajtatnak, avagy magokra-is elműlnak.

Azoknál ellenben, a' kiknek tsipós vérek vagon, gyakran igen gonosz indulatuak; a' torkat, és a' száznak nagyobb részét el foglalják, és gyakran úgy ki-terjednek, hogy az egész nyelvet, a' pofának belső rézeit, és a torkat valami fejjér kása forma bőr bé-borittya. Illyenkor igen sokat háznál a' Nro. 62. és 63. le-irt orvosság; Belső orvosságnak pedig jól szolgálnak a' Nro 68. 69. készített szerek; a' Nro. 69. fel-találendő szer úgy is sokat háznál, ha lágy melegen sokszor egy-egy darabb ideig a' szájban tartatik, és ha a' száj vele gyengén ki-mosottatik, avagy ha a' torokban gyengén rotyogtattatik.

Ha pedig ez a' fejjér bőr igen vastag, avagy ha a' szájból-tsúnya bűdösség jön, és ha a' szájban, és a' torokban imitt amott barna, avagy feketés fótok, avagy barázdák láttzanak, akkor a' torkat benn kezegetni, avagy mosogatni kell a' 64. 65. készített szerekkel, belől pedig kina-héj-főtt vizet Nro. 70. kell a' beteggel itatni.

Mihent a' bőr fel-válík, a' száznak bűdössége múlik, a' barna, és feketés fótok el-vesznek, a' keléseknek teneke világos-piros, és a' Nro. 64. 65. le-irt orvosságok égő fájdalmat gerjesztnek, akkor azok helyet lehet a' Nro. 66. 67. avagy 69. készített szereket elé-venni. Gyakran sokáig, valamint a'
kör-

környülállások változnak, hól ezekkel, hól a' fellyebb való orvosságokkal kell segíteni. A' kina-héj főtt vízzel pedig Nro. 70. addig kell a' beteget éltetni, míg eléggé meg-nem erőssedik, és a' szájban semmi fenésség, avagy rothatság nem tapasztaltatik.

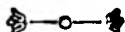
Minekutánna az ilyen betegek meg-gyógyúlnak, azután igen jó, ha a' Nro. 68. 69. avagy 45. le-irt szerek' közül valamelyikkel hofzszú ideig élnek, ne hogy a' nyavalya megint vízfűz térjen.

Némelykor a' nyeldeklőnek részei valami *vizes liideg daganattal* fel-fuvódnak, melly' miatt a' *nyelés igen meg-nehezedik*, és felettébb *alkalmatlan* lesz: Az ilyen betegek ritkán hideglelősek, ritkán-is szomjuhoznak. Ebben az állapotban *ofzlató* italok Nro. 17. 18. 21. avagy *vizeltető* szerek Nro. 71. 72. avagy *luxatívák* Nro. 4. 5. 14. 42. 47. jövösóltatnak. *Rotyogtatni* pedig különösen szolgálnak a' Nro. 17. 21. 35. le-irt szerek. Szintén úgy lehet kívül-is báb-lízttet, és bodza-virágot egy kevés kámforral öszve elegyítve, 's zatskótskában szárazon a' nyakra kötni.

Ha ezek a' szerek hamar nem-hafználnak, akkor a' nyak-tsigára, avagy köröskörül az egész nyakra hólyag-húzó flastromot kell kötni.

Ez a' vizes daganat gyakran úgy fel-puffad, hogy általa nem-tsak a' nyelés, hanem a' lélekzés-is meg-akadályoztatik. Illyenkor benn a' torokban a' daganatot sok helyen fel-kell mettzeni (*Scarificare*), és azonban a' nyakat kívül köröskörül hólyag-húzó flastrommal bé-kell borítani, hogy meg-ne tul-ladgyon a' beteg.

Gyakran a' meg-gyuladott, avagy a' gyuladás nélkül való torok-fájás után-is, a' mandolák, avagy a' torok-mirigyek nagyok, és kemények maradnak, melly

melly miatt a' nyelés felettébb meg-akadályoztatik, avagy leg-alább meg-nehezedik. Ebben az állapotban igen sokszor segít, avagy leg-alább nagy könnyöbséget szerez a' Nro. 59. le-irt orvosság, ha a' beteg napjában gyakran a' szájjában melegen tartya, és ha azon fellyül a' Nro. 49 avagy 91. fel-találándó szerekkel sokáig él. Ellenben pedig a' *rúgó* orvosságokat kerülni kell, mert azok az ilyen kemény daganatokat meg-gonoszittják, és rák fenésé teszik.

Ha az ilyen keményedések a' torokban igen méllyen vagynak, avagy ha igen nagyok, akkor nem csak a' nyelést, hanem a' lehellést-is meg-akadályoztatták, és azért igen veszedelmesek, mégis mind-azon által ilyenkor-is a' most említett szereket meg-kell próbálni, mert azok igen sokszor használtnak.

A' *Lépcs* Férfiaknak (*Hypochondriaci*), és a' *Nádragörtsös* Afzszonyoknak (*Hystericae*) torkok gyakran úgy *öszve-lúzódik*, mintha a' torokban valami *golyóbis* vólna, melly' miatt mind a' nyelés, mind a' lélekezés meg-akadályoztatik: Ez a' *görtsök-től* származik. Ha már az ilyen betegeknek orrak alá valami nehéz bűdös szagú szert tartunk, úgy-mint: égő tollat, égő marha-körmöt, avagy szarvat, hód-tetemet, szarvas-szarv spiritust, ördög szert, avagy szalamiak spiritust, akkor valami szelek fel-bőfögnek, és az egész nyavalya igen hamar el-múlik, de gyakran megint vízfzta tér; annak okáért a' beteget sokáig olyan szerekkel kell éltetni, a' mellyek azilyen torok-fojtást el-távoztatták Nro. 73. Ha az ilyen betegek igen erőtlenek, és ha a' görtsök az *érzomoknak* gyengeségektől fügnek, akkor sokáig kell erősítő orvosságokkal élni Nro. 74. avagy 75. Gyak-

Gyakran a' torokban *szél-ütés* támad; ilyenkor a' beteg nem csak semmit le-nem nyelhet, hanem egyszer'smind az orrán, és a' szájján mindent vízfőz-is vét.

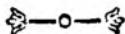
Ez az állapot igen veszedelmes, gyakran halálos is, de még is sokokat meg-lehet gyógyítani, ha az orvos szorgalmasan hozzájok lit.

A' *böv vérűken* crejekhez képest *eret* kell *vágni* egyszer, avagy többször-is: Azoknak, a' kik *nem böv* vérűek, az *ér vágás* felettébb *ártalmas*; de még is mindenkor *szükséges*, gyakor *klystérezés* által a' beleket ki üresíteni, és ki tisztítani. Mihent meg-tisztulnak a' belek, akkor mindgyárt mind az eledelt, mind az orvosságot klystér által kell bé-adni, azért, mert nem-nyelhetnek a' betegek.

Annak okáért minden második órában, egyszer tápláló, másfzor pedig orvosságos klystért kell bévetni, de egyszerre mindenkor keveset, soha hat uncziánál többet nem, hogy maradhassan a' testben, és hogy a' *bé-szívó* edények által fel-vétetőd-hessék. *Tápláló* klystérnek szolgálnak: jó tehén-hús-lév; tojás-sárgájával öfzve-elegyített tej; árpa, zab, avagy riskása sűrű főtt lév, 's a' t. *orvosságos* klystérnek jók a' Nro. 76. 77. le-irt szerek.

Kívül erősített kovászt Nro 291. avagy helyette hólyag-húzó flastromot kell az egész nyakra köröskörül kötni; a' nyelvet pedig, és a' toroknak hátulsó részeit a' Nro. 78. készítettett szerrel gyakran kell nedvesíteni.

Ekképpen néha meg-történik, hogy két vagy három napok múlva a' betegek valami keveset nyelni kezdgyenek; ilyenkor lehet nékiek a' szájjan egy kevés ételt és orvosságot bé-adni, de még is a' klystérezés ki-ne maradjon.

Annak okáért minden második órában egy vagy két kalánnal kell bé-adni a' Nro. 17. 18. 19. 22. 23. le-irt szerekből: Ha ezekre a' betegek könnyebben kezdnek nyelni, akkor nem szükséges tovább olly gyakran klyttérezni, mivel már a' szájban több orvosságot lehet bé-adni. Ha pedig már egyszer a' nyelés alkalmason helyre áll, akkor a' klyttéret egészen el-lehet hagyni, és a' Nro. 73. le-irt pilulákat kell elé venni. Ha a' teit igen erőtlen, és az érző-inak igen gyengék, akkor az erősítő orvosságok Nro. 74. 75. 's a' t. igen jól szolgálnak, mert a' betegek ő általak az el-vesztet erejeket, és egészségeket megint tökéletesen visszafizya nyerik.

A' MEJNEK NYAVALYÁIRÓL.

(*De Morbis Pectoris.*)

A' mejnek nyavalyáin azok a' betegségek minnyájon értődnek, mellyek vagy a' mejnek külső részeiben, és külső kerületiben, vagy a' mejnek üregében lévő tagokban támadnak, és az ő munkálkodásokat meg-nehezitik, avagy meg-akadályoztatják.

Ezek a' nyavalyák minnyájan, kiváltképpen pedig azok, a' mellyek a' mejnek üregiben vagynak, mindenkör veszedelmesek; némellyek közüllök kezdetben tapaszthatatlanak; illyenkor a' beteg velek semmit sem gondol, mivel ők néki nem sokat alkalmatlankodnak. Ez az oka, hogy a' mejnek nyavalyái közönségesen meg-nem esmértetnek, és végre, hogy mikor már kemény 's meg-gyökerezett történetekkel magokat meg-jelentik, akkor nehezen orvosoltatnak, és leg-gyakrabban lassú, és gyötrő halált hoznak.

Annak

Annak okáért mindenkor minden betegségben a' mejre, és a' lélekzésre különösen kell vigyázni; mert mindenkor jót jelent, ha a' beteg tökéletesen szabadon lélekez, a' levegőt minden alkalmatlanság nélkül mélyen bé-szivhattya, és sokáig bent-tarthattya, ha mindenik oldalán könnyen tehetnek, 's a' t.

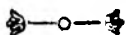
Ha pedig a' tüdőben, avagy más körül lévő részekben valami alkalmatlanság tapasztaltatik, akkor arra különösen kell vigyázni, és a' mennyire lehet, mindgyárt el-kell hajtani, avagy leg-alább nevedetni nem kell hagyni.

AZ ÓLDAL - NYÍLALLÁS RÓL.

(*De Pleuritiside.*)

Az *oldal-nyílallás* abból esmérszik-meg, ha a' beteg gyakran köhög; a' pulsus gyors, és hideglelős; azonban valami vagy külső, vagy belső részeiben a' mej-kerületnek szurdaló, vagy - is inkább nyílalló fájdalom vagyon, melly fájdalom minden bé-lehelésre, és köhögésre meg-keményedik, a' ki-lehelésre pedig meg-könnyebbedik, 's meg-gyengül.

Ez a' nyavalya közönségesen hirtelen borzadással kezdődik; azután következik forróság, szomjúság, és valami kemény fő-fájás; majd réa köhögnek az ilyen betegek, és a' mejnek hól edgyik, 's hól a' másik résziben valami szurdaló, vagy nyílalló, de még is nem állandó, hanem futó fájdalmat éreznek; végre ez a' fájdalom valami bizonyos helyben magának fészket vér, és keményedni kezd; a' szomjúság-is, és a' forróság nevedeknek, a' nyelv meg-tzarad, avagy valami tejér bórrel bé-borítódik; Illyenkor a' fő-fájás néha szűnik, de még-

még-is többire mindenkor úgy marad, a' mint előbb vólt, és még minden köhögésre nevededik.

Mikor a' fájdalom felette kemény, akkor a' betegek lélekezni nem mernek, a' köhögést-is, a' mennyire lehet, meg-sojtyák; Ez által a' vérnek forgása a' tüdőben meg-akad, a' lélekzés meg-nehehezedik, végre a' betegek ezek nélkül kezdnek beszélni, és gyakran azonban a' tüdő-is meg-gyulad, melly miatt a' veszedelem nagyon nevededik.

Ha már egyszer a' tüdő vérrrel meg-telik, és következendőképpen ő benne a' vérnek forgása egészen meg-áll, akkor a' pulsus, melly előbb erős, kemény, és feszült vólt, meg-lágyul, 's egészen meg-kitsinül, és a' veszedelem felettébb nagy.

Annakokáért az igaz mej-gyuladásban, avagy óoldal - nyilallásban sietni, és a' betegen mindgyárt segíteni kell, minekelőtte ezek a' veszedelmes történetek erőt nem vesznek.

Az ilyen betegnek nagy tsendességben kell fekünni, és mindgyárt a' történeteknek környüállásokhoz, és a' testnek mivóltához szabva abból a' karból, a' melly felől az óoldal nyilallik, bőven kell vért borsáttani. Lehet a' más karan-is, avagy a' lában eret vágni.

Egy ér-vágás ritkán elégséges, ki-vévén mindazonáltal azokat, a' kiknél egyedül csak a' vérnek bővségítől, a' ki-maratt or vér-folyástól, a' meg-rekett arangy-értől, avagy hó-számtól származott az óoldal-fajás, melly állapotban igen sokszor mindgyárt kezdetben csak egy bőv ér-vágás által-is mind az hideglelés, mind a' fájdalom egészen el-múlik.

Ha pedig már a' vér igen sűrű; a' gyuladás erős fészket vert; a' fájdalom kemény, és szüntelen jelen
vagyon;

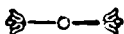
vagyon; a' *pulsus feszes*, és *kemény*, akkor gyakran kell *eret-vágni*: Az *ér-vágást* kivált a' nyavalyának kezdetén, minden *harmadik*, avagy leg-tovább minden *negyedik* órában, ha a' *veszedelem nagy*, elő-kell venni, míg a' *pulsus* meg-nem *lágyl*, és a' *fájdalom szenvedhető nem-lesz*.

Még-is mindazonáltal arra szünetlen kell vigyázni, hogy a' sok ér-vágás által a' beteg felettébb meg-ne *erőtlenedgyék*, avagy el-ne gyengülyen, mert ez az erőtlenség a' nyavalyát meg-ho'fzabbithatya, de még halálofsá-is teheti, ha már egyszer a' természetnek arra elég ereje nintsen, hogy a' betegségnek matériáját meg-emé'zthesse, és a' testből ki-hajthassa.

Azért-is minden ér-vágás előtt a' *pulsust*, a' történeteket, és a' természetnek erejét jól meg-kell vizsgálni, minnyájakat egymással ö'fzve kell vetni, és azután az ér-vágással okoson kell bánni.

Belső orvosságnak, valamint más gyulafztó nyavalyákban, sok *lágylító*, *fel-öldő*, és *hivesítő* italakat, 's orvosságokat Nro. 1. 2. 6. 7. 8. 9. 13. 32. 40. kell a' betegnek bé-adni; kívül pedig a' fájó helyre szünetlen lágylító meleg kötéseket kell tenni, és azonban az hasat-is hasanló lágylító klyftérekkel nyitva kell tartani.

Ha valami bizonyos jelek azt mutatnák, hogy a' gyomor nagyon meg-vagyon terhelve, avagy hogy a belekben sok ki-hajtandó tsúnya matéria ö'fzve-gyűlt, akkor mindgyárt kezdetben az ér-vágás után valami *gyenge laxatívát* Nro 3 5. 14. avagy hasanló italakat Nro. 11. 39. 141. kell bé adni, és minekutánna a' gyomor, és a' belek e-képpen meg-tisztúlnak, azután a' fellyebb jovo'ült *lágylító*, *fel-öldő*, és *hivesítő* szerekkel a' beteget mind

mind addig kell éltetni, (ha csak azonban valami más, új orvosláft kívánó környülállások nem történnek), míg a' hideglelés, és a' fájdalom nem szűnnek.

A' nyilálló fájdalom közönségesen a' negyedik napig sokat szűnik; a' hetedik napon többire mindenkor el-múlik; igen ritkán tart tizenegy napnál tovább.

Az hideglelés pedig néha az hetedik, tizenegyedik, avagy tizen-negyedik napig, gyakran tovább-is tart, minekutánna már a' fájdalom egészen el-múlt.

Minden *ítélő üresedések* és *által-vitelek* ebben-is, és a' több gyulafztó nyavalyákban, valamint fellyebb a' forró hidegben, hafzosok, és egészségesek lehetnek.

Kiváltképpen pedig az *ór-vér folyás*, avagy a' *folyó arany-ér*, ha mindgyárt az első napokan történnek-is. De még is az óldal nyilallas leg közönségesebben *pökés* által gyógyúl meg.

Némellykor a' fájdalom el-múlik, az hideglelés-is szűnik, és rémélyük, hogy a' betegségnek majd vége lesz, de még-is rövid üdö múlva az hideglelés újra nevedik, és a' fájdalom más részekben hasanló, avagy még nagyobb keménységgel is meg-jelenik. Illyenkor mindenkor úgy kell a' beteggel bánni, mintha a' nyavalya éppen csak akkor kezdődnék.

Az hurut néha a' betegség kezdetén felettébb száraz, nehéz, és bádgyafztó; némellykor pedig mindgyárt elein a' betegek valami nyálas matériát pöknek, és ez igen *jó jel*, mert akkor a' nyavalya igen ritkán tart hét napnál tovább; igen sokszor az illyen pökés által még negyedik nap-is el-végződik, kivált ha azonban a' vizellet-is hamar
meg.

meg-zavarodik, és fok nyálas matériát szállt az edény' lenekére.

De ha már az hideglelés olly idején el-múlik-is, és a' fájdalom meg-szűnik-is, még-is közönségesen még valami hurut vízfza marad, és a' pökés tovább-is meg tart. Ebben az állapotban a' pökéit segíteni kell Nro. 8. 32. 33.

Ha pedig az hurut kezdetben száraz, és igen nehéz volna, akkor ez a' nyavalya hosszabb lesz. Valameddig az hurut száraz, és a' beteg a' nyilalás mellet valami égést-is a' mejiben érez, mind addig csak egyedül lágyító italakat Nro. 8. 40. 88. kell a' beteggel itatni. Ha már az harmadik, avagy az negyedik napon valami könnyöbbitő pökés megjelenik, akkor az jót jelent, mert a' betegségnek matériája emésztődni, és ki-indulni kezd.

Ném kell meg-ijedni, avagy rosz jelnek tartani, ha eleinten a' ki-pökött matériában véres *barázdák* láttatnak, mert ez igen sokszor, és többire mindenkor a' betegnek könnyöbségivel szokott ebben a' nyavalyában meg történni; azért-is felette ártalmas volna, ilyenkor más ok nélkül, egyedül csak ezekért a' véres barázdákért eret-vágni, avagy a' mi még veszedelmesebb, mindgyárt tsendesítő, és öfzve-húzó orvosságokat a' vérnek meg-állítására adni.

Közönségesen minden pökés jó, és egészséges, ha a' betegnek könnyöbséget hoz.

Mikor a' beteg herregve köhög, akkor a' tüdőben elég ki-pökni való matéria vagyon, de az könnyen ki nem mehet, azért-is mindgyárt a' Nro. 33. 34. le-irt pöktető szerekhez kell folyomodni. Ha ezek a' szerek eleget nem használnának, és ha a' lélekzés az öfzve-gyűlt matériának sokosága miatt

meg-nehezednék, akkor azok mellett a' labikrára hólyag-húzó flastromot-is kell kötni. Illyenkor sokat hafznál, ha meleg vízbe, és etzetbe, egyenlő részre öszve-elegyítvén, mártatott spongia az or, és a' száj alá tartatik, hogy a' beteg azt a' meleg vizes, és etzetes gőzöt szünetlen bé-szívja.

Némellykor ugyan a' beteg keveset pök, de azonban valami gyenge, taknyos, epés, és nehéz szagú *hasmenés* támad, avagy a' *vizellet bővön me-nyen*, és sok genyettség forma matériát szállít az edény fenekére: Ez által gyakran az egész betegség szereztsésen meg-gyógyúl, ha sokat nem pök-is a' beteg.

Ez az oka, hogy gyakran ez a' nyavalya nem csak *pökés*, hanem egyszer'smind *vizellet*, és *has-menés* által-is a' testből szereztsésen ki tisztúl. Illyenkor a' beteg közönségesen hamarébb fel-épül, és könnyen ugyan azon nyavalyába többször visszä sem esik.

Ha az elegendő ér-vágás, és a' meg-próbált mind belső, 's mind külső orvosságok után-is az hurut még-is szároz, fájdalmas, és kemény maradna, és ha általa a' beteg éjjel nappal nyughatatlankodtatik, és el-bidgyasztatik, akkor az fellyebb jovosalt italok, és orvosságok között fájdalmat, és hurutot enyhítő szereket-is kell adni Nro. 80. 81. 82.

Szintén olyan szerek kívántatnak estvénként-is, ha nappal a' beteg valójában ugyan bőven pök, de éjtzakánként csak szárazan hurut, és az hurut miatt semmit sem alhatik. Gyakran ezek a' szerek semmit sem hafználnak, azért-is illyenkor jobb az olyan orvosságokat egyszerre elegendő mértékben estve bé-adni Nro. 83. 84. 85. mert ekképpen a' beteg gyakran több órákig nyugszik, és
megint

megint erőt kap, azonban a' ki-pökni való matéria is emésződik, és más nap könnyen, 's a' nyavalyának nagy enyhülésivel ki-pökődik.

Ha az első három, avagy négy napokan tett ér-vágások, és a' bé-adott hűesítő, lágyító, 's feloldó szerek után az hidegletés ugyan, és a' forróság szűnt, de azért a' kemény nyilalló fájdalom ép, en semmit sem gyengül, akkor a' fájó helyre hólyag-házó flastromot kell kötni, melly gyakran nagy könnyöbtséget szerez.

Néha a' gyuladás igen kemény, és sem a' belső, sem a' külső orvosságokra el-nem oázlik; a' betegségnek matériája is úgy meg-nem emésződik, hogy vagy pökés, vagy más üresedés által a' testből ki-tisztúlhassan: Illyenkor méltán lehet félni, hogy a' gyuladás genyettséggé ne-váljék, és mejtályogat ne okozzan.

A' mej-gyuladásnak evesedését akkor várjuk, a' mikor láttyuk, hogy az orvosságok keveset, avagy éppen semmit sem könnyöbbitettek; az üdö elmúlt, a' mellyben az illyen gyuladás közönségesen elmúlni, avagy nagyon enyhúlni szokott; azonban a' fájdalom valamennyire keményedik, és az hidegletés, kivált eltve felé, valami gyenge borzadással nevededik; a' beteg napjában gyakran megborzad, és nagyon szomjúhozik; az ajakok, és a' pofák gyakran meg-pirossodnak; a' nyelv száraz; a' szomjúság nagyobb; a' köhögés gyakrab; az álmom nyughatatlan, és hogy azután bádgyafztó izzadás következik.

Mihent az illyen jelek elé-fordúlnak, azután a' beteget tovább sem ér-vágással, sem más üresítő szerekkel erőtleníteni nem kell, ne hogy az eve-

sedés meg - akadályoztassék : Inkább sok lágyító italakkal, és külső meleg kötésekkel érteni kell.

Ez gyakran olly szerentsésen meg-történik, hogy a' beteg akkor mindgyárt, mihent el-végződik az evesedés, valami jó meg-eméltzett genyettséges matériát kezd pökni, a' gyötrődés, az hideglelés, az izzadás, és a' más történetek meg-szűnnek, a' beteg az által hamar, és nagyon meg-könnyöbbedik; Illyenkor lehet remélni, hogy ez a' ki fokadott tályog, vagy - is már fekély pökés által ki ürül, annakokáért ekkor lágyító, és pöktető szerekkel, valamint fellyebb mondatott, izintén ugy tovább-is kell a' beteget éltetni.

Ha azonban egyszer'smind a' vizelleten-is valami genyettség forma materia bőven takarodik, a' melly hamar az edénynek fenekére száll, avagy ha valami gyenge, és az hurutott különösön könnyöbbitő has menés támad, akkor nagy a' reménység, hogy ezen üresedések által a' nyavalya egészízen 's hamar el-múlik.

Eftvére mindenkor szükséges, kivált ha a' gyakor hurut miatt a' beteg nem alhatik, a' fellyebb jovosolt orvosságokból Nro. 83. 84. 85. valamelyiket bé-adni.

Ha a' pökés lassan-lassan apad, és vele együtt az hurut-is szűnik; ha az hideglelés aprúdonként el-vész; ha a' beteg alunni, és ételt kívánni kezd; ha az erő nevededik, akkor a' beteg hamar egészízen meg-gyógyul, nem-is kell többszer az orvoslást meg-változtatni.

Minekutánna a' genyettség pökés által eléggé ki-üresedett, ha még-is valami száraz tsiklandazó hurut hátra-marad, akkor a' fellyebb ditsért szerek Nro. 80. 81. 82. avagy gyenge balsomok Nro. 86. ké-yántat-

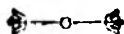
vántatnak. Ezek hamar meg - szűntetik az köhö-
gést, a' fekélyből-is a' mi még hátra vagyon, azt
egézfízen bé-gyógyittyák.

Ha az evesedésnek előre ment jelei után, sem
pökés, sem más türesülés által a' genyettség ki-nem
tíztúl; ha a' hideglelés estve nevededik; na a' be-
teg újtzaka bővön izzad, és ha semmiképpen, avagy
leg-alább nagy alkalmatlanság nélkül kemény, és
száraz hurut nélkül az egészséges údalan nem fek-
hetik, akkor az jelentődik, hogy a' geynettség
valami hólyagban zárva vagyon, és hogy szűnet-
len szaparodik.

Ha már annak az genyettséges hólyagnak az
helye, és állása bizonyosan ki-tudódik, akkor kö-
zönségesen más orvosság nintsen, hanem csak a'
metzés, és a' ki-fokasztás, ha különbbön az
hely meg - engedi, hogy a' Borbély bátorságoson
és könnyen fel-vághassa.

Ha ellenben ennek a' tályognak ki - fokasztása
sokáig halad, akkor az hólyag szűnetlen nevede-
dik, a' lélekzés nehezedik, és a' genyettség a' kö-
rül lévő részeket meg-rágja, a' beteg sarvadni, és
ki mondhatatlanul erőtlenedni kezd; végre a' már
meg-tsipósedett genyettség a' vérrel öszve elegye-
dik, és közönségesen orvosolhatatlan sarvasztó hi-
deglelést okoz.

Ha a' genyettséges hólyag olyan helyen áll,
a' hól a' Borbély alkalmatoson nem vághat, avagy
ha a' beteg a' vágást meg - nem engedné, akkor,
ha semmi ellent nem áll, arra az helyre, avagy
leg-alább a' mellette való részekre valami rágó
szert kell tenni, avagy sinórt kell rajta által-hú-
zni, és így a' genyettséget ki-felé kell vezetni; De
még-is ezek a' módok nem olly bátorságosok, nem-

is olly hafznosok, mint a' vágás, kivált ha a' genyettség mélyen benn a' mejnek urege telé fekszik.

Néha a' mejnek külső részein valami daganat támad, és a' benne lévő genyettség magának utat keres. Ha már ez a' daganat a' lágyító, és izgató kötésekre magától ki-nem fokad, akkor ki-kell vágni, és azután külső tisztító fetskendezésekkel, és belső seb-gyógyító, 's gyenge balsamusokkal Nro. 86. a' tekélyt gyógyítani kell.

Némellykor ki-fokad az ilyen genyettységes hólyag, és a' genyettség a' mejnek üregibe béöntődik. Ezt észre lehet venni valami különös mozgásból, melyet a' beteg érez; közönségesen a' betegek el-ájúlnak; erre a' gyötrődés elmúlik; az hideglelés szűnik, az hurut gyengül, és azonnal a' beteg sokkal jobban lenni láttatik; de ez a' jobbulás nem igen sokáig tart: A' genyettségnapról napra szaporodik, a' köhögés, a' gyötrődés, és forróság, az hideglelés nevedeknek: A' beteg, ha fekszik, nagyon gyötrődik, és az ágyban fenn ülni, 's ulve alunni kényszeritetik: Minden étel, és ital gyötrödést, és az ábrázon, a' fejen, 's a' mejjen bőv izzadást okoz: Az éjtzakák nyughatatlanok, és álmatlanok: Estve mindenkör meg fázik 's meg-borxad a' beteg, azután nagyon meg hevül, és az egész testen égető szárazság következik, kiváltképpen pedig a' markokban, és a' lábakon; éjfél felé a' forróság szűnik, a' beteg meg-badgyad, és rendkívül kezd izzadni, és ha ezeken a' környülállásokon hamar segíteni nem lehet, akkor lassan lassan egészfen el-sarvad, 's el-szarad: Végre a' lábok, és az egész test tel-dagadnak;

nak; azon fellyúll közönségesen valami has-menés-is támad, melly az halált magával hozza.

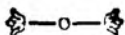
Mihent a' bizonyos jelek meg-mutatják, hogy a' genyettséges hólyag a' mejnek üregébe bé-fokadott, akkor mindgyárt minden várakozás nélkül egészfen a' mejnek üregébe bé-kell vágni, és a' genyettséget azonnal ki-kell folytatni.

Néha az évesedésnek jelci minnyájan meg-jellennek, de azonban a' betegek valami különös szorulást, és nyomást éreznek a' mejekben, melly által a' lélekzés tapasztalhatóképpen meg-nehezedik; a' vizellet nyers; a' nyak, és a' fő sokat iz-zad; a' köhéntselés gyakor, és kiváltképpen való; végre azután hamar az egész testen *kása-himlő* üt-ki: Illyenkor apadnak, avagy egészfen-is el-múlnak az előre-ment rosz jelek. Annakokáért *soha sem lehet a' fellyebb említett jeleknek kezdetén bizonyoson előre mondani*, hogy a' gyuladás bizonyoson genyettség-gé válik.

Az illyen *kása-himlő* leg-gyakrabban akkor szokott ki-ütni, mikor az oldal-gyuladás valami *nút-ha hideggel* (*Febris Rheumatica*), avagy inas-közf-vénnyel (*Arthritis*) edgyütt jár.

Ha ezen ki-ütés mellet a' beteg jól-is pökik, akkor sokkal hamarább, és tökéletesebben meg-gyógyúl.

Az illyen ki-ütés az orvoslást semmiben sem változtattya; a' mi addig használt, azzal tovább-is élni kell, ki-vévén mindazonáltal, ha a' betegnek a' ki-hajtásra elég ereje nem vólna, illyenkor a' fellyebb jövösolt szerek mellett gyengén erősítő orvosságok-is kívántatnak, valamint a' torró, avagy rothatt hideglelésben.

Ha az ilyen ki-ütésekre a' beteg jobban nem lesz, akkor az rofízat jelent, kivált ha azonban a' betegek sokat izzadnak, és el-erőtlenednek, avagy ezek nélkül-is kezdnek beszélni. Gyakran réa hamar fene, és végre halál kövötkszik.

Ezek a' veszedelmes ki-ütések igen sokszor szoktak akkor meg-jelenni, a' mikor a' nyavalya mindgyárt kezdetben nem orvosoltatott, avagy ha a' beteg hevítő orvosságokat vett, és igen nagy melegben tartatott.

Az óidal nyilailásban a' *fenétől* majd mindenkor kell félni, ha a' gyuladás felette kemény, és ha az illendőképben meg - próbált orvosságokra semmi könnyöbbulés nem kövötkszik, főképpen ha azonban a' vér tsipős.

Midőn a' tenétől félünk, akkor a' beteggel szintén úgy kell bánni, a' mint a' tenés toroklájásban mondatott.

De még-is ebben az állapotban többire mindenkor az orvosságok hafzontalanok, és a' beteg meghal.

A' TÜDŐ GYULADÁSRÓL.

(*De Peripneumonia.*)

A' Tüdő-gyuladás igen veszedelmes betegség ; közönségesen bőv vérű, és erős embereket ostromol ; leg-inkább az ősznek vége felé, télben, és gyakran tavaszfal-is szokott járni, és leg-gyakrabban kemény, és hirtelen hidegtől származik.

A' Tüdő gyuladás meg-esmerzik, ha előre-ment hófzvas borzadás, és réa kövötkszett forróság után a' betegek gyakran hurutnak ; felettébb gyötrődnek, és szorúlnak ; nehezen lélekelnek ; szomjúságról ;

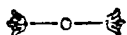
ról, forróságról, és fő-nehézségről, avagy tompulásról panaszkodnak; néha ezek nélkül-is befűlnek; az ábrázat többire mindenkor piros; a' lehelés forró; a' nyelv száraz; a' vizellet tűz színű.

Ezek a' betegek igen gyakran a' mejjekben, kiváltképpen pedig a' szívnek vermetskéje táján valami nyomást éreznek; azonban valami szelek felbőfögnek, és akkor a' nyomás valamennyire szűnik, de megint rövid üdö múlva vízfűza tér, és azután sokáig tart.

Ez a' beteget igen sokszor meg-tsalya, kivált ha a' Tüdő-gyuladás kezdetben nem-igen kemény, és következendőképpen ha a' beteg nem igen nagyon gyötrődik, avagy nem igen erőtlen. Illyenkor a' betegek azt gondolyák, hogy az egész nyavalya a' meg-rekedett szelektől származik, azért is vele semmit sem gondolnak; avagy a' mi még veszedelmesebb, hevítő, és szél-hajtó szereket vesznek, meg-sulyosíttyák tehát a' betegséget, nevelik a' gyuladást, és eképpen igen sokszor sokan magok magokat meg-ölik.

A' Tüdő-gyuladásnak kezdetén közönségesen gyors, tellyes, és kemény a' pulsus; de ha a' gyuladás nevededik, ha a' több részeit a' tüdőnek elfogja, akkor a' gyötrődés sulyosodik, a' vérnek forgása a' tüdőben jobban-jobban meg-akadályoztatik, végre a' vérnek sűrű része a' tüdőben meg-reked, és csak az higja foly a' testnek más részeibe; Azért is mentől többet szenved a' tüdő, annál gyengébb lesz a' pulsus-is, annál nagyobb veszedelemben forog a' beteg-is.

Ekképpen a' kemény tüdő-gyuladás gyakran igen hamar meg-fojthattya a' beteget.

A' Tüdő-gyulladás nem *fájdalmas*, avagy ha érez-
is a' beteg fájdalmat, az még-is csak *tompa*, és in-
kább *szorító*, 's *gyötrő*, soha sem is olly *kemény*,
mint az *oldal-nyílallásban*: Ugyan azért a' bete-
gek-is sokat nem panaszkodnak, de még-is mind-
azonáltal a' meg-gyuladott résznek mívéltából a'
veszedelmet könnyű álta-látni.

Ha az első napokon az húrut száraz, nyughat-
atlankodtató, és bádgyasztó, akkor a' nyavalya-is
veszedelmesebb, és mindenkor tovább tart.

A' Tüdő-gyulladás szintén úgy orvosoltatik, a'
mint az oldal-nyílallás, de még-is itten arra jól kell
vigyázni, hogy mindenkor *bátorságosabb* mindgyárt
kezdetben eret-vágni, ha *gyengének* lenni láttzik - is
a' *gyulladás*, és ha a' történetek nem veszedelme-
sek-is, mert az ilyen gyengének láttzó gyulladás
gyakran csak hamar *meg-sulyosodik*, és azonnal go-
nofz, avagy hótszas nyavalyát támaszt, mellye-
ket kezdetben csak *egy érvágással-is* könnyen el-
lehetett volna távoztatni.

Az ilyen állapotok gyakran akkor történnek,
a' mikor sebes futás, tántzolás, lovoglás, kemény
elme-indulatok után a' test nagyon meg-hevül, és
azután hirtelen meg-hül, avagy ha az ilyen sze-
mélyek hideg italt isznak; Illyenkor gyakran szün-
telen köhöntselnek, egyébről semmit sem-is pana-
szokodnak; az erő jó; a' *pulsus természet* szerént
való: annak okaért ezzel az *köhöntseléssel* semmit
nem gondolnak, és remélik, hogy magától el-
fog múlni; néha valójában el-is múlik, de még-is
leg-gyakrabban sokáig szokott tartani: végre az
köhögés nyughatatlan, az étel-kévánás véz, a' be-
tegek estve gyengén meg-borzadnak, azután hól
gyen-

gyengébben, hól keményebben meg-hevülnek; reggel felé pedig közönségesen meg-izzadnak.

Ekkor kezdik előbb a' betegek esmérni, hogy ezek a' környülállások nem meg-vetők, ekkor - is előbb keresnek segítséget, de gyakran már késő a' segítség, gyakran - is gyógyíthatatlan sarvadás, vagy is el-száradás következik.

Annakokáért szükséges dolog, hogy az ilyen emberek mindgyárt, mihent a' fellyebb meg-nevezett okok után gyakran, ámbár gyengén, köhén-tselni kezdnek, magokat tsendesen tartsák, és fok lágyító italokat Nro. 8. 13. 40. 88. igyanak. Ha erre az hurut nem szűnik, minden tovább való vá-rakozás nélkül eret kell vágni vagy egyszer, vagy többszer - is, ha a' szükség kívánni fogja. Így a' gonosz következtések bizonyosan el-távoztatnak.

Az ér-vágás tehát a' gyenge tüdő gyuladások-nál - is mindenkor igen hasznos, hanemha mind-gyárt kezdetben valami könnyöbbitő pökés magát elé-adná, és a' pulsus éppen nem volna teli, avagy ha a' beteg azonkívül is gyenge lágy testű volna. Illyenkor lágyító, és gyengén pöktető szerekkel Nro. 8. 32. az egész nyavalyát meg - lehet orvosolni.

Az ér-vágás mellett minden hivesítő, fel-óldó, vagy - is belső oszlató, és kiváltképpen a' lágyító szerek Nro. 6. 7. 8. 13. 32. 40. 88. hasznosok.

Minden *hevítő, hánytató, és erősen laxáló* szereket a' *tüdő-gyuladásban* egészen el-kell kerülni.

És ha mindgyárt a' *meg - vesztegetődett*, avagy *meg-terhelt gyomornak* bizonyos *jelei-is* láttatnának, még - is csak *vékonyító, - és gyengén laxáló* szerekkel Nro. 3. 11. 12. 39. 141. kell segíteni.

Lágyító klystéreket, ha a' nélkül a' betegnek elegendő has-menése nintsen, minden nap egyfzer, vagy kéttzer bé-kell vetni.

A' tudó gyuladás pökés nélkül igen ritkán ofzlik - el.

Néha már az első, avagy a' második napon kezdnek ezek a' betegek könnyen pökni, gyakrabban pedig az harmadik, avagy negyedik napon kezdnek leg-előbb pökni, a' ki-pökött matéria kezdetben közönségesen véres barázdákkal elegyítve vagyon, mint az oldal-nyilallásban.

Ha a' pökés könnyen menyen, akkor nem szükséges a' fellyebb jovosolt orvosságokat megváltoztatni, ha pedig nehezen, és sűrűn menne, akkor a' belső ofzlató, és lágyító italak mellet más orvosságokat-is Nro. 33. avagy 34. kell adni.

Ha a' beteg eleget, és genyettség-forma matériát pök; ha az által a' lélekezés könnyöbedik, és az hideglelés gyengül, akkor az jót jelent. Ha pedig a' ki-pökött matéria csak vizes, és habos, avagy barna, feketés, bűdös, avagy rothatt vérrel elegyes, és ha általa a' beteg meg-nem könnyöbedik, akkor nagy a' veszedelem.

Ez a' nyavalya gyakran a' testből ki-takarodik rész szerént valami sűrű vizellet által, melly az edény fenekére rövid időn valami veresses, genyettséges seprőt szállit, avagy has-menés által; gyakran a' bőv ór-vér folyás leg-hamarébb könnyöbbit.

Ha a' betegség' folyása alatt elegendő érvágás, és meg-próbált más illendő orvosságok után-is a' lélekezés még-is nehéz vólna; ha a' ki-pökött matéria igen sűrű, 's enyves vólna; ha a' fő egészfen el-kábúlt, avagy ha vagy a' beteg esze nélkül
beszéli;

beszél, vagy az inak rángatódnak, akkor mindgyárt kovászt Nro. 291. kell a' lábok' talpaira kötni; Ha ez elegendő nem volna, akkor egyszer'smind a' a' lábikrára-is húlyag-húzó iustromat kell tenni.

Ebben az állapotban sokat használ, ha a' beteg meleg vízbe, avagy meleg lágyító italba mártott spongyiát a' szájja eleibe, avagy az órra alá tart, és a' meleg gőzt fel-szívja; mert az által mind az gyuladás könnyöbben el-öszlik, mind a' turha hamarébb ki-pökődik. Ez a' páralás sokkal hatatosabb, ha a' víz, avagy lágyító italok köze etzet-is bőven elegyittetik.

Mikor a' tüdő-gyuladás rendesen és jól menyen, akkor a' betegek mindgyárt a' negyedik napon tapasztalhatóképpen meg könnyöbbednek; könnyen pöknek; és az hideglelés azután az hetedik, kilentzedik, avagy a' tizen-egyedik napon el-végződik.

Ha pedig a' gyuladás tapasztalható *apadásnélkül* sokáig tart, és azért ha sem a' gyenge *el-öszlúshoz*, reménység nem volna, sem *pökés által* a' nyavalya jóra nem fordulna, akkor az ilyen gyuladás közönségesen *genyettséggé* válik.

Ezt az állapotat meg-lehet esmérni a' még szünetlen jelen való hideglelésből, melly kiváltképpen estvénként új borzadással, és az után réa következő forrúsággal nevededik, és még-is a' pulsus azonban valamennyire gyenge és lágy; a' mej szünetlen szorulva vagyon; a' betegek könnyú, futó, és gyakran nyilván való ok nélkül vizfúza térő borzadástól panaszolkodnak; sokat szomjúhoznak; a' posák és az ajakok pirossak, 's szárazok 's a' t.

Ha már a' gyuladás a' tüdőnek nagy részét foglalta-el, akkor az evesedéskor *nagy tályog* támad, mellyben gyakran igen sok genyetség vagyon. Il-

lyenkor

lyenkor megint lágyító italokat kell a' beteggel itatni; a' mint fellyebb az óldal-nyílallásnak evesedésékor mondatott.

A' tüdőben történt evesedésnek kimenetele sokféle, és gyakran igen veszedelmes.

Ha a' tüdő tályog hamar, és a' gégeinek valamelyik részibe aprónként bé fokad, ha a' beteg azután valami jó genyettséges matériát kezd pökni, és ha az ilyen pökés által a' lélekzés könnyöbbedik; az hideglelés, és minnyájon a' fellyebb meg nevezett történetek gyengülnek 's fogynak, avagy egészen-is el-vesznek, akkor lehet remélni, hogy a' kifokadott tályog, vagy-is már *fekély* pökés által ki-tisztul, és azután a' beteg tökéletesen meggyógyul.

Ebben az állapotban-is lágyító mej-italokat, és gyengén pöktető orvosságokat bőven kell adni mind addig, mig a' beteg bőven, és könnyen nem kezd pökni; Ha pedig a' pökés meg-akadna, akkor megint a' mint fellyebb mondatott, erősebb szerekkel Nro. 33. 34. a' genyettséges turhat a' tüdőből ki kell hajtani.

Ha a' pökés lassan szűnik, és a' beteg semmi nehézséget, avagy semmi tapasztalható bajt a' mejjiben nem érez, akkor az azt jelenti, hogy a' fekély már nagyobb részre a' genyettségtől meg-tisztult. Illyenkor, kivált ha a' pulsus nem-hideglelés, gyengén erősítő, és seb-gyógyító orvosságok Nro. 86. 89. 90. kívántatnak.

Ha a' kemény, és száraz hurut miatt az éjtzakák nyughatatlanak vólnának, akkor minden estve álmositó szereket Nro. 41. 83. 84. 85. kell bé-adni.

Ekképpen gyakran sok betegek szerencsésen, és tökéletesen meggyógyulnak.

Ha

Ha pedig a' genyettséges hólyag, vagy-is a' *tályog nagy*, és *hirtelen* a' tüdőben meg-fokad, akkor gyakran *hirtelen meg-fulladnak* a' betegek.

De ha a' tályog a' tüdőnek külső részei felé fokad-ki, akkor a' genyettség a' mejnek üregibe bé-foly.

Ezt az esetett szintén úgy, és szintén azon jelekből lehet meg tudni, a' mint fellyebb az oldal-nyilallásban a' genyettségnek a' mej-üregibe való bé-öntődésekor mondatott.

Mihent valami bizonyos jelek azt mutattyák, hogy már a' genyettség a' mej-üregibe bé-öntődött, és egyfzer'smind ha más valami jelek azt is ki-mutattyák, hogy a' genyettség mellyik üregében a' mejnek vagyon, akkor mindgyárt a' mejjet ki kell jukaszrani, hogy folyan ki a genyettség.

Ha arra a' hideglelés izúnik, a' lélekzés könnyöbbedik, az erő nevekedik, akkor lehet egészeget remélni, és szintén úgy kell a' beteggel báni, a' mint fellyebb az oldal-nyilallásnak hasanló állapottyában tanittatott.

Némellykor az ilyen genyettséges hólyag, avagy zatskó vagy soha sem, vagy igen késön fokad-ki, mikor tudni illik a' genyettség már meg-tsipősedett, és több részeket a' tüdőben köröskörül meg-rágott, a' vért meg-rontotta, a' beteget egészzen el-erőtlenítette. Ebben az állapotban ha ki-fokad is a' genyettséges hólyag; és ha a' genyettség a' mejnek üregibe bé-öntődik-is, avagy ha pökés által a' tüdőből ki-mennyen-is, még is mindazonáltal eléggé, és áthatatosan majd senmit sem lehet segíteni. Ezek a' betegek el-sarvadnak, 's el-izáradnak, és meg-halnak, kivált ha a' Nro. 89. 90.

102. le-irt szerek semmit sem használnak, mellyek az ilyen környülállásokban gyakran sokat használnak.

Mentől kisebb a' genyettséges hólyag, annál kisebb a' veszedelem-is, és ha az ilyen tályogok a' lélekzõ gégébe bé-fokadnak, 's a' genyettséget bé-öntik, akkor gyakran igen könnyen meg-gyógyúlnak a' betegek, kivált ha a' test különbben egésszéges, és a' nedvességek nem tsipósek.

Néha a' *gyuladás* a' tüdőnek több részeit *fõl-tanként* fogja el: Ha ilyenkor a' meg-gyuladott részek meg-*evesednek*, akkor sok *tályogok* támodnak; Néha ezek a' tályogok igen *kitsinnek*, és minnekutánna egézszen meg-*érnek*, azután az hideg-lelés egézszen el-múlik; a' beteg könnyen lélekzel, újra meg-nyeri megint az előbbeni étel-kévánást, jól-is alufzik, és rövid udón tökéletesen meg-erősedik.

Az ilyen felettébb kitsin tályogok vagy kelevények, kivált ha a' tüdőnek külsõ résziben vagynak, gyakran magoktól-is el-múlnak, semmi különös bajt nem szerezvén; néha pedig meg-*száradnak*, és valami kemény *tsomótskák*ká válnak. Ha már ezek a' tsomók nagy részt nem foglalnak, akkor a' betegeknek semmit sem alkalmatlankodnak.

Néha apró kelevények a' tüdőben sokáig rejtve vagynak, és még-is az õ jelenléteket semmi bizonyos jelből meg-tudni nem lehet. Az ilyen *bezegek* ugyan mikor magokat nagyon mozgattyák, fel-fzóval sokáig beszélnék, avagy valami más alkalmatosságban, mellyben a' tüdő sokat munkálkodik, *tapasztalyák*, hogy a' lélekzés valamennyire meg-*nehézedik*, de még-is mivel egyébképpen magokat jól érzik, azért az ilyen tsekéllységekkel semmit sem gondolnak, és gyakran mellettek na-

gyon meg - örögednek, az az: felettébb sokáig élnek.

Némellykor ugyan az ilyen tályogok sokáig tsendesen maradnak, lassan - lassan a' benne lévő genyettség meg-*tsiposodik*, a' tályognak belső oldalait *izgattya*, és meg-*gyulasztja*: azonban a' beteg a' mejjiben nyomódik, gyakran hurut, forró hideglelésbe esik, és gyakran borzadoz; Ezek által az ilyen *tályog* közönségesen *ki-fokad*, a' beteg *genyettéséget* matériát kezd pökni, akkor az hideglelés megint el-*mulik*, és a' beteg megint rövid idő múlva szépen fel-*épül*. Ha pedig több *kelevények* jelen vannak, mellyek egyszer'smind gyuladnak meg, akkor a' gyuladásnak nagysága szerént az állapot-is keményebb, és veszedelmesebb: Néha ezek a' kelevények nem egyszerre, hanem egyik a' másik után gyuladnak meg, ez által a' beteg nagyon meg-bádgyasztatik, de mihent a' kelevények ki-ürülnek, akkor mindgyárt minden meg-tsendesedik.

Ekképpen néha az ilyen fekélyek egészen meggyógyulnak, és el-*vesznek*; néha pedig megint újra meg-genyettéségesednek, 's azután újra megint meg-is gyuladnak, és az előbbeni környülállások következnek.

Némelly betegeknél ez az *állapot* gyakran az esztendőnek bizonyos idejiben szokott meg-*történni*, tudni illik *őszszel*, és *tavaszzsal*; ezek az emberek végre hozzá-is *szoknak*, minekutánna belölle gyakran szerentsésen fel-*épülnek*, ugyan azért-is vele nem sokat gondolnak: Némellyeknél ez az állapot egy esztendőben sokszor elé fordul; másokban pedig az ilyen kelevények sok esztendőken meg-nem fokadnak.

Ha az ilyen tályogok, és fekélyek meg-gyuladnak, akkor arra kell vigyázni, hogy *nagyé* felettébb az *hideglelés*; Ha nagy, akkor a' beteggel éppen úgy kell bánni, a' mint a' tüdő-gyuladásnak kezdetén, a' *lágycitó*, és a' gyengén *hivesítő* italak Nro. 8. 40. 88. leg-alkalmasabb orvosságok. Tsak az ér-vágással kell jobban vigyázva bánni, ne hogy a' természetnek az evesedésre, érésre, ki-fokoztására, és a' bé-gyógyításra szükséges ereje el-vefűzzen.

Ha az hideglelés nem igen kemény, akkor eret nem kell vágni; a' lágycitó italak magokra-is elégségesek. Ha már a' beteg könnyen kezd pökenni; akkor az orvosságokat meg-nem kell változtatni; de ha a' pökés szemlátomást szűnni kezd, és ha azonban a' beteg-is magát sokkal könnyöbben érzi, akkor seb-gyógyító belső orvosságokat Nro. 86. 89. 90. kell adni.

És ha az hurut éjtzaka felettébb kemény, akkor estve álmositó orvosságot kell bé adni.

Néha a' tüdő-gyuladás után a' tüdőben valami *keményiség* marad, melly ha nagy, akkor a' beteg a' mejjiben valami nehézséget érez, nehezen lehell, minden mozgásra hamar el-bádogyad, fulladoz, és közönségesen tsak az hátán, avagy tsak az egyik oldalán fekeretik; gyakran semmiképpen nem-is fekeretik, és egyszer'smind ülve kéntelenítettik a-lunni; a' pulsus kitsin, egyenetlen, és soha sem olly hideglelés, mint a' nagy tüdő-tályognak jelenlétekor szokott lenni; az estvéli borzodás-is, avagy fázás nem ollyan nyilván való, az izzadás-is nem ollyan bőv, és nem ollyan tapasztalható, mint a' genyertségnek jelenlétekor.

Gyakran több meg-keményedett *tsomók* vannak a' tüdőben, és szűnetlen való száraz köhéntselétt

tselelt okoznak : Ebben , és a' fellyebb le-irt állapotban a' lágyító szerek mellet gyakran igen jól használnak a' Nro. 60. 91. 135. készitetett orvosságok.

Ha a' *tüdő-gyuladás* mindgyárt *kezdetben* felettebb *kemény*, avagy ha vagy *semmit* sem orvosoltatik, vagy *hevítő* orvoslással meg-*sullyosittatik*, akkor többire mindenkor *fenévé* válik.

Illyenkor a' *pulsus* rendkívül kitsin, gyors, gyenge, és egyenetlen; az ábrázat halavány, és bé-esett, avagy setét-kéken fel-puffatt; minden tsúnnyaság a' beteg hire nélkül az ágyba menyen; a' külső tagok, és a' lehellés meg-hidegednek; és a' ki-pökött matéria barnás, avagy fekete, és bűdös; gyakran a' mejjen, és az egész testen fekete foltak-is támadnak, és az után tsak hamar meg-halnak a' betegek.

Akkor-is szintén úgy majd mindenkor *halálos* a' *tüdő-gyuladás*, a' mikor valami előre ment *rothatt*, avagy *gyulasztó* hideglelésből származik, midőn már a' *természet* felettebb meg-*erőslecedett*, avagy a' *nedvességek* igen *sűrűk*, avagy már *fel-öldaztatok*, meg-*tsipősestek*, és *rothalni* kezdettek: Ugyan azért-is a' frantzban, és a' súlyben mindenkor felette veszedelmes a' *tüdő-gyuladás*.

Ha a' *tüdő-gyuladás* valami *nátha-hidegleléssel*, avagy *köszvénnnyel* együtt vagyon, akkor gyakran az hetedik, kilentzedik avagy tizen-egyedik napon, vagy valami *bőv izzadság*, vagy valami könnyöbbitő *Kása-himlő* által el-végződik.

Gyakran a' *tüdő-gyuladás* elég rendesen, és jól kezd végződni; a' beteg jól meg-emészttetett, és könnyöbbitő matériát bővön pök; az hid glelés szűnik; az erő nevededik; de egyszerre a' pökés tsak meg-reked; a' beteg nagyon kezd gyö-

tródní, és nehezen lélekel, gyakran meg-is álmosodik nagyon, avagy efze nélkül kezd beszélni. 's a' t.

Ez akkor esik meg, a' mikor a' beteg meghűl, nagyon meg-haragszik, meg-ijed, hideg italt íszik, avagy valami egyébben hibázik.

Ha már ilyenkor az *hideglelés* meg-*keményedik*, és a' *gyötrődés* nagyon meg-*nevekedik*, akkor mindgyárt *újraeret* kell *vágni* annyiszor, a' mennyiszor a' szükség fogja kívánni, és azonban sok *lágylító*, és *vékonyított* italakat, kiváltképpen pedig olyan *orvossákat* kell adni, a' millyenek Nro. 33. 34. vagynak; és ha ezekkel rövid időn eleget nem lehetne segíteni, akkor egyszer'smind a' lábikrákra, és néha a' karakra - is *bólyag-húzó* flastromat kell tenni; azonban meleg *etretben* mártott spongiát a' száj előtt, és az or-alatt szűnetlen kell tartani, hogy a' beteg az etret-párát a' tüdőbe bé-lélekezelye, és azután köhögésre izgattassék.

Ez által közönségesen a' pökés megint helyre áll; a' gyötrődés lassan-lassan el-vész; és a' beteg nagyon meg-könnyöbbedik; Akkor megint csak az előbbeni lágylító, és gyengén pöktető szerekkel kell orvosolni, addig azután el-sem kell hagyni, míg a' beteg tökéletesen meg-nem gyógyúl.

PLEUROPERIPNEUMONIA.

Ez a' betegség olyan gyuladás, a' mellyben a' mej-hártya (*pleura*), és egyszer'smind a' tüdőnek külső hártyája egyszerre, és egygyütt meg-gyulad. Az oldal-nyilallásnak-is (*pleuritis*), és a' tüdő-gyuladásnak - is (*peripneumonia*) jelei, és történetei egygyütt vagynak, de még-is a' tüdő-gyuladás nem láttzik

lätzik olly súlyosnak lenni, mint akkor szokott lenni, a' mikor egyedül vagyon. A' *pulsus* kemény és telyes (*plenus*); a' fájdalom nyilalló; a' nyelv nem barna, és a' lehellés nem gyötrő.

Ez a' betegség néha jároványosan (*epidemicè*) uralkodik, és ekkor az hirtelen meg-hidegüléstől sokkal könnyebben gerjed, mint máskor.

Szintén úgy meg-ért turhapökéssel, és izzadással fordul egészgre, mint a' tüdő-gyuladás; de még-is néha pökés nélkül-is meg-gyógyúl.

Ha a' fájdalom az oldalról a' nyaktsigára, és a' vál-lapatzkákra menyen, akkor többnyire a' betegség már majd meg gyógyúlt. De ha a' véres turhapökés hirtelen meg-áll, 's el-marad, akkor többnyire az jelentődik, hogy a' gyuladás mélyebben bé ment a' tüdőbe, és olyan tüdő-gyuladást tsinált, melly többnyire halálos. Ez pedig akkor szokott meg-esni, mikor a' történetek leg-felyebb tizenkét napok után nem szűnnek, és semmi krisis avagy evesedés (*suppuratio*) nem támad.

Az orvoslás olyan, mint a' tüdő-gyuladásban, de a' *pulsus* ebben a' betegségben jobban és bátrabban igazgattya az orvost, mint a' tüdő-gyuladásban. Az érvágást addig kell, közben vettvén elegendő üdőt, elévenni, míg a' *pulsus* a' telyes-ségit, és keménységit (*plenitudo, et durities*) el-nem veszti. Hogy ha pedig a' *pulsus* kitsin lesz, és még-is keményen marad, akkor tovább eret nem kell vágni, hanem lágyító és görtset tsendessítő orvosságokat kell adni.

A' VÉR FOLYÁSOKRÓL.

(*De Hæmorrhagiis.*)

Itten csak azokról a' vérfolyásokról léfzen emlékezet , a' mellyek természet ellen vagynak , és magokban már betegségek.

A' leg-közölébb való ok a' vérfolyásokban *háromféle* :

I. Néha a' vérerek' hártványainak porussai úgy ki-tágúlnak , hogy a' vért ki-botsássák. Ennek a' neve *Diapedesis*.

II. Máskor a' vér-erek ki- szakadnak , és a' vért ki-botsáttják. Ennek a' ne *Diæresis*.

III. Némellykor valami tsipős matéria a' vérereket ki-rágja , 's ki-jukasztja. Ennek a' neve *Dia-brosis*.

Vagynak , a' kik azt tartják , hogy az utolsó végek az élet-erekben , és vér-erekben a' gőzölő és válafztó eszközökben nyitva vagynak ; ha már ezek a' végek úgy ki - tágúlnak , hogy a' vért ki-ereszszék , akkor *Anastomosis*-nak neveztetik , és így négyen vólnának a' leg-közölébb való okok. De ezeket a' nyitott végeket már ma sokan tagadgyák.

A' távúlváló okok *tizenkét* rendekre hozatnak :

I. A' bőv-vérűség (*plethora*) egyedül 's magánosan nem tsinál ugyan vérfolyást , de még- is segitti a' több gerjesztő okoknak munkájit. Ide való az mind , a' mi akadályozza a' vér-forgást , úgymint a' nagy élet-érnek vérdaganattya (*aneurisma arteriæ aortæ*) , és az , a' mi valami részben a' vért meg-gyűjti.

II. A' leg-kissebb , és leg-vékonyabb eretskének gyengesége , mellyet vagy a' bőv-vérűség , vagy a' meg-akadályoztatot vérforgás okoz.

III.

III. A' vérnek fel-olvadása és tsipőssége, melly' által nem csak az álló részek meg - gyengülnek, hanem a' vér-is arra alkalmatossá tétetik, hogy a' ki-tágúlt porusokon ki-folyhassan, mint a' súlyben.

IV. Külső erőszak, melly' által vagy ki-fzakadnak, vagy úgy el - gyengülnek az erek, hogy a' vér-rohanásnak (*imperus*) ellent ne álhassanak.

V. Gyulatt meg gyulések (*congestiones*), példának okáért, a' náthafolyásban, náthában, 's a' t.

VI. Tsipős materiák. Így szármozik néha a' nagyon tsipős vizeltető orvosságoktól véres vizeltet, és a' tudó-rothadásban a' tsipős genyettség-től vér pökés.

VII. Ki-maradása a' meg-fzokatr, avagy természetes vér-folyásoknak.

VIII. Felette nagy meg-hevülés.

IX. Az hasnak szorulása magától, 's egyedül nem tsinál ugyan vér-folyást, de azt csak ugyan még-is nagyon segítheti.

X. Görtsök, mellyek a' vérforgást akadályozzák, és a' vért valami különös helybe nagyon behajtyák.

XI. Epés tisztátalanságok a' gyomorban és a' belekben, mellyek vagy a' vérbe bé-mennek, és azután ott, a' hová le-tétetnek, bővebben egybefolytattyák a' nedvességeket, avagy gyulatt öfzvegyülést tsinálnak, vagy más egygyüttérzés (*consensus*) által valami dugulást okoznak.

XII. Az hasnak belső tagjaiban lett meg-rekedések, melly miatt megint öfzve-gyulések támadnak.

Az Ifiakban igen bőven menyen a' vér a' főbe, és azért ebben az életüdben igen gyakor az orvérfolyás.

A' meg állapotot idejű emberekben bővebben menyen a' vér a' mejbe, és azért ezekben gyakrabban a' vér pökés.

Az öregebb életúdben bővebben menyen a' vér az hasba, és azért gyakrabban a' nagy hószám-folyás, és az arany-ér.

A' vértolyások néha hasznosok, ha tsak *Diapedesis* által történnek, a' beteget nem-gyengittik, más meg-rekedett vérfolyások helyett jelennek meg, és inkább a' bőv vértől, mintsem más októl származnak.

De sokszor a' vérfolyásokat követi evesedés, cachexia, vízkorság, görts, és sarvasztó hideglelés.

Az orvoslált az okokhoz kell alkalmaztatni.

Nem tsak a' bőv vérúségben, hanem akkor-is, a' mikor külömben-is az erő jó, kivált ha gyulatt öfzve-gyülések okozzák a' vérfolyást, eret kell vágni.

A' gyengeségben jó tápláló eledelek, és erősítő orvosságok, de lassan-lassan szaparitván a' mértéket, szükségesek. Ha ilyenkor a' vérben nagy források tapaszaltatnának, akkor némely orvosok salétromat fűszerzámos vízben adnak a' betegnek, a' milyen vólna a' méh-fű-víz, avagy a' fodorminta boros víz.

Az vérnek nagy fel-olvadása ellen jók az értsavanyóságok gyenge gőzöltetőkkel.

A' gyulatt öfzvegyülések úgy orvosoltatnak, mint más gyuladások szoktak orvosoltatni.

A' tsipós matériákat *demulcens* orvosságokkal bé-kell borítani, és azután a' testből ki-kell hajtani.

Ha a' meg-fzokott vérfolyások meg-rekedtek, akkor azokat vízfza kell hozni, és a' vért arra az helyre

helyre húzni, piotzakkal, köppöllyekkel, lábferedőkkel, lágyító kötésekkel.

A' meg-szorúlt hasat lágyító klystérekkel nyitva kell tartani.

A' görtsök ellen kívül lágyító, és görts ellen való orvosságokat; belől pedig opiumat kell adni.

Az epés tisztátalanságokat annak rendi szerént a' mint az epés hideglelésben mondatott, fel-kell olvosztani, meg-kell mozdítani, és ki-kell hajtani.

Az has' belső tagjainak *obstructiojait* erős olvosztó 's oszlató (*resolventia*) szerekkel kell orvosolni.

A' vérfolyások közül *első* a' foghúsvérfolyás; *második* az orrvérfolyás; *harmadik* a' vér pökés; *negyedik* a' vér-okadás; *ötödik* a' hószám; *hatodik* az arany-er.

FOGHÚSVÉRFOLYÁS.

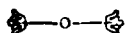
(*Stomacace.*)

A' foghúsból szokott vér folyani a' *scorbuticus* emberben, és azért ez a' nyavalya a' *scorbutusnak* orvoslásával-is gyógyíttatik. Mindazonáltal itt lehet még-is egy jó szájmosót készíteni:

R. Aquæ destillatæ salviæ libram unam,
Tincturæ Laccæ uncias duas.

M. pro Collutorio oris.

Ezt lehet erössíteni, ha szükséges, több tinctura laccat vévén; avagy timsót (*alumen crudum*) hozzá adván, a' mint tudni illik a' környülállások kívánni fogják. Lehet gyengíteni-is, ha úgy kívántatna, tiszta vizet hozzá adván. A' többi a' *scorbutusban* elé-fordul.

ORVÉRFOLYÁS.

(*Hæmorrhagia Narium.*)

Az orvÉrfolyás az Iffiakban szokot meg-történni a' bővérűségre jött nagy meg-hevüléstől, és azért felette ritkán veszedelmes; de ha igen sokszor, és igen bőven menyen, akkor sarvadásra, avagy az has' belső tagjainak dugulására siető hajlandóságot jelent.

Mikor az orvÉrfolyás igen kemény, akkor mind belől, 's mind kívül savanyó temperánsokkal kell a' vértolyást tsendesíteni. Ahól az has meg-vagyon szorúlva, ott gyenge laxatívák, és kívül az hasra lágyító kötések, és lábferedők szükségesek. Ha nyuvánságos görtsel van, akkor opiumat kell adni. Jó az orjukakat sűrű timsós vízbe mártott ruhákkal-is bé dugni.

A' VÉRPÖKÉSRŐL;

(*De Hæmoptoë.*)

Midőn valaki gyakran köhög, és az köhögés által sok habos piros vért ki-pök, akkor ez az állapot *vérpökésnek* neveztetik.

Minden kemény és hofzszas mozgás; hirtelen meg-hevülés, avagy meg-hülés; kemény, és hirtelen harag, avagy ijedés; nagy terhének hirtelen emelése; esés; dőfés; gyors és hofzszas magos helyre való fel-menés; erős kiáltás; és éneklés; igen szoros ruhák; sokáig tartó nyári, avagy szobában lévő meleg; igen meleg feredők, 's a' t. ilyen nyavalyát gerjeszhetnek.

Vért igen sokszor *pöknek* a' bőv vérű, és meleg természetű személlyek, avagy azok, a' kiknek valami

valami meg-fzokatt és rendes vér-folyások, úgymint: az or-vér, arany-ér, avagy a' hófzám ki-marad, avagy hirtelen meg-áll; mindenek felett pedig a' vérpökésre hajlandók azok, a' kiknek *gyenge* tüdőjek, *hófszú* nyakok, *ki-álló* vállak, *keskeny* mejjek, és egyszer'smind *tsipós*, *heves*, és könnyen *fel forró* vérek vagyon.

Minekelőtte a' vérpökés el-kezdődik, a' betegek közönségesen előbb nagy gyötrődést, és szüntelen jelen lévő, 's alkalmatlan nyomást a' mejnek valamelyik üregében, avagy a' mej-tsonnt alatt éreznek; néha igen alkalmatlan feszítő, nyílláló avagy szaggató fájdalomról panaszkodnak, melly fájdalom a' mej-tsonntól a' mejnek közepén egészen az hát-gerintzig terjed, és a' lélekzést feletőbb meg-nehezíti, avagy a' betegek vagy a' jobb, vagy a' bal *ótdal-lágyban*, az az: az alsó ótdal tsontak alatt valami fájdalmas feszítést, avagy öfvehúzást tapasztalnak; azonban gyakran köhéntsellenek, és végre *vért* kezdnek *pökni*, mellyre a' legtöbb környülállások közönségesen el-veznek.

A' gerjesztő okok mentől *keményebben*, és *hirtelenebb* illetik a' beteget, annál *ve'zedelmesebb* a' vérpökés-is; mivel akkor a' tüdőben gyakran *nagy erek* szakadnak-meg, melly' miatt sokszor hirtelen meghal a' beteg, avagy ha ez meg-nem történik-is, ha a' vér pökés meg-állana-is, még-is ilyenkor majd mindenkor nagy tüdő-tályogok támadnak, mellyek azután többire mindenkor a' *Tüdő-rothadást* magok után húzzák.

Ha pedig az okok se nem olly keményen, se nem olly *hirtelen* illetik a' beteget, akkor nem szakadnak-meg mindenkor az erek, hanem csak az ő végei *tágúlnak* meg, és ki-nyílnak, és azután a' vért

vért ki-botsáttyák. Ez a vérpökés nem olly veszedelmes, kivált ha a' test külömbben egészséges, és a' nedvességek izelidek; illyenkor a' vér sem mennyen olly bőven, és olly sebessen, hanem a' beteg tsendesen köhög, és könnyen pök: Azért is az a' *vérpökés* soha sem olly *félelmes*, és ritkán következtet valami *roszszat*, a' mellyik minden erőszakos ok nélkül akkor történik, a' mikor vagy az orvérnek, vagy az *arany-érnek*, vagy a' *lőszám-nak* elé kellene érkezni, avagy ha a' *vérnek* vagy *bővségétől*, vagy *rendkiül való fel-forrásától* származik.

Leg-veszedelmesebb, és leg-roszszab vérpökés ellenben az, a' mellyik a' testnek roszt csipős nedvességeitől származik, mert ekkor a' vér vagy egészen meg-romlott, és fel-öldasztatott, vagy a' tüdő ki vagyon rághva, és a' beteg erőtlen, következendőképpen az illyen vérpökést igen nehéz, avagy éppen lehetetlen-is meg-gyógyítani. A' gonosz indulatu rotthatt nyavalyákban, a' gonosz indulatu himlőben, a' meg-rögzett frantzban, és súlyben, a' vérpökés közönségesen halált jelent.

Mivel tehát a' vérpökésnek *okai külömb-küliömbb félek*, azért *azokat* szorgalmatosan ki-kell keresni, és jól meg-*visgálni*, és azután az orvosláft *azok* szerént kell *rendelni*.

Mindenféle vérpökésben mindgyárt kezdetben a' beteg tartsa magát tsendesen, és ha a' pulsus gyors, telyes, kemény 's feszült, akkor a' környülállásokhoz, és az erőhez szabva *egyszer*, avagy *többször-is*, még pedig rövid üdö alatt, mikor a' nyavalya súlyos, *eret* kell *vágni*, kivált ha a' vérnek bővségítől, erős forrásától, avagy valami külső kemény okból származott a' vérpökés; ebben az állapotban szabad, szükséges-is a' beteget

a'

ér-vágás által okoson meg-lankasztani, hogy a' vér a' tüdőbe olly sebessen ne rohanhassan, és következendőképpen hogy az erek öszve-húzódhassanak: rofszat jelent, ha a' vérpökés az érvágásokra semmit nem szűnik.

Azonban a' beteg semmit ne beszélyen, egyéb-képpen-is magát ne mozgassa.

Mindgyárt kezdetben gyengén hivesítő szereket Nro. 9. 41. 92. kell adni; minden ital, és étel, a' mit a' beteg bé-vefzen, kevés, csak lágy meleg, és soha forró ne legyen; ha azonban az has meg-vagyon szorúlva, akkor lágyító klystéreket kell bé-vetni.

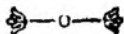
Ha már a' vérpökés tapasztalható, és állandó-képpen szűnni kezd, akkor hasanló szerekkel tovább-is kell élni.

Ha pedig mind ezek az illendőképpen meg-próbált orvosságok után-is a' vérpökés semmit sem szűnnék, akkor gyengén öszve-húzó szereket Nro. 94. 95. 96. 97. kell bé-adni.

Ha azonban valami igen alkalmatlan, szüntelen jelen való, és tsiklandazó hurut tapasztaltatnék, melly a' vérpökést szüntelen nevelné, és tovább tartaná, akkor ezek mellett fel-váltva, tsendesítő szereket-is Nro. 80. 81. 82. 188. kell jovosolni; lehet egy órában öszve-húzó, más órában pedig tsendesítő orvosságot adni.

Az öszve-húzó szerek gyakran felettébb veszedelmesek, ha mindgyárt kezdetben, avagy ha igen bőv mértékben adatnak, annakokáért mindenkor gyengén kell kezdeni, és azután lassan-lassan lehet, 's néha kell-is erősebbekre lépni.

Midőn a' vérpökés a' vérnak igen kemény fel-forrásától, és meg-ritkulásától származik, melly sokszor

sokszor a' nagy hévségtől, avagy az elmének kemény fel-hábaradásától meg-történik, akkor *jeges hideg víz* itatni igen hasznos; de még-is ebben az állapotban-is előbb eret kell vágni, és az említett hivesítő szereket meg kell próbálni.

Mihent meg-szűnik a' vérpökés, akkor mind-gyárt az öszve-húzó szereket el-kell hagyni, és nyugadalom, 's gyengén tápláló tejes, árpakásás, avagy riskásas ételekkel a' beteget esősíteni kell; még-is mindazonáltal még egy darabb idejig a' Nro 98. lévő italt lehet a' beteggel itatni, melly ital, ha harmad rész téjjel öszve-elegyítették, gyakran fokot használ.

Gyakran a' vérpökés után a' beteg még egynéhányszor valami turhával öszve-elegyitet göröngyös sűrű vért pök-ki; ez rofzlat nem jelent, meg se állittassák, mert különbben a' tudóban meg rothad, meg-tsipósedik, a' tudót rágni kezdi, és az által gyakran veszedelmes állapot kövötkezettet.

Ha a' beteg ennek a' matériának ki-pökésire elég erős nem-vólna, akkor gyengén pöktetni kell Nro. 99. 100.

Illyenkor-is mindenkor szükséges, kivált ha a' beteg éjtzaka nyughatatlanul aluszik, és sokat hurut, estve valami álmosító szert adni Nro. 41. 84. 85.

Ha már ezekre a' köhögés egészszén el-múlik a' beteg eléggé meg-erössedik; ha a' pulsus természet szerént való, és a' lélekzés szabad 's könnyű léssen, akkor a' beteg hamar meg-gyógyúl; és ugyan ezekből a' jelekből tudgyuk, hogy a' tudóban semmi erek meg-nem szakadtak, hanem hogy a' vér csak az ereknek ki-tágult, 's ki-nyílt végeken folyt által.

Még-is mind azonáltal az ilyen betegek még egy darab ideig tsendesen maradgyanak, hevitő italakat, és kemény ételeket ne egyenek: Ebben az állapotban a' tej leg-jobb étel; ha pedig a' beteg a' tejet meg-nem szenvedhetné, akkor más gyenge tápláló eledeleket kell adni, de soha egy-ferre sokat nem kell enni, hanem gyakran, és mindenkor tsak keveset.

Ha a' betegek a' vérpökés után nem hurutnak ugyan, de még-is nagyon erőtlenül maradnak, akkor egy ideig minden harmadik órában a' Nro. 70. le-irt orvosságból egy kávés findsiával kell bé-adni.

Szintén olly szorgalmatosan kell az okakat-is távoztatni, mellyek ezt a' nyavalyát újra fel-gejzthetnék: Ezeken a' betegeken azután gyakran kell eret vágni, mihent a' vér fel-kezd forni, az ábrázat meg-pirosodik, a' mej meg-szorul, avagy a' lélekezés nevededik, és ha ezek a' történetek, a' gyengén erősítő orvosságokra meg-nem szűnnek.

Ha a' vérpökés után a' beteg szünetlen köhéntsel, és valalami tompa fájdalmat, avagy égéft érez a' mejjiben, ha azonban a' pulsus-is hideglelés, és ha az hideglelés estve mindenkor sulyosodik, akkor a' tüdőben valami meg-sértődöt, és következendőképpen a' *tüdőben* valami *seb* vagon.

Ennek az állapotnak kezdetén a' beteg közönségesen valami sűrű nyálos matériát pökik, melly néha egy kevés vérrel-is elegyítve vagon, és egy-néhány napok múlva-meg-genyettségesedik. Illyenkor a' *tüdőnek* *sebei* már *tekélyekké* váltak.

Ha ez a' *fekély* nem *nagy*, és ha a' *beteg* azon kívül j' *egészséges*, akkor egészséget lehet remélni; ha pedig a' *fekély* *nagy*, avagy ha a' *tüdő* természet (zerénc

szerént *hibás*, avagy ha a' *nedvességek tsipősek*, akkor naponként sulyosodnak a' környülállások; a' fekély köröskörül a' tüdőt rágja, és tovább tovább *terjed*, végre gyógyithatatlan *sarvadást* okoz.

Néha a' vérpökés által támadt tüdő sebeknek felső 's külső szélei öfzve-fornak, akkor a' beteg semmit ki nem pökik, hanem tsak szünetlen szárazon köhéntsel: és végre a' sebeknek üregiben a' genyettség meg-gyúl, és a' *fekélyből tályog* lesz. Már ha ez a' tályog nem nagy, és ha a' nedvességek külömben jók, akkor gyakran sokáig ki-nem fokad, a' betegnek-is sokat nem alkalmatlankodik. Néha az ilyen tályog, valamint a' tüdő gyuladásban, meg-gyulad, meg-érik, 's ki-fokad, és valami könnyöbbitő genyettséges pökés által ki-ürül 's azután bé-gyógyul.

Ha az ilyen tályog nagy, avagy ha a' nedvességek tsipősek, akkor a' beteg a' mejjiben nehéz séget érez, az egyik, vagy a' jobb, vagy a' bal oldalán nagy alkalmatlanság nélkül nem tehetnek, keményen hurut, de még-is semmit ki-nem pök, szünetlen hideglelésben vagyon, melly estvénként valami borzadással sulyosodik, azután nagy forróság, nyughatatlan álom, és végre bádgyasztó izadás következik. Ha már ez a' tályog ki-fokod, akkor a' betegek közönségesen valami bűdös, és zöldes genyettséget bőven pöknek, és azután a' fellyebb meg-irt gonofz környülállások többire mindenkor bizonyoson következnek; Ha pedig ez a' tályog ki-nem fokad, akkor szünetlen nevededik, a' köhögés erőssedik, az erő fogy, és közönségesen valami gyötrő, 's lassu halál következik.

Ha a' vér pökés után valami égető, száraz, és tsiklandazó hurut tapasztaltatnék, és ha az hideg-
lelés

lelés kemény nem volna, akkor lehet a' betegnek enyhítő, és nedvesítő orvosságokat adni Nro. 40. 41. 90. 92.

Ha pedig azonban az hideglelés kemény, és a' pulsus tellyes, és feszült volna, akkor érvágással, és hivesítő szerekkel Nro 6. 8. 9. kell segíteni.

Ha ezekre az hideglelés, és az égés szűnik; ha a' beteg genyettséges matériát kezd pökni, akkor a' Nro. 89. 90. 101. avagy a' Nro. 86. 87. estve pedig mindenkor a' Nro. 41. 84. 85. fel-találendő szereket, avagy más ezekhez hasanlókat kell elővenni.

A' tiszta, fris mezei levegő-ég; a' lovoglás, és kotszás által tett gyenge mozgás, az illen betegeknek mindenkor igen hasznos, mert ők az által gyakran hamar meg-erőssednek, és meg-gyógyulnak, kivált ha azonban a' fellyebb meg-nevezett orvosságokkal-is élnek: Némellyeknek illyenkor a' Nro. 70. le-irt orvosság, avagy a' *szeltzeri* bor-kutak téjjel elegyítve sokat használnak.

Ha a' *tüdő-fekély* igen nagy, és ha azonban az hideglelés nem tsak nem szűnik, hanem inkább súlyosodik, ha a' ki pökött genyettséges matéria barnás, zöldes, és bűdös lesz, akkor a' betegek veszedelmes állapotban vagynak, még-is mindazonáltal némellyek a' Nro. 89. 90. 102. le-irt orvosságokkal gyakran meg-gyógyultak.

Ha pedig ezen rendesen meg-próbált orvosságok semmit sem könnyöbbitnek, akkor az egészséghez kevés reménység vagyon, *nem-is* kell-illyenkor a' beteget sok orvossággal *gyötröni*, hanem tsak az *myhitő* orvoslással kell gyógyítani: a' felettébb kemény *hurutat* a' fellyebb javasolt *nedvesítő* szerekkel, a' mennyire lehet, *tsendesíteni*, estve pedig

a' *sorróságos*, és a' *hidegletesét* gyengén hivesítő, és tsendesítő orvosságokkal Nro. 41. 92. kissebbíteni, és az által a' beteget könnyöbbiteni kell.

A' bádgyasztó, és igen bőv *izzadás*, és *hasmenés* ezeknek a' betegeknek felette vézedelmes.

Az igen bőv *izzadás* a' Nro. 35. avagy 70. le-rt szerekre gyakran apad; az hasmenés ellen gyengén *tsendesítő* orvosságok Nro. 94. 95. jivosoltatnak.

Ha a' betegnek lábai, avagy az hasa fel-kezdnek dagadni, akkor gyengén *vízeltető* szereket Nro. 71. 72. kell adni, és fenyő-mag füstel meg-füstelt ruhával gyengén dörgölni kell.

Szintén úgy lehet néha valami gyenge *laxatívát* is adni Nro. 38. kivált ha az étel kívánás meg-bomlott, ha a' gyomor nyálos matériával meg-va-gyon terhelve, és ha egyszer'smind az erő még a' laxatívát meg-birja.

Néha a' *sarvasztó*, avagy száraz nyavalyában fekvő betegek igen *tsipős* matériát *pöknek*, melly belől a' torkat ki-rágja, 's ki-sebesíti, és a' *le-nyeléskor* valami égető fájdalmat okoz; Illyenkor *enyhitő* orvosságok kívántatnak Nro. 62. 66. 67. valamint a' torok-fájásban.

A' vérokadás, az Afzfzonyi hószám, és az arany-er más helyen iratik-le.

A' SARVASZTÓ BETEGSÉGEKRŐL.

Mikor a' test illendőképven nem tápláltatik, és azért meg-soványodik, és az erők (*vires*) fogyni kezdenek, akkor ez az állapot *sarvadásnak*, maga a' betegség pedig *sarvasztó betegségnek* nevezetik.

A' sarvadás akkor esik meg, mikor

1. Vagy az étel illendőképpen meg-nem emész-
tődik, a' téjnedvesség (*chylus*) jól el nem készit-
tetik, és így a' testnek jó és elegendő tápláló ma-
téria nem adatik, vagy

2. Valami engendő hideglelés (*febris continua re-
mittens*) által a' testnek tápláló ereje el - emész-
tődik.

Az első esetben-is ugyan szokott valami hideg-
lelés meg-jelenni, de nem úgy, mint ok, hanem
csak úgy, mint a' betegségnek következése.

De a' második esetben a' betegségnek leg - kö-
zölsőbb való oka maga az hideglelés; ez az hideg-
lelés pedig vagy abból az okból származik, a' melly
a' táplálást akadályozza, vagy valami belső fekély-
ből vészén eredetett, 's ugyan azért a' sarvadzó be-
tegségek kétfélék, úgymint:

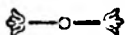
1. Ollyanak, a' mellyekben a' sarvadás nem az
hidegleléstől származik. Ezeknek a' nevek *Tubes*,
avagy *Atrophia*.

2. Ollyanak, a' mellyekben a' sarvadást az hideg-
lelés okozza, de még-is ez az hideglelés maga nem
támad belső fekélyekből. Ezeknek a' nevek *Febres
hectica*, mivel többen vagynak.

3. Ollyanak, a' mellyekben a' sarvadás, és az
hideglelés belső fekélyekből származik. Ezeknek a'
nevek *Physes*, mivel sokan vagynak.

A T R O P H I A.

Az *atrophiákban* többnyire mindenkor valami
lappangó hideglelés-is vagyon, de ez az hideglelés
későre, és csak akkor jelenik meg, mikor már a'
sarvadás valami bizonyos grádustra ment, és a' be-

tegség-is meg-nem gyógyul az hidegtelelésnek meggyógyításával.

ATROPHIA INFANTUM.

A' sarvadásban lévő gyermekek vagy éppen nem kívánnyák az ételt, vagy olly nagyon kívánnak enni, hogy igen nehezen lakkassanak jól, kivált a' kemény, és téztás ételekkel. Az hasak közönségesen fel vagy puffadva, és kemény. Az emésztet vagy ritka és kemény, vagy igen híg, és igen bőv. Éjtzaka szomjúhozna, és könnyen izadnak. Azonban a' test, kivált a' karak, és a' lábok fogyni, és sarvadni kezdenek, az elmének ereje-is fogy, és végtire valami hidegtelelés halált hoz.

Néha a' bőrkráshúsokban (*glandulae cutaneae*) meggyógyul, és meg-reked a' nedvesség, és kívül a' bőren fekete gombotskákat formál; mivel pedig ez a' meg-sűrűedett, és meg-keményedetű nedvesség kinyomattathatik az ikráshúsokból, és akkor hófszű testű, és fekete fejű férgetskéhez hasonlít, azért féregnek-is (*vermiculus*) neveztetett, de még-is hogy nem féreg, az már bizonyos.

Még-is mindazoáltal hasanló eleven férgek-is a' bőrben ülnek, mellyeknek a' nevek: *crinones*, *comedones*, *dracunculi*, németül pedig *Mireffer*. Ezeket a' parafzt Afzszonyok abrakas tarisnyával dörögölvén a' bőrt szokták orvosolni, és mivel így a' ki-álló fekete férgetskéket le-dörögölik, azt hiszik, hogy már meggyógyult a' gyermek.

Ennek a' betegségnek leg-közelébb való okat ad az étel-emésztésnek meg-romlása; a' távolabb való okok pedig fel-találtatnak:

1. A' Dajkának meg-romlatt tejiben, tudni il-
lik ha a' Dajka nagyon indulatos, kiváltképpen bo-
szonkodó, és haragos. Illyenkor vagy más Dajkát
kell fogadni, vagy a' gyermekeket a' tájtól el-kell
választani.

2. A' rozsz, és igen sok ételben, kivált a' sok
kenyérben, és más lisztes eledelben, avagy éretlen
gyümölcsben - is, és azonban a' sok heverésben.
Illyenkor jobb eledelökhöz kell fogni, és a' testet
bővebben, 's jobban kell mozgatni.

3. A' Fodorhájj' ikráshúsainak (*glandulae mesen-
tericae*) dugulásaiban. Ez az állapot meg-eshetik
a' skrofulás tsipósségtól, avagy a' felette sok e-
vétől. Illyenkor hasznos a' *liquor terrae foliatae tar-
tari*; a' *tinctura rhabarbari aquosa*; és az *aqua be-
nedicta Rulandi*.

4. A' tisztátalanságban, és a' meg-romlatt leve-
gőben, mellyek által a' bőrnek gőzelése meg-aka-
dályoztatik, és a' bőrikráshúások meg-dugúlnak; 's
könnyen az *egygyütevők is* (*comedones*) meg-terem-
nek. Illyenkor a' tiszta szabad száraz levegő, és a'
gyengén meleg fűedők hasznosok.

A' gyengén izgató, és erősítő orvosságok az e-
gész betegségben jók, mivel az el-vezett erejít a'
testnek vizsgálja adgyák, ha a' betegség még az
utolsó orvosolhatatlan grádusra nem lépett.

T A B E S D O R S A L I S.

Hátgerintz - sarvadás azokra esik, a' kik igen
sok magot vesztenek, vagy telhetetlen öfzve-men-
vén az A'fzszonyokkal, vagy a' mi még rozszabb,
kézzel tsinált mag-kivetéssel (*onania*), avagy ön-
ként, avagy álomban történő mag-folyással (*pol-
lutio*).

luzio). Illyen okok által igen sok emberek magokat szerentsétlenné teszik.

Ha az illyen okok előre mennek, és azután az hátgerintzeknek tövis ki-állások (*praeessus spinosi*) az hátnak közepén nagyon ki-álnak, és azonban az hátában a' beteg hangyákat le-felé mázni érez, az hajló tagjaiban fájdalmat tapasztal, és az elméjének erejé-is fogyri láttya, akkor bizonyos, hogy az hátgerintz-sarvadás már meg-jelent.

Ilben a' betegségben felette nagyon inditható (*incitabilis*) a' beteg, és azért semmi nagy ösztönt meg-nem szenved. Az étel kevés legyen; az édes téj púczvipakkal, avagy piritot kenyérral jó, de egyszerre keveset, hanem gyakran adván. Ha az indithatóság (*incitabilitas*) lassan fogy, és így a' beteg az indító ösztöneket (*vires incitantes*) jobban meg-szenvedí, akkor lehet, 's kell-is a' diatát-is jobbitani, 's bővíteni.

Mivel pedig ezekben a' betegségekben a' felette nagyon meg-gyúlt indithatóság miatt kevés ösztén-is mag-folyást okoz, és úgy a' gyengeséget, 's érzékenységet neveli, azért a' feredők, a' mellyek szükségesek, eleinten hidegek legyenek, és igen apró 's lassú grádusokan lassan-lassan melegebbek-kététessenek. Azonban a' bor - is jó itálnak, de igen kevés mértékben kezdvén, és lassan bővitve. A' szeltzeri⁸ viz-is téjjel hasanló vigyázással jó. Szintén olly vigyázással hasznosok az erősítő, és izgató orvosságok-is, a' millyenek a' vasas vi-zek, a' kina-héj, fahéj (*cinamomum*), 's a't.

M A R A S M U S S E N I L I S.

Valamint az ember vénül, szintén úgy keményednek, 's mozdithatatlanobbak lesznek az ö álló
része-

részei-is, és fogynak az ereji. Melly' miatt a' test se nem tápláltathatik jól, se nem tisztulhat illendőképben, és így el-sarvad.

Szabad mezei levegő; könnyű, és jó tápláló eledel; mértékletes jó ó bor ital; és az elmének vidámsága, gyakran nagyon hátrább tisztíthatják az halált; kivált ha a' több gyengítő okok-is szorgalmasan azonban el-távoztatnak.

FEBRIS HECTICA.

Hectikának, vagy-is sarvasztó hidegtelelésnek, az a' hidegtelelés neveztetik, a' melly a' testet sarvasztja, szárasztja, és az erőt fogyoztja, de még-is semmi fekélytől nem származik.

Az hidegtelelés ebben a' betegségben állandó ugyan, de még-is estve meg-sulyosodik, forróságot, szomjúságot, izzadást, és nyughatatlan álmodoz, és a' beteg az álom után magát jobban nem érzi. Étél után-is többnyire valami kitsin futó sulyosodás magát meg-mutattya. A' nyelv piros és tisztá, és igen ritkán tsunya. Az hidegtelelés sok éztendőig tarthat, ha a' sulyosító okok szorgalmasan el-távoztatnak.

Leg-közönlébb való okat ennek a' betegségnek ad valami tsipősség, melly mindennap a' vérbe vitetik, és a' nagyon érzékeny testben sarvasztó hidegtelelést gerjeszt.

Ez a' tsipősség, avagy ösztön nem egyféle, és azért az orvoslás sem lehet egyféle. Igaz ugyan az tsak még-is, hogy minden sarvasztó hidegtelelésben az éltető erőket (*vires vitales*) meg-kell tartani, és nevelni-is kell, de azért az ösztönt-is a' ma-

ga módgya szerént orvosolni kell. A' leg-közön-
ségesebb nemei a' sarvaftzó hideglelésnek ezek :

I. A' sarvaftzó hideglelés támadhat a' gyomor-
nak, és a' beleknek tisztátalanságából, melyet ab-
ból lehet gyanítani, ha más okok nem találta-
nak, és azonban a' beteg az ételt vagy nem kíván-
nya, vagy igen nagyon kívánnya. De az ilyen
tisztátalanságot hashajtóval nem kell orvosolni,
mert az nagyon gyengíti a' beteget. Eleinten ke-
vés mértékben egy vagy két nap *terra foliata tar-
tari*, és *aqua benedicta Rulandi* adassék; az után
az *aqua benedicta* olly mértékben rendeltessék, hogy
reá okádgyon a' beteg. Mihent a' tisztátalanságok
ki-hajtatnak, azonnal kinához kell fogni éppen úgy,
mint a' félben hagyó hideglelésekben.

II. A' geleszták igen sokszor, kivált a' gyer-
mekekben sarvaftzó hideglelést okoznak. De-itt-
is az hashajtókat, és a' mercurialis orvosságokat
el-kell kerülni. Eleinten adni kell keserű geleszták
ellen való szereket, reggel, és estve sós hive-
sítő italakat, és azután üdöről üdöre okádatni kell.
Utólyára a' keserű orvosságokhoz vasvitriolumat
kell tenni, melly által nem csak a' gelesztákony
semmivé tétetik, hanem a' belek-is meg-erősednek.

III. A' gyomornak, és a' beleknek gyengése-
ge-is az étel-emésztést, és a' chylificatiot meg-ron-
tya, és azzal sarvaftzó hideglelést okozhat, mel-
lyet abból lehet észre venni, hogy sem más ok,
sem tisztátalanság a' gyomorban, és a' belekben
nem-találtatik, és hogy a' betegek kívánnyák
ugyan az ételt, de még-is igen hamar jól laknak,
és nehezen emésztik az ételt. Itten a' jó Diata,
melly a' gyomornak erejihez szabattatik, a' testnek
illendő mozgatásával, és a' kina hatználhat. De az
hevítő italak ártalmasok. IV.

IV. Támad néha sarvasztó hideglelés az egész testnek gyengéségitől-is, és az érzőinaknak az által nevededett érzékenységtől, ha tudni illik igen bőven uresítették a' betegek a' forró, és félbenhagyó hideglelésekben, ha igen sokat izzadtak, ha nagy, és hoszfzas hasmenést, avagy nyálfolyást szenvedtek, ha a' fekélyekből sok genyettség, és sokáig folyt, avagy ha a' Dajka a' szopó gyermek által sok tejet, és sokáig vesztet. Ide való a' sok, és sokáig tartó mag-folyás-is. Ezekben az esetekben igen könnyen meg-gyúlnak a' tisztátalan izgató nedvességek, mivel a' gyengeség miatt sem jó chylus, sem jó vér nem készítettik, és azért minden nedvességek a' nagyra nevededet érzékenységű részeket természet felett izgattyák. Az ilyen sarvasztó hideglelésekben tápláló, és erősítő szerekkel a' meggyúlt indithatóságot (*incitabilitatem accumulatan*) lassan lassan el-kell eméltetni (*consumi*), és a' természeti grádusra hozni, azután a' jó, és természetes indittás (*incitatio sana*) maga ki-hajtya a' tsipós ösztönt, avagy minden kár nélkül orvossággal-is lehet őtet a' testből ki-hajtani.

V. A' forró betegségekben néha az izgató ösztön ki nem hajtatik egélszen a' testből, és azért attól sarvasztó hideglelés támad. Ebben az esetben minden akadályokat fel-kell keresni, és el-kell törölni, azután a' benn-rekedet tsipós ösztönt a' maga módgya szerént ki-kell hajtani.

VI. Néha a' folyást sokáig tartó elmeindulatok, úgymint az harag, boszfzúság, gond, szüntelen az epés tsipósséget fenntartyák, melly sarvasztó hideglelést okoz. Itten az elmét le-kell tsendesíteni, az elmeháborodást gerjesztő okokat el-kell távoztatni, és azután az epét okádtató által a' testből ki-kell hajtani.

VII. A' vízfzaveretet ki-utések-is (*exanthemata*) néha sarvasztó hidegleléft okoznak. Ha az ilyen ki-ütések forró betegséggel jártak, akkor az hójaghúzó, izzasztó, és vizeltető szerek hasznosok; ha pedig csak hófízás nyavalyák, mint a' rüh, 's a' t. akkor azokat vízfza kell hozni, avagy belső orvosságokkal meg-kell gyógyítani.

VIII. A' meg-ízokott üresedéseknek meg-rekedése-is, úgymint a' ki-maradott vérfolyások, és a' láboknak, 's kezeknek izzadása, 's a' t. néha sarvasztó hidegleléft gerjeszt. Mivel pedig a' hectikában mindenkor az erőt meg-kell tartani, azért a' meg-rekedett vérfolyásokban könnyen eret nem kell vágni, hanem ha csak ugyan szükséges volna vért erefzteni, akkor leg-aláb csak piotzával kell szerentsét próbálni. A' testnek mozgása, és annak a' résznek párolása, a' mellyben a' vérfolyás volt, elegendő orvosságok. A' párolás jó a' meg-rekedett izzadás ellen-is.

IX. A' belső tagoknak dugulása, és meg-kevényedése-is, meg-akadályozván az el-választásokat, és ki-üresítéseket, néha sarvasztó hidegleléft okoz. Itten az fel-olvóztó orvosságokat öfzve kell venni az erősítő szerekkel azért, mert az olvóztó orvosságok magánosan gyengítnek, és azért könnyen vízkorságot hoznak.

X. A' különös tsipősségek-is, kivált a' súlyes tsipősségek, sarvasztó hidegleléft szoktak néha gerjeszteni. Illyenkor az orvoslás a' különös tsipősséghez alkalmaztatik.

XI. A' vízkorság-is néha sarvasztó hidegleléft tsínál, melly el-marad, ha a' vízkorság meg-orvosoltatik.

XII. Végére valami közönséges és gyógyíthatatlan gyengeség is, a' m'ilyen a' *marasmus senilis*, *phrysis nervosa*, & *dorsalis*, gyógyíthatatlan sarvasztó hideglelést gerjeszt.

Minden sarvasztó hideglelésben (*febris hectica*) az indító ok (*causa incitans*) valóságos ösztön (*stimulus*).

Mikor ez az ösztön a' testnek folyó részeiben vagyon, és semmi álló rész meg-romolva nintsen, akkor a' sarvasztó hideglelés közönséges betegség (*morbus universalis*); mikor ellenben a' testnek álló részei meg-romlottak, és azok az egész testet együtt szenvedésre (*compassio*) húzzák; akkor a' sarvasztó hideglelés különös helybélyi betegség (*morbus topicus*).

Ha az indító ok helybélyi hiba (*vitium topicum*) akkor azt az hibát kell orvosolni, de még-is olly vigyázással, hogy az erők (*vires*) el-ne veszenek.

Ha az ösztön a' folyó részekben vagyon, akkor az álló részeknek gyengeségeket kell meg-orvosolni, mert egyedül tsak az álló részeknek illendő erejű munkájok hajtja ki a' testből az ilyen ösztönöket; és egyedül tsak az álló részeknek erejek tsinál jó nedvességeket, 's addig meg-sem romolhatnak, 's meg-sem tsipősedhetnek a' folyó részek, míg az álló részek illendőképpen munkálkodnak. Még-is mindazonáltal ha lehet gyengítés nélkül a' ki-talált ösztönt ki hajtani, avagy el-rontani, akkor azt legelőbb kell véghez vinni.

A' valóságos gyengeségben (*in debilitate directa*) a' természeti ösztönök el-húzottak, és így annak idejében a' testet eléggé nem izgatták, az indíthatósága (*incitabilitas*) eléggé el-nem emész-

tették

tették (*debite non consumpserunt*), és így az indíthatóságban az ösztönözésnek érzése (*perceptibilitas stimuli*) nagyon nevededet (*aucta est*), de ellenben az indítható részeknek (*partium incitabilium*) az ösztönök ellen való vízfzámunkálkodása, vagy mozgása (*reagibilitas in stimulos*) meggyengült (*imminuta est*), és így az álló részek illendőképben nem munkálkodhatnak mind addig, valameddig az indíthatóság a maga természeti állapotjára vízfza nem hozatik, a természeti ösztönök a magok grádusokra fel-nem emeltetnek, és az ártalmas ösztönök semmivé nem tételnek, 's a testből kinem hajtának.

A valóságatlan gyengeségben (*in debilitate indirecta*) előre ment a természeti ösztönök summájának nevededése, és így az indíthatóságban az ösztönözésnek észre évése (*perceptibilitas stimulorum*) elemésződött a természeti állapotnál alább (*infra statum naturalem imminuta*), de ellenben a vízfza munkálkodhatóság (*reagibilitas*) meg-erősödött, és így a természeti ösztönök többé illendő irdítást (*debitam incitationem*) nem csinálhatnak. Ilyenkor az ártalmas ösztönöket, ha lehet, el-kell törölni, a természeti ösztönöket a magok természeti állapotokra le-kell húzni, azonban pedig más alkalmas ösztönökkel az indítást fenn kell tartani.

Az öfzve elegyedett gyengeségben (*in debilitate mixta*) az orvoslás-is elegyes.

A' PHTYSISSES HIDEGLELÉSEKRŐL

Minden Phtysisben jelen vagyon a sarvasztó hideglelés, de a vérbe vitétt tsipős genyettségtől származik, és így a fellyebb le-irt heftikától a phtysis valósággal különböz. Erre nézvé azok a belső fekélyek, avagy evesedések, a mellyeknek tsipős

tsipős genyettségek a' vérbe vitetik, és ott azután sarvasztó hideglelést okoz, *Phthisis*-nek neveztetnek. A' *Phthisis* tehát helybéli hiba (*vitium topicum*). Még-is mindazonáltal néha a' belső fekélyek, és evesedések semmi hideglelést nem tsinálnak, hanem a' *febris hectica* más okokból meg-jelenik. Illyenkor a' betegség egy közönséges, és egy helybéli betegségből öszve elegyített nyavalya (*morbis compositus ex morbo univetsali et topico*). Néha ez a' *hectica febris* sem jelenik meg, és a' fekélyek minden hideglelés nélkül vagynak. De ez a' *definitio*-ban nem nagy változást tsinál, a' *praxisban* pedig éppen semmi hibát nem tesz.

Az evesedés (*suppuratio*) vagy előre ment gyuladásból, vagy minden előre ment meg-gyuladás nélkül támad, avagy a' matéria nem valóságos genyettség, leg-alább nem fekélynek a' következése, hanem éppen csak más módon meg romlott *lymphá*.

A' valóságos genyettség vagy tekélyben (*ulcus*), vagy tályogban (*vomicá*) vagyon, vagy a' mejnek üregibe öntödött (*emphyema*), vagy az hasnak üregit töltette meg (*ascites purulentus*). És így már a' *phthisis*-nek okot ad az *exulceratio*, *vomicá*, *emphyema*, és *ascites purulentus*.

Ahól a' gyuladás nyilvánóságos, ott evesedést lehet gyanittani, ha az erő vagy gyengébb, vagy nagyobb, mintsem szükséges a' gyuladásnak el-özlására; ha a' gyuladás-is nagy; ha a' nedvességeknek tsipössége nagy; ha a' betegek roszszúl gyógyittattak; ha a' forró náthák igen sokáig tartattak; ha az özlató orvosságok nem használnak; ha a' fájdalom az érvágás után nem gyengül; ha az el-özlásnak ideje el-múlt, és azután a' fájdalom szűnik, de azonban a' meg sértödött résznek

munkája (*functio*) hibás, és ha az ofzlásra szükséges krisisek félbenzakadnak.

Ott pedig, ahol nyilvánságos gyuladás előre nem ment, lehet evesedéstől félni, ha valami rész gyakran fájdalmakat szenved; ha annak a' résznek az el-választása, és üresítése (*secretio et exsecretio*) igen bőv, avagy természet rendin kívül való, és azonban az ő munkája hibásan marad, a' beteg pedig olykor hideglelés mozgásokat, kivált borzadáásokat érez.

Ahol ki-nyílt fekély nintsen, ott valami nedvesség a' gyenge testben, ahol a' nedvességek tsipősek, a' hosszúsas benn-rekedés által genyettség formát kaphat, és phtysist gerjeszthet, melyet a' szenvedő résznek fájdalmából, és a' kistsin hideglelés mozgásokból lehet gyanítani, kivált ha semmi más ok nem tapasztaltathatik. A' kifekélyesedés többnyire nagyon fájdalmas.

A' tályogat (*vomica*) lehet gyanítani, ha a' gyuladásban a' fájdalom majd valami nyomó érzésé válik; az evesedésnek jelei meg-jelennek; és még-is semmi genyettség ki nem hajtatik. Valameddig az ilyen *vomica* bé zárva marad, mind addig *phtysis* nem támad, ha szintén *febris hecticat* is már gerjesztett volna. De ez a' környülállás nem tart szüntelen, hanem néha csak valamennyire fel-nyílik, és a' genyettség a' vérbe vitetik, és úgy sarvasztó hideglelést okoz, néha pedig egész-szen-is fel-fokad, és a' genyettségit ki-önti. Ez a' genyettség azután vagy ki-hajtatik a' testből, vagy *empyemat*, avagy *ascites purulentust* tsinál.

Okat adnak ennek a' betegségnek:

I. A' gyuladás, ha genyettséggé válik.

II. A' külső erőszakok, mellyek által vagy kifszakadnak az erek, vagy elgyengülnek, hogy a' magok nedvességeket kiöntsék, mellyek azután a' hofzfás heverésben genyettséggé válnak.

III. Az egy helyben rekedt köszvényes és calculusos matéria, melly eleinten töbnyire kemény csomót formál (*tubercula cruda*) de azután megvesedik (*tubercula cocta*). Ezek a' tuberculumok a' magok evesedések előtt gyuladást láttatnak tsinálni, mivel ollyankor valami kemény nyillalló fájdalmat gerjesztenek, de még-is nem a' fájdalomhoz alkalmaztatott hidegleléssel.

IV. A' vízfsza-ütett ki-ütések, a' millyenek a' gyermekszeplok (*morbilli*) és a' rüh (*scabies*).

V. A' külső fekélyek, ha sokáig tartattak, régiek, és meg-szokottak, és még-is hirtelen begyógyittatnak, akkor belső fekélyedést okozhatnak.

VI. A' vérnek meg-gyűlése, meg-rekedése, egy helyben való heverése, a' meg-szokott vér-folyásoknak meg-rekedésiben, könnyen evesedést tsinálhat.

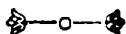
VII. A' különös tsipösségek-is ide valók, úgy-mint és kiváltképpen a' rheumaticusos, skrofuolsusos, súlyos, és frantzós tsipösségek.

VIII. Némely ev esedések ragadósoknak-is láttatnak lenni, mint a' tüdő-rothadásban gyakran tapasztaltatott.

IX. Vagyon a' testnek néha különös dispositioja-is, melly miatt belső evesedések minden nyilvánvaló ok nélkül támadhatnak.

Ezek a' betegségek minnyájan helybéli nyavalyák, és igen veszedelmesek, és azért az ó orvos-lások mindenkor arra menyen, hogy

I. Az evesedésnek okai semmivé tétessenek, mellyet gyakran igen nehéz, sőt töbnyire lehetetlen, véghez vinni.

A' gyuladas ellen jó az érvágás több hivesítő orvosságokkal együtt.

A' Tuberculumokat nehéz meg-tudni előre; el-oláztatni sem lehet; de ha magától kezd el-oláztatni, és ki-kezd vettetni, akkor *antispasmodica*, és *emolliens a' cura*.

A' vízfsza veretett ki-ütéseket vagy vízfsza kell hozni, vagy fel olvasztó, izzasztó, és vizeltető orvosságokkal ki kell hajtani, vagy *specificumokkal* el-kell rontani. A' kámfor itten sokszor jól szolgál. A' bé-gyógyítottatott fekélyeknek helyekre ton-tanellát kell tsinálni, avagy sínórt kell húzni.

A' meg-rekedett vérfolyásokat igyekezni kell vízfsza hozni, avagy érvágással, és piótzával annyira, a' mennyire az erő meg-engedi, az ő hi-bájokat helyre kell hozni.

A' különös tsipősségek a' magok *specificumival* orvosoltatnak.

A' sarvasztó betegségben fekvő betegeknek gö-zeket (*perspiratio*), és még inkább a' ki pökött matériájoktól esendő pizskolást el-kell kerülni.

A' természeti dispositiot igen nehezen, vagy ép-pen nem lehet meg-győzni.

Minden esetben azt kerülni kell; a' mi az evesedést segitti; sem mozgással, sem elmeindula-tokkal, sem belső orvosságokkal, meg-hevülést tsinálni nem kell. Minden választásokat (*secretio-nes*), és üresedéseket (*excretiones*), igyekezni kell fenn-tartani. A' beteget tiszta levegőben kell tartani, de a' nagyon sűrű levegőt kerülni kell, mert az segitti, 's bővitti az evesedést; az elme indulo-kat kerülni kell, és igen nagy vigyázással kell a' balsamusos orvosságokkal, és kinával élni, mivel
ezek

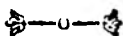
ezek csak akkor hasznosok, mikor már semmi evesedéstől félni nem lehet.

Ha általláttuk, hogy a' természeti dispositio az evesedésre igen nagy, akkor a' külső mesterséggel csinált fekélyek igen hasznosok.

II. Ahól már valóságos evesedés vagon, ott igyekezni kell a' genyettséget ki-vinni, mellyet az evesedő résznek fekvése, és természete szerént vagy belső orvossággal, vagy külső fel-mettségssel, vagy az evesedő részhez közel sinórhúzással lehet próbálni.

A' mesterséggel csinált külső fekélyek akkor igen hasznosok, a' mikor a' belső fekély a' közösleges tséllás szövettel (*cellulosa*) úgy öltve foglaltatik, hogy a' genyettség attól fel-vétehetősen, és a' külső fekélyre vitethetik. Arra-is hasznosok lehetnek az ilyen fekélyek, hogy a' vére vitetett genyettséget ki-hozzák, de ebben az esetben az ő munkájuk nem igen jók, mivel azt teslefkzik, hogy a' genyettség a' vérbe bővebben mennyen, és még-is a' belső fekély meg ne gyógyuljan. Mellyre nézvéen szükséges ki tanóni, hogy az evesedés valyon belső tsé ősségtől tartatik-é fenn, avagy valyon meg gyógyulhat-é, ha a' genyettség a' testből ki-vitetik?

III. Az orvoslásban arra kell vigyázni, hogy az erő el-ne veszszen; azért is a' nagy üresedéseket el-kell kerúlni, mert azok gyengitnek. Jó tápláló, és könnyen emésztoó ételeket-is kell adni azért, hogy az nagy gyengeség miatt a' fekély gonosz indulatú ne legyen. A' *kina* ugyan a' genyettséget meg-jobbittya, de még-is ott, ahól a' test közöslegesesen hajlik az evesedésre, nem jó, mert más új evesedésre ad alkalmatosságot.

IV. Ahól nints valóságos fekély; hanem tsak a' vérnek öszvemenő része (*lympha coagulabilis sanguinis*) az el-gyengült belső tagokban (*viscera*) meg-reked, meg-tsipősedik, és genyettség-formába öltözik, ott igen jó a' kina, és az álló levegő, de úgy, hogy a' gyomorban fejtődgyen-ki. Az álló levegőt (*aër fixus*) lehet a' testbe bé-vinni vagy szeltzerviz-itallal, vagy orvossággal. Az orvosságot így lehet készíteni.

℞. Salis Tartari depurati drachmas duas,
Aquæ destillatæ uncias duodecim.

Misce, solve, & exhibe. Signetur Nro. 1.

A' Patikárosnak meg-kell mondani, hogy próbálya meg előbb, mennyi spiritus vitrioli kell arra, hogy két drachma sal tartari jól lakjan (*saturetur*), azután annyi spiritus vitriolit kell venni külön üvegbe, a' mennyi szükséges erre a' saturatoria, és ezt a' spiritus vitriolit-is tizenkét uncia vízzel öszve kell elegyíteni, és a' signatura legyen Nro. 2. Mikor már ez meg-vayon, akkor minden második órában előbb a' Nro. 1. alatt lévő orvosságból fél-findsiával kell bé-adni, és mindgyárt a' Nro. 2. alatt lévő orvosságból-is tsak frissen reá megint egy fél-findsiával kell adni. Ekképpen az álló levegő a' gyomorban fejtődik-ki, és sokat használ.

PHTYSIS PULMONALIS.

A' Tüdőrothadást abból lehet meg-esmerni, hogy a' mejben valami járó fájdalom vagyon, a' mellynek eredete kiváltképpen a' mejtsont alatt, de néha más tagokban-is lenni láttatik; azon folyúl a' beteg hurutól, eleintén ugyan könnyön, és röviden, de még-is állandóul, és a' bé-lehellestől

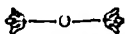
(*in spi-*

(*inspiratio*) igen könnyen az hurutra (*tussis*) felindittatik. Illyenkor a' beszéd valamennyire rekedős, és vagy lankatt, vagy tsengőbb. A' lehelés meg-nehezedik. Gyakran meg-is borzad a' beteg szédelgéssel, és gyötrődéssel. Lassan lassan a' ki-pökött matéria genyettséges lesz, és a' szájban édes sós izet tsinál. A' nyelv vagy igen piros, vagy barna. A' pulsus hideglelés lesz, és végtire valóságos sarvaíztó hideglelés kövörtkezik.

Néha a' tüdőekben valami természeti dispositio vagon az evesedésre. Ezt abból lehet meg-tudni, hogy az ábrázat hoszszukó, a' nyak hoszszú, a' mej lapos, és a' vállak magassak. A' fogok közönségesen tej-fejérségűek. A' bőr gyenge (*tenera*), és a' potákan igen eleven piros fókók vagnak. A' személyek igen érzékenyek, és a' boszkonkodásra igen hajlandók. Gyakran is torokfajásokat szenvednek, és igen hajlandók a' vérfolyásokra, kivált a' vérpökésre, és az arany-erre. Ez az állapot sokáig tarthat ugyan, de tapaszthatatlanul is tüdő-rothadásra mehet.

A' tsumók a' tüdőekben (*tubercula*) szintén úgy származhatnak a' természeti dispositiotól, de még-is néha köszvényes materiától, és vízfőza veretet ki-ütésektől származnak, ahól sokkal előbb a' sarva-dásnál valami rövid, és könnyű hurut magát mutatattya, de azzal közönségesen nem sokat gondolnak a' betegek.

Az a' tüdőrothadás, a' melly valóságos mej-gyuladásból származik, magát mindgyárt eleinten világossobban ki-nyilatkoztattya. Ha a' mej-gyuladás leg-tovább *tizenégy* napok alatt el-nem oszik, és azután a' fájdalom ugyan szűnik, de még-is még valamennyire nehezebb lélekezés, és egy kis száraz

hurut hátra marad, és a' beteg valamelyik oldalán nem feketik, akkor majd bizonyos, hogy tályog (*vomica*) támadott, melly ugyan bé-zárva sokáig maradhat, és az hideglelés el-múlhat, a' beteg-is épülhet, de a' leg-kissebb okokra-is egész-szen fel-fokadhat, avagy csak valami kis részetské-jiben ki-nyílhat, és a' genyettséget a' vérbe ereszt-heti, és az által sarvasztó hideglelést okoz.

A' frantzós, és skrofulosus tsipősségek-is gyakran tüdőrothadást tsinálnak; de ez-is lassan lassan támod, és azért gyakran vele a' betegek semmit sem gondolnak, és így a' betegség keményen meg-gyü-kerezik.

A' nem orvosoltatott, sokáig tartott, és meggyükerezett nátha-is (*catarrhus*) egy nemit a' phty-sisnek tsinálja, ahól ugyan valóságos tekély nintsen, de még-is a' tüdők úgy el-gyengülnek, hogy benne a' nedvességek meg-gyúlyenek, meg-romolyanak, genyettség formára mennyenek, és a' vér-be bé-vitessenek, ahól azután sarvasztó hideglelést tsinálnak. Ezt taknyos tüdőrothadásnak (*phrysis pituitosa*) nevezik, és azzal különböz a' több phty-sisektől, hogy a' betegen nem láttzik a' valóságos phty-sicus habitus; nagyobb az el-lágyulás, mint az izgathatóság; a' kezdet náthás; a' fájdalom nem nyílálló, hanem inkább nyomó; és a' ki-pököt matéria általláthatóbb, és sükeresebb, mint a' valóságos genyettség.

Ha a' ki-pökött matéria gálitzkő-spiritusban (*spiritus vitrioli*) fel-olvasztatik, és azután hozzá viz töltetik, akkor az üvegnek fenekére valami egyenlő matéria száll-le, ha a' ki-pökött matéria valóságos genyettség; de ha csak taknyos természetű a' ki-pökött matéria, akkor semmi sem száll le az üveg'

üveg' fenekére olly egyenlőn. Lehet tűzre-is ten-
ni a' ki-pökött matériát, és ha füstel, avagy ég a'
meg száradás után, akkor genyettség; de ha nem
ég, avagy nem füstel, akkor taknyos természetű.
Néha a' ki-pökött matéria igen hasanlitt a' genyet-
tséghez, és még-is nem genyettség.

A' taknyos phtyisben gyakran a' más taknyos
folyások ítélők (*critici*), mint a' fejér folyás (*fluor
albus*), taknyos aranyer (*hæmorrhoides mucosæ*),
és az orfolyás (*fluxus narium*). Néha a' hofzszas
náthafolyás (*rheumatismus chronicus*) az egéiz phty-
silt meg-gyógyítja.

Jóllehet a' gyuladást (*stadium inflammationis*)
nem lehet mindenkor észre venni, hogy előrement,
de még-is az evesedésnek igyekezetei (*molimina
suppurat-onis*) magokat ki-jelentik a' mejnek görtsös
fészü ésívet, melly a' több környűlállásokkal egy-
gyü t jól k-mutattya, hogy már evesednek a' tüdők.

Ha a' tödő-tályog (*vomica*) hamar ki nem
fokad, és így a' genyettség belőlle a' lehellő gégen
majd ki-nem hajtatik, akkor semmit sem lehet se-
gíteni. Ha már az ilyen genyettség sokájig zár-
va marad a' tályogban, akkor nagyon meg-tsipó-
sedik, és ha azután a' vérbe bé-menyen, akkor
annál keményebb hidegléft okoz, mentől tsipősebb,
és bővebben vitetik a' vérbe. De ha az ilyen tá-
lyog hamar ki-fokad, és a' genyettség a' lehellő-
gégén mind ki-hajtatik, és semmi hidegletés nem
kövötkszik, az hurut múlik, az appetitus, es az
álmom meg-jön, akkor lehet remélni, hogy a' be-
teg meg-gyógyúl. De ha a' történetek a' tályog-
nak ki-fokodása után nem tsak nem gyengűlnek,
hanem inkább sullyosodnak, akkor az jelentődik,
hogy vagy szünetlen új genyettség tsinálódik, vagy

a' jelen való genyettség, és fekély tsipősedik, és gonofz indulatú kezd lenni.

Mikor a' tályog fel akar fokodni, akkor közönségesen szédelgés, gyötrődés, ájulás, reszketés az hajló tagokban, mint a' lábokban, 's kezekben, és valami köionös érzékenység a' meg-fulásiúl támad. Ha már ilyenkor úgy fokad-meg a' tályog, hogy a' genyettség a' mejnek uregibe öntődgyék, és *empyemát* tsinályon, akkor a' lehellés eleinten valamennyire meg-könnyöbbedik, de tsak hamar meg-int meg-nehezedik, sött még-nehezebb lesz, mint ez előtt vólt, és a' betegek valami nehézséget érznek az ágyék hátyán (*diaphragma*), nem tehetnek jól az hátakan, nem hajthattyák könnyen magokat előre, és ha még eddig semmi lopó hideglelés meg-nem jelent, akkor már most elő-áll, avagy ha jelen vólt akkor, már most meg-sulyosodik.

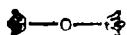
Ha az ilyen hideglelés már olyan sokájjig tartott, hogy a' beteg az ágyból fel ne kelhessen, szabadon 's könnyen pöki a' genyettséget, azonban valami gyengittő üresedések-is (*excretiones colliquativæ*) meg-jelennek, a' kezek meg-dagadnak, a' bőr nagyon izzad, az hasmenésre való erőlkedés gyakran alkalmatlankodik, 's végtire a' fosás-is elé-áll, az hajak hűlnak, akkor az halál közel vagon, és a' betegek meg-halnak vagy az erőnek el vez-tése miatt, vagy a' genyettségtől okoztatott meg-fulladáftól, vagy vérpökés által.

Ebben a' betegségben leg-inkább tsak abban az időben használhat az orvosi mesterség, mikor a' természet kezd az evesedésen (*suppuratio*) dolgozni. Ilyenkor tehát *elsőben* azokat az okokat el-kell távoztatni, a' mellyek a' mejben dugulásokat, és gyuladást tsinálnak; *másodszor* a' már kezdetben

lévő gyuladást hivesítő 's ofzlató orvoslással (*cura antiphlogistica*) kell gyógyítani, de még-is olly vigyázással, hogy a' betegnek ereje el-ne vesztzen.

Ha már a' genyettség meg-jelent, akkor csak a' természet, és a' jó diéta segíthet. Illyenkor leg-inkább a' genyettségnek ki-hajtására kell minden gondot fordítani. Mindent el-kell távoztatni, a' mi a' genyettségnek ki-hajtását akadályozná, és új gyuladást tsinálna. A' szalmiák (*sal ammoniacus*) illyenkor valami *demulcens decoctumban*, a' millyen a' szálepdecoctum, használhat úgy-is, mint *resolvens*, úgy-is, mint *expectorans*, úgy-is, mint *temperansa* az hideglelésnek. De gyakran ez-is igen nagy öfz-tón, és sokszor minden hathatós orvosság árt. A' *vomicának* fel fokozására semmi bátorságos mód még nem-találtatott.

Ha a' *vomica* az mej-hártyától (*pleura*), és a' tüdő hártyától (*membrana pulmonis*) formáltatik, akkor a' fájós helyen segíthet a' *fontanella*, avagy *setaceum*. Az *empyemában* használhat a' *paracentesi thoracis*, de még-is az-is siettetí az halált. A' fe-kélyek ellen jó a' szeltzer viz édes téjje!; a' *lichen*, és a' *polygala amara*. Estve lehet adni tsendesítő szereket Nro. 83. 84. 85. Nappal éljen ollyan orvosságokkal, a' millyenek le-irattak Nro. 89. 90. avagy Nro. 86. és 87. de igen gyakran ezek-is haszontalanak, sőt néha ártalmasok-is, jóllehet még-is, hogy valaha használtak. A' *kina*-is néha használ, máskor árt. Leg-rofszabb illyenkor a' *cura antiphlogistica*, mivel a' betegnek minden erejit el-veszi. A' *physis pituitosában* leg-többet tehet az orvos. Itt az *aër fixus*, és a' *kina* gyakran tsudához hasanló hasznat hajt.

PHTYSIS HEPATICA.

Mikor a májban fekély (*ulcus*) támad, akkor a beteg valami nyomást érez a jobb oldal-lágyban (*in hypochondrio dextro*), a bőr meg-sárgul, az appetitus, étel-eméltés, és hasmenés rendetlen. Az eöire ment okok - is segítik a ki-ánólast. A genyetség néha a tüdön ki-pököttetik, más-
kor pökés által semmi genyetség ki nem me-
nyen. Más útakan is ki-mehet a genyetség, ki-
vált az epe-tson (*ductus biliosus, cholochis*) a ti-
zenkét ujnyi bélbe, de bé-is szivattathatik a vérbe,
és más rész-ekre-is vitettethetik. Főképpen szokott
az ilyen genyetség menni a láb-ikrákra (*fura*),
és ott fekélyt csinál, de az ilyen fekélyek igen rit-
kán könnyöbbitik a nyavalyát, és könnyen gonosz
indulatúak lehetnek. A lehellés-is nehéz, az hu-
rut is, fojtogatás, és az okádásra való hajlandóság,
nagyon alkalmatlankodnak.

A *vomica* formáltathatik az has-hártyától (*peritonæum*), és a máj-hártyától (*membrana hepatis*),
és ki-felé valami daganatot csinálhat, mellyet tel-
lehet metteni. De a *vomicából* a genyetség az
hasnak üregibe-is bé-öntödhetik, és *ascites purulen-
tiss* csinálhat, 's azzal halált-is hoz.

PHTYSIS LIENALIS.

A Lépnek phtyfisiben a bal oldallágy (*hypochondrium sinistrum*) fel-dagad, és benne valami
érverés (*pulsatio*) éreztetik; a betegek a jobb
oldalakan nehezen fehetnek; közönségesen leg-
előbb a bal láb dagad meg; a betegek szomorúk,
és semmivel meg-nem elég-dnek. De ez a beteg-
ség-

éég sokkal ritkább a' többi phtyifiseknél, és ha a' g nyettség ki-felé a' bőrre nem vitethetik, akkor orvosihatalan.

PHTYSIS RENALIS.

A' Veséknek meg fekélyedését, a' közönséges fekélyt tsináló okakan kívül a' *calculusok*-is okozhatják. A' betegek nehézséget éreznek a' vékonyokban (*in regione lumbari*), és valami sibbadást, és el-alvást a' bal izombakban (*in crure*). A' genyettség pedig a' vizelletben magát meg-mutattya. Itten a' genyettséget gyengén vizeltető orvosságokkal lehet ki-hajtani, a' millyen kiváltképpen bé-adva az *aër fixus*, és kívül a' lágyító kötés. Ekképpen meg-gyógyul a' beteg, ha a' *calculus* nem okozta a' fekélyt, a' melly megint más gyuladást, és más evesedést tsinál.

PHTYSIS UTERINA.

A' Nádrának phtyisise a' közönséges okakon kívül meg-eshetik az igen gyakor öfzve-menéstől is. A' fekély igen könnyen gonofz indulatú, és carcinomós lesz, és többnyire késő a' segítség akkor, a' mikor azt a' betegek keresik. Itten szoktak venni tisztító, és demulcens fetskendezéseket friss *radix consolida major*-ból, *cicutá*-ból, és *scordium*-ból. Ha a' *phtyis* hófzvas taknyos folyásból vett eredetett, akkor használhatna az *aër fixus*-nak gőze a' nádra-hüvelybe töltseren botsátva.

PHTYSIS MESENTERICA.

A' Fodorháznak phtyissse származik közönségesen a' skrofulósus tsipósségból, és orvosolhatatlan, mivel a' genyettség az hasnak üregibe öntődik.

PHTYSIS INTESTINALIS.

A' beleknek fekélyei vagy mérgektől, vagy vérhaftól támadnak. Itten tsak a' *demulcens* orvosságok hajthattyák-ki a' genyettséget, és tsak azok-is akadályozhattyák-meg az új gyuladásokat. A' szalap-decoctum jó lehet.

A' FULLADÁS RÓL.

(*De Astinate.*)

A' *Fulladás* olly mejbeli nyavalya, mellynek leg-főbb jele a' *nehéz lélekzés*, mert az ilyen betegek nagy munkával, és gyötrődéssel lélekeznek, a' meg-fulladáástól szüntelen félnek, fel-nyitott szájjal, és ki tágosított or-jukokkal keresik a' levegő eget, az egész mejjeket, vállakat, és karakat, mikor lélekeznek, mozgattyák, és minden bélehelléskor valami sipolás, avagy herregés hallatik.

Mikor ez a' nyavalya igen kemény, akkor az ábrázat fel-dagad; az ajakok meg-szederjesednek, és meg-valtagodnak; a' szemek meg-veresednek, és ki-nyomódnak; az egész testen valami enyves ragadós izzadás üt-ki; a' külső tagok meg-húlnak; a' gyötrődés, és a' meg-fulladáástól való félelem feltébb nevededik.

A' pulsus ilyenkor gyakran hideglelés, egyenetlen és gyenge, néha pedig tellyes, és feszült, némellykor ki-is marad, és egyenetlen.

Ez a' nyavalya nem jár mindenkor huruttal, gyakran köhögnek a' betegek, de csak szárazon, és nagy fáradsággal; gyakran bővön-is pöknek.

A' Fulladás mindenkor felette veszedelmes, és gyakran orvosolhatatlan; néha szünetlen-is jelen vagyon, és estvénként mindenkor súlyosodik.

Vagynak betegek, a' kik nappal könnyen lélekeznek, de mihent le-feküsznek, és el-alusz-
nak, akkor mindgyárt ijesztő, és gyötrő álmokat látnak, hirtelen fel-ébrednek, az ágyból ki-ugra-
nak, az ablakot fel-nyittyák, hogy fris levegő-
eget kapjanak, és meg-ne fulladgyanak, és ekképpen magoknak könnyebbséget szereznek.

Ez a' nyavalya némely betegekre csak néha, és valami bizonyos időben, véletlenül, 's hirtelen jön; egynéhány óráig tart, 's azután megint elmúlik.

Valami a' lehellő gégét a' tüdőben vagy keményen öszve-húzza, öszve nyomja, vagy bé-dugja, és következendőképpen a' bé-és ki-lehellésre el-kerülhetetlenül szükséges levegő-égnek bé-és ki-menetelét meg-nehezíti, avagy meg-akadályoztattya, az mind ennek a' nyavalyának okat ad.

Azok, a' kiknek igen *gyenge*, avagy *felette* érzékeny *érző-inai* vagynak, és *görtsöket* gyakran *szenvednek*, ettől a' nyavalyától gyakran ostromoltatnak: Ilyenkor a' *torok* nagyon *öszve-húzódik*, és a' *bennrekedett levegő-ég* a' torokban valami *golyóbissá* válik, melly' miatt a' lélekezés meg-nehezedik, és a' beteg nagyon gyötrődik.

Ha már a' betegnek különös természetiből ki tudódik, hogy a' fulladás egyedül csak a' *görtök*-től származott, akkor mindigárt, mihent a' fulladás meg-jelenik, a' beteggel valami Spiritust Nro. 104. 105. 106. kell szagoltatni; lehet a' Nro. 105. avagy 106. le-irt szerekből egynéhány tseppeket-is egy kalán vízben bé-adni. Ha ezek nem-elegendők, akkor a' Nro. 107. fel-találándó orvosság közönségesen a' nyavalyának *ostromát* hamar el-úzi. Jó erős székfü-virág klystérek egy kevés nádméz-zel, és olajjal öszve-elegyítve itten különösen hasznosok, avagy ozok Nro. 76. 77.

Hogy pedig az ezután következő *ostromat*-is a' beteg el-kerülye, azért ilyen sokáig a' Nro. 73. avagy 218. le-irt pilulákkal. Ha ezek-is a' gyenge érző-inaknak erősítésire, és következőképpen a' görtöknek el-távoztatására elég erősek nem vólnának, akkor elegendő mértékben a' Nro. 70. 74. 75. készített szereket kell bé-adni.

Vagynak olly személyek - is, a' kik különben egésségeseknek lenni láttatnak, de mihent az idő meg-*nedvesedik*, avagy meg-*ködösedik*, akkor mindigárt *gyötrődnek*, és *nehezen lélekeznek*. Ennek gyakran a' *tüdőnek erőtlensége*, és *el-lúgyulása* való-ságos oka.

Illyenkor erősítő orvosságokat Nro. 86. 108. avagy ha ezek eleget nem használnak, erősebbeket Nro. 70. 74. 75. kell adni. Kiváltképpen pedig az ilyen betegeknek *hasznos tavaszjal*, és *nyárban hegyes* helyeken lakni, a' *hét a' levegő* ég fris, tiszta, 's erős, és a' testet vagy *lovaglással*, vagy más, de nem bádgyalzó mozgással gyakorolni.

Másoknál a' *tüdő* hirtelen *vérrel* meg-*telik*, és akkor *véresfulladás* támad; Ez könnyen meg-*esik* a' bőv *vérü* *személyeken*, ha nagyon meg-*haragusz-*nak, meg-*ijednek*, 's a' t. avagy ha a' *folyó arany-*er, a' *hószám*, a' *szülélt követő vér-folyás*, vagy is a' *gyermekúgy - folyás*, avagy az *orvér* hirtelen meg áll.

Ezek a' betegek az ágyban egészfzen el-erőtle-*nedve* feküsznek, felette nehezen lélekeznek; az *ábrázat*, és a' *szemek* veressek, 's ki-*dagadtak*; a' *kezek*, és a' *lábak* hidegek; a' *pulsus* egyenetlen, és el-*nyomattatott*.

Illyenkor gyakran csak egy *érvágás-is* az egész nyavalyát el-*úzi*; ha pedig az első *érvágás* eleget nem segítne, akkor megint eret kell *vágni* annyi-*szor*, a' *mennyiszor* *szükséges lesz*: Azonban a' be-*teg* igyék sok *vékonyító*, és *híveítő* italokat, mint a' *tüdő gyuladásban*; a' *klystérek* is hasznosok: a' *kezeket-is*, és a' *lábakat* meleg *posztókkal*, avagy ru-*hákkal dörgölni* kell.

Ha már ezekre a' beteg könnyen kezd lélek-*zeln*, akkor még egynéhány napokon olyan or-*vosságokkal* kell orvosolni, mint Nro. 11. 12. 39. hogy a' *teft* gyengén meg-*üresedgyék*; ha pedig mindgyárt kezdetben a' *vég-hurkának* *vér-erei* fel-*vólnának* *dagadva*, akkor az *érvágás* helyett jobb *vér-szívókat* az *arany erekre* tenni.

Szintén úgy történik azoknak-is, a' kiknek *eny-*ves és, *taknyos vérek* vagyon, mert a' *vérnek* *eny-*ves, és *taknyos része* a' *tüdőben* meg-*gyül*, és azután *hószszas taknyos fulladást* támaszt; az ilyen betegek igen sokat *köhögnek*, 's *gyötrődnek*, és némelly-*kor valami taknyos, sükeres matériát* bővön ki-*pöknek*.

Ebben az állapotban ofzlató, vékonyító, és pökiető, hashajtó, avagy vizeltető orvosságok Nro. 109. 110. 111. 112. 113. javosoltatnak.

Némelyek az ilyen betegek közül ezen orvosságoknak hoszfszas bé-vételek által gyakran szerentsésen, és tökéletesen meg-gyógyulnak; mások ellenben ezekre a' szerekre magokat egy darab ideig elég jól érzik, de a' gyötrő lélekzés, és a' mejnek herregése *ofstromként* megint hirtelen vízfza jön, és gyakran oly keményen, hogy valójában a' megfulladástól félni kellyen.

Az ilyen *ofstrom*' alatt az előbbeni szereket el-kell hagyni; és azok helyett a' betegnek fris levegő-eket kell szerezni, a' Nro. 107. avagy 114. le-irt szereket-is bé-kell adni. Ha pedig az ofstrom igen sokáig tartana, akkor ezen orvosságok mellett *hólyag-húzó* flastromot-is kell a' lábikrá a kötni, és izgató *klystért* bé-vetni.

Ha a' kemény ofstrom egyszer el-múlik, azután a' fellyebb javosolt orvosságokat megint elé kell venni, és az hólyag-húzó flastrommal tsinált sebet sokáig kell folytatni; Ekképpen változtatván az orvoslást kell a' beteggel tovább-is banni, mellyre azután az *ofstromok* ritkábban, 's gyengébben térnek vízfza, utólyára gyakran egészfen ki-is maradnak.

Még-is mindazonáltal a' beteg ekkor-is többire még erőtlen, és minden valamennyire keményebb 's tovább tartó mozgásra szív-dobogást érez, és nehezen lélekel.

Hogy tehát ezek á' körülállások-is egészfen meg-orvosoltassanak, azért a' beteg élyen a' Nro. 74. 75. le-irt szerekkel, és keressen tiszta mezei levegő-eket, 's magát gyenge mozgással gyakorolya.
Gyak-

Gyakran a' betegek arról panaszkodnak, hogy a' *fejéből* valami *tsipős*, és *vizes nedvesség* letelék szivárog, melly valami tsiklandazó hurutot, a' mejben kemény égést, gyötrő, és fullasztó lélekzést okoz.

Ebben az állapotban sok nyálas, lágyító italakat kell adni Nro. 40. 88. 's a' t. még pedig sokáig; sokkal hathatósobbak lesznek ezek az italok, ha harmad rész téjjel öszve-elegyitetnek. Ha ez a' *szivárgás* igen bőv, és szűnetlen jelen van, akkor az orvosságok mellett *hólyag-húzó* flastromat-is kell a' nyak-tsigára kötni.

Ha már a' tsipős nedvesség a' főből le-szivárog-ni meg-szűnik, és még-is valami tsiklandazó, száraz hurut még hátra maradna, akkor a' Nro. 80. 81. 82. 92. le-irt szerek bizonyosan használnak.

Gyakran a' *podágrának*, a' *köszvénynek*, avagy a' *náthafolyásnak* (*Rheumatismus*) *tsipős* nedvessége a' *mejbe* verődik, és azután *fulladást* okoz.

Az ilyen környülállásokban *vékonyító*, *lágyító*, és gyengén *vizeltesítő* orvosságokat Nro. 8. 13. 40. 46. 72. bőv mértékben kell adni mind addig, míg a' nyavalya meg-nem könnyebbedik: a' *külső részeket* pedig, a' mellyekben ez a' *mejbe* verődött tsipős matéria előbb vólt, mindgyárt *külső* szerekkel, és *hólyag-húzó* flastrommal úgy kell izgatni, hogy ez a' tsipős matéria rész szerént megint oda vízfza mennyen.

Midőn a' *fulladás* roszszul orvosoltatott, avagy vízfza-veretet *Rühtől* származik, akkor kimondhatatlanul használnak a' Nro. 49. le-irt *pillulák* a' Nro. 61. le-irt *herbathével* együtt, avagy valamellyik a' Nro 110. 115. 116. fel-találendő szerekből.

Lehet az ilyen betegeknek *lágyító*, *vékonyító*, és vért tisztító italakat-is sokáig adni Nro. 8. 45. 46.

72. Erre gyakran a' beteg bővön kezd pökni, és az egész nyavalya el-múlik.

Mind ebben, 's mind más állapotban, mikor a' fulladás a' tüdőben más helyről által vitetett tsipősségtől származik, a' karakra, avagy a' lábokra *fontánellát* tenni, és azt azután sokáig folytatni igen jó.

Gyakran a' fulladás a' tüdőnek *tályogjaitól*, avagy *kemény tsombítól* ered; ilyenkor a' betegek közönségesen szárazon, és sipólva hurutnak.

Ha tehát már ez az állapot az előre ment okokból, az előtt való, és a' jelen való történetekből kitudódik, akkor a' beteggel szintén úgy kell bánni, a' mint a' tüdő gyuladásnak hasanló állapottyában javasoltatott.

Gyakran a' fulladás a' gyomornak *terhétől*, avagy az hasnak *puffadásától* származik. Az első történetben segítenek az hánytató avagy a' laxáló szerek; a' másokban pedig hasznosok a' Nro. 117. 130. 160. kézfittetett orvosságok.

Annakokáért a' fulladó emberek arra mindenkör szorgalmason vigyázzanak, hogy a' gyomrok meg-ne terhelődgyék, avagy hogy nehéz eméztő 's puffasztó eledeleket ne egyenek, és hogy az hasok mindenkör nyitva legyen.

Ha a' fulladás igen sokáig, és keményen tart, akkor közönségesen orvosolhatatlan *mej-vizkorság* kövötkszik.

A' MEJ-VIZKORSÁGRÓL.

(*De Hydrope pectoris.*)

A' Mej-vizkorság akkor támad, a' mikor a' mejnek vagy tsak egyik, vagy mind a' két üregiben-is valami vizes nedvesség öfzve-gyúl.

Ezt

Ezt a nyavalyát kezdetben ritkán lehet meg-
es-
mérni; közönségesen csak lopva, tapasztalhatatlanul, és igen lassan tsúfz-bé, és végre a' mikor magát ki-mutattya, akkor már többire felette meg-rögzött, és igen sokszor gyógyíthatatlan, kivált ha egyszer'smind a' tüdőben-is valami hiba vagyon.

Ha valaki, midőn bőven, és az egész teltiben izzad, magát hirtelen meg-hivesíti, és az izzadást hirtelen vízfűza-veri, akkor gyakran mej-víz-korságba esik, de még-is a' mej-víz-korság leg-gyakrabban a' tüdőnek, vagy a' mejnek hosszúzas nyavalyáit követi.

A' *mej-víz-korságban* fekvő betegek szűnetlen szárazon köhéntselnék, avagy ha valamit ki-pöknek-is, az még is csak vizes, és habos; ha sokáig, avagy valamennyire keményen beszéllnek; ha valamennyire tovább sétálnak, vagy ha csak kitsin magosságra-is fel-hágnak, avagy valami más nevezetes mozgást tesznek, akkor a' lélekzés mindgyárt el-áll, és azért az el-kezdettt környűállásokban tovább nem haladhatnak; soha méllyen, és szabadon bé-nem lehellhetnek; szintén úgy néznek-ki, 's úgy-is lélekezelnék szűnetlen, mint a' sok futás, avagy kemény mozgás által egészfzen el-bűdgyatt emberek; ha le-fekűsznek, és alunni kezdnek akkor hamar és hirtelen fullasztó gyötrődésbe esnek, fel-ébrednek, gyorsan fel-kelnek, az ablakot ki nyittyák, levegő-egyet, és enyhülést keresnek; és ha a' mejnek mind a' két üregiben sok víz vagyon, akkor soha egyenesen nem fekkhetnek, hanem űlni, avagy a' fejeket, és a' mejeket magossabban, mintsen szokások vólt, helyheztetni kényszeritetnek; ha pedig a' víz a' mejnek csak az egyik üregiben gyűlt; akkor a' beteg ódalán elég könnyen fekkűsznek,

de ha az egészséges oldalra fordulnak, akkor mindigárt valami gyötrődés, és kemény hurut támad; Néha az ilyen betegeknek a' lábok meg-dagad, és akkor a' lélekzés nagyon meg - könnyöbedik, de ha ez a' dagadás megint el-apad, akkor mindigárt a' lélekzés-is meg-nehezedik; némelykor a' karak vagy különösön, vagy mind a' ketten-is egyszer'smind fel-dagadnak, gyakran el-is lágyúlnak, érzéketlenek, avagy ízél-tettek is lesznek; néha a' mejben a' viz lotsog, és ha az ilyen betegek egyenesen fel-álnak, akkor az ágyé-...ártyában valami nehéz terhet, és feszüléit érznek; az oldalagyok fel-dagadnak, és az egész has fel-emelkedik, kivált a' felső felén; ilyenkor a' lélekzés könnyöb, de azonban a' hátban, és a' mej-tablának az alsó végén valami feszítő fájdalom támad; gyakran a' beteg, midőn áll, a' mejnek közepén valami fel-felé ható nyilalló, avagy keményen feszítő fájdalmat érez, és azonban roszszül leiz, mintha el-akarna ájulni, avagy a' szív-refzketni kezd, és a' pulsus el-tűnik.

Ebben a' nyavalyában a' beteg többire mindenkor keveset vizellik; a' vizellet tiszta, és vizes; néha zavaros-is, és valami egyenetlen veres seprőt szalitt az edénynek fenekére.

A' pulsus igen sokszor gyenge, kitsin, egyenetlen, és ki-maradó; néha az egyik karan elég erős és egyenlő, a' másikan pedig gyenge, és egyenetlen.

Mikor a' nyavalya még nagyon meg-nem gyökerezet, és a' tüdőben semmi hiba nintsen, akkor igen sokszor a' pulsus erős, szabad; egyenlő, és egészséges.

Az *izzasztó* szerek a' mej-vízkorságban hamar, és elegendő könnyöbbséget *ritkán* szereznek, annakokáért, ha az erő jó, minden második avagy harmadik nap valami erős *laxatívát* Nro. 42. 43. 47. 110. kell bé-adni; a' köz időben pedig *vizeltető* szerek Nro. 71. 72. 79. 89. 113. 118. 119. jövოსoltatnak.

Ha ezen szerek által a' testből sok víz ki-takarodik, és a' lélekezés lassan-lassan meg-könnyöbbedik, akkor ezekkel az orvosságokkal tovább-is kell a' beteget éltetni, de még-is ha a' beteg tapasztalhatóképpen jobban lesz, akkor a' laxatívát ritkábban kell elé-venni.

Gyakran ezek az hashajtó szerek sok vizet hajtnak ugyan ki, de azonban még-is a' lélekezés meg-nem könnyöbbedik; a' beteg a' mejjiben valami égést, gyötrődést, és száradást érez; az hurut-is neveddik; az erő pedig fogy.

Ebben az állapotban az hashajtó szereket el-kell hagyni, és csak egyedül a' vizeltető orvosságokkal kell orvosolni.

Ha ezek-is semmit sem könnyöbbitnek, akkor közel vagon az halál, nintsen-is egyéb semmi hátra, hanem csak a' *mejnek ki-mettzése*, mellyel sokáig várni nem kell, mivel az-is nem sokat használ, ha már a' beteg felette erőtlen, és a' nyavalya maga keménységiben már igen sokáig tartott; akkor sem használ semmit a' *mejnek ki-mettzése*, a' mikor a' vízkorság, a' tüdőnek valami hibájától eredt.

Azoknak, a' kiknek lélekezések akkor meg-könnyöbbedik, a' mikor a' lábok fel-dagadnak, gyakran igen hasznos a' meg-dagadott lábakot napjában

egyszer, vagy kétszer meg gyújtatt éget borral párolni, és erőssen meg-izzasztani.

Erre a' párolásra néha mindgyárt kezdetben a' daganat hirtelen el-vész, és azonban a' beteg nagyobbán láttzik gyötrődni, és a' mejjiben izorulni, de azért még-is ezt az orvoslást el-nem kell hagyni, hanem egynéhány napokon egymás után kell folytatni, mert eképpen gyakran nagy könnyöbség szereztetik, némellyek egé zfszen meg is gyógyulnak.

Ezeket a' daganatokat jó kimenetellel lehet meg-is köppölyezni, avagy a' karakon, és lábakon *folyó-sebet* (*fontanella*) csinálni.

A' mejnek inas-húsán (*musculus*), jó méllyen keresztül vont, és sokáig folyásban tartatott *sínór-is* néha sokat használt.

A' SZÍV-DOBOGÁSRÓL.

(*De Palpitatione Cordis.*)

Ha a' szív gyorsabban, és keményebben vér, mintsem természet szerént verni izokott, és ha a' betegnek gyötrődést, bádgyadást, és a' maga munkálkodásában valami akadályt okoz, akkor ez az állapot *Szív-Dobogásnak* neveztetik.

A' *böv vérfolyások*, avagy más *mértékelt n üvesedések után*, mellyek által a' test a' szükséges nedvességektől meg-fosztatik, és kövöckezendőképpen felette el-erőtlenedik; gyakran a' kemény forró, és hosszúas nyavalyák' után-is olly *gyengeség* támad, hogy a' *szív* a' testnek, vagy az elmének leg-kissebb mozdulására-is igen keményen kezd verni, és a' beteget megint újra el-bádgyasztja, melly' miatt az egészség helyre nem áthat.

Már ebben az állapotban, mivel a' testnek nedvességei ki-folytak, 's el-togytak, azért rozfszul tselekednők valaki, ha hevítő italok, avagy sok fűszerfzamos ételek által a' beteget erősíteni akarná.

Kezdetben csak azon kell igyekezni, hogy tápláló levesek, tejes italok, főtt árpa, zab, avagy ziskása-lév által a' test tápláltassék, és a' nedvességek szaporodgyanak; a' beteg magát tsendesesen tartsa, és sokat alugyélk: Ha azután már egyszer a' test nedvességekkel megint meg-telik, akkor a' beteg egy kevés bort ihatik, fűszerfzamos ételt-is ehetik; szép időben ki-is mehet sétálni, avagy kotsizni; leg-hafznasobb tiszta mezei levegő-égben ló-hátan tsendesesen sétálni, és minden munkás gondolkodást, 's szorgalmatosságot azonban el-távoztatni. Ezen egyes, de még-is bátorságos mód által az ilyen betegek gyakran csak hamar fel-épülnek

Ha pedig ezek után-is a' szív-dobogás még megmaradna; a' beteg-is még nagyon gyenge vóna, és az ételt nem igen kívánná, akkor lehet erősítő szereket Nro. 70. 74. 75. adni.

A' görtseket gyakran *szenedő Férfiaknál*, és *Afszonyi személyeknél* gyakran hirtelen felette kemény, és hofzszas szív-dobogás támad, melly egyedül csak a' görtsektől, többire valami haragból; ijedésből, félelemből, öröm, vagy más, csak gyenge elme indulatból-is, véfzen eredetet. Ebben az állapotban görtse-ellen való orvosságok Nro. 23. 92. 106. 107. 114. jivosoltatnak.

Az ilyen szív-dobogás gyenge, és külömbben ártatlan okból-is gyakran megint elé-kerül: Ennek el-távoztatására sokáig kell élni a' Nro. 73.-s a' t. le-irt szerekkel.

Ha pedig már az *érző-inak* igen gyengék vólnának, és azért az eddig jovosolt orvosságok eleget nem használnának, akkor egyet a' Nro. 70. 74. 75. le irt szerekből meg-kell próbálni.

Néha a' szív-dobogás a' *vérnek bővségétől* származik: Itten a' betegnek erejéhez szabattatott *érvágás* leg-bizonyosabb orvosság; ha erre a' szív dobogni meg-nem szűnne, akkor egy darabig hívesítő, vért-vékonyító, és gyenge has-hajtó orvosságokkal Nro. 9. 11. 12. 39. 45. 121. kell a' beteget éltetni.

Hasanlóképpen kell akkor-is orvosolni, a' mikor a' *szív-dobogás* vagy a' meg-rekedett *arany-értől*, vagy a' benn-maradott *hó-számtól* származik.

Gyakran az egyébképpen egészséges emberek-nél-is, a' felette kemény, és hirtelen történt *elméindulatok* után mindgyárt rendkívül való, és erősen gyötrő *szív-dobogás* támad, melly gyakran ájult is okoz. Ha az ilyen betegek nyugodalmosan maradnak, és a' fel-háborodott elméjeket le-tsendesítik, akkor az egész nyavalya többire mindenkor magától el-múlik.

Még-is mindazonáltal ha a' szív-dobogás erre meg-nem szűnne, és ha azonban a' beteg forró, a' pulsus pedig teli, és feszült vólna, akkor mindgyárt eret kell vágni, klystért-is kell bé-vetni, és olyan orvosságokat, a' millyenek Nro. 1. 2. 7. 9. 12. vagyának, kell bé-adni.

Ha ezek elégtelenek, és ha a' betegek álmatlanak-is, és nyughatatlanak, akkor minden második órában egy kávéfűndsiaival kell bé-adni a' 41. le irt orvosságból, avagy annak helyette Nro. 92. 93. kell elé-venni. Ekképpen gyakran tökéletesen el-múlik a' szív-dobogás.

Ha az eddig javosolt orvosságok semmit sem használnak; ha azonban a' pulsus egyenetlen, és félben-hagyó; ha a' szív-dobogás minden mozgás után nevededik, és a' beteget nagyon gyötri, 's ha majd meg-fullaszttya; akkor közönségesen vagy a' szívnek üregiben *vérpalánt* (*Polypus*) vagyon, vagy a' *szív*, avagy a' szívnek *nagy edényei*, természet felet *ki-tágasodtak*.

Ez az állapot tellettéb veszedelmes, és ha mindgyárt kezdetben meg-nem gyógyittatik, mindenkor orvosolhatatlan.

Az ilyen betegek nagy tsendességben maradgyanak, magokon gyakran eret vágassanak, hogy a' vér a' szívre igen sebbesen ne folyhassan; azon fellyül minden harmadik órában a' Nro. 12. le-irt-orvosságból egy kalánnal vegyenek bé, és mindenkor réá egy vagy két kávé s findsiával igyanak a' Nro. 45. fel-találándó italból, avagy ez helyet mást vegyen Nro. 121.

Ha ezekre a' szív-dobogás szűnik, akkor lehet egészséget remélni, de még-is az orvosságokkal még sokáig kell élni, és ha színtén már a' nyavalya e-gészfzen meg gyógyultnak lenni láttatnék-is, még-is a' beteg minden erős mozgást, és munkálkodást el-kerülyen.

Ha pedig a' szív dobogás semmit sem gyengül, akkor a' nyavalya gyógyithatatlan; egyedül is csak a' történeteket kell ilyenkor enyhíteni, hogy a' beteg a' nyavalyát könnyöbben szenvedhesse.

A' fellyebb javosolt vért-vékonyító orvosságokat ekkor-is lehet szűnetlen bé-adni; mihent pedig a' szív-dobogás megint sullyosodik, a' pulsus tellyesedik, a' gyötrődés örögbedik, akkor mindgyárt

minden halasztás nélkül eret kell vágni: Mivel pedig ebben az állapotban ér gyakran vágatódik, azért egyszerre soha sok vért ki-nem kell bocsátani, hanem mindenkor éppen csak annyit kell ki-venni, a' mennyire a' környülállások meg-könnyöbbednek.

Ha a' beteg a' gyötrődéstől, és a' szív-dobogástól nem alhatna, akkor minden estve álmositani kell Nro. 41. 84. 85. Lehet nappal-is tsendesíteni, Nro. 82. 92. 126. 127. ha a' gyötrődés, és a' szív-dobogás sokáig tart, és kemény, és ha egyszer'smind a' fellyebb jovosolt orvosságok a' nyavalyát nem enyhítik.

Ekképpen kell azokat-is orvosolni, a' kik kemény mozgás után, avagy valami külső erőszakos okból, dőlésből, esésből, emelésből, felhágásból, 's a' t. kemény, 's hófázás szív-dobogásba esnek.

Az ilyen okok, és a' belőlek következőt környülállások mindenkor gondolatra méltók, mert igen sokszor vagy *szív* vagy *élet-er* ki-tágulást (*aneurisma*) okoznak, és ha szintén kezdetben a' nyavalya igen súlyos nem volna-is, még-is a' gondatlanság', avagy az reffség' miatt hamar gyógyíthatatlanná válhatik.

Annakokáért igen rofszúl tselekednek az ilyen betegek; ha azonnal mindgyárt magokat tsendesesen nem tartják, és az ilyen tsekélysegeket megvetvén, az orvosnak tanátsát nem követik.

AZ HURUTRÓL, VAGY NÁTHÁRÓL.

(*De Tussi, seu Catarrho.*)

A' Nátha közönségesen valami *or-folyással* (*Coriza*) kezdődik; a' főben valami tompa nyomó

mó fájdalom tapasztaltatik; a' beteg az orrán valamennyire nehezen lélekel, és igen sokszor ptrüsz-szent, az orból valami tsipős vizes nedvesség foly, melly gyakran a' torokban, és a' mejben valami égést, és gyötrődést okoz; végre a' beteg hurutni kezd, és azonban meg-bádgyad, 's gyakran valami futó borzadást érez; a' bádgyadás, és az hurut közönségesen estve nevedednek, a' pulsus többire mindenkor hól többet, 's hól kevesebbet, hideg-lélős; néha a' szomjúság-is nagy; és a' beteg az éalt utálya.

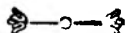
Ez a' nyavalya leg gyakrabban a' testnek meg-hidegülésitől származik, kivált ha az üdő hirtelen meg-hidegszik, avagy a' levegő-ég ködös, és hideg.

Jóllehet az *hurut* alkalmatlanobbnak, mintsem veszedelmesnek lenni *láttatik*, még-is mindazonáltal ha nem orvosoltatik, vagy *tüdő-gyuladást*, vagy valami más *hosszas tüdő-nyavalyút*, vagy végre orvosolhatatlan *tüdő-rothadást*, vagy *el-sarvadást*, száradást okozhat.

Ha valami *hideg*, kivált jéggel meg-hidegített *italtól* a' mej *szorúlni*, és a' beteg *köhöntselni* kezd, melly nyárban azoknál gyakran meg-történik, a' kik a' testnek kemény mozgása által nagyon meghevültek, és azonban hideg italt isznak, akkor az *hurut*, ha nem nagy-is, még is *orvoslást* kíván, mivel gyakran igen könnyen *tüdő-gyuladássá* válik.

Minden hurutban, kivált ha kemény, és ha a' beteg nagy bádgyadást, és gyakor borzadást érez, igen hasznos nyugodni, az hideget el-távoz-tatni, és sok melegoflató, és lágyító italakat in-nya Nro. 8. 13. 40. 88.

Erre közönségesen mind a' toroknak, mind a' mejnek égése hamar el-múlik; az orból folyó tsi-
pős

pös viz-is azonban meg-fzelidül, és meg-sűrűedik; és azután könnyöbbitő pökés következik, melyre az hurut csak hamar ki-marad.

Néha az hurut valami kemény hidegleléssel edgyutt vagyon; a' betegek nagyon szomjúhozna, nagy forróságot, és mej-izorúlást, 's nehézséget éreznek.

Ebben az állapotban az érvágás szükséges, még pedig gyakran elé-véve, ha a' pulsus felzúlve, és a' nejj izorúlva, 's terhelve marad.

Illyenkor a' lágyító italok mellet napjában háromszor, avagy négyszer a' Nro. 1. le-irt port-is bé-kell adni, avagy az helyett a' Nro. 32. készített mixturát kell elé-venni.

Ha már egyfzer a' beteg pökni kezd, és ha a' ki-pökött turha igen sűrű, avagy ha a' betegnek a' mejje hereg, 's a' pökésre elég ereje nintsen, akkor a' Nro. 33. avagy 34. le-irt szert kell bé-adni.

Ha az éjtzaka a' kemény hurut miatt nyughatatlan vólna, akkor estve nyugtató orvosságot kell adni Nro. 83. 84. 85.

Néha a' náthás ember hideg levegő-égre kimenyen, és azonnal mindgyárt hirtelen hurutni megfzúnik, 's azután azt gondolja, hogy már egétzsen meg-gyógyult.

De híjában hizelkedik magának, mert ez a' könnyöbség tsalard; az hurut csak hamar megint sokkal keményebben vízfza-tér, és azután sokkal tovább-is tart.

Ha az hurut vízfza-nem-jön, akkor a' turha a' tüdőben gyakran meg-sűrűedik, és meg-keményedik, és azután mej-izorúlást, tüdő-fulladás, avagy mej-víz-korságot okoz.

Annakokáért mindenkor okosabban tselekedünk, ha a' kitsinynek tettző nyavalyákban-is magunkra vigyázunk, őket békességes türéssel viseljük, 's orvosolyuk, és töllek tökéletesen meg - menekni igyekezzünk.

Mikor az hurut valami más nyavalyával öfzve-foglaltatik, akkor a' történetek ő általa súlyosodnak.

R A U C E D O.

A' Rekedés majd mindenkor más betegségnek története (*symptoma*), a' mint tapasztyuk a' catharusban, phtysisben, forró hideglelésben, és az hystericus görtsőkben.

Származik még ezeken kívül a' nagy és hofzszú befzdőtől, kiáltozástól, énekléstől, sok borivástól, és az hidegnek, és melegnek hirtelen változásaitól, és a' lehellő gégének fejében lévő ikráshúsoknak (*glandulae*) meg-dugulásoktól, mert az ilyen környülállásokban el - vész a' szózatra szükséges gyors-erő (*elasticitas*) a' lehellő gégének fejiben belől, ahól a' levegő a' tüdőből ki-jön, 's bé-menyen.

A' phtysisben, és a' forró hideglelésekben mindenkor vezedelmes, és halált jelentő symptoma, ha nem támad új meg - hivesedéstől, és catharrhustól.

A' hofzszas rekedésben (*raucedo chronica*), melly éppen csak a' lehellő gégének meg-dugult ikráshúsaitól származik, sietni kell az orvoslással, mert külömbben igen könnyen *phtysis trachealis* le'z belőlle. Leg-inkább itten a' tsipősségnek természetire kell igazítani az orvoslást, és mesterséges

ges fekélyeket kell csinálni, azonban az el-öfzetást *antispasmodicumokkal* kell segíteni.

Hafznos az okoknak el-távoztatása után a' meleg gőzeket a' torokba botsáttani; sok lágyított és gyengén gőzöltető orvosságokat lágy melegen innya. Néha hafznál az izzasztó-is. De a' beteg magát meleg levegőben tartsa. Láttatott olyan ember-is, a' ki h'ltig meg-tartatta a' rekedést; de ilyenkor orvosolhatatlan helybéli hibák az okok.

A' FULLASZTÓ HURUTRÓL.

(*De Tussi Convulsiva.*)

A' *Fullasztó* hurut igen gonosz, és veszedelmes nyavalya; leg-inkább csak *gyermekeket*, és nevedékeny ifiakat, *ritkábban meg-állapodott idejű embereket ostromol.*

Leg gyakrabban tavaszszal, és őzszel tapasztalattik; igen sokszor egy helységben egyszerre 's hirtelen sok személyeket elé-fog: ilyenkor *járavány*, és gyakran *ragadás-is.*

Ha hólyagos, avagy veres himlőben, és fűjövésben kénlódó gyermekekre esik, akkor a' veszedelem annál nagyobb.

A' *Fullasztó* hurut kezdetben a' más közönséges hurutról tapasztalhatóképpen nem különbözik, és így gyakran sokáig, két vagy három hétig-is el-tart, és mikor már azt gondo'yuk, hogy az hurut majd el-múlik, gyakran elsőben még csak akkor kezdődik a' nehéz lélekezés; az hideg-lelős pulsus, és a' mej-szorulás.

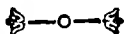
Ez a' nyavalya a' betegeket közönségesen ostromonként gyötri; az az: ezek a' betegek egy, két, avagy

avagy három óráig-is csendesen, és jól vapynak; végre pedig a' mejben, és a' torokban valami izorító 's gyötrő fel-forrást, és tsiklandozást éreznek; gyakran a' ízívnek vermetskéje fájdalmason ö zve- húzódik, a' betegek meg-ijednek, és te'lyes te- hetségeekkel azon igyekeznek ugyan, hogy a' közö- litő hurutát meg-akadályoztassák, de meg-is sokáig ellent nem állhatnak, és szünetlen köhéntsélnék; utólyára minden erőszakkal, és *szauár kúráshoz használó hangú pihekedéssel* vesznek lélekzetett, mindgyárt reá addig hurutnak, míg a' lélekzet e- gő'zösen ki-marad, azután megint nagy gyötrő- déssel, mint a' fulladók, lélekzetett vesznek; így tart ez fel-váltva gyakran sok minutá-ig, néha fél, avagy egész óráig-is, míg a' betegek egészién el-bádogyadnak, és az ostrom el-múlik.

Az ilyen ostromok alatt többire mindenkor, a' mejben valami szorongató, 's gyötrő beregés hal- latik; az ábrázat fel-dagad, és eleint meg-pirosso- dik, azután pedig setét kék lesz, vagy-is inkább meg-szederjesedik; a' szemek ki-düllednek; a' mej- szorulás, és a' gyötrődés felette nagyon meg-ne- vekedik; a' nyelv a' szájból megszíze ki-taszítóeik; a' leg-külsőbb tagok meg-hűlnek; a' pulsus el-vész; és a' betegek minden szempillantatban majd-meg fulladnak: Gyakran a' vér az orran, és a' szájján ki-üt; gyakran valami sűrű taknyos matéria a' gyomorból okadás által bőven ki-vetődik, és azu- tán csak hamar el-múlik az ostrom.

Ezek az ostromok, a' magok rendes idejeket a' vizsza térésben gyakran tökéletesen meg - tar- tyák.

Mentől gyakrabban, mentől hamarébb, mentől keményebben vizsza térnek, és mentől tovább tar- tanak, annál nagyobb a' veszedelem Ez

Ez a' nyavalya közönségesen két, gyakran három hólnapig-is, avagy tovább-is el-tart, kivált ha kezdetben nem orvosoltatatt, avagy ha a' beteg az orvosságot bé-nem akarta venni.

Az orvoslásban leg-inkább a' történeteknek keménységekre kell vigyázni, azért-is ha a' lélekzés nehéz; ha a' mej szűnetlen, kiváltképpen pedig az köhögés közben herreg; és ha azonban valami sűrű matéria pöködik-ki, akkor a' tüdő sűrű turhával, vagy-is taknyos nedvességgel teli legyen.

Illyenkor a' taknyot, avagy a' turhát fel-vágó, meg-vékonyító, és ki-pöktető orvosságok Nro. 8. 32. 33. 34. 122. 123 minnyájon hasznasok.

Mivel pedig az illyen betegek sok taknyot nyelnek-le, avagy mivel a' taknyos nedvességek illyenkor a' gyomorban, és a' belekben azonkívül-is meggyűlnek, és ezt az hurutott vagy okozzák, vagy leg-alább súlyosittják, azért minden második, vagy harmadik nap hashajtó szert, még pedig *meg-nőtt* személyeknek a' Nro. 4. 5. 14. 38. le-irt szerekből valamelyiket; a' *gyermeknek* pedig a' Nro. 124. avagy 125. kézítetett orvosságot kell bé-adni.

Az sem árt semmit, ha az illyen betegek a' fellyebb jovosolt szerekre Nro. 34. 122. 123. o-kádnak, mert az által gyakran sok taknyos matériát vetnek ki, és azután magokat könnyöbben érzik.

Igy kell ebben az állapotban a' beteget orvosolni mind addig, míg a' takony meg-kevesedik, avagy a' testből egészízen ki-takarodik.

Ha a' takonynak ki-takaradása után az hurut éjtzakánként felette kemény volna, és a' beteget alunni nem hagyná, akkor minden este tsendesítő orvosságot kell adni.

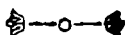
Szintén ilyen tsendesítő orvosságok kívántatnak nappal-is, ha a' takony egyfzer már meg-higul, vékonyúl, 's nagyon meg-kevesedik, és ha az hurut többire csak *gorssös* ölzve-húzásoktól függ: azért-is, mihent észre-vétetődik, hogy az hurutnak ostroma közelit, akkor minden fertály, avagy fél órában egy, vagy két kalánnal kell bé-adni a' Nro. 82. avagy 126. 127. le-irt orvosságból. Ez által gyakran nagy könnyöbtség szerződik; gyakran az közelítő hurut-is egészlzen el-nyomtattik, 's el-fordittatik.

Mihent pedig az ostromnak ideje el-múlik, és ha megint a' tüdőben, a' gyomorban, avagy a' belekben valami taknyos nedvességek jelen lenni tapasztaltatnak, akkor az ostromak közt lévő szabad tüdőben a' fellyebb jovosolt taknyot vékonyító, és ki pöktető orvosságokat kell megint elévenni.

Ha pedig az fullasztó hurut nem annyira a' takonytól, hanem inkább a' *vérnek bőségetől* függne, akkor eret kell vágni egyfzer, avagy többfzer-is, ha a' betegnek ereje meg-engedi, és a' környü állások kívanni fogják, de mindazonáltal a' gyakor érvágás által a' beteg meg-ne eröclenedgyék, mert akkor az érvágás a' fullasztó hurutot sullyosítaná: Az érvágás mellet ebben az állapotban olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek Nro. 2. 6. 8 32. 33. vagnak.

Gyakran azoknál-is szükséges az érvágás, a' kiknek igen sok vérek nintsen, avagy leg-alább szükséges a' fülnek töveire vér-szipókat tenni, ha az hurut olly kemény, hogy a' tüdőben könnyen valamit el-szakaszthatna, avagy meg-gyulaszthatna, avagy ha a' tsendesítő szerek semmit sem akarnának segiteni.

Néha

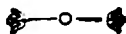
Néha a' fullasztó hurut mindenkor csak száraz, hangzó, és fájdalmas; a' testben sem sok vér, sem taknyosság nem tapasztaltatik; ebben az állapotban leg-inkább használnak a' lágyító, nyálos, olajos, nedvesítő, és gyengén tsendesítő szerek Nro. 40. 41. 80. 81. 88. 188. Ha azonban az has eléggé nyitva nintsen, akkor gyenge klystércekkal ki kell nyitani.

Mikor a' fullasztó hurutnak ostroma felette kemény, igen sokáig tart, és a' beteget majd megfojttya, akkor gyakran nagyon és hirtelen lehet a' nyavalyát meg-könnyöbbiteni, ha az hátnak az a' része, a' hól az ágyék-gerintzek kezdődnek, ököl-lel gyakran, és tsendesen útegettetik, és az által az ágyék hártya (*Diaphragma*), és a' tüdő más mozgásra izgattatik.

Gyakran semmiféle orvoslás nem használ; a' fullasztó hurut maga keménységiben csak meg marad: Illyenkor néha a' Nro. 270. 275. le-irt szerek jól szolgálnak, és hamar könnyöbbitnek.

A' Nro 275. le-irt orvosság leg-inkább azoknak a' gyermekeknek hasznos, a' mellyek a' fullasztó hurutan kívül *ánghai nyavalyában*-is (*Rachitis*) vagynak, a' kiknek mirigyei vagy-is inkább ikrás-húsai (*glandulae*) különbféle részein a' testnek egyszersmind meg-is keményedtek.

Ha pedig a' fullasztó hurutnak ostroma minden nap valami bizonyos órában meg-jelenik, kiváltképpen pedig ha a' betegek az *ostrom előtt* valamenyire mindenkor *meg-borzadnak*, avagy ha az hurutnak ostroma után valami *zavaros vizelletett* bortsát-nak, melly csak hamar valami *tégla forma seprőt* szállit az *edény fenekére*, akkor a' *kina-héj* Nro. 70. 150. 's a' t. leg-bizonyosobban segít.

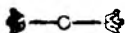
C O R Y Z A.

Ha az ornak ikráshúsaiban valami vérsavós nedvességek meg-rekednek, akkor a' betegség *Coryzának* neveztetik. Néha valami tsipós vékony nedvesség foly az orból; máskor semmi sem foly, de az orrak bé-dugúlnak, és a' betegek nehezen lehellnek az orrakan. A' tsipós vékony nedvesség lassan lassan meg-sűrűedik, meg-szelidül, és a' maga ki-folyásával a' beteget meg-gyógyítja.

Ez az orfolyás, vagy or-nátha néha hidegleléssel, néha ellenben hideglelés nélkül jár. Ahól nints hideglelés, és a' nátha nedves, ott az orvoslást a' természet el-végzi. Ha semmi sem foly az orból, akkor töltés által az orrat meleg víz gőzzel párolni kell.

De ahól hideglelés vagyon, ott az hidegleléshez szabatik az orvoslás. A' nagyon gyuladó dispositionál jovosoltatik a' rendes *metho.us antiphogistica*, és ekkor nagyon ártana az a' bal vélekedés, hogy a' náthában soha sem kell eret vágni. Hanem az csak ugyan még-is igaz, hogy, ha az hideglelés gyenge, és a' mej egészben szabad, akkor a' lágyító és gőzelterő orvosságok elegendők. Az érvágás után a' gyuladó dispositioban leg-jobb a' *mixtura diaphoretica* (pag. 81.) mivel az gőzölteti, és még-is meg-nem hevitti a' teltet.

Néha együtt vagyon ezzel a' betegséggel valami epés izzap-is, melyet úgy kell orvosolni, a' mint a' tiszta epés hideglelésben mondatott az 55. lapon. A' rothatt hideglelésekben nem sokat jelent a' nátha.

ANGINA CATHARRHALIS.

A' náthás torokfájás éppen úgy orvosoltatik, a' mint a' nátha nélkül való torok gyuladásban, 's torokfájásban mondatott.

TUSSIS CATHARRHALIS.

Ezen a' betegségen az a' tüdőnátha értetődik, a' mellyben semmi gyuladás nintsen. Itten az orvoslást maga a' természet elvégzi; még-is mindazonáltal a' lágyító meleg gőzek, és sok lágymeleget italok *oxymellel*, és *nitrummal* nagyon segíttik az orvoslást, és ha ezekre-is engedetlen volna, akkor az *opium* leg-jobb orvosság.

Az hurutról, és nátháról fellyebb elegendő tanítás adatott ugyan, de még-is itt nem lesz haszontalan beszéd, ha még valamit a' nátháról eladunk.

A' náthának, közönségesen vévén, nagy hasonlatossága vagon a' *rheumatismussal*, és azért a' *rheumatismus* náthafolyásnak-is neveztetik.

Ha valami vérsavós (*serofus*) tsipős nedvesség meg-gyúl, 's meg-reked az ornak, a' szájnak, a' toroknak, és a' tüdőknék ikráshúsaiban (*glandulae*), akkor az a' betegség, a' melly abból támad, náthának (*catharrhus*) neveztetik.

Az ilyen catharrhusok közönségesen valami gyenge gyuladással, és gyakran fájdalommal-is ösze vagnak foglalva; de még-is az ilyen gyuladások nem olly hajlandók az evesedésre, mint a' *phlegmone*.

Okat ad ennek a' náthának valami tsipóosság (*acrimonia*), melly főképpen a' viz edényeket (*vassa lymphatica*), és az ikráshúsokat meg-szálya; és

ott a' nedvességeket öszve folytattya, melly nedvességek eleinten higak, és tsipősek, de azután meg-sűrűednek, és meg-szelidülnek.

Ez a' tsipősség igen sokszor *masma epidemicum*, és ragadós; de még-is arra, hogy ártsan, mindenkör a' testben valami különös dispositio kívántatik. A' gyenge, és érzékeny testek, mellyek rheumaticus tsipősséget magokban tartanak, náthát főképpen szenvednek.

A' náthák néha hidegleléssel, néha pedig hideglelés nélkül vagynak. Az hideglelés nélkül való náthák soha sem veszedelmesek, de néha a' velek lévő hideglelés olly gyenge, hogy észre ne véteződgyen, és ekkor üdővel sarvadás lehet belőlle. Ha hidegleléssel vagynak, akkor a' veszedelem az hidegleléstől függ.

A' nátha támadhat télben-is, tavazfűzal-is, nyárban-is, és őszfel; mivel pedig a' náthának leggyakrabban alkalmatosságot (*causa occasionalis*) ad az hirtelen történt meg-hivesülés, azért sokan azt tartják, hogy az izzasztó orvosságok leg-jobbak, de a' tapasztalások meg-mutatták, hogy néha ugyan hasznosok az izzasztók, de még-is hogy sokszor, 's többször ártalmasok-is.

A' náthának orvoslásában *három* könnyűállásokra kell vigyázni:

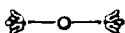
I. Magára a' náthára.

II. A' náthával együtt lévő hideglelésre.

III. A' különös symptomákra.

Mikor éppen 's csak egyedül a' náthára nézünk, akkor az orvoslás *három* dolgakot foglal magában:

I. A' tsipős matériát még jobban kell vékonyítani, és gyengíteni. Ezt véghez viszik a' gőzök (*vapores*), és a' sok lágyító italák (*decotta emollientia*).

II. Az ilyen náthás matériának öszvegyülését meg-kell akadályozni, avagy meg-is kell ötet indítani, 's mozdítani. Ezt véghez vízi az hólyag-húzó flastrom közel a' szenvedő részhez.

III. A' már meg-ért matériát ki-kell hajtani. Ez vagy egyenesen a' szenvedő részekből, vagy izzadás, és vizelés által, a' testből ki-hajtatik magától a' természetől, leg-alább itten a' mesterség igen gyengén munkálkodgyan.

Mikor az hideglelésre nézünk, akkor az orvosias olyan legyen, a' mitsodás az hideglelésnek természetete.

Ha a' különös symptomákra nézünk, akkor azokhoz kell az orvoslást alkalmaztatni. Illyenek pedig: a' *coryza*; *angina catharralis*; *tuffis catharrhalis*; *peripneumonia nota*. A' többiről már felyebb tanitattunk, és így hátra vagyon még csak az utólsó.

PERIPNEUMONIA NOTA.

A' Fattyu *peripneumonia* magát azzal meg-külömbözteti a' valóságos *peripneumonia*-tól, hogy sokkal gyengébb, és gyakran észrevehetetlen hidegleléssel jár, és a' gyuladásnak semmi jelei nem tapasztaltatnak; de az hurut éppen olyan gyötrődéssel, főfájással, és nehéz leheléssel öszve-foglaltatik, mint a' valóságos tüdőgyuladásban. A' gyenge, felpöfött, és taknyos testű emberek szoktak ilyen betegségbe esni akkor, a' mikor a' náthák járóvány módra (*epidemic*) uralkodnak.

Az ítelés (*crisis*) meg-esik pökés, izzadás, és vizelés által. De ha a' takony nagyon meg-gyúl, akkor meg-fulás kövörkezik, és az ilyen fullasztó betegség fullasztó náthának (*catharrhus suffocativus*) neveztetik.

Ennek

Ennek a' betegségnek sok grádussai vagynak, és vagy többet, vagy kevesebbet közelebb a' valóságos tüdőgyuladáshoz (*peripneumonia inflammatoria*).

Az é.vágás ebben a' betegségben annál ártalmasabb lehet, mentől távolabb vagyon a' betegség a' valóságos gyuladástól. Ahól az ábrázat halvány színű, a' bőr lágy, és a' test gyenge, ott crec nem kell vágni; de ellenben annál bővebben kell *resolventiákat* adni. Az egéiz mejjet mindgyárt bé-kell borítani erős hójaghúzó naltrommal, és minden órában bé-kell adni egy grán *sulphur auratum antimoni-it*, mellynek mértékét lassan lassan szaparítani lehet, ha tőlle nem okádik a' beteg. Az *ipecacuanha*, és az *aqua benedicta Rulandi*, apró, de lassan lassan szaparítot a' mértékben, igen hasznos. Ha pedig a' test el-vagyon lágyúlva, és egyszerű'smind a' testnek gőzeltetése szükséges, akkor a' *senegal gyökér* hasznos.

Ha már a' takony meg-mozdult ugyan, de a' nagy erőtlenség miatt ki nem hajtathatik, akkor jó az *okáttató*, de olly móddal, hogy az hasat ne laxálja, hanem csak okádtassan, mert a' laxálás nagyon gyengíti a' testet, és így a' taknyot ki nem hajtja.

S T E R N U T A T I O.

A' ptrüszfzegés többnyire a' náthának symptómája, és a' forró hideglelésekben sokszor jó jel. Tamadhat az orba vitetett csipősségektől-is. Mikor igen kemény, és állandó, akkor ártalmas-is lehet, és ilyenkor az orba meleg gőzeket kell bortsítani, sött bé-fetskendezni-is szükséges, hogy az ornak hártájaja (*membrana schneyderiana*) az ilyen

lágylító gőzek, és fetskendezők által az izgató ősz-
töntől meg-menekedgyék.

S I N G U L T U S.

A' tsuklás származik:

I. Az meg-hivesedéstől, gyors evéstől, ivástól,
és a' gyomornak meg-terhelésétől.

II. A' beleknek tel-puffadásától, és gőrtseitől,
és azért a' bé-zárt séréseknél (*herniæ incarceratæ*)
könnyen meg jelenhetik.

III A' tsipós ételektől, és orvosságoktól a'
gyomorban.

IV. A' nyelógégének, a' gyomornak, és az
ágyékhártyának sebeitől, és excoiatiojítól. Ebből
az okból szokott az aphtákban-is meg-jelenni.

V. Bizonyos tsipősségektől, és térgektől, a'
mellyek *consensus* által munkálódnak.

VI. Az érőinaknak különös érzékenységtől,
melly miatt tsekély kts őszönök-is ilyen mozgátt
okozhatnak.

VII. A' gyomornak, ágyékhártyának, és több
hasbéli belső tagoknak gyuladásától, és gangræná-
jától.

VIII. Az erőknek el-fogyásától.

Az orvoslás ezekhez az okokhoz alkalmaztatik.
Ahól semmi őszönöző ok nem találtatik, ott még
is az hójaghúzó flastrom, és a' fűszerzámos kene-
tek (*linimenta aromatica*) a' gyomortájára tétetve,
b' moschus pedig, és az opium bé-adva, hasznasok.
A' gyuladásban, gangrænában, és az el-fogyott e-
rőben a' közelített halálnak előpostája a' tsuklás.

Néha egyébképpen egészséges embereknek tsuk-
lása egybe el-múlik, ha valami attentiora lehet va-
lami.

lamivel vinni az embert. Itten már sokféle módokat lehet ki-gondolni, a' mellyek figyelmetességre hozzák az embert.

I N C U B U S.

Némellykor az ember álmában nehezen kezd lehelni, és azt érzi, mintha valaki nyomná a' mejjít. Ha az ember az hátán fekszik, és egyszer'smind bőv vérű, avagy az ételt gyengén emészti, akkor könnyen meg-jelenik az incubus.

Az ilyen emberek az oldalakon feküdjenek, a' bőv vérűséget kerűlyék, jó diétát tartsanak, és addig soha le ne feküdjenek, míg az étel meg-nem emésztdődik, és a' gyomorból ki-nem menyen. Legjobb estvére semmit sem enni, avagy egy kevés levessel meg-elégedni, és hevittő italakat nem inni.

AZ ÁGYÉK-HÁRTYÁNAK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Diaphragmatis.*)

Az ágyék-hártyának gyuladása igen veszedelmes, és többire mindenkor halalos, kivált ha csipős vérű, és külömbben-is meg-romlatt testű személlyekre esik: Ha pedig valami más előre ment forró betegség után támad, melly a' beteget meg-bádgyalzatta, és a' nedvességeket meg-vesztegette, akkor halált jónni jelent.

Ha egészséges, bőv vérű, és külömben ép testű emberekre esik, akkor gyakran lehet segitteni, ha a' beteg mindgyárt kezdetben szorgalmasan orvosoltatik.

Ebben a' nyavalyában a' betegek valami égő, és igen kemény fájdalmat éreznek a' szívnek veremetskájiben (*Scrobiculus Cordis*), és a' mej-tsont (*os sternum*) alatt; az údallágyok (*Hypochondria*) erő'zakason, és nagy gyötrődéssel bé-húzódnak, melly miatt a' lélekzés meg-akad, és csak a' mejnek felső felével, igen gyorsón, aprón, gyötrődéssel, telette nehezen, az ágyék-hártyának, és az hasnak mozgása nélkül, gyakoroltatik, a' betegek azonban szűnetlen tsuklanak; az ábrázatnak inashúsi (*musculi*) rángatódnak, avagy felugranak, kiváltképpen pedig az ajakoknak inashúsi úgy húzódnak, mintha a' betegek nevetni akarnának; a' kik akkor egyfízer'smind etzek nélkül is beszélnék, és végre hoztízás duhösségbe esnek; azután az agyvelő gyuladásának történetei minnyájan meg-jelennek. Ezekből a' jelekből könnyű meg-esmérni az ágyék-hártyának gyuladását.

Ha a' gyuladás nem igen kemény, és ha az ágyék-hártyának nem telette érzékeny résziben vagon, akkor a' környűállások-is túrhetőbbek, és a' pulsus gyors, tellyes, és kemény.

Ellenben pedig ha a' gyuladás az ágyék-hártyának igen érzékeny részibe esik; akkor a' tellyebb említett környűállások hirtelen meg-evesednek; a' beteg el-gyengül, és úgy kezd gyötrődni, mintha mindgyárt meg-akarna halni; az ábrázat meg-halványodik; a' külső tagok meg-hűlnek; a' pulsus retzket, kitsin, és ki-marad.

Ha ilyenkor az Orvos ezt a' nyavalyát meg-nem esméri, akkor csak hamar fene, és halál kövötkszik.

Annakokáért ebben az állapotban mindgyárt sok vért kell botsáttani, ha igen gyengének, és erőtlennek

lennék lenni láttatnék-is a' beteg, mert ekkor egyedül csak az érvágásban vagy a' reménység; addig-is kell a' vért botsáttani, míg a' pulzus szabadabb, és erősebb nem lesz; melly ha megtörténik, és ha a' környülállások valamennyire enyhülnek, akkor lehet egéséget várni, kivált ha a' könnyöbbedés állandó lészén.

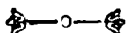
Az orvoslásnak egyéb része úgy rendeltessék, a' mint az oldalnyilallásban, és az agyvelőnek gyuladásában mondatott.

A' MÁJNAK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Hepatis.*)

A' májnak gyuladásában a' betegek nagyon gyönödnek, és fájdalom nélkül méljen bé-nem lehetnek; a' jobb oldal-lágy fájalmason meg-feszül, és ez a' feszülés gyakran a' mejjen keresztül egészen a' nyakig fel-hat; a' bal oldalan nagy alkalmatlanság nélkül fekünni nem lehet, és ha a' beteg a' bal-oldalára fekszik, akkor a' jobb oldallágyban valami nehézséget, és gyakran nyilálló fájalmatis érez; szüntelen-is hurutra, okadásra, avagy tsuklásra ösztönöztetik; a' pulsus hideglelés, tellyes, és fefzes; a' szomjúság kemény; a' vizellet sáfrányszínű; az eméztet fejéres; a' betegek minden ételt utálnak, néha az egész has-is fel-puffad, és meg-feszül

Ez a' nyavalya szintén úgy orvosoltatik, mint az oldalnyilallás, és gyakran pökés által, gyakrabban pedig valami gyenge epés hasmenés által szokott el-végzőtni; azért-is mindgyárt kezdetben lágyító klystérek által a' testet szüntelen nyitva kell tartani, és ha már egyszer az ilyen könnyöbbitő hasmenés meg-

meg-jelenik, akkor, ha szükséges lesz, lehet azt gyenge savanyótska hashajtó szerekkel Nro. 11. 12. 39. gyengén segíteni.

Kivül mindgyárt kezdetben a' májnak tájára lágyító meleg kötéseket kell kötni; kiváltképpen pedig az el-özlés siettetik, ha a' Nro. 128. le-irt lágyító és öfzlátó irral ezek a' részek napjában gyakran gyengén dörgöltötnek, és azután mindgyárt a' lágyító meleg kötésekkel bú-köttötnek.

Ha a' gyuladás a' májba mélyen bé-hat, és ha nagy részt fog-el, akkor az epe közönségesen az egéz teltet el-futtya, és sárgaságot okoz; még-is mindazonáltal ebben az állapotban-is a' fellyebb javasolt mód ízerént kell orvosolni, hanemha a' nedves-égek igen rofszak, tsipősek, és gonofz indulatúak vólnának, avagy ha az erő hirtelen veszni, és a' vér rothadni kezdene, 's a' t. Ilyenkor erősítő, és rothadásnak ellent álló orvosságok kívántatnak, mint a' rothatt hidegben mondatott, de még-is ez az állapot többire mindenkor *halálos*.

Néha a' májnak gyuladásában nagy könnyöbbség tapasztaltatik, ha az arany-erek fel-dagadnak, azért-is, ha a' betegek azon kívül-is ebben a' nyavalyában szenvednek, és az all-felen valami erőltetéft éreznek, akkor meleg lágyító kötésekkel, avagy meleg viz-gózzal ezeket a' részeket lágyítani, és a' fel-dagadást segíteni, 's azután őket folytatni kell; Ha pedig ezekre a' vér folyani nem akarna, és ha a' beteg-is magát könnyöbben nem érezné, akkor vérzipókat kell a' vég-húrkának fel-dagatt véreire tenni.

Szintén olly nagy könnyöbbséget, és gyakran csak hamar, szerez az orvér-is, kivált ha a' jobb felől való orjuktól foly.

Néha a' májnak gyuladása bőv, és bűdös izadással, avagy az egész testet el-fogó rúhhez hasonló ki-ütéssel végződik, és akkor az hideglelés minden történetekkel együtt egészszén el-múlik.

Ez a' ki-ütés gyakran sok hetekig tart, de még is mindenkor sok vért-tisztító italakkal Nro. 45. 46. 72. 116 és gyenge laxatívakkal Nro. 47. 110. 115. szereztsésen meg-gyógyíttatik.

A' májnak gyuladása igen könnyen *genettséggé* válik, kivált ha kezdetben nem-orvosoltatik, avagy ha felette kemény; ebből azután gyakran igen nagy *tályog* támad, mellynek genyettsége a' májnak több részeit is meg-rágja, és valami sarvasztó hideglelést okoz; az ilyen tályogtól gyakran gyógyíthatatlan sárgaság is származik.

Néha a' genyettség az epének úttyain a' belekbe foly, és azután valami gyenge genyettséges hasmenés által egészszén ki-tisztúl; azonban minden történetek lassan lassan meg-szűnnek, és az hideglelés egészszén el-múlik. Hasanló könnyöbbség tapasztaltatik akkor-is, a' mikor az hasmenés helyett bőv genyettséges ki-pökés következik.

Némellykor ezek a' tályagok ki-fokadnak, és a' genyettséget az hasnak üregibe bé-öntik; mivel pedig a' genyettség onnét ki-nem folyhat, azért meg-tsipósedik, a' beleket meg-rágja, és gyakran orvosolhatatlan *szélkorságot* (*Tympanitis*) támaszt.

Néha ez a' tályog, ha tudni illik a' májnak külső részében vagyon, az *hashártyával* (*peritoneum*), és a' *külső takarókkal* (*Integumenta communia*) öszve-forr, és a' külső részeken valami daganatot tsinál.

Mihent meg-jelenik, és genyettséggel meg-telik ez a' daganat, akkor őtet mindgyárt fel-kell vágni, és mind addig nyitva kell tartani, mig a' környűl-állások-

állásokból ki-fog tettzeni, hogy a' tályognak belső részei már gyógyulnak, és hogy már több genyet-ség benne nintsen.

A' májnak gyuladása után gyakran sok apró tályogok inaradnak a' májban; és még-is az hideglelés egézfzen el-múlik, az egésségben is leg-kissebb hiba sem tapasztaltatik. Az ilyen tályogok gyakran sok ezftendőken a' májban tapasztalhatatlanul rejtve vagynak, és leg-előbb csak az hólt telben láttatnak meg.

Igen ezesen, és böltsen tselekedünk, ha a' tökéletesen el-múlt máj-gyuladás után a' jobb ódallágyott szorgalmatosan meg-visgályuk, hogy lágy-é, 's szabad-é, vagy kemény.

Ha kemény, avagy feszült, akkor fel-óldó szereket Nro. 46. 72. 132. 134. 135. 144. 174. kell a' betegnek adni.

A' jobb ódallágyott is mindennap kéttzer kell a' Nro. 128. le-irt irral jól meg-dörgölni, míg természet szereént meg-lágyúl.

Ha ezt a' vigyázált el-mulattyuk, akkor gyakran a' máj-gyuladás után nehezen gyógyítható máj-keményység (*Induratio hepatis*), avagy hófzizas sárgaság támad.

A' fekete sárvizes, avagy frantzós, avagy súlyös embereknél, a' kiknek igen tsipös, és megromlatt vérek vagyon, ez a' nyavalya többire mindenkor *fenévé* válik; az egész máj meg-rothad; a' betegek hirtelen el-erőtlenednek, gonofz indulatú fenés vérhasba esnek, és gyakran hirtelen meghálnak.

DEGLUTITIO DIFFICILIS.

A' nehéz le-nyelésnek *négy* okai vagynak :

I. A' nyelő-gégének fejiben támadott daganat.

II. A' nyelő-gégelőnek (*pharinx*) görtse.

III. A' nyelő-gégének valami réziben történt nagy ki-feszítettése, és ki-tágulása, mellyet okozhat a' le nyelt baratzk mag.

IV. A' nyelő-gége ikráshúsainak meg-dugulása, mellyet abból lehet gyanítani, ha lassan lassan, és minden nyilván való ok nélkül támadot a' nehéz nyelés, és ha minden orvoslásnak engedetlen, 's egyszer'smind a' testben más hasanló ikráshús daganatok-is láttatnak.

A' daganatot öfzve kell húzatni, avagy el-öfzlatni, avagy genyettségé kell változtatni, és azután ki gyógyítani.

A' görts úgy orvosoltatik, a' mint a' más görtsökben jovosoltatik.

A' nyelő-gégének ki-tágulása, és elő-esése ellen nints orvosság; igen keveset kell a' betegnek egyszerre enni adni, és az mellet békességes tü-rőssel kell lenni, mivel néha hosszú időre magától meg-gyógyúl az egész hiba.

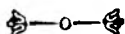
Az ikráshúsoknak dugulása a' jelen lévő tsipőségnék természeté szerént orvosoltatik. Többnyire a' *mercurialik* használnak. Egy esetben a' kámfor-is hasznos vólt.

A N O R E X I A.

Az el-vezet ételkévánásnak okat adnak :

I. A' gyomorban, és a' belekben meg-gyült tisztátalanságok.

II.

II. Az has belső tagjainak olyan dugulása, mely miatt az epe, és a gyomor nedvesség a maga természetesi tulajdonságát elveszti.

III. Az igen sok részegítő italoknak ivása.

IV. A sok meleg lágyító italak.

V. Közönséges gyengeség az egész testben, következendőképpen a gyomorban-is.

VI. Akkor-is elvesz az appetitus, ha az ember valami ételt utálással, és nem akarással eszik.

A meg-gyúlt tisztátalanságokat ki-kell hajtani okádatatóval, és hashajtóval.

A dugulások ellen jó a *sulphur antimonii rhabararával*, és *quassíával*.

A meleg, és részegítő italak helyett tiszta friss hideg vizet kell venni.

Az utált ételeket ki-kell hajtani okádatatóval, és azt, a mi belőle a belekbe ment, hashajtóval.

A gyenge gyomor gyenge, és könnyen emésztő ételeket kíván. A testnek illendő mozgása, és gözélése az appetitust helyre hozzák, ha nem dugulás az ok. Néha hystericus érzékenység okozza az étel nem kívánást. Illyenkor az opium, és a bor leg-jobb orvosság.

De itten jól fel-kell jegyezni, hogy a gyomornak gyengesége mindenkor el-rontja az appetitust. A gyomor gyengeség pedig kétféle:

I. *Valóságos gyengeség (debilitas directa)*, mely attól támad, hogy az ember sokáig koplalt, mint az éhségben (*fames*) meg-történik. Illyenkor a gyomornak indíthatósága (*incitabilitas*) olly nagyon meg-nevekedett, hogy a beteg vagy mindent, a mit le-nyel ki-okádgyon, vagy kevés ételtől-is nem csak meg-betegedgyen, hanem éppen meg-is haljan. Annakokáért illyenkor igen kevés

kevés étellel kell az orvoslást kezdeni, és csak lassan kell bővíteni a' mértéket. Hasznos igen kevés mértékben, de gyakran opiumat-is adni, mert az opium a' felette nagy indíthatóságot el-emészti, és így a' gyomor erőssedik, és majd több jó étel is meg-fzenved.

II. *Valóságatlan gyengeség (debilitas indirecta)*, melly a' felette sok ételtől, és a' sok részegítő, avagy másképpen-is izgató italaktól, 's szerektől származik. A' részeges, és nagy évő emberekben ilyen gyengeségbe esik a' gyomor. Itten lassan lassan 's apródonként le kell szálni kevesebb mértékre mind az ételben, mind az izgató italokban, és más olyan ételekhez, 's italakhoz kell fogni, a' millyenekhez még nem szokott vólt a' beteg. Ebben az esetben a' gyomornak indíthatósága (*incitabilitas*) nagyon el-fogyatt, és kevesebb mint az egészségben lenni kellene.

Mind a' két esetben tehát erősítő orvoslás kívántatik, de a' *meg-gyült indíthatóságban* leg-kisobb mértékben kezdvén, és lassan lassan a' természeti grádusra fel-menvén; az *meg-fogyatt indíthatóságban* ellenben valamennyivel kisebb mértékben annál, a' mi el-fogyasztotta az indíthatóságot, de csak még-is olly nagyban, hogy az indíttás (*incitatio*) fenn tartassan, kezdvén, és lassan lassan le szálván a' természeti grádusra. Néha kisebb ösztön is, ha szokatlan, annyit tesz, mint a' nagyobb meg - szokott ösztön.

Ha meg-romlott igen sok étel tsinálta a' gyengeséget, akkor azt ki kell előbb hajtani okádatatóval, 's azután azt, a' mi a' belekbe ment, has-hajtóval; mert különben az ösztönező, és erősítő szerck vagy nem, vagy csak igen későre használnak.

Néha

Néha a' gyengeségtől származnak, 's meg-gyűlnek a' belekben, és a' gyomorban sok izzapok-is (*suburrlæ*), és már ilyenkor ezek az *effectusok* új ösztönözõ okok (*novæ causæ incitantes*) lesznek, mellyek súlyosittyák a' betegséget: Azért ezeket is mindgyárt ki-kell hajtani okádtató, és hashajtó orvosságokkal; de azután, mivel a' betegség a' maga formájában meg-marad, az ösztönözõ erősítéshez kell fogni, és tovább üressíteni nem kell, mert azzal a' gyengeség neveltetne, a' betegség súlyosodna, és az epés izzop szaparadna egész hóltig, a' mint sok szerentséilen *humorális curák* bizonyittyák az úgy nevezett epes betegségekben.

APPETITUS MORBOSUS.

Mikor az embernek szokatlan dolgokra vagyon appetitussa, akkor a' betegségnek neve *pica*. Ha igen nagyon éhezik az ember, és az étel is meg-emészti, de mégis az ételhez szabattatva nem tápláltatik a' test, akkor a' betegség *fames bovina*. Ha pedig az ember nagyon éhezik, de az ételt megint ki-okádgya, akkor jelen vagyon a' *fames canina*.

A' beteges étel kívánásnak oka többnyire mindenkör az has belső tagjainak olyan hibájiban vagyon, a' mellyek az epét, és a' gyomor nedvességét különös romlásra, és csipősségre hozzák. Egyedül tsak a' *pica* függ néha az érzőinaknak különös, de még meg-nem magyarázható, tulajdonságától, és ilyenkor szokás szerént tsak az hideg-lelésekben, és a' terhességben tapasztaltatik.

Ha a' *pica*ban kívánt dolgok nem nyilvánvágon ártalmasok, akkor azokat meg-kell engedni a' betegnek. A' több éhségekben többnyire savanyóság

ság vagyon a' gyomorba, és azért a' *resolventiák* az *absorbensekkel* együtt hasznosok, azonban vékonyított italakkal, és a' testnek mozgatásával a' gőzölést (*perspiratio*) segíteni kell. Ekképpen a' tsipősség meg-szelidül, és a' testből ki-hajtatik.

ARDOR VENTRICULI.

Néha a' gyomorban valami égetés éreztetik, sőt olykor a' torokra-is fel-böfön valami igen égető higság, mellynek hátra hagyatott égése sok viz itallal-is alig mosottatik ki a' torokból.

Sok étel, kövér étel, 's azonban bor, vagy ser ital, és gyenge gyomor, ilyen betegséget okoznak.

Ennek első és leg-főbb orvossága az, hogy az ember ezután kevesebbet egyék, a' kövér ételt távoztassa, a' viz italt ne kimilye, és vatsorát ne egyék. Lehet *cremor tartaric absorbensel* adni, mellyből a' gyomorban az aer fixus ki-fejtődik, és az avasos tsipősséget meg-szeliditti, a' közép só pedig melly abból a' két szerből lesz, az hasan ki-hajtya. A' nyálkás italok-is hasznosok. Az arabiai gumma nádmézzel; a' fejer málna-gyökér főtt viz, az avasos tsipősséget a' vizzel a' gyomorban öszve elegyit-ti; és így az ő égető tsipősségit el-rontya. Azután a' gyomrat meg-kell erősíteni.

A' GYOMORNAK GYULADÁSÁRÓL,

(*De ventriculi inflammatione.*)

A' gyomornak gyuladásában a' beteg a' gyomrában szüntelen valami égő, és keményen nyillalló

Első Rész,

P

faj-

fájdalmat érez, mindent, a' mit le-nyel, szenvedhetetlen fájdalommal, és tsuklással megint ki-okádik, nagyon gyötrődik, nagy fjomjúságról panaszkodik; az ő pulsussa kemény, gyors, gyakran pedig egészzen el-nyomottatott.

Gyakran a' fájdalom olly kemény, a' szív-vertmetskéjinek gyötrő öfzve-húzódása olly hofzfzas, hogy a' beteg miatta egészzen el-halaványodik, az egész testiben meg-izzad, és az ő külső tagjai meghűlnek; ilyenkor a' *pulsus* olly *kútsin*, és *gyors*, mintha csak *refzketne*, nem-is lehet semmi ér-fzőkéft észre venni.

Ez a' betegség éppen úgy orvosútatik, mint az ágyékhártyának gyuladása, és más gyulafztó nyavalya; mivel pedig ebben a' nyavalyában a' beteg mindent, a' mit bé-vefzen, avagy leg-alább annak nagyobb részét megint ki-okádgya, azért a' szájjan vagy semmi, vagy igen kevés orvosságot lehet bé-adni, és azért a' nyavalya annál vezfedelmesebb.

Ebben az állapotban mindgyárt elein bőven kell eret-vágni; még-pedig a' hól a' gyuladás, és a' történetek kemények, ottan addig kell a' vért botsátani, míg a' beteg egy kevésbé el-ájúl; erre közönségesen okádnak, és azután majd jobban kezdik magokat érezni a' betegek. A' gyenge hús, avagy hig főtt árpakása-levet egy néhány grán salétrommal öfzve-elegyítve, ritkán, és trék kalánanként bé-adva, a' gyomor leg-könnyöbben megfzenvedi, ritkán-is okádgya-ki. Néha a' Nro. 2. 9. le-irt orvosságból-is egy vagy két kalánnal, avagy a' Nro. 40. kézfittetett főtt vízből egy keveset hányás nélkül bé-lehet adni: kívül a' meleg kötések gyakran fájdalmat, és gyötrődéft okoznak, azért-is csak

véko-

vékonyok, 's könnyúk légyenek, gyakran meg-is újjittassanak.

Gyakor klystérezés által leg-jobban lehet segíteni: eleintén gyengén laxáló klystérek Nro. 10. 224. jivosoltatnak; minekutánna pedig az has jól meg-tisztul, azután minden második, avagy harmadik órában egyedül csak lágyító klystérek ditsértetnek, mellyek ha sokáig benn-maradnak, többet hafználak. A' Len-mag olajból készített klystérek illyenkor leg-jobbak.

Ha már az elegendő érvágás után a' forróság, és az hideglelés mértékletes lett, és a' gyakor klystérezés által a' fájdalom, 's a' gyötrődés szűnnek, az hányás pedig semmit sem enged, akkor izabad, szükséges-is a' betegnek gyenge tsendesítő szereket Nro. 80. 81. 82. 92. 126. 127. kalánanként adni; ezekre gyakran a' görtstől származott okadás meg-tsenededik, a' több környülállások-is enyhülnek, és végre a' beteg-is a' több szükséges orvos-ságokat bé-veheti, 's ki-nem okádgya, még-is mindazonáltal nagyon kell vigyázni, és kezdetben egyszerűre igen keveset, de annál gyakrabban kell adni.

Ha már egyszer a' beteg az orvos-ságokat jól meg-tarttya, ha a' meleg kötéseket is a' gyomrán gyötrődés nélkül meg-szenvedi; és ha a' pulsus-is azonban szabadabb, 's erősebb lesz, akkor már jól vagyon a' beteg, úgy-is orvosoltassék azután, a' mint a' más gyuladásokban mondatott, csak arra kell nagyon vigyázni, hogy a' gyomor soha meg-ne terheltessék.

Néha a' gyomornak gyuladása genyettséggé-is válik, de még-is leg-gyakrabban, ha kemény, hirtelen halalos' fenévé változik: ebben az állapotban

minden fájdalmok egy szempillantásban el-múlnak, a' beteg sokkal jobban érzi magát; de még-is azonban az ábrázat halavány; a' szemek bé-esnek; a' pulsus refzket, ki-marad, és igen gyenge; a' külső tagok meg-húlnak, és azután csak hamar az halál el-érkezik.

A' gyomornak egyéb nyavalyáit a' gyuladástól, mellyhez néha nagyon hasonlítanak, jól meg-kell különböztetni, mert azokat egészfzen másképpen kell orvosolni.

A' GYOMOR - GÖRTSRÖL.

(*De Cardialgia.*)

Gyomor-görtsnek a' gyomornak kemény, fájdalmas, és nagy gyötrődést okozó öfzve-húzódása neveztetik. Illyenkor a' betegnek szájába szünetlen sok, gyakran sós, vagy savanyó viz foly, és őtet gyakran hányásra erőlteti. Ezt a' nyavalyát némelyek szív-fájásnak, szív-szorulásnak, avagy feszülésnek, szív-féregnek, 's a' t. nevezik. A' *magyarok nádra-görtsnek-is* hívják.

A' gyomor-görts sokszor sokáig tart, és igen nehezen gyógyúl-meg.

A' lépes férfiaknál, és a' nádra-görtsös afzzyonyoknál, a' kik gyenge érző-inuak, és görtsöket gyakran fzenvednek, ez a' nyavalya igen sokszor egyedül csak a' gyomornak, és a' gyomor' körül lévő részeknek görtsös öfzve-húzódásoktól szármozik.

Hogy ez a' nyavalya egyedül csak a' *görtsöktől* szármozott, azt abból lehet meg-tudni, ha a' beteg azonkivül-is mászor-is görtsöket, léptől, avagy nádra-

nádrától eredendő bajokat gyakran szenvedett: ha a' nyavalya minden kemény elme-indulat után következik, avagy nevededik; ha semmi olyan jelek jelen nintsenek, a' mellyek a' gyomrat valami sárvizzel, tsipós, avagy más nedvességgel, és emésztetlen matériával, 'sa' t. terhelve lenni jelentik.

Illyenkor a' görts ellen való orvosságok Nro. 106. 107. 126. 127. leg-hamarébb használnak: hogy pedig a' nyavalya többszer vízfza ne-térjen, azért gyengén erősítő szerekkel Nro. 21. 73. 117. sokáig kell élni, hogy így a' gyenge részek megerősedgyenek, és az ok semmivé tétetődgyék.

Ha a' betegek nem tsak a' gyomornak gyötrő, és fájdalmas öfzve-húzódásáról, hanem egyszer'smind elveszett, avagy rendkívül való étel-kévánásról is, és keserű, budös, savanyó, avagy avasos böfögésről panaszolkodnak, akkor ez a' nyavalya a' *gyomorban* lévő *tsipósségektől* avagy *emésztetlen* ételektől *szármozott*: Némellyek azonban szünetlen arról panaszolkodnak, hogy a' gyomrak rágódik, és ég; ez az állapot magyarul *gyomor-rágás*; déákül *soda*; németül pedig *das Sodbrennen*.

Mikor a' száj keserű, és a' gyomorból a' torokba valami keserű iz fel-böfög, még pedig ha olly szagú, mint a' rothadni kezdett záp-tojás, avagy a' meg-avasadatt olaj, akkor saványotska, és gyengén laxáló szerek Nro. 3. 12. 39. 167. kívánatnak.

Ha a' beteg minden ételt útál, és az okadásra erőltettetik, akkor mindgyárt kezdetben hánytatót Nro. 24. 25. 26. kell adni; ez által gyakran a' nyavalya egészfen meg-gyógyúl; ha pedig erre egészfen meg-nem szünne, akkor a' fellyebb javasolt szerekkel kell a' gyomrat, és a' beleket üresíteni.

Az ilyen betegek, ha a gyomorban valami rothadt, avagy avasos matéria vagyon, a savanyó ételeket, és italakat nagyon kívánnyák, melyeket nékiük meg-is lehet engedni.

Ha pedig a gyomorból a torokba etzet-íz böfög fel, akkor a savanyóság ellen való szerek a gyenge laxatívakkal Nro. 103. 129. 130. 131. együtt hasznosok.

Az ilyen beteg az ételt gyakran természet rendin kívül kívánnya, de mihent a savanyóság elvész, akkor mindgyárt a telette nagy étel-kívánás is szünni kezd.

Néha a gyomor-görtsöt szenvedő személyek a gyomrakban valami hideget, és nehézséget éreznek; az ételt nem kívánnyák, és ha valamit esznek, akkor mindgyárt réa szorulás, és gyötrődés támad; a fel-böfögött szeleknek semmi szagok nincsen; a vizellet emésztetlen, halavány-izínú, és taknyos pihéket úsztat, avagy az edény-fenekére valami taknyos seprőt szálit; a betegek néha tiszta vizet, avagy sűrű nyálot okádnak.

Ezek a jelek bizonyoson azt jelentik, hogy a görts a gyomornak *meg-taknyasodásától* származott.

Ha az ilyen betegek szünetlen *okúdasra* erőltetnek, akkor leg-hamarébb az *kánytató* segít; külfömbben pedig az egész nyavalya *taknyat fel-vagdalo*, és gyenge *hashajtó* szerekkel. Nro. 3. 5. 38. 109. 110. könnyen meg-orvosoltatik, és azután *vékonyító*, 's gyengén *erősítő* orvosságokkal Nro: 21. 143 257. leg-jobban meg-gyógyul.

Néha a gyomor-görts a sok meg-ivott *bortól*, *sertől*, avagy más forratt *részegítő* italaktól származik, kivált ha a hozzá nem szokott személyek töltek meg-részegednek.

Illyenkör mindgyárt sok lágy-meleg vékonyító italakat, úgymint: gyenge herbathét, avagy lágy-meleg vizet kell a' beteggel itatni;] erre gyakran okadás kövötkszik, melly' után a' betegek el-alusz-
nak, és azután magokat jól érzik.

Ha ezek után-is a' kövötkszendő napon a' beteg bádgyadságról, fő-fájásról, és szédelgésről panaszolkodnék, ha az ételt-is nem kívánná, és az hányásra erőlkednék, akkor még egy hánytatót, avagy hashajtót vegyen, és gyenge öltövér húslevesen kívül semmit egyebet ne igyék. Ha mégis ezek után-is a' gyomor eltve nehéz, és hideg volna; akkor a' Nro. 140. le-irt orvosságot kell beadni; erre a' betegek egész éttzaka jól alusznak, és más nap közönségesen frissek, és egészségesek.

A' *forró* must, avagy a' forrásnak idején *béfojtatt*, avagy a' jól meg *nem-forrat* italak, a' *puffasztó*, eléggé, avagy semmiképpen meg-nem *költ* téfztás, és más *kemény*, és *sükeres ételk* gyakran a' gyomrat nagyon fel-puffasztják, és igen sokszor kemény gyötrő *Gyomor-görtsöt* támasztanak.

Mikor a' gyomor-görts forrásban lévő italtól származik, akkor a' vékonyító, és szeleket gyengén hajtó orvosságok Nro. 21. 72. 117. 133. egyedül eleget segitnek. Mikor pedig puffasztó sükeres, és nehéz emészttó ételtől származik, akkor ezek helyett másokat Nro. 3. 109. 132 kell elé-venni, mellyek a' sükeres matériákat el-özlattyák, és állóll a' testből ki-hajtyák; valahányszor pedig a' gyomor-görts puffadástól támad, akkor mindenkor a' klystérek leg-többet használnak.

Minden gyomor-görtsben, kivált ha már sokáig tartott, ha gyakran, és igen könnyen csak gyenge okból-is elé-került, akkor közönségesen a' gyomor

gyenge, és erőtlen; és ha a' gyomor-görts szűnik is, még-is a' természet szerént való étel-kévanás ritkán jön meg mindgyárt, és a' beteg, ha csak keveset eszik-is, mégis miatta gyötrődik, és a' gyomorban valami nehézséget érez, melly, valaméddig a' gyomorban valami étel vagyon, addig el nem múlik, mihent pedig a' gyomor meg-tűrül, akkor mindgyárt a' beteg-is magát jobban érzi.

Annakokáért az ilyen betegek minekutánna a' gyomor-görts el-múlik, azután sokáig keserű, es gyomor-erősítő szerekkel Nro. 133. 143. 150. élyenek, szükséges, hogy a' gyomor illendőképpen meg-erössedgyék, és többszer azután a' görts könnyen elé ne kerúlyen.

Ezen erősítő orvosságokkal való élés alatt az hasat mindenkor nyitva kell tartani.

Gyakran a' gyomor-görts a' gyomornak, avagy a' gyomor körül lévő részeknek keménységekből ered.

Ezt közönségesen tapogatás által lehet megtudni.

Az ilyen gyomor-görts gyakran felette hoszfszas, és az orvoslásnak igen nehezen enged; gyakran meg-sem gyógyíttathatik.

Ebben az állapotban hasznasok a' *fel-öldő italok* Nro. 46. 72. 136. és *orvosságok* Nro. 109. 132. 134. 135. 174. a' külső meleg kötésekkel, és gyenge dörgölésekkel egyetemben. Ezen szerekkel félbenhagyás nélkül sokáig kell élni. Gyenge, és meg-nem bádgyasztó mozgás, járás, kivált, ha lehet, ló-hátan, igen sokat használnak az ilyen keménységeknek fel-öldására, 's el-ozlatására.

Ezek a' keménységek gyakran igen kitsinek, vagy igen mélyen vagynak, azért-is tapogatás által, meg-

meg-nem éreztetnek; annakokáért minden meg-ál-
talkadott hoszfszas gyomor-görtsben, ha külömbben
semmi nyilván való ok nem tapasztaltatik, az il-
lyen fel-óldó szereket meg-kell próbálni; ezek igen
sokszor hamar tapasztalható könnyöbbséget szerez-
nek, és gyakran a' beteget tökéletesen meg-gyó-
gyittyák.

Végre ha az ilyen orvosságokkal való hoszfszas
élés után a' nyavalya szűnik, a' keménység meg-
lágyl, és meg-kissebbedik, akkor lehet egészeget
remélni; ha pedig a' gyomor-görts nem-szűnik, a'
keménység nem lágyl, 's nem apad, avagy ha
még inkább nevededik, akkor a' nyavalya gyó-
gyithatatlan, és gyakran halálos vízkorságot támaszt.

AZ ÉMELYGÉSRŐL, ÉS HÁNYÁSRŐL.

(*De Nausea, & Vomitu.*)

A' gyomorgörtsnek okai, midőn gyengék, az
ételkévánást meg-bonthattják, és az ételtől *émely-
gést*, avagy *okádást*-is okozhatnak.

A' *jelek*, és az *orvosságok* itten - is olyanak,
mint a' *gyomorgörtsben*.

Gyakran a' *gyomornak*, *beleknek*, avagy a' *körül*
lévő részeknek gyuladása is étel útálást, émelygést,
avagy hányást-is okoz. A' *jelek*, és az *orvosságok*
ezen említett *nyavalyákban* fel-találtatnak: máskép-
pen orvosolni veszedelmes.

Mikor az embernek feje meg-ütődik, meg-tö-
rődik, bé-török, vágó eszköz által meg-sebesitte-
tik, avagy az agyvelő meg-gyulad, akkor gyakran
a' beteg valami krispány forma zöldes matériát
nagy erőszakkal okádik, és azonban felette meg-
erőtlenedik. Illyenkor minden hányást tsendesítő

orvosságok mind addig haszontalanok, valameddig a' főben lévő okok meg-nem orvosoltatnak.

A' VÉR - O K Á D Á S R Ó L.

(*De venitu cruento.*)

A' vérokadás a' vérpökéstől jól meg-külömböztessék: a' *vérpökés* a' tüdőből jön, és mindenkor köhögéssel jár; a' vér-is ilyenkor habos, és közönségesen szép világos piros; a' *vérokadás* ellenben köhögés nélkül, és gyomor-nyomással, é-melygéssel, 's nehézséggel jár.

Minekelőtte a' vérpökés meg-jelenik, előbb a' betegek a' szívnek vermetskéjiben valami gyötrő húzódaft, a' fattyú-oldal-tsonrok alatt pedig valami nehézséget, és feszülést éreznek, még pedig többire mindenkor bal-felől a' lép táján, avagy jobbfe-lől is, a' hól a' máj fekszik. Végre a' beteg rosz-fzúl lesz, és valami fekete sűrű göröngyös vért kezd okádni.

Ezután a' betegek csak hamar nagyon meg-könnyöbbednek, a' gyötrődés, és a' feszülés meg-fzúnnek, és ha a' vérokadás igen bőv nem vólt, akkor az erő is tapaszthatóképpen el-nem vész.

Ez a' vérokadás többire a' gyomornak ereiben, a' lépben, avagy a' májban meg-gyúlt, és meg-rekedett vértől származik: A' *lép* a' vért magából a' *rövid vér-erek* által a' gyomorba; a' *máj* pedig az *epének úttyán* a' tizenkét újni hurkába bé-önti, ebben az utolsó környülállásban áll a' vég-hurkán több vér takarodik ki, mintsem fellyúl a' szájján.

A' vérnek ezen öszve-gyűlése, 's meg-rekedése néha a' vérnek sűrűségítől, avagy bővségétől; gyakran pedig a' meg-állatt arany-er, avagy hó-izamfolyástól származik.

Ha a' pulsus tellyes, és feszült, akkor egyszer, avagy többször-is, ha szükséges fog lenni, eretkell vágni; a' beteg nyugodgyék, és magának gyakran lágyító klystért vettessen-bé; azonban gyenge laxatívák, savanyótska, és fel-öldó, ofzlató szerek által Nro. 2. 6. 7. 9. 11. 12. 39. a' meg-sűrűdett, 's meg-göröngyösedett, 's meg-alutt vért fel kell öldani, 's el kell ofzlatni, és gyengén az emészternek úttyán a' testből ki-kell hajtani.

Mindenek előtt pedig jól meg - kell vizgálni, hogy vallyon kívül, avagy belől nem dagadat-é fel az arany ér. Ha fel dagadott, akkor meleg viz-párával segiteni, avagy metzés, avagy vér-fzipó által a' vért ki kell botsátani: ez a' ki-ürítés gyakran hirtelen nagy, és állandó könnyöbséget szez, és néha a' nyavalyának minden üdöre eleit vezzi.

Ebben az állapotban *tsendesitő*, kiváltképpen pedig *öszve-húzó* szereket soha adni nem kell, kivévén mindazonáltal ha a' vér igen bővön, avagy igen sokáig menne, és az által a' beteg felette elerőtlenednék; ilyenkor a' Nro. 93. 94. 95. le-irt orvosságokat meg-lehet próbálni; kívül hideg etzethe, avagy jeges vízbe mártott ruhákat a' gyomor' rájára, és az öldallagyokra kötni, avagy száraz köp-pölyeket tenni, igen halznos.

Mikor a' *tsendesitő* orvosságok nem szükségesek, akkor a' fellyebb meg - nevezett szerekkel a' beteget addig kell éltetni, míg a' gyomorba, és a' belekbe bé-folyt, 's ottan *meg-alutt* vér egész-szen ki-nem tisztul.

Ha a' beteg, minekutánna ezek rendesen megtörténtek, még-is az okadásra szúnetlen erölked-nök, avagy az elmének nyughatatlansága miatt nem aihat-

alhatnék, akkor, kivált estve, gyengén álmasító szereket Nro. 41. 92. 93. kell bé-adni.

Gyakran a' bőv, és sokáig tartott vérokadás után az erő egézfízen el-vész, a' betegek halaványok, és puffattak, és minden gyenge mozgásra kemény szív-dobogástól gyötröttetnek; ilyenkor a' gyengén tápláló eledlek mellett minden harmadik órában egy kávés findsiával, egy kevés téjjel elegyítve kell bé-adni a' Nro. 70. le-irt orvosságból.

Ha pedig ez elég erős nem vólna, akkor a' Nro. 74. 75. készített szereket kell meg-próbálni.

Leg-veszedelmesebb neme a' vér-okadásnak az, a' mellyik tsípös nedvességektől, a' gyomornak, avagy más belső tagoknak ki-rágattatásától származik, a' mint a' meg-rögzött súlyben, a' gonosz indulatú himlőben, avagy más hasanló rothatt nyavalyákban gyakran meg-történik, és többire majd mindenkor halálos.

Akkor-is a' vérokadást gyakran nagy rosz követi, a' mikor külső erőszaktól, úgymint: eséftől, dőféftől, utéftől, 's a' t. származik.

Mert ha az ilyen ok kemény, avagy ha igen gyenge belső tagot érdekel, akkor nem tsak okadás, hanem hasmenés által-is a' testből sok vér foly-ki, avagy egyszer'smind az hasnak üregébe-is bé-öntődik: ilyenkor az has hirtelen fel-puffad; az ábrázat bé-esik, és el-halaványodik; a' lélekezés meg-nehezedik; a' pulsus meg-kitsinúl, és reszketni kezd; a' külső tagok meg-hűlnek; utólyára az inak rángatódni kezdnek, avagy a' beteget a' nyavalya ki-ronttya, és azután tsak hamar az halál el-érkezik.

Ha pedig a' nyavalya nem olyan súlyos, akkor az ilyen betegek gyakran szerentsésen meggyógyúlnak.

De magokat mindgyárt kezdetben felette tensesen tartsák; gyakran eret vágassanak, és vért bőven vegyenek; lágyító klystéereket vettessenek-bé; és sok vékonyító, 's fel-öldő szereket Nro. 9. 12. 121. 187. vegyenek-bé mind addig, míg tökéletesen meggyógyúlnak.

Azután egy vagy két hétig minden nap valami erősítő feredőben, kivált olyanban, a' mellyben fél font *olasz úti-fű* (*Arnica*) főzve vagyon, feredgyenek.

A Z H A S - F Á J Á S R Ó L.

(*De Colica.*)

Az hasfajás gyakran a' *beleknek gyuladásától* származik: és akkor az has többire mindenkor megfeszül; a' beteg szenvedhetetlen égető fájdalmat érez, ha valaki csak gyengén-is az hasához ér; még a' lélekzés is neveli a' fájdalmat; az hányás gyakran erőltett; az hasmenés meg-áll, 's meg-szorul; a' nyelv száraz, avagy valami fejr bőrrel bé-vagyon borítva; a' szomjúság, és a' forróság nagy; a' pulsus hideglelés, kemény, és tellyes; vizellet egyszerre igen kevés menyen, és veres, néha a' vizellő-tsóvben valami kemény égetést, avagy szaggatást-is okoz.

A' fájdalomnak helyéből, és a' beleknek helyzetésekből alkalmasint meg-lehet tudni, hogy a' beleknek mellyik részek gyuladott meg.

A' gyuladásból eredet fájdalom mindétig egy helyben marad, jóllehet a' betegek mellette még valami rágást-is az hasnak hól egyik, hól másik résziben éreznek.

Ez a' nyavalya szintén úgy orvosoltatik, minc a' gyomor-gyulladás, de még-is nem oly veszedelmes, mint az, ha kemény okádással együtt nincsen, és következendőképpen ha az illendő orvoságokat bé-lehet adni.

Mindgyárt kezdetben *eret* kell *vágni*, és vérc bővön kell venni egyszer avagy többszer-is, ha a' pulsus kívánni fogja, és az erő meg-engedi.

Kiváltképpen pedig ebben a' nyavalyában mindgyárt eleinten sok *lágysító* italokat Nro. 8. 40. 88. és *gyengén hivesítő* szereket Nro. 1. 2. 9. kell adni; azonban *lágysító klystérek* által az hasmenést-is kell segíteni.

Ha ezekre az has eléggé meg-nem nyílnék, akkor helyettek másokat Nro. 11. 12. 39. 141. kell bé-adni.

Kivül az hasat minden harmadik órában valami lágysító, és gyengén ofzlató irral Nro. 128. gyengén dörgölni, és szünetlen meleg lágysító kötéseikkel bé-kell borítani.

Ha az hasnak feszülése, és keménysége szűnik; ha a' beteg az hasnak tapogatását könnyöbben tűnvedi; ha a' gyötrődés-is múlik; és ha a' több környűállások-is jobbúlnak, akkor a' gyulladás szűnik, és a' veszedelem kissebbedik; ilyenkor csak a' lágysító, és gyengén hivesítő orvoságokkal, és klystérekkel kell tovább-is orvosolni.

Ha pedig az elegendő érvágás, a' külső 's belső illendő orvoságok, és az általak lett üresítés a' fájdalmat meg-nem enyhithetnék, akkor az hasnak külömb - külömb féle részeire száraz köppölyeket kell rakni, avagy a' fájós helyet hólyag-húzó flastrommal lehet bé-borítani; ezek által a' fájdalom gyakran hamar meg-szűnik, és a' közelítő veszedelem el-hajtatik.

Ha az has keményen szorúlva maradna, és ha sem a' fellyebb jovosolt orvosságokra, sem a' lágyító klystérekre meg-nem indulna, akkor *izgató* klystéreket Nro. 137. 138. 224. kell bé-vetni, lehet valamivel *erőssebb* laxatívákat-is Nro. 5. 14. 139. bé-adni.

De mégis ezeket soha addig elé nem kell venni, míg előbb elég vér ki-nem bortsattatik, az hideglelés nem szűnik; és a' fellyebb jovosolt orvosságok eléggé meg-nem próbáltatnak; mert különben általak csak a' gyuladás, és a' veszedelem nevednék.

Mikor ez a' nyavalya a' beteget szűnetlen okádattya, és azért mikor vagy igen kevés, vagy éppen semmi orvosságot bé-adni nem lehet, akkor a' veszedelem igen nagy.

Gyakran az elegendő érvágásra, a' klystérekre, és a' külső meleg kötésekre az okadás meg-szűnik, és akkor a' betegek a' szükséges orvosságokat ilendőképpen bé-vehetik; gyakran pedig az okadás mégis meg-átalkodva meg marad, és akkor tsendesíteni kell Nro. 80. 81. 82. 92. 126. 127. Az okadás mihent meg-szűnik, akkor mindgyárt a' beteg a' szükséges szereket könnyebben bé-veheti, 's meg-tarthattya, mellyek közönségesen az hasat meg-indittyák, és az által a' beteget nagyon megkönnyöbbitik; mégis mindazonáltal ha a' laxatívákkal, és a' lágyító szerekkel való élés alatt az okadás megint elé-kerülne, akkor fel-váltva, egyszer laxatívát, másfzor pedig tsendesítő orvosságokat kell adni, mert különben a' nyavalya újra meg-sulyosodik.

Mikor az hányást semmiképpen meg-nem lehet állítani, akkor közönségesen sokáig tartó tsuklás kövötkszik; az has fel-puffad; az erő el-vész; a'
pul.

pulsus meg-kitsínül, a' külső tagok meg-hűlnek; a' beteg efze nélkül kezd befzézlni, avagy valami mély álomba esik, és többire mindenkor meg-hal.

Annakokáért az has-rágás, has-fájás mindenkor felette veszedelmes, kivált ha a' beleknek gyuladásától származik.

Az hasfájás gyakran *hidegtől-is* ered, még pedig többire mindenkor akkor, a' mikor a' meleg nyári napokat hideg éttzakák követik; az emberek igen hideg italt ifznak, avagy ha kemény télben nyári módra öltöznek, kivált ha mezitelen lábbal hideg, nedves, avagy köves helyen állnak, avagy járnak, 's a' t. Illyenkor a' fájdalom nintszen szünetlen jelen, hanem majd el-múlik, majd megint fel-váltva élé-kerül, és többire a' köldök körül kereskedik; gyakran olly kemény, és ollyan gyötrődést okoz, hogy a' beteg el-ájúl, és az egész testen hideg izzadás üt-ki, mihent pedig a' fájdalom meg-szűnik, azonnal a' beteg-is meg-könnyöbbedik, és sem szomjúságról, sem forróságról, sem émelygésről, avagy étel utalásról nem panaszkodik; a' pulsus jó, és nem hideglelés; az has-is a' tapogatást, és a' nyomást könnyön minden alkalmatlanság nélkül el-szenvedi.

Ebben az állapotban a' beteg tartsa magát jó melegen, és igyék gyakran egy vagy két fínsia meleg herbathét Nro. 13. 21. 257. az hasra szünetlen melegítetett, és szeretsen dió-virággal, édes kömény-maggal, avagy közönséges köménnyel megfűstelt ruhákat kell rakni. A' székfű-virágból készített herbathé egyenlő rész len-mag olajjal öfve-elegyítve illyenkor klystérnek igen jó. Ha ezekre az has-rágás megnein szűnik, akkor gyengén melegítő, és tsendesítő oryosságokat Nro. 107. 126.

140. kell adni; ezek többire hamar, és bátorságon segítenek.

Ezképpen orvosoltatik az hasfujás-is, a' melly a' lépes létnekban, és a' nádragörtsös afzszonyokban egyedül tsak a' beleknek görtsös özve-húzásoktól, avagy fel-puffadásoktól származik.

Mikor ez a' nyavalya meg-gyúlt, avagy megromlatt epétől; rothatt, avagy savanyó tsipősségtől; sűkeres, és kemény, avagy puffasztó eledeltől, forrásban lévő italtól okoztatik; akkor olyan üresítő szerekkel kell orvosolni, a' millyenek fellyebb a' gyomor - görtsnek hasanló állapottyában jövösoltattak.

Ha már minekutánna a' gyomor, és a' belek meg-tisztúlnak, az hasrágás mégis meg-nem szűnik, akkor megint tsendesítő szereket kell adni Nro. 107. 116. 140.

Gyakran meg-esik, hogy külömben egészséges emberek-is sok napokan az eméztettől ne tisztúlyanak (*foeces non deponant*); azonban sok eméztet (*foex*) gyűl özve, és meg-keményedik: végre a' beteg az hasában valami gyötrő nehézséget, és tompa fájdalmos rágást érez, az eméztésre (*ad exonerandum alvum*) szűnetlen erőlkedik, és minden erőszakkal iparkodik, de még - is semmit ki-nem nyomhat.

Ebben az állapotban az has gyakran özve-húzódik, és a' betegben a' meg-keményedett, s' golyóbis forma ganét kézzel, kívül az hasat tapogotván, lehet érezni; néha pedig az has fel-puffad, és meg-felzűl, de ez a' puffadás nem egyenlő, hanem az hasnak egyik résziben nagyobb, a' másban pedig kisebb.

Illyenkor rosz volna mindgyárt izgató, és a' ganét erőssen hajtó orvosságot adni; inkább lágyító olajos klystérek, lágyító, és fel-oldó italok Nro. 39. 46. 141. és az hasnak gyenge dörgölése által a' ganét el-kell öfzlalni, meg-kell lágyítani, és úgy lassan-lassan az hasat meg-kell indítani.

Ha már egyszer a' gané meg-lágyúl, és ha ezek az orvosságok a' meg-lágyúlt ganénak ki-hajtására elégtelenek, akkor lehet erőssebbeket is adni Nro. 5. 14. 38. 139.

Gyakran valami hofzszas hasmenés, avagy kemény vérhas után égető hasfájás tapasztaltatik, melly többire mindenkor ganéllásra való erőlkedéssel ö zve foglaltatik. Ebben az állapotban az olajos, nyálos, és gyengén tsendesítő szerek Nro. 80. 82. 83. 85. 126. 188. leg-hathatósobbak.

Leg-gonofzszabb neme az hasrágásoknak, avagy kolikáknak az *Ön*, avagy *Bánya-kolika*.

Ez a' hasrágás közönségesen a' gyomor' körül, és a' köldöknek felső részeiben kezdődik; a' fájdalmok kezdetben tompák, és nem igen kemények, egy végben nem is igen sokáig tartanak, de lassan lassan felette meg-keményednek, és azután egy huzomban tovább kezdenek tartani; a' beteg az ételkévánást el-veszti, puffadásról, és böfögésről panaszkodik, gyakran okádik: az hasmenés meg áll, 's keményen meg-reked; az has öfzve-húzódik, és a' köldök úgy bé-vonódik, hogy egészszén a' hátgírintzeken fekünni láttassék. A' beteg el bádgyad, és el-sarvad, azonban a' nyavalya szünetlen sulyosodik; a' vizellet meg-reked; az alfel öfzve-szorúl, és úgy az hasba fel 's bé-vonódik, hogy gyakran klystért bé-vetni lehetetlen légyen; végre külömbb külömbb

külömbb részek, kiváltképpen pedig a' felső tagok széltítésbe esnek, és egészízen el-száradnak.

Ez a' nyavalya többire csak azokat ostromolya, a' kik ónnal, kénesóvel, avagy eger maszlaggal (Hydrich) bajlódnak; ez az oka, hogy ez a' betegség a' Bányászok, Aranyászok, Fazakasok, és Képirók között igen közönséges. Gyakran azokra-is esik, a' kik ónnal meg-édesített bort isznak, avagy ónat orvosságban avagy ételben a' testekbe bé-víznek; forrásban lévő italt isznak, avagy éretlen keserű gyümöltset esznek.

A' fájdalmok gyakran el-hadgyák a' beteget, de megint ostromonként vízfűza térnek; az ostrom gyakran egy, vagy két nap ki marad, gyakran minden nap elé-kerül, és egy húzomban egynéhány órákig el-tart; némellyeknél napjában gyakran elé-kerül, a' beteget ki-mondhatatlanul kénozza, és úgy el-erőtleníti, hogy minden szempillantásban az haláltól kellyen félni.

Ha ez a' betegség mindgyárt kezdetben az előre ment okokból meg-esmértetik, akkor igen sokszor a' gonofz kövötközéseket el-lehet távoztatni: Az egész mesterség abban vagon, hogy a' test mindgyárt illendő orvosságok által Nro. 39. 141. gyengén üresíttessék. Ez ha hafznál, akkor a' nyavalya ritkán sullyosodhatik meg.

Annakokáért azok, a' kikre az ilyen betegeknek egészségek bizattatott, mindgyárt kezdetben minden történeteket szorgalmatosan meg vizsgálának, és ha csak leg-kisebb jelből-is ezen nyavalyának jelenlétiről gyanakodnak, azonnal mindgyárt a' legalkalmasabb orvosságokhoz fogjanak.

Ezekkel, avagy más ilyenekkel egynéhány hetekig szüntelen egymásután kell élni, ha a' beteg magát jobban-is érezné.

Gyakran ezek a' gyenge szerek semmit sem használnak; ilyenkor őket meg kell erősíteni, avagy más erősebben laxálókat kell bé-adni Nro. 4. 5. 14. 47. 110. 139.

Kiváltképpen pedig gyakor klystérekkel kell segíteni; eleinten olajos, és lágyító klystérek javasoltatnak; ha pedig ezek eleget nem használnak, akkor izgatókat Nr. 137. 138. 224. kell bé-vetni. Néha ezek-is haszontalanok; ilyenkor dohány-füsttel kell klystérezni, melly végre sokszor az hasat megindítja, és könnyöbbséget szerez.

Ha már egyszer az has meg-indúl, azután lágyító, 's gyengén laxáló szerekkel, és klystérekkel tovább-is szüntelen kell orvosolni; a' beteg-is azonban kemény, sükeres, és puffasztó ételeket, ne egyék.

Ha erre az orvoslásra a' köldöknek bé-vonódása, és az alfélnek öszve szorulása szűnik; ha az has meg-lágyúl; ha az ostromok ritkulnak, 's gyengülnek, akkor lehet egészséget remélni.

Ekkor sokáig kell a' beteget olyan szerekkel éltetni, a' milyenek Nro. 18. 61. 72. 73. 91. 119. 134. 142. vagynak; ezek által a' betegek elvesztett erejeket megint vissza kapják; az el-száradott tagok újra meg-telnek, és a' szélütés egészen el-múlik.

Ha pedig ezen szerekre a' tagoknak szélütések el-nem múlták, akkor a' kénkövös feredők, avagy az elektricitás-is használnak.

Valameddig még az eméztet ketske ganéhoz hasanló, avagy golyóbis forma, és kemény, mind addig

addig a' nyavalyának visszafátérsítól kell félni; azért is lágyító, és gyengén laxáló szerekkel mind addig kell élni, míg az hasmenés meg-nem könnyöbbedik, az emésztet meg-nem higúl, avagy pép forma, és lágú nem lesz.

A' ki az olajat meg - szenvedheti, az igyék minden nap reggel, és este, avagy napjában háromszor, és mindenkor egyszerre, három avagy négy untzia len-mag, avagy valami más jó olajot; ez az hasmenélt ki-mondhatatlanúl szabadon tartya, és a' fájdalmot enyhíti.

Mikor ez a' nyavalya *forró savanyó mustól*, avagy *éretlen keserü gyümöltstól támad*, akkor kezdetben szintén úgy kell orvosolni, a' mint fellyebb mondatott, azután pedig olyan szereket kell jó darab ideig adni, a' millyenek Nro. 93. 110. 135. vagynak, és olyan italakot, mint Nro. 116. Ezek által az ilyen betegek majd mindenkor szerentsésen meg-gyógyulnak.

Ha a' banya - kolikának ostroma felette fájdalmos, és igen sokáig tart, és ha sem a' klystérek, sem a' több szerek, mellyek külömbben igen hafznos orvosságok, a' fájdalmat nem-enyhitik, akkor mindenkor tseñdesítő szerekkel kell segiteni Nro. 80. 82. 83. 126. mellyek gyakran csak egyedül enyhítik meg a' fájdalmat, egyedül úzik-el a' szörnyű nagy gyötrődélt, és a' jelen lenni láttzató veszedelemből csak egyedül szabadityák - ki a' beteget.

Minekutánna a' betegek ebből a' kemény betegségből fel épülnek, azután az okakot, a' mellyekből a' nyavalya támadott vólt, szorgalmatosan elkell távoztatni, és a' ganéct hogy a' belekben sokáig, 's nagyon öfzve-gyúllyen, meg-nem kell engedni;

mert

mert különbben ez a' hasfájás megint hamar vízfizá tér.

Hogy ha pedig valakinek hivatalya, avagy kézi mestersége azt meg-nem engedné, hogy az okok el-távoztassanak, akkor ennek a' nyavalyának el távoztatására, és a' vízfizá térésnek meg-akadályoztatására igen jó, reggel a' munka előtt egynéhány untzia clajot, avagy más kövérséget, vagy vajot enni

A' zab kása, vagy-is darált zab, kivált téjben főve; sok zsirral elegyítve, az ilyen munkásoknak igen alkalmas, és hasznos fölöstököm, vagy-is reggeli étel.

AZ HAS - MENÉS RÖL.

(*De Diarrhæa.*)

Midőn valaki gyakrabban, mintsem szokott, árnyék-izékre ül, és sok vékony, avagy hig matériát ganéllik; akkor ez az állapot *hasmenésnek* vagyis *fosásnak* nevezetik.

Az hasmenés nem mindenkor betegség; sőt inkább igen sokszor a' természetnek hasznos munkája, melly' által a' felette bőven meg-gyült nedvességek, avagy tsipósségek a' testből ki-hajtatnak, és következendőképpen az egészség általmaztatik.

Közönségesen az a' hasmenés hasznos, a' mellyik nem igen kemény, nem igen sokáig tart, és a' beteget nem csak meg-nem erőtleníti, hanem inkább meg-könnyöbbíti.

Ha pedig felette keményen kezdődik, avagy igen sokáig tart, és a' beteget el-bádgyalftya, akkor ártalmos.

Annak-

Annakokáért a' külömben hafznos hasmenés-is ártalmas lehet, avagy ártalmassá válhatik, ha mindigárt keményen kezdődik, avagy ha igen sokáig tart, és a' beteget el-erőtleníti.

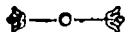
A' forró nyavalyákban ha az *emésztésnek* (*Coeffi materia morbofa*) előre, ment jelei után, és valami *ítélő-nap* (*dies criticus*) hasmenés támad, akkor az többire mindenkor jó, kivált ha nem igen kemény, és ha a' nyavalyának történeteit kevesíti. Illyenkor az hasmenés ellen semmi különös orvossághoz nem kell fogni, hanem csak az eddig jövösolt szerek mellett kell maradni, és a' természetre kell bizoni

Ha pedig az hasmenés mindigárt kezdetben igen bőv volna, és a' beteget nagyon bádgyasztaná, avagy ha igen sokáig tartana, akkor lassan lassan tsendesíteni kell, de soha egytzerre 's hirtelen meg-nem kell állítani. A' Nro. 80. 94. 188. le-irt orvosságok ebben az állapotban majd mindenkor igen jó ki menettel adatnak. Mihent az hasmenés úgy meg-tsesdesedik, hogy már többé a' beteget ne-bádgyasztza, akkor mindigárt félre kell tenni ezeket a' szereket.

A' rothatt, és gonosz indulatú hidegteleésekben ellenben, ahól a' betegek azon kívül-is el-erőtlenednek, és ahól erősítő szerek azon kívül-is szükségesek, azok helyet Nro. 80. 94. mást kell adni Nro. 189.

Ha a' fellyebb való gyengén állított szerek az hasmenésnek meg-állítására elégtelenek vólnának, akkor a' Nro. 95. 96. 97. le-irt szereket vigyázva lehet meg-próbálni.

Ha pedig a' test az hasmenés által eleget nem üresednék, az has fel-puffadna, a' beteg árnyék-

székre ülni gyakran kéntelenitetnék, és vagy semmit, vagy csak keveset ganéllanék, akkor lágyító klystérekkel, avagy illendő orvosságokkal Nro. 3. 11. 12. 38 39. 141. az hasmenést segíteni kell.

A' hó'zfas nyavalyákban szintén úgy, mint a' forró betegségekben, az hasmenés hasznos, ártalmas-is lehet.

Minden, mind forró, 's mind hó'zfas nyavalyában az hasmenés ártalmas, ha akkor történik, a' mikor a' betegség sokáig tartott, a' beteg azonban-kivül-is el-erőtlenedett, a' nedvességek meg-romlaltak, avagy tel-is údaztattak, vagy-is *fel-olvadnak*.

Ugyan azért a' gonofz indulatú rothatt hideglelésekben, a' vízkorságban, a' sarvadásban, a' súlyben, a' rákfenében, az hasmenés a' halálnak előjáró postája.

Még-is mindazonáltal ebben az állapotban-is a' 80. 94. 188. le-irt szerekkel ötet lehet szelidíteni, és szenvedhetővé tenni, avagy meg-állítani.

Az hasmenés gyakran előrement betegség nélkül is, egyedül csak az *hidegről* támad, kivált ha a' napok melegek, és az éttzakák hidegek, avagy ha valaki a' nagy nyári melegben sok hideg italt iszik, és az által a' gyomrat, és a' beleket telette nagyon meg-hivesíti, és gyengíti.

Mikor az hasmenés egyedül csak a' meg-hivesedéstől származik, akkor a' betegek majd mindenkor, minekelőtte árnyékszékre ülnek, valami *hasrágásról* panaszkodnak, ~~de~~ még-is nem igen szomjúhoznak, nem-is igen forrók, az ételt sem utályák.

Az ilyen hasmenést könnyű meg-gyógyítani, ha a' beteg magát melegen tartya, gyakran egy kávé *findsia székfű-virág*, avagy *fodorminta* meleg-herbathét iszik, és az hasra fűtelt meleg ruhákat rakat;

rakat; ha ezekre a' beteg bővön meg-izzad avagy ha a' vizellet bővön menyen, akkor a' rágás, és az hasmenés közönségesen szűnik, avagy egészfen is ki-marad, melly ha meg-nem történnék, akkor estvére a' Nro. 140. le-irt orvosságot kell bé-adni: Ha erre a' beteg jól aluszik, és más nap semmi baja nintsen, akkor tovább semmi orvosságot ne vegyen, hanem tsak tartsa magát még mértékletes melegben, és néha a' fellyebb jovosolt herbatéből egy kávés findsiával igyék.

Ha pedig ez a' hasmenés még más nap-is változhatatlanul meg-maradna, akkor reggel a' Nro. 140. le-irt orvosságot megint bé-kell adni; estve is úgy kell tselekedni, ha a' környülállások kévanni fogják.

Ekképpen többire mindenkor meg-gyógyúl az a' hasmenés, a' mellyik meg-hivesedéftől származik, és a' mellyben sem a' gyomor meg-romolva nintsen, sem más történetek nem tapasztaltatnak.

Ha az hasmenésben egyszer'smind a' gyomor is meg-vólna romolva, avagy ha mindgyárt kezdetben a' száj nyálas ragadós, a' gyomor nyomódik, és az has fel-fuvódik, akkor mindgyárt lágyító klystérrel, avagy, a' mi még jobb, a' Nro. 38. le-irt orvossággal kell segiteni.

Minekutánna a' gyomor, és a' belek ki-tisztulnak, azután a' Nro. 140. le-irt orvosság, mint felyeb, úgy itt-is, az hasmenést meg-állitya.

Sükeres, kemény, avagy emészthetetlen ételek; forrásban lévő italok; felette sok gyümölcs, kivált ha azonban a' gyomor hideg, és gyenge, és az ember egyszer'smind sok víz-is iszik; penészes kenyér; rothatt tojás; meg-romlatt hus; s a' t. végre az hasnak akármelly terhe, hasmenést ger-

gerjeszthet. Az ilyen hasmenések nagyon megvezedelmesedhetnek, és valami nehezen orvosolható vérhassá, avagy más gonosz indulatú nyavalyává válhatnak, ha mindgyárt kezdetben jól nem orvosoltatnak.

Ha a' beteg meg-vallya, hogy valamit effélét ett, vagy ivott, avagy ha a' gyomrát meg terhelte; ha egyszer'smind émelygésről, étel-utálásról, száj-keserűségről, szünetlen való puffasztó bőfogségről, és hányásra való erőlkedésről panaszolkodik, akkor mindgyárt hánytatót Nro. 24. avagy Nro. 190. kell adni; gyakran az hányás, és hasmenés által a' testből sok tsúnyaság takarodik-ki; estvére az hányás után a' Nro. 85. avagy 140. le-irt orvosságot kell bé-adni.

Ha az éttzaka nyugadalmas lesz, és a' beteg más nap semmit sem böfög, az ételt-is nem felette nagyon urálya, az hányásra-is nem igen erőlkedik, és ha az hasmenés-is tapasztnatónaképpen szűnik, akkor nappal a' gyakor széktű-virág, vagy fodorminta-herbathén kívül semmi orvosságot nem kell adni; estvére pedig megint a' Nro. 85. avagy 140. le irt orvossághoz kell lolyomodni.

Ha ez által a' nyavalya apad; a' beteg az ételt kívánni kezdi, akkor hasanlóképpen még egy néhány napokon kell orvosolni, míg az hasmenés egészfizen el nem múlik.

Ha pedig a' beteg az harmadik napon még az ételt nem kívánná, ha a' szája még keserű avagy ragadós vólna; ha még a' gyomorban nyomásról, a' belekben pedig puffadásról panaszolkodnék; akkor reggel a' Nro. 38. le-irt port, estve pedig a' Nro. 140. fel találandó szert kell bé-adni.

Ha ezekre sem akarna az hasmenés szűnni, akkor a' Nro. 80. 94. 188. 191. le-irt szereket kell meg-próbálni; ha ezek-is rövid időn eleget nem használának, akkor másokat Nro. 95. avagy 192. kell elé-venni.

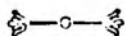
Mihent pedig ezek a' szerek állandó könnyöbbséget szereznek, akkor mindgyárt az ő mértékek kissébbitessék, vagy helyettek más gyengébbek vétessenek-elé, és ha újra valami más új orvoslást kívánó történetek elé-nem fordulnak, akkor a beteg mind addig szünetlen éljen velek, míg az hasmenés egészízen el-nem múlik.

Vagynak emberek, a' kik kemény harag, nagy ijedés, vagy más hirtelen elme-indulat után hasmenésbe esnek: ilyenkor közönségesen sok sárvizes gané menyen-ki az alfelen.

Az ilyen hasmenés többire mindenkor hasznos; azért-is, ha mértékletes, és igen sokáig nem tart, soha meg-ne állitassék; de még-ísz az ilyen betegeknek valami gyenge hashajtót Nro. 193. adni kell, ha a' gyomrok nehéz, az ételt utályák, és az hasok puffatt; azután estvére a' Nro. 85. le-irt tsendesítő por igen hasznos. Ha ezekre az hasmenés meg-nem szűnik, akkor a' Nro. 94. le-irt orvossághoz kell fogni.

Vagynak olyanak-is, a' kik minden esztendőben tavaszszal, avagy őszszel önként hasmenésbe esnek.

Ezek a' személyek az hasmenés előtt közönségesen egy vagy két nappal előbb az oldal tsontak alatt, és a' szívnek vermetskéjiben valami feszülést éreznek; az ételt nem igen kívánnyák; gyakran az hasakban valami tompa rágást, és fel-fuvódást, az ágyékban húzódást, a' térdekben pedig bádgyad-

gyadságot, és rezketést, tapasztalnak; végre hasmenés következik, mellyre minden körülállások rövid időn el-vesznek, és a' beteg egészfézen meg-int meg frissül, 's meg erőssedik.

Mikor ezek a' körülállások olyan rendesen folynak, akkor orvosság által a' természetet az igaz útból ki-nem kell tántorítani, ne hogy a' beteg kártvalyan; még-is mindazonáltal a' beteg néha csak gyötrődik, és eléggé meg-nem tisztul; ilyenkor a' Nro. 193. le-irt orvosságot kell béc-adni; ha pedig az hasmenés igen sokáig tartana, és a' beteget meg-bágyasztaná, akkor a' Nro. 94. le-irt szert kell élé-venni.

Minden kemény, és sokáig tartó hasmenés, kivált ha sok takony menyen ki, gyakran az hasban kemény égést, és a' ganéllásra erőszakos fájdalmas erőlkedést okoz: Ilyenkor jól szolgálnak a' Nro. 80. 83. 94. 188. le-irt szerek, és a' Nro. 194. 195. fel-találándó klystérek.

FLUXUS COELIACUS.

Mikor az embernek alfelin nem valóságos gané, hanem csak fel-olvoztott ugyan, de még-is az epétől meg-nem sárgult étel menyen, akkor a' betegség *fluxus coeliacusnak* neveztetik.

Némellyek azt hitték, hogy ebben a' betegségben mindenkor a' tejnedvesség (*chylus*) menyen ki az alfelen, de ez felette ritkán, sőt talán soha sem-is történik, mivel hihetőképben csak *chymus*, vagy-is a' gyomorban meg-eméiztett étel láttatot menni.

Ha a' máj meg-dugul, és azzal vagy meg-romlik, vagy a' tizenkétújnyi bélbe bé-folyni nem engedte-

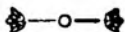
gedtetik az epe; ha a' fejmájnak-is (*pancreas*) nedvessége abba a' bélbe bé nem folyhat; avagy ha a' bé-szívó téjedények (*vasa lactea*) meg-dugulnak, avagy a' beleknek indíthatóságok, vagy-is izgat-hatóságok nagyon meg-nevekedik; akkor a' *chymus* sem téjnedvességgé nem válik, sem bé-nem szívatik a' téjedényekben, sem a' belekben nem mulathat, hanem a' beleket a' maga ösztönözö ere-jével az ki-hajtásra fel-indította, és így a' belekből az alfelen ki hajtatik.

Ha az epe, és a' fejmáj nedvesség jó vólna, és a' tizenkét újni bélbe le-folyna; ha azonban a' tizenkét újni bél-is ép, és egészséges vólna, akkor a' *chymus chylus*á vólna; és ha azonban az üres bélnek bé-szívó téjedényei meg vólnának dugulva, akkor meg-vólna ugyan a' *chylus*, de a' vér-be bé nem vitetne, és azért az alfelen ki mehetne; és így már két nemei lennének ennek a' betegség-nek; az egyik *speciesben* csak *chymus* menne az e-mészter' helyett; a' második *speciesben* *chylus* vólna a' gané, vagy emészter helyett.

Az orvoslást az okokhoz kell alkalmaztatni ugyan, de még-is, ha a' jó diæta, kevés étel, mértékletes bor ital, a' testnek illendő mozgása, a' *rhabarbara* fűszerfzamos *adstringessekkel*, 's azután az *onium*, nem hafználak, akkor gyógyíthatatlan a' betegség, főképpen ha az okokat-is meg-nem lehet orvosolni.

L I E N T E R I A.

Mikor az étel a' gyomorban semmit sem, a' vagy csak igen keveset változik, és úgy menyen ki az alfelen, akkor a' betegség *lienteriának* nevezterik.

Itt-is a' gyomornak, és a' beleknek gyengesége, és felette nagy indíthatósága; a' gyomor nedvességnek, a' bélnedvességnek, epének, és a' fejmájnedvességnek el-fogyása, vagy meg-romlása, ad okat a' betegségnek. Néha a' beleknek belső hártáját bé-borított takony hibáz, és el-fogyott.

A' *Rhabarbara*, azután a' jó tápláló, és erősítő diéta, mint a' fluxus *cœliacus*ban használhat. Ha a' béltakony hibáz, akkor nyálkás decoctumokat kell adni, a' millyen a' szálep gyökérnek főtt vize. Ha az epe fogyott-el, akkor keserű orvosságok, főképpen a' *quassia*, és a' *kampeschesa* javosoltatik.

FLUXUS HEPATICUS.

Mikor valami veres színű nedvesség foly az alfelen, akkor a' betegség *fluxus hepaticusnak* nevezetik.

Ebben a' betegségben sem hasrágás, sem ganéllásra való erőltetés közönségesen nem tapasztaltatik, igen ritka példa, ahol ezek a' történetek jelen voltak. Nem-is menyen az has napjában háromszornál, avagy négyfzernél többszer; és így már könnyű ötet az hasmenéstől (*diarrhæa*) meg-külömböztetni.

Nintsen-is ezzel a' betegséggel hideglelés öfve foglalva, avagy olyan erőlkedés, mint a' vérhasban (*dysenteria*), a' ki-menő nedvesség-is csak lankatt verességű, és nem olyan, mint az aranyerben. Szükséges-is ezt a' betegséget jól meg-külömböztetni az hasmenéstől, vérhasztól, és aranyertől.

Az ilyen betegek végre sárga kachectikus színt kapnak, és azután az elsarvadás miatt meghalnak.

A' ki-folyó nedvesség néha a' májból, máskor pedig a' fejemájból, vagy is pancreásból jön, sőt ebből többszer jön, mintsem a' májból.

Ha a' májnak, avagy pancreasnak véreirei (*vasa sanguinea*), avagy ki-rágódnak, vagy ki-tágulnak, akkor a' vér belöllek folydagal, és a' *ductus chole-docusun* a' tizenkét újni bélbe bé-menyen. Ha azonban a' vér is nehezebben foly a' maga kerületiben (*circulatio*), és meg-gyúl, akkor annál könnyöbben, és bővebben foly ez a' véres nedvesség.

Ezt a' betegséget kivált ha meg-rögzett, és régi, felette nehéz orvosolni. A' *laxatívák* gyengitnek, 's nem használják. Az *érvágás* a' kachexia miatt árt, és igen ritkán használhat. A' *temperánsok* is roszlízak, mivel a' betegek inkább hidegek, és a' *pulsus* kitsin. Ha a' folyás meg-gátolatik, akkor gyötrődés, és más még veszedelmesebb történetek támadnak. Az *emollientiák*, és *antispasmodicumok* használhatnak; a' *piotzák* is, és a' véres köppöllyek valami jót tehetnek a' *congestiok*nak meg-akadályozásokra. De tsak ugyan egészséget remélni nem igen lehet.

MORBUS NIGER.

Ezt a' betegséget *fluxus spleneticusnak* is hívják azért, mert az orvosok azt tartották, hogy az alfelel ki-menő fekete, és bűdös nedvesség a' lépéből jön. De már ma úgy tapasztaltatik, hogy ez a' fekete bűdös nedvesség meg-romlatt fekete epe; az ugyan mégis még nem tudatik, hogy miből feketedik meg az epe. Néha az a' fekete epe ki-is
okád-

okádtatik egyszer'smind, és ilyenkor igen hasonlitt a' *cholera*hoz. Néhatsak okadás által vettetik-ki, és akkor *vomitus nigernek* neveztetik.

Ez a' betegség csak egygyenként (*sporadice*) jár, és csak a' melancholicus, és sok elmeindulatokat szenvedő emberekre esik; mellyel a' *cholera*tól külömböz.

Mivel pedig itten a' beteg igen gyenge, és mégis a' meg-romlott fekete epének ki kell menni; azért a' folyást meg nem kell ugyan akadályozni, de azonban mégis erősíteni szükséges. A' kezeket, és lábokat meleg borral kell gyakran mosogotni; borral tsinált téjsavót kell a' beteggel itatni; az *infusum rhei vinosum*-is hasznos; azután lassan lassan erősítő keserű orvosságokra kell menni. Külömben ez a' betegség felette ritkán láttatik.

A' VÉR - H A S R Ó L.

(*De Dysenteria.*)

Vérhasnak az a' hasmenés neveztetik, a' mellyben a' beteg nem csak gyakran ül árnyék székre, hanem egyszer'smind kemény, és ki mondhatatlanul fájó hasrágást-is szenved.

Ha az eméztet egyszer'smind vérrel-is elegyítve vagyon, akkor *veres* vérhasnak neveztetik.

Minden hasmenés, ha sokáig tart, avagy ha felette kemény, igen könnyen vérhassá válhatik.

A' meg-gyúlt tsipős epe; roz eledel; meg-nem költ, penészes, meg-penészedett lisztből, avagy üszögös gabonából készítettett kenyér; félig meg-rothatt, avagy beteg, vagy döglöt marhából vett hús; bűdös, avagy férgekkel, 's apró állatokkal bővöl.

bővölkedő viz; tisztátalan, rothatt, és egyszer'smind nedves, és meleg levegő ég; és minden okai az hasmenésnek, gyakran gonofz indulatú vérhas-is támaszthatnak.

Ez a' nyavalya gyakran járovány, és ragadós, és gyakran rövid idő alatt sok embereket öl-meg.

Mindenkor az hasmenésnél sokkal veszedelemesebb.

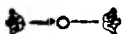
Mikor a' vérhas a' gyomorban, és a' belekben meg-gyúlt romlott, avagy tsipős materiák okozzák, akkor gyakran könnyen meg-gyógyul.

Ha pedig a' tsipős materia már a' vérbe bé-hatott, és a' nedvességeket meg-rontotta, fel-öldazta, fel-olvoztatta, avagy meg-tsipösítette, avagy ha a' vérhas valami más nyavalya által, akár mi módon meg-romlatt nedvességektől szárazott, avagy másról ragadott-el, akkor mindenkor felette vezeldelmes, az orvoslásnak nehezen enged, gyakran orvosolhatatlan-is.

Mert ha a' vérhasnak támadásakor a' beteg olly erőtlen, hogy a' természet már semmit nem munkálkodhatik, avagy ha a' nedvességek úgy meg-rothattak, el-olvodtak, és meg-romlattak, hogy semmi féle orvosság által meg-ne jobbittathassanak, akkor mindenkor halál következik.

Mikor a' vérhas *meg-romlatt vértől* ered, akkor mindgyárt kezdetben főképpen arra kell vigyázni, hogy a' nedvességek illendő szerek által meg-jobbittassanak, és a' betegnek felette gyenge ereje fel-állitassék.

A' Vérhasban fekvő betegek az egészségesektől, és a' több betegektől mindgyárt el-választassanak, mert ők a' szobának, és az isporálynak levegő e-git úgy meg-vezügetik, hogy tölle más betegek,

és az egészségesek, ugyan azon vérhasba, avagy valami gonofz indulatú rothatt hideglelésbe esnek.

Annál-is inkább egészségesek, avagy más betegek arra az árnyék székre ne tillyenek, a' mellyen vérhasúak ültek.

Ebben a' nyavalyában különösen arra kell vigyázni, hogy a' levegő ég szünetlen ujjittassék, frissítették, és tisztították, mert ez végtelenül segíti az orvoslást.

A' vérhasban mindgyárt kezdetben az okokra is szorgalmason kell vigyázni.

Azután azt-is meg-kell vizsgálni, hogy kezdetben vagyone, avagy már sokáig tartott?

Azt-is ki-kell tanólni, hogy hidegleléssel kezdődötté, avagy hideglelés nélkül jelent-meg?

Továbbá arra-is kell vigyázni, hogy mindgyárt kezdetben kemény, veszedelmes, és bádgyalztó vólt-é? avagy hogy elég erőssé még a' beteg, és hogy a' történetek félelmesek-é, vagy nem?

Ha a' vérhas a' fellyebb említett okokból hideglelés, és nevezetes erőtlenség nélkül kezdődik, akkor mindgyárt kezdetben reggel a' Nro. 24. avagy 190. le-irt port; estve pedig a' Nro. 140. fel-találándó szert kell bé-adni.

Ha a' következendő napon a' vérhas nem szűnik, mégis azonban ha a' beteg még elég erős, akkor megint úgy kell orvosolni, a' mint az első napon.

Ha pedig a' második napon a' beteg már igen gyenge vólna, akkor ezek helyett mást Nro. 94. kell adni; ha erre az erő meg-jön, és mégis az ételutálás el-nem múlik, a' fő még faj, az has keményen rágodik, és ha az hasmenés felette bűdös, akkor az harmadik napon reggel megint egy port Nro. 24. avagy 190. és estve a' Nro. 140. le-irt szert kell bé-adni.

Mert

Mert a' vérhasban semmi hasznosabb nintsen, mint okádás, és gyenge hashajtás által mindgyárt kezdetben a' tsipós materiát a' testből ki-hajtani, mivel különben a' jó indulatú vérhas is gonofz indulatúvá válhatik.

A' Nro. 24. 190. le-irt orvosság a' beteget keveset bádgyasztya, sött inkább kezdetben könnyöbbiti.

Minekutánna az ilyen szerek által a' vérhasnak oka a' testből jó formán ki-hajtódik, azután a' Nro. 80. 94. 188. 191. le irt szereket kell bé-adni, hogy ha talám még a' testben valami tsipósség volna, az meg-tompittassék, a' rágás, és a' beleknek érzékenysége tsendesedgyék, és szelidedgyék.

Ha ezekre a' nyavalya könnyöbbedik, az hasmenés ritkábbadik, nem annyira bűdös, és természet szerént valóbb, mint eddig vólt, akkor tsak ezekkel a' szerekkel kell mind végig orvosolni.

Ha pedig az hasrágás nem szűnne; ha a' beteg még is még puftadásról, böfögésről, és ételutáásról panaszolkodnék; akkor az jelentődik, hogy az eddig bé-vett orvosságok a' testben lévő tsipós materiákat meg-nem orvosolhattják; azért is az ilyen körülállásokban még minden harmad nap reggel egy port Nro. 193. estve pedig mindenkor a' Nro. 85. avagy 140. le irt orvosságot kell bé-adni; a' köz napokon éljen a' beteg az eddig jivosolt szerekkel.

Ha már a' gyomorban, és a' belekben többé semmi idegen avagy meg-romlatt materia nintsen, és még-is a' vérhas szűnni nem akar, akkor gyenge has-szorító szerekkel Nro. 95. 192. kell a' beteget éltetni.

Hasztorító szereket addig soha sem kell adni, míg a' gyomorból, és belekből a' csipős materiák egészen ki-nem takarodnak; mert különben a' testben ben-rekednek, és azután gyakran igen gonosz nyavalyákat okoznak.

Mégis mindazonáltal ha a' vérhas felette kemény, és nagyon bádgyasztó vólva, és a' telyebb jovosolt szerek semmit sem könnyöbbitenének, akkor az hasztorító szereket - is meg - kell próbálni; mihent pedig a' történetek állandóképpen megapadnak, akkor mindgyárt őket el kell hagyni, és csak az előbbi gyenge szerekkel kell orvosolni.

Ha mindgyárt kezdetben a' vérhas-al *h deglelés*-is vagon, akkor meg-kell vizgálni, hogy *t llyesé, keményé,* és felzülté a' pulsus? Ebben az állapotban mindgyárt eret kell vágni, és azután az orvoslást a' beteg ereje, és a' jelenvaló környülállások szerint kell el-rendelni: Azonban azt-is ki-kell tanulni; hogy valyon a' belek, avagy valami más részei a' testnek nintsenek-é meg-gyuladva? ha valami gyuladást jelentő jelek tapasztaltatnak, akkor kiváltképpen azon kell igyekezni, hogy a' gyuladás leg-előbb meg-orvosoltassék, mert különben ilyenkor az előbbi szerek majd mindenkor ártalmasok lennének; mégis mindazonáltal a' gyuladást úgy kell orvosolni, hogy az által a' vérhas ne nevedgyék, hanem inkább a' mikor lehet, kisebbbedgyék.

Annakokáért ilyenkor sok *lágylító,* és *nyálkás italakot* kell a' betegnek adni Nro. 8. 40. 88. melyek nem csak a' gyuladás ellen hasznasok, hanem egyszer'smind a' vérhas-t okozó csipősségeket-is betakarják, és következendőképpen az ő keménységeket szelidítik.

Ha pedig a' beteg szájkésérúségről, gyakor és émelygő bülögésről, gyomor nehézségről, kemény haspuffadásról, és hasragásról panaszolkodnék; ha az eméltet, vagyis a' gané igen büdös, és rothat volna, avagy ha valami más jelek azt mutatnak, hogy a' gyomor, és a' belek sok tsipős maté iakkal teli vagynak, akkor az előbbi szerek helyet másokat Nro. 11. 12. 39. 141. kell adni, hogy általak az első utak gyengén ki tisztitassanak, kiüresedgyenek, és következendőképpen hogy a' vérhasnak oka-is fodgyan, avagy egézfzen el-is veszfzen.

Minekutánna az hideglelés, és a' gyuladás elégséges érvágás, és illendő orvosságok által annyira szűnnek, avagy szelidűlnek, hogy már többé veszedelmesek ne légyenek, akkor tsak egyedül a' vérhasf kell orvosolni, ha még kemény volna; ha pedig apadatt volna, és ha az eddig bé adott orvosságok az ő orvoslására elégségeseknek lenni látatnának, akkor az eddig jovosolt orvosláft meg nem kell változtatni.

Ha pedig a' vérhasnak kezdetén a' pulsus ugyan hideglelés, de még is sem kemény, sem telles, és sem nem feszült volna; ha a' testben sem gyuladás, sem igen sok vér nem volna; akkor eret soha sem kell vágni; és ha ebben az állapotban a' beteg elég erős, akkor ahoz az orvossághoz lehet fogni, a' melly fellyebb akkor jovosoltatott, a' mikor a' vérhas hideglelés nélkül kezdődik; mégis mindazonáltal azonban azokat az italakat, és orvosságokat bé-kell adni, a' mellyek a' forró hideglelésben jovosoltatnak.

Ha pedig ellenben a' beteg mindgyárt a' vérhasnak kezdetén igen bádgyatt volna; ha azonban

a' pulsus-is gyenge 's lágy, kitsin, és rezkető, avagy gyakran lassú, és egyenetlen volna, akkor mindekor gonosz indulatú a' vérhas.

Annakokáért szorgalmason meg-kell vizgálni, hogy valyon vagyoné még a' betegnek annyi ereje, hogy egy hánytatót, avagy hashajtót véfzedelem nélkül meg birhassan? ha meg-birhat, akkor mindgyárt egy szert Nro. 24. 190. avagy leg-alább Nro. 193. bé-kell adni.

Mihent ezen szereknek munkálkodások megszűnik, akkor mindgyárt tsendesítő szereket Nro. 80. 94. 188. 191. kell bé-adni; estve pedig olyan klyttéreket kell bé-vetni, mint Nro. 194. 195. és azonban egy findsia herbathét Nro. 21. 251. 257. gyakran kell a' beteggel itatni. Más nap ugyan azon szerekkel kell orvosolni; lehet reggel, és estve az ilyen klyttéreket-is. bé-vetni. Ha azután a' pulsus emelkedni kezd, az erő nevededik; ha a' beteg egy vagy két órát nyugadalmoson aluszik; ha az has többé nem olyan vizesen, és büdösön menyen, 's a' t. akkor már sokat nyertünk, az e-gésséghez-is jó reménység vagyon.

Ebben az állapotban széntén azon orvosságokkal kell orvosolni; ha pedig azonban, mikor már a' betegnek több ereje vagyon, valami jelek azt mutatnák, hogy a' belek még valami tsipősséggel teli vagyrak, akkor az orvoslás közben szükséges egyfzer vagy kéttzer is a' Nro. 193. le-irt port bé-adni; így az orvoslás gyakran szerentsésen el-vég-ződik.

Ha pedig ezek a' szerek arra elégtelenek vólnának, hogy a' vérhasnak keménységit gyengítsék, és a' felette bőv üresedéseket meg-állítsák, akkor olyan szerek kívántatnak, mint Nro. 95. 96.

97. 192. de olly vigyázással, a' mint fellyebb mondatott.

Mikor a' beteg mindgyárt kezdetben olly erőtlen, hogy semmitéle üresítő orvosságot meg-nem bírhat, akkor azt kell ki-tanólni, hogy valyon az üresedéseknek sokasága, és bővsége miatt erőtlenedet-é meg a' beteg? avagy valyon nem valami gonosz indulatú ragadós októl nyomottatott vagy pufztritatott-el olly hirtelen a' természetnek ereje.

Az első állapotban állító szerek Nro. 95. 97. 192. kívántatnak; de mihent a' vérhasnak keménysége állandóképpen szelidül, akkor mindgyárt vagy ezeket az állító szereket nagyobb vigyázással kell bé-adni, vagy helyettek más gyengébb, fellyebb javosolt orvosságokat kell elé-venni.

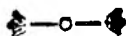
A' második környülállásban ellenben *izgató*, és erősítő szerekkel kell segíteni Nro. 16. 17. 18 19. 20. 21. 22. 23. 27. 28. 30. 31. 177. 189. Lehet mindgyárt a' lábikrákra, és a' nyaktsigára hólyaghúzó flastromot-is kötni.

Ha ezekre a' pulsus emelkedni kezd; ha az erő nevededik, akkor közönségesen a' vérhas-is szűnni kezd; ebben az állapotban tsak ugyan azon szerekkel kell tovább-is orvosolni, és a' beteggel úgy kell bánni, mintha valami gonosz indulatú rothatt hidegben fekünnék.

Ha pedig a' betegnek ereje nevedednék ugyan, de mégis a' vérhas nem-szűnnék, akkor úgy kell orvosolni, a' mint fellyebb mondatott.

Ellenben pedig ha az erő semmiképpen nem nevededik, akkor mindenkor igen rofszúl vagyona' beteg.

Mikor a' zavaros, és bűdös vizelletből; a' rothatt, és utálatos bűdös, avagy fel-olvadt vérrel e-

legyített hasmenésből, avagy más jelekből nyilván ki tetzik, hogy a' fél-olvadtt nedvességek már rothadnak, akkor kiváltképpen olyan szereket, mint Nro. 79. 93. 165. 196. kell a' betegnek bé-adni.

Ha az ilyen betegek sokáig nem alhatnak, és ha a' ganéllásra való erőlkedés, avagy az hasrágás állandó, és kemény; akkor a' fellyebb való szerek mellett mindennap kétszer vagy háromszor a' Nro. 197. le - irt orvosságból tiz tseptől tizenötig kell bé-adni.

Ez által gyakran a' történetek szünni kezdenek; a' beteg meg-frissül, 's meg-erősedik: a' pulsus fel-emelkedik; és valami elevenítő álmom következik.

Ebben az állapotban gyakran az egész testen petets, avagy kása himlő üt ki.

Ha ez a' betegnek tapasztható, és állandó könnyöbbségivel történik, akkor lehet remélni, hogy a' be eg hamar meg-gyógyul.

Ha pedig ezek a' szerek semmit sem használnak; ha valami kása himlő hideg izzadással üt-ki, avagy ha valami ún színű, és fekete fókók jelennek meg; ha azonban a' pulsus szünetlen kissebbedik, és gyengül; a' lélekzés nehezedik; a' vizelet barna, feketés, és büdös; az eméztet rothatt, avagy rothatt vérrel elegyítve vagon; ha az has fel-puffad; ha a' kezek, és lábok meg-hűlnek; az ajakok halaványok, és szederjeseek; ha az inak rángatódnak, a' beteg efze nélkül beszél, akkor a' beteg el vész, mert ezek halált jelentnek.

Mikor a' vérhas után a' belekben valami égés, és ganéltató erőlk:és (*Tenesmus*) hátra marad, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint az hasmenésben mondatott.

Ha

Ha az hasmenés, avagy a' vérhas igen idején, és oktalanul állító szerekkel meg-állttatik, akkor az has közönségesen keményen marad, és a' betegek az ételtől émelyegnek, és sárga, vagy földszinűek.

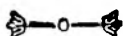
Ezek minden második avagy harmadik nap a' Nro. 38. le-irt port, és hogy megint az előbbeni nyavalyájokba újra belé-ne essenek, azért mindenkor azon a' napon, a' mellyen laxatívát vesznek, estve a' Nro. 85. avagy 140. le-irt szert vegyék-bé!

C H O L E R A.

Ha az *hasmenéshez*, avagy a' *vérhashoz* valami kemény okádás magát adgya, és következendőkép-pen a' beteg mind *alól*, 's mind *fellyül* erőszakoson, és bővön *ki-üresítettik*, akkor a' nyavalya mindenkor felette *veszedelmes*, és köldök-tsömörnek (*Cholera*) neveztetik. Az ilyen betegek gyakran kevés órák alatt egészen el-fogynak, és bé-esnek, meg-hitvánkoznak, és el-erőtlenednek, néha csak hamar meg-is hálnak, ha mindgyárt segítséget nem találnak.

Ez a' nyavalya gyakran a' meg-gyúlt, és meg-tsipösedett *sárviztől* támad, avagy ha a' *gyomor*, és a' *belek* *rotthatt*, *kövér* vagy *avasos*, avagy más *emézthetetlen* matériákkal teli vagynak; A' *must*, és más *forrásban* lévő italak - is ilyen nyavalyát gyakran gerjesztnek.

Ha már valami ilyen környülállás tapasztaltatik, és egyszer'smind ha a' beteg még elég erős, azért is ha az *üresítő* szereket még *veszedelm* nélkül meg-bírhattya, akkor az okoknak külömbségek szerént, mint a' *gyomor-görtsben*, vagy *hánytatót*, vagy *has-*

lashajtót, vagy *vékonyító*, és *savanyóska* italakat; és *klystéreket* kell adni, addig-is kell velök orvosolni, míg a' történetek kívánni fogják, és a' betegnek ereje engedni fogja.

Ezek által gyakran mind az okok, mind maga a' nyavalya egyfzersmind semmivé tétetnek, avagy leg-alább úgy meg-ízelditetnek, hogy miattak többé a' gonosz következésektől félni ne kellyen.

Gyakran mind a' gyomor, 's mind a' belek ezen orvoslás által a' magok terhektől meg - szabadulnak ugyan, de mégis a' nyavalya nem gyengül; sem az hányás, sem az gyakor hasmenés nem szűnik, és a' beteg szünetlen nagyobbban erőtlenedik: Ebben az állapotban minden halasztás nélkül a' Nro 126. avagy 192. le-irt orvosságból minden fél órában két kalámmal kell bé-adni mind addig, míg a' nyavalya nem szűnik.

Ha pedig a' beteg már egészfzen bé-esett, hűlt-szinű, sovány, és olly erőtlen vólna, hogy néki halálos veszedelem nélkül tsak gyenge üresítő szert-is adni nem lehetne, akkor mindgyárt a' Nro. 199. le-irt szerből minden fél fertály órában két kalámmal kell bé-adni mind addig, míg a' beteg tapasztalhatóképpen meg-nem könnyöbbedik; melly ha megtörténik, azután ezt az orvosságot ritkábban, és mind addig, míg minden meg-nem csendesedik, vegye bé a' beteg.

Ha ezek, avagy más hasanló orvosságok semmit sem használnak, akkor a' betegek el-ájulnak, a' kezek, és lábok meg-hűlnek, és görts módra öfzve-húzodnak, és végre nagy gyötrődés közt az *halál* el-érkezik.

A' VESÉKNEK GYULADÁSÁRÓL.

(*De Inflammatione Renum.*)

A' vese gyuladás mind a' két vesében egyfzer's-mind meg-történhetik, de mégis gyakrabban csak az egyikben egyedül, még pedig leg-gyakrabban a' bal vesében tapasztaltatik.

A' betegek panaszolkoznak kemény, égető 's nyilalló fájdalomról mélyen az ágyékokban, vagyis vékonyokban, a' hól a' vesék fekszenek; ha ezek a' részek tapagattatnak, akkor felette forrók, és lájdalmasok, és az ágynak melegit, kivált ha tolas, avagy gyapjas az ágy, nem szenvedhetik; a' fájdalom többire az ágyék hajlásra, és a' vizellet-hújagra ki terjed, gyakran abban a' tzomban, a' melly' felől a' gyuladás vagon, valami lájdalmas húzódaft is, és meredéft okoz; a' férfiaknál a' tökök lájdalmasan fel-húzódnak; a' betegek nagyon szomjúhozna, és nagy hideglelésben vagnak.

Ha mind a' két vese meg-vagon gyuladva, akkor a' vizellet többire meg-reked, avagy gyakran igen szúkön, felette veressen, és nagy égetéssel menyen, gyakran pedig halovány, és olyan, mint a' viz.

A' vizeltető orvosságok ebben az állapotban felette ártalmasok, mivel a' gyuladaft nevelik, és csak *halálos fenét* támaszthatnának.

A' lágyító 's hívesítő italak Nro. 8. 40. 88. kívül lágyító meleg kötések; lágyító irral Nro. 128. való gyenge dörgölések; lágyító klystérek, és az hideglelésnek, a' lájdalomnak, és a' beteg erejének mivóltához szabott gyakor érvágás, valamint más hasanló gyuladásokban, úgy ebben-is leg-jobbana használnak.

Gyak-

Gyakran mindgyárt kezdetben a' folyó arany-er csak hirtelen el-özlattya a' vese-gyuladást, avagy leg-alább nagyon meg-könnyöbbiti; szintén annyit haznál az alfízonyi rendnek meg-indult hószáma-is.

Ha az harmadik avagy a' negyedik napon valami vastag, zavaros, barna, avagy, setét veres vérrel elegyített vizellet menyen; ha a' fájdalom, és a' hideglelés szűnnek, akkor gyakran az által a' vese-gyuladás egészen el-öszik.

Gyakran a' negyedik, avagy az hetedik napon valami sűrű, zavaros vizellet láttatik, melly az edény fenekére csak hamar valami genyettségs forma seprőt szá-it-le, és ha ilyenkor a' történetek tapasztalhatóképpen jobbulnak, akkor általa a' nyalyának matériája mind ki-takarodik.

Ha pedig a' vese-gyuladás maga keménységiben sokáig tart, és ha semmi könnyöbbitő üresedés nem tapasztaltatik, akkor a' vesékben közönségesen valami *tályog* támad.

Ezt éppen azon jelekből lehet meg-tudni, a' mellyek a' *tüdő gyuladásnak evésedésiben* elé-be-szél-tettek, szintén úgy-is kell orvosolni, a' mint ottan mondatott; mégis mindazonáltal ebben az állapotban ha a' vese-tályog a' vizellésnek uttyán kezd ki-takarodni, ha az huyas üvegnek fenekén való-ságos genyettségs láttatik, akkor egyszer'smind gyengén vizeltető szereket-is Nro. 46. 72. lehet adni: Ezen környüllásokban a' vizelletre jó gondot kell viselni; azt-is jól meg-kell vizgálni, hogy mi légyen benne. Ha az hideglelés lassan lassan el-vész, és a' vizelletnek genyettségs seprője apad, akkor a' Nro. 86. avagy 108 készítettett pilulákhoz kell fogni, hogy a' vese-fekély egészen meg-tisztúlyan, és bé-gyógyulyan.

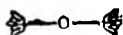
Néha a' vese-tályog az ágyéknak külső részén valami daganatott támaszt; erre mindgyárt lágyító meleg kötéseket kell tenni, és mihent észre-véte-tődik, hogy már genyettséggel teli vagyon, akkor mindgyárt ki-kell fokasztani, és azután mind addig kell nyitva tartani, míg a' belső részek tökéletesen helyre álnak; de mégis ebben az állapotban igen sokszor gyógyithatatlan portzogós fekély (*fistula*) marad hátra.

Ha az ilyen tályog sem ki-felé, sem a' vizel-letnek úttyán ki-nem fokad, akkor a' genyettség bőv mértékben meg-gyúl, gyakran az egész vesét el-emészti, és orvosolhatatlan száraz betegséget tá-maszt, gyakran pedig a' genyettség az körül lévő részekre magának utat csinál, azokat meg-rágja, fekélyeket támaszt, üres utakat (*sinus*), és por-tzogós fekélyeket okoz, és az által fájdalmas, és lassú halált hoz. Gyakran a' vese-tályog ki-fokad, és a' genyettséget az hasnak üregibe bé-önti, és abból végre gyógyithatatlan szélkorság, avagy más szintén olly veszedelmes nyavalyák szármoznak.

A' KÖSZVÉNYRŐL, ÉS NÁTHA-FOLYÁS RÓL. (*De Artide, & Rheumatismo.*)

Ha az emberi testnek egy vagy több részein hir-telen valami daganat támad, melly forró, és fájdal-mas, akkor az *Forró-folyásnak* neveztetik; ha pe-dig az a' daganat nem forró, nem-is igen fájdal-mas, akkor *Hideg-Folyásnak* hivattatik.

Az hideg folyások közönségesen tovább tartnak, mintsem a' forrók, de ellenben ezek mindenkor va-lami hideglelés-el járnak, melly hideglelés azért a' forró folyásért *Nátha-hidegnek* neveztetik,

Mikor ezek a' folyások a' *hajló tagokban*, avagy azoknak *hajlásokban* vagynak, és ottan valami szaggató, 's égető fájdalmat okoznak, akkor *köszvénynek* (*Artitris*) neveztetnek; ha pedig a' testnek akármely részén az *inashúsoknak* ki-terjedett *szíjasmaiban* (*expansio aponevrotica musculorum*) fészkeltetnek, akkor *náthafolyásnak* (*Rheumatismus*) hivatztatnak.

Ezen különböző nevezések az orvoslásban semmit sem változtatnak; mert az okok majd mindenkor egyfélék; ugyan azért a' náthafolyásban gyakran éppen olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek a' köszvényben hasznosoknak lenni tapasztaltatnak.

Leg-nevezetesebben csak arra kell vigyázni, hogy ezek a' folyások hidegteleléssel együtt vagynak é, és forróké, vagy pedig csak hidegtelelés nélkül járnak, és sokáig tartanak, vagy-is hófázis nyavalyák.

Mikor az üdő hirtelen meg hidegedik, avagy mikor a' levegő-ég sokáig ködös, nedves, és hideg, akkor gyakran sokan esnek forró köszvénybe.

A' betegek eleintén meg-borzadnak, meg-fáznak, 's meg-bádogvadnak, és a' pulsus hidegtelelős lesz; azonban a' fő fájni kezd; a' forróság, és a' szomjúság nevedednek; a' vizellet pedig meg-zavarodik.

Egynéhány óra múlva, gyakran mindgyárt kezdetben-is, a' betegek valami szaggató fájdalmat éreznek, melly egy helyről a' másra menyen, és a' testnek majd ebben, majd más részében tapasztaltatik. Közönségesen pedig az ilyen fájdalmak egyik hajló tagból, avagy *izből* a' másikba által mennek; néha a' mejnek oldalába-is által vitetődnek, és ottan kemény údányilallást okoznak.

Minékutánna ez a fájdalom egy vagy két nap egyik helyről a másikra bujdasott, azután végre egy vagy több helyeken-is magának kemény fészket vér, és egyszer'smind ottan többire valami *fejéres*, néha *veresses*, *forró*, *feszült*, és felette nagyon *fújó daganatot* támaszt; ha már ez a daganat egyszer'smind több *izeket* foglal-el, akkor az egész test mozdithatatlan, a fájdalom szenvedhetetlen, és iszonyu, kivált ha az ágyékba, forgó-tsontba, és a vállakba veszi magát. Néha a *köszvényes részbe* vagy *semmi*, vagy csak igen *kevés* daganat tapasztaltatik, de mégis mindenkor azon rész *forró*, és csak gyenge tapogatásra-is felette nagyon fáj.

Ezek a fájdalmok estve mindenkor nevednek, a beteget alunni nem hadgyák, nagy nyughatatlan-ságot okoznak, és gyakran a beteget esze nélkül is beszéltetik.

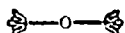
Gyakran a fájdalom hól a külső, hól a belső részeket ostromolja, és végre a belső részeket elfoglalja, 's ottan keményen megáll; azért-is néha felette kemény hurut, és igen nehéz lélekzés; gyakran szenvedhetetlen fő-fajás, kemény gyomor-fajás okádással együtt, hasrágás, vesefajások, a vizeletnek meg-rekedése, 's a t. támadnak.

A védelem nagyobb, ha a köszvény magának a belső, kivált az életre szükséges, részekben fészket vér.

Gyakran a fájdalom mindgyárt kezdetben, minden ide 's tova való keringés nélkül, egybe valami bizonyos helyben megáll.

Ez a nyavalya néha kevés napokon szerentsésen meg-*gyógyúl*; néha pedig igen vekmerő, és sok *hetekig tart*, avagy valami *hosszas* nyavalyát, és gyakran *tag-sarvadást*, avagy *szűraz* betegséget kövökeztet,

Ha

Ha az első ostrom nem felette kemény, és ha a' beteg magát mindgyárt minden hidegtől óltalmazza; ha gyenge lágymeleg, sok vékonyító, és gyengén izzasztó italok által a' testet gőzöltetni igyekezik, akkor gyakran két vagy három nap az egész nyavalyától meg-menekedhetik.

Ezen gyenge körülállásokban elegendő napjában háromszor egy port Nro. 1. bé-adni, és mindenkor réa két findsia meleg herbathét Nro. 13. itatni, avagy a' Nro. 8. 40. 46. 72. 116. le-irt szerekkel orvosolni.

Még is mindazonáltal az ilyen betegek magokat még egy darabb ideig az hidegtől szorgalmason óltalmazzák, és kiváltképpen a' nedves hideget, és a' jukon, avagy hasadékon bé-fuvó levegő eget kerülyék, mert külömben megint csak hamar ugyan azon köszvényes nyavalyába vízfza-esnek, és ez a' vízfza esés azután többire mindenkor sokkal vakmerőbb, és keményebb lesz, mintsem az első nyavalya vólt.

Ha pedig mindgyárt kezdetben az hideglelés, és a' fájdalom felette kemény, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint a' gyulaasztó hideglelésekben mondatott.

Illyenkor a' betegen az erőhez, és a' történetekhez szabva *eret kell vágni*, sok *lúgyító, fel-öldő, és hivesítő* italakat, és orvosságokat Nro. 6. 7. 8. 9. 121. kell adni. A' fájó helyeket, a' hól hozzá lehet fézni, szünetlen *lúgyító*, és *ofzlató kötésekk*el melegíteni kell, de jól kell vigyázni, hogy a' kötés meg ne-húlyen, mert ha meg-húl, akkor mindenkor árt.

Ha azonban a' beteg eleget nem ganéllik, akkor klystérek által az hasat meg-kell nyitni, avagy
ollyan

ollyan orvosságokat kell adni, a' mellyek az hasat eléggé meg-üresítik Nro. 11. 12. 39. 141. avagy minden *harmad nap* valami *hashajtót* kell bé-adni. Nro. 3. 5. 14. 167.

Ha a' vizellet bővön, sűrűn, és zavaroson menyen, akkor általa a' beteg nagyon, és hamar meg-könnyöbedik; ha pedig halaványon, és vizesen marad, akkor a' nyavalya közönségesen sokáig tart.

Ha a' fájdalom már egyszer enyhül, az hideglelés szűnik, a' daganat lágyul, 's tágul, akkor többé az hasat olly gyakran hajtani nem szükség, de mégis még az előbb jóvosolt orvosságokkal, és italokkal tovább-is szorgalmason kell élni.

Az ilyen betegek gyakran sok éttzakákan nem alúznak, mivel a' fájdalom estvéneként mindenkor nevededik, és leg-előbb csak éjtél után kezd szűnni.

Ha egynéhány napon illendő orvosságok, és érvágás által az hideglelés már *meg-gyengült*, és a' szükséges *üresítések* meg-történtek, akkor szabad a' betegnek tsendesítő szereket adni Nro. 41. 83. 92. *Előbb* az ilyen szerek *min'enkor úrtanak*.

Ebben a' nyavalyában a' *tsendesítő*, és *álmosító* szereket *estve*, a' mint más betegségekben szoktak tselekedni, *adni soha sem kell*, mivel itten akkor az hideglelés, és az fájdalom közönségesen mindenkor sullyosodik, és azért azonban ezek a' szerek csak nagyobb forróságot, nyughatatlanságot, és gyötrődést okoznának, a' beteget meg-bádogyasztnak, és mégis álmat nem hoznának. *Leg-jobb* őket *reggel felé adni*, mikor a' fájdalom szűnik; ilyenkor utánnak egynéhány órákig tartó tsendes álmok kövöttezik, mellyre a' beteg egészízen meg-frissül, és meg-könnyöbedik.

Ha már egyszer a' fájdalmak annyira meg-szeli-
dülnek, hogy a' fájós helyet gyengén tapogatni,
és nagy fájdalom nélkül mozgatni lehessen, akkor
az jót jelent, a' lágyító kötéseket-is mindgyárt fél-
re lehet tejni, és a' fájós helyeket csak meleg ru-
hakkal gyengén dörögni, és melegben tartani kell,
de még-is a' fellyebb jovosolt szereket mind addig
el-nem kell hagyni, míg a' beteg gyógyulni nem
kezd.

Ha pedig ezen meg-próbált orvosságokra a' *fáj-
dalom* éppen *semmit sem szunne*, akkor azok m. l-
lett a' Nro. 180. le-irt port kell bé-adni, avagy
ha még az *hideglelés* igen *kemény* volna, akkor an-
nak helyette a' Nro. 186. fel-találendő szert kell elé-
venni; ez a' szer gyakran hamar nagy könnyöbbsé-
get szerez.

Mikor már az *hideglelés* illendőkép-
pen meg-
apad, és még csak valami lágy tézta forma daga-
nat, és tompa fájdalom marad hátra, akkor a' Nro.
18. 68. 144. 178. le-irt orvosságok gyenge dörög-
lésekkel együtt közönségesen eleget használnak.

Néha a' köszvényes fájdalom, és az *hideglelés*
szünni kezdenek, és azonnal réa az egész testen a'
betegnek könnyöbbségivel sok *kásahmló* üt-ki; il-
lyenkor ha semmi más baj nem érkezik, és ha az
erő állandóképpen meg-marad, akkor az orvoslást
meg-nem kell változtatni, hanem tovább-is csak az
előbbi szerekkel kell élni.

Némellykor nem csak az *izék*, és a' *tagok*, ha-
nem egyszer'smind gyakran az egész *test*-is, a' *fő*,
és az *ábrázat*-is fel-dagadnak: Ebben az állapotban-
is az eddig jovosolt mód szerént kell orvosolni, ha
az *hideglelés* kemény, és a' több történetek az e-
lőbben.ekhez hasanlók.

Gyak-

Gyakran az *izeknek*, és az *hajló tagoknak* daganati hirtelen, és mint egy egy szempillantásban elmúlnak, és a' testnek *más részén* megint megjelennek, és gyakran felette *nagy* daganattá valnak.

Az ilyen daganatokat mindgyárt fel-kell vágni, mihent valami hűsággal meg telnek, 's meg-lágyúlnak, hogy az oda gyűlt *nedvességek* ki-tolyanak, és megint más részre újra által ne vitessenek, és a' beteget új veszedelembe ne vessék. Ez a' *ki-folyó nedvesség* közönségesen *sárgás rakony forma*, és *sükeres*.

Ezen ki fokasztott *vizes daganatok* gyakran sokáig folynak, és néha nehezen gyógyulnak-bé: kezdetben a' folyást meg-nem kell álli tani, hanem csak tépett rongyal kell bé-kötni; egynéhány napok múlva fött bürök-lévben mártott tépett rongyat kell a' sebbe dugni, még pedig napjában négyszer meg-újítván; erre a' folyás apadni kezd, és azután szerentsésen bé-is gyógyul.

Ha pedig az *izeknek*, avagy az *hajló tagoknak* daganata *hirtelen* el vész, és mégis a' testnek *külső részén* sohól *más* daganat *nem* támad; *azonban* pedig a' beteg csak hamar *nehezen*, és alkalmatlanul kezd *lélekzelni*, avagy *hirtelen mély álomba* esik, akkor az *rozsztat* jelent, mert az ilyen betegek gyakran hamar meghalnak.

Ezen veszedelmes állapotban mindgyárt a' *nyaktsigára*, és a' *lábikrákra* hólyag húzó flastromot kell kötni; a' beteget gyakran meg-kell klystérezni, és olyan orvosságokat kell néki bé-adni, a' millyenek Nro. 46. 71. 72. vagynak.

Ha azután a' betegek az *ágyékokban*, vagy *is vékonyokban* fájdalmat, és feszülélt éreznek; és ha a' *vizelésre* gyakran erőltetnek, akkor többire jó

jelentődik; mert réa közönségesen valami *sűrű, zavaros* vizellet következik, melly bőv taknyos seprőt szállit az edény fenekére: Erre ha meg-könnyöbbedik a' beteg, akkor tovább-is hasanlóképpen kell orvosolni, a' hólyag-húzó flaltrom által csinált fekélyeket-is sokáig kell izgató szerekkel nyitva tartani, és folytatni.

Ha taknyos hasimenés támad, akkor gyenge hashajtó szereket kell adni Nro. 11. 12. 39. Ezek gyakran könnyöbbséget szereznek.

Néha az ilyen betegek hurutni-is kezdnek, és a' most említett tisztulások helyett valami taknyos sűrű pökés következik; ilyenkor olyan szereket kell adni, a' millyenek Nro 8. 32. 33. 34. III. vagynak.

Ha ilyen *üresedések* nem következnek, akkor a' betegek igen hamar meg-halnak, és azután közönségesen az *ő tüdőjekben*, avagy az *ő mejjeknek* uregiben, avagy az *ő fejekben*-is sok kiönödött *kozsonyás, vizes* matéria találatik.

Gyakran a' kemény közhvény után a' betegek még sokáig bádgyattan maradnak, fájdalmat ugyan nem éreznek, de még-is nehezen mozdulhatnak, erőtlenek, és egészízen el-száradtok; ilyenkor a' pulsus gyakran nappal természet szerént való, de estvénként valami forróság támad, és azonban a' pulsus hideglelés lesz; Néha a' pulsus mindenkor gyorsabb, mint az egészségben, a' betegek-is izomjáhoznak, az ételt nem igen kívánnyák, és fűzetlen belső forróságról panaszolkoznak.

Az első történetben gyakran hamar segítnek a' Nro. 144. 178. le-irt szerek a' Nro. 143. avagy 163. fel-találándó herbathével együtt. Hasanló kimenetellel lehet adni a' Nro. 18. 23. 46. 61. 68. 72. 116. 135. 142. 179. 180. le-irt orvosságokat-s.

A' második történetben ellenben gyengén hivesítő, és nedvesítő szereket Nro. 1. 2. 8. 9. 40. 88. kell adni mind addig, míg a' vérnek forrása egészben le-tsendesedik, a' betegnek hévsége el-múlik, és a' pulsus egészben fel-szabadul: kiváltképpen pedig hafznos az ilyen betegnek óránként, avagy minden második órában a' Nro. 45. le-irt orvosságból egy jó nagy findsiával bé-adni, melly egyszer'smind ital is, orvosság-is.

Gyakran ezen szerek által az hideglelés egészben el-múlik ugyan; a' beteg-is minden tagjait fájdalom nélkül jól, 's könnyen mozgathattya, tsendesen alhatik, és eleget eszik, de mégis az erő *nem* akar meg-jönni; ilyenkor olyan orvosságokkal, a' milyenek Nro. 36. 70. 150. vagynak, sokáig kell élni.

Leg-hamarább pedig az ilyen betegek úgy épülnek fel, ha az orvosságok mellett egyszer'smind, mikor az idő jó, mezei tiszta levegő égben mulatoznak, és sok tejes italokkal élnek.

Mikor a' *köszvénynek*, és a' *náthafolyásnak fájdalmi gyengék*, 's *szelidek*, és *hideglelés nélkül kezdődnek*, akkor nem sok hajt szereznek, a' beteget maga hivatalyától el-sem vonnyák, azért-is kezdetben számba nem vétetnek, nem - is orvosoltatnak mind addig, míg *felette kemények* nem lesznek, és míg úgy meg-nem *rögzőnők*, hogy azután gyakran a' szenvedő tagok *mozdithatatlanokká*, és *hafzontalanokká* vállyanak.

A' kiket a' hideg, kivált jukon, hasadékon, avagy valami más szoros helyen által fuvó levegő ég érdekel; a' kiknek tsipős, és sükeres vérek vagyon, avagy sok savanyó új bort isznak, és a' t. azok ilyen betegségbe felette sokszor esnek, melly néha sok hetekig, hólnapokig, még sok esztendőig-is

el-tart, kivált ha a' betegek azonban magokat il-
lendőképpen nem tartják, és a' nyavalyával rolf-
szúl bännak.

A' hevítő szerek, akár külsők, akár belsők lé-
gyenek, mégis többire mindenkor súlyosították ezt
a' nyavalyát.

Az ilyen fájdalmokban az érvágás ritkán szük-
séges, kivévén ha a' pulsus feszés, avagy a' beteg-
nek sok vére vólna.

A' Nro. 46. 72. 116. 143. le-irt italakat ellen-
ben bővön, és sokáig kell itatni; azonban a' fájós
helyet minden nap kéttzer, reggel, és este me-
leg ruhával jól meg kell dörögölni, és azután min-
denkor *szappan-füstrennal* bé-kell borítani.

Minekutánna a' beteg ezen szerekkel egynéhány
napokig élt, azután hashajtó szert kell adni Nro.
4. 5. 14. 38.

Ezekre a' fájdalom ha szűnik, akkor az jót je-
lent, az előbbi orvoslást is el-nem kell hagyni; le-
het, ha az erő meg-engedi, egynéhány napok múl-
va laxatívát is megint adni, és így gyakran a' ke-
mény *nátha-folyásoknak fájdalmai* egészen el-haj-
tatnak.

Az ilyen állapotokban a' Nro. 110. le-irt orvos-
ság igen hasznos, kivált ha a' betegek azonban a'
Nro. 143 le-irt szerekből sokat isznak. Eképepen
gyakran a' leg-keményebb, és igen sokáig tartó *Far-
sábának fájdalmai* - is (*Dolores Ischiatici*) egészen
meg-gyógyíttatnak, még-pedig minden más orvos-
ság nélkül.

Ha pedig mind ezek, 's mind más orvosságok
lafzontalanak vólnának, akkor a' Nro. 180. le-irt
port kell bé-adni, mellynek mértékit lassan lassan
lehet szaporítani - is, lehet, 's kell - is néha vele
sokáig is élni.

Szintén olly hasznosok a' Nro. 49. 91. 174. le-irt szerek is ; azoknak pedig, a' kiknek nyálas, vagy- is taknyos, és hideg természetek vagyon, a' Nro. 171. 172. le-irt szerek leg-hasznosobbak.

Gyakran *semmi belső orvosság* nem használ ; il- lyenkor a' *fájdalmat hólyag-bűző flastrommal* lehet el-űzni, tsak azután a' seb sokáig tolyan, avagy a' flastrom gyakran meg-újittassék, és fel-téessék.

A' forró közhvénynek fájalmiban a' lágyító *fé- redők*, kivált a' meleg viz-gőzzel való *párolások*, mindenkor igen hasznosok ; a' *hoszszas* közhvény- ben ellenben, kivált midőn a' betegek nem meleg, hanem inkább *hideg*, és *taknyos természetűek*, a' *kén- köves feredők* hasznosobbak akkor, minekutánna már a' szükséges orvosságok előbb illendőképpen meg- próbáltattak.

Gyakran a' náthafolyásnak tsipős matériája a' külső rézket el-hadgya, hirtelen valami belső rész- re által vitetik, és ottan annak a' résznek, a' mel- lyet el-foglalt, külömbsege szerént, külömb-kü- lömbféle, és igen veszedelmes nyavalyákat támaszt. Ha az ilyen *általvitel* után kemény fájdalom, nagy forróság, és valami forró vagy is *állandó* hideglelés támad, akkor a' beteggel úgy kell bánni, a' mint a' gyuladásokban mondatott.

Ha pedig sem a' fájdalom, sem az hideglelés nem igen kemény, akkor a' Nro. 8. 13. 40. 46. 72. 88. 116. le-irt orvosságok elegendők az által- vitetett matériának meg-vékonyítására, fel-öldásá- ra, vagy is fel-olvoftására, meg-higitására, vagy- is arra, hogy az a' matéria könnyen folyhatóvá vályan, és a' testből vagy gyenge gőzölgés, vagy vizzellet által ki-takaradgyon ; de még is azonban gyakran kell lágyító klyftért-is bé-vetni, kivált ha az has

meg-vagyon szorúlva; arra a' részre-is egyfzer'smind, a' mellyben előbb a' fájdalomnak féltke vólt, mindgyárt izgató kötést Nro. 291. avagy hólyaghúzó fiastromat kell kötni; ezekre többire mindenkor az által vitetett tsipós matéria megint a' maga előbbeni helyére vízfza tér.

Ha a' köszvényes fájdalom valami izben vakmérőn meg-áll, akkor gyakran általa az hajló tagok gyógyíthatatlan, és hózfzas *meredé-be* (*Steifigkeit*) esnek, vagy is mozdíthatatlanokká válnak.

A' náthafolyásnak tsipós matériája néha a' tsonakat is meg-rágja, és el-rontya.

Annakokáért ezen nyavalyákat, ha gyengék-is, még-is meg-rögzöni, vagy is erőt venni, nem kell hagyni: kiváltképpen pedig *azok*, a' kiknek azonkivül is *tsipós vérek* vagyon, a' *köszvénytől*, és a' *nátha-folyástól* magokat izorgalmatosan óltalmazzák.

PLEURODYNE, SEU PLEURITIS SPURIA.

Ha az hideglelés rheumatismusban a' fájdalom a' mejnek inashúsaiban nyilallást gerjeszt, akkor *fattyú oldalnyilallásnak* neveztetik.

Illyenkor ha tiszta gyuladás-termézetű az hideglelés, akkor úgy orvosoltatik a' beteg, a' mint a' valóságos oldalnyilallásban mondatott. Az elegendő érvágás után többire elegendő valami decoctumban a' tiszta *salétrom* napjában egy lótra, avagy néha két lótra-is bé-adva.

De néha az epe-is meg-romlik, mégis mindazonáltal ebben az esetben csak *resolventiákkal*, és *emeticumokkal* kell orvosolni, és valóságos hashajtót nem kell adni, mert az hashajtó az izzadást akadályozza, az izzadás pedig itten szükséges, és azért

a' gőzöltető orvosságok szükségesek. Az hójag-húzó flastrom - is az elegendő érvágás után a' fajó helyen jó.

LUMBAGO, ISCHIAS, COLLUM OBSTIPUM.

Ha az hideglelés nélkül járó rheumatismus az ágyéngerintzekben fájdalmat okoz, és ez a' fájdalom ott keményen meg áll, akkor ágyékfájásnak (*Lumbago*) neveztetik.

Ha pedig az ilyen hideglelés nélkül járó rheumatismus a' fartsontnak felső izesülesiben nagy állandó fájdalmat csinál, akkor farsábanak (*Ischias*) hivatztatik.

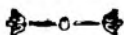
Mikor pedig az ilyen hideglelés nélkül járó rheumatismus a' nyaknak gerintzeiben fájdalmat csinál, és annak miatta a' fő előre le-húzódik, 's nem mozoghat, akkor hajlott főnek (*caput obstipum*) monda ik.

Ezeknek a' nyavalyáknak orvoslása azt kívánja, hogy a' fajós helyen piótzákkal, avagy véres köppölyekkel vér botsáttassan. A' külső, és belső ofzlató orvosságok; a' dörgölések, és a' meleg feredők hasznosok. A' *Tinctura gvajaci volatilis*, és a' *Liquor cornu cervi succinatus* sokszor jól szölgáltak.

Ha *Scorbuticus* a' beteg, akkor *antiscorbuticumok spiritus vitriolival* jvosoltatnak.

Ha *frantzós* a' beteg, akkor gummi gvajacum mercuriussal ditsirtetik.

Az hideg rheumaticus fajó helyekre lehet unguentum nervinumat - is kenni. De az extractum aconiti bardana decoctummal együtt bé-adva, és

azonban kívül, a' fájdalmas helyen az hójaghúzó flastrom gyakran igen hasznos volt.

Ha pedig az előre hajlott caput obstipum örökre meg-maradna, akkor lehet a' betegem segíteni *operatio* által, de éppen csak úgy, ha a' *sterno-mastoideus musculusok* a' mejtsontról el-választatnak annyira, hogy a' fejet fel-eresszék, és azután a' seb bé-gyógyítatik. Így azután a' fő fenn marad.

P O D A G R A.

Mikor a' közzvényes fájdalom a' kezekben va-gyon, akkor *Chiragra*; a' térdekben *Gonagra*; és a' lábúvejkben *Podagra* nevet visel.

De mégis a' *Podagra* gyakran valami különös betegség, és semmi közönséges közzvénnel öszve nem foglaltatik. Többire csak *Férfiakat* ostromol; az *Afzszonyok ál* majd mindenkor a' közönséges közzvénnel együtt jár.

A' podágrás lábuj fel-dagad, meg-gyúlad, faj, és ha meg-izzad, akkor a' daganat múlni kezd.

Az érvágás éppen csak akkor hasznos, a' mi-kor a' beteg igen bőv vérű, és az éltető mún-káknak erejek természet rendin kívül nevededett volna, és így a' beteges erősség (*sthenia*) jelen volna; de ha a' betegnek ereje el veszett, és így a' beteges erőtlenség (*asthenia*) jelen volna; akkor az érvágás ártalmas, és a' podagra könnyen az érvágás által vissza térhetne bé a' testbe.

A' podágrás embereknek gyomrokban többnyi-re mindenkor emészterlen, 's meg-romlatt ösztö-nöző matéria vagon; azért-is azt okádatatóval ki kell hajtani, és azután a' gyenge gyom-rat illendő ösztönökkel (*stimuli*) erősíteni kell. A' több orvoslást a' természetre kell bizni. Kivül

a' fájós helyet flannellel bé-kell borítani, és melegen kell tartani.

Ha a' podágra hirtelen el-múlik, és a' beteg okádni kezd, akkor lágy meleg vízzel egy kevés- sé segíteni kell az okádást, de azután csak hamar *kámfort* kell adni, és kívül a' talpra *sinapismust* kell tenni. Ha pedig a' podágrának hirtelen el-múlása után valami más bizonyos betegség támad, azt a' maga természete szerént kell orvosolni.

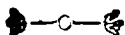
Ha el múlik a' podágra, azután az ember jó tápláló eledel-ekkel élyen; a' gyengítő, avagy nagyon erősítő okokat el-távoztassa.

Az újjabb orvosok azt mondják, hogy mind a' *rheumatismus*, mind az *arthritis*, csak két féle: vagy beteges erősséggel (*sthenia*), vagy beteges erőtlenséggel (*asthenia*) jár. Az *első esetben* orvosoltatik *gyengítő* methodussal, de éppen csak a' természeti és egészséges erősségre le-hozván a' természet rendin f llyúl nevedeket beteges erősséget. *A' második esetben* orvosoltatik *erősítő* methodussal, de éppen csak a' természeti, és egészséges erősségre fel-emelvén a' beteges erőtlenséget. Ezek az orvosok azt sem akarják meg engedni, hogy az emberi testben valami bizonyos, és különös természetű tsipósság vól- na a' rheumatismust, és arthitist tsináló ok, de el- lenben az *humoralisták* nagyon védelmezik a' ná- hafolyásos, és kölvényes tsipósséget.

AZ HÓJAGOS HIMLŐRŐL.

(*De Variolis.*)

A' Himlő-nyavalya leg-gyakrabban csak gyer- mekeket, és nevedékeny ízemélyeket ostromol; mégis

mégis mindazonáltal a' meg-nöttek is, és gyakran felette örögek is, ha még himlősök soha sem voltak, az himlőtől nem szabadok.

Ez a' nyavalya néha hirtelen, 's véletlenül kezdődik, számtalan sok népet elé-fog, és gyakran egyfzer'smind sok helységekben-is duhösködik.

Néha csak különös helységben láttatik.

Némelykor felette gonosz idulatú, és sok embereket öl meg; gyakran pedig igen jó idulatú, és akkor tölle kevesen hálnak meg.

A' melly hójagos himlők gyengén, és rendszeren járnak, 's végződnek, és semmi felette kemény, avagy gonosz, és veszedelmes történetekkel öszve nem foglaltatnak, azok *jó idulatúaknak* neveztetnek.

Gonosz idulatúaknak ellenben mondatnak azok, a' mellyek rendetlenül, igen gonosz, és felette veszedelmes történetekkel járnak, és nagyobb részét a' betegeknek vagy halalos veszedelembe vetik, vagy éppen meg-is ölik.

A' hójagos himlőnek gonosz indulattya nem függ az ezftendőnek különböző részeitől, mivel gyakran az ezftendőnek minden részeiben mind jó, 's mind gonosz idulatú himlők láttatnak.

Mégis mindazonáltal a' levegő égnek hirtelen való változása, avagy rosz minémúsége az himlőt az ezftendőnek minden részeiben felette veszedelmessé teheti: De mégis az himlőnek gonosz mivólta leg-gyakrabban, kivált különös személyekben, valami gonosz idulatú októl, avagy, a' mi felette sokszor meg-történik, hevítő szerektől, avagy más helytelen orvoslástól szokott eredetett venni.

A' hójagos himlő akár gonosz idulatú, akár jó idulatú légyen, mégis mindenkor ragadós nyavalya,

lya, és nem tsak illetés, hanem a' levegő ég által is, szokott másra ragadni.

Mikor ez a' betegség rendes, akkor közönségesen borzadással kezdődik, melyre valami hévség következik: Ez a' forróság néha állandó, néha pedig megint szűnik, avagy a' meleg, és az hideg egymált szünetlen felváltják, eítve ellenöen a' forróság mindökor nagyobb, és állandóbb; a' pulsus hideglelés; a' betegek bádgyaságról, a' szív vermetskéjinek nyomásáról, a' főnek, hátnek, ágyéknak, és az hajló tagoknak fájdalmiról panaszolkodnak, izomjúhozna, és az ételt utályák, okádnak, szünetlen álmasok, elkáúltak, és nyughatatlanak, és nagyon gyötrődnek; a' nyelv feér; a' vizellet veres, avagy lang színú; a' szemek szikráznak, avagy veressek.

Ezen környölállások közönségesen az harmadik napnak végi-ig, avagy a' negyedik napnak kezdöi-ig tartanak; akkor az ábrázaton, a' nyakan, és néna a' mejjen-is valami apró, veres, valamennyire fel-emelkedett punktumok (mint a' gombos zönek a' gomborskúja) kezdnek ki-ütöni, melyre az előbbi környölállások nagyon meg-gyengülnek, 's megszélidülnek, avagy néha, mikor tudni illik a' történetek mértékletesek, akkor mindgyárt az hideglelés is egészözen el-múlik; lassan - lassan a' felső, és alsó tagokan-is, és végre az egész testen hasanló punktumok ütnek - ki: Minekutánna az himlőnek tsipős matériája a' teltnek küső részeire kitakarodik, azután a' fellyebb elé-beszéllet történetek, és bajok minnyájon egészözen el-tűnnek.

Ezek a' punktumok azon rendel, melly szerént meg-jelentek, lassanként fel-emelkednek, és hó-jagos himlökké válnak, mellyeknek az alsó keröl-
letek

letek veres szokott lenni; az himlők között lévő bőr meg-feszül, meg-veresedik, és gyakran faj-is.

Az hatodik napnak végén, avagy az hetediknek elein az himlők evesedni, vagy-is genyetségesedni kezdenek: Illyenkor megint többire mindenkor az hideglelés újra kezdődik; a' betegek nagyobbban meg-hevülnek; nyughatatlanul alulznak; szomjúhozna; és a' testnek minden részeiben, a' hól himlők vagynak, feszítő fájdalmat éreznek; az ábrázat, és gyakran az egész fő nagyon fel dagad, és sokszor a' szemek-is a' daganat miatt egészzen bé ragadnak; A' nagyobb, és meg nőtt személyeknek akkor közönségesen a' nyálok foly.

Végre az himlők nagyok lesznek, jól fel-emelkednek, es valami sárga genyetséggel meg-telnek; a' tizedik, avagy a' tizen-egygyedik napig az evesedés többire mindenkor el-végződik, kivált az ábráza-ton, és a' testnek felső részein; azonnal az hideglelés, és ezen részeknek daganattya, 's feszülése szűnni, 's apadni kezdenek; az himlők fonnyadnak, 's száradnak, és akkor a' jó, és rendes himlőben a' beteg majd mindenkor a' veszedelemen már általment.

Midőn a' feszülés, és a' daganat a' felső részen szűnik, akkor a' kezek, és a' lábok dagadni, 's feszülni kezdenek; azon rend szerént ezen részeknek himlőji-is érnek, fonnyadnak, 's száradnak: Néha az himlők az alsó részen még frissek, és leg-jobb érésben vagynak, mikor már a' felső részen egészzen el-száradtak.

Mikor az evesedés el-múlik, vagy-is az himlők meg-érnek, akkor az evesítő, avagy érlelő hideglelés-is egészzen el-múlik.

És valamint az ábrázatnak, és a' több felső részeknek daganattya apad, szintén úgy fogydagal a' meg-nőtt személyeknek-is nyálfolyások.

A' hójagos himlő *fontyadájának*, és *száradásának* közönségesen a' *tizennegyedik*, *tizenhatodik*, *tizennyóltzodik*, *avagy*, mikor az himlő sok vólt, *leg-tovább* az *húszodik napon vége szokott lenni*, és így a' himlő nyavalya tökéletesen, és rendesen el végződik.

Az hójagos himlőben *négy* egymástól különböző *üdü* számlálatnak.

Az *első üdü* a' nyavalyával kezdődik, és közönségesen a' *negyedik napig tart*. Ez az üdü valami forró hidegből áll, mellyet a' himlőnek mérge gerjeszt; és *himlő-hidegnek*, *avagy* el-ragadás hideglelésinek neveznek. *Ez az üdü el-ragadás idejének hívattatik* (*stadium contagii*).

A' *második üdü* az himlőnek ki-ütésivel következik, és az *harodik*, *avagy* leg-tovább az *hetedik napig tart*. Ebben a' betegek frissek, jól és hideglelés nélkül vagynak. *Ez az üdü ki-ütés idejének mondatik* (*stadium eruptionis*).

Ez után kezdődik az himlőnek *evesedése*, *avagy* az *harmadik üdü*, és végződik a' *tizedik*, *tizenegyedik*, *avagy* leg-tovább a' jó himlőkben a' *tizenkettődik napon*; a' rossz himlőkben gyakran a' *tizennegyedik napig tart*: Ebben az üdüben a' *pulsus* közönségesen hideglelés, ugyan azért ez a' hideglelés érés, *avagy* *evesedés* hideglelésinek neveztetik; az *üdü* pedig *evesedés idejének hívattatik* (*stadium suppurationis*). Utólyára az himlőnek *el-száradása*, *avagy* a' *negyedik üdü* következik, mellynek neve *el-száradás ideje* (*stadium exsiccationis*).

Gyakran minden üdüben különböztéle történetek láttatnak, mellyek néha a' veszedelmet kissébbitik,

avagy

avagy nagyobbittyák, és következendőképpen jó, avagy roz, veszedelmes avagy halálos jeleket magokkal hoznak.

Mentől gyengébb, 's szelidebb a' nyavalyának első ostroma; mentől kevesebb alkalmatlanságról az el-ragadásnak hideglelésiben panaszkodik a' beteg, kivált ha azonban elég erős-is, és vidám, annál könnyöbben ut-ki az himlő, annál könnyöbblész a' nyavalyának tovább való folyása-is.

Ez a' nyavalya gyakran igen szelid; a' betegek az első napokban csak könnyű, és futó borzadást éreznek, mellyett hasanló könnyű, és futó forróság gyakran fel-vált, az ételt nem igen kívánnyák, és csak gyenge, és nem igen sokáig tartó fő-tájásról, hát tájásról, avagy külső tagtájásról panaszkodnak; a' pulsus alig gyorsabb, mint az egészségben szokott lenni; a' bádgyadság-is, és a' izomjúság nem igen tapasztalhatók: A' negyedik napon azután a' testen holmi apró veres punktumotok, *mint a' gombos tőnek foka*, láttatnak, és azonnal a' beteg magát könnyen, 's jól érzi: Néha ezek a' punktumok azután szaporadnak; néha pedig más nap leg-többen el-tűnnek, és azok a' kevesek, a' mellyek hátra maradnak, szépen fel-emelkednek, már az hetedik, avagy nyóltzadik nap jó nyettséggel teli vagynak, és a' tizenegyedik, avagy tizenkettődik napig tökéletesen száradnak.

Ez az hójagos himlőnek leg-könnyöb, és legjobb neme.

Ha pedig a' nyavalya mindgyárt kemény borzadással, és hózfzas hideggel, vagy-is fázással kezdődik, mellyre nagy, és sokáig tartó forróság következik; ha a' beteg a' fejében, ágyékában, vagy is vékonyában, és az hajló tagjaiban szenvedhetetlen fájdalomról

dalomról panaszkodik; ha rendkívül bádgyatt nagyon, és szünetlen gyötrődik, és igen sokszor, 's felette nehezen okádik, efze nélkül kezd beázélni, és nehezen lélekel; ha azonban a' pulsus felette gyors, fel-emelkedett, kemény, és egyenetlen, akkor a' nyavalya felette veszedelmes, és az ilyen betegekre többire igen sok, és gyakran *öszve-folyó* himlő jön.

Ennél-is sokkal nagyobb veszedelemben vagy a' beteg, ha mindgyárt eleinten az erejét egészen el-vefzi, ha semmiről nem panaszkodik, ha mélyen gondolkodik, és semmire sem ügyel, ha az ábrázattában halavány, avagy föld színű, ha a' pulsus felette gyors, kitsin, és gyengén, avagy egészen lassan, és halkal vér, ha a' bőr az egészen el-lágyul, és valami sükeres, ragadós, taknyos verejtékkal bé-borítódik, 's meg-nedvesítettik, ha igen sokszor hányásra erőlkedik, és mégis azonban az okadásra elég ereje nintsen: ezek gonosz jelek, és gonosz indulatú, többire halálos himlőnek-is elől-járó posztái.

Mindenféle hójagos himlőben az el-ragadás hideglelésinek idején mindgyárt kezdetben gyakran valami torokfájás támad, de a' jó indulatú himlőben ez többire mindenkor mindgyárt el-múlik, mihent az himlő ki-kezd jönni.

Az hójagos himlőnek soha az harmadik napnak vége, avagy a' negyediknek kezdete előtt ki-nem kell ütni.

A' gyermekeknél, és gyakran a' nevedékeny személyeknél-is, néha a' ki-ütésnek közölitésekor az érző-inakban kemény rángatódások, és görtsös mozgások, avagy nyavalya-rontások támadnak; ezek némellykor *jó himlőnek* elől-járó jelei, de mihent

az himlő megjelenik, akkor mindgyárt el-múlyának, szükséges; mert ha tovább tartanak, akkor mindenkor felette sok, és néha gonosz indultú, és tsipős himlőt-is közölni jelentenének.

Ha a' ki-ütésnek idején kezdetben a' veres punctumok egymástól távol, és ritkán láttatnak, lassan lassan szaparodnak, szép piros színűek, és az hideglelés a' több történetekkel együtt nagyon szűnik, avagy egészfzen-is el-múlik, akkor jót lehet remélni, mivel az ilyen környűállásokban az himlők nem csak mindenkor kevesek, hanem egyfers'-mind mindenkor jó indulatúak-is; hanemha a' testben valami különös, és talám még esméretlen tsipősség rejtve vólna, mellynek ki-fejtése által a' jó himlő-is meg-gonoszodnék.

Ha az el-végződött ki-ütés' után az himlők egymástól távol állnak, és lassan rendre, 's egy formán fel-emelkednek; ha az ő szinek világos pirosan marad, és ha az himlők között lévő köz hely meg-feszül, meg-veressedik, meg-hevül, és fajni kezd, akkor a' természet elég erős, és az himlők jó indulatúak, kivált ha azonban a' fő, a' torok, és a' mej szabadok, és semmi bajban nintsenek.

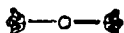
Az ilyen jó állapotban mindenkor jót lehet remélni, ha felette sok himlő ütne-is ki, csak *egy-mást* ne *érjék*, és sokan, még pedig leg-többen egybe ne *folyanak*; mert az ilyen egybe-folyó himlők nehezebben végződnek, és mindenkor veszedelmesebbek, ha mindgyárt a' nyavalyának, és a' ki-ütésnek kezdete könnyű, és jó lett vólna-is.

Ha az himlők a' szokott üdöre ki kezdenek ugyan ütni, de még-is az által a' történetek nem apadnak; a' pulsus gyorsabb, kitsin, és gyenge lesz; a' jelen lévő punctumok setét pirossok; a' beteg ezze nélkül

beszél, avagy szünetlen álmos, nehezen, és nagy gyötrődéssel lélekel, nehezen nyel, és rendkívül sokat izzad; ha majd több, majd megint kevesebb hasanló punktumok láttzanak, de tapafztalhatóképpen fel-nem emelkednek, akkor rossz jelentődik; mert ilyenkor vagy a' természet olly gyenge, 's erőtlen, hogy az himlőnek materiáját a' testnek külső felére ki-nem hajthattya, vagy az himlőnek materiája olly tsipős, és gonosz indulatú, hogy a' vért fel-olvaszsa, avagy a' vérrel úgy öszve-elegyedett, hogy onnét ki-ne fejtődhessék, és ki-ne választassék.

Gyakran az első, és a' második üdőben a' nyalya jól menyen; az himlő a' szokott üdőre szerentsésen ki-üt; a' történetek illendóképpen szűnnek; az erő jó, és az ember fundamentomos okból a' szerentsés ki-menetelt várja; de mégis mikor az evesedés kezdődik, és az himlőknek meg-kellene telni, akkor gyakran a' betegnek ereje hirtelen, nyilván való ok nélkül el-vész; az himlők meghalványodnak, avagy setét pirossak lesznek, egéfszen öszve esnek, 's le-lapulnak, avagy az ő közöpkben valami mély, setét barna, avagy fekete gödrötske támad. Ilyenkor felette nagy a' veszedelem, kivált ha azonban a' nyálfolyás-is szűnik, nyughatatlanság, in-rángatódás, eöz nélkül való beszéd, és felette nehéz lélekezés következik.

Ha pedig a' lélekezés meg-nem nehezedik, és egyszer'smind azonban a' nyálfolyás nevededik, a' kezek, és lábok jól fel-dagadnak, avagy ha valami taknyos, genettség formás hasmenés támad, avagy a' vizellet bőv, taknyos, genyettséges seprót szalít az edény' fenekére; ha ezek által a' pulsus meg - jobbúl, és helyre áll, és ha a' beteg-is

efzén vagyon, akkor a' reménységet egészfen elnem kell vezteni.

Ha a' nyavalyának kezdete felette kemény volna; ha az himlők mindgyárt a' második napon felette nagy számmal ki-ütnek, ha semmiképpen, avagy csak tapaszthatatlanul emelkednek, ha az ő szinek, és állások gonosz, akkor a' nyavalya többire mindenkor halálos. Néha az ilyen betegek már a' negyedik, néha pedig az hetedik napon meghalnak; némellykor nagy gondal, és faradsággal a' tizenegyedik napig, avagy a' tizenharmadik napnak a' végéig az életet lehet hosszabbítani, de felette ritkán történik az a' szerentse, hogy a' beteg meggyógyúlyan.

Ha az himlőnek evesedése el-kezdődik, és az hideglelés mértékletes; minden himlő lassan lassan jó sárga genyettséggel meg-telik, és minden különös himlőnek a' kerülete világos pirossan, és feszülve marad, és ha a' belső részek-is azonban szabadak, 's hiba nélkül vagynak, akkor a' beteg jól vagyon.

De ha ellenben az hideglelés felette kemény; ha az himlők meg-nem sárgúlnak, hanem inkább valami tsipős, barnás, avagy veresses matériával teli vagynak, akkor nagyobb a' veszedelem, ha a' több környülállások jóknak lenni láttatnak-is; mert ez a' tsipős matéria a' körül lévő részeket meg-rágja, az hideglelést súlyosítja, a' beteget nyughatatlankodtattya, gyötrődést, in-rángatódást, és azok által gyakran orvosolhatatlan nyavalyát okoz, avagy a' vérbe visszfa verődik, a' belső részeket ostromolni kezdi, és néha csak hamar halált hoz, avagy a' testnek külömbféle külső részeire által vetődik, és a' beteget hóltig nyomorékká teszi, kivált ha a' szemekbe, fülekbe, a' szájba, avagy az hajló tagokba talál által menni.

Mikor

Mikor már az egymástól távol lévő jó indulatú himlők egészízen meg-értek, akkor meg-repednek, és a' genyettséggé lassan lassan rajtak által izzad, azután meg-keményedik, kéreggé, vagy is varas-héjjá válik, végre meg-szárad, 's le-hull, és azután valami piros fótót maga helyett hátra-hágy.

Ha pedig az egymástól távol álló himlőnek is matériája nem izelid, és nem sűrű, hanem hig, 's vékony, sárvíz forma, és tsipós, akkor az himlő az alatt lévő húst mélyen bé-rágja, vagy a' körül lévő részeket ki eszi, igen lassan szárad-meg, és maga után valami gödröt, vagy vaksebet (eine Narbe) hágy.

Az egymást érő, avagy egymástól függő hójas himlők, ha jó indulatúak, ilyen gyenge móddal gyakran, az öfve, avagy egybe folyók pedig igen ritkán végződnek-el.

Néha az egymást-érő, és majd mindenkor az egybe-folyó himlőben az evesedésnek végén, avagy a' száradásnak kezdetén valami barna, avagy feketés, vastag héj, avagy var támad, a' melly gyakran nem csak az ábrázatot, hanem egyszer'smind az egész testet is, avagy leg-alább annak nagyobb részét bé-borítja, és a' gőzölgéft, avagy az alatta lévő matériának, avagy tsipósságnak ki-folyását meg-gátolja; az által az alatt lévő részek izgatnak, avagy meg-rágnak, ez a' matéria, avagy tsipósság az erek által bé-szivattatik, és a' több vérrel öfve-elegyítettik. Illyenkor néha megint valami kemény hideglelés támad, néha a' vér is egészben meg-romlik, avagy külömbféle igen kemény, és veszedelmes történetek támadnak azoknak a' részeknek külömbségek szerént, a' mellyeket a' bé-szivattatott matéria el-foglalt.

Ez az oka, hogy a' beteg gyakran ebben az utolsó időben, a' hól már a' veszedemtől szabadulni, és gyógyulni kellene kezdeni, újra halálos veszedelembé esik.

Ezekből már nyilván ki-tettzik, hogy, mivel az himlős nyavalya felette különböző, és mivel az himlőnek minden idejében különböző, gyakran felette veszedelmes történetek esnek, azért az orvoslás egyféle nem lehet, hanem a' történetekhez alkalmaztassék, szükséges.

Kiváltképpen pedig minden himlős betegségben ezeket kell meg-vi-gálni; és meg-fontolni: 1) Hogy valyon a' beteg különben jó, és egészséges testűé, és elég erőssé, vagy nem? 2) Hogy valyon az hideglelés, és a' történetek rendeseké, és a' nyavalyához szabattattaké, vagy pedig rendetlenek, felette kemények, és veszedelmesek? 3) Hogy valyon a' természetnek ereje a' nyavalyának egész folyása alatt áthatatosan meg-maradé, avagy pedig a' betegségnek folyása alatt hirtelen el-vész, és a' jó indulatúaknak lenni láttató himlők gonosz indulatúakká válnak: 4) Hogy valyon a' természetnek ereje mindgyárt a' nyavalyának kezdetén vólté felette gyenge, vagy nem? és hogy valyon a' történetek-is mindgyárt kezdetben gonosz indulatúak vóltaké, vagy nem? 5) Hogy valyon az himlős nyavalya dögös, és köz jároványé, avagy csak különös, és csak imit-amott járó betegség? 6) Hogy mikor az hójagos himlő köz járovány, valyon akkor különös, és rendkívül való történetekkel járévagy nem? 7) Hogy miképpen kellyen orvosolni.

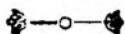
Az himlős hideg, avagy az el-ragadásnak hideglelése valójában *forrásnak* hideglelése (ein *Ursprunges*); Már valamint hogy minden forrás

(fer-

(*fermentatio*) arra bizonyos üdőt kíván, hogy tökéletesen véghez mennyen, szintén úgy a' rendes himlőben-is bizonyos üdő rendeltetett, mellyben az hójagos himlőnek matériája meg-emésztődik, kifejődik, 's azután a' testnek külső felére ki-hajtődik, és egyszer'smind a' vér úgy *el-változik*, hogy *soha* többször az *himlőnek mérgetől* meg ne *vesztegetőlhessen*, avagy az által hasanló hideglelős mozgásra, vagy-is inkább himlő-forrásra (*Pockengährung*) soha többször ne vitettethessen, az az: *az hójagos himlőből már egyszer fel-gyógyúlt beteg többször hasanló hójagos himlőbe nem essék.*

Annakokáért *nirtsen ártalmasabb* dolog, mint mindgyárt az himlős-hideglelésnek kezdetén a' betegnek *meleg-tartásával*, avagy *hevítő 's izgató* orvosságokkal az himlőnek *ki-ütését* üdő előtt *segíteni*, és, a' mint szokták mondani, a' *mérget a' testből ki hajtani* igyekezni.

Illyen *ártalmas*, és az *emberi nemzetet pusztító tévelygésben* vóltak régentén némelly orvosok, és kiváltképpen a' köz nép; De a' mióta az emberek a' természetnek folyását, és a' nyavalyáknak tulajdonságokat jobban kezdték vizsgálni, 's jobban igyekeztek ki tanólni, kiváltképpen pedig a' mióta az hójagos himlőnek *bé-öltása* (*die Einpfropfung der Pocken*) ellene mondhatatlan példákkal bizonyította, hogy az hójagos himlőben a' *forró tartás* árt, ellenben pedig a' *tiszta, szabad, fris levegő-égtsak egyedül leg-bátrabban, és leg-jobban használ*, azólta ezt a' tévelygést az orvosok egészfzen elhagyták, a' köz nép-is már tölle annyira el-távoztatt, hogy tsak kevesek légyenek, a' kik még hasanlóképpen tévelyegnek.

A' felyebb le - irt jelekből többire mindenkor meg-lehet tudni, hogy valyon a' beteg himlős hidegbe esetté, vagy nem? és hogy valyon jó himlők fognak-é ki-ütni, avagy roszszak?

Az el-ragadásnak hidegglélését, avagy az *el-ragadásnak*, vagy-is az himlőnek *első* idejét úgy kell fel-venni, 's úgy-is kell orvosolni, mint az állandó *forró hideget*.

Ha tehát az hidegglélés nem felette kemény; ha a' beteg nem véres természetű; ha a' több környüállások-is türhetők; akkor csak sok *lúgyittó*, *vékonyittó*, vagyis higittó, és *gyengén hivesítő* italakot, avagy hasanló orvosságokat kell adni, mint Nro. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9. 40. A' mikor szükséges, a' beleket-is lehet *klystérekkel* tisztítani, 's üresíteni; Ha, a' fő-fajás nagy, és állandó vólna, akkor a' láboknak *talpaira savanyó kovászt* kell kötni, és a' *lábakat* minden nap kéttzer, reggel, és estve, mind addig kell *ferezteni*, míg az himlő ki-kezd ütni.

Ha a' betegnek előre ment rendetlen élet módgyából észre-véteődik, hogy a' gyomor meg-vagyon terhelve, és következendőképpen hogy benne, avagy a' belekben valami eméztetlen matéria vagon, akkor vagy *húnytatór*, vagy *hashajtór*, a' mit tudni illik leg-könnyöbben lehet, a' betegeknek bé-kell adni Nro. 3. 5. 14. 24. 25. 26. Az ilyen üresítő szerektől semmit sem lehet félni, mi-hent fundamentomos okból bizonyos, hogy az első utak, az az: a' gyomor, és a' belek, meg-vagynak terhelve; sőt inkább a' betegnek nagy kárt tennénk, és talám gonosz indulatú himlőt szerez-nénk, ha ilyenkor mindgyárt kezdetben ezt az orvoslást el-mulatnók.

Ha pedig valami íelette kemény hideglelés, nagy forróság, és telyes, féztes, avagy a' vérnek bővsége miatt el-nyomattatott pulsus tapasztaltatnék, akkor mindgyárt *eret kell vágni vagy egyszer, vagy többszer-is*, ha a' szükség rojja kívánni. Azonban *vékonyító, hivesítő, és yengen hasat hajtó* italokat Nro. II. 12. 39. kell adni mind addig, mig az hideglelés illendő mértékletességre nem hozattatik; azután a' beteggel úgy kell bánni, a' mint fellyebb mondatott.

Gyakran mind az érvágást, mind az hivesítő szerekek nagyobb részét el-lehet kerülni, ha a' beteg mindgyárt a' nyavalyának kezdetén az ágyon kívül tartatik, le-nem fekszik, könnyű ruhába öltözik, és szünetlen szabad, tiszta, és mértékletes levegő égben mulatoz.

Hihetetlen dolog, ha tsak valaki maga nem tapasztalta, hogy a' szabad levegő égben való mulatozás az hójagos himlőben lévő beteget melly nagyon, és hamar meg-könnyöbbiti; mert rövid idő alatt minden történetek szűnni kezdenek, a' beteg meg-vidül, 's meg-erőssedik, és az hideglelésnek keménysége gyakran tsak egyedül ezen szer' által-is illendőképven meg-mérsékeltetik.

Bizonyoson meg-lehet mutatni, hogy az himlőt bé-óltó orvosoknak titkok egyedül tsak a' szabad, és tiszta levegő-égben vagyon, és hogy az hójagos himlőnek mérge ellen leg-bizonyosabb, és leg-bizorságosabb orvosság egyedül tsak a' szabad, és tisztu levegő-ég.

Ha az himlők rendesen ki-ütnek, és a' történetek apadnak, akkor a' fellyebb jovosolt gyenge, vékonyító szerekekkel tovább is lehet orvosolni; Iztintén azon szerek hasznasok akkor-is, a' mikor az evesítő, vagyis érelő hideglelés a' környülállásokhoz

hoz szabva meg - jelenik , és ha azonban semmi idegen , különös orvoslát kívánó állapot jelen nintsen : Azért-is ezen izerekkel mind addig kell orvosolni , míg a' nyavalya el-nem múlik.

Ha pedig az evesítő hidegletés felette kemény , a' pulsus tellyes , és feszült , a' forróság nagy , a' lélekezés-is nehéz volna , és ha a' fő-is szenvedne , akkor ebben az időben-is eret kellene vágni , kiváltképpen pedig a' fellyebb jovosolt hivesítő , has-hajtó izerek által a' történeteket enyhíteni , és láb-ferefztés , savanyó kovász , avagy más izgató kötések által a' vérnek fel-felé siető sebes folyását meg-kell akadályoztatni.

De mégis ezen veszedelmes , és félelmes történeteket-is igen sokszor lehet meg-akadályoztatni , ha a' beteg ágyba nem fekszik , és ha szabad levegő-égben tartatik , azonban a' test-is gyengén mozgattatik , az álom-is egész nap el-távoztatik ; erre azután a' beteg éttzaka tsendesesen aluszik , és az álom-által egészszzen meg-elevenedik.

Attól semmit sem kell félni , hogy a' szabad levegő-ég az hójagos himlőnek ki-ütését meg-akadályoztassya , mert a' gyakran elé-vett tapasztalás bizonyitya , hogy az hójagos himlőnek ki-ütése a' szabad levegő-ég által segittetik , könnyöbbitetik , és a' maga rendében meg-tartatik.

Az evesedéskor-is a' történetek a' szabad levegő-égben mindenkor gyengébbek , 's szelidebbek , és a' jó indulatú himlőben ritkán , avagy soha sem-is veszedelmesek ; az himlő hamarébb meg-érik , hamarébb el-is szárad.

El-kell tehát hinni , hogy , ha a' beteg melegben , és tsendesesen tartatik ; ha a' levegő-ég a' szobában bé-záratik , és meg-nem ujgittatik , meg-nem frissittetik ;
ha

ha hevítő (himlőt ki-hajtó) orvosságok adatnak, akkor az hójagos himlő veszedelmességé, és gonofz indulatává válik.

Néha meg-esik, hogy valami hirtelen harag; ijedés, öröm, avagy más kemény elme-indulat miatt, avagy a' betegnek, és a' beteg körül lévőeknek hibáiból a' jó indulatú szelid hójagos himlő-is a' testbe hirtelen vízfőza üssen, le-lohadgyan, öfzve essék, és néha hogy egézfőzen-is el-mulyék, melly' által a' beteg felette nagy halálos veszedelmebe esik.

Ebben az állapotban-is sem a' beteget felette melegen tartani, sem az himlőt hevítő orvosságokkal ki-hajtani nem kell, hanem mindgyárt a' betegnek fris, és szabad levegő-eket kell szerezni, vékonyító italakat kell adni; erre a' beteg csak hamar tapasztalhatóképpen meg-könnyöbbedik, az himlő megint ki üt, és szemlátomást fel-emeelkedik.

Ha pedig ez az orvoslás elégtelen, és az hideglelés kemény volna; ha a' pulsus-is azonban állandóképpen feszes volna, akkor egyszer'smind eretis kell vágni, és az hasat klystérekkel ki kell üresíteni.

Midőn az himlő a' gyomornak emézfzhetetlen edelekkel való meg-terhelésétől verődik vízfőza, akkor mindgyárt vagy hánytatni, vagy laxálni kell, kivált ha azonban a' beteg kemény gyomor nyomásról, avagy más alkalmatlanságról panaszolkodik, és egyszer'smind az okádásra is szűnetlen erőlkedik.

A' szabad, és mértékletes levegő-ég azoknak sem árt soha, a' kiknek az evesedéskor a' nyálok foly, és gyakran felette nehezen nyelnek; inkább az által nagyon meg-könnyöbbednek; és meg-elevenednek, egyedül csak az hirtelen meg-hűlést, a'
felette

*felette kemény, 's hideg, és húzó, vagy-is inkább
tuzó levegő-eket kell eltávoztatni.*

Gyakran a' ki-folyó nyál olly taknyos, és sükeres, hogy a' beteg a' szájából csak alig pökheti ki: Ebben az állapotban a' Nro. 63. le-irt Izerrel gyakran ki-lehet mosni, avagy bé-fetskendezni; Ha pedig a' nyálnak tsipőssége a' száznak némelly részeit ki-rágná, avagy ha a' szájban valami apró fájdalmas fekélyek, avagy hójagok láttatnának, akkor a' Nro. 62. le-irt orvosság mindenkor nagy könnyöbseget Izeréz.

Néha a' száznak belső részei, méllyen le, e-gészfzen a' torkig, valami vastag kemény héjjal, vagy-is varral bé-borítódnak, és némellykor az orjukok -is hasanló kemény, és sükeres matériával bé-dugódnak, melly' miatt gyakran a' nyelés, és a' lélekezés meg-nehezedik. Illyenkor a' beteg a' szájában tartsan szünetlen lágyító italakat, avagy lágy-meleg vizet téjjel elegyítve, avagy meleg viz-párát szivjon az orrába, és a' szájába; hogy ez a' kemény héj meg-lágyulyon, és fel-vályan.

Mind az egymáttól távól lévő, mind az egymáttérő, mind az öfzve-folyó himlőben tapasztal-tatik, hogy a' nyavalyának negyedik ideje, az az: az el-száradásnak ideje, többire mindenkor Izeren-tsésen el-végződik, ha a' beteg az ágyon kívül szabad levegő égben tartatik: Ebben a' környül-állásban az himlőnek tsipős matériája igen ritkán vitetődik valami belső, avagy külső részbe által, és ha valami hideglelés támadna-is, az még-is soha sem olly kemény, és veszedelmes, a' mint többire mindenkor akkor szokatt lenni, a' mikor a' beteg a' levegő égnek frissítése, és újítása nélkül szü-netlen az ágyban tartatik.

Há pedig az himlőnek el-száradásakor az hideg-lelés újra rendkívül nevedednék; ha a' belső, avagy a' külső részeken valami által-vitetett, és meg-gyült himlős matéria tapaszaltatnék, akkor a' nyavalyának ezen idejében is az erőhez szabva lehet eret-vágni egyszer, avagy többszer-is, ha a' szükség ké-vánni fogja; azonban minden második, avagy har-madik nap valami laxatívát Nro. 5. 14. adni, és szünetlen, a' Nro. 6. 7. 8. 9. 29. 45. 196. le-irt szerekből bővön itatni kell. Lehet a' Nro. 11. 39. 141. 167. le-irt szerek által-is avagy klyftérekkel-is, az hasat szünetlen nyitva, és higan tartani. Il-lyenkor a' beteggel szintén úgy kell bánni, mint-ha újjanon gyulafztó, avagy égő forró hidegbe e-sett volna.

Ha a' fő, és a' mej felette nagyon ostromoltatnak, és ha az inak rángatódnak, avagy ha a' beteg esze nélkül beszéll, akkor a' lábaknak talpaira izgató kötések tétetnek, a' láb-ikrára, gyakran a' karakra-is, hójag húzó fasztrömök köttetnek, és sokáig folyásban tartatnak azért, hogy a' genyettség, és a' tsipősség a' vérből ki-fejtődhessék, és ki-foly-hassan.

Mikor a' száradó himlőnek héjja, vagy-is vara felette kemény, akkor meleg feredők, avagy meleg lágyító kötések által a' vart fel-kell válafztani, és a' még *el-nem száradott himlőket* szorgalmatosan ki-kell *fokafztani*, a' *genyettséget gyengén ki-kell* nyom-ni, és így, hogy a' tsipős matéria a' vérbe tovább-is által mennyen, és azzal öszve-elegyedgyék, meg-nem kell engedni.

De mégis ezek a' szerek minnyájan gyakran igen keveset segítenek, ha azonban egyszer-smind min-denkor a' betegnek *fris*, és *hivesítő levegő ég-is*
nem

nem szereztetik; ezen állapotban ha lehet a' beteg még *a' szabad levegő égre-is ki-kell vinni.*

Ha erre az hideglelés szűnik, a' belső gyötrődés apad, a' fő, és a' mej szabadabb kezd lenni, akkor az egészséghez nagy reménység lehet; Ha pedig semmi könnyöbőség nem tapasztaltatnék, és még inkább a' gonofz környűállások szaparadnának, akkor közönségesen meg-hal a' beteg.

Gyakran ezen hideglelésnek végén a' betegek felette bádgyattak, és erőtlenek; Illyenkor leg-hafzinasobbak a' Nro. 27. 28. 177. le-irt szerek.

Néha ennek a' hideglelésnek folyása alatt a' vizellet az edénynek fenekére igen bőv genyettség forma seprőt szálitt; ez azt jelenti, hogy a' természet a' vérbe által-vitetett himlős matériától magát a' vizelletnek úttyán akarja meg-szabadítani: annakokáért illyenkor a' vizelletet lehet gyengén hajtani Nro. 71. 72. 173. 215.

Ha a' beteg köhög, és valamit ki-kezd pökni, akkor olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek Nro. 8. 32. 33. 34. vagynak.

Eképpen *hivesítő, és vért vékonyító*, 's higitó orvoslással, *orvosoltatik az hójagos himlő* akkor, a' mikor a' vér *gyuladásra hajlandó*, és a' természetnek ereje jó, és a' gonofz *indulatnak, fenének, rothadásnak, avagy a' vér fel-öldasztatásának, fel-olvadásának semmi jelei* nem láttatnak: az illyen állapotban *leg-könnyöbben* lehet segíteni, mert egyszer'smind a' természet-is együtt segít.

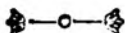
Ellenben pedig akkor, a' mikor a' természetnek ereje *egész-szen el-veszett*, a' vér *el-olvadott, felette meg-higult*, és gyakran *rothadó-is*, minden tudomány, és mesterség igen sokszor *hafzontalan.*

Mégis mindazonáltal ilyenkor az orvosnak előre látó megkülönböztetésétől, és gyakorlatt itélő erejétől sok függ; tudni illik ha mindgyárt kezdetben a' kövökezendő gonoszt által látta, a' vezedelmet, melly még melízze vagyon, előre meg-esmérí, és annak azután hathatós orvosságokkal el-lent áll.

Ezek azon állapotak, a' mellyekben a' természet *semmit sem* munkálkodik, hanem csak *egyedül* minden segítség a' *gyakor próbálatban*, az az: sok hasanló példákan készített tudományban, és az *előre látó okos elmében* vagyon helyheztetve; mert a' ki a' dólgot jól érti, és üdö előtt nem itál, az ottan gyakran segitt, a' hól különbön semmi reménység nintsen.

Minden nyavalyának rendes follyását, különbözö idejét, vagy-is szakaszát, és mindenféle változását, mellyek benne történnek, tökéletesen ugyan tudni, esmérni, és érteni kell, de mégis erre a' rendre egyedül senki magát ne bizza, hanem minden nyavalyában, kiváltképpen pedig az hójagos himlőben mindenkor, és a' gonosz indulatú betegségekben-is, leg-inkább a' természetnek erejére, és a' nyavalyának történeteire (*Die Zufälle*) kell vigyázni, az orvoslast-is, a' hól a' szükség úgy kívánja, azok szerént kell el-rendelni.

Ha már az himlős betegségben, a' hól kezdetben az erő jó vólt, tapasztaltatik, hogy a' beteg hirtelen minden erejétől úgy meg-fóztatik, hogy a' nyavalyát meg-ne bírassa, akkor az hivesítő izereket mindgyárt el-kell hagyni, és azonnal azokhoz kell fogni, mellyek a' természetnek *erejét fel-éllefszik*, és *meg-erősítik*, *semmit arra nem nézvén, hogy mitsoda üdöben vagyon a' betegség.*

Annakokáért ha abban az időben, a' mellyben az himlőnek ki-kellene ütni, a' pulsus felette gyenge, kitsin, egyenetlen, és lágy vólna; ha a' beteg halavány, és erőtlen vólna, eize nélkül befészne, avagy nyomó gyötrődésről panaszolkodnék, ha hól itt, hól amott egynéhány egészzen halavány színű himlők láttatnának, de megint csak hamar eltűnnének; ha az egész testnek bőre el-lágyúlna, és ha a' külső tagok meg-húlnének, akkor gyengén erősítő szereket Nro. 16. 17. 19. 20. 22. 23. 160. kell adni, és soha a' beteget az ügyben igen melegen nem kell tartani, hanem inkább néki szabad levegő eget kell szerezni, és ha lehet, az ügyből, de még a' szóbaból-is, ki-kell őtet venni, 's vinni.

Erre az orvoslásra gyakran az himlő lassan lassan tökéletesen ki-üt; a' pulsus emelkedni kezd; és a' beteg magát erősnek lenni érzi: Illyenkor ezeket a' szereket mindgyárt megint el-kell hagyni, és csak gyengén vékonyító orvosságokat kell adni; a' többit a' természetre kell bízni.

Ha pedig a' pulsus azután-is még gyenge, és a' beteg még szünetlen felette bádgyatt vólna, akkor az erősítő szerekekkel tovább-is félbenhagyás nélkül kell orvosolni, és úgy a' természetnek erejét felsegíteni, és meg-tartani igyekezni kell.

Ha azonban az himlők lassan lassan illendőkép-
pen fel-emelkednek, ha pirossok, vagy-is világos veressek; ha a' körül lévő bőr meg-feszül, meg-pirossodik, és fájni kezd, ha a' pulsus egyenlő, és erős lesz; ha a' lélekzés meg-könnyöbbedik, és a' fő meg-vidúl; ha egyszer'smind az himlők-is jó nyettséggel meg-telnek, akkor a' beteg megint igen jó állapotban vagyon, az erősítő szereket-is el-lehet hagyni,

hagyni, és csak az előbbi gyenge szerekkel kell mind addig orvosolni, míg a' beteg meg-nem gyógyúl.

Ha pedig az himlők eléggé fel-nem emelkednek, ha setét pirossok, ha az himlők között lévő bőr fonnyatt, avagy ón-szinű; avagy ha az himlők fel emelkednek ugyan, de csak hamar a' középekben bé . esnek, avagy valami setét barna, avagy feketés hegyet kapnak; ha imitt amott setét kék foltok láttzanak; ha a' vizellet bűdös, és feketés; avagy valami vékony hig vérrel elegyítve vagyon, akkor a' beteg roszszúl vagyon, és azért erősebb szereket kell adni, mellyek a' természetnek erejét még jobban fel-élesztésűk, 's nevelék, a' rohadásnak jobban ellent állyanak, és a' vérnek tel-olvadását, fel-oldoztatását, erősebben meg-akadályoztassák. Erre a' tzelra a' fellyebb jovosolt szerek mellet szolgálnak a' Nro. 27. 28. 29. 30. 31. 148. 149. 150. 177. 196. le-irt orvosságok-is.

Ha ezen szerek, avagy mások ezekhez hasonlók rövid időn tapasztalható, és állandó könnyöséget nem szereznek, akkor közönségesen minden reménység hafzontalon.

A' *Kinai fu-héj* ebben az állapotban gyakran különösen hafznos; annakokáért azt bátran, és bővön kell adni: Az *üresítő* szerek, kiváltképpen pedig az *ér-vágás*, ezen környűállásokban, a' hól már a' vér egészfen meg-romlatt, és az életnek creje egészfen el-vezett, közönségesen az *halált* siettetik.

Ellenben az ilyen nagy erőtlenségben izgató kötések, és *hójjag-húzó flastromok* mindenkor izükségesek.

Mikor az himlő betegségnek mindgyárt a' kezdetén a' betegnek ereje el-nyomatratik, és el-vez, és a' gonofz indulatnak bizonyos jelei meg-jelen-

nek, és néha már a' második napon, avagy későbbre-is sok, apró, lapos, egyenetlen, ún-izínú himlők ütnek-ki, mellyek tel-felé keveset emelkednek, és csak hamar valami tsipós sárvizes genyettséggel meg-telnek, akkor mindgyárt *kezdetben cróstitó, izgató, és rothadásnak elient álló* orvosságokat tellyes bátorsággal kell a' betegnek bé-adni, és azokat a' környűllállásoknak külömbiségekhez alkalmaztatva kell a' többi közül ki-választani.

Az ilyen betegekre mindgyárt eleinten hólyaghúzó flastromat kell tenni, és azután a' sebet sokkalig kell folytatni.

Semmi ezeket a' betegeket jobban meg-nem *eleveniti*; a' természetnek *erejét* hamarébb vizsgálja nem *hozza*; a' vérnek *fel-olvadását*, és a' *fenét* jobban el-nem *távoztattya*, mint a' *tiszta, szabad, és fris levegő ég.*

Annakokáért az ilyen betegeket mindenkor, ha az üdő, és az alkalmatosság meg-engedi, szabad levegő égre kell vinni, széjjel kell vezetni, avagy hordozni; erre gyakran a' külömben már egéfszen el-erőtlenedett betegek, úgy meg-bátradnak, 's erős-sednek, hogy néha egyedül-is, avagy leg-többszer mások' segítségével, környűljárhatnak; Ha pedig őket szabad levegő-égbe vinni nem lehetne, akkor leg-alább a' szobában az áert gyakran meg-kell frissíteni, 's újítani, és szűnetlen hivesen kell tartani: A' betegek ugyan a' szabad levegő-égben gyakran arról panaszkodnak, hogy az hidegtől mintegy borzadznak, és reszketnek, de ez semmi rossz-szat nem jelent, nem-is kell őket azért az ágyba vinni, és ottan melegen tartani; hanem ha valami rendkívül való történetek magokat egyszer'smind az himlőhez adnák.

A' viselős, vagy-is terhes Afzfzonyok, ha himlőbe esnek, és ha igen sok, és gyakran gonolz himlők ütőnek-is ki, még is igen ritkán szenvednek nádra-vér folyást, avagy idétlen szülélt, ha mindenkor fris, és tiszta levegő égben tartatnak, és ha egyszer'smind úgy orvosoltatnak, mintha terhesek nem vólnának.

Mivel az hójagos himlőben kiváltképpen a' szemek' körül lévő részek néha felette nagyon tel-dagadnak, és a' szemeket egézfzen bé-zárják, azért a' betegnek mindenkor nagy könnyöbség izerződik, ha a' szemek mindgyárt ennek a' daganatnak a' kezdetén minden második, avagy harmadik órában lágy meleg téjjel öfzve-elegyített, vízbe mártott spongiával nedvesitetnek, ferefztetnek; és gyengén meg-mosottatnak; mert ez által a' fájdalmas feszülés meg-akadályoztatik. Az ilyen gondviselésben igen ritkán záródnak-bé a' szemek, és azonnal semmi sűrű, avagy tsipős matéria a' szemek' körül meg-nem gyűlhet, melly gyakran ezeket a' részeket meg-gyulatztya, avagy meg-rágja, és gyakran az által külömbféle hófzizás, és néha gyógyithatatlan szemnyavalyákat okoz.

Ha az himlő-evesedésnek, vagy-is érésnek idején az ábrázatnak, a' kezeknek, és a' láboknak daganatya felette feizes, meg-gyuladt, és fájdalmas, akkor réájok lehet lágyító meleg kötéseket tenni, avagy lágy meleg téjjel elegyített vízbe mártott spongiával lehet ferefzteni, 's nedvesíteni: Erre a' bőrnek mértékletlen, és fájdalmas feszülése szűnik, a' fájdalmok, és a' gyuladás enyhülnek, és az himlők annál hamarébb meg-érnek.

Ha az évesedésnek vége felé, avagy a' száradásnak idején, avagy azután is, a' teltnek külső

részén az himlős matériának által vitelétől valami daganat támadna, akkor azt, ha már lágy, és valami hig folyó matériával teli volna, mindgyárt ki-kell fokáztani, és azután sokáig nyitva kell tartani: Igy nem csak a' daganatban ölzve gyúlt himlős matéria többé a' vérbe nem menyen, hanem egyszerűsmind a' vér-is attól, a' mi még az himlőből hátra maradt, egészízen meg-tisztulhat.

Ha pedig ezek a' daganatok kemények, és gyuladtak, akkor csak lágyító meleg kötésekkel, és kiváltképpen a' gumákkal erősített diachilon flastrommal kell lágyítani, és érelni, és mihent a daganatban genyettség tapasztaltatik, akkor mindgyárt metzés' által a' genyettségnek útát kell csinálni, és azután a' sebet csak lassan kell gyógyítani.

Midőn az himlős matéria valami izbe, vagy-is hajlásba által-vitetődik, és mégis ottan semmi tapasztalható fel-emelkedést, avagy daganatot nem csinál, akkor az igen roszfat jelent, mert ilyenkor az ilyen tsipős matériának a' ki-folyásra semmi útát nem lehet készíteni, azért-is ez a' tsipős matéria azokat a' részeket meg-rágja, és gyakran abban az izben, vagy -is hajlásban gyógyíthatatlan tsontlenét (*Beinfraß, Caries*), avagy orvosolhatatlan meredést (*Steifigkeit, Anchylosis*) okoz.

Eoben az állapotban ha a' beteg elég erős, és a' pulsus valamennyire felzes, akkor mindgyárt eret kell vágni, és még azon a' napon laxálni-is kell; a' laxatívát minden másod avagy harmad nap elé kell venni-, ha a' betegnek ereje meg-cngedi, mind addig, míg a' beteg tapasztalhatóképpen meg-nem könnyöbödik.

Szinten így kell bánni a' beteggel akkor-is, a' mikor az himlős nyavalyának végén a' *fzemek meg-*
gyu-

gyuladnak; Illyenkor néha kéttzer, vagy háromszor-is, ha az erő meg-engedi, eret kell vágni.

Ezen állapotban-is szükséges, hogy a' beteg azonban sok lagyító, és vért tisztító orvosságokat Nro. 40. 46. 72. 88. 116. igyék; a' Nro. 45. le-irt szerrel való hofzszas élés különösen használ.

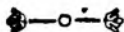
Sokoknak pedg többet használ, ha a' beteg naponként két, három, avagy négy untzia részekre osztott bodza-liktariumot (*Roob sambuci*) bé-vezzen, es az által egynéhány napokon valami gyenge hasmenést szerez.

Ha az himlős nyavalya utan valami *hofzszas szemfájások*, avagy a' *szemben* valami *homályos fókók* hátra maradnak, akkor azokat gyakran szerentsésen meg-lehet gyógyítani, ha a' beteg a' fellyebb említett italok mellett a' Nro. 48. le-irt szerrel sokáig él.

Ha az himlő után *gonofz* indulatú, vak.nerő, vagy is *nehezen* gyógyuló *fekéllyek*, *tsont-fenek*, kemény *köszvény*, és néha a' *tsontokban* is valami fájalmok fen-maradnak, akkor egyet a' Nro. 49. 60. 61. 180. le-irt szerek közül meg-lehet próbálni; ezek igen sokszor ott-is használnak, a' hól más sokáig meg-próbált, és külömben hathatós orvosságok semmit sem használtak.

Álmasító, avagy tsendesítő szereket gyakran mind a' jó, 's mind a' gonofz indulatú hójagos himlőkben adni kell; ezek mindenkor nagy könnyöb-séget szereznek, az éttzakákat nyugádalmasokká teszik, az erőt meg-hozzák, a' gyötrődéseket el-hajttyák, és soha sem ártanak, ha helyes időben, és illendő mértékkel a' latnak.

Mihent az első idő, az az: az el-ragatásnak ideje el-múlik, és az himlőben fekvő betegek éttzánként nyughatatlanak, 's nem alhatnak, akkor mind-

mindgyárt minden este egy untzia szent János-kenyer syrupot, avagy egyet a' következendő szerek között Nro. 41. 84 85. lehet bé-adni mind addig, ha szükséges fog lenni, míg az himlő el-nem múlik.

Ha az evesedéskor, az az: akkor, a' mikor az himlő érik, vagy is genyettségesedik, a' beteg nappal is felette nyughatatlan volna, és nagyon gyötrődnek, avagy kemény fájdalomról, és görtsős mozgásról panaszkodnék, és a' vér nagyon felforna, de mégis a' pulsus sem kemény, sem teljes nem volna, akkor nappal-is, a' más orvosságok mellett, minden harmadik, avagy negyedik órában egy keveset a' Nro 92. 93. avagy 126. le-irt szerekből lehet bé-adni mind addig, míg a' környűl-állások meg-nem szelidülnek.

Ha a' gonofz indulatú himlők a' nyóltzadik, avagy kilentzedik napon öszve-esnek, barnák, avagy feketések lesznek, ha az himlők' között lévő köz helynek feszülése tágul, és a' színe meg-halaványodik, avagy ón-szinű lesz; ha a' pulsus felette gyenge; ha a' kezek, és a' lábak hól hidegek; 's hól melegek; ha az ábrázat hól piros, hól sáppadt; ha külömb-külobmféle részekben az inak rángatódnak, akkor az ilyen állapotban a' fellyebb jövösolt szerek mellet minden ötödik, avagy hatodik órában nyóltz avagy tiz tseppet a' Nro. 197. le-irt szerből, avagy a' Nro. 199. fel-találendő orvosságból minden második, vagy harmadik órában két kalánnal kell bé-adni.

Ez által a' gonofz környűlállások néha tsak hamar apadnak, az erő vízfiza tér; az himlők megint fel-emelkednek, és a' veszedelem el-távózik.

Már ha ez a' jobbulás állandóképpen megmarad, akkor nappal ezek a' szerek félre téterődnek; este pedig mindenkor belöllek annyit kell beadni, a' mennyire a' beteg éttzaka nyugadalmason aluszik, avagy a' Nro. 41. 84. 85. leirt szerek közül valamelyiket; a' mint fellyebb javasoltatott, estvére a' beteggel bé-kell vétetni.

Az álmosító, avagy tsendesítő szerek azoknak mindenkor elkerülhetetlenül szükségesek, a' kik minden mozgásra felette könnyen felizgatható érző inakkal birnak, és görtsöket, avagy in-rángatódá-sokat gyakran szenvednek.

Igen kevesen vagynak olyan betegek, a' kik valami különös, és tsak egyedül magoknak tulajdon természetből ezeket a' szereket meg-nem szenvedhetnék; az ilyen betegek ezen szerekre nyughatatlana' lesznek, és nagyon gyötrődnek, avagy fel-forró hévséget, avagy az egész testen felette alkalmatlan viszketegséget éreznek: Ezen környűl-állások mihent észre vétetődnek, azonnal mindgyárt az ilyen orvosságokat félre kell tenni, jöllehet azobbire mindenkor a' betegnek káros légyen.

A Z H I M L Ő B É - Ó L T Á S R Ó L.

(*De inoculatione variolarum.*)

Az hójagos himlő mind a' két karan ekképpen óltódik bé:

Valami frissen érő hójagos himlőn az érvágó késetskét (*Lancette*) által kell ütni, és ha már a' késetskének hegye a' genyettségtői jól meg nedvesedik, akkor azzal mindgyárt a' bé-óltandó személynek felső karján (*Oberarm*) a' bőrhártya (*epidermis*), és a' bőr (*cutis*) között gyengén, és

okoson valami egy, avagy másfél linéányi mettzést kell keresztül tenni; azután a' késetskét úgy kell megfordítani, hogy az egyik éle a' bőrhártya felé, a' másik pedig a' bőrfelé álljon; ezen fordításnak idején a' bőrhártya fel-emelkedik, és a' bőrtől felválnak, a' genyettség csak hirtelen a' sebbe bé-tsúfz; azonban a' késetskének hegyével a' bőrt gyengén érdeklenni kell, hogy azonnal mindgyárt a' ki-tzi-várgó nedvességekkel a' himlős genyettség öfzve elegyedgyék; utólyára a' késetskét más oldalra kell fordítani, a' mutató újjal a' bőrhártyát le-kell nyomni, és azután a' késetskét a' sebből ki-kell húzni.

A' sebet semmivel sem kell bé-kötni; hanem a' bé-óltatt személy öltezzék fel úgy, a' mint előbb öltözve vólt.

Ez a' bé-óltás igen könnyű, és leg-bátorságosobbnak láttzik lenni.

A' bé-óltásra nem lehet mindenkor egyenlő, és egyféle genyettséget venni: a' bé-óltás meg-próbáltatott éretlen, vizes, világos genyettséggel; tökéletesen meg-ért, avagy már el-is száradott, és magokban valami sűrű, sükeres, barnás genyettséget tartó himlőkkel; néha természet szerént való, néha bé-óltatt himlőből vétetett genyettséggel-is; de azért mégis a' bé-óltásra következett himlőben még eddig soha semmi külömség nem tapasztaltatott.

A' bé-óltásra szintén olly hasznos a' meg-ért hójagos himlőből ki-nyomattatott, és egynéhány napokon jól bé zárt üvegetskében tartatott genyettség-is: Ezt az üvegetskét meleg vízbe kell tenni, hogy a' genyettség meg-higulyon, és úgy meg-melegedgyék, a' mint az himlős személyben természet szerént szokott lenni; azután a' késetskének hegyét a' genyettségbe kell mártani, és vele

az himlőt a' fellyebb le-irt mód' fzerénc bé-kell óltani.

A' jó indulatú hójagos himlőnek el- száradott vara meg-gyújtve, 's apró fejr porrá törve a' bé-óltásra majd éppen olyan alkalmas, mint a' genyettsé: Ezt a' port jól bé-zárt üvegben sokáig épen meg-lehet tartani.

Ezzel a' porral így kell bé-óltani: A' felső karnak bőrhártyáján egy, két, vagy három linéanyi hosszúságú egyenes kis metztést kell tenni; ennek a' sebetskének széleit egy kevéssé egymástól széllyel kell húzni, és azután a' port gyengén belé-kell dörgölni; itten sem kell semmi a' sebnek bé-kötésére.

A' bé-óltásnak metztését másképpen - is lehet tenni: A' késetskét kereftül, a' mint fellyebb mondatott, vigyázva, 's okoson a' bőrhártya, és a' bőr közzé másfél linéanyi hosszúságra bé-kell szúrn; azután a' késetskét úgy kell fel-fordítani, hogy a' bőrhártya a' bőrtől el-vállyan, és fel-emelkedgyék, a' bőrt a' késetskének élével valamen-nyire érdeklenni kell; azután a' késetskét a' sebből ki-kell vonni, a' bőrhártya, és a' bőr közöt tsinált üregbe egy késhegyni himlővar-por a' lánce-ta hegyével okoson bé-kell tenni; ezután a' mutató újjal a' bőrhártyát a' bőr felé le-kell nyomni, és azonnal a' lánvétát ki-kell húzni; és az újjat még egy darabig lehet a' seben tartani, hogy a' bőrhártya annál jobban a' bőrhez ragadgyon.

Mikor fris himlős genyettséget kapni nem lehet, akkor a' himlővar-por sokkal jobb, mint a' himlős tzérna, kivált ha ez a' tzérna már régi vólna.

Annakokáért a' sebgyógyító orvosok ilyen himlővar-por minden efszendőben eleget készíthetnek,
és

és minden tavafzon vele egynéhány gyermeket bé-
 ólthatnak; ezeknek himlőjeből azután lehet meg-
 int fris genyettséget venni, és azzal azokat bé-
 óltani, a' kik abban az helységben még himlősök
 nem voltak, avagy a' kik most születnek; a' leg-
 utólsóktól lehet megint himlővart szedni, és a'
 jövő esztendőre porrá törni, 's meg tartani; melly,
 ha minden tavafszal Pünkösdhavában (*Majus*) az
 egész országban meg-történnék, akkor a' dögös,
 pusztító himlőjároványtól többé talám soha sem
 kellene félni.

A' bé-óltás után ezen történetek láttatnak:

Az *első két* napokon a' sebnek semmi baja nin-
 tsen, alig-is lehet meg-esmérni, hogy hól volt a'
 metzés; az *harmadik*, avagy *negyedik* nap felé a'
 metzet seb egy kevésse meg-gyulad, és némellyek-
 nél vízket.

Az *ötödik* nap felé a' gyuladás többire minden-
 kor kerek, bolhatsipéshez hasanló, és valamennyi-
 re a' bőrön fellyúl fel-emelkedett; nagyobb része
 a' gyermeknek ezen a' napon a' sebnek vízketé-
 séről, a' hónallynak fájdalmáról, és a' felső karnak
 szaggasásáról panaszolkodik.

Az *hatodik*, avagy az *hetedik* napon a' sebnek
 gyuladása sokkal nagyobb, sokkal jobban ki-terjed,
 és fel-emelkedik, meg-vagyon feszülve, nagyon fáj,
 és kemény; az hónallynak fájdalma, és a' felső kar-
 nak, 's a' vállaknak szaggasása meg-keményedik;
 némellyek ezen a' napon fő-fájásról-is, bádgyadság-
 ról, és el-veszet étel kívánásról; néha pedig fáj-
 dalmos vizellésről-is (*Darnruhre*) panaszolkodnak;
 másoknak hideglelés, az az: *gyors*, érverések va-
 gyon,

A' *nyóltzadik* nap felé a' metzés hig genyettséggel meg-telik; a' gyuladás fájni kezd, meg-pirossodik, és kereken ki-terjed, nagyobb része a' betegeknek ezen a' napon fő-fájásról panaszolkodik, az ágyék-is, és az hajló tagok fájnak; némellyek okádnak, a' szemek homályosok, a' nyelv fejér; az érverés egyenetlen, és hideglelés; az álmnyughatatlan.

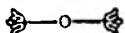
A' *kilentzedik* napon az hideglelés gyakran megkeményedik; a' beteg hól meg-fázik, 's hól meghevül, bádgyad, 's meg-erőtlenedik, és szédelgőfejú; a' fő, szemek, torok, és az ágyékok, vagyis a' vékonyok fájnak; a' lehellés nehéz szagú; a' szomjúság, és az ájuló forma émelygés nagy; a' metzésnek gyuladása szép piros, ki-terjett, és megfeszült; a' nyelv fejér; az éttzaka nyughatatlan.

A' *tizedik* napon közönségesen még tsak ugyan azon környűllások láttatnak, de mégis néha már gyengébbek, néha pedig keményebbek-is. Mikor az hideglelés az *hetedik* napon kezdődik, akkor gyakran már a' *tizedik* napon némelly himlők ki-utnek, és azután az éttzaka nyugadalmasobb lészén.

Leg-többszer a' *tizenegyedik* napon kezdnek ki-utni az himlők, és akkor a' fellyebb le-irt történetek minnyájan szűnni kezdnek, az hideglelés meg-gyengül, 's meg-szelidül, és némellyeknél ezen a' napon egézszen-is el-múlik; a' metzésnek gyuladása pedig még kemény, és jól meg-emésztet, 's meg ért genyettséggel teli vagyon.

A' *tizenkettődik* napon a' betegek magokat elég jól érzik; a' sebnek gyuladása szűnik; az himlőnek száma szaparodik, és a' pulsus majd természet szerint való.

A' *tizenharmadik*, és *tizennegyedik* napfelé az himlők fel-emelkednek, meg-nőnek, és érni kezdnek;

nek; a' metzsett sebnek gyuladása el-tűnik, és ha a' *tizenkettődik* nap az himlők mind ki-utettek, akkor ezeken a' napokon az ér-verés majd mindenkor természet szerént való; ha pedig ezeken a' napokon-is még az himlőknek valami maradványai ki-felé jönnek, akkor az hideglelés ezeken a' napokon-is még jelen vagyon, de mégis gyengébb, mintsem ennek előtte.

A' *tizenötödik* nap táján az himlők mindenkor tökéletesen meg-érnek; az érverés is szabad, és a' metzsett sebb bé-kezd varasodni; a' beteg erősedik, az ételt kívánnya, és jól aluszik.

A' következő napokon az himlők el-száradnak, és a' bé-óltásnak sebéen valami kérges var marad, a' melly igen lassan szárad meg, és végre magától le-esik, és valami kerek vaksebet hátrahagy. Ez a' bé-óltott himlőnek rendes folyása.

Valaminthogy a' bé-óltott himlőnek nyavalyája egészen természet szerént való, és egyes, szintén olly egyes, és könnyű a' bé-óltatt személynek-is orvoslása.

Mindenféle idejű személyt lehet bé-óltani, nem is kell mindeniktől tökéletes egészséget kívánni; csak a' környülállásokra kell jól vigyázni, és okosan meg-kell vizsgálni, hogy a' nyavalyának el-hor-dzására lesz-é a' betegnek elég ereje; vagy nem? és hogy a' jelen való beteges állapotnak miatta nem fog-é a' beteg valami félelmes veszedelembe! esni?

Senkinek sem szükséges az himlő' bé-óltására el-készülni, csak azoknak kell valami gyenge has-hajtó orvosságot adni, a' kik az himlő bé-óltás' után való első, avagy második nap a' gyomrokban valami alkalmatlanságot éreznek, avagy az ételt nem igen kívánnyák, és ez előtt rendetlenül éltek;

éltek; azoknak ellenben, a' kiknek semmi bajok nintsen, semmit sem kell adni.

A' nyavalyának folyása alatt-is a' beteget orvos-sággal gyötröni nem kell; csak arra kell vigyázni, hogy a' betegnek vagyon-é hasmenése minden nap, avagy minden másod nap? Ha nintsen, akkor egy, vagy két könting polychrest sóval, avagy más gyenge szerrel segitteni kell; de mégis ez az orvoslás-is ritkán szükséges; mert a' természet többire mindenkor egyedül-is, minden idegen segítség-nélkül, a' nyavalyának orvoslására elégséges.

Az életnek módgyát sem kell felette szorosson rendelni, az első öt napokon a' bé-ültatt személy-nek majd mident lehet enni adni, a' mihez előbb szokott vólt, és a' mi nem nehéz eméltő; lehet gyenge húst-is enni adni; a' kis gyermekeknek legjobb a' Dajka teje.

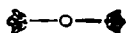
Az hatodik, avagy hetedik napon, a' mikor a' bé-ültatt személy betegedni kezd, az húst meg-kell tiltani, de mégis hús levelet, benne főzött lisztből készített gyenge eledelt, avagy kenyeret, mindenféle zöldségből készült ételt, és főtt gyümöltset, de még tejes ételeket-is lehet a' beteggel étetni, mégis mindazonáltal azokat tejes ételekre erővel hajtani nem kell, a' kik a' tejet nem szeretik.

Ekképpen kell a' bé-ültatt himlős betegeket a' nyavalyának folyása alatt táplálni.

Mihent az himlő el-szárad, akkor mindgyárt mindenkor hashajtó orvosságot kell bé-adni, és azután megint mértékletesen mindent szabad enni, azok bort-is ihatnak, a' kik ahoz hozzá szoktak.

A' nyavalyának folyása alatt lehet közönséges tiszta, avagy gyengén tztitrom-leves vizet itálnak rendelni; a' kinek tertzik, herbathét-is, és öltö-vér hús levelet ihatik.

Ekkép-

Ekképpen a' beteg orvossággal sem az himlőzésre nem készítettik, sem az himlőzés alatt nem gyötröttetik, hanem az életnek módgya szabad, és kinek kinek akarattya szerént való; de mégis annál szorossobban kell azon lenni, hogy a' beteg egész nap szabad levegő égben legyen, és gyenge sétálással magát mozgassa.

Arra leg-szorgalmasobban kell vigyázni, hogy a' beteg egész nap szabad levegő-égben legyen, és hogy ahoz hozzá szokjan, azért ötet mindgyárt a' bé-öltésnek első napján künn kell sétáltatni, jól lehet még ekkor a' sétálás nem szükséges.

Mihent pedig az hideglelés e'-kezdődik, akkor mindgyárt el-kerülhetetlenül szükséges, hogy a' betegek szabad levegő égben *mulassanak*, és *magokat* gyengén *mozgossák*; nappal, ha álmosok vólnának-is, mégis őket *alunni nem* kell *hagyni*, sokáig *ülni sem* kell *engedni*, mert az által az hideglelés súlyosodik, a' bádgyadás annyira nevededik, hogy, ha szánakodásból az ilyen gyenge betegeknek igen sokat engedelmesskedünk, akkor ők fekvő betegek lesznek, avagy az üléshez, és fekvéshez úgy hozzá-szoknak, hogy azután csak alig lehessen őket többé meg-mozdítani.

A' kis gyermekeket ellenben, a' kiknek bizonyos órákban nappal-is kell alunni, az álomról el-nem kell vonni, hanem csak azt kell tselekedni, hogy nem bé-zárt szobában, hanem szabad levegő-égben alugyanak.

Nehéz dolog ugyan a' bádgyatt, és nehezen lélekző beteget arra venni, hogy magát szabad levegő égben sétálván mozgassa, de mégis ha egyszer annak a' mozgásnak halznát tapasztalni fogja, azután mindenkor a' sétálásra kész fog lenni.

A' ki nem tapasztalta, és nem látta, az csak alig hiheti el, hogy a' szabad levegő-égben való mozgás a' nyavalyának alkalmatlanságait, és a' gonosz történeteket melly hamar meg-gyengíti, 's elhajtya: *mentől több az himlő, annál szükségesebb szabad levegő égben járni.*

Semmitsem kell félni, ha a' beteg az himlőnek ki-ütésekor, és evesedésekor valami borzadásról, és fázásról panaszolkodnék-is; nem-is kell őtet azért sem ágyba fektetni, sem szobába zárni, sem meleg italokkal meg-terhelni.

Mégis mindazonáltal a' bé-öltatt személyt akár melly mostoha, gonosz, és ártalmas időben kiintartani, nem tanátsos: a' beteg mindenkor szerentsés lesz, ha azt a' rossz időt el-kerüli, a' melly az egészséges embernek-is ártana.

A' sok szerentsésen tett próbákból némelley közönséges fel-jegyzéseket lehet ki-hozni.

A' bé-öltatt személyek között alig vagyon valaki, a' ki valami rendkívül való veszedelembe esnék; némelleyeken sok, egymástól távul ülő, jó indulatú, és jó formájú himlők ütnek ki; másokan ellenben nem olly sokan, és némelleyeken igen kevesen-is vagynak: Néha a' *bé-öltatt* személyen *egy himlő sem üt ki*, és mégis a' *beteg* az *himlős nyavalyán* szerentsésen *által menyen.*

Az élet ideje a' bé-oltásra semmit sem tesz, mert a' fél-éztendő, és a' most született gyermekek a' bé-öltatt himlőn szintén olly szerentsésen által mennek, mint az örögöbök, és a' meg-állapodott idejűek; sok kis gyermekeknek az himlős hideglelés alatt fogok-is könnyen jön.

A' próbálat tanította, hogy az a' bé-oltás legjobb, a' melly leg-egyesebb, és együgyűbb; nem
szük-

szükség a' beteget előre el-készíteni, nem-is kell a' a' nyavalyának folyása alatt orvosságot adni; az életnek módgya természet szerént való légyen, 's nem erőszakos : *Egyedül csak a' szabad levegő-égtől függ a' bé-ültásnak szerentsés ki-menetele.*

A' szabad levegő-ég a' természet szerént való, igen sok, és gonofz indulatú hűjagos himlőben-is felette alkalmas, és hathatós, és azt tselekszi, hogy a' beteg gyakran minden orvosság nélkül sokkal könnyebben meg-gyógyulyan, és hamar megint meg-e őssedgyék; még-is mindazonáltal sem a' természet szerént való, sem a' bé-ültatt himlővel igen keveset nem kell gondolni; arra szorgalmatosan kell vigyázni, hogy illendő rendel folynak-é mindenek, vagy nem? hogy valyon valami idegen, és fölelmes történetek nem adták-é magokat az himlőhez? és ha ezek közül valami tapasztaltatik, azonnal mind-gyárt illendő szerekkel a' betegen segíteni kell.

Nem lehet tagadni, hogy a' bé-ültatt himlők-is gonofz indulatúakká, és öfzve-folyókká válhatnak; gonofz, felette veszedelmes, és halálos történetek-is a' bé-ültott himlőben támadhatnak, de mégis ez felette 's véghetetlenül ritkán tapasztaltatik.

Azok a' bé-ültatt személyek, a' kiken sok himlő üt-ki, szintén úgy fel-dagadnak az ábrázattyokban, és a' külső tagokban, mint azok, a' kik természet szerént való himlőben fekszenek.

Valan-int a' természet szerént való, úgy a' bé-ültatt himlő-is, többszer vissza-nem tér; kéttzer; háromszor-is ültatottok-bé némelyek olyanok, a' kiken sok, más-ok olyanok, a' kiken csak kevés himlő vólt, némelyek olyanok is, a' kik minden ki-ültott himlő nélkül az himlőnek nyavalyáján által mentek, de mégis ezek közül még soha sen-

kin újra himlő ki-nem ütött: A' bé-óltatt himlőből fel-gyogyúlt személyek másokkal, természet szerént való himlőben fekvőkkel öszve-elegyítettek, még pedig akkor, a' mikor az himlők értek, záradtak, és nehéz szaguak voltak; kitsin, 's alatsón szobában együtt-is feküttek, 's aluttak, de mégis egészségesen maradtak, többszer meg sem himlöztek; *semmiképpen többszer reájok nem ragadott az himlő.* Minden bé-óltatt személy tehát, a' kin vagy ki-ütött hójagos himlő, vagy valóságos himlős hideglelés volt, ha ki-nem ütett-is az himlő, azért mégis abban bizonyos lehet, hogy soha többé, míg él, meg-nem himlözik, valamint az, a' ki természet szerént való himlőn már egyszer által ment.

Mégis mindazonáltal a' bé-óltatt himlő szintén olly ragadós, mint a' természet szerént való; de az éppen *hamisság*, 's nem igaz, hogy a' bé-óltatt himlőnek *el-ragadása* mindenkor *veszedelmes*, avagy éppen *halálos-is*.

Azok-is szintén igy *tévelyegnek*, a' kik azt *hiszik*, hogy a' *szabad* levegő ég az *himlőnek ki-ütését* akadályoztattya, a' *tsipős* nedvességeket a' *testből* ki nem *botsáttya*, benn szorittya, melly azután valami üdő múlva *gonosz* kövötkezéseket *okoz*. Ha a' beteg *szabad* levegő-égben *sokat jár*, 's *mozag*, akkor a' test sokkal jobban *gőzöl*, mint sem ha ágyban fekünnék; a' *levegő-ég-is* minden *tsipős dögös* gőzöt a' *testől félre* vitzen; a' beteg-is lehellés által szünetlen *tiszta* levegő-egyet *szív-bé*, a' *környülállások-is* meg-*szelidülnek*, és meg-*gye-gülnek*.

Ha pedig a' beteg a' szobába bé-zaratik, és melegen bé-takartatik, akkor izzad, és az erejét elveszti, a' levegő-ég tisztátalan, és bűdös lesz, a'

ki-gőzölgött tsipós nedvességek a' betegnek terhére a' szobába rekesztetnek, melyet a' beteg szüntelen bé-lehell, 's bé-sziv, az egész test attól a' tsipósságtól szüntelen körül vétetődik, és a' természet az ilyen nagyon meg-gyúlt tsipósságnak el-lent nem álhat, azért-is egészízen el-nyomottatik; avagy, ha az halál el-távoztatik is, mégis mindazon-által a' beteg igen gonosz környűállásokba esik, gyakran nyomorúlt nyomorékká-is válik.

Az himlőt mindenkor jó ki-menettel lehet bé-óltani, de mégis a' tavasz a' bé-óltásra leg-alkalmasabb, és leg-jobb.

Az itten le-irt himlő bé-óltás leg-könnyőbbnek, és leg-bátorságosobbnak lenni láttzik; azért-is minden mód felett közönséges lehet, mivel a' köznépeknek semmi költséget nem okoz.

Sokféle próbálat tanította, hogy a' bé-óltatt személyek, minekutánna az himlőn által esnek, tökéletesen egészségesek, semmiképpen nem-erőt lenek, nem sáppadtak, 's nem halaványok, semmit nem-is bádgyattak; de még azok-is, a' kik a' bé-óltás előtt betegesek voltak, a' bé-óltás után sokkal frissebbek, 's vidámobbak: Oktalanság-is vólna azokat a' nyavalyákat, a' mellyek sok idő múlva történhetnek, a' bé-óltásnak tulajdonítani.

Mivel pedig a' bé-óltásból-is szerentsétlenségek, jöllehet ritkán, de még-is valaha, történhetnek, azért a' bé-óltásra senkit erőltetni nem kell, hanem mindent kinek kinek szabad akarattyára, avagy az előljáróknak tettzésekre kell bizonni.

De mégis a' testnek szépségére véghetetlenül szolgál az hójagos himlőnek bé-óltása.

A' FATTYÚ HIMLŐRŐL.

A' Fattyú - himlők , Disznó-himlők , Szél-himlők , Viz-himlők , (*variola spuria*) gyenge hidegleléssel ütnek-ki a' második napon , és többire legelsőbbben az hátan , és a' ki-ütés után már a' második napon evesednek , avagy leg-alább valami vizes nedvességgel meg-telnek.

Ezek az himlők nem akadályozzák az hójagos himlőnek el-ragadását ugyan , de mégis mindenkor éppen csak akkor jelennek meg , a' inikor az hójagos himlők járnak. Igen hasanlók azok a' fattyú himlők azokhoz az hójagos himlőkhöz , a' melyek a' bé-óltás után a' seben , és hideglelés nélkül támadnak ; ugyan azért egyenlő természetűeknek-is lenni láttatnak az hójagos himlőkkel , és éppen csak a' munkálkodásokban (*in effectu*) láttatnak azoktól különbözni.

Úgy orvosoltatik , mint az hójagos himlő.

A' VERES HIMLŐRŐL , ÉS A' GYERMEK - SZEPLŐKRŐL.

(*De Morbillis.*)

A' veres himlő gyakran felette gyenge , gyakran pedig , mint a' hójagos himlő , felette veszedelmes , gonolíz indulatú , és halálos. Leg-gyakrabban csak gyermekeket , avagy nevedékeny személyeket ostromal ; öregeken ritkán láttatik.

Néha akkor-is igen bővön láttatik , a' mikor az hójagos himlő uralkodik , néha pedig mihent el-múlik az hójagos himlő , azonnal mindgyárt kezdődik a' veres himlő

Ez a' nyavalya közönségesen valami hideggel, vagy-is fázással *kezdődik*, mellyre hól borzadás, hól forróság kövötkszik; a' külső tagok el-büdgyadnak; a' fő meg-nehezedik; az éttzaka nyughatatlan: *más nap* a' forróság állandóképpen megmarad; a' pulsus hideglelés (gyors); a' beteg szomjúságról, és el-vezett étel-kévánásról panaszkodik; a' fő nehéz, kábult, tompa, és fájdalmas; a' nyelv fejr; a' gyomor nyomódik, avagy nehéz; a' beteg álmos; a' szemekből, és az orjukokból szüntelen valami tsipós vizes nedvesség foly; a' ptrüfzfzegés gyakor, és olyan, mint a' kemény náthában; a' mej szorul; az hurut szüntelen alkalmatlankodik; a' le-nyelés közben néha a' torok fáj, 's ég; *harmad nap* ezek a' történetek közönségesen keményednek, és súlyosodnak; gyakran a' beteg mindentől, a' mit bé-vezzen, émelyeg, 's okádik; utólyára a' szem-héjak, és az egész ábrázat fel-kezdnek dagadni; a' beteg azonban lankatt, és gyakran felette nehezen türhető, avagy komor kedvű; gyakran a' szemhéjnak szélei veresek, keményen égnek, és vízfketnek. Az *harmadik* napnak végén, avagy a' mi leg-közönségesebb, a' *negyedik* napon az *homlakon*, és az *ábrázaton* valami *veres punktumok*, avagy *lentse forma szeplok* ütnek ki; a' szemhéjnak, és az ábrázatnak dagattya nevedik, és lassan lassan ezek a' *szeplok* szaparadnak, szélesednek, néha egymást-is érik, és az egész ábrázaton külömb külömb féle formájú *fótokat* támasztanak. A' *negyedik* napnak végén, és az *ötödik* napon *hasanló fórok* ütnek-ki a' *mejen*, a' *karakon*, és végre az egész testen-is.

A' *veres* himlőnek *hideglelése* abban különbözik az *hójagos* himlőnek *hideglelésétől*, hogy a' *veres*
him.

himlőben a' beteg keményen *hurut*, gyakran *ptrüsz-szeg*, és a' *szemekből*, 's az *or-jukakból* szünetlen valami *vékony*, *tsipős*, *vizes nedvesség foly*.

Minekutánna a' veres himlő ki-üt, azután a' fellyebb le-irt történetek közönségesen szünni kezdenek, némellyek közülök egészfzen el-is tűnnek; az *hurut* mégis majd mindenkor *meg-marad*, de mégis ekkor a' beteg gyakran nagy könnyöbsséggel sok taknyos turhát pök-ki.

Ha a' beteg a' veres himlők ki-ütések után sokkal vidámobb; ha az himlőnek színe világos piros; ha a' bőr-is egyenlőképpen meleg, és valamennyire fefzes, akkor a' beteg jó állapotban vagyon.

Az *hatodik* napnak végén az ábrázatnak főttyai halaványodnak, a' daganat-is apad; az *hetedik* napon az hideglelés-is majd egészfzen meg-szünik, a' veres himlők-is el-kezdenek veszni, és a' *nyóltzadik* napon az egész testről el-mennek; a' *kilentzedik* napon, ha minden rendesen foly, szokás szerént a' beteg *hideglelés* nélkül vagyon, és magát *jól* érzi.

Ezután többire mindenkor a' bőr-hártya le-hámlik, avagy a' fókok meg-repednek, 's hal héj, avagy korpa módra le-hullnak.

Mikor ez a' nyavalya gyengén, és rendesen foly, és ha sem hideglelés, sem a' mejnek terhe nem felette kemény, akkor az orvosláft egyedül a' természetre kell bizni.

Tsak a' beteg magát az hideg levegő-égtől óltalmazza, tsendesesen tartsa, és napjában gyakran egy vagy két findsia herbathét Nro. 13. 40. 88. igyék.

Az első napokan ágyba fekünni nem jó, de ha már egyszer a' veres himlő ki-üt, akkor a' beteg mindgyárt ágyba fekügyék, és ottan azután magát

tsendesen, egyenlő, 's igen mértékletes melegben tartsa; mihent pedig a' veres himlő el-múlik, és a' bőrhártya le-hámlik, akkor mindgyárt a' beteg egész nap az ágyon kívül lehet, de mégis ekkor kiváltképpen szükséges, hogy még egynéhány napokon az hideg levegő-ég el-kerültessék, mert a' leggyengébb meg-hivesedés-is ebben az állapotban a' testnek gőzölgését meg-akadályoztattya, és ha ez a' gőzölgés ilyenkor vízfza-verődik, akkor felette sokszor valami veszedelmes *mej-szorulás*, avagy sokáig tartó *hurut*, gyakran valami felette veszedelmes gyengítő *hasmenés-is*, avagy az egész testen valami *vizes* daganat támad.

Ha pedig a' *hideglelés* mindgyárt kezdetben igen *kemény*; ha a' *szomjúság*, és a' *forróság nagy*, akkor a' fellyebb jövösolt italok egyedül magokra nem elégségesek, hanem egyszer'smind azok mellett hivesítő szereket-is Nro. 1. 2. 3. 9. 32. avagy más italokat Nro. 6. 7. 8. bőven kell bé-adni. Ha az érverés *kemény*, ha a' *mej-szorulás*, és a' *gyötrődés* szünetlen jelen vagon, kivált ha egyszer'smind az *hurut-is* igen *alkalmatlan* volna, akkor a' betegnek erejéhez szabva *eret-is* kell *vágni* egyszer, avagy többszer-is, ha a' környülállások kívánni fogják. Néha, ha az has *szorulva* vagon, *lágycító* klystéreket-is kell bé-vetni, avagy ha a' gyomorban, és a' belekben valami eméztetlen matéria vagon, akkor azt mindgyárt kezdetben valami gyenge hashajtóval lehet ki-hajtani.

Gyakran az hurut száraz, tsiklandazó, és olly *alkalmatlan*, hogy miatta a' beteg felette el-lankad, és felette nyughatatlan; Ezen az *huruton* gyengén *tsendesítő* szerekekkel kell segiteni; azért-is a' fellyebb jövösolt szerek, és italok mellett a' Nro. 80. 81.

82. 188. le-irt szereket-is fel-váltva a' beteggel itatni kell.

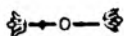
Néha a' tsipós vizes matéria nem csak a' szemekből, és az orból foly, hanem egyszer'smind a' főből-is a' torokba le-szivárog, és azonnal valami okádást gerjeszt, leg-gyakrabban pedig a' lehellő gének felső felét izgattya, és az által szünet nélkül ostromló, tsiklandazó hurutot támaszt, azért-is ilyenkor lágyító nyálos italakat, és orvosságokat bővön kell adni: Az hig főt riskása, árpakása, avagy zabkása - lév itten gyakran nagy könnyöbbséget szerez.

Ha azonban a' torok meg-vagyon gyuladva, és a' beteg nehezen nyel, akkor úgy kell orvosolni, a' mint a' torok-fajásban javosoltatott.

Ha a' veres himlő ki-üt, akkor szorgalmatosan meg kell vizsgálni, hogy ekkor az előbbi történetek valyon tapasztalható, és állandóképpen jobbulnaké, vagy nem? kiváltképpen pedig, hogy a' pulsus szabadabb-é? a' mej-szorulás meg-szűnt-é egészen, avagy csak sokat tágult? a' beteg könnyöbben, és tellyes mejjel hurut-é, 's pök-é valamit ki, vagy nem? 's a' t. mikor ezek a' jó változások meg-történnek, akkor tovább csak a' fellyebb javosolt szerekekkel kell orvosolni.

Ha pedig a' beteg ebben az időben-is szünetlen valami tsiklandazó, száraz huruttól gyötröttetnék, és bádgyasztatnék, akkor megint *teszendesítő* orvosságokat Nro. 80. 81. 82. 188. kell adni.

Ellenben pedig ha a' ki-ütött veres himlő nem csak semmi könnyöbbséget nem szerez, hanem inkább miatta az hideglelés is sullyosodik, a' beteg-is felette nehezen lehell, és valami gyötrő mej-nyomásról panaszolkodik, gyakran-is valami gyötrődés-

sel, és fájdalommal hurut, semmit ki-nem pökhet, és izünetlen innya kér, akkor az jelentődik, hogy a' veres himlőnek tsipóssége a' tudót el-fogta, és már meg-is gyulafztotta.

Annakokáért ebben az állapotban, ha jól ki-ütött-is a' veres himlő, mégis *eret* kell *vágni*, még pedig, ha hamar könnyöbbitő pökés nem következik, avagy ha a' lélekezés könnyöb, és szabadabb nem lesz, kéttzer, avagy háromszor-is; azonban a' fellyebb jovosolt *lágycitó*, *vékonyító*, és gyengén *hivesítő* orvosságokat bőv mértékkel kell beadni, a' forróságot-is gyakor klystérezés által enyhíteni kell; ezek által a' betegnek közönségesen nagy könnyöbbség szerződik. Ha pedig ezek után is a' lélekezés még nehéz, és a' fő-is kábult vólna; ha a' beteg esze nélkül beszélné, akkor a' lábikrákra hólyag-szívó flastromot kell kötni.

Ebben a' veszedelmes környűállásban az orvossal sietni kell; így gyakran véghez lehet vinni, hogy a' tudóban sem tályog, sem fekély, sem fene ne támadgyon.

Mindenkor jó jel, ha az ilyen környűállásokban a' veres himlők jól künn-állnak, és ha szép piros színűek, mert ez azt jelenti, hogy a' természetnek ereje jó, és hogy semmi gonosz indulatú materia a' testben rejtve nintsen.

Ha már a' veres himlők illendő üdőben halaványodni, és múlni kezdnek; ha azonban a' lehells meg-könnyöbbedik, és a' beteg könnyen pökik; ha az hideglelés-is tapasztalhatóképpen szűnik, akkor egészséget lehet remélni, de mégis a' fellyebb jovosolt orvosságokkal a' beteget mind addig kell éltetni, mig az hideglelés egészízen el-nem múlik, és az hurut nem szűnik; ebben az állapotban-is a' beteg

reg tartsa magát tsendesen, és mértékletes melegben, mert a' meg-hülés mindenkor veszedelmes.

Ha pedig a' ki-pökött turha igen sűrű vólna, és nehezen menne, akkor pöktető orvosságokat Nro. 32. 33. 34. kell adni.

Gyakran a' veres himlős nyavalya rendesen, és szerentsésen el-végződik; de mikor a' bőr hámlani kezd, akkor a' betegek újra megint keményen kezdnek hurutni, nagyon gyötrődnek, és a' mejjekben szorúlnak; gyakran az érverés megint felette hideglelés lesz; az hévség, és a' szomjúság nagy, a' mej, és a' mej-tsont alatt lévő hely-is ég.

Ebben az állapotban az *ér-vágás* kiváltképpen szükséges, még pedig, ha a' történetek nem szűnnek, kéttzer, 's töbfszer-is; azonban sok *lúgyító*, és *vért-vékonyító* italakat, mint fellyebb, adni kell, és a' beteggel úgy kell bánni, mintha *tüdő gyuladásban* fekünnék.

Ha több napok múlva az hideglelés tapafzthatóképpen szűnik, akkor a' fellyebb jövösolt *lúgyító* italakhoz egy harmad rész *rejet* kell elegyíteni; az által a' betegek a' mejjekben nagyon megkönnyöbbednek, és tsak hamar megint meg-erős-sednek.

Néha valami genyettség forma pökés még sokáig hátra marad, és estve a' betegek mindenkor meg-borzadnak, azután meg-hevűlnék, és az hévségnek vége felé bővön meg-izzadnak, és mikor az álomból fel-ébrednek, akkor közönségesen felette erőtlenek.

Ez a' nyavalya gyakran szerentsésen el-múlik, ha a' beteg minden második órában fél-findsia főtt vizet Nro. 70. szintén annyi téjjel elegyítve iszik,

avagy

avagy a' beteget úgy lehet orvosolni, a' mint fellyebb a' tüdő-gyuladásnak evesedésekor mondatott.

A' veres himlőnek mérge gyakran igen tsipős, és a' torokban, a' füleken, és a' füleknek ikráshúsaiban, mirigyeiben külömb-külobmbféle veres daganatokat, hójagokat, és apró fekélyeket támaszt, mellyekből gyakran sokáig valami tsipős égető nedvesség foly ki; mikor ez a' tsipős matéria a' tüdőre száll, akkor többire mindenkor felette kemény, száraz, és hószas hurut támad, avagy ha a' betegek valamit ki-pöknek-is, az mégis csak híg, vizes, égető, és tsipős.

Ebben az állapotban-is a' fellyebb javasolt *lúgyító* italakat *véjjel* élegyítve sokáig kell adni; ha pedig az hurut igen kemény, és alkalmatlan volna, akkor közbenvetve a' fellyebb ditsért *tsendesítő* szerrekkel-is élni kell.

Ha a' veres himlőnek 'ki-ütése után az éttzakák nyughatatlanak, és kivált ha a' nyughatatlanság a' kemény huruttól okoztatik, akkor a' betegnek minden estve egy untzia szent János-gyökér, avagy (a' mint mások mondgyák) szent János-kenyér-syrupot, avagy valami más tsendesítő orvosságot Nro. 83. 84. 85. kell adni: kiváltképpen pedig a' Nro. 83. le-irt szer azoknak jó, a' kik egyszer'smind valami száraz hurutról, és a' mejnek kemény égéséről panaszolkodnak.

Néha a' veres himlő hirtelen vízfza-üt, és a' beteget nagy veszedelembe veti; Akkor a' beteggel éppen úgy kell bánni, a' mint fellyebb a' kölös-himlőnek, és a' petetsnek bé-ütésekor javasoltatott.

Minekutánna a' veres himlős nyavalya egészfen, 's rendesen el-múlik, és a' bőr le-hámlik, akkor mindenkor igen jó a' betegnek valami gyenge has-haj-

hajtót adni, mellyet nyóltz napok múlva megint újra bé-lehet adni, kivált ha a' beteg hideg, és raknyos testű, avagy ha külömben-is a' testben sok tsipósság, és nedvesség vagon.

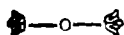
Néha ez a' nyavalya, kivált a' gyermekekben, olly szelid, hogy az első napokon az egészségben majd semmi változás nem tapasztaltatik; a' veres himlők szerentsésen ki-ütnek, szerentsésen-is kevés napok alatt minden bajak el-múlnak.

Másoknál ellenben a' himlő gonosz indulatú, és igen gonosz jelekkel kezdődik, a' betegnek erejét mindgyárt eleinten el-veszi; gyakran pedig ezek a' gonosz jelek leg-előbb tsak akkor jelennek meg, a' mikor már a' veres himlők ki-ütettek; ekkor a' testnek bőre el-lágyul, az himlők setét veressek, avagy ón-szinűek; a' beteg felette nagyon gyötrődik, és nyughatatlankodik; a' lélekezés rövid; nehéz, egyenetlen; néha az érző inak-is rángatódani kezdnek, 's a' t. Illyenkor mindgyárt azokat az erősítő, és rothadásnak ellent álló orvosságokat kell elé-venni, a' mellyek a' gonosz indulatú hójazos himlőben, avagy a' rothatt hidegben jövösoltattak.

R U B E O L Æ.

A' Rubeola, vagy-is *veressesse* azzal különböz a' gyermek veres himlőtől, hogy a' rubeolás hideglelésben a' szemek nem könnyeznek, és a' betegek nem hurutnak, hanem töbnyire mindenkor torokfajással jár. A' veres fokadék-is a' rubeolában magassabb, és valami genyettség forma nedvességgel meg-vagon telve, és nem korpa formára, hanem a' felső bőrnek egész el-válásával múlik el.

Az orvoslásban az hideglelésnek természetire kell vigyázni, és mindent rendelni. A' torokfajásban

a' ki-ütést segíteni kell hójaghúzó flastrommal, és *Diaphoreticumokkal*. Ha gyulafztó az hideglelés, akkor az érvágás hasznos lehet, mint a' gyermek szeplőkben. Egyebekben úgy orvosoltatik, mint a' veres himlő.

A' SKÁRLÁT - HIMLŐRŐL.

(*De Febre Scarlatina.*)

A' *Skárlát himlőnek* hideglelése majd szintén azon történetekkel jár, a' mellyek a' veres himlőnek hideglelésiben láttatnak; az harmadik avagy negyedik napon az ábrázaton, és a' testnek egyéb részein sok igen apró veres punktumok ütnek-ki: ezek a' punktumok csak hamar ki-terjednek, öszve folynak, és az által valami fel-emeltetett *Skárlát* posztóhoz hasanló *veresség* támad, melly néha az egész testet, néha pedig a' testnek leg-több részeit bé-borította; az hetedik napig megint el-múlik a' veresség, és azután a' bőr hal-héj, avagy korpa módra le-hámlik.

Ez a' nyavalya gyakran mindgyárt eleinten torokfájással kezdődik, melly gyakran felette veszedelmes, és gonosz indulatú, és könnyen meg-rothad, avagy fenévé válik.

Annakokáért ezt a' történetett mindenkor mindenek felett orvosolni kell; a' több orvoslást úgy kell el-rendelni, a' mint fellyebb a' veres himlőben mondatott.

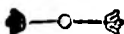
A' TSALÁN - HIMLŐRŐL.

(Nesselausſchlag : *Urtica.*)

Ha pedig valami forró hidegben az harmadik, avagy az negyedik napon a' testnek külömb - külömbféle részein olyan *hójjagok* támadnak, a' millyeneket a' *tsalán-tsipés* okoz, akkor ez a' ki-ütés *Tsalán-himlőnek* neveztetik. Illyenkor a' betegek közönségesen valami alkalmatlan, és szüntelen jelen való égetésről, avagy vízketésről panaszkodnak.

Ezek-is, és más efféle ki-ütések-is (Ausſchläge: *Exanthemata*) a' történetek vezedelmének külömbsege, és nagysága szerént, a' mint fellyebb jövösoltatott, orvosoltatnak.

A'

SKÁRLÁT-HIDEGLELÉSNEK

B Ő V E B B

LE - IRÁSA , ÉS ORVOSLÁSA.

M A G Y A R Á Z A T.

Skárlát - hidegnek az az hideglelés neveztetik, mellyben a' bőr úgy meg-veressedik, mintha Skárláttal bé-vólna boritva.

N E M E K.

I. Tiszta Skárlát (*Scarlatina simplex*) (a), mellyben semmi súlyos, és veszedelmes történetek nintsenek.

Illyen jó indulatú Skárlát vólt az-is, a' mellyet láttak *Sydenhám* (b); *Dover* (c); és *Gorter* (d).

II. Tüzes Skárlát (*Scarlatina inflammatoria*), mellyben a' vér meg-tüzesedik, és az evesedésre igen hajlandó (e).

(a) *Vogel de Cogn. & Cur. prae. C. H. aff. p. 112.*

(b) *Señ. VI. Cap. 2.*

(c) *Philicians Legacy.*

(d) *Prax. Med. Tom. II. p. 196.*

(e) *Von der Haar, Beobachtungen von der Verrenkung des Schenkelbeins durch innerliche Ursachen. Nézd az Harlemi írásoknak 8. Kötését, 1. Dar. 307. Lev.*

Illyen Skárlátot láttak *Plenciz*, (a); *Navier* (b); és de *Haen* (c).

III. Epés Skárlát (*Scarlatina biliosa*), mellyben az Epe-sár nagyon meg-gyűl, és a' beteg addig meg-nem gyógyúl, mig az epétől meg-nem tisztúl.

Illyen Skárlát vólt az, a' mellyet a' Felsőges Királyi Hely-Tartó Magyar Tanács 1784-dik Eiz-tendően a' Budai Király Orvos-Karral közlött (d).

Illyennek lenni láttatik az-is, a' mellyet *W.thering* (e) le-irt.

IV. Rothat Skárlát (*Scarlatina putrida*), melly mindenkor valami gonosz indulatú rothatt fekélyes, és igen könnyen, 's hamar fenévé váló torok-fájásra kövötkszik.

Ezt a' Skárlátot látták, 's le-irták *Cullen* (f); és *Johnstone* (g).

SZA-

(a) Traët. de Scarl. in suis Oper. Med. Physf.

(b) Dissertation en forme de lettre sur plusieurs maladies populaires, qui ont regné à Chalons-sur Marne. etc. Par. M. Navier à Paris. 1753. — Item Comment. de reb. in sci. nat. et med. gest. T. IV. p. 333. &c.

(c) Rat. Med. Cont. T. I. Cap. 7. p. 96.

(d) Intimat. dat. Pofon. Die 5. Januar. Ad Senat. Reg. Univerlit. Budenf.

(e) An Account of the Scarlet fever and Sore throat, or Scarlatina anginosa, particularly as it appeared at Birmingham in the year 1778. London 1779. 8. Siehe die Sammlungen für die praëtische Aertzte B. v. St. II. pag. 250.

(f) Anfangsgründe der praët. Arznei. in dem Anbange zu dem I. Theil der Uebersetzung. p. 390.

(g) Treatise on the malignant angina or putrid and ulcerous fore-throat; to which are added some remarks on the angina trachealis, by J. Johnstone M. D. Physician to Worcester. Worcester 1779. 8.

S Z A K A S Z A K.

I. Virágzás (*efflorescentia*), mellyben a' nyavalya kezdődik.

II. Ki-ütés (*eruptio*), mellyben a' bőr meg-veressedik, mint a' főc Rák.

III. Le-héjazás (*desquamatio*), mellyben a' felső bőr le-hámlik, 's le-húll.

IV. Fel-dagadás (*intumescencia*), mellyben a' beteg vizes daganatba esik.

TÖRTÉNETEK KÖZÖNSÉGESEN.

A' Berlini Orvosok (a) a' Skárlátnak történeteit rövideden ugyan, és közönségesen, de még-is igen helyesen le-írják.

A' betegek meg-borzadnak; főfajásról, és ételutalásról panaszolkodnak; azután okádni-is kezdenek.

A' ki-ütés a' nyavalyának negyedik, avagy ötödik napján a' bőrt meg-kezdi veressíteni, és lassan lassan az egész testen el-terjed.

A' bőr alatt lévő érző inaknak érző végecskéji a' ki-ütés előtt fel-emelkednek, és a' bőrt meg-egyenetlentitik, 's meg-tsomósítják.

A' betegség valami nemével is a' dagadásnak özfve-foglaltatik, és még a' szem-héjaknak széllyei-is, és az orr-jukok meg-veressednek.

A' nyavalyának hetedik napja táján minden előre-ment izzadás nélkül a' nagy veresség el-változik, meg-halaványodik, és a' felső bőr lassan lassan mint a' korpa, le-húll. Már ekkor az egész betegség

ség külső tekintetre el-múlt, de még-is a' beteg igen könnyen torok-gyulladásba, és dagadásba esik, mellyek apró lakadékokkal öfve-foglaltatnak.

T Ö R T É N E T E K

K Ü L Ö N Ö S E N.

I. A' TISZTA SKÁRLÁTBAN.

(*Scarlatina simplex.*)

Sydenhám azt írja, hogy a' Skárlát közönségesen a' nyárnak vége felé szokott meg-jelenni, és egész Familiákat, kiváltképpen pedig Gyermekeket ostromol, a' kik meg-borzadnak, 's meg-rázódnak mint más hidegleléseknél, de nem so: émélygéssel.

Erre azután az egész bőr apró veres foltoskák-kal bé-borittatik, mellyek sokkal többek, szélesebbek, és veresebbek, de nem olly egyelő tor-májúak, mint a' veres himbó (*morbilli*), és két avagy három nap egy módon meg-állnak.

Ha pedig azonnal el-múlnak, akkor a' felső bőr le-há-nlik, és valami korpa forma héjak hátra maradnak, mellyek azután lassan lassan le-húlnak, de ellenben kétszer 's háromszor-is vízfza-térnek.

A' ki-ütéskor néha a' Gyermekeknél, és iffiak-nál a' görtsők, in-rángatódások, nyavalya rontások, es a' mély álmoságnak történetei meg-jelennek, de a' nyavalya mégis igen gyenge, és semmiképpen nem vézedelemes, mivel ezek hamar, és szere-ntésen el-múlnak; ugyan azért Sydenham nem-is akarja a' Skárlátot betegségnek tartani.

Dover azt írja, hogy a' Skárlát-hideg igen jó indulatú, és sokkal gyengébb, és könnyebb nyavalya, mint a' veres himlő (*morbilli*).

Gorter Hollandiában ilyen jó indulatú Skárlátot látott, melly leg-inkább a' Gyermekeken uralkodott, a' kik minekutánna valami gyenge hideg-lelésben, három avagy négy napokig fektettek, azután Skárlát-fótokkal bé-borították, de olyanokkal, a' mellyek csak rövid ideig tartottak, és lassan lassan el-múltak, 's valami korpa forma héjakat hátra hagytak.

A' ki-ítés előtt ezek a' betegek fájalmokról, gyötrődésekről, forróságról, és hurutról panaszolkodtak, de mégis ezek a' történetek vefzedelmek nem vóltak.

Nállunk Magyar Országban ez a' tífza, és jó indulatú Skárlát néha elé-tordúl, de semmi vefzedelmes történetekkel nem jár, ha rofz orvoslással gonofz indulatúvá nem-változtatik.

A' betegek minden előre-ment tapasztható ok nélkül egy kevéssé meg-bádgyadnak; azután meg-borzadnak, mintha meg-akarnának fázni; a' borzadás után meg-hevülnek, de a' takarót mégis könnyen jó darab ideig el-szenvedhetik; azonban meg-is fjomjúhozna, de ha egyszer ifzna, azután a' fjomjúságot sokáig könnyen el-túrik; gyenge fő-fajásról, émelygésről, étel-útálásról, és okádasra való erólkedésről panaszolkodnak; okádnak-is sokszor; a' ki-okadott matéria vagy csak nyál, és takony, vagy néha egy kevéssé sárgás-is, és epús.

Az ér-verés gyors, és valamennyire kisebb, mint természet szerént, de egyébképpen jó, nem gyenge, nem kemény, nem egyenetlen.

A' lehellés valamennyire szapora, és nehéz, de 'mégis a' gyötrődés igen tsekély, és a' beteget nem bádgyasztja.

A' nyelv tiszta, piros, nedves, és csak a' közepén, 's a' gyökere felé fehéres; a' szájnak ize igen tsodálatos, se nem keserű, se nem édes, hanem olyan, mintha enyves volna.

A' torok néha semmit sem faj, néha pedig olyan veres, mint a' bőr kívül, és egy keveset faj, de azért a' nyelést mégis nem igen akadályoztattya.

Némelly betegek nem alhatnának, mások ellenben nagyon meg-álmosadnak, 's némellykor mély álomba-is esnek. Vagynak olyanak-is, a' kiket a' nyavalya ki-ront.

Egyebekben tapasztalható hibák nem tapasztaltnak; a' vizellett jó; az eméztet-is rendesen jár.

Ezek a' történetek így tartanak az harmadik napnak vége-felég, avagy a' negyedik napnak elejéig, és akkor tsendesedni kezdenek, de azonban a' bőrre sok apró gombostó-foknyi veres fűtök ütnek ki, mellyek azután el-szűlyesednek, öszve-futnak, és a' bőrt úgy bé-borittyák, mintha valami Skárlát-szinű veres posztóval bé volna vonva; néha csak az ortza, a' kezek, a' nyak, és a' mej, néha az egész test-is meg veressedik.

A' verességen semmi lakadék nintsen; a' bőr közönségesen f l-nem emelkedik, és a' ki-ütés után harmadik, avagy negyedik nap halháj, avagy korpamódra le-hull, de olykor kétzer, 's háromszor is vízfza tér, 's megint le-hull. Néha minden le-hullás nélkül csak hirtelen vízfza üt, de semmi roszzat nem okoz.

Némelly betegek kíváltképpen, ha hives levegő-égen jártak, a' le-hullás után egy, vagy két

hétre úgy fel-dagadtak, mintha vízkországba estek volna, de a' daganat illendő orvoslásra hamar, és könnyen el-múlt.

Ebben az állapotban gyakran olly gyengék, 's tűrhetők minden történetek, hogy a' betegek még le-sem akarnak fekünni; könnyen-is mindeneket el-fzenvednek.

II. A' TŰZES - SKÁRLÁTBAN.

(*Scarlatina inflammatoria.*)

Van der Haar azt írja, hogy a' Skárlátnak matériája felette genyettséges természetű, a' mint azt a' vizelletnek bőv sepreje, és sok a' Skárlátot követő fekélyek világosan bizonyítják.

Egy Gyermeekben az akkori járvány Skárlát annyi genyettséget hajtott a' tzombnak iz-gödrébe, hogy miatta a' tsont ki-fitzamodott. Más Gyermekek a' Skárlát ítélő ért fekélyeitől meg-vakultak, 's meg-süketültek.

Ezeket a' szerző azért hozza-elé, hogy általak meg-mutassa, hogy a' Skárlát tüzes, és evesedő természetű, mellyre könnyen ítélő által - vitelek (*metastasis*) következnek.

Plenciz a' vérnek ollyan tüzeségét jelen-lenni látta, melly miatt mindenkor eret kellet vágni; a' Skárlátot - is hozzfazon, és jól le-írja; azokról az hójagotskákrol - is emlékezik, a' mellyek a' felső bőren akkor támadnak, mikor a' bőr héjazik. Ezekben semmi nedvesség nintsen, hanem tsak levegő-ég taláztatik. — Azt a' daganatot-is elé-hozza, és veszedelmesebbnek lenni írja, melly a' bőrnek le-hullása után következik. De ezekről mind

Plen-

*Fleisch*nél előbb irt *Storch* (a), a' ki azt-is látta, hogy a' nyelv, és az iny-hártya a' Skárláttól meg-hámolt; a' daganat-is néha az harmadik hétben következett.

Navier egy Skárlát hideglelést ír-le, melly igen gonofz indulatú torok-fajással öfzve-volt foglalva, és *Chalons*-ban a' *Marne*-vize mellet sok károkat tett.

Az hójagos himlő előre ment az hives levegő-égben, és mikor már majd egézfzen el-múlt, a' levegő ég meg-melegedett, és azonnal a' Skárlát magát jelengetni kezdette, sokkal *gyúlattabb*-is, avagy *tűzesebb* volt, mint az előre-ment hójagos himlő.

A' nyavalya igen sulyos hidegleléssel kezdődött, melly ájulással, nagy bágyadsággal, fájdalommal a' főben, és torokban, 's nehéz nyeléssel öfve-foglaltatott.

Másod nap, avagy gyakrabban 24. vagy 30. órák múlva a' nyavalyának kezdetétől az egézf testen egy tenyéryninél nagyobb fókák ütettek-ki, mellyek rendetlen, 's rögulatlan formájúak, világos piros színűek, és az egézf testen ollyan bőven valának, mintha a' test valami verességgel bé-lett volna boritva.

Ezek a' fókák majd minden szempillantatban el-tűntek, de megint, mint az orbántz, más helyen, a' hól még semmi sem volt, ki-ütettek.

Ha kézzel tapogattattak, akkor kivált az öregebb betegeknel, a' kezen valami tsipó, 's rágó érzést gerjesztettek, és ha az újjakkal meg-nyomat-

Y 3

mat-

(a) Traët. Theor. pract. de Febre Scarla. in lingv. vernac. Gothæ, 1742. in 3vo.

mattattak, akkor a' veres fűtok meg-fejéredtek, de meg nt mihent a' nyomás meg-fűzűnt, meg-veres-
sedtek.

Az érverés ebben a' nyavalyában gyors, és ki-
tsin; a' lélekezés többire igen nehéz, gyakran fél-
ben-fzakadt, és valami soha tással öszve foglaltatott.
A' tüdőből ki-lehellet levegő-ég olly meleg, 's é-
gető, hogy, ha az ember a' beteghez közelitt, az
ábrázattyát kéntelenittetik el-fordítani.

Néha a' kezek-is, és a' lábok ebben a' nyava-
lyában fel-dagadnak; egész Familiák-is vagy egy-
szerre, vagy egymás után ebbe a' betegségbe esnek.

Ezután a' betegség után némellykor a' gyerme-
keknel az egész test vizkorságba esik. Egy beteg-
nél még a' szemhéjak-is fel-dagadtak; a' vizellet
verhenyős színű vala, és igen kevés 'mértékkel bo-
tsáttatott, olykor veres-is vólt. Más betegnél az
has igen nagyon fel-dagada, és a' nyelv meg-fűzárada,
melly más ilyen betegnél majd mindenkor nedves.

Azoknál, a' kik ebből a' nyavalyából fel-gyó-
gyulnak, a' felső bőr az ötödik avagy hatodik na-
pon le-hámlik. Egy 13. avagy 14. észvendős ifűű
személynel egyszerre, és keztyű módra egészűzen
a' körmökig esett-le a' kezeknek, és a' lábaknak
felső bőre.

Ha ebben a' nyavalyában mindgyárt eleinten il-
lendő orvaslás nem rendeltetik, akkor hátúl a' to-
rokban, az iny-hártya-felé, fenés varak támadnak.
Az ilyen betegek közül igen kevesen gyógyúlnak
meg.

Némellykor a' lehellő, és nyelő gégek-is mi-
nek elötte az ember észre veszi, és ellene illendő
orvoslást rendel, meg-fenésednek.

Más betegek a' nyavalyának negyedik avagy ötödik napján minden jeleivel a' fulladásnak, melyeket az hideg fenévé vált tudó gyuladás okoz, meg-halnak.

Másoknál, a' kik kemény ezzelősség alatt halnak-meg, sok gonyetszéges nedvesség foly-ki az orjukokból, és a' szájból, és a' veres fútok violafzínú-ekké válnak.

Mindazonáltal ezek a' történetek a' kis Gyermeknél nem olly kemények, mint az üdősbbeknél; a' rend szerént való orvosságokra könnyen, 's hamar-is el-múlnak.

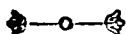
Azok a' Gyermek, a' kik Skárlátba estek, előbb közönségesen valami fuliafztó hurütot szenvedtek, melly hurut az hidegleléssel lassan lassan tsendesedett, és akkor egészízen el-múlt, mikor az hideglelés el-maradt.

De *Hæu* illyen tüzes, gonofz indulatú, és torok-gyuladással öfzve-foglaltatott Skárlátot látott Haagban 1748. es 1749. ezftendőben. Bétsben-is sok hafznos dolgokat erről valami jároványban teljegyzett, melyben még a' körmök-is barázdákkal meg-vefztegetődtek.

A' tüzes Skárlát Magyar Országban is, kivált az hives hegyes helyekben, avagy ha az üdó, melyben a' járovány kezdődik, hives, nem ritka betegség; néha az Orzágnak melegebb részeit az epés Skárlát, az hivesebb helyeket pedig azonban a' tüzes Skárlát ofstromolya.

A' betegek előbb meg-bádgyadnak, azután valami kevés üdó múlva meg-borzadnak, 's meg-fzomjúhoznak.

A' borzadásnak, avagy fázásnak füzünését forróság, és fő-fajás követi: a' fzmjúság-is azonban nvekedik.

A' szemek valamennyire meg - veressednek ; az ábrázat meg-pirossodik ; az ajakak, a' nyelv , és a' száj meg-száradnak; a' torok meg-veressedik, 's meg-tüzeseo'k; a' beteg nehezen , 's fájdmáson nyelv; a' lélekzés meg-nehezedik , 's meg-gyorsúl ; a' gyomor émelyeg, és okádása erőltetik ; néha okádik is a' beteg; az hasmenés kemény; a' vizellet veres ; a' bőr száraz.

Ezek a' történetek néha nem igen súlyosok ; néha ellenben igen vézedelemesek , és még másokkal-is szaporodnak, és súlyosodnak.

A' beteg meg - álmosodik, mély álomba esik, efze-nélkül beszéll, és ollykor nyavalya rontást- is szenved.

Az ér-verés gyors, erős, kemény, és fefzes; néha gyengének , és kitsinnek láttzik lenni, de az ér-vágás után fel-emelkedik, és meg-erössedik.

Mikor a' tuzes Skárlát gonofz indulatú, akkor az erő flette nagyon el-vész ; a' tó-is felette nagyon fáj, és el-kábul; a' torokgyuladás hamar fenévé válik.

Néha mindgyárt első nap, többire másod nap, és ha jobb indulatú, harmad avagy negyed nap a' bőr úgy meg-veressedik, mint a' főtt rák, azonban némellykor a' nyál-ikrák-is, de nem mindenkor, fel-dagadnak.

Némellykor a' Skárlát minden le hullás nélkül el-tűnt, és többfzer elé nem került, de semmi roszfzat-is nem okozott; máskor megint elé-tért; többire az hatodik, avagy hetedik napon a' felső bőr le-hámolt.

Vóltanak ollyan betegek-is, a' kik a' Skárlát-jároványkor éppen úgy vóltak, mint a' Skárlátosok, de mégis semmi veres tótok ki nem ütöttek, a' bőr mindazonáltal szokás szerént meg-bámolt,

A' veresség néha, de ritkán, a' tizenegyedik napot-is elérte, de ellenben ekkor a' le-hullás után a' teit sokáig vízketett.

Tizedik, avagy tizenegyedik nap, néha későbbre-is a' beteg tsendesen, és eleget aluszik; mindenekben úgy meg könnyebbedik, mintha már e-gézfizen egészséges volna, de azután tizen harmadik, avagy tizenegyedik nap, olykor későbbre-is, mikor már a' Skárlát egézfizen elmúlt, újra gyengülni kezd, rosz, és komor kedvű kezd lenni, és annakutánna harmadik, avagy negyedik nap, néha az hetedik napon-is, az egézfizest annyira fel-dagad, mintha a' beteg vízkorságba esett volna.

Azonban a' vizellet kevés, hús-lév forma, néha veres-is, és sűrű, avagy egézfizen fenn-is akad; s nem botsáttathatik.

Morton (a) 1689-dik esztendőben olyan Skárlátról emlékezik, melly sok súlyos történetekkel vala öfzve-foglalva, és úgy pufztított, mint a' Pestis.

Ez az Orvos a' gonofz indulatú torok-fájást ugyan világosan nem emlitti, mégis mindazonáltal arról emlékezik, hogy a' betegnél a' fülek' tövein lévő nyál-ikráshúsok nagyon fel-valának dagadva, és genyettséggé válának, melly miatt a' nyelés meg-nehezedék, és azonban az orran, füleken, és a' fájjan valami tsipós rágó nedvesség ki-folydagala. Más beteg Gyermeknél a' bal hónaly alatt daganat támada, melly meg-evesedék. Egy Afzfony-

(a) De Febr. Exc. I. Cap. 2. p. 41. Cap. 5. p. 43. Cap. 3. p. 17. Exc. III. Cap. 5. p. 53.

szonynál a' szemérem-tsontok felett valami genyetséges daganat fenévé válék.

Ugyan ezen Orvos azt-is fel jegyzi, hogy néha a' torok, a' benn lévő mandola ikráshúsek, a' nyeldeklő, az ornak jukai, és az ajakok igen nagyon fel-dagadtak, és hogy az ajakok tsunya kéreggel, és fekélyekkel bé-borítottak, mégis mindazonáltal a' Skárlátot, és a' veres himlőt (*morbil-lü*) egy nyavalyának tartya, és azt mondgya, hogy ezek tsak a' ki-ütésre nézve különböznek egymástól, mivel a' Skárlátban a' gyúladás, vagy tüzeség, és a' veresség az egész bőrt bé-boritya, de a' veres himlőben ellenben veres hofszú, avagy szegletes, és egymástól távól álló fókók láttatnak.

Sennert (a) a' tizenhatodik századnak kezdetén a' Skárlátot gonofz indulatúnak lenni tapasztalta, és jól le-irta ott, a' hól a' hójagos, és veres himlőről ir.

Minekutánna a' veres himlőről való irását elvégzi, azt mondgya, hogy még más külömbiségét is a' veres himlőnek látta, mellynek bizonyos nevet adni nem tud, és jüllehet ez a' ki-ütés az egész testet, mint az orbántz (*Erysipelas*), el-fogja, mégis többire tsak a' Gyermekeket ostromolya; az orbántz ellenben többire tsak a' meg-nőtt személyeket járja.

A' veres, és mintegy tüzes fókók tapasztalható daganat nélkül az egész testen, mint, valami apró orbántzok, a' nyavalyának kezdetén, úgymint a' negyedik, avagy ötödik napján ki-ütnek.

A' nyavalyának meg-állapodásán pedig az egész test veres, és mintegy meg-tüzesedett, mintha valami közönséges orbántzban vólna. A'

A' nyavalyának múlásakor az a' nagy veresség múlni kezd, és a' széles veres fótok, mint kezdetben, megint meg-jelennek, mellyek azután az hetedik, avagy a' kilentzedik nap el-tűnnek, és a' felső bőr azonnal hal-héj módra le-kezd hullani.

Ez a' nyavalya súlyos, és veszedelmes, gyakran halálos is vala; mert a' forróság nagy, a' izomjúság túrheretlen, és többire a' tüdők, a' torok, és a' több belső tagok meg-gyúladnak; a' beteg a' tüdőgyúladás miatt hurútól-is, efze nélkül-is beszéll, és több veszedelmes történetek-is meg-jelennek.

A' nyavalyának vége felé a' betegség' matériája a' karaknak, és a' lábaknak hajló izeire vitetődik, és ottan fájdalmat, és verességet, mint a' közhvényben, gerjeszt. A' bőr hal-héj módra le-hámlik, 's le-hull. Azután tsak hamar a' lábak a' bokáig, és a' láb-ikráig fel-dagadnak; az oldallágyok meg-sértődnek; a' lélekzés meg-nehezedik; az has fel-dagad, és a' betegek azután nagy nehezen, és sok idő múlva meg-gyógyúlnak, gyakran meg-is halnak.

Régenten a' Skárlátot *Rossalia*-nak nevezték, de ez a' név akkor a' veres, fótos himlőnek-is, és a' veres kása-himlőnek adatott. Illyen nyavalyát, mellyet a' mostaniak Skárlátnak hívnak, látott a' múlt századnak elein Romában *Prosper Martianus* (a)

III. AZ EPÉS SKÁRLÁTBAN.

(*Scarlatina biliosa.*)

Az el-múlt 1783-dik éftendőnek utolsó Hólnapjaiban (b) Magyar Országok némelley részei.

(a) De Haen de Febr. division. p. 23.

(b) Vide supra citatum Intim. Exc. Reg. Loc. Conf. Hung. adnexam Hungaricam Relationem.

fzeiben a' Skárlát - hideg torokfajással, és a' nyál ikráknak kemény daganatival öfzve foglaltatott, és a' Gyermekeket tsets-fzopásoktól egéfsz tizenhárom esztendő korokig, mint a' Pestis, pufftitotta, kiváltképpen pedig a' Leánykákat, és azokat, a' kiket rosz vérű Dajkák fzoftattak, avagy egésségtelen Anyák hordoztak, 's neveltek.

A' betegek meg-borzadtak, meg-bádgyadtak, meg-fzomjúhoztak, az ételt nem tsak nem kívánták, hanem utálták-is, a' szájokban, 's torkokban keserű izet éreztek, a' gyomrok nyomódott, fajt, és émelyget, azután sárga, avagy zöld, és keserű matéria okadás által a' gyomorból fel-vettetett; és a' beteg meg-melegedett.

A' forróság néha nem igen nagy, ollykor elég alkalmatlan-is vólt, és többire mindenkor valami fázó érzékenységgel gyakran tel-váltatott; annakutánna tsak egyedül hátra maradt, és a' fázás elmúlt.

A' nyelv sárga vólt; néha némelly Gyermekeknek a' szemek-is meg-sárgultak, mások könnyebbítő sárga epés hasmenésbe estek.

A' torok mindgyárt kezdetben fájni kezdet, de nagyon fel nem dagadott, hanem tsak úgy meg-evesedet, mint az orbántz. — Némelly betegeknél tsak veres égő, és fájdalmas barázdák; másoknál sok aprú fejer hegyű, és veres tövű hójagotskák támadtak, mellyek azután meg-rokadtak, és terjedő fekélyekké váltak. Ez a' torokfajás, és veresség néha a' lehellő gégén le-ment a' tüdő felé, és akkor a' betegek azon panáfolkodtak, hogy a' mejjek szorul.

A' torokfájás nem tartozik a' Skárlátnak természetéhez; mert néha ebben a' Skárlátban - is jelen nem vólt. Az ugyan mégis igaz, hogy többszer jelen vagyon, mintsem el-marad, és hogy a' gonofz indulatú Skárlát mindenkor torokfájással jár, 's többire azzal-is hozza a' veszedelmet.

Néha taknyos (a) természetű vólt, és akkor közönségesen az első nyóltz, avagy kilentz napokon jelent meg, és Skárlát nélkül-is az hidegleléssel együtt tizennégy, avagy tizenhét nap, néha tovább-is el-tartott.

Némellykor igen gyenge vólt, és semmi roszfzat nem okozott; máskor a' beteget igen hamar meg-ólte.

Ez az epés torok-gyúladás néha fekete fenés főtta-is vált, mellyből a' beteg mindenkor ugyan félhetett, de mégis mindenkor meg-nem ölettetett, ha illendőképven orvosoltatott.

A' fulek tövein, és az alsó áll-kaptza, és a' nyelv alatt lévő ikráshúsok némellykor, de nem mindenkor, csak hamar fel-dagadtak, és úgy meg-keményedtek, mint a' kő; némellykor igen nagyon-is fájtak; néha az egész nyakat-is által vonták, és a' beteget majd meg-fojtották.

Az harmadik, és negyedik nap felé a' betegek igen nyúghatatlanok lettek, mélyen 's szünetlen aluttak, néha nyavalya rontásba-is estek, és azonban a' bőr Skárlát színű verességgel bé borittatott. A' beteg pedig, sokszor már akkor csak hamar meghúlt;

(a) Illyent látott *Sennertus*, *Storchius*, *Plenciz*, és *Jo. Conr. Guil. Schmidt* in *Epist. ad Frid. Guil. Klaerich* *Observationes de Febre Scarlatina complexa. Hannov. 1753.*

hólt; máskor valamennyire meg - könnyöbbedett; némelykor a' történetek tovább - is súlyosan maradtak.

Az hatodik, avagy hetedik nap a' bőr meg-hámlott; azután pedig egy vagy két hétre a' test fel-tágadt. Ezt a' daganatott néha leg-jobb gondviseléssel - s el nem lehetett távoztatni.

A' vizellet az egész nyavalyában sáfrány - színű vólt; az hasmenés néha rendes, néha pedig hig, és epés sárga vólt.

Az élet-erek a' nyavalyának kezdetétől fogva egész végig gyorsan, lágyan, kitsinyen, és gyengébben vertek, mint az egészségben, de sem keménység, sem feszesség benne nem tapasztaltatott.

A' történetek minden estve súlyosodtak, és reggel meg-tágultak; a' forróság, szomjúság estve nagyobb vólt mint reggel: az erek-is estve gyorsobban vertek, mint reggel.

Vuthering a' Skárlátot úgy le-írja, a' mint Birminghamban 1778-dik esztendőben magát muto-gatta.

Fz a' nyavalya leg-előbb Birminghamban Májusnak a' közepén kezdődött, és már Juniusnak az elein sok körül lévő Varosokra, és Falukra el-terjedett.

Előre mentek egynéhány gonosz iudulatú torokfajások, és az egész nyáran uralkodtak a' Skárláton kívül még a' fullasztó hurut, a' veres himlő, az hójagos himlő, és némely valóságos torokgyuladások-is.

A' Skárlát dühöskedett maga keménységiben egész Octobernek a' vége felé; valamint az idő hivesedett, szintén úgy változott a' Skárlát-is.

Novembernek az elein már igen ritka vólt, de az hólnapnak közepe meg-lágyulván megint ez a' betegség erőt vett, és azok a' történetek-is véle edgyütt elé állattak, a' mellyek a' nyáran vele jártak, de Octoberben az hideg szelekre el-maradtak.

Több Gyermekeket, mintsem meg-nötteket ostromolt, de ritkán-is esett két esztendősnél iffiabakra, és ötven esztendősnél örögöbбекre.

A' Gyermekeknél mind a' Fiatskákat, 's mind a' Leánykákat majd egyeránt kénoztá: A' meg-nötte emberek között ellenben több Afzszony-embe-eket, mint Férjfiakat fogott elé; kétség kívül azért, mert az Afzszony-embe-ek a' betegek körül forgolódtak, és azért könnyöbben el-kaphatták a' ragadós nyavalyát.

Mindgyárt a' nyavalyának elein a' betegek valami szokatlan fáradást, avagy a' mozgásra erőtlenséget éreztek; bádgyadtak, 's lankadtak valának, és a' torokban valami könnyű fájdalmat, avagy inkább valami bizonyos merevedést tapasztaltak, mellykor a' betegek úgy vóltak, mintha a' toroknak, és a' vállaknak inashúsi valami kötéllel öszve vólnának húzva.

Kevés órák múlva kitsin borzasztó ostromok elé-állattak, mellyek eleinten a' forrósággal egymást fel-váltogatták; végre a' betegek egész hideglelés hévségbe estek, és egyszer'smind valami könnyű fő-fájásról, hamar el-muló gyötrődésről, és okadásra hajlandó émelygésről panaszolkodtak.

Első éttzaka közönségesen álom nélkül vóltak, de nem annyira valami fájdalom miatt, hanem inkább azért, hogy semmi hajlandóságok az álomra nem vólt.

Második nap az alkalmatlan érzékenység a' torokban nevelkedik, és a' betegek nehezen nyelhetnek; de ez a' nehéz nyelés mégis nem annyira ered attól a' fájdalomtól, mely a' nyelv igyekezetétől gerjed, nem-is annyira a' torok ürességének meg-fzorulásától, vagy-is keskenyességétől, hanem inkább attól, hogy a' nyelésre rendeltetett inashússokat nem lehet mozgásra mozditani.

A' beteg minden ételt utál, és az émelygés annyira meg-nevelkedik, hogy végre reája okadás-is kövötkszik.

A' lehellés rövid, és gyakran valami el-kezdett, de el-nem végeztetett sohajtással félben - szakasztatik.

A' bőr me'eg, és száraz, de mégis nem kemény, és a' beteg gyakran benne olyan nyilallást érez, mintha valami tő-hegygyel szurdaltatnék.

Estve felé a' forróság, és a' nyughatatlanság nevelkednek; a' lélekzet meleg, és égető; a' szomjúság nagy, de mégis a' betegek az émelygés, és a' nyelésben való alkalmatlanság miatt egyszerre igen keveset isznak.

Második éttzaka a' beteg sokkal nyughatatlább, mint az első éttzakán, és reggel az harmadik nap az ábrázat, a' nyak, és a' mej veresebbek, mint szokás szerént.

Ez a' veresség kevés órák alatt az egész testen elterjed, és olly nagyon nevelkedik, hogy a' test tött rák-szinű lesz, és egy kevésbé azonban fel-is dagad.

Ha a' veresség meg-nyomatik, akkor a' bőr meg-fejéredik, de megint hamar meg-veressedik.

A' bőr egyenes, és rajta semmi hójagok nem tapaszttatnak.

A' szemek, és az orr-jukak úgy meg-veressednek, mint a' bőr; és mennél veresebbek a' szemek, annál hajlandóbbak a' betegek-is az eszelőségre, vagy-is az elzek nélkül való beszélgetésre.

Ezen környűllállásokban marad a' beteg közönsegesen két, avagy három napokig, mellyre azután, a' nagy skarlát veresség el-vész, és a' kéz barnább, és egyszer'smind egyenetlenebb-is lesz, és apró korpa módra meg-hámlik.

Azon időben a' daganat-is apadni kezd, és a' betegek megint erőre, és étel-kévánásra kapnak.

Az érverés az egész betegségben gyors, kitsin, és rendkívül gyenge.

Az hasmenés rendes, és szabad. A' vizellet keves, és tekintetre az egészséges vizellettől nem sokat különböz.

Az alsó áll-kaptzának fzegeletében lévő nyál ikráshúsok többire mindenkor fel-dagadnak, és a' nyomásra egy keveset fajnak.

A' nyelv a' gyökerén, és a' szélein veres, és nedves, a' közepén pedig száraz, és valami több, avagy kevesebb sárga barnás nyállal, avagy taknyossággal bé-borittatik.

Az iny-hártya, az iny-tsap, a' mandola ikráshúsok, és valami a' torokban látszik, az mind veres, és dagadt.

Ezekben a' részekben soha fekélyeket látni nem lehetett; mégis mindazonáltal némeily helyeken valami sűrű taknyossággal bé-borittattak. Ezek a' helyek nevezetesen a' nyelő gégének hátrulso felén valának, és azokhoz a' fűtokhoz, avagy varakhoz hasanlítottak, mellyek a' rothadt torokgyuladásban szoktak taláztatni, de mégis egyedül tsak valami szájmosó, 's rotyogtató vizre könnyen le-hullottak.

Minekutanna az hideglelés el-múlik, azután szoktak gyakran a' nyaknak egy vagy más részén a' fülek alatt valami genyettséges tályagok tárnadni, mellyek mindazonáltal könnyen fel-fakadnak, és kevés napokon minden egyéb alkalmatlanság nélkül meg-gyógyúlnak.

Ekképpen jár ez a' nyavalya közönségesen, de igen sokszor sokkal veszedelmesebb.

A' gyermekek a' meg-betegedés után kevés órák múlva ezek nélkül kezdenek beszélni, nagyon meg-hevülnek, a' Skarlát veresség az első, avagy a' második nap meg-jelenik, és némelylek már az harmadik napnak elein meg-halnak.

Másoknál, mikor a' nyavalya nem olly hamar veszedelmessé válik, az érverés akkor, mikor a' veresség barna lesz, és az egészséget várják, még fűzetlen gyengén, és gyorsan marad és meg-egyenetlenedik; a' száj-is meg-szárad; az ajakak fel hasadnak, és meg-feketednek; a' nyelv kemény, száraz, és setét színű; a' szemek gyengék, és bésnek; a' betegek mindenféle eledelt utálnak, és már a' leg-kisebb mozgás-is, és nyughatatlanság nékiek rend kívül alkalmatlan.

Ezen körülállásokban egynéhány napokig maradnak minden könnyeség nélkül, míg végtére az orr-jukakból, avagy az fülekből, avagy mind a' kettőből sok világos sárgás nedvesség folyni nem kezd. Ez a' folyás egynéhány napokig így tart; néha a' genyetséghez inkább hasanló, és takonnyal elegyítve vagyon.

Illyenkor ha meg-gyógyúlnak-is a' betegek, még-is mindazonáltal az egészség igen későre érkezik.

Többire az első ostromtól fogva még csak négy, öt, avagy hat heteket töltenek ebben az állapotban, és végre az erőtlenség miatt meg-halnak.

A' meg-nötteknél ellenben az hideglelés, eszelősség, 's a' t. olly hirtelen, 's hamar meg-sulyosodnak, hogy a' beteg már az negyedik, avagy ötödik napon meg-hal.

Ez kiváltképpen akkor történik, mikor az hasmenés-is elé-áll. Némellyek még-is a' nyúltzadik, avagy a' tizenegyedik napig el-élnek. Mind ezeknél a' torok csak keveset szenved.

A' szemek a' természet rendin kívül veressenek; de ez a' veresség nem látszik az ereknek feszülésektől származni, melly mintegy barázdákat formál, hanem a' veresség fűnylik, melly miatt a' szemek hasanlók a' Menyétnek, avagy Görénynek (*Mustela furo Linn*) szeméhez. Jóllehet a' veresség nagy, de mégis a' világosság nem alkalmatlan a' beregnek. Ha a' szemhéjak fel-emeltetnek, akkor már gyakran egynéhány órákkal előbb a' verességet meg-lehet látni, minekelőtte a' szemnek az a' része meg-veressedik, melly szem-héjnélkül vagyon.

A' fellyebb meg-nevezett Skárlát színű verességen kívül gyakran apró szederjes fókák-is a' mejjen, a' térdeken, és a' könyökeken ki-ütnek.

Illyenkor a' betegek közönségesen igen nyughatatlanok, és rosz kedvűek, és nagyon szomjúhozna, ha egy két korty-italt a' szájokban veíznék, a' nyelésről mintegy el-felejtkeznek, és az az italt vagy a' szájaknak szegeletein ki-bocsátják, vagy ki-pökig, és ha az ember őket megint az ivásra hajtya, akkor igen zsimbesek, 's komorok lesznek.

Az ilyen betegeknel a' Skárlát veresség hamar az első ostrom után meg-jelenik, de sokkal bizonytalanabbúl, és rendetlenebbúl, mivel csak nagy veres, és avagy veres fejr fók valának, mellyek gyakran az helyeket meg-változtatták.

Az érverés mindgyárt kezdettől fogva olly gyors, gyenge, és rendetlen vólt, hogy alig lehetett csak fél minutáig-is egymásután meg-olvasni.

Ezen környúlállásokban majd mind meg-haltak, és csak igen kevesen gyógyúltak meg; ezek közül némelleyek igen sokáig olly gyengék vóltanak, hogy majd csak érzékenység nélkül lenni láttattak, mégis mindazonáltal az üdöne segittsége által, és jó tápláló eledelkkel fel-épültek.

Egy betegnel a' nyavalyának harmadik napjan a' görts a' szajjat úgy bé-szorította, hogy semmit bé nem lehet adni, és azért a' betegnek meg-kellett halni.

Más betegnel akkor, mikor a' Skárlát veresség meg-barnúlt, külömb-külobféle fejr hójagotskák külömbözö helyein a' kezeknek, és láboknak támadtak, mellyek a' fel-mettzéskor szárazaknak, 's üressenek lenni láttattak.

Másoknál ellenben az ilyen hójagokból, ha kevés órák alatt az első meg-jelenésektől fel-mettzetek, valami hig, 's világos nedvesség folyt. Ezeknel a' betegeknel a' Skárlát veresség mindgyárt más nap setétkék, avagy inkább viola színű lett. A' felső bőr-is három betegeknel, a' mint mások be-féltették, úgy le-hámlott, hogy még a' körmök-is az újjokról le-estek.

Ekképpen vólt a' nyavalya a' meleg hólnapokban; de mivel oktoberben a' levegő-ég meg-hive-sedett, azért a' Skárlát ritkábban láttatott, nem-is tartott olly sokáig.

Sok

Sok betegeknél semmi hasanlót nem lehetet tapasztalni; másoknál, nevezetesen a' meg-nötteknél, valami kevés kitsin veres hójagotskák támadtak, mellyek az hegyeken fejérek, és világosak valának, de ezek csak azokon az helyeken ütöttek - ki, a' hól a' bőr leg-gyengébb vólt

De ellenben a' száj belől úgy fel-vólt dagadva, hogy miatta a' betegek nagy fájdalommal, és nehézséggel lehellettek (a), és ez egészfzen setét piros vala, sött néha kéknek-is lenni láttatott.

Némelly betegeknél ez a' daganat, és veresség a' torokból egészfzen a' gyomorig láttatott terjedni, és öfzve - foglaltatott valami okádtató mozgással, melly mozgás kiváltképpen akkor tapasztaltatott, mikor a' beteg valamit le-akart nyelni.

Más betegeknél ez a' tüzeesség egészfzen a' lehellő gégégig, és a' tüdőig terjedett, mellyet az hurut, a' nehéz lehellés, és a' tüdő-gyuladásnak egyéb történeti mutattak; némellyeknél az Eustachius Kürtyére is, és az által a' fülek belső részére-is esett, melly miatt a' betegek a' fülekben kemény fájdalmat éreztek.

A' szemek ezeknél a' betegeknél nem vóltak olly veresek, a' mint fellyebb le-iratott, de még-is egy kevésse meg-veressedtek, 's meg-vizedtek, 's meg-fényesedtek, mint a' veres himlőben (*morbilli*), a' világosságot-is szintén úgy, mint ott, a' betegek nem szenvedhetik.

Ezen

(a) Mások-is tapasztalták, hogy ennél a' betegségnél a' torok annál többet szenved, mentől gyengébb a' külső veresség. Ez pedig különösen a' meg-állapodott idejű embereknél szokott történni.

Ezen kívül még minden hajló tagokban-is fájdalmat éreztek; gyakran a' boka, a' térd, kéz, és a' könyök felette nagyon fájtak, és egyszer'smind a' fájdalmas hajló tagok néha többet, néha kevesebbet fel-is dagadtak.

Az ilyen betegek között leg-többnél az erek egy első minutában száz harminztól, száz negyvenig ütöttek, vagy -is fel-fzöktek; de azonban ezek az érverések egyenlők, és mégis kemények valának; ez a' keménység néha olly nagy vólt, hogy úgy látszott, mintha az érvágást szükségesnek tenné. A' vér minden betegnél tüzes bőrrel (*crusta inflammatoria*) bé vólt boritva, a' meg-alutt vér pedig elég kemény vólt (a).

Az egész nyavalya alatt az orr-jukokból sok takony, és genyettség forma matéria folyt. Némelyeknél egynéhány fejr avagy hamú színű varak-is ki-hullottak, ámbár a' torokban semmi hasanlót látni nem lehetett.

Mégis mindazonáltal a' leg-több betegeknél a' torok, és kivált a' mandola ikráshúsok hasonlóképpen bé-borítottak, és úgy látszottak a' varaknak le-hullása után az alatta lévő veres részek, mintha a' külső bőroktól meg-fosztattak volna.

Ószfel az hideglelés közönségesen az ötödik, nyóltzadik, avagy tizenegyedik napon el-végződött, mégis mindazonáltal néha azért tovább tartott, hogy fájdalmas genyettséges daganatok támadtak.

Más betegeknél pedig ezen nyavalya után sok vér-daganatok a' testnek külömb-külobb helyein meg-jelentek.

Egy

(a) A' mi tüzes Skórlátunkba pag. 2. és 10. az ér-verés-is, a' vér-is ilyen.

Egy történet sem vólt némelly betegeknel oly alkalmatlan, mint valami bizonyos fekélyek, melyek a' nyelvnek szélein, és gyökerén támadtak: ezek úgy fajtak, hogy a' betegek, minekutánna már az ételt kívánták-is, mégis még egynéhány napokon semmit sem ehettek.

Minekutánna ezek a' történetek el-múltak, és a' betegek egynéhány napokon már jobban vóltak, mas történetek állattak elé.

A' betegek valami különös bádgyadságot, és gyengeséget éreznek, mellynek okát adni nem tudgyák, és a' mellyel valami merevedés, vagy-is nehéz mozgás az hajló tagokban, gyorsabb érverés-nyughatatlan álmom, étel utálás, és a' szokott mértéknél kevesebb vizelés öszve szokott foglaltatni.

Ezekre csak hamar a' bőr alatt, és néha az hasban is a' viz meg-gyúl, a' beteg fel-dagad, és valóságos vízkorságba esik.

Az hidegletés ilyenkor némelly betegeknel igen sulyos; másoknál ellenben mértékletes.

Néha az agyvelő-is vízzel meg-telik, melly miatt mély álmoság, ezelősség, és vakság támad; azonban a' szemfény nagyon meg-szélesedik, és legnagyobb napfényre-is öszve nem húzódnak.

Másoknál a' viz a' tüdőre esik, és azonnal a' valóságos mej-vízkorságnak történetei meg-jelennek: a' nyelv száraz, és barna; a' bőr egyenetlen; a' vizellet setét, és majd barna piros színű, igen kevés mértékben megyen, és még setétebb poros seprőt szállit az úveg fenekére.

A' nyavalyának sulya a' beteget közönségesen arra hajtya, hogy idején orvosláshoz fogjanak; közönségesen hamar-is meg-gyógyúlnak, ha úgy orvosoltatnak, a' mint alább következik.

A' *Német Orvosok* (a) azt tartják, hogy a' Skárlát után következő daganat valami meg-hivese-
désből ered, ha tudni illik a' betegek a' levegő-égre
akkor ki-mennek, mikor a' bőr még igen gyenge,
avagy ha másképpen-is a' teltnek gőzölgése hirte-
len meg-reked.

IV. A' ROTHADT - SKÁRLÁTBAN.

(*Scarlatina putrida.*)

Cullen (b) a' torok gyuladásnak azon nemét, a'
melly Skárláttal jár, a' többtől meg-külömbözteti.
A' nyavalya a' mandola ikráshúsokra, és a' száznak,
's toroknak taknyos hártájokra esik: a' meg-betè-
gedett réizek fel-dagadnak, meg-veresednek, és
ezen a' gyuladásan valami tejér, avagy hamu-szinű
varak támadnak, mellyek mindig tovább terjednek,
és magok alatt fekélyeket tartanak.

Azon felyül még valami a' rothadt hideghez
hasanló hideglelés - is jelen vagyon, melly *Skárlát*
ki-ütéssel öszve-foglaltatik, és a' beteg nehezen lé-
lekzel, 's nehezen nyel.

Johnstone azt írja, hogy ez a' nyavalya, mel-
lyet gonofz indulatú torok - fájásnak nevez, Wor-
cester körül egynéhány efsztendóktól fogva igen rit-
kán jelent meg; az ő gonofz indulatya-is nagyon
meg-kezdett szelidülni; az orvoslása-is olly esmére-
tes, és közönséges lett, hogy sok helységekben
a'

(a) Sammlung. für die Pract. Ärzte B. v. p. 260.

(b) First lines of the practice of physic. Lond. 1779. p.
p. 88. 's a' t.

a' beteget még az Afzfonyok-is *kinával*, és *rothadás* ellen való *gőzökkel* meg-tudták orvosolni.

De mégis (*úgy mond a' Szerző*) a' múlt nyártól fogva a' Worcelteri vidúken felette veszedelmes történetekkel kezdé magát mutogatni, és leg-inkább csak a' gyermekekre esék.

Nevezetesen az oskolákban kezdődik, és ottan a' gyermekek között csak hamar el-terjed; néha a' nagyokra-is el-ragad.

Azoknál a' betegeknél leg-veszedelmesebb, a' kik kitsin, emberekkel nagyon meg-rakatott, és olyan házakban laknak, a' mellyeknek fris tiszta levegő-ege nintsen.

A' nyavalya kezdődik az hideglelésnek közönséges történeteivel, és öszve foglaltatott émelygés-sel, okádással, és valami *Skárlát színű verességgel*, melly leg-inkább az ábrázaton üt-ki.

Második napján a' betegségnek az émelygés múlik, de a' ki-ütés meg-marad; az hideglelés pedig nevededik.

A' torokban benn a' mondola ikráshúsokban fekélyek támadnak, mellyek onnét gyakran az egész szájján el-terjednek.

Az orr-jukakból sok hig, és néha romlott gennyettséghez hasanló matéria foly, és a' lehellés igen bűdös, és rothadt szagú.

Ha azonban vagy magától, vagy bé-adott hasajtóra hasmenés következik, akkor a' betegek gyakran már az harmadik, avagy negyedik nap meg-halnak, avagy elzelősségbe, mély álomba, mejszorulásba 's a' t. esnek, melly miatt azután közönségesen az hetedik nap más világra mennek, mivel kevesen olly erőssek, hogy a' nyavalyát még tovább-is meg-győzhessék.

Ez az *Orvos* azt-is különösen írja, hogy ez a gonofz indulatú torok fájás a' *Sydenhám* Skarlát hideglelésével öfzve vólt foglalva.

Ezt a' nyavalyát az Anglus Orvosok (a) olly világosan le-irták, hogy ezután igen keveset lehessen hozzá adni.

Minden jelekből, mellyeket az Orvosok le-irtak, ki tettzik, hogy ez a' nyavalya igen gonofz természetű, és rövid lolyású; nevezetesen pedig azoknak a' betegeknek felette veszedelmes, a' kik gyenge, és kényen nevelt testűek: *Pelhám Henrik* Ministernek 1744. esztendőben ez a' nyavalya minden fajt meg-ölte, és 1746. 1747. 1748-dik esztendőben Londont Pestis módra pufztította.

Mindenkor Gyermekekre könnyebben esett, mint a' meg-nőtt, 's meg-állapodott idejűekre; többszer is ostromolt Leánykákat, 's Afszony-embereket, mint férfiakat.

Azok-is, a' kik más előre ment nyavalyáktól meg-gyengítették, avagy azokból nem régen épültek-fel, könnyebben szoktak ebbe a' nyavalyába esni.

Minden féle gyenge személyek könnyebben elkapják ezt a' betegséget, mint az erősebbek, ám-bár a' leg-erősebb emberek-is, ha az ilyen betegek körül sokat járnak, ezt a' gonofz indulatú torokgyuladást el-kaphattják.

A' nyavalya nem mindenkor egyféleképpen kezdődik. Közönségesen pedig a' beteg előbb már egy-néhány

(a) *Letherland. Fothergill. Huxham. Wall.* az öreg *Johnston. Russell.* 's a' t. Olvasd-meg az ifjú *Johnston*-nak fellyebb meg-növezett irását vagy Angliául, vagy németül. *Sammlung. für die pract. Aertz.* V. Rész. 340. l.

hány napokkal tapasztalhatóképpen meg-bádogyad, és olyan fájdalmat érez, melly az egész testen helyről helyre jár, mellyre azután izédelgés, fázás, és borzadás következik; ezeket pedig csak hamar nagy forróság követi; a' borzadás, és a' forróság egymást gyakran fel-váltják, míg végre az forróság keményebb, 's állandóbb lesz.

A' beteg erre panaszolkodik inkább valami égésről, alkalmatlan érzékenységről, és merevedésről a' torkában, mintsem valóságos fájásról.

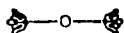
A' forróság nagy; néha az hurut-is elé-áll; az egész torok nagyon meg-merevedik; a' beteg gyakran émelyeg, okádik-is avagy hasmenésbe esik, avagy egyszerre fellyúl-is, alól-is úressedik. Az hasmenés leg-inkább a' gyermekeknél történik, mivel a' meg-állapodott idejűek az has-fzorulásra hajlandóbbak.

Rövid idő alatt az ábrázat meg-veressedik, és fel-dagad, mégis mindazonáltal néha halavány-is, és bés-esik, és a' szemek vizesek, 's gyulattak.

Ugyan ezen kezdetén a' nyavalyának a' beteg nagy nyughatatlanságba, álmatlanságba, gyötrődésbe, ájulásra való hajlandóságba, és nagy émelygésbe esik.

Az ér-verés mindgyárt az első kezdettől fogva közönségesen kitsin, és gyenge; némellyeknél kemény, és kitsin; másoknál lágy, és tellyes. Soha pedig olyan keménysége, és erőssége nintsen, mint a' gyulatt nyavalyáknál.

Ha mindgyárt eleinten eret vágnak, akkor a' vér friss világos piros színű, a' meg-alutt része, vagy is pogátsája ritka, és kotsonya forma, igen sok sárga vér-vize-is vagyon.

A' vizellet az első kezdetben egészben veres, és savóhoz hasanló, de a' nyavalyának folyása alatt mindég sárgább lesz, mintha benne epe volna fel-olvaítva. Mihent a' jobbulásnak, és gyógyulásnak leg-első jelei meg-jelennek, azonnal mindgyárt meg-zavarodik, és liszt forma seprőt szalít az edény tenekére.

Ha a' beteg, a' mi közönséges, dél előtt betegedik meg, akkor minden történetek estve felé nagyon meg-sulyosodnak, és a' forróság, 's nyughatatlanság nagyon meg-nevekednek.

Ez a' történetek sulyosodása közönségesen más nap reggelig tart, mikor azután valami rövid, és nyughatatlan álm után a' beteg meg-izzad, melly által minden történetek meg-gyengülnek, 's meg-fzelidülnek, és a' nyavalya a' félben hagyó hideglelésekhez hasanlóvá lenni láttatik. Az egész betegeskedésben a' történetek, és az hideglelés minden estve meg-sullyosodnak.

Tsak hamar az első ofstrom után, avagy néha mindgyárt véle együtt-is, a' nyeldeklő, a' mondola ikráshusok, es az alsó áll-kaptzán fekvő ikráshusok fel-dagadnak, 's meg-gyuladnak, és pedig gyakran olly nagyon, hogy a' beteget majd meg-ful-lasztják.

Ezek a' részek szintén úgy, mint az iny-hártya, és belől a' pofák mind a' két felől a' nyelőségében való bé-menetelnek oldalain világos veres színűek, és egyszer'smind fényesek.

Ez a' szín leg-inkább az iny-hártyának hátulsó szélein, a' mondola ikrás-húsokon lévő szegeleteken, és magokon a' mondola ikrás húsokon tapasztalható.

Majd ezek után ezen részeken külömb-külobmb fejár fótok támadnak , mellyek tsak hamar úgy meg-nevednek , hogy vagy az egyik , vagy mind a' két mondola ikráshúsokat-is egészfen bé-fedik , 's bé-borittyák.

Ezek a' fejár fótok rendetlen formájúak , és halavány fejárak , és gyakran piros bőrrel bé - kerítettnek.

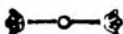
A' betegek ebben a' nyavalyában kevesebbet szomjúhoznak , mint más forró nyavalyákban ; a' nyelv többire elég nedves , és az hegyén tiszta , de ellenben a' gyökerén valami sárga barnás kéreggel bé-borittatik , néha olyan veres - is , mint a' nyers hús.

A' lehellés émelyegtető , 's felette bűdös szagú , és utólyára olly rothadt , hogy majd még magok a' betegek-is nem szenvedhetik.

A' nyavalyának folyása alatt ezek a' történetek meg-sulyosodnak ; az hideglelés , a' nyughatatlanság , és a' gyötrődés nevednek ; a' nyelés nehezedik , a' fő jobban szédeleg , fáj , és nehezedik ; az álom egészfen el-vész , és a' betegek eszek nélkül-is beszéllnek.

Némelleyek egészfen el-bámulva , és majd minden érzékenség nélkül fekűsznek ; gyakran öfzve esnek , és magokkal értetlenül beszélgetnek ; a' bőr melegebb lesz , meg-szárad , meg-egyenetlenedik , és az izzadásra majd semmi hajlandósága nintsen.

Az ábrázat , a' nyak , a' mej , és a' kezek egészfen az újjaknak hegyekig , egészfen *setét veres-séggel* bé-borittatnak , mint az orbántzban , és fel-dagadnak , és a' karakon , 's más részeken sok apró fakadékotskák támadnak , mellyek lang - színű veresek , és sokkal erősebbek , mint a' körül lévő bőr-

bőrnek veressége szokott lenni. Ezek a' fakadékok a' testnek azon részein, a' hól a' veresség gyengébb, úgymint a' karakon, a' mejjeken, és a' tsontakon, sokkal többek, és sokkal-is inkább kiállnak.

Közönségesen a' torok-gyuladás még előbb jelen vágyon, mint a' ki-ütés, mégis mindazonáltal néha a' ki-ütés előbb meg-jelenik, mind a' torok fájas; vagynak olyan példák-is a' mellyekben a' torok gyuladás igen gonofz indulatú vólt, és mégis a' bőrre semmi ki nem ütett. Azonban mégis ebben az állapotban a' betegek mindenkör a' bőr alatt kemény nyilallást, vagy-is inkább viszkető szurdalást éreznek, és a' bőr azután le-hámlik. Ez a' változása a' nyavalyának mindenkör csak a' meg-nőtt személyeknél tapasztaltatik, a' gyermekeknel soha sem.

Gyakran a' fakadékok olly kitsinyek, hogy csak tapogatással táltatnak fel, mert a' bőrt csak egy kevésse egyenitlenitik meg, melly bőr azonkivül is fel-dagadott, meg-tüzesedett, és meg-veressedet.

Valamint a' bőr meg-veressedik, úgy közönségesen meg-színnek az émelygés, az okadás, és az hasmenés; mégis mindazonáltal ez nem minden állapotban történik, mert néha júllehet a' bőr egész-fzen veres, mégis a' történetek nem engednek, sött közüllök nénellyek még meg-is súlyosodnak.

Huxham egynéhány betegeket látott, a' kik a' leg-keményebb agy-dühösség alatt haltanak meg, júllehet a' ki-ütés azoknál sokkal sullyosobb vala, a' mellyeket tellyes életében látott; ugyan azért azt-is következteti, hogy a' ki-ütés egyedül csak a' nyavalyának nagyságát jelenti.

Mégis

Mégis mindazonáltal, közönségesen vévén, az jó jel, ha a' nyavalyának második, avagy az harmadik napján valami gyenge, 's szelid ki-ütés meg-jelenik.

A' ki-ütésnek meg-jelenése után a' torok még majd szünetlen az előbbeni állapottyában marad, ki vévén, hogy a' fejr fók még setétebbek lesznek, és már ilyenkor világosan ki-tettzik, hogy a' mi előbb csak a' felső bőrben támadt daganatnak boritékja lenni tartatott, valóságos var, melly valami bizonyos nagyságú fekélyt bé - borit, 's bé-takar.

Az ilyen fekélyek minden felyebb meg-nevezett részeken támadhatnak ugyan, nevezetesen a' nyelv gégének kezdetén, a' nyelvnek gyökerén, és a' potáknak belső feleken; de mégis, ha a' nyavalya nem igen súlyos, akkor nem mélyek, és csak a' felső színnek egyenetlensége által lehet az ő jelenlétekről meg-bizonyosodni, jöllehet néha, kivált ha jó gondgyát nem viselik, felette mélyen-is magokat bé-efzik, 's bé-furják.

A' fülek tövein lévő ikrás húsok-is fel-dagadnak, meg-keményednek, és ha tapagattatnak, fájdalmat okoznak.

Mikor a' nyavalya igen kemény, akkor az egész nyak körül fejr daganat támad, melly egészen a' mejjig terjed, és a' veszedelmet igen nagyon neveli.

Azonban a' lélekzet nagyobbban meg-nehezedik, es valami hörrögéssel öfzve foglaltatik, mintha a' beteg meg - akarna fulladni. A' szózat-is azonban rekedősebb lesz, és úgy hangzik, mintha a' torok frantzoz fekélyekkel tele volna.

Ha a' ki-ütés a' nyavalyát meg-nem könnyöbbiti, akkor a' kövökezendő éjttzakán a' történetek közönségesen igen nagyon meg-nevekednek, és a' betegek ezek nélkül kezdenek beszélni, de ez az ezelősség a' más nyavalyákban történt ezelősségtől valamennyire különböz: tudni illik a' beteg a' kérdésre ugyan jól, és okoson felel, de ha senki nintsen nálla, akkor magával rendetlenül beszélget, és azzal ki-mutattya, hogy ezfén nintsen.

Ez az ezelősség közönségesen azoknál tapasztaltatik, a' kik keveset alufznak. Mások minden érzékenységtől meg-fosztva szünetlen mély álomban feküsznek.

Közönségesen így töltenek ezek a' betegek három avagy négy napokat; a' történetek minden este meg-sulyosodnak; reggel pedig mindenkor nagyobb, avagy gyengébb izzadás következik, melyre a' betegek mindenkor meg könnyöbbednek.

Mégis mindazonáltal még valami nagy bádgyatóság, 's gyengeség hátra marad, melyről többet panaszkodik a' beteg, mint a' több történetekről.

Ebben a' nyavalyában semmi rendes itélet (*crisis*) nintsen; olly bizonyos idő sintsen, melyben azt lehetne mondani, hogy a' nyavalya a' legnagyobb sulyában vagyon. Némelly betegek mindgyárt az első nap' jobban kezdenek lenni; mások 's leggyakrabban az hetedik napig, avagy azon az napon jó orvoslással meg-gyógyittarnak, és ez meg-történik többire az iffiaknál a' negyedik, ötödik, avagy hatodik nap, de senkinél olly hamar a' nyavalya a' legnagyobb sulyára nem lépik. Azonban némelly betegek már a' második, avagy harmadik nap meghalnak, ha a' betegségnek matériája a' tüdőre vetődik, és tüdő-gyuladást tsinál.

Ha valami gyenge, 's könnyű izzadás után, a' bőrnek veressége, és a' forróság apadnak; az ér-verés lassúbb, erősebb, és egyenesebb, vagy-is egyenlőbb lesz; a' nyaknak külső daganattya múlik; a' varak jó móddal le-válnak, 's le-hullanak, és a' varak alatt lévő részek tiszták, és szép világos pirossok, a' tekélyek bé-gyógyúlnak; a' betetegek háborodás nélkül jól aluszhatnak, és a' fel-ébredés után a' fejeket könnyűnek, 's szabadnak lenni tapasztalják, és a' kemény ételt kívánják; a' lélekezés tsendes, és szabad lesz; a' szemek megint meg-tisztúlnak, meg-frissülnek, 's meg-vidámulnak, és végre ha valami tsendes izzadás sok pökéssel, és a' bőrnek le-hám-lásával tovább tart, akkor a' beteg hamar meg-gyógyúl.

Ha pedig ellenben a' beteg meg-borzaszodik; a' ki-ütés hirtelen vízfíza-út, avagy meg-ízederjesedik, vagy meg-feketedik; az ér-verés kitsin, és gyors lesz; a' bőr meg-melegedik nagyon, és meg-szá-rad; a' lélekezés meg-gyengül; a' szemek haldoklók; és fényesek; a' vizellet halavány, és által látható; a' beteg agy-dühösségbe, avagy mély álomba esik, melly mellett az ábrázaton avagy a' külső részen valami hideg izzadás üt-ki, akkor a' veszedelem felette nagy. Ezek a' jelek halált jönni jelentnek, annal inkább, ha még a' tsuklás-is, avagy valami hig, és akarát ellen történő hasmenés elé-áll.

Némelly beregeknél az ábrázat nagyon fel-da-gad, és ón-szinű; a' nyak felette nagyon dagadt, és olyan, mint az hólt testben; sőt az egész test is úgy fel-dagad, hogy ha valami része újjal meg-nyomatik, akkor a' nyomásnak juka sokáig meg-marad.

Ebből következik, hogy az apró erek megdu-
gúlnak, és a' kemény részek az ő gyors-erejüket
el-vezetik.

A' lélekzet a' negyedik, avagy ötödik nap fe-
lé szűnetlen bűdösebb lesz, utóljára izenvedhetet-
len, és a' beteg azonban sok bűdös genyettség tor-
ma matériát pök ki, melly néha véres-is, és kék.

Az orr-jukak belől meg-gyűladnak, 's meg se-
besednek, és belőlök szűnetlen valami hig, és tsi-
pös nedvesség, avagy valami fejer rothadt matéria
foly ki, melly olly tsipös, hogy az ajakokat, posá-
kat, és kezeket a' gyermekeknek, sőt még a' Daj-
kának ujjakat-is, és a' karakat egészfen fel-rágja.

Ezt a' tsipös nedvességet a' gyermekek mind
le-nyelik; ugyan ez-is az oka, hogy ő rajtok ez a'
nyavalya sokkal súlyosabb, mint a' meg-nötteken.
Ez a' matéria a' gyomorban, és a' belekben szűn-
tén úgy rág, mint kívül; és így hasfájást, és vér-hasat
tsínál, az all-felet-is egészfen ki-sebesíti, 's ki-
rágja.

Néha a' lehellő géjét-is ki-rágja ez a' matéria,
mellykor a' betegek a' lehellő géjének belső hárt-
tyáját egész darabokban sok vérrel, és meg rom-
lott taknyossággal együtt ki-pökik, mellyre még
egy darab ideig élnek, és azután végre el-szárad-
nak, 's meg-halnak.

Az egész nyavalya alatt az orr-vér folyás igen
közönséges, és az Afiszony emberek, a' kik már
meg-értek, gyakran majd az első ostrom után hó-
nap számot kapnak, ha még az Hólnapnak erre va-
ló járása távol nagyon-is; avagy ha ez a' folyás il-
lendő üdöre meg-jön, akkor sokkal bővebben foly,
mint közönségesen, sőt néha az egész nyavalyán-is
foly ez a' vér, ámbár ha ennekelötte soha még a'
betegen meg nem jelent völt-is.

Ha

Ha ez a' véres üresedés nem felette nagy, és bőv, akkor se-nimi veszedelmet nem hoz; ha pedig felette bőven menyen, akkor ájulásokat okoz, és a' többi történeteket-is minnyájan meg-sulyosítja.

Az ilyen gonosz indulatú rothadt torok-fájással öfzve föglaltatott Skárlát, Magyar Országban-is nem ritka nyavalya, még-is mindazonáltal némelly orvosok ezt a' nyavalyát Skárlátnak mondani nem akarják; sőt inkább a' Skárláttól meg-külömböztetik (a), és gonosz indulatú torok-gyúladásnak, melyben Skárlát színű ki-ütés következik, nevezik.

De ezen vetélkedni haszontalan; tsak azokra jól vigyázzon az Orvos, a' miket minden Nem alatt le-irtam, akkor az orvoslást el-nem véti.

A' MEG - HÓLTAKNAK F E L - B O N T Z O L Á S A.

A' tiszta Skárlátban senki sem holt-meg; azért is senki fel nem bontzoltatott holtá után.

A' tüzes Skárlátban a' torok, a' lehellő gége, és a' tüdők meg-vóltak tüzesedve, és fenésedve; néha a' lehellő gégének belső hártáján valami fáttyú-hártya (b) támadott, a' millyen a' tüdő gyúladásban ki-fzokott izzadni, és a' tüdőt az oldal-hártyával öfzve-forrasztja. Illyenkor a' beteg pipegve beszéll.

Sen-

(a) *Withering* a' felttyebb meg-nevezett írásban.

(b) *Wilke* in Sandisford. Thef. Diff. T. II. p. 352.

Sennert (a) *Döringnek* azon tapasztalását le-írja, melly egy holt gyermeknek testéből fel-jegyeztetett. Ez a' gyermek minekutánna az hideglelétt ki-állatta, láb-dagadásba esék, melly mellett még a' Tokzsatskók-is, a' test, és az ábrázat - is egymás után vízzel meg-telének, és fel-dagadának.

Azonban valami kitsin lopó, és rendetlen hideglelés támadta, melly az ábrázatnak pirosságával, huruttal, és valami habos taknyos turhával öfzve vala foglaltatva. A' beteg-is azonban nagyon gyöttrődni, és a' mejjiben szorulni kezdé.

Hét nap, kkal halála előtt, egy tályog a' mejjében meg-fokada, mellyből, minekutánna a' beteg előbb nagy mej-szorulást, és nyomást érzett, genyettség, és fekete vér vetődöt fel.

Hét napok múlva megint hasanló történekek támadának, de azokat a' beteg többfzer meg-nem győzé.

Mikor a' holt test fel-vágattatnék, akkor a' mejnek ürege sárga vízzel tele vala; a' tüdőnek mind a' két szárnyai szederjések, és hideg fenébe estek valának; ezen fellyül a' bal szárnyában még egy nagy tályog-is találtaték. Az hasnak üregében-is hasanló sárga viz vala. Az has majd egészfszen elvölt emészteve. A' máj halavány színű, és az egész testhez szabatott mértékre nézvén felette nagy vala.

Az epés Skárlátban fel-vágatott holt testekben (b) 1. a' gyomor sok epét tartott; 2. az epe-hó-jag a' sok sűrű epétől majd meg-fokadott; 3. a' tüdők

(a) Libr. IV. Cap. XII. p. 191. edit. 1650.

(b) Vid. Intimat. supra cit. annex. relatio. de an. 1783.

tüdők meg-voltak gyuladva; 4. a' nyál-ikrák dadadtak, kemények, veresetskék valának, mellyek két - felé metztetvén epés vért öntöttek.

En nem igen régen sok tanítványimmal együtt egy más-fél esztendősnyi meg-hólt gyermeknek testében láttam, hogy 1. az epe-hójjag sűrű, enyves, és bűdös epével felette nagyon, tsak nem fokadásra töltve vala; 2. a' körül lévő részek attól az epétől, melly az epés hójjagból ki-izzadott, sárgán, 's zöldesen meg-festődtek, kiváltképpen pedig a' gyomor, és a' máj körül fekvő belek, mellyeknek minden hártýáin által izzadott az epe, és azért az hártýák minnyájan sárgák-is valának; 3. a' beleknek, gyomornak, májnak, ágyék-hártýának, és szív-zsatskónak némelly részei, úgymint a' lehellő gége belől, a' tüdők, a' szív, és a' mej-hártýa mind gyuladva valának; 4. a' tüdőnek némelly részei fenébe-is estek.

A' gyomorban, és a' belekben benn sok takony, és egy geleszta taláztatott, de epe benne nem vólt.

A' fodorháznak téj-ikráji igen nagyok, dagadtak, 's kemények, és halavány sárga színűek valának.

A' szívnek fuleiből nagy vér-palánt botsátkozott le, mellyet sok fejéres sárga színű fattyú hártýákra osztattam.

A' rothadt Skárlátban sok hólt testek bontzoltattak fel, és azért rólla többet-is lehet beszélgetni.

Severinus (a) Ózsfzel 1642. esztendőben egy hét esztendősn hólt gyermeknek testében a' tüdőt sok kék,

(a) De Pestilente, ac prafocante pueros abscelfu.

kék, és majd egészízen fekete fókókkal teli találta. A' lehellő gége takonnyal bé-völt borítva, melly valami kéreg forma hárttyát tsinált. A' beteg nagyon herreg vala, és mindenkor egyenesen fel-ülve fekke az ágyban.

Lieutaud (a) tapasztalta, hogy a' fenés fekélyek nem tsak a' ízájban, torokban, és orrjukokban találtnak, hanem alabb is a' nyelő-gégűben, a' gyomorban, és a' belekben, valamint a' lehellő-gégében-is, és az ó ágaiban, sött még a' tüdőben-is le-hat, 's el-terjed.

Ezek a' részek minnyájan varral bé-borittatnak, mellyek azokhoz hasanlók, a' mellyek a' mandola ik-ráshúsakan, az iny-hárttyán, és a' nyeldeklón vagnak.

Mikor a' beteg az hasában nagy rágást érez, avagy hasmenésbe esik, akkor attól kell félni, a' mit *Lieutaud* tapasztalt.

Le Cat (b) látta, hogy a' hojtas hárttyája az egész bélnek kezdettől végig fenés völt. Némellyeknél minden hárttyáji a' beleknek fenések valának, és fel-szakattak, 's a' ganét az hasnak üregébe bé-botsátották.

Withering (c) azt le-irja, a' mit néki *Nooth* Orvos egy meg-hólt Afzszonynak fel-bontzolásából fel-jegyzett.

Ez az Afzszony három Hólnappal előbb, hogy sem gonosz indulatú torok-fájásba esett, gyermeket szült. A' nyavalyának tolyása alatt valami ki-
ütés

(a) Inbegriff. der med. prax. II. B. des I. Th. p. 208.

(b) Vide Phil. Trans. Vol. XLIX. p. 49.

(c) Edingbur'ban 1706-dik etztendőben vetéikedésre kitétetett irásában.

ütés jelent-meg a' mejjén ; valami enyv forma ma-
téria tájdalommal ment-ki az all-felén, és a' beteg
a' nyavalyának nyóltzadik napján meg-hala.

A' fel-bonizoláskor tapasztaltatott, hogy a' bőr,
melly a' toroknak, és a' nyelv gégének felső
felét bé-borittya, sokkal vastagabb vala, mint ter-
mészet szerént lenni szokatt, de egyszer'smind se-
tét sárga varral bé-tak rratott, mellyek alatt a' ré-
szek sebesek valának, úgy láttattak, mintha ma-
gokból valami darabotskát el-veztettek volna.

Minden belső részei a' toroknak a' magok ter-
mészeti verességeket el-veztették. Az a' bőr is, melly
a' lehellő gégének fejt bé-borittya, vastagobb va-
la, mint szokás szerént. A' gyomorban, és a' be-
lekben valami enyv forma ganéj találtatott.

A' lehellő-gége körül lévő viz-ikrák is fel-valá-
nak dagadva, de ellenben azok a' nyál-ikrák, mel-
lyek a' nyelv alatt fekszenek, természet szerént
való állapottyokban maradtak.

Egy viz-ikráshús, melly mindgyárt a' fül mel-
lett fekvő nyál-ikráshúsnak tördalékján fekszik, fe-
lette nagyon fel-vala dagadva, de a' nyál-ikráshús
sem-képpen fel nem dagadott.

Ebből következik, hogy azok a' dagánatok,
mellyek közönségesen a' fulek mellett, és a' nyelv
alat a' nyál-ikráshúsoknak tulajdonitának, való-
sággal nem ezekben, hanem a' viz-ikráshúsokban
vagnak, mellyek a' miatt dagadnak fel, hogy a'
viz-edények a' tsipős matériát a' torokban lévő fe-
kélyekből bé-szívják; a' nyál-ikráshúsok is ugyan
végre egyszer'smind szenvednek, de még-is csak a'
körül lévő részeknek dagarattól.

Itt még azt-is fel-kell jegyezni, hogy ebből az
Afszönyből a' betegségben tizennégy untzia, vagy

28. Lót vér botsátatott, melyre az ér-verés mindgyárt gyengébb lett, és az erő úgy el-veszett, hogy jólíhet azután leg jobb orvosságok rendeltettek, mégis a' beteg többé erőre nem kapa.

Ugyan ez a' *Nooth* Orvos egy öt esztendőös holt gyermekben a' toroknak belső hártáját természet rendin kívül vastagnak találta; de mégis ez a' hártya semmi varral bé nem vólt boritva, hanem tsak veres fekélyekkel, és barna fútokkal rakatott meg, mellyek a' nyelő-gégének nagy részére le-hatottak.

A' lehellő-gégének feje tőle szabad vólt; de a' belső takony hártája az orroknak nagyon felvólt dagadva.

Ennél a' betegnél a' bőrre semmi ki nem ütet, de ellenben az egész nyavalyán has-menésbe fekütt.

Martin Stokholmban egy meg holt embernek a' gégéjéből egy hártya-tsót huzott ki. *Home*-is a' lehellő-gégét tejér hártával látta bé-borittani, melly alatt genyettség vala (a).

EGYMÁSTÓL, ÉS MÁS
NYAVALYÁKTÓL
MEG - KÜLÖMBÖZTETŐ
J E L E K.

A' Skárlát hidegtelelés némelly nyavalyákhoz olly hasanló, hogy alig l hessen ötet azoktól meg-külöböztetni, mellynek mégis arra meg kell lenni, hogy az orvoslás szerentsés iégyen; de egymástól-is

az

(a) *Michaelnek* irásában: de *Angina polyposa*. illyen felbontások többen-is találtnak.

az ő nemeit szorgalmasan el-kell választani; mert különben az orvoslás szerentsés nem lehet.

A' skárlátnak nemeit hogy lehessen egymástól meg-külömböztetni, már bőven elé-beszéltem ugyan, mégis mindazonáltal erről a' külömbiségről is itten egy kevésé nem lesz helytelen beszélgetni.

A' tiszta Skárlátban sem tüzeség, sem epesség, sem rothadás jelen nintsen; azért az ér-verés-is nem kemény, a' nyelv nem sárga, az erő elég jó, 's a' t. Olvassd meg fenn a' 337. levéltől egészfzen a' 340-kig.

A' tüzes Skárlátban a' vér meg-tüzesedik; és azért az érverés kemény, 's fefzes, ha néha kitsin-is, és gyenge, 's a' t. Olvassd fenn a' 340-dik levéltől egészfzen a' 347 dikig.

Az epés Skárlátban az epés ifzap meg-gyúlt; ugyan azért a' nyelv sárga, a' ízaj keserű, 's a' t. olvassd fenn a' 347-dik levéltől egészfzen az 360-kig.

A' rothatt Skárlátban az hideglelés hasanló a' rothatt hideghez, mellyben az erő el-vész, az ér-verés gyenge; minden üresedés veszedelmes, 's a' t. Olvassd fenn az 360-dik levéltől egészfzen az 371-kig.

Ezt a' rothatt Skárlátot, a' mint már fellyebb-is emlitem, némellyek (a) fenés torokfajásnak (*Angina gangranosa*) nevezik, és attól a' Skárláttól meg-külömböztetik, melly torokfajással jár.

Mégis mindazonáltal ezek az Orvosok - is azt meg-valyák, hogy ez a' Skárlátos torok-fajás a' torok-fajásos Skárláthoz olly hasanló, hogy alig lehessen őket egymástól meg-külömböztetni, ámbár ez a' meg-külömböztetés el-kerülhetetlenül szükséges

(a) *Withering, Johstone*, 's a' t. a' fellyebb meg-nevezett helyeken. Valamint *Monro*-is, præl. med. ex Cronii instituto, p. 50.

séges, mivel mind a' két nyavalya másképpen orvosoltatik, mind a' kettő gyakran járavány nyavalya, és a' gyermekeket nagyon pufztítja.

Fothergill (a) ekképpen különbezteti.

I.

A' torok-fájásos Skárlátot
(*Scarlatina anginosa*) —

I. Ez Nyárban, és Őszfeleg gyakrabban.

II. Az üdö ennél közönségesen meleg, és száraz.

III. Olyan helyeken szokott közönségesen jani, a' mellyek magosak, szárazok, és köverses fenekűek.

IV. Különösen mind a' két Nemből erős személyekre esik, és a' veszedelem annál nagyobb, mentől erősebb a' test.

V. A' bőr egyenes, és olly veres, mint a' Skárlát. Ha fokadékok, és tsomók rajta támadnak, akkor azok az hegyekben fejérek, és a' bőr mindenkor forró, és száraz.

VI. A' szemek fényesek, és nagyon veresek ugyan,

II.

A' gonosz indulatú torok-fájástól, vagy is a' Skárlátos torok-fájástól (*Angina gangraenosa*).

I. Ez leg-inkább Tavaszfal, és Őszfel támad.

II. Ennél az üdö közönségesen meleg, és nedves.

III. Ez különösen támad a' hé-záratott, mély, nedves, és tós helyeken.

IV. Leg-inkább kényen nevelt, 's gyenge Afzfzony emberekre, és Gyermekekre esik. Az erős meg-nöt személyek semmi veszedelemben nintsenek.

V. A' bőr veres, és tsomós, avagy apró fokadékokkal rakva vagyon. Ezek veresebbek, mint a' közöttök lévő bőr; ez a' közben lévő bőr pedig minden reggel nedves.

VI. A' szemek gyúladtak, nedvesek, és egyszer'smind de

(a) A' gonosz indulatú, és fekélyekkel öfzve-fogla'tatott torok-gyuladásról való írásában. Nézd: Samml. für die praët. Aertz. V. Darab. 279. lev.

de még-is a' verességben semmi erek nem láttatnak, mellyel különböznek a' más szem-gyúladástól, mellyhen az erek tapaszthatóak; csak veressek a' izemek, és igen ritkán nedvesek.

VII. *Nyárban* a' toroknak belső része, és a' mandola ikrás húsok keveset dagadnak-fel, és rajtok semmi fenés varak nem támadnak. *Üszjzel* a' daganat ezeken a' részeken nagyobb, a' felső bőr a' meg-gyúladott helytől el-válik, és az ilyen varak fejérek.

VIII. A' lehellés igen meleg, de nem rossz szagú.

IX. A' szózat *Nyárban* természet szerint való.

X. Az has nyitva vagyon, és kezderben természet szerint való.

XI. Az erekből bortsáttott vér tüzes hártával behorittatik (a), és elég kemény.

XII. Az egész nyavalya el-végződik az harmadik, ötödik, nyóltzadik, avagy tizenegyedik napon.

egézszen el-lankadnak, és esnek.

VII. A' torok belől, és a' mandola ikrás-húsok fellette nagyon fel-dagadnak, és fekélyekkel behorittatnak. A' varak setét barna színűek.

VIII. A' lehellés nem csak a' körül-állóknak, hanem magának a' betegnek is a' rossz bűdös szag miatt alkalmatlan.

IX. A' szózat rekedősebb, mint az egészségben.

X. A' betegek a' nyavalyának első kezdetében hasmenésbe esnek.

XI. Az erekből bortsáttott vér világos piros színű, és egézszen lágy.

XII. Ez a' nyavalya bizonytalan üdöben végződik.

XIII.

(a) Illyen a' vér a' mi tüzes Skárlátunkban; de a' többiben efféle rend szerint nem tapaszttatik.

XIII. Ez a' nyavalya ter | XIII. Az egész nyavalya
mészete szerént tüzes, és | rothatt természetű.
gyúladó (a).

Ezek a' jelek ugyan minden betegnél együtt minnyájan jelen nintsenek, de elég, ha csak egy-néhányon együtt vagynak.

Azon fellyúl arra-is kell vigyázni, hogy miféle nyavalya a' járavány. Azt-is jó tudni, hogy a' gonosz indulatú torokfájás, avagy a' rothatt Skárlát ugyan azon betegre töb'zer-is esik; a' más Skárlát ellenben másodszor könnyöbben vízfza nem tér ugyan azon betegre, mint a' veres, és hójagos himlő. Mindazonáltal a' Skárlát, és gonosz indulatú torokfájás igen jól kövötközhetnek egymásra. Egy Familiában a' Gyermekesek Májusban gonosz indulatú torok-gyuladást szenvedtek, a' reá kövötköző Augustusban pedig torok-fájásos Skárlátba estek.

Azok a' nyavalyák, a' mellyekhez a' Skárlát hasonlít, kövötközendőképpen a' mellyektől megkülömböztetni kíván, ezek: 1. A' Petets (*Petechine*); 2. A' veres Kása-himlő (*Purpura*); 3. A' veres Fótos-himlő (*Morbilli*); 4. Az Orbántz (*Erisypelas*); 5. A' Rossalia; és 6. A' Torok-gyuladások (*Anginae*).

<p>I. A' Skárlátban a' ki-ütés közönségesen már harmadik nap meg-jelenik, és vagy különös, vagy széles, vagy öfzve futott fótokból</p>	<p>I. Petetsben a' ki-ütés ritkán jelenik-meg a' negyedik nap előtt; különös, és rendes formájú fótokból áll, és leg-inkább áll,</p>
--	--

(a) A' tífza Skárlát-istüezességre hajlandó; az epés Skárlátban-is néha tüzes a' vér, a' torok-fájás pedig olyan, mint az orbántzos gyúladás: a' rothadt Skárlátban minden rothadásra hajlik, és meg-rothad.

áll, és az egész ábrázaton,
's testen el-terjed.

II. A' Skárlátban a' ki-ütés csak hamar az első ostromán elé-áll, és a' bőrből nem áll-ki, hanem a' bőrrel egyenes, és a' bőr meg-fejéredik, ha meg-nyomat-
t k.

a' nyakan, és a' háton, és a' vékonyokon ül.

II. A' veres Kása-himlőben a' veres fókák a' bőrből ki-állanak; a' piros színeket meg-tartják, ha meg-nyomatnak - is, és soha üdő előtt ki-nem ütnek.

A' veres Kása-himlő a' Skárlát hidegteleléstől egész természetlül különbözni láttatik, nem-is lehet meg-mutatni, hogy csak ugyan azon egy ki-ütésnek bizonyos változása, ámbár hihetőképén mind a' kettőnek egygyetlen egy közönséges oka (a) vagyon, mivel mikor a' Skárlát uralkodott, akkor a' veres Kása-himlő-is meg-jelent. Egy beteg előbb Skárlátba, és azután rövid üdő múlva veres Kása-himlőbe esett; a' Skárlát pedig másodszor nem könnyöbben, mint az hólyagos himlő, tér-vízfsza.

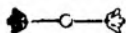
III. A' Skárlátban sem bur-
rut, sem orrfolyás, sem
könyvezés nintsen; a' bőr
egyenes; a' veresség az e-
gész testen el-terjed

III. A' veres fókás himlőben mindgyárt kezdetben a' beteg köhög, az orrából tsipős nedvességet tsepeget, a' szemek fényesek, és könyvesek; a' fókák a' bőren ki-állnak, és bizonyos határúak.

Az ugyan igaz hogy, a' veres fókás himlő a' Skárláthoz úgy közelit, hogy egynéhányon még a' legjobb Orvosok közzül-is ezt a' nyavalyát egy betegségnek tartatták, és csak a' ki-ütésnek módjában;

és

(a) *Withering* a' fellyebb elé-hozott helyben.

és a náthás történetekben, mellyek a' veres fútos himlőnek tulajdoni, minden különbségeket helyhez-tettek. A' Skárlátban-is hurutol néha a' beteg, de még-is ez a' hurut nem benne, hanem csak a' veres fútos himlőben lő-történet.

IV. Az Orhántz bizonyos harátú, nem ragadós, és torok-fájás nélkül jár; a' meg-gyúladott helyről szű-netlen valami tsipős vize: nedvesség foly-ki.

V. A' Skárlátnak bizonyos történetei vagynak, melly k ha jelen nintsenek, akkor a' hörnek veressége nem Skárlát.

VI. Rothatt Skárlát, vagy is a' rothatt torok fájás (c), mellyre Skárlát következik, Gyermekekre, Afiszony-emberekre, és el-lágyúlt, 's gyenge testű emberekre esik, Ószfel leg-közönsé-gesebb, és nagyon raga-dó; a' betegek gyakrabban émelyegnek, okádnak, has-menéshe esnek, és kemény fő-fájást szenvednek; a' pulsus, gyors, gyenge, és

IV. A' Skárlátban a' ve-rességnek bizonyos h tára nintsen; a' nyavalya raga-dós; a' veresseghől semmi nedvesség ki nem foly, és közönségesen a' beteg ég torok-fájással jár.

V. A' Rossália némelly Orvosok (a) szerént ugyan az a' betegség, a' mit mű Skárlátnak nevezünk, de mások (b) szerént a' veres fútos, és Kása-himlőt jelenti.

VI. A' gyúladt torok-fá-jásba meg-nőtt emberek, Férfiak, és erős egészséges személyek esnek; a' nyava-lya közönségesen Tavafz-szal kezdődik, és soha más-ra nem ragad; a' bereg rit-káhhán émelyeg, okádik, fosik, és fő-fájó; a' pulsus gyors, erős, és kemény; ebben a' torok nagyon fáj; az erő elég jó; a' bereg vagy semmit, vagy igen egye-

(a) De Haen a' felyebb meg-nevezett helyben.

(b) W'thering a' felyebb elé-hozott helyen.

(c) S' mit Oxfordban az ő hozzája igazítottatott írásnak Tóldalékjában. Ki-adatott Oxfordban 1765.

egyenetlen, 's ritkán erős, keveset gyötrődik; és semmi veres fókák a' bőrre ki nem igen táj; az erő egészen el-vész; a' gyötrődés semmi varak nem támadnak, a' beteg sehajtoz, és a' mejjében nagyon szorúl; a' szemek azonban meglankadnak, 's meggyengülnek.

Ha már illlyenkor a' torokban varak támadnak, és azonban a' bőr ró'sa, purpur, avagy Skárlát-izínú, akkor már bizonyos hogy rothatt Skárlát, avagy torok-fájás a' nyavalya.

Más torok-fájásoktól-is ekképpen megkülömböztethetik, kivált attól, a' mellyben benn a' lehellő-gégében valami Fattyú-hártya támad. Ezt *Wytt* (*Suffocatio stridula*) három részekre osztja: az első *görtsös*; a' második *gyúladt*; az harmadik *rothadt*. *Home* egyik nemét *gyúladtnak*, a' másikat *nem annyira gyúladtnak*, de sokkal veszedelmesebbnek mondja. Ezekről-is a' fellyebb le-irt történetek által könnyen megkülömböztethetik.

O K O K.

A' Skárlátnak okairól sokféle képpen elmélkednek az Orvosok; alig-is lehet őket egymással meg-egygyeztetni.

Gorter a' tiszta Skárlátnak okát valami epés tsipősségben helyhezsetti, melly a' forróság által a' bőrre hajtatik:

Schulze (a) azt a' Skárlátot, melly 1664-dik esztendőben Lengyel Országban uralkodott úgy le-irja,

irja, hogy abból az okokra valamit lehessen következtetni.

Minekutánna az előre ment Tél igen gyenge, és nedves vala, a ra' Tavaszal Skarlát magát jelentgetni kezdé, és az egész Nyáran, és Ószen, egészszén a' következő Télig dahösködött. Sok gyermekek mind a' két Nemből meg-halának, de tizenkét efszendősen felyül ritkán esének belé.

A' betegek közönségesen a' nyavalyának a' második napján, sött némellyek már az első napon is meg-halának, és csak azok maradtak életben, a' kiknek a' torkok meg-vólt gyuladva, és a' kik vizes daganatba nem estek.

Azoknál, a' k k fel-gyógyúltak, nagy előrement izzadás után a' bőrnek veressége el - múlt, és azután a' felső bőr egymás után le-hámlék, 's le hullá.

Némellyek itélő hasmenésbe esének, melly egy, vagy két nap tartá.

A' Skarlát után valami üdö múlva a' betegek, kivált a' kik valamivel öregebbek valának, az egész testekben vizes daganatott kapának. Az has - is nagyon fel-emelkedék. A' történetek egynéhány hetekig tartának, és a' betegnek igen alkalmatlanak valának, de ezután közönségesen bőv izzadásra, avagy néha bőv vizelésre el - maradtak.

Ebből ki-tetfzik, hogy 1. az előre ment Tél lágy, és nedves vólt, 2. a' Skarlát Tavaszszal igen idején elé-állá, és az egész Nyáran, 's Ószen tartá.

Withering tapasztalta, hogy az előre-ment Tél igen gyenge, a' Tavasz száraz, és hideg, a' Nyár igen meleg, és száraz vala.

October rend kívül hideg vala, November igen nedves, és az első heteken hideg, a' közepén pedig meleg vala. A'

A' Skárlát kezdődött Májusban; dühösködött Juniusban, Juliusban, és Augustusban, Septemberben a' börnek veressége már nem vala olly nagy, sőt Octoberben már majd semmi veresség a' bőren nem láttatott, az hideglelés egyebekben mindenkben majd ugyan az vala, de a' torokban lévő alkalmatlanságok sokkal súlyosabbak valának.

A' Novembernek meleg hetében a' Skárlát veresség bővebben kezdé magát mutogatni, de a' következő három Hólnapokban ez a' nyavalya ritkán láttatott.

Előbb sok magossan fekvő, és száraz helyeken dühösködött, de ellenben a' nedves, és alaton házakban, és ott, a' hová a' levegő ég jól nem fűhatott, vagy ez a' nyavalya meg nem jelent, vagy csak igen ritkán láttatott.

Ebben az esztendőben igen bőv mértékben valának a' gyümölcsök, és a' kerti vetemények.

Az hójagos himlő, veres himlő, és a' fullasztó hurut a' Skárlattal egy üdőben uralkodott; Túlben pedig, és Tavaszszal a' gonosz indulatú torok-fajás előre-ment. *Navier*-is látta, hogy a' hójagos himlővel járt; *Morton* pedig a' veres főtös himlővel egygyütt egy üdőben uralkodni tapasztalta.

Ezekből a' tapasztalásokból a' következik, hogy a' Skárlát 1. a' levegő égnek azon esztendőbéli különös mivóltától, 2. az emberi testnek azon állapotától, melly az akkori gyümölcs ételre következik, 3. az akkor egyfzer'smind uralkodó más nyavalyáktól függ.

A' leg-közelébb való okáról még semmi bizonyos el-végezve nintsen.

Morton azt hiszi, hogy ez az ok valami bizonyos méreg, melly az éltető nedvességeket úgy

meg - rontya, hogy miatta a' vér a' nagy mozgás által lassan lassan felette nagyon meg-tsipósedgyék.

Navier ezt az okat valami égető (*Causticum*), és rothadáft okozó tsipósságben keresi, melyet olyan természetűnek tart lenni, mint az, a' melyik veres himlőt, ángliai izzadáft, fenés torok-fekélyeket, vér-haft, és marha-dögöt okoz.

A' marha-döggel való hasonlatosságát azzal próbálya, hogy azok a' marhák, a' inellyek a' dögből fel-gyógyúltak, a' szőröket el-hullatyák, és hogy azután a' bőr-is meg-hamlik; hóltak után pedig a' belső tagok mindenkor többet, avagy kevesebbet hideg fenébe esve találtattak.

Ezekből azt következteti, hogy a' Skárlát hideg az emberekre a' marhákból ragadot; még-is mind-azonáltal néki úgy tetfzik, hogy a' Skárlát hideg az hójagos himlővel valami bizonyos egygyesülésben vagyon, mivel tapasztalta, hogy sok gyermekek vagy az hójagos himlő előtt, vagy utána Skárlátba estek.

Plenciz a' Skárlátnak támadását valami bizonyos nemű eleven magoknak tulajdonítja, melyek magokat meg-szaporithattyák, 's tovább gyarapithattyák.

Ezek a' magok a' szél által mezíze földekre hajtattak; néha pedig valami testben sokáig mintegy élet nélkül el-rejtve maradnak, míg egyszerre meg nem mozdittatnak: Igy igyekezik ez az Orvos megmagyarázni, hogy miért esik egy ember ottan e-gyedül Skárlátba, a' hól közel Skárlát nem ural-kodik.

Az igaz, hogy ez a' nyavalya akár eleven állatoktól, akár valami bizonyos ragadós rézetskéktől okoztassék, inellyek az emberi testnek nedveségeit

ségeit valami bizonyos, de még esméretlen forrás által meg-változtatták, 's meg-rontyák, még-is mindenkor el-ragadás által esik az emberekre, és ebben az hójagos, és veres himlővel igen nagyon meg-egygyez.

Withering látta, hogy azok a' személyek, a' kik az el-ragadásra ki-tétettek, közönségesen három avagy négy napok után panaszolkodni kezdettek.

Az el-ragadásnak első jelei azt mutatták, hogy ez az ok az érző-inakat úgy érdekli, mint a' mérég.

Az el-ragadó részetskék leg-előbb az orr-juknak, és a' toroknak taknyos hártájára esne, mellyeket lassan lassan általhatnak, és úgy látszik, hogy az a' mérég a' nyelő-gégén a' gyomorba, a' lehellő-gégén a' tüdőbe, az Eustakius' kurtyén a' a' fulekbe, az orr-jukakon a' szemekbe, sőt az agyvelőbe-is által-vitetődik.

A' Skárlát verességet pedig a' mi illeti, arra nem szükséges, hogy a' mérég maga ki üssen a' bőrre: vagynak példáink, a' mellyekben a' meggett, 's le-nyelt Heringre, Etzetre, savanyó Serre, Alina-multra, Zab-lisztre, édes mondolára, 's a' t. a' bőr úgy meg-evesedett, mint a' Skárlát, kivált ha azonban az üdő felette meleg vólt.

Már a' mi eddig elé-adatott, abból a' következik, hogy a' Skárlátnak oka, akár eleven állat, akár valami bizonyos mérég, avagy ragadós matéria légyen, mindenkor akkor főképpen dolgozik, a' mikor az üdő igen meleg, és hogy nem csak a' levegő-ég által, hanem más egyéb testek által is mezfíze vitetődhetik, és az emberekre ragadhat.

Mikor a' test tiszta, akkor *tiszta Skárlátot* okoz: Ha a' vér tüzességre azon kívül-is hajlandó, akkor *tüzes Skárlát* támad: Ha az epe igen bőven a' testben meg-gyül, 's meg-romlik, akkor *epés Skárlátba* esik a' beteg: Ha a' testnek nedvességei a' rothadásra hajlandók, avagy tsipósek, akkor *rothatt hideghez* hasonlít a' Skárlát hideg.

Mivel pedig a' rothatt Skárlát felette veszedelmes, és némelly Orvosoktól a' Skárláttól megkülömböztetik, és inkább gonosz indulatú torok-gyulladásnak neveztetik, azért hogy azoknak-is eleget tegyek, a' rothatt Skárlátnak okait bővebben elbelzéllem.

Johnstone ennek a' nyavalyának okait osztja *elrendelőkre* (*praedisponentes*); *alkalmalmatosságot* adókra (*occasionales*); *gerjesztőkre* (*excitantes*) és *valóságosokra*, avagy *leg-közeli*bb valókra (*proximae*).

Az elrendelő okok *három félek*: 1. A' testnek el-lágyulása; 2. Az erőtlenység, vagy gyengeség; 3. A' nedvességeknek tsipóssége.

A' gyermekek többszer, 's könnyebben esnek rothatt Skárlátba, mintsem a' meg-nóttek; az Aszfony emberek-is jobban alája vettetnek a' rothatt Skárlátnak, mint a' Férfiak, mivel lágyobb testűek, mint amazok.

A' kik magokat rend kívül farsaftyák, keveset esznek, és bort nem isznak; A' kik nagy vér-folyásokat, avagy más nagy üresedéseket szenvednek; A' kik elméjekben szenvednek, háborognak, félnek, szomorkodnak, 's a' t. A' kik a' ragadós betegségektől félnek, könnyebben ebbe a' nyavalyába esnek, mint mások, mert ezek által nagyobbban meg-gyengültek, mint mások.

A' kik súlyesek, frantzokok 's a' t. vóltak; a' kik igen sok kénesóvel éltek; a' kik igen sokáig tsak hússal éltek; a' kikben a' tisztulások sokáig rekedve vóltak, azok többszer, 's könnyebben estek ebbe a' nyavalyába, mint mások.

Az alkalmatosságot adó okok közül tsak egygyet találunk fel, melly valami bizonyos, különös, mérges, avagy dögös ragadás, mellynek valóságos természetete még világosan meghatározva nintsen. Ha ez a' nyavalya valahol el-kezdődik, akkor tsak hamar, és könnyen, kivált azon gyermekek között el-terjed, a' kikben valamely el-rendelő ok találtatik. Ha valami Familiára esik, akkor közönségesen minden gyermekeket el-nyom, ha jó gondviselés által eleit nem veszik. De még azok a' nőtt személyek-is, a' kik a' beteg körül forgolódnak, kivált ha a' betegnek lélekzetét egyenesen bé-szívják, ritkán kerülék-el az el-ragadást.

Mindazonáltal ennek a' nyavalyának történeti akkor mindenkor leg-súlyosabbak, és leg-veszedelmesebbek, a' mikor a' nyavalya valami helységben leg-előbb kezdődik; ha egy darab ideig abban az helységben tart, akkor a' történetek meg-gyengülnek, és a' veszedelem kissebbedik.

Ennek hihető okai ezek: 1. A' kik erre a' nyavalyára leg-hajlandóbbak, azok leg-előbb, 's leg-veszedelmesebben meg-betegednek; 2. Eleinten az orvoslás-is nem olly bizonyos, és esméretes, mint azután, mikor már a' nyavalya egy darab ideig tartott; 3. Az el-ragadó méreg-is akkor többet árt, mikor ruhában, avagy más jószágban vitetődik oda, a' hól uralkodik, kevesebbet árt akkor, mikor más emberről ragad-el.

A' gerjesztő okok között *első* a' nedves üdó, kivált ha meleg, és a' helység alaton, nedves, és tós. Azok az üdők, a' mellyekben ez a' nyavalya uralkodott, a' mint *Huxhamból*, 's a' t. kitetizik, nedvesek, és inkább melegek, mintsem hidegek valának.

Második a' gerjesztő okok között a' gőzölgés, melly sok egymással szoros helyen, tisztátalan házban, lakó, és a' ruhákat ritkán változtatható emberekből jön; kivált ha a' levegő-ég azokat a' gőzeket szünetlen el-nem hajthattya. Ez az ok egyedül gyakran arra elegendő volt, hogy Tömlötzekben, Ispotályokban, és hadi Sátorokban igen veszedelmes gonosz indulatú rothatt hidegek támadgyanak.

Az eddig elé-beszélt dolgokból világosan következik, hogy ennek a' rothatt Skárlátnak, avagy rothatt Skárlátos torokfájásnak leg-közelebb való oka valami bizonyos rothadó tsipősségben vagon, melly a' testbe viterődik. Minden történetek az érző inaknak gyengeségéből, és az ereken folyó nedvességeknek fel-olvatt rothadásából könnyen meggyaraztathatnak.

Annak pedig, hogy ebben a' nyavalyában inkább a' torok, mintsem más rész szenved, egyéb okát nem lehet találni, hanem csak azt, hogy a' torkan a' levegő-ég szünetlen ki, 's béjár.

Hálesnek szám-vetése szerént lehellés által egy órában 48000. köbhúvejk (*Cubickzol!*) levegő-ég viterődik-bé a' tüdőbe, melly mikor a' tüdőből megint ki-jön, 408. szem (*granum*) olyan nedvességet hoz ki magával, a' millyen a' tüdőben szünetlen ki-gőzöl.

Ez a' ki-gőzelt matéria sok tüzes részetskéket tart magában, és a' levegő-egyet úgy meg-vefztegeti, mint a' rothadás.

Priesley világosan meg-mutatta, hogy a' vérerekben, és a' szívnek jobb felől való üregében lévő vér, a' tüzes részek miatt setét-szinű; ezek a' tüzes részek a' tüdőben a' levegő-égbe által mennek, és a' vér azután a' szívnek bal üregében, és az élet-erekben sokkal szebb, és világos piros-szinű.

A' lélekezésben tehát a' levegő-ég által a' rothadó részek a' vérből ki-hajtatnak, mellyek ha ben maradnak, sok-féle rothatt nyavalyákat okoznak.

Ha már a' levegő-ég akkor-is, mikor bé-lehel-tetik, rothatt, sokkal rothattabb lesz akkor, mikor a' tüdőből ki-jön.

Ha a' test erre a' rothatt nyavalyára azon kívül-is hajlandó, akkor a' torokban lévő számtalan bé-szívó viz-edények az ikráshúsokba sok rothatt matériát víznak, melly ottan meg-reked, és fénés torok-fájást okoz.

A Z

ORVOSLÁSNAK MÓDGYA.

I.

A' tífza Skárlátban kevés orvosság kívántatik; A' beteg nyugadgyan, magát mértékletes melegben tartsa, húst ne egyék, hevitő italokat ne igyék, vért higitó, testet gyengén gőzöltető, 's rothadásnak, gyúladásnak ellent álló orvosságokat Nro. I. II. és. III. bőven vegyen.

Ha

Ha az inak ríngatódnak, avagy a' betegek nagyon meg-álmásodnak, akkor a' nyak-tsigára, és a' láb-ikrákra etzetes kovászt Nro. IV. avagy ha ez eleget nem hafznáina, valami gyenge hólyag-húzó Nro. V. kell tenni. A' talpára szoktak Gálbán-flastromot vagy magánoson, vagy Melilót-flastrommal tenni.

Ha le-húll a' Skárlát, azután a' beteget jól ki kell tisztítani Nro. VI. és addig hidegre nem kell erőszteni, míg a' felső gyenge bőr eléggé meg nem erőssedik.

Ebben a' jó indulatú gyenge Skárlátban semmi egyéb orvoslás nem szükséges, *Sydenhám*-is, és *Dover* ebben a' Skárlátban semmi orvosságot szükségesnek lenni nem tartattanak.

II.

A' tüzes Skárlát sokkal nagyobb gondviselést kíván, és mivel a' vér tüzes, azért vért vékonyító, hivesítő, rothadásnak ellent álló, és gyengén gőzöltető orvosságokat Nro. I. II. III. kell rendelni.

Morton a' Skárlátott úgy orvosolja, mint a' veres fótos himlőt, mivel mind a' két nyavalyát egy nyavalyának lenni tartja.

Plenciz ebben a' Skárlátban mindenkor eret vág. *Navier* a' vér-botsátást csak azoknál tartja jórak, a' kiknél a' gyúladásnak történeti felette súlyosok. *Morton* azt javasolja, hogy a' Skárlátban eret ne vágjanak, ha csak arra bizonyos jelek nintsenek.

Ha az erő jó; a' forróság nagy; a' szomjúság tűrhetetlen; a' nyelv száraz; a' lélekezés nehéz; a' pulsus kemény, feszes, gyors, és még elég erős; a' vizelet veres, és lang-szinű; akkor az érvágás mindenkor szükséges, és hafznos egyszer, avagy
ha

ha az erő meg-engedi, és a' most elé-befzélt történetek kívánniak, kétfzer 's többszer-is, kivált ha a' beteg nagyon efze nélkül beszéll, avagy mély álmos-ságba esik, és meg-állapodatt idejű.

Közönségesen a' karakan szoktak eret vágni, mégis mindazonáltal a' lábakat-is meg-vágják, ha az eszelősség, és az álmos-ság a' fejet nagyon szenvedni jelentik. Illyenkor a' vér-szípókat-is igen jó a' füleknek töveire, avagy a' vak-szemekre tenni, kivált a' gyermekekben, a' hól az érvágás mindenkor nehezen vitetődik véghez.

Itten azt-is még fel-kell jegyezni, hogy a' gyermekek-nél sokkal ritkábban szükséges az érvágás, mint a' meg-állapodottakban; azért-is a' jeleket jól öfzve kell szedni, és a' betegnek állapottyával öfzve kell vetni, 's azután olyan követke-zést kell ki-hozni, melly jól meg-határozza, hogy a' jelen való betegben kell-é eret vágni, vagy nem?

Wuthering látta, hogy akkor-is, mikor a' bőr felette nagyon veres, az érvágás sem közönségesen, sem különös helyen eleget nem hafznált: Egy beteg-nél a' szem felette tüzes, és veres vala, és az eszelősség igen nagyon elé-állá; a' vak-szemekre vér-szípók tétetének, de ezek mégis eleget nem hafználnának: Másnál, a' ki mindent, a' mit lenyelt, nagy gyomor-fájással ki-okádott, a' gyomor-gyúladásnak el-távoztatására ér vágatott, jóllehet az ér-verés, vagy -is a' pulsus igen gyenge vala. A' vér valóság-gal tüzes vólt, és azért az ér-vágás meg-kettőztetett; de mégis a' beteg nem sokat könnyebbedett.

Öfzfzel, mikor a' bőr nem igen veres, de a' torok-dagadás annál nagyobb, és a' pulsus-is sokkal erősebb, 's állandóbb vala, néha akkor ér-vágatott,

gatott, mikor a' beteg majd meg-fulladott, avagy a' kemény fő-fájás, és a' tüdő-gyulladásnak története ér-vágást kívántak, de ekkor-is csak kevés haszonnal.

Nem sokat használ tehát *Withering* szerént a' Skárlátban az ér-vágás; mégis mindazonáltal itten tudni kell, hogy ez a' Skárlát epés, és nem olly tuzes Skárlát vala, mint a' *Plencizé*, 's a' t.

A' valóságos tuzes Skárlátban valóságos hivesítő orvoslás kívántatik, a' millyenek az ér-vágás, és a' fellyebb elé-hozott szerek.

A' betegek a' Skárlátban önként okádnak, és az okádásra mindenkor valamennyire meg-könnyöbednek; nem-is tsuda, mert a' Skárlátos matéria, a' mint ezt *Withering*-is írja, az orr-jukaknak, szájnak, toroknak, 's nyelv-gégének taknyos hártájába veszi magát, és onnét a' gyomorban le-menyen.

Az okadás ezt a' nyavalyát sokszor egyszer el-hajtya, és a' mint *Withering* tapasztalta, Ólzfelis, mikor a' torok úgy meg-vólt dagadva, hogy a' beteg alig, és csak nagy nehezen nyelhetett, avagy mikor a' tüdőnek történeti fullasztással ijesztettek, és mégis az érvágás eleget nem használt, az hányrató igen sokat használt: A' toroknak daganattya meg-apadott, és a' tüdő ki-üresedett; ugyan azért a' nyelés-is, a' lélekezés-is mindenkor nagyon meg-könnyöbedett.

Elegendő ér-vágás után, és sok vért higított italak mellett a' beteget hányrató borkövel, és hányrató gyökérrel Nro. VII. okádtatni kell, ha eikerülhetetlen ok, úgymint kemény vér-pökés, verokadás, gyomor-gyulladás, 's a' t. ellent nem áll.

A' gyenge okádtató keveset használ; erős legyen tehát az okádtató orvoslás, és minden 48-dik órában

óraban egyszer elé-vétetődgyék. Ha pedig a' történetek igen súlyosok, akkor minden nap egyszer, avagy néha kéttzer-is jó ki-menettel hánytatót *Withering*; de itten azt fel kell jegyezni megint, hogy az epés Skárlátban bővebb, a' tüzesben ellenben kevesebb okádás kívántatik: vigyázva kell tehát az okádatóval bánni.

Igaz ugyan, hogy a' tüzes Skárlátban sokan hánytató nélkül-is ér-vágásra, és hivesítő orvosságokra szerentsésen meg gyógyúltak, a' mint *Plencizis*, de *Huen-is*, 's a' t. látták, de mégis az-is igaz, szerentsés tapasztalás tanította, hogy ebben a' Skárlátban-is, ha a' más környúlállások meg-engedték, az hivesítő orvoslás mellett az ér-vágás után az hánytató jól használta.

De még, a' mi nagyobb, a' valóságos torokgyúladasban-is *Withering* az okádatóval igen szerentsés vólt.

Az okádás után *Sauvages* hashajtót ad, de azt mégis tsak meg-vallya, hogy az ilyen orvoslás alatt a' betegek gyakran meg-hóltak.

Withering egy olyan beteget látott, a' ki első nap igen keveset szenvedett, 's elég frissen vala, de hasmenésbe esvén más nap dél tájban meghala. Nem-is tsuda, mert, a' mint könnyen kiki magával el-hitetheti, az hasmenés, és hashajtás a' Skárlátnak mérgét a' gyomorba, és a' belekbe bővebben bé-húzza, 's bé-vízi; azért-is a' belső részek-is hamarébb, 's nagyobbban meg-rontatnak.

Mégis mindazonáltal, ha az has nagyon megvólna szorulva, akkor gyenge lágyító klystérekkel Nro. VIII. az hasat meg-nyitni, és illendőkép-
pen nyitva tartani nem rofz, de ha az hasnak szorulása semmi rofzfat nem tsinál, ekkor jobb a' klystére-

stéreket-is el-hagyni; az okádatatóban-is azért adatik az hánytató gyöker az hánytató bor-kövel, hogy hasmenés ne következzen.

Az izzasztó, szívet erősítő, és mérget hajtó szerek a' torok-fájással öfzve-foglaltatott skarlátban nem szükségesek, de nem-is hafznosok.

Ha veres a' bőr, akkor a' betegek az izzadásra nem igen hajlandók; könnyen meg sem izzadnak: Öfzfzel ugyan, midőn a' bőrnek gyúladása sokkal gyengébb, meleg ágyra, és sok meleg vizes italakra a' bőr meg-nedvesedik, de az még-is semmi hafzmat nem hajt.

A' szívet erősítő szerekre a' forróság, álmatlanság, és ezelősség, a' mint *Withering* látta, nevedik; és azért azokhoz folyamodni nem lehet.

Morton mérget hajtó orvosságokat javasol, melyeken ő tsepegettetett vizet, és öfzve - elegyített Contrajervaport ért. *Withering*-is tapasztalta, hogy a' Contrajerva, melyet tsiga-porral elegyített, és a' Kámfor-julep igen gyenge, és kedves izzadást gerjeszt.

Withering tapasztalta, hogy a' vizeltető orvosságok jól hafználtak, és azért azokban sokat-is bizott; de a' sok-féle vizeltető orvosságok között a' tűz-álló káli-sót, mellyből minden italban egy keveset vetett, és hufzonnégy órák alatt egy köntingről két köntingig ment: A' Seneka gyökeret-is jónak lenni látta; de a' más vizeltetőktől nem sok hafzmat tapasztalt.

A' rothadás ellen való orvosságok között sem a' savanyóságok, sem a' *Kina*, sem az álló levegő ég (fixus aer), sem a' meg-édesített savanyó Spiritusok hafználtak valamit.

Plenciz (a) ugyan, jóllehet ennél a' nyavalyánál főképpen hivesítő orvoslással orvosol, mégis mindazonáltal a' kinát nagyon jóvosolja, de úgy, hogy előbb ér-váगतódgyéék.

Ez az Orvos az irásának végén tizenhét betegeknek történeteit adgya elé, mellyek között hat a' *Sydenhám* tiszta Skárlattyától nem külömböz, ketőre vizes daganat következett; kilentz sullyosobban fekütt, mellyek között az egyik kinát vett, és meg-hólt.

Morton ilyen járványban egynéhány beteget látott, a' kiknél az hideglelés rendszeren félben hagyó vala, és a' kinára meg-gyógyúla.

Sok *Orvosok* látván a' rendkívül való nagy gyengeséget, gyenge pulsuft, a' bőrnek tsipős égető torróságát, és imitt-amott a' bőrre ki-ütett szederjes fókákat, azt gondolták, hogy ez a' nyavalya rothatt természetű, és a' vér fel-olvadott, és azért kinához folyamodtak, de azzal nem tsak nem használtak, hanem inkább arra a' torok-gyuladás nagyon meg-nevekedett, és tsak hamar a' torkat bé-borító bőr büdös varrá vált.

Withering látván, hogy a' kina olly keveset használ, az álló levegő-éghez foga, de az se nem használ, se nem ártott.

A' meg-édesített Spiritusok kevés mértékben haszontalanak, nagy mértékben a' forróságot, és a' gyuladást nevelik.

Plenciz, és *Navier* azt jóvosolják, hogy ha a' beteg nagyon nyughatatlan, és álmatlan; Mák-levet (*Opium*) kevés mértékben adgyanak; *Withering*
ettől

ettől semmi jót nem tapasztalt, sőt inkább látta, hogy a' betegek rá még rozábbul lettek.

Az hójag-szívó flastromok, a' mint *Withering* tapasztalta, a' nyárban uralkodó Skárlátban, melly epés természetű vala, mindenkor ártottak; az Ófziben ellenben, mikor a' bőr nem igen gyúlt, akkor nem annyit ártottak, de mégis annyit nem használtak, mint más valóságos torok-gyulladásban, gonosz indulatú torok-fájásban, és különös helyen meg-álló gyúladásokban.

Mégis mindazonáltal ebben a' tüzes Skárlátban, kivált ha elegendő vér botsáttatott, a' nyak-tsigára, sőt az egész nyakra-is úgy, a' mint a' más valóságos torok-gyulladásban, bátran, 's reménységgel lehet tenni, el sem-is kell akkor mulatni, mikor a' lélekzés nehezedik.

Mikor a' torok gyúladás, és daganat súlyos, akkor a' torok-mosók (*Gargarismata*) sokat használnak.

Withering Contrájervát főzetett, és annak a' főtt vizét tengeri Fok-hagymás mézzel meg-édesítette; néha főtt Árpa vizet-is SÓ-spiritussal meg-savanyított. Ha ezek a' torok vizek valami erővel hofszú tsóvel a' torokba bé-fetskendeztetnek, akkor sok sűrű enyves takony jön-ki a' torokból.

Navier azt akarja, hogy abban a' környül-állásban, a' mellyben a' fenére való hajlandóság igen nagy, Kámfor-spiritus egy kevés etzetes mézzel rotyogtassék a' torokban, és azt bizonyítja, hogy erre a' fene meg - akad, és azután tovább nem terjed.

Sauvages minekutánna az hideglelés meg-apa-dott, és meg-tsendesedett, mézzel meg-édesített mézf-vizzel mosattatya a' torkat.

Nállunk olyan vizekkel-is mossák a' torkat, a' millyenek Nro. IX. és X. írva vagynak. Ha a' fenére nagy az hajlandóság, akkor a' Nro. XI. leirt torok-mosó igen hasznos.

Némelyek a' torokra kívül körös körül lágyítókötések tesznek; mások téjben főit fetske-tészekhez folyamadnak, de ezek nem sokat használnak; jobbak a' gyengén izgató kötések Nro. XII. és XIII. mellyeket akkor mindgyárt a' torokra kell kötni, mihent a' torok fájni kezd.

Ha ezek tizenkét órák alatt semmit sem használnak, akkor az egész nyakat hójaghúzó flastrommal bé-borították, mellyre közönségesen a' nyelvés meg-könnyöbbedik.

Meleg gözekeket is töltésér által a' szájba bortsátani, kivált a' fellyebb meg-nevezett torok-mosókból igen jó. A' láb-feredők-is valamit használhatnak.

A' betegek nyárban szőr-matrátzan, és gyengén takarva feküdjenek, ha fenn-ülhetnek, néha fel-üljenek; téjben melegebben tartassanak; a' levegő ég a' szobában mindenkor fris, tiszta, és mértékletesen meleg legyen.

A' kik nem igen súlyosan feküttek, húst nem ettek, és hevitő italakat nem ittak; mások tejet vízzel, Árpa-kását, főit ért gyümöltset, 's a' t. kaptak. Itálnak a' gyenge tzitromos viz avagy az etzetes Árpa viz igen hasznos.

Ha a' füleknek tövein lévő nyál ikrák meg-dagadnak, akkor igen jó azokat lágyító, és érlelő kötésekkel Nro. XIV. avagy ha a' daganat futó, és hamar el-tűnő vólna, mellyet más betegről meg lehet tudni, akkor hójag-húzó flastrommal Nro. XV. meg nyitni, és azután érlelő irral evesedésben sokáig tartani.

Ha az hideglelés el-múlik, és a' beteg már jobban kezd lenni, akkor has-hajtót kell adni, és a' beteget addig hideg levegő-égre nem kell erefszteni, míg a' felső bőr meg-nem erőssedik.

Néha semmiképpen el-nem lehet kerülni a' dagadást; máskor ellenben az eddig jövösolt orvoslás a' beteget minden daganattól meg-menti.

Az ilyen daganatban leg-jobban használnak az *izzasztók*, *okádtatók*, *has-hajtók*, *vizeltetők*, és az *hójjag-húzó*k.

Mikor a' daganat nem igen nagy, és a' beteg azonban fris, akkor az izzasztók Nro. XVI. külső dörgölésekkel, és száraz szobával a' meg-gyógyításra elegendők.

Ha pedig a' pulsus egyszer'smind hideglelés, és a' daganat nagy, akkor okádtatót Nro. VII. has-hajtót Nro. VI, és vizeltető Nro. XVII. orvosságokat kell adni.

Ha a' beteg nagyon gyenge, avagy ha a' mély álmoosságnak, avagy tüdő-gyulladásnak történetei meg-jelennek, akkor a' nagy, és többszer elé-vétett hójjag-húzó flastromok Nro. XV. igen sokat használnak.

Ha a' vizellet bőven kezd menni, és a' daganat valamennyire apadni kezd, akkor mindgyárt vas-hoz, és erősítő szerekhez Nro. XVIII. kell folyamodni.

Az ilyen betegek magokat mozgassák, flanel-be öltözzenek, fű-szerfzamos ételeket egyenek, és jó borotskát-is iddogályanak.

Plenciz ebben az állapotban a' Nro. XIX. le-irt orvosságot jövösolya, de úgy, hogy

Elsőben egy, avagy két pilulát vegyen bé a' beteg minden harmadik, avagy negyedik órában úgy,
 hogy

hogy az has napjában háromszor, avagy négyszer meg-hajtódyék. Ha pedig erre az orvosságra az has nem hajtódnék, akkor hozzá kell tenni Zappa-extractumát, Diagyridiumat, avagy Aloë Pilulákat Scammoniummal.

Másodszor minden bé-vételre igyék a' beteg melegen egynéhány Lót, avagy Kávés fündsiáként Pörje-gyökér herbathét.

Harmadszor: Ha a' beteg ezeket a' Pilulákat két, avagy három nap egymás után vette, azután megint egy vagy két nap belőle semmit bé ne vegyen.

Negyedszer: Ha erre az orvosságra a' beteg nagy nyughatatlanságot tapasztalna, avagy ha az orvosság a' beteget nagyon meg-ragadná, akkor az opium Nro. XX. fog használni

Ha a' beteg igen hajlandó az hideglelésre, akkor ezt az orvosságot adni nem kell, ne hogy általa az hideglelés még nagyobb legyen.

K Ö V E T K E Z É S.

A' tüzes Skárlátban tehát kívántatik 1. érvágás; 2. okádtató; 3. vizeltető; 4. száj-mosó; 5. hójaghúzó; és 6. hivesítő, de minden olly renddel, és vigyázással, a' mint fellyebb elé-bezél tetett.

III.

Az epés Skárlátban mentől hamarébb okádtatót Nro. VII. avagy Nro. XXI. kell adni; az okadás után a' rothadt epét ollyan has-hajtóval, a' millyen Nro. XXII. vagon, egélszfen ki kell tisztítani.

Minekutánna a' rothadt epe egézfzen ki-tisztul, azután vizes, savanyótska, és gyengén gőzöltető orvosságok Nro. I. II. és III. kívántatnak, és elegendők.

Rend szerént való itálnak igen jó az hideg viz, melly az epét tsendesíti, és könnyöbbitő izzadást gerjeszt.

Withering tapasztalta, hogy semmi úgy meg nem frissítette a' betegeket, mint egy pohár, a' kútból ki-merítettett fris viz. Ez mégis engedtetett a' betegeknek mindenkor, ha a' forróság, nyughatatlanság, és az ezelőség újra nevedektek; meg-is tsendesedtek ezek mindenkor erre az italra.

Ebben az epés Skárlatban az ér-vagás kárt tészen, mégis mindazonáltal ha az érverés kemény, és a' torok-gyulladás igen nagy vólna, eret lehet, 's kell-is vágni, de vigyázva, ne hogy reá az erő el-vezfzen.

Withering, a' mint fellyebb a' tüzes Skárlatban elé hozatott, az érvágástól semmi jót ugyan nem látott, de mégis azt tsak meg-vallya, hogy az ő Skárlattyában-is, melly epés vala, néha az ér-vevésnek keménysége ér-vágást kívánt, és hogy a' vér-is tüzes kéreggel bé-borítva vala.

A' Fulek tövein lévő daganatra jobbak az izgató Nro. XIV. avagy az hójag-húzó Nro. V. orvosságok, mint sem a' lágyító meleg kötések.

A' torok-fajásra kívül mindgyárt eleinten gyengén izgató Nro. XIII. szereket kell tenni; belől pedig a' torkat gyakran fetskendezéssel, avagy rotyagtatással Nro. IX. avagy X. kivált ha fekélyek támadnak, avagy ha fenésedni akarna a' torok, akkor a' Nro. XI. le-irt vizzel gyakran kell tisztítani.

Withering a' nyakra kívül könnyen semmit sem teizen, de azt mégis a' mü Orvosaink tapasztalták, hogy 1783-ban a' inu járványunkban az ilyen szerek sokat használtak.

A' vizeltető szerek igen hasznosok ugyan, de nem minnyájan, a' mint a' tüzes Skárlátban le-iratott.

Az izzasztók addig ártalmasok, míg az epe ki nem tisztittatik; annakutánna mértékietesen Nro. XVI. sokat használhatnak.

A' daganat úgy orvosoltatik, a' mint a' tüzes Skárlátban le-iratott.

Minekutánna a' beteg az epétől egészfzen megtisztúl, ha igen gyenge, akkor erősítő orvosságokkal Nro. XXIII. élyen. Ha elég erős, Kinát ne vegyen, hanem tsak a' vizes gőzölgetőkkel élyen.

Withering ugyan ebben a' nyavalyában a' kinát nem igen betsúlli, de mégis, ha az hideglelés elmulik, és a' beteg gyengén marad, ó - is kinához folyamodik.

Pleuciz még a' tüzes Skárlátban - is az ér-vágás után Kinát adott, de, a' mint *Withering* fel-jegyzi, kilentz betegek közül, a' kik epés járványban látattak lenni, tsak egy vet Kinát, és az - is meghólt.

Morton ellenben, a' mint fellyebb már mondatott, akkor a' Kinát jónak lenni látta, mikor az hideglelés rendesen félben-hagyott.

A' többi gondviselés rész szerént már fellyebb meg-mondatott, rész szerént pedig alább következik.

IV.

A' rothadt Skárlátban javosoltatott I. Az *Ér-vágás*; II. Az *Has-hajtó*; III. Az *Okúdtató*; IV.

A' Píralás; V. A' meleg Feredő; VI. Az Ördög-szar; VII. Az Hójjag-húzó; VIII. A' Salétrom; IX. A' Mindereri Spiritussa; X. Az üröm-sóval, avagy Szarvas Szarv-sóval jól lakatott Tritrom-lév; XI. A' meg-állított Levegő-ég; XII. A' Kéneső; XIII. A' Plánták' Savanyósága; XIV. Az Ertz-savanyóságok; XV. A' meg-édesített Értz-savanyóságok; XVI. A' Contrájervának öszve-elegyített pora; XVII. A' Szív-erősítő készítés; XVIII. A' Mirha; XIX. A' Kámfor; XX. A' Kíma; XXI. A' Kaskarilla, és Kampeschefa; XXII. A' Bor.

Ennyi-féle orvosságok találtnak az Orvosok' írásaiban, de ezek minnyájan nem hasznosok, sőt némellyek ártalmasok-is, azért-is lássuk, mellyikhez lehessen bátran, és jó reménységgel ragaszkodni.

I. Az ér-vágás ebben a' Skárlátban, melly rothadt természetű, a' beteget meg-öli; azért-is ebben a' nyavalyában senki eret ne vágjan. A' kik ér-vágással meg-gyógyultak, azok a' természetünek köszönték, hogy életben maradtak, és a' rosz orvossal meg nem ölettettek.

Arataeus, és *Aetius* ezt a' betegséget gyuladt természetünek tartatták, és azért mindgyárt eleinten eret-is vágta.

Mercatus (a) azt mondgya, hogy némellyek az ér-vágás ellen kételkedtek, de mégis ő mindgyárt első nap a' lábakra köppellyeket rakatott, és két esztendőseken alól a' karakan-is hasanlóképpen tselekedett. Ha két esztendősnél öregebb vólt, akkor nem köppellyeztetett, hanem inkább azon helyeken

(a) Confil. XXIV.

ken eret vágatott, de ezt-is hozzá teszi, hogy igen nagyon kell vigyázni, ne hogy a' beteg felette nagyon el-erőtlenedgyék.

Severinus négy untziától nyóltz untziáig bostárotta a' véit; *Heredia* pedig azt bizonyítja, hogy az Orvosok abban mind meg-egygyeztek, hogy ebben a' nyavalyában ér vágattassék.

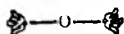
Fothergill (a) az ér-vágást meg-vetette. Azt ugyan tapasztalta, hogy némelly betegeknel a' kár nem igen esett szembe; kivált ha mindgyárt eleinten bostáttatott vér, de a' második ér-vágás akkor-is, a' mikor a' nyavalya nem igen gonosz indulatú vala, a' történeteket nevelte, és némellykor halált-is hozott.

Huxham (b) azon panaszolkodik, hogy az ér-vágás által ebben a' nyavalyában még sok kár tétetik. Némelly Borbélyok örvendettek rajta, hogy a' vér szép piros vólt, ámbár azonban úgy fel-ólvadva vala, hogy tollúval-is egymástól könnyen elvágatott. Mégis mindazonáltal néha a' bőv vérű, és meg-nótt személyeknel, a' nyavalyának elein lehet eret vágni, mellyre a' toroknak gyúladása, és a' mejnek szorúlása valójában múlni kezdettek, de ekkor-is a' második ér-vágás kárt tett, mivel a' második, és harmadik ér-vágásban a' vér valami sár-vizes matériához hasonló vólt. Néha az első ér-vágásban a' vér fellyúl valami vékony, vizes, avagy ón-szinű bőrrrel bé vala borítva, melly alkalmasint sükeres vala; ez alatt valami zöldes, és

lág

(a) A' gonosz indulatú Torok-fájásról való irásában pag. 41.

(b) Az hideglelésekről való tapasztalásiba. Edit. 5. pag. 287.

lágyszonyos forma máteria találtatott; a' Tángyernak fenekén valami vastag, és igen puha pogátsa vala, melly alig állott egygyütt.

Johnstone Kidderminsterben 1750-dik esztendőben látta, hogy ebben a' nyavalyában valameddig bőven vágták az eret, igen sokan hóltak-meg; minekutánna az ér-vágás el-hagyagott, és csak egyedül a' rothadás ellen való orvoslással éltek, a' nyavalya sokkal könnyebben gyógyítható vala.

A' Gloucesteri tizenegy esztendőös Hertzeg 1659-dik esztendőben, Juliusnak 25-dik napján torokfájással, gyötrődéssel, és hidegleléssel kezdte nyomorkodni.

Első nap nem sokat gondoltak a' nyavalyával; második nap eret vágtak, de az hideglelés esive mégis megsulyosodék, és a' bőrre valami skarlát forma fókák ki-ütöttek: ugyan azért hójag-húzó flastromat tettek a' betegre, és még más orvosságokat-is néki rendeltek.

Harmadik nap a' ki-ütés sokkal nagyobb vala; azért-is megint több hójag-húzó flastromokat tettek a' betegre.

De a' beteg estve felé efze nélkül kezdé beszélni, és úgy-is marada hóltig.

Húszonkilencedik napján Juliusnak, úgymint a' nyavalyának ötödik napján, estve felé hirtelen mej-szorulásba esék, többé semmit le nem nyelheté, és fél-éttzaka tájban meg-hólt.

A' toroknak-fájása; a' bőrnek skarlát forma ki-ütése; a' történeteknek ér-vágás által történt súlyosodások; az hirtelen meg-jelent, és hóltig tartott mej-szorulás; és az, hogy a' nyavalya kezdetben veszedelmesnek lenni nem láttatott, és mégis a' beteget olly hamar meg-ólte, annak bizonyos jelei,

jelei, hogy ez a nyavalya rothatt Skárlát, avagy Skárlátos rothatt torok-fajás vala.

II. Az has-hajtók a beteget meg-erőtlenittik; és azért bizonyoson ártanak. Ha az has meg-szorúl, azt meg-lehet nyitni, és nyitva lehet tartani rothadás ellen való klystéerekkel.

Roothergill tapasztalta, hogy gyenge has-hajtók is veszedelmes történeteket tsinálnak. Ha egy pár has-menés Mannával indittatik, kivált ha a nyavalya már két vagy három nap tartott, akkor a Skárlát veresség vízfőzűt, és a betegség sokkal inkább a torok-felé menyen. Ha az has-menés tovább tart, akkor a daganat a torokban nagyon meg-nevekedik, a nyelv-gégének feje el-lágyúl, meg-szárad, és meg-szederjesedik, mellyre azután a beteg kevés órák múlva meghal.

III. Az okádtató néha jó, nevezetesen pedig akkor, a mikor a beteg mindgyárt kezdetben az ételt felette nagyon utálja.

Johnstone azt mondgya, hogy ilyenkor a gyenge okádtatóra nem csak a gyomor meg-tisztul, hanem a testnek gőzölgése-is bővebben meg-indul, és valami gyenge izzadás támad.

IV. A párolás, ha rothadás ellen való szerekből Nro. XXIV. XXV. XXVI. kézzittetik, ebben a nyavalyában mindenkor jó; ugyan azért a Tölsérnek keskeny végét a szájba kell hotsáttani, és a szélesebb felét a párára kell tartani.

V. A meleg Feredő akkor igen jó, mikor a lehellő-gégének fájdalma valami görtstől, avagy valóságos gyúladástól származik; a rothadt torok fájásban-is hasznos lehetne, ha rothadás ellen való szerekkel elegyítették: mindazonáltal ez annyit soha sem használhat, a mennyit alkalmatlankodik,
bád-

bádogasztó izzadási-is igen könnyen okozhatna; azért-is az ilyen betegeket terelíteni nem kell.

VI. Az Ordög Izar (*Asa fatida*) a' gőrtseket el-hajtya, a' rothadásnak ellent áll, és a' testet meg izzasztja. *Johnstone* egynéhány betegeknél meg-próbálta, és azt mondgya, hogy őtet még soha meg nem tsalta. Lehet fellyúl a' kínának vétele közt Nro. XXVII. avagy alól-is Nro. XXVIII. adni.

VII. Az hójag-húzó jóllehet rothasztó természetű, és azért a' rothadási-is, a' nedvességeknek felolvadását-is segitti, mégis mindazonáltal, a' mint a' tapasztalás bizonyítja, az által sokat használ, hogy az ér-veést fel emeli, és a' testnek erejét tel éllesztíti. Az ilyen orvosságot Nro. V. XV. közönségesen a' nyak-tségára, és a' füleknek töveire szoktuk tenni, néha az egész torkat-is vele béberittyuk.

VI-I. A' Salétromat némelly Orvosok jóvossolyák, de *Toisberg* azt mondgya, és az igaz-is, hogy a' Salétrom azt az erőtlenséget, melly ennél a' nyavánál mindenkor jelen vagyon, nagyon neveli, és a' betegeket igen hajlandókká teszi az izzadásra, és has-menésre, melly üresedések nagy kárt tehernek.

IX A' Mindereri Spiritus a' nedvességeket felolvasztja; azért is ebben a' nyavalyában semmit sem használ. *Johnstone* azt mondgya, hogy ottan, a' hól a' vér hig volt, ettől az orvosságtól egyedül semmi jót tapasztalni nem lehetett, de a' kínával Nro. XXXVII. együtt még is tsak sokszor bé-adta.

X. Az Ürönsóval, avagy Szarvas-szarv-sóval jóllakatott Tzitrom-lév, valamint a' több közép sók-is, a' vért meg-higityák, és azért a' rothadásra való hajlandóságot szaporítják, 's nevelik. Ha az erekből ki-botsáttatott vére sót hint valaki, akkor

kor a' vér fel -olvad, meg-higúl, és igen piros, mint a' Tzinóber lefz: ugyan azért ilyen orvosságokat-is ebben a' nyavalyában adni nem kell.

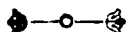
XI. A' meg-állapodott levegő-ég (*Aerofixus*), melly akkor támad, mikor valami Alkáli-só, avagy föld választó vízzel, avagy más savanyósággal özve-elegyítették, rothadás ellen való erővel bír. *Lercival* a' maga nyelvén lévő fájdalmas fekélyekre az özve elegyített hamu-zsírból, és etzetből ki-fejtődött levegő-éget igen nagy haszonnal botsátotta, és egy rothadt hidegben fekvő Gyermeknél az hasmenésnek rosz szaga a' krétából, és választó-vizből ki-fejtődött levegő-éggel meg-terheltetett klyf-terrel (a) meg-orvosoltatott.

Hulme (b) egy f.l.-könting Borhó-sót három uncia Kina főtt vízben el-olvalzt, és azután egymásután még három uncia Kina főtt vizett lassan lassan hozzá ad, mellybe annyi Gálitzkő-spiritust tölt, a' mennyi a' Borhó-sónak jóllakására elegendő.

Ezt az elegyítést, melly savanyótska, és igen jó ízű, akkor kell innya, a' mikor fel-forr; mert különben a' forrásnak el-múlása után a' levegő-ég el-

(a) Observations on the different Kinds of air. Item Samml. für pr. Aertz. II. B. St. I. Scit. 148. és III. B. Seit. 277.

(b) *Hulmes* safe and easy remedy for the Stone etc. together With an extemporaneous method of impregnating Water and other liquids With fixed air, by simple mixture only p. 34. Exp. IX. Avagy németül illyen Név alatt: *Nathanael Hulme* Anzeigen eines sicheren und leichten Mittels wieder den Blasen- und Nieren-Stein. Leipzig. 1778. Seit. 66..

el-tűnik, és azután az orvosság az hasat úgy megindítaná, mint a' más közép só.

Ezt a' levegő-eget az Ánglus Orvosok (a) sokféleképen, és számtalanul meg-próbálták, és úgy tapasztalták, hogy minden rothadt nyavalyákban hafznos.

A' meg-állapodott levegő-égnek ki-fejtésére ugyan *Priestley*, és *Nooth* (b) rendes eszközt írnak le, de azt nem lehet mindenütt jól találni, azért is közönségesen csak az *Hulme* módgya mellett kell maradni.

XII. A' Kéneső a' vért meg-higitya, és a' testet a' nedvességektől nagyon üresíti; azért-is ebben a' nyavalyában ártalmas.

Johnstone az öregebbik (c) azt írja, hogy a' kéneső által okoztatott nyál-folyásnak története hasanlók a' gonosz indulatú torok-fájásnak történetehez. Mind a' kettővel lappangó rothadt hideg vagon, mellyben az ér-verés hanyatló; a' lehelés bűdös; a' pökés bőv; a' pofák, a' fog-hús, a' nyelv, a' mondola-ikrás-hús fejjér fekélyekkel rakva vagynak. A' főnek, és nyaknak ikrás-húsai fel-dagadnak, és néha vér-folyások-is, és véres hasmenések támadnak.

Ezen egymáshoz hasanló történetek nyilván mutatják, hogy a' gonosz indulatú torok gyúladásban mitsodások, és hogy igen higok a' nedvessegek. Az-is továbbra (úgy mond a' Szerző) láttatik

(a) *Dobson on the medical uses of the fixed air.* Lond. 1779.

(b) *Erlebnis physf.* Chem. Abh. I. B. Seit. 353.

(c) *Historical dissertation Concerning the malignant epidemical fever of 1756.* p. 8.

tik, hogy a' Kina, és az értz-savanyóságok, mellyek a' vért meg sűrűítik, hasznosok; és hogy ellenben a' Kénesöt, az Álkali-sókat, és minden fel-olvasztó orvosságokat szorgalmasan el-kell kerülni.

XIII. A' Plánták' Savanyósága igen jó rothadás ellen való orvosság; ebben a' nyavalyában-is, más hideglelésekben-is az italakat jó izükké teszi. Ollyankor nem jó, mikor az has menyen, avagy a' Gyermekek Tejet szopnak. Vagynak olyan Orvosok-is, a' kik azt tartják, hogy az ilyen savanyóságok a' gyuladt nyavalyákban jobbak, mint a' rothadtokban, mivel a' vért vékonyítják.

XIV. Az értz-savanyóságok, kivált a' meg-higittatott Gálitzkó-spiritus, avagy Gálitzkó-elixir igen hatalmas rothadás ellen való szerek, mellyek ellen egyebet semmit vetni nem lehet, hanem csak azt, hogy öke Téjjel élő Gyermekeknek adni nem lehet, mivel a' Tej minden savanyóságra meg-túródik, mellyre aztutan hasmenés, avagy más rendetlenségek következnek. Ezekkel a' rendszerént való italt jó izún meg-lehet savanyítani.

XV. A' meg-édesített értz-savanyóságok, úgy mint az édes Salétrom-spiritus (*Spiritus nitri dulcis*), és a' fájdalmat enyhítő értz-tseppek (*Liquor anodimus mineralis*) a' gyomornak igen kedvesek, a' rothadásnak igen hatalmasan ellent állanak, a' teflet gözeltetik, és az okádást tsendesítik; azért is a' rothadt nyavalyákban igen hasznosok Nro. XXIX.

XVI. A' Contrajervának öszve elegyített pora Angliában majd minden gonosz indulatú nyavalyában adatik, de az iffiabb *Johnstone* azt mondgya, hogy egy tapasztalás sintsen, melly meg-bizonyíthatná, hogy ez az orvosság az eleven állatban a' rothadást meg-fordítja.

XVII.

XVII. A' sziv erősítő készítés (*confectio cardiaca d' sp. Angl*) a' torróságot enyhíti; az érverést meg-erősöbé, és erősebbé teszi; a' gyötrődést, és a' nehélygést el-hajtya; azért-is ebben a' nyavalyában sokat használ.

Fotlergill azt bizonyította, hogy egy Iffúnak, a' ki még egézizen 15. éftendős nem vala, és ebben a' nyavalyában fekvék, minden *negyedik* órában ebből a' készítésből egy köntinget adtak, mellyre csak hamar tapasztalható jobbulás következék; a' nyughatatlanság, a' gyengeség, és a' torróság lassan lassan meg-szűntek, és el-multak.

XVIII. A' Myrha igen jó rothadás ellen való orvosság, kívül száját mosni, avagy száját parolni szoktak vele, de bé-is hasznosan lehet adni Nro. XXX.

XIX. A' Kámfor leg-jobb, és leg-hathatósabb orvosság a' rothadás ellen; azért -is ebben a' nyavalyában igen hasznos Nro. XXXI.

XX. A' Kina a' rothadt Skárlátban szemlátomást a' rothadásnak ellent-áll, és az el-gyengült, 's el-lágyult részeket erősíti. A' kik erről a' nyavalyáról leg-jobban irtak, azok a' kinát eleget nem dicsérhetik.

Johnstone az iffiabbik azt mondgya, hogy a' Kina ebben a' nyavalyában magát sokkal hatalmasabban viselte, mint akár mitsoda más nyavalyában.

Lehet adni főtt vízben Nro. XXIII. avagy minden második órában fél, avagy egy könting port, ha a' gyomor elég erős. A' Nro. XXXII. le-irt mód-is igen hasznos.

XXI. A' Kaskarilla, és a' *Kämpeschefa* akkor kivonásban (*Extractum*), Nro. XXXIII. avagy főtt víz-

vizben fokott a' Kinával öszve-foglaltatni, mikor a' beteg hasmenésre igen hajlandó.

Apinus (a) a' Kaskarillát nagy haszonnal adt az 1694. és 1695 -dik. éftend. Hersbruckban Pértétsel öszve-foglaltatott járaványban.

XXII. A' Bor az érző-inakat szépen fel-éllesztí, és a' rothadásnak hatalmason ellent áll; ugyan azért ebben a' rothadt Skárlátban-is igen hasznos orvosság.

Johnstone az ifsiabbik azt írja, hogy a' Bor ebben a' nyavalyában a' betegnek bádgyadását, gyötrődését, és nyughatatlanságát el-hajtya; a' forró-ságát gyengíti, az ér-verést lassabbitya, és erősíti. Ezen fellyúl az életnek erejét-is óltalmazza, és a' rothadásnak ellent áll: egy szóval a' Bor, úgymint szív erősítő, a' gonosz indulatú torok-fájásban (*melly a' mi rothadt Skárlátunk*) elkerülhetetlenül izükséges.

Lehet a' betegnek bort adni italban, ételben, és orvosságban Nro. XXXII. tsak arra kell vigyázni, hogy meg ne részegedgyék.

JOHNSTONE ORVOSLÁSA.

A' rothadt Skárlátban, avagy (*a' mint a' Szerző írja*) a' gonosz indulatú torok-fájásban a' betegek ágyba feküdgynenek, mely jó szellős szobában légyen, és a' testeiket szünetlen gyengén gőzöltesék,

(a) Febris epidemice a. 1694. et 95. in Noricae ditionibus oppido Hersbruccensi graffari deprehensae historica relatio. Norimb. 1697. 8.

sék, mert ebben a' nyavalyában a' gőzölés mindenkor hafznos, ámbár az izzadás, valamint más mindenféle nagy üresedések-is ártalmasok.

Ha a' beteg nagyon émelyegne, és okádnék, akkor egy pár grán Ipecacuánát kell bé - adni, és Chamomillából, avagy Cardobenedictből Herbathét kell a' beteggel itatni.

Az Ipecacuánát inkább, mint a' hánytató Borkövet, kell választani azért, mert nem könnyen indítja-meg az hasat.

Mihent vége vagon az okadásnak, azonnal mindgyárt valami tsendesítő orvossággal az okadásra való hajlandóságot meg-kell tsendesíteni, és a' gőzölgést igyekezni kell fenn-tartani.

A' Nro. XXXIV. le-irt orvosság ilyenkor igen jó. Estve-is az aluvásnak idején megint ezt az italatskát bé-lehet adni, és gyakran az egész nyavalyán a' gőzölgést ilyen italatskákkal kell segiteni, mellyhez még üdőről üdöre egy grán Ipecacuánhát tesznek.

Ezek az italatskák, mivel a' nedvességeket a' bőr felé hajtják, azért gyakran az által az hasmenést egészfszen el-távoztatták, melly hasmenés különben igen veszedelmes lehetne.

Mihent ezen, avagy más ezekhez hasanló orvosságokkal a' gyomor meg tsendesítettik, azonnal mindgyárt Kinához Nro, XXXV. XXXVI. XXXVII. kell fogni, mellyet nagy mértékben, és gyakran kell adni.

Ez az orvosság az érző inakat tsudálatosan erősíti, az erőtlenséget el-hajtja, és ha idején, 's rendesen adatik, majd mindenkor rövid üdő alatt könnyöbbséget hoz.

Mikeppen kellessék a' Kinát adni, arról vetélkednek az Orvosok: Leg-jobbnak látszik lenni porban, tsak a' gyomor meg-szenvedgye, mert semmiféle készítés az ő orvosi erejét ki nem vonhattya.

A' Nro. XXXVI. XXXVII. le-irt elegyítése a' testet gőzölteti-is, és a' rothadásnak hatalmason el-lent-áll ugyan, de még-is mindazonáltal néha a' Kina-decoctumnak vétele között egy kávés kalán édes Salétrom, avagy Gálitzkő-spiritust egy findsia meleg Savóban, akkor, mikor a' beteg ágyban fekszik, bé-kell adni.

Huxham (a) az ő Tinkturáját Nro. XXXVIII. jobbnak mondgya lenni, mint a' por, avagy akár mitsoda más készítés. De az ilyen orvosságot nem minden betegnek, kivált Gyermekeknek, lehet adni. A' por leg-jobb, a' hól azt a' gyomor nem szenved, ott a' Decoctum, avagy Extractum-is jó lesz.

Ha a' beteg a' Kinára egyszer, avagy kétszer is eleinten okádna, attól meg nem kell ijedni, mert az nem rosz, ha pedig a' gyomor a' Kinát semmiképpen meg nem szenvedné, és tsak ki-okádná, akkor klystérben Nro. XXXIX. kell bé-vetni, mivel klystérben-is majd úgy használ, mint a' szájján.

Néha eledelt-is klystér ál rál kell bé-vetni; azért-is ilyenkor tejet kell a' Kinaklystérhez Nro. XL. adni.

Azonban, midőn tudni-illik a' Kina-klystérrel élünk, az okádást meg-kell tsendesíteni vagy édes Salétrom-spiritussal Nro. XLI. vagy a' Riverius italatskájával Nro. XLII.

A' meg-állított levegő-eget-is a' Kinához hasznoson lehet adni: A' Nro. XLIII. le-irt orvosságból

ve-

vegyen bé a' beteg minden második, avagy harmadik órában két kalánnal, mellyhez abban a' szempillantatban, a' mellyikben bé-akarja venni, egy Lót Tzitrom-levet kell-tölteni, és a' fel-forrás alatt kell le-nyelni.

Hogy pedig a' gyomor a' Kinát könnyen meg emészte, azt lehet azzal segiteni, ha fű szerzészes szív-erősítőt adunk hozzája. A' Nro. XXXVI. XXXVII. avagy XLIII. le-irt orvossághoz lehet adni egy, vagy két könting szív-erősítő készitést (*Confectio cardiaca*).

Fothergill a' szív-erősítő készitést nagyon dicséri, és úgy adgya, a' mint Nro. XLIV. le-iratik, mindazonáltal a' Kina leg-jobb; azért-is ehez a' mixturához-is egy Lót Kinát tenni igen jó.

A' Kina néha az embert laxálya, avagy az hasat hajtya, akkor Kaskarilla port Nro. XLV. kell hozzá tenni. Ez a' *Diafscordium* sokkal jobb, mert az öszve húzó erején kívül a' Kinához hasonló erővel-is bír.

Ha a' Kaskarilla az hasmenés ellen semmit sem használna, akkor *Ipecacuánát* *Campefchea-Extractum*mal kevés mértékben Nro. XLVI. kell adni, mellyre az hasmenés közönségesen meg-tesendesedik.

Utólyára, ha ezek sem használának, akkor lehet *Opium*hoz Nro. XLVII. folyamodni, de mindenkor tsak utólyára, mert az opium az egész testet meg-erőtlenitheti.

Enni a' betegnek adni kell lisztes ételeket, úgy mint Pépet, Panatellát, 's a' t. mellyekhez mindenkor egy kevés jó Bort-is lehet tenni. Mindenféle irt gyümöltsek-is főve, avagy sütve jók, ha az hasmenés jelen nintsen.

Rend szerént való itálnak jó a' veres Borral elegyített viz, mellyet Gálitzkó-spiritussal, avagy Gálitzkó-elixirrel jó ízűn meg-kell savanyítani. A' Gyermekéknél mindenkor a' meg-édesített értz-savanyóságokat kell inkább választani, mert azok a' tejet nem sajtasítják meg olly könnyen.

Jó italak vannak Nro. XLVIII. avagy ha a' beteg mindgyárt eleinten az hasmenésre igen hajlandó volna Nro. XLIX.

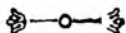
A' vizzel meg-gyengítettett veres Bor ital mellett, néha egy-egy pohár jó régi Budai veres Bort is kell bé-adni, melly jobb szív-erősítő mint az egész Patika. Ha az hasmenés igen nagy, akkor a' Borba fű-szerszámát, úgy mint szeretsen diót, fa-héjt, 's a' t. kell égetni.

Ezzel az orvoslással, a' melly eddig elé-bezfétetett, a' testnek rothadása alkalmasint meg gátoltatik, de a' mellett a' toroknak rothadásáról is gondolkodni kell.

Erre a' tzelra a' szájat, és a' torkat savanyó, öfzve-húzó, és a' rothadásnak ellent-álló vizekkel, ha a' nyavalya' nem nagy, Nro. I. ha a' fekélyek igen nagyok, és igen hirtelen nevedednek, akkor Nro. LI. avagy LII. avagy *Raulin* szerént Nro. LIII.

Mikor a' beteg enni, avagy innya akar, akkor mindenkor előbb a' szájat, a' most meg-nevezett szájmosókkal ki-kell mosni, hogy a' torokban meg-rothadott matéria a' gyomorba, és a' belekbe le-ne vitetődgyék, és következendőképpen hogy hasrágált, hasmenést, és vér-haft ne okozzan.

Gyermekéknél, a' kik magok a' szájakat, 's torkakat nem moshattják, a' száj-mosókat bé-kell fetskendezni, a' Dajka pedig a' Nro. LII. le-irt

vizbe ruhát mártsan , és azzal a' kis betegnek száj-ját , 's torkát gyakran ki-mossa.

Ha a' torokban a' varak nagyok , és későn válnak fel , akkor etzetes mézben Myrhát kell fel olvalztani , és azzal , avagy *Swietten* szerént a' Nro. LIV. le-irt orvossággal , avagy a' mint mások javasolyák Nro. LV. kézfittetett szerrel , kell a' varakat gyakran bé-kenni. Mind ezeket tépett ronggyal kell a' varakra kenni.

Ebben a' nyavalyában néha a' nyakra kívül is hasznosan lehet orvosságokat rakni. Ha a' nyavalya gyenge , akkor jó lesz a' Nro. LVI. le-irt ír. Ha sullyosabb a' nyavalya , akkor a' Kina-tinkturát Nro. XXXVIII. kell a' nyakra tenni. Mind ez az ír , mind a' Kina-tinktura ebben az állapotban jobb , mint a' meleg kötés. De ebben az állapotban az hójag - húzó flastromokról-is Nro. V. XV. el-nem kell felejtkezni , mellyeket a' nyakra kell tenni.

Huxham azt mondgya , hogy ő az egygyik fül-ről a' másikig az egész nyakat hójag-húzó flastrommal bé-borította , és mindenkor igen jó hasznat tapasztalt.

A' szájat , és a' torkat gyakran kell párolni fővő , etzetnek a' gőzével , mellyben Myrha , Kámfor , és Méz legyen , avagy a' Nro. XXIV. XXV. és XXVI. le-irt szerekkel.

Valami töltsernek a' szélesebb felét a' fazékra kell tenni , a' keskenyebb felét pedig a' beteg vegye a' szájába ; így a' gőz szünetlen a' szájba , és a' torokba fel-menyen.

Hogy pedig ez a' nyavalya könnyen tovább ne ragadgyon , azért a' szobát , a' mellyben a' beteg fekszik , só spiritusnak a' gőzével gyakran meg-kell tölteni , mellyet úgy véghez-lehet vinni , ha egy

cse-

tserép-edénybe konyha sós-tétetik, és arra Gálitzkő-olaj (*Oleum vitrioli*) töltetik. Erre a' sós-spiritus úgy tel-menyen, hogy mindenütt a' szobában az ó savanyó ízét érezni lehessen.

A' rosz, és rothadt levegő-ég meg-jobbitásának ezen módgyát már régen jóvosolta az öreg *Zornone* (a), nem igen régen-is újra dicsérni kezdette *Priestley*-is.

Leg-bizonyosobban így távoztatik-el ennek a' nyavalyának el-ragadása, kivált ha egyszer'smind a' szoba-is tisztán tartatik, és a' levegő-is gyakran meg-frissitetik.

A' betegek mindenkor mértékletes melegben tartassanak, és kivált Télen az ágyban feküdjeknek; mikor az Ablakon fris levegő-ég bé botsáttatik, akkor a' beteget bé-kell takarni, hogy meg-ne hűllyen, hideg levegő eget-is többet bé nem kell botsáttani, hanem tsak annyit, a' meanyi a' szobát meg nem hidegiti.

Boernavius azt jóvosolya, hogy a' szobában vízben tartassanak zöld fak, úgymin't Bodza fa. Há-sfa, 's a' t. de ezek iffiak, növésben, és forrásban legyenek, mert külömben, *Priestley* tapasztalta a' levegő-égből a' tüzes állatokat (*Phlogiston*) magokhoz nem húzhattyák.

Ezután a' nyavalya után közönségesen valami hajlandóság a' sarvadásra hátra marad, melly ellen a' Lovaglás, és a' tejes *Diæta* leg-jobb orvosság.

Némellykor a' nyavalya után a' Nyakan, és a' lehellő gégén az ikráshúsok dagadva maradnak. Néha az has-is fel-dagad, és faj. De ezek mind el-

(a) Historical dissertation Concerning the malignant fever of 1756. p. 51.

el-múlnak a' dörgölésekre, és az erősítő orvosságokra, 's Kinára.

Ebben az állapotban-is szintén úgy, mint az előre ment nyavalyában, az erőssen hajtó hashajtók ártalmasok. Ót, avagy hat grán Rabarbara ugyan annyi Polykrest-sóval napjában egyszer egy darabb ideig, kivált ha valami vasas viz-is, a' millyen a' Spánviz, 's a' t. egyszer'smind rendeltetik, ilyenkor közönségesen eleget használ.

Fris tiszta levegő ég, könnyen emészthő eledel, és a' testnek gyenge mozgatása többire mindenkor a' nyavalyának maradékát bizonyoson el-hajtyák.

A' SKÁRLÁTNAK ÖSZVE FOGLALTATÁSA.

Mikor a' Skárlátnak nemei (a) egymással öszve foglaltatnak, akkor a' történetek-is (b) öszve elegyednek; az orvoslás-is (c) öszve-szerkeztessék.

Ha pedig a' Skárlát más járavány betegséggel egygyütt, 's egyszer'smind ragad meg valakit, akkor mind a' kettőre vigyázni kell ugyan, mégis mindazonáltal a' leg-vezedelmesebbiken leg-előbb, 's leg-nagyobb gonddal kell segíteni.

Néha más betegségben sinlődő embert-is elég fog a' Skárlát, és azzal a' vezedelmet rend kívül neveli. Ilyenkor-is mind a' két nyavalyának, a' leg-vezedelmesebbnek főképpen, gondgyát kell viselni.

Akár.

(a) Pag. 334. Nro. II. és 335. Nro. III. megint p. 335. Nro. III. és Nro. IV.

(b) 340. és 347. megint 347. és 360. lev.

(c) A' 392-dik levéltől a' 420-dik lev.

Akarmiképpen foglaltassék - öszve a' Skárlát , az mégis mindenkor felette veszedelmes; köz-embertől könnyen ki sem fejtődhetik: Azért-is az ilyen környül-állásokban mindenkor *okos*, és *szorgalmatos Orvoshoz* kell folyamodni, a' ki tudni illik hasanló állapotot többszer-is látott, és orvosolt.

A Z
ORVOSÁGOKNAK
FORMÁJI.

ORVOSSÁGOK.

Nro. I.

Végy: *Fél-köntig* tiszta Salétromat; ugyan annyi Piskólyos Salétromat; egy *könting* Tritomos Rák-szemer: két *Lót* Lémoni-lévsyrupot, *nyóltz* uncia, vagyis 16. *Lót* Bodza-virág vizet. Elegyítsd öfzve, 's adgy-bé minden második órában két, a' betegnek idejéhez alkalmaztatott kisebb avagy nagyobb kalánnal.

Nro. II.

Végy: egy *marék* Málva levelet; ugyan annyi Bodza virágot, megint annyi Ökör-fark fű virágot. Vagdald - öfzve Herbathénak, mellyhöl három újjal kétzer végy, vesd egy mezfely forró vízbe, tartd bé-íedet edényben jó forrón

MEDICAMENTA.

Nro. I.

℞. Nitr. pur.
— Anrim. aa.
drach. dimidiam.
Lap. canceror. citrat.
drach. unam.
Syrup. Limorior. unc.
unam.
Aqu. Flor. Sam' uc.
unc. octo.
M. S. Sumat æger omni
bihorio duo cochlearia pro
ratione suæ ætatis minoræ
aut majoræ.

Nro. II.

℞. Fol. mal.
Flor. Sambuc.
— Verbasf. aa. ma
nipul. unum.
M. Conf. S. Species pro
thea, de qua ad libram
unam aquæ fervidæ suman
tur pugilli duo, & ferven
tur in infusione calida va

egy fertály óráig, és azután szűrd le, 's agy-bé minden második órában egy Kávés fiindsiával lágy melegen, de megint a' betegnek esztendejéhez szabván kevesebbet avagy többet.

Nro. III.

Végy: két *Meszsely* tiszta innya való vizet; *annyi* Tzitrom - levét, avagy jó Etzetet, a' mennyi arra elegendő léfzen, hogy a' viz jó izűn meg-savanyódjyék, azután adgy hozzá *annyi* fejer Nádmézet, avagy tiszta Színmézet, a' mennyi arra elegendő léfzen, hogy a' viz jó izű édes légyen. Elegyitsd - öfzve, 's add rend szerént való italnak.

Nro. IV.

Végy: egy *Font* savanyó Kovászt; két *uncia* vagy-is négy *Lót* *Mustár-mag* lisztet, vagy-is apróra tört *Mustár-magot*; *ugyan annyi* *Konyha-sót*; elegendő erős etzettel tsinály tésztaát helölle, melly-nek, *etzetes Kovászt* a' neve.

Nro. V.

Végy: egy *Lót* hójaghú-Flastromat; két *Lót* *Lóhere* Flastromat. Elegyitsd

se clauso per quadrantem horæ, dein de colat. sum. zger omni bihor. phialam. caffeeaceam tepide, sed iterum pro ratio suæ ætatis minorem aut majorem.

Nro. III.

℞. Aqu. Communis Libr. duas.

Succi citri vel

Aceti boni. q. s. ad gratam aciditatem; dein adde:

Sacchar. alb. vel

Mell. puri. q. s. ad gratam dulcedinem; M. S. sit pro potu ordinario.

Nro. IV.

℞. Ferment. panis acid. Libr. unam.

Farin. semin. sinap.

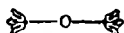
Salis communis aa.

unc. duas.

Aceti fortiss. q. s. ut f. Pasta pro subplantario.

Nro. V.

℞. Empl. vesicant. unc. dimidiam.

öfzve gyenge hójag - húzó
Haltromnak.

Nro. VI.

Végy: *Fél-könting* Jalappa gyökeret; *ugyan annyi* tisztított Bor-követ. Tsinály port belöllek, 's add-bé meg-nőtt embereknek egy-szerre.

Végy: *négy uncia*, vagy is 8. *Lót* Gyermekek méhsert. Adgy-bé a' kis Gyermekeknek minden órában egy kalánnal, míg eleget nem tisztúlnak.

Végy: *negyven szem* ketrös sót; *húsz szem* Jalappa-port; hat *Lót* Man-na syrupat; *nyóltz Lót* hársfa vizet. Elegyítsd öfzve, 's adgy-bé a' Gyermekeknek minden második órában egy vagy két kalánnal, míg eleget nem tisztúlnak.

NB. NB. Itten más has-hajtókat-is lehet rendelni, de azokat mindenkor a' betegnek idejekhez, és erejekhez kell szabni.

Nro. VII.

Végy: *harmintz szem* Ipekákuánna gyökeret; *egy szem* hánytató Bor-követ. Tsinály port belöllek, 's add

— De meliloto unc. unam.

M. D. U.

Nro. VI.

R. Rad. Jalap.

Crem. tart. aa. drach. dimidiam. M. F. Pulvis pro dosi Adulto.

R. Hydromell. Infant. unc. quatuor.

S. Sumat infans omni hora cochleare, donec sufficienter purgetur.

R. Arcan. dupl. gran. quadraginta.

Pulv. Rad. Jalap. gran. viginti.

Syrup. mannat. Unc. tres.

Aqu. Flor. Tiliz. unc. quatuor.

M. S. Sumant parvuli omni bhorio unum aut duo cochlearia, donec satis purgentur.

NB. NB. Alia quoque laxantia hic ordinari possunt, sed ea semper ærati, & viribus adcommodentur.

Nro. VII.

R. Rad. Ipecacuan. grana triginta.

Tartar. emet. gran. unum.

hé egyszerre meg-nőtt embernek.

Végy: *húsz szem* Ipekákuán-port; *két szem* hánytató Bor-követ; *nyóltz Lót* forró vizet. Tartsd-egygyütt jó forrón egyfertály óráig, azután szûrd-le, 's adgy hozzá *két Lót Lémoni-lév* syrupat. Minden fél-fertály órában a' kis Gyermeknek egy kis kalánnal kell bé-adni, mig eleget nem okádik.

Végy: *négy szem* hánytató Bor-követ; *négy Lót* tiszta vizet. Elegyítsd öszve, 's adgy-hé minden fél-fertály órában egy, a' betegnek idejéhez alkalmaztatott kissebb, avagy nagyobb kalánnal, mig eleget nem okádik.

Nro. VIII.

Végy: *egy mészszely* fejemálva fõtt vizet, *két könting* tiszta Salétromat; *nyóltz Lót* fris Fa-olajat, vesd-bé meg-nőtt embernek egy klystérben. A' Gyermeknek idejek szerint el-ösztassék két, három, avagy négy klystérre-is.

M. f. Plus pro dofi Adulto.

R. Pulv. rad. Ipecacua. gran. viginti.

Tartar. emet. gran. duo.

Aqu. fervid. unc. quatuor.

Stent in digestionem calida per quadrantem horæ, colaturæ adde:

Syrup. Lim. unc. unam.

M. Detur Infanti omni medio quadrante horæ unum parvum cochleare, donec satis vomat.

R. Tart. emet. gran. quatuor.

Aqu. Communis unc. duas.

M. Solv. S. sumat æger omni medio quadrante horæ unum pro ratione suæ ætatis, & virium minus aut majus cochleare, donec satis vomat.

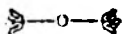
Nro. VIII.

R. Deo&. Alth. Libr. unam.

Nitr. puri drach. duas.

Olei recentiss. olivar. unc. quatuor.

M. D. pro Clysmate uno Adultis.

Pro Infantibus dividatur
secundum eorum aetatem
in duo, tria, aut & qua-
tuor Clysmata.

Nro. IX.

Végy: két *meszszely* Bod-
za-virág Herbathét; négy
Lót Szederj-syrupát; ugyan
annyi Ró'sa-mézet; tizen-
két Lót Házi-zöld levelet.
Elegyítsd össze Szájmosó-
nak.

Nro. X.

Végy: két *meszszely* Bod-
za-virág Herbathét; három
Lót Szederj-syrupát; ugyan
annyi Viola syrupal; négy
Lót Ró'sa mézet; harminz
tsep Gálitzkő spiritust. Ele-
gyítsd össze Száj-mosónak.

Nro. XI.

Végy négy Lót Spanyol
Kina-port; főzd elegendő
vizben jól bé-fedett edény
ben két óráig; azután szűrj-
le más-fél *meszszely* vizet.
's adgy hozzá fél-könting sa-
vanyó sóspiritust; *hísz szem*
Arabiai Gummival fel-ol-
vasztott Kámfort; négy Lót

Nro. IX.

R. Infus. Samb. Libr. du-
as syrup. moror.

Mell. rosar. aa. unc.
duas.

Succi semper viv. ma-
jor. unc. sex.

M. Pro Collutorio.

Nro. X.

R. Infus. Sambuc. Libr.
duas.

Syrup. moror.
— Violar. aa. unc.
unam & dimidiam.

Mell. rosar. unc. du-
as.

Spirit. vitriol. guttas
triginta.

M. pro collutorio.

Nro. XI.

R. Pulv. cort. hispan.
unc. duas.

Coqu. S. q. aqu. per
duas hor. vase bene clauso,
colat. Libr. unius & dimi-
diæ adde:

Spir. sal. acid drach.
dimidiam.

Szederj - fyropat. Elegyitsd
 öfzve Szájmosónak.

Nro. XII.

Végy: egy Font fekete
 Szappant; annyi vizet, a'
 mennyi arra elegendő lé-
 fzen, hogy főzés által be-
 lölle sűrű Tészta legyen.

Nro. XIII.

Végy: tizenkét Lót sa-
 vanyó Kovászt; hat Lót
 apróra tört Mustár-magot;
 jó erős etzethől annyit, a'
 mennyi arra elegendő lé-
 fzen, hogy meleg kötés-
 sűrűségre vitetődgyék.

Nro. XIV.

Végy: két Lót Parásában
 sült Veres-hagymát; ugyan
 annyi vízben el-olvasztott
 fekete Szappant; négy Lót
 Szín-mézet; hat Lót érle-
 lő Írat; egy Lót apróra tört
 Mustár-magot. Elegyitsd-
 öfzve.

Camphor mucilag.
 gumm. arab. subact. grana
 viginti.

Syrup. Mor. unc. 2.
 M. pro collutorio.

Nro. XII.

R. Sapon. nigr. Libr. u-
 nam.

Aqu. Communis q. S.
 ut coctione ad consistentiam
 pulp. crass. redigatur.

Nro. XIII.

R. Ferm. panis acid.
 unc. sex.

Farin. semin. sinap.
 unc. tres.

Acet. fortissimi q. S.
 ut ad consistentiam cata-
 plasm. redigatur.

Nro XIV.

R. Cæpar. sub Cinerib.
 affat.

Sapon. Nigr. aqua so-
 lut. aa. Unc. unam.

Mell. virginei unc.
 duas.

Ungv. digestiv. unc.
 tres.

Farin. semin. sinap.
 unc. dimidiam.

M. D. U.

Nro. XV.

Végy: két Lót savanyó Kováízt; annyi jó erős ezetet, a' mennyi arra elegendő léfzen, hogy Tészta légyen belőlle; azután adgy hozzá annyi Kőrös - bogár port, a' mennyi arra elegendő léfzen, hogy belőlle flastrom légyen.

Nro. XVI.

Végy: húsz szem Görtspört; tíz szem Jerva gyökeret; ugyan annyi izzató Piskóltzat. Tsinály port belőllek, 's add-bé meg-nótt embernek egyszerre.

Gyermekeknek az idejekhez, 's erejekhez szabva 5. szemtől 20. szemig adatik ez a' por. Az örögebbek, 's erősebbek többet kívánnak.

Nro. XVII.

Végy: két könting Jallappa gyökeret; egy könting tengeri Fok-hagymát; egy Lót borköves borkövet; két könting Tzitwer gyökeret; két Lót Földi Bodzalıktáriumat; ugyan annyi Gyalog Fenyő-lıktáriumat; két meszszely jó erős bort. Tartsd - egygyüt bé-federt

Nro. XV.

R. Ferm. panis acid. unc. unam.

Acet. fortissimi q. S. ut ad pultis consistent. redigatur; dein adde:

Pulv. cantharid. q. S. ut f. Emplastrum.

Nro. XVI.

R. Pulv. antisp. rubr. gran. viginti.

Rad. contrajer.

Stib. diaph. n. abl. aa. gran. decem.

M. f. pulvis pro dosi adulto.

Infantibus pro ratione Ætatis, & virium a granis 5. ad 20. datur iste pulvis. Adultiores & fortiores plus desiderant.

Nro. XVII.

R. Rad. jalapp. drach. duas.

Scill. recent. drach. unam.

Tartar. tartarifat. unc. dimidiam.

Rad. Zedjar. drach. duas.

Robb. ebuli.

— Iumiperi aa. unc. i.

edényben meleg helyen 12. óráig. Azután az edényt gyengén meg-hajtván tölts-le minden második órában két avagy több kalánnal-is, és add-bé meg-nőtt embernek, míg eleget hajt.

Gyermekeknek a' bor helyett lehet vizet venni, és kevés, mindenkör az ő idejekhez, és erejekhez szabattatott mértékkal kell adni, avagy más ezekhez hasonló erejű, és gyengébb szerek választassanak.

Nro. XVIII.

Végy: egy Lót rosdátlan Vas-porrt; ugyan annyi Kaskarillát; két konting veres keserű gyökeret; ugyan annyi Tzitwer-gyökeret. Tsinály port belőllek, 's tölts reája négy meszfely jó bort.. Húszon-négy óra múlva kezdgy meg-nőtt embernek gyakran egy pohárral adni.

Gyermekeknek kevesebbet, tudni illik apró kalánnakkal kell adogálni, és nállak mindenkör az elzdőkre kell vigyázni.

Nro. XIX.

Végy: két konting választott Rabarbarát; ugyan

Vin. generos. Libr. duas.

M. Digere in loco calido vase bene clauso per 12. hor. de colatura per inclinationem facta sumat æger adultus omni bihorio duo aut & plura cochlearia, donec satis laxetur.

Infantibus loco vini aqua potest sumi, & dosi parva, semper ætati & viribus accomodata, dari debet; aut aliud simile, & aliquantum mitius eligatur.

Nro. XVIII.

℞. Limat. mart. non rubig. unc. dimidiam.

Cort. hispan.

— Cascarill. aa. unc. unam.

Rad. gentian. rubr.

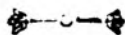
— Zedoar. aa. drach. duas.

M. f. Pulvis pro vino medicato ad Libr. quatuor, de quo sumat æger adultus per inclinationem sæpius unum poculum.

Infantibus minus, parvis nempe cochlearibus datur, & semper ætatis ratio in illis habeatur.

Nro. XIX.

℞. Rhei electi.

annyi meg-sűrűített Só-spiritust; fél konting édes Kénesöt; ugyan annyi villámló aranyat; megint annyi tengeri Fokhagyma ki-vonást. Tsinály belöllek egy vagy két Izem nehézségű Pilulát gyalog-fenyő Lictáriummal. A' velek való élésnek módjya le-iratik a' 400-dik levélen. Gyermekeknek igen keveset, és nagy vigyázással kell adni.

Nro. XX.

Végy: hat Izem Ebnyelvű-tüből tsinált Pilula-tész-tát. Tsinály belölle két Pilulát, 's add-bé egyszerre meg-nőtt embernek.

Végy: három Izem Ebnyelvű-tüből tsinált Pilula-tész-tát; két konting fejér Mák-syrupát; négy Lór Hársfa-virá-g vizet. Elegyitsd öszve, 's adgy-bé egy-egy kávé-s kalánnal Gyermek-eknek, míg meg nem tsendesednek.

Nro. XXI.

Végy: hat Izem hányta-tó Borkövet; nyóltz Lór tisz-ta vizet. Aqv-bé meg-nőtt embereknek minden tél-fer-tály órában két kalánnal, míg eleget okádnak.

Spir. falis coagulat aa. drach. duas.

Merc. dul.

Auri fulmiant.

Extr. Scill. aa. drach. dimidiam.

M. f. Pil. cum Robb Juniperi, pondere unius alteriusve grani. De usu harum pilularum agitur pag. 400. lin. 31. Infantibus minima dosi & caute dentur.

Nro. XX.

R. Mp. de Cynogloss. gran. sex.

F. pil. duæ pro dosi adulto.

R. Mp. de Cynogloss. gran. tria.

Syrup. papav. alb. drach. duas.

Aqu. flor tilix. unc. duas.

M. Detur sæpius coffeochleatim Infantibus donec effectus sequatur.

Nro. XXI.

R. Tart. emet. gran. sex.

Aqu. Communis unc. quatuor.

M. S. Sumat æger adultus omni medio quadrante

Gyermekeknek igen kicsi, az idejekhez alkalmaztatott kalánokkal kell adni megint addig, míg eleget okácnak.

Nro. XXII.

Végy: *hat* *Lót* ki-héjazott savanyó *Pálma* - gyümölt-er; *egy* *Lót* tisztított *Borkövet*. Főzd elegendő vízben *egy* *ferrály* óráig; azután *egy* *meszfelyt* szűrj-le, és adgy hozzá *négy* *Lót* *Rabararával* készített *Tzikória* *syrup*at. Adgy bé meg-nőtt embernek minden órában *egy* *kávés* *tindsiával*, míg eleget nem tisztít.

Gyermekeknek kalánanként kell adni mind addig, míg eleget nem tisztúlnak.

Nro. XXIII.

Végy: *két* *Lót* jó *Kinaport*. Főzd elegendő vízben bé-fedett edényben fél-óráig. Szűrj-le *tizenkét* *Lót* vizet, 's azután adgy hozzá *egy* *Lót* *Kina* ki-vonást; *két* *Lót* *Málva-syrup*at. Adgy-bé meg-nőtt embernek minden órában két kalánnal.

Gyermekeknek kevesebb kívántatik, és elegendő.

horæ duo cochlearia, donec satis vomat.

Infantibus minima cochlearia ætati accommodata, dentur, donec æque satis vomant.

Nro. XXII.

R. *Tamarindor*, enucleat. unc. tres.

Cremor. tartar. unc. dimidium.

Coqu. S. q. aqu. per quadranrem hor. colat *Libr*. unius adde:

Syrup. cichor. cum *Rheo*. unc. duas.

M. S. Sumat æger adultus omni hora phialam unam secundum instructionem.

Infantibus cochleatim dentur, donec satis laxentur.

Nro. XXIII.

R. *Pulv*. Cort. hispan. unc. unam.

Coqu. s. q. aqu. vase clauso per dimidium horam; colat unc. sex. adde:

Extr. Cort. hispan. unc. dimidium.

Syrupi rubi idæi unc. unam.

M. Sumat æger adultus omni bihor. duo cochlearia.

Nro. XXIV.

Vég y: egy *meszszely* Mejj-fött vizet; két *konting* Salamiákat; két *Lót* Mindereri - spiritust; négy *Lót* etzetes mézet. Elegyitsd-öszve párolni.

Nro. XXV.

Vég y: tizenkét *Lót* le-tsepegetett Etzetett; egy *Lót* spiritusos Myrha kivonást; két *Lot* tiszta mézet. Elegyitsd öszve párolni.

Nro. XXVI.

Vég y: négy *Lót* jó *Ki*na port; Föld elegendő vizben hé-fedett edényben két óráig; azután szűrj-le egy *meszszely* vizet, 's adgy-hozzá *nyóltz* *Lót* le-tsepegetett Etzetet; két *konting* Salamiákat, egy *konting* avanyó *Só* - spiritust. Elegyitsd-öszve párolni.

Infantibus minus convenit, & sufficit.

Nro. XXIV.

R. Decoſt. peſtoral. libr. unam.

Sal. ammon. drach. duas.

Spir. minderer. unc. unam.

Oxym. simpl. unc. duas.

M. pro vapore.

Nro. XXV.

R. Aceti deſtill. unc. ſex.

Extr. Myrrh. ſpirituof. unc. dimidiam.

Mell. puri. unc. unam.

M. pro vapore.

Nro. XXVI.

R. Pulv. Cort. hiſp. unc. duas.

Coqu. S. q. aqu. vaſe claſo per duas horas;

Colat. Libræ unius adde:

Aceri deſtillat. unc. quatuor.

Sal. ammon. drach. duas.

Spir. Salis acid. drach. unam.

M. pro vapore.

Nro.

Nro. XXVII.

Végy: két konting To-
jás-sárgájával fel-olvasztatt
Ördög-szart; hat Lót le-tse-
pegetett közönséges vizet;
nyoltz Lót Min.tereri -spi-
ritult; egy Lót tengeri Fok-
hagynás erzetes Mézet; u
gyan annyi Lémóni leves
Nád-mézet. Adgy-bé meg-
nőtt embernek minden má-
sodik órában két kalánnal.

Gyermekeknek kitsin
Kalánakkal, ritkábban kell
adni.

Nro. XXVIII.

Végy: két konting To-
jás-sárgájával fel-olvasztott
Ördög-szart; nyoltz Lót E
dinburgi fejer Fött-vizet;
egy konting Kina-pott. E
legyitsd - öszve Klystérnek
meg-nőtt embernek szá-
makra.

Gyermekeknek egy nyól-
tzad részén kell kezdeni,
és azután, ha jól szenvedik,
többre-is kell szaporítani.

Nro. XXIX.

Végy: egy konting Hoff-
man-spiritust; adgy-bé meg-
nőtt embernek minden má-
sodik órában egy kalán viz-
zel hat tseppet.

Első Rész.

Nro. XXVII.

R. Afæ fætidæ vitell. o-
vor. subact. drach. duas.

Aqu. communis destill.
unc. tres.

Spir. Mindereri. unc.
quatuor.

Oxym. Scill.

Sachar. Limoniat aa.
unc. dimid.

M. Sumat æger adultus
omni bihorio duo cochle-
aria.

Infantibus parvis cochle-
aribus, & rarius detur.

Nro. XXVIII.

R. Afæ fætid. vitell. o-
vor. subact. drach. duas.

Deco&. albi dispens.
Edinburg. unc. quatuor.

Pulv. Cort. Feruv.
drach. unam.

M. f. Clyfma pro adulto.
Infantibus ab una octava

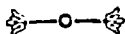
par e totus est incipien-
dum, & si bene ferant ab-
tra erit ascendendum.

Nro. XXIX.

R. Liqu. Anod. min.
drach. unam.

D. u. sumat æger a-
tultus omni bihorio e co-
chlearii aquæ gurras sex.

E e Gyer-

Gyermekeknek kevesebbet kell adni.

Nro. XXX.

Végy: *hat szem* választott Myrrhát; *tíz szem* Ró'sa-nád-mézet. Tsinály port belöllek, 's adgy-bé meg-nőtt-embernek minden második órában egygyet.

Gyermekeknek kevesebbet kell adni.

Nro. XXXI.

Végy: *egy szem* Kámfort; *tíz szem* Ró'sa-nád-mézet. Tsinály port belöllek, 's adgy-bé meg-nőtt embernek minden második órában egygyet.

Gyermekeknek kevesebbet kell adni.

Nro. XXXII.

Végy: *két Lót* Kinaport; *nyóltz Lót* jó bort; *négy Lót* Mentha-syrupát; *húsz Lót* Ruta-vizet. Elegyítsd öszve, 's agy-bé meg-nőtt embernek minden második órában két kalánnal.

Gyermekeknek kitsin kalánnal, és ritkábban kell adni.

Infantibus minus detur.

Nro. XXX.

℞. Myrrh. elect. gran. sex.

Sachar. rosar. gran. decem.

M. f. P. sumat æger adultus omni bihorio unum.

Infantibus minus detur.

Nro. XXXI.

℞. Camphor. gran. unum.

Sachar. rosar. grana decem.

M. f. Pulv. sumat æger adultus omni bihorio num.

Infantibus minus detur.

Nro. XXXII.

℞. Pulv. subtilissimi corr. hisp. unc. unam.

Vin. bon. unc. quatuor.

Syrup. menth. unc. duas,

Aqu. Rutæ. unc. decem.

M. sumat æger a dultus omni bihorio duo cochlearia.

Nro. XXXIII.

Végy: *hat szem* Kaskayilla ki-vonást, *négy szem* Kampesch-ta ki-vonást; *tíz szem* Ró'sa nád-wézet. Tsina-ly port egyfzeri bé-vétel-re meg-nött embernek.

Gyermekeknek kevesebbet kell adni.

Nro. XXXIV.

Végy: *fél-könting* édes Salétrom-*lpiritust*; *egy konting* Mák-syrupát; *két Lót* Spiritusos Fahéj-vizet. Add-bé meg-nött embernek egyfzerre.

Gyermekeknek kávé-s kál-nal kell mérni.

Nro. XXXV.

Végy: *fél-könting* Kina-port. Adgy-bé meg-nött embernek minden második órában egyet.

Gyermekeknek kevés szemenként kell adni.

Nro. XXXVI.

Végy: *három Lót* Kina-port. Föld elegendő viz-

Infantibus per parva cochlearia, & rarius detur.

Nro. XXXIII.

R. Extr. Cascarill. granà sex.

— Lig. Campesche. grana quatuor.

Sacchar. rosacei grana decem.

M. f. Pulv. pro dosi adulto.

Infantibus minus detur.

Nro. XXXIV.

R. Spir. nitri dulc. drach. dimid.

Syrup. papav. alb. drach. unam.

Aqu. Cinnam. simpl. unc. unam.

M. D pro dosi adulto.

Infantibus Caffè cochlearium detur.

Nro. XXXV,

R. Pulv. cort. hi p. drach. dimid.

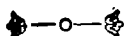
Sumat æger adultus omni bihorio unum.

Infantibus per pauca grana. detur.

Nro XXXVI.

R. Pulv. Cort. hitp. unc. unam & dimid.

Ec 2

ben bé-fedett edényben két óráig; azután szűrj-le *tizenkét Lót* főtt vizet, 's adgy hozzá *két könting* Kina-port; *ugyan annyi* édes Gálitzkő - spiritust, *megint annyi* Lémóni leves Nád-mézet. Adgy-bé meg-nőtt embernek minden második órában két kalánnal.

Gyermekeknek kitsiny kalánt kell választani.

Nro. XXXVII.

Végy: *három Lót* Kina-port. Főzd elegendő vízben egy óráig; azután szűrj-le *tizenkét Lót* vizet, 's adgy hozzá *négy Lót* Mindereri spiritust; *két Lót* spirituos Fabéj - vizet; *megint annyi* fejer Nádmézet. Adgy bé meg nőtt embernek minden harmadik órában három kalánnal.

Gyermekeknek apró kalánnal, és ritkábban kell adni.

Nro. XXVIII.

Végy: *négy Lót* Kina-port; *három Lót* Narants-

Coq. S. q. aqu. vase clauso per duas horas; colat. unc. sex. adde:

Pulv. subtiliss. Cort. hisp.

Spir. vitriol. dulc.
Sacchar. Limoniat. aa. drach. duas.

M. Sumat æger adultus omni bihorio duo cochlearia.

Infantibus parva cochlearia eligantur.

Nro. XXXVII.

℞. Pulv. Cort. hisp. pan. unc. unam & dimidiam.

Coqu. S. q. aqu. vase clauso per horam; colat. unc. sex adde:

Pulv. subtiliss. cort. hisp. drach. duas.

Spir. Minderer. unc. duas.

Aqua spirituos. Cinnam.

Sacchar. alb. aa. unc. unam.

M. Sumat æger adultus omni trihor. tria cochlearia.

Infantibus parva, & pauca cochlearia dentur.

Nro. XXXVIII.

℞. Pulv. Cort. Peruv. opt. unc. duas.

hajat; *három könting* Kigyógyökeret; *húsz szem* Sátrányt; *negyven szem* Karmazin - férgéket; *negyven* Lót Frantzia Égett - bort. Elegyítsd-öszve, és tartsd-együtt. A' véle való élésről olvasd-meg a' 415-dik levelet.

Nro. XXXIX.

Végy: *egy könting* Kina-port; *ugyan annyi* arabiai Gummát; *nyóltz Lót* Edinburgi fejer főtt vizet. Elegyítsd-öszve klystérnek, melly meg-nőtt embernek minden harmadik órában egyszer bé-vertessék.

Nro. XL.

Végy: *egy könting* Kina-port; *ugyan annyi* arabiai Gummát; *nyóltz Lót* fris Tejet. Elegyítsd-öszve klystérnek, mint az előbenit.

Gyermekeknek kevesebb klystérek szoktak adatni.

Nro. XLI.

Végy: *fél-könting* édes Salétrom-spiritust; *két könting* Fodormintha syrupat; *két Lót* Borsmintha - vizet.

Cort. aurantior. unc. unam, & dimid.

Rad. Virginian, drach. tres.

Croci scrupul. duos.
Coccin. scrup. duos.
Spiritus vini Gallici. unc. viginti.

M. D. de usu vide p. 415.

Nro. XXXIX.

℞. Pulv. Cort. Peruv. opt.

Gummi arab. aa. dr. unam.

Decoct. albi Disp. Edinburg. unc. quatuor.

M. f. Clysmata pro adulto, quod omni triborio injiciatur.

Nro. XL.

℞. Pulv. Cort. Peruv. opt.

Gummi arab. aa. dr. unam.

Lañ. recent unc. 4.
M. pro Clysmate. usus ut prioris.

Infantibus minora clysmata solent, & debent injici.

Nro. XLI.

℞. Spir. nitr. dulc. drach. dimidiam.

Syrup. menth. crisp. drach. duos.

Elegyítsd-ölvze, 's add-bé meg-nótt embernek egyszerre.

Gyermekeknek kicsiny kalanakkal kell adni.

Nro. XLII.

Végy: fél-konting Borkő-sót, add különösen.

Végy: négy Lót Tzitrom levet. Add különösen. Ott-hon elegyítsd-ölvze, és a' fel-forrás alatt add-bé meg-nótt embernek egyszerre.

Gyermekeknek az ő idej-ekhez szabva kevesebbet kell adni.

Nro. XLIII.

Végy: két Lót Kina-port; főzd elegendő vizben bé-federt edényben két óráig; azután szűrj-le nyóltz Lót vizet; és adgy-hozzá egy konting Kina port; fél-konting Borkő-sót; egy Lót Nádmézer, mellyre előbb négy tsepp Fahéj-olaj tseppetetet. Ezzel úgy kell élni, a' mint a' 415-dik levelen le-íratik.

Gyermekeknek kicsiny mérték szükséges.

Aqu. menth. piperit, unc. unam.

M. D. pro dosi adulto, Infantibus parvis cochlearibus debet dari.

Nro. XLII.

R. Sal. Tartar. drach, dimiam. D. U.

R. Succ. citr. unc. duas, D. U.

S. Domi misce, & sub actu effervescentiæ assumat æger adultus una vice.

Infantibus pro ratione ætatis parva dosi dentur.

Nro. XLIII.

R. Pulv. cort. Peruv. opt. unc. unam,

Coqu. S. q. aqu. vase bene clauso per duas horas; colat. unc. quatuor. adde:

Pulv. subtiliss. Cort, hisp. drach. unam,

Salis Tartar. drach, dimidia.

Eleofacchar. Cinnam. fasti ex Sacchar. unc. dimidia, & Ol. gutt. quatuor.

M. D. U. de usu vide pag. 415. linea 31.

Infantibus parva dosis est necessaria.

Nro. XLIV.

Végy: tizenkét Lót Angliai közönséges méreg ellen való vizet; egy Lót basanló etzettel készített spiritusos vizet: fél-könting szív-erősítő készitést; megint annyi Jerva-port; egy Lót Sáfrány-syrupat. Megnőtt embernek minden harmadik órában két kalánnal kell adni.

Gyermekeknek kevesebb mértékkel kell mérni.

Nro. XLV.

Végy: negyven szem Kina-port; tíz szem Kaskarillát. Tsinály port belöllek. Megnőtt embernek minden második órában egygyet kell bé-adni.

Gyermekeknek kevesebbet kell adni.

Nro. XLVI.

Végy: négy szem Hányrató-gyökeret; tíz szem Kámpesche ki-vonást; húsz szem Ró'sa nádmézet. Tsinály port belöllek. Megnőtt embernek minden második órában egygyet kell bé adni.

Gyermekeknek kitsin mértékkel kell mérni.

Nro. XLIV.

R. Aqu. Alexiter. simpl. Dispens. Anglican. unco. sex.

— — Spirituos. acet. parata unco. dimid.

Conf. cardiac.

Pulver. contrajer. aa. drach. dimidiam.

Syrup. croc. unco. dimidiam.

M. S. sumat æger adultus omni trihorio duo cochlearia.

Infantibus minor sit dosis.

Nro. XLV.

R. Pulv. cort. Per. opt. grana quadraginta.

— Cascarill. gran. dec.

M. F. pulv. pro dosi adulto.

S. sumat æger omni bihorio unum.

Infantibus minus detur.

Nro. XLVI.

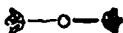
R. Pulv. Ipecacuanh. grana quatuor.

Extra. lign. campechens. grana decem.

Sacchar. rosacei grana viginti.

M. f. pulvis. Sumat æger adultus omni bihorio unum.

Infantibus parva dosi detur.

Nro. XLVII.

Végy: *tíz* *nkét szem* Ebnyelvű tőből készítettet pilula-tészta; *hat* *Lót* Hársfa virág-vizet. Meg-nőtt embernek minden második órában egy kalánnal kell bé-adni.

Gyermekeknek kitsin az idejekhez szabott kalánt kell választani.

Nro. XLVIII.

Végy: *tizenkét* *Lót* Angliai közönséges ki-fejést; *két* *könting* édes Salétrom spiritust. Elegyítsd - öszve itálnak.

Nro. XLIX.

Végy: *tizenkét* *Lót* főtt Árpavizet; *egy* *Lót* Arabiai Gummát; *egy* *Lót* édes Salétrom-spiritust; *két* *Lót* Rósa nádmézet. Elegyítsd-öszve itálnak.

Nro. L.

Végy: *tizenkét* *Lót* közönséges vizet; *hat* *Lót* erős etzerett. Elegyítsd-öszve száj-mosónak.

Nro. XLVII.

R. M. P. de cynogloss. grana duodecim.

Aqu. flor. tiliz unc. tres.

M. Sumat zger adulus omni biborio unum cochleare.

Infantibus parva, ætati proportionata, cochlearia eligantur.

Nro. XLVIII.

R. Emulf. comm. Disp. Anglic. unc. sex.

Spirit. nitr. dulc. dr. duas.

M. pro potu.

Nro. XLIX.

R. Decoct. Hordei unc. sex.

Gummi arabic.

Spir. nitr. dulc. aa. unc. dimidiam.

Sacchar. rosac. unc. unam.

M. pro potu.

Nro. L.

R. Aqu. commun. unc. sex.

Acet. fortiss. unc. tres. M. pro colutorio.

Nro. LI.

Végy: tizenkét Lót Myr-
ha-tinkturát, két Lót etze-
res mézet; annyi Salétrom
spiritust, a' mennyi tapáz-
talhatóképpen meg-sáva-
nyította. Add száj - mosó-
nak.

Nro. LII.

Végy: tizenkét Lót Ró-
'sa tinkturát; egy Lót Ró-
'sa-mézet; fél könting Só-
spiritust, avagy helyette
egy Lót édes Salétrom spi-
ritust. Elegyítsd-öszve száj-
mosónak.

Nro. LIII.

Végy: négy Lót Uri-fü
vizet; húsz szem ón-kivo-
nált. Elegyítsd-öszve száj-
mosónak.

Nro. LIV.

Végy: egy Lót Ró'sa-
syrupot; húsz tsenp Só-spi-
ritust. Elegyítsd-öszve.

Nro. LV.

Végy: nyóltz Lót Myr-
ha-tinkturát; ugyan annyi
Ró'sa-mézet, két könting
Só-spiritust. Elegyítsd-öszve.

Nro. LI.

R. Tinct. myrrh. unc.
sex.

Oxymell. simpl. unc.
unam.

Spirit. nitr. q. s. ad
sensibilem aciditatem. M.
pro collutorio.

Nro. LII.

R. Tinct. rosar. unc. sex.

Mell. rosar. unc. di-
midiam.

Spir. salis drach. di-
midiam, aut loco ejus.

Spiritus nitri. dulcis,
unc. dimidiam.

M. pro Collutorio.

Nro. LIII.

R. Aqu. plantag. unc. 2.

Extract. Saturn, grana
viginti.

M. pro Collutorio.

Nro. LIV.

R. Syrup. rosar. unc.
dimidiam.

Spir. sal. gutt. 20.

M. D. U.

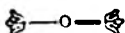
Nro. LV.

R. Tinct. Myrrh.

Mell. rosar. aa. unc. 4.

Spir. sal. drach. duas.

M. D. U.

Nro. LVI.

Végy: négy Lót Mandola olajt; ugyan annyi Szalamiák - spiritust; két könting Kámfört. Elegyítsd össze Irnak.

Nro. LVI.

R. Olei amygd. dulc.
Spir. sal. ammon. aa.
unc. duas.
Camphor. drachmas.
duas.
M. pro unguento.

AZ ORBÁNTZRÓL.

(*De Erysipectate.*)

Orbántznak neveztetik valami meleg, halavány piros, száles, égő, avagy vízkető daganat, mellynek fészke közönségesen csak a' bőrnek felső felében vagyon.

Ez a' nyavalya a' testnek minden részein támadhat ugyan, de mégis leg-gyakrabban az ábrázaton, a' tzomokan, és a' lábakan láttatik.

Az orbántz néha egy helyben nem marad, hanem majd az egyik, majd megint a' másik részre menyen, ugyan azért veres folyásnak, veres futásnak, és *folyosónak*-is (*Roßlauf*) neveztetik.

Valameddig a' külső részeken marad, és a' belső tagok tőle szabadok, mind addig a' veszedelem nem igen nagy.

Ha pedig ellenben a' belső részek meg orbántzosodnak, avagy ha az orbántz a' külső részekről hirtelen a' belső tagokra hé-út, akkor az állapot felette veszedelmes; gyakran halálos-is.

Ha az orbántz hirtelen az agyvelőnek hártájába, avagy magába az agyvelőbe által-vitetődik, akkor

kor ezekben a' részekben felette kemény gyúladás támad; a' betegek szenvedhetetlen fő-fájásról panaszkodnak, és csak hamar réa duhösöködni kezdenek, gyakran kemény in-rángatódások is, és görtsök támadnak, és azonnal többire mindenkor rövid üdö mulva az halál el-érkezik.

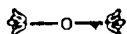
Majd szintén olly veszedelmes az állapot akkor-is, a' mikor az orbántz hirtelen a' tudóre, a' gyomorra, avagy a' belekre bé-verődik, mert ilyenkor-is ezen tagokban felette veszedelmes gyúladások támadnak, mellyek gyakran hamar fenévé válnak.

Az örög, és tipós nedvességű emberekben az orbántz mindenkor nagyobb veszedelemmel, és gonoszszabb indulattal jár, mintsem azokan, a' kik külömben egészségesek, és erősek, és jó szelid nedvességekkel birnak.

Az orbántz sok embereket esztendőn által gyakran valami bizonyos időben ostromonként, és mindenkor ugyan azon egy részben gyötör: Az orbántznak ki utése előtt a' betegek egész teltekben nagyon meg-bádgyadnak, hól meg-fáznak, s hól meg-hevülnek, gyötrődnek, nyughatatlanul alusz-
nak, az ételt nem kívánnyák, és nagyon szomjúhoz-
nak; végre a' szokott rész vízketni, avagy égni kezd, és csak hamar azután a' veresség megjelenik.

Erre a' betegek nagyon meg-könnyebbednek, és mihent ez a' daganat megint illendóképpen el-mul-
lik, akkor mindgyárt tökéletesen-is egészségesek, és minden munkálkodásokra alkalmatosok, s vidámok.

Ezen személlyeknél az orbántz igen egészségesnek lenni láttzik, mivel a' vérből ki-fejtődött, és a' jó nedvességektől el-vált tsipósségtól támad,
melly,

melly, ha tovább a' vérrel öfzve-elegyítve maradott volna, akkor vagy a' vért egészfen meg-rontotta volna, vagy valami más veszedelmes nyavalyát támasztatt volna.

Az örög embereknél az ilyen orbántz leg-gyakrabban a' lábakon láttatik, és valami állandó, 's felette kemény vízfketéssel öfzve-foglaltatik: valameddig az ilyen orbántz a' maga meg-fzokott idejében mindenkor rendesen elé-kerül, és a' beteget meg-könnyöbbíti, kiváltképpen pedig ha a' fejet, é. a' mejjet fel-fzabadíttya, 's meg-könnyöbbíti, addig, 's akkor mindenkor felette jó, és hafznos az ilyen személyeknek az orbántz, mivel ők az által többire mindenkor igen hozfzas életet nyernek.

Mihent pedig az ilyen embereknél az orbántz rendetlenül kezd elé-fordulni, és a' belső részeket, kiváltképpen pedig a' fejet, és a' mejjet, tökéletesen meg-nem könnyöbbíti, akkor az mindenkor igen rofz jel, a' melly azt jelenti, hogy már a' természetnek ereje fogy, és a' nedvességek úgy meg-romlattak, hogy többé magokat ettől a' tsi-pősségtől meg-nem szabadithattják, és azt a' testnek külső részeire-is többé ki-nem hajthattják, azért-is már az orbántz a' belső részeket ostromolya.

Az orbántz néha járovány nyavalya (*morbus epidemicus*), és egyszerre sokakat el-fog; mégis mindazonáltal leg-gyakrabban csak némelly különös személyeket ostromol.

Mikor az orbántz a' bőrbe méllyen bé hat, felette fájdalmos, forró, lüktető, vagy is inkább nyilalló, és setét-piros, akkor valóságos gyúladással vagon öfzve-foglalva, és azonban az hideglelés is sokkal keményebb.

Mikor pedig a' daganat csak a' bőrnek felső részében ül, a' közepében világos piros, dombos, és a' kerületében halaványobb, 's lágy, akkor az jelentődik, hogy az ilyen orbántz szelid, gyenge, 's rendes.

Ha pedig az orbántznak színe felette sötét piros, avagy fekete-szederjes; ha sok apró sár viz forma hig, tsipós, rágó genyettséggel, vagy nedvességgel meg-tölt hójagotskák támadnak; ha azonban a' betegnek ereje egélfzen el-vezett, akkor az orbántz gonofz indulatú, és gyakran vagy fenévé válik, vagy meg-rothad, vagy hofzfas, sokáig tartó gonofz indulatú fekélyeket-is maga után hátra-hágy.

Ha az ilyen orbántz hirtelen a' belső részekre bé-verődik, 's vitédodik, avagy ha egyszer'smind, mind a' külső mind a' belső részeket, kiváltkeppen pedig a' fejet, és a' mejjet ostromolya, akkor mindenkor halálos.

Ha az orbántz ikrás-húsos részekbe esik, akkor az ikrás-húsok (*glandulæ*) gyakran mirigyekké (*schirri*), vagy-is, a' mint mások mondgyák, kemény tsomókká válnak, és ha azonban az orbántz gonofz indulatú, akkor a' mirigyekből vakmerő, 's nehezen gyógyítható rákfenés fekélyek (*ulcera cancrofu*) támadnak.

Az orbántznak leg-főbb okai ezek: ködös, nedves, és hideg levegő-ég; a' testnek nagy, és kemény mozgása, hirtelen való meg-húlése; kemény harag; 's a' t.

Valameddig az orbántz sulyoson, 's keményen marad, mind addig a' testnek bőre közönségesen száraz; mihent pedig a' bőr nedvesedni, és a' beteg gyengén, 's lassan izzadni kezd, akkor az jelentődik, hogy a' daganat-is majd el-olzik,

Ez a' nyavalya gyakran igen szelid, 's gyenge, és kevés napokon el-múlik, gyakran kemény-is, és nehezen gyógyítható.

Az orbántzos részben a' bőrhártya majd mindenkor fel-válik, és halháj módra le-hán-lik.

Ha az orbántz valami részre minden különös baj, és alkalmatlanság nélkül ki-üt; ha azonban a' beteg-is magát különben elég jól éri, akkor a' beteg személy tartsa magát mértékletes *melegben*, és napjában gyakran egynéhány fíndsia *herhathét* Nro. 13. igyék; az *orbántzos* részt *boritsa-bé* bodza virággal meg-töltött zatskóval, avagy *kosse-bé* olyan ruhával, a' mellyhez előbb kámtor dögöl-tetett.

Ekképpen az ilyen szelid, és gyenge orbántz kevés napokon igen könnyen el-múlik.

Ha pedig a' vérben mindgyárt kezdetben valami állandó forrás tapasztaltatnék, akkor a' most jövösolt orvoslás mellett napjában kéttzer, avagy háromszor egy port-is Nro. 1. kell bé adni, avagy a' Nro. 9. le irt szert kell elé-venni

Minekutánna az orbántz el-múlik, azután mindenkor jó a' betegnek valami gyenge hashajtót Nro. 3. 4. 5. 14. 38. adni, mert így abban bizonyosok leszünk, hogy a' testben semmi tsipós nedvesség benn nem marad, melly ha a' belső részekre vitéződnek, akkor nagy veszedelmet okozhatna.

Ha a' beteg az ilyen szelid, 's gyenge orbántzal nem gondol, ha magát nem orvosoltattya, és ha szűnetlen nedves, hideg, kiváltképpen pedig keskeny helyen által fuvó, 's húzó levegő égben mulatoz, akkor gyakran az orbántzból valami nehezen gyógyítható, gyakran sokáig-is tartó, kemény, sötét piros, egyenetlen, és utálatos daganat támad.

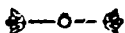
Mégis

Mégis mindazonáltal az ilyen daganat-is többire mindenkor szerentsésen meg gyógyul, ha a' beteg a' daganatra *melilot*, avagy *labdán* flastromat köt, és a' Nro. 135. le-irt orvosságot a' Nro. 13. avagy 116. kézfitetett herbathével együtt szorgalmatosan, 's álhatosan bé-vefzi.

Ha az orbántz egyik részről a' másakra bujdasik, sohól sokáig nem mulat, avagy ha magának kemény fézket sohól sem vér, akkor a' betegnek minden harmad, avagy negyed nap, ha az erő meg-engedi, hashajtó orvosságot kell adni; ha pedig a' beteg már igen gyenge vólna, akkor kéntelenítettünk gyakor klyttrérel hasat hajtari, avagy minden reggel, és minden este egy port Nro. 3. kell bé-adni, hogy így az has szünetlen nyitva maradjon; ekképpen ez a' szerte-széjjel bujdasó tsipós matéria a' testből ki-hajtódik, és a' következő gonofz el-távoztatik.

Gyakran az orbántz olly könnyen el-nem múlik; a' betegek mindgyárt kezdetben keményen, és sokáig borzadnak, felette nagyon gyötrődnek, és a' mejjek ki-mondhatatlanul szorúlni kezd: mindent utálnak, és szünet nélkül való fő-fajásról, 's a' szív vermetskéjének öszve-húzódásáról panaszkodnak; gyakran bőven-is okádnak: Erre az egész testen valami égő, és lüktető forróság következik; a' szomjúság nagy; a' pulsus fefzes, kemény, és tellyes; a' betegek néha eszek nélkül is beszélnék, és igen nehezen lélekelnek, végre az harmadik, leg-gyakrabban pedig a' negyedik napon az orbántz ki-út, mellyre közönségesen a' fellyebb elé-beszélt környülállások meg-gyengülnek, és a' betegek meg-könnyebbednek, többé eszek nélkül nem beszélnék, és szabadan 's könnyen lélekelnek.

Ha

Ha pedig ebben az állapotban az orbántznak kiütése után semmi tapasztalható könnyöbbedés nem következne; ha a' lélekzés mégis nehezen maradna; és a' beteg még szünetlen éfze nélkül befelne, akkor felette nagy a' veszedelem.

Mikor az orbántz ilyen veszedelmes környűlálásokkal kezdődik, akkor a' betegnek mindgyárt sok vért-vékonyító, szelidítő, 's édesítő italakat kell adni Nro. 6 7. 8. 13. 40. és ha a' pulsus tellyes, kemény, és feszés volna, akkor a' betegnek erejéhez szabva eret-is kell vágni; hivesítő klystéret kell bé-vetni, gyakor lábferesztéssel, és a' talpokra kötött izgató kötésekkel a' vért a' felső részekről az alsó részekre le kell vonni.

Ha éfze vétetődnek, hogy az első utakban, az az: a' gyomorban, és a' belekben, valami tsipős epe, vagy-is sárviz, avagy valami más emészterlen matéria vagyon, akkor szintén úgy, mint a' forró hidegben, lehet a' betegnek valami gyenge hashajtót adni, avagy a' felyebb jovosolt italok helyett lehet a' Nro. 11. 39. 141. 198. le-irt szereket elé venni.

De mégis arra mindenkor szorgalmatosan kell vigyázni, hogy sem érvágás, sem hashajtó által a' beteg felette nagyon ne gyengűlyen; mert az ilyen erőtlenség' miatt az orbántz rendesen nem folyhat, és a' belső részekre visszfa-verődven hált-is okozhat.

Ha mégis a' felyebb le-irt veszedelmes környűlálásokban-is, az orbántz már egyfzer ki üt, és ha azonban az orbántznak ki-ütése által a' beteg valamennyire meg-könnyöbbedik, akkor csak a' felyebb jovosolt vékonyító, és lágyító italakkal kell tovább-is

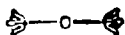
vább-is orvosolni; avagy ezek helyett a' Nro. 13. le-irt herbathét, 's egyszer'smind a' Nro. 9. 12. 187. fel-talalandó szereket-is elé-kell venni; kívül az orbántzos részt bé-kell takarni bodzavirágos zatskóval, avagy kámforral meg-dörgölt ruhával.

Mikor az orbántznak daganattya igen súlyos, égő, és feszes, akkor a' most jövösolt orvoslás mellett minden harmad, avagy negyed nap valami hashajtó szert kell adni szintén úgy, a' mint fellyebb mondatott.

Midőn az orbántznak feszülése, és hévsége szűnni kezd, akkor közönségesen valami szenvedhetetlen állandó vízketés kövötkszik: Ebben az állapotban a' betegek nagy könnyöbbséget érznek, ha a' fájdalomnak helye minden harmadik órában valami a' Nro. 208. le-irt vízbe mártott spongiával egy darab ideig lágy melegen feresztetik, azután megf-zárasztatik, és megint bodza virág zatskóval bé-takar-tatik.

Ha pedig az orbántznak ki-ütése után-is a' beteg mégis még efze nélkül befzélne, ha nehezen-is lélekzelne, és mégis ha mind a' pulsus, mind a' beteg még elég erős vólna, akkor a' fellyebb jövösolt vékonyító, és lágyító italakat bőv mértékben tovább-is lehet adni, de egyszer'smind a' láboknak talpa-ra-is erősített savanyó kovázt kell kötni Nro. 291. és ha ez a' kovász a' segítségre elégtel-n vólna, akkor a' lábikrákra, és a' nyak-tsigára hójaghúzó flattromot kell kötni.

Ha a' külső orbántznak formája, és színe jó, 's illendő, akkor ezekben a' veszedelmes környűállásokban sem kell semmi rendkívül való történettől félni, mert közönségesen az ilyen állapotban a'

belső történetek-is akkor el-mulnak, a' mikor a' külső nyavalya el-kezd távozni, 's mulni.

Ha pedig a' külső orbántz rosz színű, és illendőképpen fel-nem emelkedett; ha egyszer'smind sok apró, tsipős, hig, sárvizes nedvességgel telyes hó-jagotskák-is támadnak; ha azonban a' betegnek ereje felette el-vezett; ha a' pulsus-is lankatt, kistsin, és gyenge; ha a' beteg szünetlen ezze nélkül befzél, és igen nehezen lélekel, akkor igen nagy a' veszedelem.

Ebben az állapotban a' Nro. 247. le-irt fűvekkel akkora zatskót, a' mekkora az orbántzos helyet bélepi, meg-kell tölteni; ezt a' zatskót borbán kell főzni, és kívül melegen az orbántzra kell tenni, mihent meg-húl, akkor mindgyárt más hasanló új zatskóval fel-kell váltani. Belső orvosságnak egy órában a' Nro. 70. le-irt főtt vízből egy findsiával, más órában pedig a' Nro. 28. 177. le-irt szerekből ugyan tsak megint egy findsiával kell bé-adni, tovább-is ekképpen óránként fel-váltván; ezek helyett Nro. 28. 177. lehet más hasanló erejű erősítő, és rothadásnak ellentálló orvosságokat-is elé venni, valamint a' rothatt hidegekben, és a' több gonosz indulatú nyavalyákban jivosoltatott; addig-is kell velek szünetlen tovább-is orvosolni, mig a' szükség kívánni fogja.

Ha jó indulatú-is az orbántz, de mégis ha hirtelen el-tűnik, és a' tüdőbe által-vitetődik, akkor a' mej rendkívül nagyon szorúlni, 's nyomódni kezd; a' lélekezés nehezedik, a' beteg gyötrődni, és hurtni kezd.

Ebben az állapotban megint újra, még pedig bátran, de mégis mindenkor nagy okossággal a' betegnek erejére nézván, eret kell vágni, a' nyaktsigára,

gára, és a' labikrákra hójaghúzó flastromat kell kötni, és azonban a' Nro. 248. le-irt orvosságot bőven kell a' beteggel itatni: Gyakran erre az orvoslásra a' beteg nagyon meg-izzad, a' gyötrődés-is szűnik; ilyenkor tovább-is csak ugyan azon szerekkel kell orvosolni; közönségesen ezen orvoslás alatt azután az második, harmadik, avagy negyedik napon valami taknyos, avagy genyettséges pökés következik, és az által a' beteg nagyon meg-könnyöbbedik, és végre ettől a' veszedelemtől egészen megszabadul.

Ha már ezt a' genyettséges matériát a' beteg nehezen pökhetné-ki, akkor pöktető szereket Nro. 32. 33. 34. kell a' betegnek bé-adni.

Ha a' feiyebb bé-adott orvosságok után az hurut igen kemény, szároz, és állandó vólna, ha a' beteget fárasztaná, 's bádgyasztaná, és alunni nem hagyná, akkor tsendesítő szerekkel Nro. 80. 81. 83. lehet enyhíteni; ha pedig ebben az állapotban hamar tapasztható könnyöbbség nem következnék, avagy inkább ha még a' gyötrődés nevedkedék, és a' több történetek súlyosodnának, akkor az állapot közönségesen halálos.

Ekképpen kell a' beteggel akkor-is bánni, a' mikor az orbántz a' főnek belső részeibe bé-ve-rődik.

Az orbántznak daganattyán gyakran nagy, és vizes matériával tellyes hójagok-is támadnak; ezeket hamar ki-kell fokasztani, hogy folyan-ki a' bennek lévő tsipósság; ezek az hójagok néha magokban-is ki-fokadnak, és azután belöllek valami tsipós vizes nedvesség foly-ki: Ilyenkor igen jó ezt a' tsipós nedvességet a' Nro. 208 le-irt vízzel gyengén ki-mosni, és azután ros, avagy bab-lisztet egy ke-

vés kámforral elegyítve száraz zatskóban a' sebekre szüntelen kötni, avagy a' Nro. 303. le-irt porral a' ki-fokatt hójagokat bé hinteni.

Az ilyen orbántzok közönségesen valami barna vastag héjja száradnak, 's válnak: ezeket a' varakat, kérges héjakat, napjában gyakran lágy meleg öfzve-elegyített vízzel, 's téjjel áfztatni kell, hogy meg-lágyulyanak, és hamar le-hulyanak, ne hogy a' var alatt gyakran lévő tsipós nedvesség magát mélyen bé-rágja; De mégis ezt a' vart üdö előtt, avagy erőszakkal le-nem kell húzni: Néha a' var hamar le-esik, ha Lóhere-flastrommal bé-takartatik.

Ha pedig ellenben az *orbántz* mélyen, és valami *gyúladással* öfzve-foglalva *vagyon*, akkor úgy kell vele bánni, mint más gyúladásokkal; kívül a' Nro. 235. le-irt fűvekből készített, 's vízben főtt zatskókat szüntelen melegen az orbántzra kell tenni, gyakran meg-is kell a' zatskókat újjítani.

Mikor az *orbántz* felette *engedetlen*, és végre valami *tsomós*, avagy *rákfenés* keménységgé *válik*, akkor a' beteg leg-jobban orvosoltatik a' Nro. 49. 60. 91. le-irt szerekkel, kivált ha azonban egyszer'smind a' Nro. 13. 45. 116. le-irt italakból sokat iszik; Ha pedig ezekből *gonosz* indulatú *fekélyek* támadnának, akkor azokat a' Nro. 59. le-irt orvossággal napjában kéttzer tisztítani, és gyengén ki-kell mosni, azután tépet rongy-tzérnával, melly ugyan azon vízbe Nro. 59. júl meg-nedvesitetett, bé-kell kötni: Ez a' szer Nro. 59 fetskendezni-is jó akkor, a' mikor már a' fekélyeknek üres úttyai (*sinus*) vagynak.

Ha fenévé válik az orbántz, akkor a' kina-héj belső orvosságnak jó ki-menettel adatik; kívül pedig a' Nro. 247. le-irt fűvekből készített, 's borban

ban tört zatskók, a' fenés részre kötve, igen hasznosok.

Mikor azok az örög emberek, a' kik magok egészségeknek szereztsés meg-tartásával valami bizonyos udóben vízfíza-térő, és rendes orbántzhoz szoktak vólt, meg-erőtlenednek, és azért a' megszokott orbántz tökéletes könnyöbbitéssel töbfszer ki-nem út, akkor szükséges gyakran, ha azt az erő külömben meg-engedi, valami hashajtóval segíteni, avagy valami gyengén vizeltető orvossággal Nro. 72. az orbántzos tsipösséget a' testből kihajtani: Leg-jobb illyenkor *fontánellát* vágni, és azután azt szünetlen folytatni.

Az orbántznak *daganattya* néha egészszén *halavány*, és *vizes*; Ebben az állapotban az orbántz ellen való golyobisnak porát Nro. 249. jó a' daganatra hinni; de szintén olyan jó, ros, avagy bablisztet egy kevés Kámforral elegyítve-is zatskóban jó melegen erre a' vizes orbántzra kötni: Ellenben pedig minden kövér, 's olajos szer az orbántznak mindenféle nemében mindenkor ártalmas, ha a' daganatra kenetik, avagy tétetik.

Az orbántznak még más nemei-is gyakran látatnak: A' testnek külömb külömb részein valami setét, tűz módra égő, és felette nagyon fájó *veresség* üt-ki; ez a' veresség sok apró hójagotskákból áll, mellyek valami keményen rágó, és égető tsipösséggel teli vagynak, melly gyakran kemény gyuladást, és súlyos hideglelést támaszt; Néha ezek a' betegek is hideglelés nélkül vagynak, egyedül csak az égetés, és a' vízketés szenvedhetetlen.

Az illyen orbántz *gonosz tűznek*, avagy *Szent Antal tűzének* (*Ignis sacer, Ignis Sancti Antonii*) neveztetik. A' Szent Antal tüze közönségesen a' mej-

mejjén támad, és gyakran egészen az hátig kiterjed, de csak az egygyik felén a' testnek, még pedig úgy, hogy a' másik oldalnak semmi baja ne legyen: Ez a' *rüz* a' bőrt nem szokta nagyon fel-emelni, sárga-veres színű-is szokott lenni; Néha az ábrázatnak csak egyik felén láttatik, és *Boglár Rő'sának* (*rosa bullata*) neveztetik; Sokszor az hasan, mint egy övedző, úgy üt-ki, és orbántz övnek (*Roß aufgeführtel*), avagy széles madzagnak (*Zona lata*) hivattatik.

Ezek az orbántzok néha felette engedetlenek, és hószaszok: Némelykor az hideglelésnek keménysége miatt szükség eret vágni, és hivesítő, 's vékonyító italak által a' gyúladáson segíteni; De mégis leg-jobban szólgálnak mindenkor a' Nro. 9. 12. 187. 248. le-irt orvosságok, ha a' beteg velek sokáig él; ha pedig ezek a' szerek az hasat eléggé meg-nem indittanak, akkor az orvoslás közben gyakran hashajtót-is kell adni.

Kivül a' Nro. 208. le-irt szer felettéb sokat használnál, ha a' szenvedő rész vele gyakran pároltatik.

Ha pedig ezek az orvosságok semmit sem segítenének, akkor közönségesen eleget használnak a' Nro. 115. 179. 180. le-irt orvosságok, ha azonban vékonyító italakot-is Nro. 13. 45. 116. iszik a' beteg.

A N T I P A T H I A,

Vagyon az érzőinkben néha olyan különös tulajdonság-is, melly miatt bizonyos dolgok némely embereken különös, és olyan érzékenységet gerjesztenek, mellyekhez hasanlót sok más embereken nem tselekednek. Így némely emberek a' Matskák-nak gőzöktől, ha nem láttyák-is a' Matskákat, mégis

mégis el-ájulnak. Mások a' fött bornyú fejet nem nézhetik, 's a' t. Valami ellenkezik valakinek a' természeti tulajdonságával, az mind ettől az anti-pathiától függ; meg sem egygyeznek soha, és egy helyen meg sem férnek két olyan emberek, a' kik között ilyen anti-pathia vagyon. Az ilyen állapotban az indithatóság tsak némely ösztönökre érzékenebb; a' többiekre nem olly érzéken.

Az ilyen anti-pathia vagy az emberrel születik, vagy a' nevelés által adatik az embernek. Igen nehezen lehet az ilyen állapotot meg-változtatni, és meg-gyógyítani, de mégis az Orvos tartozik a' betegekben az ilyen anti-pathiát ki-tanólni, mert néha miatta bizonyos orvosságokat a' beteg meg nem szenvedhet. Vólt olyan ember-is, a' ki a' le-nyelt rákszem-portól az egész testiben fel-dagadt. A' testnek különös alkatása különös érzékenységű indithatóságot-is tsinal.

HYPochondriasis.

Azok a' *Férfiak*, a' kiknek felette érzékeny, és könnyen fel-inditható érző-inai vagynak, igen könnyen *hypochondriasisba* esnek, és akkor azután *hypochondriacusoknak* neveztetnek, a' betegség pedig ekkor *hypochondriának* hivattatik.

A' *Hypochondriacus* emberek igen érzékenek, szomorúk, semmire magokat nem veszik, senkinek, és semminek nem hisznek, semmiben nem biznak, félnek, néha hirtelen, és minden tsekélységért meg-haragudznak, semmivel sem gondolnak, a' magok sorsokkal meg nem elégednek, az ételt állandón nem kívánnyák, a' fel-fuvó szelektől gyöttrődnek, sokszor böfögnek, az hasak morrog, sokszor

fzor az ételt utályák-is, és gyakran savanyó, tsi-
pós, epés, fekete sárvizes materiát okádnak, nyug-
hatalanúl alufznak, sok halavány vizes hügyat bo-
tsátnak, az oldal tsontok alatt az hasban lájdalmat,
és feszüléft éreznek, egyedül szeretnek lenni, a' tár-
saságot kerülik, gyötrődnek, sokat pökdösnek,
az hasmenések meg-keményedik, sokszor tei-torra
meg hevülnek, és szív dobogásba esnek, és mégis
nem böv-véruek, gyakran nehezen lélekelnek, és
azt érzik, mintha valami a' lehellő gegében meg-
akadott volna, és mégis csak *górrs* ezeknek az
oka, gyenge októl-is el-ájulnak, könnyen hasme-
nésbe-is esnek a' diatának hibáji nélkül, néha *zöld*
epét-is okádnak, forráság nélkül izorjáhozna,
a' fejek gyakran szédeleg minden böv verűség nél-
kül, és a' gyomornak hibáji nélkül, könnyen meg-
faznak, és gyakran külömbféle convulsiókba esnek,
mellyek néha hasanlók a' nyavalya rontáshoz, vagy
epilepsiához, és mégis a' betegség *nem epilepsia*.
Alig vagyon olyan beteges történet, vagy lympto-
ma, a' mellyről néha nem panaszolkodna a' hypoch-
ondriacus beteg.

Ebben a' betegségben a' betegnek képzelődé-
se, vagy imaginatiója nagyobb, mint a' betegség;
a' mit egyszer a' beteg magában gondol, avagy
fel-teszen, atiól könnyen másra vinni magát nem
hadgya, és igen könnyen minden bakatelláért meg-
haragszik.

Három környűllállásokban szokot meg-jelenni a'
hypochondria: *Elsöbben* a' telette nagy, és sokáig tar-
tott üresedések után; *Másodszor* az igen nagy, és so-
kaig tartott elmeindulatok, és elme munkák után;
Harmadszor: minden előre ment gyengítő ok nélkül
az eszközi alkatás (*organizatio*) magában tartya a'
hypo-

hypochondriára való hajlandóságot, és a' már el-készült alkalmatosságot (*opportunitas*), melly az érző inas lytemának gyengeségiben, és indíthatóságában (*incitabilitas*) vagon. Minden hypochondriacus emberben tehát előre mennek az el-készítő okok (*causæ præparantes*), és azután következnek a' gerjesztő okok (*causæ excitantes*), ugy-mint :

1. A' rosz diæta, példának okáért; a' nehezen emésztő éttek, és sok hevített italak a' szünetlen ülb életmódgyában, 's a' t.

2. Azoknak az üresedéseknek meg-rekedése, a' mellyekhez hozzá szokott vlt az ember, mint a' vértolyások, izzadások, 's a' t.

3. Az elmeindulatak, úgymint a' boszszúságok, ijedések, félelem, búsulás, gond, 's a' t.

4. A' fekete epének neveztetett nedvességeknek meg-gyűlése az hasnak belső tagjaiban, melly miatt az étel emésztés, és a' chylicatio meg-bomlik, 's meg-romlik.

5. Valani különös izgató tsipósség, a' millyen a' skrofula, scorbutus, köszvény, 's a' t.

6. Az has belső tagjainak meg - dugulása (*obstructio*.)

De itten tudni kell, hogy éppen azok az okok gerjesztik (*excitant*) ezt a' betegséget, a' mellyek el-készítettik (*præparant*) az erre a' betegségre való alkalmatosságot (*opportunitas*); és hogy csak a' kisebb, és nagyobb grádusban vagon a' különbség. Azt-is kell-tudni, hogy néha eszközi hiba (*vitium topicum*) a' fundamentomos ok (*causa fundamentalis*), néha pedig semmi eszközi hiba jelen nintsen, hanem éppen csak az indíthatóság (*incitabilitas*) nevedet, és a' testet felette érzékeny.

kenynek tette. Mellyre nézvéen az hypochondria vagy helybéli betegség (*morbus topicus*), vagy közönséges betegség (*morbus universalis*). Mikor közönséges betegség, akkor mindenkor valóságos gyengeségű nyavalya (*asthemia directa*), mivel ilyenkor a' leg-közölébb való, és fundamentomos ok (*causa proxima fundamentalis*), valóságos gyengeség, vagy-is nagy érzékenységgel öfzve foglaltott gyengeség.

A' régi Orvosok azt írják, hogy a' hypochondria kétféle: *Egygyik* matéria nélkül való érzőinas betegség (*morbus nervosus sine materia*), a' mellyben minden helybéli hiba nélkül az érzőinas systema oly gyenge, hogy kitsin októl-is nagy rendetlenség támodgyan. Ilyen az *asthenia directa*: A' *második* matériával való érzőinas betegség (*morbus nervosus cum materia*), mellyben az érzőinas systemának minden többi hibáji (*laesiones*) nyilván való, és erős helybéli hibákiól (*vitia topica*) származnak. Ilyen az helybéli hypochondria (*hypochondriasis topica*).

A' történetek (*symptomata*) a' jó orvoslás alatt magokban igen ritkán veszedelmesek ugyan, de mégis más rosz betegségekre alkalmatosságot adhatnak. Néha az hypochondriás alkalmatosság, és elrendelés az élet módnak meg-változtatásával, és az élet üdőnek nevedésével el-múlik.

Ebben a' betegségben nagyon vigyázzan az Orvos, hogy különös történetek által meg ne tsalattassan. Példának okáért: a' fő szédelgés, és a' szív-dobogás a' hypochondriában *görstől támad*, és azért az ér-vágás, és az hivesítő orvoslás nem csak *haszontalan*, hanem *ártalmas-is*. Így vagon a' dolog az hypochondriácusoknak el-veszett étel-
ké-

kévánásában , és haszorulásában-is , mivel itt-is az okádratók , és hashajtók *ártalmasok* , 's a' t.

Mikor tehát az hypochondriacus ostrom veszedelmes , avagy nagyon alkalmatlan , akkor éppen csak *görts elleu való* orvosságokat kell adni. Illyenkor az *opium* , és az *assa foetida* leg-jobb. Egygyetlen egy esetet ki-vévén , ha tudni illik a' betegnek nyilvánságoson igazán sok vére vólna , de ez igen ritka esett.

Az ostrom nélkül való szabad üdőben a' gerjesztő okokat kell meg-orvosolni. Jó diétát kell rendelni ; a' természeti el-választásokat (*secretiones*) , és üresedéseket (*excretiones*) helyre kell állítani ; az elmeindulatokat mérsékelni , és a' természeti grádusra kell hozni ; a' beteget mulatóságokra kell vinni ; a' testit illendően kell mozgatni ; a' meg-gyült fekete sárvizes iszapot ki-kell tisztítani *tartarus tartarizatussal* , és ipecacuánából készült gyenge okádratóval , mellynek utánna tizenkét tsep *laudanum liquidumat* egy drachma *mentha vizben* kell bé adni ; az obstrućiokat el-kell oízlalni , a' különös tsipósséget a' maga módgya szerint kell orvosolni. Az obstrućiok ellen jó :

I. ℞. Magnesiæ Edinburgenſis ,

Cremoris tartari ,

Florum sulphuris ,

Pulveris Rhabarbari ,

Pulveris florum Chamomillæ vulgaris ,

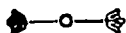
Eleofacchari foeniculi ana unc. ℞.

M. f. Pulvis. D. U. Napjában egynéhányszor egy kávés kalánnal kell bé-adni.

II. ℞. Salis tartari depurati unc. j.

Satura cum aceto squillitico , dein adde :

Ex-

Extracti Fumarix aquosi,
 — Centaurii minoris,
 — Trifolii fibrini — —
 — Gentianæ rubræ — —

ana unc. ℞.

Aquæ Chamomillæ sine vino libr. jv.

Tincturæ Antimonii Jacobi,

— Martis aperitivæ, ana unc. j.

M. D. U. Minden második órában fél enni való kalánnal kell bé-adni.

Az érzőinaknak gyengeségeket azzal kell igyekezni orvosolni, hogy minden gyengítő okok eltávoztassanak, és azonban vasas orvosságokat kell bé-adni, a' beteget fereszteni-is kell hideg vizen kezdvén, és lassan lassan melegebb vízbe vivén, de a' testet-is kell lassan lassan nagyobb mozgásra vinni. A' vasas orvosságot lehet így készíteni,

I. R. Flor. Salis ammoniaci martialium unc. jv.

Spiritus vini rectificati lib. j.

Digere, & Filtra.

Ebből 30. tseptől 40. tseppig napjában egynéhányszor lehet a' betegnek bé-adni.

A' Tinctura Antimonii Jacobi így készítettetik:

R. Lixivii fortis ex recentibus Scoriis reguli antimonii parati libr. j.

Coque in sufficienti quantitate olei amygdalarum dulcium recenter expressi ad consistentiam Saponis, dein hunc Saponem solve in sufficienti quantitate

Tincturæ, antimonii acris, ut fiat

Tinctura requisitæ fluiditatis.

Ez igen jó *resolvens* és *diureticum*. Eleintén csak három vagy négy tseppen kell kezdeni, és azután lassan lassan szaparítani kell a' dózist, ha

a' környülállások kívánnyák, és a' beteg minden baj nélkül meg-szenvedi. A' hofzfas ondófolyásban-is (*gonorrhæa chronica*) jó orvosság az a' tinctura.

A' ki kevesebbet akar készíteni ezekből a' szerekből, az tsináltathat a' Patikárossal belőlle egy negyed, egy harmad részt - is, avagy annyit, a' mennyi szükséges.

Lehet a' gyomorgörtsben a' 228-dik levéltől a' 232-dik levélig javosolt orvoslással is élni.

H Y S T E R I A.

Az a' betegség, a' melly a' Férfiaknál Hypochondriának neveztetik, az Afzszonyi személyeknél *Hysteriának* hivattatik.

A' Hysteriában a' görts az hasban kezdődik, onnét fel-felé máfz, és a' lélekzetet meg-akadályozza, sőt néha meg-is állittya olyan érzéssel, mintha a' torok öfzve' szorulna, avagy mintha valami falat, vagy golyóbis a' torokba fel-máfzna, és ott meg-állana.

Azonban a' beteg nagyon gyötrődik, és el-akar ájulni, néha el-is ájul; a' köldök bé-húzódik; némellykor el-is esik a' beteg, de inrángatódás nélkül, ha *epilepsia*, vagy nyavalya rontás egyfzer'smind jelen nintsen; az has morrog, és néha a' betegnek úgy láttzik; mintha valami golyóbis fel-felé szaladna, avagy a' torokba meg-állna.

Ez az ostrom néha gyengébb, néha súlyosabb; ollykor periodufok szerént kerül-elé.

Mikor az ostrom (*paroxysmus*) el-mulik, akkor a' beteg lankadt, halavány, avagy hevül az ábrázatnak meg pirossodásával; a' fő, és a' karak,

's a' lábok fájnak; az erő fogy; a' szív dobog; a' beteg rest, böfög, sohajtoz, piheg, az ételt utálya; a' gyomor émelyeg, 's néha okádás-is következik; a' vizellet bőven, 's vizesen menyen.

A' paroxysmus alatt néha befzélnek, vagy mint a' békák kúkoknak (*coaxant*), avagy nevetnek, avagy sirnak, és könnyveznek. Az ostrom előtt ásítognak, nyújtazódnak, erőtlenek, sok halavány, és vizes hügyat botsátnak, szomorúak, félénkek, haragosok, vagy szerelmesek, és a' jó szagú illatokat nem szenvedhetik, de büdös szagtól fel-elevenednek. Az édességek-is sokakat, mihent a' szájjokba vezik, görtsbe ejtnek; a' paroxysmusban pedig a' külső részek-is halaványok, és hidegek, úgy hogy, vóltak a' kik egynehány napokon holtokhoz hasanlók, és pulsus nélkül feküdtek, nem lélekeztek, nem befzéltek, és semmit sem éreztek, mások el-is temettettek, és a' koporsóban fel-ébrettek, és ódalra vagy másképpen feküdve találtattak. De az ilyenekben a' pofak többire pirossok. Egyébképpen a' pofak csak akkor kezdenek pirossodni, mikor a' paroxysmus végződni, a' beteg sohajtozni, és az has morrogni kezd; de ezután-is még egy ideig meg-fzokott maradni a' toroknak szorulása, melly miatt olykor a' le-nyelés-is meg-akadályoztatik. A' kik gyakran, és közben vetett szabad üdővel, ilyen betegséget szenvednek, többire dagadt veres, és szederjes ábrázatúak a' véreknek tsumós daganattyával (*cum varicibus*).

A' Férfiak-is az hypochondriában, és az A'z-szonyemberek-is az hysteriában, néha mély ájulásba (*asphyxia*) esnek, és egynehány napokig halva feküsznek, de azután vagy magoktól, vagy il-lendő

lendő ösztönökre (*stimuli*) fel-támadnak; ugyan azért az olyan hóltakat hamar *el-nem kell temetni*, hanem addig kell várakozni, míg a' test valóság-gal rothadni nem kezd, és az el-kezdett rothadás szemlátomást nem nevededik.

De itten fel-kell jegyezni, hogy az ember háromféleképpen hal-meg.

1. Ha az észközi alkatás el-bomlik (*dissoluta organizatione*).

2. Ha a' valóságtalan gyengeség az utolsó grádusra lépett (*debilitate indirecta ad extremum ducta*). Az ilyen hóltak igen hamar meg-rothadnak.

3. Ha a' valóságos gyengeség az utolsó grádusra ment (*debilitate directa ad extremum ducta*), de az ilyen hóltok sokáig nem rothadnak, és néha egynéhány napok múlva-is megint fel-támadnak.

Mivel a' hysteriának természete semmiben sem különböz a' hypochondriának természetétől, azért az orvoslása éppen olyan, mint a' hypochondriában. Azonkívül mivel a' gyomorgörts (pag. 228.) a' hysteriának leg-közönségesebb története, és az hysteriától természetben éppen nem különböz, azért éppen úgy-is orvosoltatik, a' mint a' gyomorgörts-et orvosolyák. Az ájuló hysterikák meg-gyújtott tollú, avagy ó bőr-büdös szagra-is néha fel-ellednek. De a' hysteriában igen ritka a' matéria (*morbis cum materia*); többire mindenkor csak a' valóságos gyengeség (*debilitas directa*) az orvosolni való fundamentum, és azért az izgató orvosságokat kevés mértékkel kell kezdeni, és azután igen gyakran kell adni, úgy hogy mihent az első dózisnak a' munkája el-végződik, akkor mindgyárt

a' másik dosis már munkálkodni kezdgyen; ennek-utánna lassan lassan a' dolist kell szaporittani mind addig, mig a' beteg meg-gyógyul.

P H T Y S I S N E R V O S A.

Az érzőinas sarvadásban a' beteg lassan lassan el-fogy, él-szarad, és el-sarvad, minden tsipősség nélkül (*sine omni acrimonia*). Az érzőinak igen gyengék, és minden munkák (*functiones*) igen erőtlenek. Ez a' betegség mindenkor közönséges betegség (*morbus universalis*), és kétféle gyengeség jár:

1. Első a' valóságos gyengeség (*debilitas directa*), mellyet okoznak elsőben a' sok, és nagy üresedések (*excretiones*), mint a' sok, és nagy vér-folyások, sok és nagy izzadások, hasanló hasmenések, és mag-vesztegetések; *másodszor* állandón sokáig gyöttrő szomorú elmeindulatok, kiváltképpen a' gond, győ:relem, búsulás; *harmadszor* az előre ment sokáig tartott érzőinas betegségek, mint a' convulsiók.

2. Második a' valóságtalan gyengeség (*debilitas indirecta*), mellyet okoz leg-inkább a' sok hevitő italokkal való vízfizsá élés.

Az orvoslás azt kívánja, hogy a' test jó 's könnyen emészto' eledelekkel tápláltassan, és il-lendőképpen mozgattassan; a' szomorú elmeindu-latok vidámabb elmeindulatokkal fel - váltassanak; minden gyengittő okok el-távoztassanak; az el-gyengült érzőinas részek (*systema nervosum*) *kiná-va*l, és *vassal* erősítettessenek. Illyen orvosságok vagynak Nro. 70. 74. 75. A' vasas feredők - is gyenge meleggel hasznosok.

Azok-

Azoktól, a' kik hevittó italaktól kapták a' betegségét, nem kell mindgyárt egyfzerre el-húzní azokat az italakat, hanem tsak lassan lassan kell őket azoktól el-ízkotatni, és ezeknek az orvosságokat-is spiritusokkal, és borral kell adni, a' mint Nro. 31. rendeltetik. Ennek pedig az az oka, hogy a' valóságatlan gyengeségben gyenge ösztrönök elegendő inditást (*incitatio*) nem tsinálhatnak, mivel az indíthatóság (*incitabilitas*) nagyon elfogyatt; illendő indítás nélkül pedig az erők (*vi-res*) helyre nem állnak.

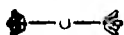
A M N E S I A.

A' felette nagyon el-gyengült emlékezés (*memoria*) Amnesiának neveztetik. Ebben a' betegségben mindenkor el-veszet az az erő, mellyel a' képzeletek (*ideæ*) egymással öszve-társasítanak (*affociantur*), és ennyiben az ítélő erő-is (*facultas judicandi*) szenved, de a' betegek arról, a' mire emlékeznek, igen helyesen ítélnék.

Az el-gyengült emlékezés támad:

1. Az igen kemény, és sokféle elme-munkától, kivált a' nagyon meg-erőltetett ítélő erőtől.
2. A' felette sok öszve-menéstől (*coitus*), és az ónaniától, vagy-is kézi fertőztetéstől.
3. A' főnek külső nagy meg-sértődésitől.
4. A' heves, és kemény elmeindulatoktól.
5. A' sokáig tartott fő-fájástól.
6. Néha az agyvelő gyúladástól-is.
7. Az igen sok hevittó italaktól.

Ezekből az okokból ki-tettzik, hogy ez a' betegség néha származhat az agynak valami helybéli hibá ától-is (*a vitio topico*), és ekkor másképp,

pen meg nem gyógyúl, hanem csak úgy, ha az helybéli hiba gyógyítható, és meg-gyógyíttatik. Illyenkor az *Amnesia* helybéli betegség (*morbus topicus*).

De ezekből az okokból az-is ki-tettzik, hogy néha, és többire az egész nyavalya közönséges betegség (*morbus universalis*) még pedig gyengeségű nyavalya (*morbus asthemicus*), és ez-is kétféle; *elsőben* valóságos gyengeségű (*asthemia directa*); *másodszor* valóságatlan gyengeségű (*asthemia indirecta*). Az orvoslás azt kívánja; hogy az okok el-távoztassanak, és a' test illendő ösztönök által erősíttessen éppen úgy, a' mint a' phtysis nervosában mondatott.

A M E N T I A P A R T I A L I S.

Vagynak betegek, a' kik csak egy dologról roszúl itélnek, a' többiről pedig egészégesen, és helyesen gondolkodnak. Váltak betegek, a' kik magokkal el-hitették, hogy a' lábok üveg, és azért az ágyból fel-nem keltek, ne hogy el-törjen a' lábok. Mások a' fejekben benn órát lenni, és verni képzeltek. Egynek négy ló egy szekér szénával ment a' fejibe. Egy nem akart hudyazni azért, hogy vizözönt ne hozzan a' városra. Illyen partialis bolond igen sok vagyon a' világon. A' haza vágyódás-is (*nostalgia*) ide való.

Ezeknek a' betegségeknek többire *moralis* okok vagyon, mellyeket fel kell keresni, és azután *moralis orvossággal* kell orvosolni.

Egy üveg lábú beteget reá vettek, hogy a' lábait polákkal, és jó erős viafzszos Stiblivél meg-erősítse, és azután magát kotsira tétesse, és jó gond-

gondviselés alatt a' leg-közölebb lévő szép erdőben friss levegőre vitesse, a' hól titkon haramiak igen ijesztő formában rendeltettek, a' kik a' kotsift meg-támadták, mellyre a' kotsin ülő emberek le-ugrattak, 's el-szaladtak, a' beteg sem vette tréfára a' dolgot, hanem le-ugratt, és a' többi után egész hazáig szaladott, 's úgy tanulta ki, hogy nem tveg a' lába.

Másnak a' Borbély a' fejit hátul meg-vágta mondván, hogy ő a' fejit fel-bontya, és abból az órát darabanként ki-szedi; azonban egy el-bontott óra hátul vólt, 's annak minden részeit a' sebben meg-vérezte, és azután az alztalra tette; erre a' bereg az órást el-hivatta, hogy nézze meg, hogy ki-vagyoné az órának minden része véve, mellyet az óras azzal bizonyított, hogy ő azt majd öszve rakja, és azután a' betegnek által adgya. Így meg-gyógyúla ez-is.

A' Szénás szekeret-is lovostól egygyütt a' betegnek fejiből ki-vették. Azt a' kotsift, azokkal a' lovokkal, és azzal a' szekér szénával, a' mellyet a' beteg a' maga fejiben képzelt, az udvarra állították, oly parantsolattal, hogy keményen káromkodgyon, 's mentől jobban lehet lármázzan, és haragudgyon, hogy miért nem hadgya őtet ez a' beteg a' fejiben nyugodni; erre a' lármára még nagyobb lármával a' beteget hirtelen ki-vitték, azonban a' kotsis nagy lármával a' szekérrel edgyütt kiszaladott az udvarból, és a' beteg meg-gyógyúlt.

A' hudgyazni nem akarót-is meg-gyógyították, nagy lármát ütven, kiáltásokkal, sirásokkal, ordittásokkal, lövésekkel, dobolásokkal, és hozzá szaladván, 's kiáltván, hogy az egész város ég, és már nints viz a' tűznek oltására, könyörűlyen

tehát a' városon, és hűdgyazzan, hogy lehessen ezt a' rettentő nagy tüzet el-óltani; engede a' könyörúletes beteg, 's hűdgyaza, és meg-látá, hogy nem özönvíz.

A' haza-vágyódásnak vezedelmes történeteit meg-lehet orvosolni azzal, ha a' beteg vissza-tér a' hazájába. A' több partialis bolondok-is megszoktak gyógyúlni, ha azt meg-nyerik, a' mit bolond képzelődésből kívánnak.

MELANCHOLIA, ÉS MANIA.

Melanchol.ának az a' betegség neveztetik, a' mellyben az ember szomorú, gondolkodó, az emberek társaságától fut, különösen 's egyedül szeret lenni, és egy vagy több dolgokról rendetlenül, és nem igazán ítél.

Mániának az a' betegség hivattatik, a' mellyben az ember állandóul efze nélkül beszéll, és néha nagyon mérges, sőt nagyon dühöskedik-is.

A' gerjesztő okok egyfélék mind a' két betegségben, és így egynek lenni láttzik a' természeté-is mind a' kettőnek.

A' Melancholia lehet a' hypochondriának nevedet gradussa; de mégis néha támad olyan meláncolia-is, a' mellyben semmi hypochondriás dispositio előre nem ment.

A' Mania-is lehet nevedett grádussa a' meláncoliának; de még-is néha a' Mania hirtelen támad minden előre ment meláncolia nélkül, és olykor úgy-is meg gyógyúln a' Maniacus, hogy semmi Meláncolia hátra ne maradgyon.

A' Mania azzal különböz a' *pbrenitistől*, hogy
1. tovább tart, 2. a' beteg erős, 3. hideglelés nélkül

nélkül vagyon. A' betegségnek végén szokott ugyan meg-jelenni valami hideglelés, de ez *nem oka* a' bolondságnak.

Az ilyen bolondok néha igen dühösködnek, máskor nem dühösködnek olly nagyon, de a' me-
leget-is, az hideget-is, a' koplalást-is többnyire könnyen szenvedik, és felette nyughatatlanak. A' Vesicatoriumat-is nem érzik, de néha a' veréft még-is jól érzik.

Mentől titkosobbak, és nehezebben meg-győz-
hetők az okok; mentől tovább tartott a' beteg-
ség; mentől restebb, 's lassúbb a' pulsus; annál kevesebb a' gyógyuláshoz a' reménység.

Ennek a' nyavalyának leg-közönségesebb okai ezek:

1. Hypochondriás, és hysteriás dispositio, avagy más ollyan gyengeség, melly nagy érzékenységgel öszve-foglaltatik, úgy hogy kitsin, és tapasztalhatatlan ok-is elegendő legyen a' nyavalyának csinálására.

2. Kemény elme-indulatok, úgymint harag, ijedés, szomorúság, öröm, 's a' t.

3. Sokáig tartó elme munka, és olly dolognak nagy kíváncsága, a' mellyet meg nem lehet kapni.

4. Igen nagy, és bőv üresedések.

5. Vízszá-tért ki-ütések, mint az rúh.

6. Eszközi hibáji az agynak, mellyekről az anatomia nem igen sokott tanitt, mivel néha igen kemény, máskor igen lágy, ollykor természet szerént való vólt az agy. Egy holt testben az agynak lágy hártyája (*pia mater*) el vólt válva az agytól, de vólt ollyan beteg is, a' ki tsak kevés órákkal hólta előtt kezdett efze nélkül beszélni, jöllehet ez a' hártya el vólt válva az agytól.

7. Epés tisztátalanságok, kivált olyanak, a' millyeneket fekete epének neveznek,

8. Az has tagjainak meg-dugulása.

Az orvoslásban vigyázni kell leg-előbb a' gombáb okokra. Ha epés tisztátalanságok, és obstruútiók vádoltatnak, akkor a' *tartarus emeticus*, avagy az *aqua benedicta Rulandi*, lassan lassan szaporitván a' mértékeket, többnyire elegendő orvos-ság. Ha rühes matéria veretett vízfűza, akkor jó a' *hepar sulphuris fulinum*, avagy a' rühnek bé-öltása.

A' gyengeség, és a' nagy érzékenység erősített orvos-ságokat kíván. Ha pedig a' nyavalya nagy erősséggel járna, akkor gyengíteni kellene. De ha semmi bizonyos okat találni nem lehet, akkor csak a' Kámfort kell adni lassan lassan szaporitván a' mértéket. Azt ugyan mégis csak tudni kell, hogy az ilyen betegeknek leg-jobb a' bolondok háza, mivel azonkívül-is igen kevesen gyógyulnak meg belőlük.

C O N V U L S I Ó K.

Az akarattól függő inashúsoknak (*musculi voluntarii*) természet ellen való öfzve húzódása *convulsionak* neveztetik.

Ha az öfzve - húzódott inashús öfzve húzódva marad, avagy csak lassan lassan tágul fel, akkor *convulsio tonica* nevet visel.

Ha pedig az öfzve - húzódás gyakran, és hamar egymásután jön, de sokáig egy húzomban nem tart, hanem a' fel-engedéssel fel-váltatik, akkor az ő neve *convulsio clonica*.

C R A M P U S.

Crámpusnak neveztetik valami fájdalmas *convulsio tonica*, melly valami általfutó októl, kivált a' lábikrákban hirtelen történt ki-nyújtásból származik.

R Á N G A T Ó D Á S O K.

A' hypochondriákusoknál, és a' hysterika Afzszonyi személyeknél néha támadnak *clonica convulsio*k, de ezek mulandók, és semmi különös betegséget nem tsinálnak.

T R I S M U S.

Trismusnak neveztetik a' fog-tsikorgatás, melly csak más convulsióknak symptomája, avagy magára támad, kivált étzaka, a' gyomorban, és belekben meg-gyúlt igen tsipős tifztátalanságoktól, avagy a' gelesztáktól. Az orvoslás az okokhoz alkalmaztatik.

R I S U S S Á R D O N I U S.

Ez az eset igen ritka, és gyakran fel-tseréltetik a' *spasmus cynicussal*. Ebben a' betegségben az ágyékhártya (*diaphragma*) úgy öszve húzodik convulsio módra, mint a' katzagásban, vagy nevetésben, és azért akarattya ellen nevet, vagy katzaga beteg. Némelyek azt tartották, hogy az ágyékhártyának gyúladása mindenkor *risus jardoniusi* tsinál, de a' tapasztalás ellenkezőt mutatott. A' több convulsionak okai tsinálhatnak ilyen nevetést-is; leg-könnyöbben meg-esik a' *Ranunculus sceleratussal* való élestől.

SPASMUS CYNICUS.

Az ábrázat inashúsainak convulsiója *kutyá görtsnek* neveztetik, melly vagy csak symptomája más görtsöknek, vagy valami sebtől támad, a' mellyben valami érzőinak, vagy szijasinak az alsó állkapzán, avagy valahól a' karakan, kezezen, lábakan, 's a' t. félig metrózódek. Ha az opium nem használ, akkor egészfzen kerefztúl kell metzteni a' félleg meg-sebesedet érzőinat, avagy szijas inat, meg-próbáiván előbb a' lágyító meleg köléseket-is.

CHOREA SANCTI VITI.

Ebben a' betegségben minden tagok mozognak, mintha tántzolni akarna a' beteg, és a' beteg a' kezeinek, 's lábainak mozgásokat meg nem állit-hattya, töbnyire ezin vagon, de néha ezze nélkül-is beszéll.

Leg-töbfszer támad a' 10. esztendőseken, a' 14-dik esztendőig. Néha még-is örögöbökre-is esik.

Töbnyire okat ad néki valami különös tsipőség, visszaveretett ki-ütés, geleszta, 's a' t. melyekre az orvoslásban figyelmezni kell.

Némellyek azt tartják, hogy Olofz országban a' *Tarantula* állatnak marásától támad ez a' nyavalya; de arról mások kételkednek.

ECLAMP S I A.

Ez a' betegség olyan, mint a' gyermekek' nyavalya-rontása, de a' közönséges nyavalya rontástól azzal különböz, hogy töbnyire forró nyavalya

lya (*morbus acutus*), jöllehet néha félben hagyó-
is, de ritkán.

Közönségesen iffiú gyermekekre, és gyermek á-
gyos Afízonyokra esik, a' hól vagy hamar meg-
gyógyúl, vagy meg-hal a' beteg.

Mindenkor tsak symptomája valami más beteg-
ségnek, és azért az orvoslás a' fundamentalis beteg-
séghez alkalmaztatik.

R A P H A N I A.

Azok a' *clonica convulsók*, a' mellyek forrók,
vagy-is inkább sebessek (*acutae*), és inkább vala-
mi rendetlen inrángatódásokból, mintsem folyvást
tartó mozgásból állnak, 's mindenkor szuró fajda-
lommal az hajló tagokban kezdődnek, *Raphaniának*
neveztetnek.

Azonkívül az-is tulajdona ennek a' betegségnek,
hogy *ragadós*, de még-is a' tsets-fzopó gyermekre
könnyen nem ragad.

A' beteg eszén vagyon, ha tsak az hideglelés,
és a' fájdalom eszelőséget nem tsinál.

Az okáról enn.k a' betegségnek sokan sokféle-
képpen vélekednek. Némellyek azt tartják, hogy
a' kenyérbe süttetett *semen raphani raphanistri*; má-
sok azt mondják, hogy a' *lolium temulentum*;
még mások azt hiszik, hogy a' fenés gabona vagy
fattyú gabona, avagy kemény üzög (*Mutterkorn*),
okozza ezt a' betegséget. Hogy a' roz, és romlatt
eledel erre a' betegségre okat ad, az igen hihető,
és a' tapasztalásokkal nagyon meg-egygyez.

Az orvoslásban a' gyomor, és a' belek ki-tisz-
tittatnak. Annakutánna, ha még a' görtsök tovább-
is tartanak, a' *valertana*, és a' kámfor jó orvos-
ságok.

T E T A N U S.

Tetanusnak közönségesen neveztetik minden *tonica convulsio*, mellyben többnyire, de mégis nem mindenkor, a' beteg magáról semmit sem tud. Ennek a' betegségnek négy külömbiségi vagynak.

1. Az hátgerintzek, és a' karak, 's láboknak inashúsai olyan *tonica convulsio*ba esnek, melly miatt meg-merevednek, és a' testet ki-egyenesítve, 's merevedve tartják. Ez *Tetanus univertialis*.

2. A' főnek hátulsó inashúsai olyan *tonica convulsio*ba esnek, melly miatt a' fejet hátra húzva tartják, mintha a' fő a' gerintzekre fekünni akarna. Ez *Opisthotonus*.

3. A' főnek inashúsai olyan *tonica convulsio*ba esnek, melly miatt a' fő előre a' mejre húzódik. Ez *Emprosthotonus*.

4. Az alsó állkaptza a' felső állkaptzához húzódik, és a' száj úgy bé-záratik, hogy semmi erőszakkal ki ne lehessen a' szájat nyittani. Ez *spasmus maxillæ inferioris*, avagy *Tetanus maxillæ inferioris*.

Néha ezek a' négy tétanusok egyszerre, 's egygyütt egy betegben meg-jelennek, és meg-vagynak.

A' betegség néha hoszszas (*chronicus*), néha sebessen járó (*acutus*).

Sebessen járó, vagy forró szokott lenni a' fellette nagyon meleg országokban, a' hól az hidegre könnyen következik, és többnyire II. napok alatt a' beteget meg-öli.

Ezen kívül minden olyan ösztönöktől (*stimulus*) támadhat, a' mellyek más convulsiokat is okozhatnak.

Az alsó állkaptzának tétanussa könnyen következik a' szjasinaknak (*tendines*) sértésekre akár az alsó állkaptzán, akár a' karakan, kezeken, 's lábakon. A' gyermekéknél könnyen támad a' nagyon tsipós téjtől, 's gyomorban, 's belekben lévő tsipós tisztátalanságoctól, töbnyire 3. avagy 4. napok alatt halál következik. Néha az himlő matéria-is tsinálhat tetanust; leg-alább az himlőnek kiütésekor támadni szokott spasmusok igen hasanlók a' tétanushoz. Láttatatt-is tétanus néha az himlős járaványban (*epidemia variolosa*).

Néha a' fő-vizkorság-is (*hydrops cerebri*) tétanust tsinálhat, mivel gyakran olyan történetekkel jár, a' millyenek a' tétanust követik.

Az ostrom alatt jovosoltatnak a' meleg-feredők, meleg párolások, és dörgölés,

Az alsó állkaptzának spasmussában klyftérek által a' beleket ki kell tisztítani, és azután mindgyárt, ha valami kevés a' száj meg-nyilik, *opiumat* kell adni addig-is, míg hashajtót, avagy más tisztító orvosságot lehessen bé-adni.

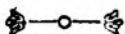
Ahól sértések vagynak, ott vagy el-vágással, vagy lágyító meleg kötésekkel, vagy opiummal az ösztönt gyengíteni, és semmivé kell tenni.

Ahól hideg vólt az ok, ott meleg feredők, és gyenge izzasztók használnak.

A' több nyilván való okok a' magok módgyak szerént orvosoltatnak.

A' mercuriusnak bé-dörgölése néha használt ott, ahól semmi nyilván való ok nem taláztatott.

A' mágnessel való dörgölést-is ott meg-kell próbálni, ahól semmi egyéb nem használ, kivált ha hidegtől támadott a' tétanus.

T R E M O R.

Állandó rezketése a' főnek, és a' több hajló tagoknak *lét* okokból származhat.

1. Az igen sok üresedésekből, kivált a' mag-nak el-vesztegetésiből.

2. A' felette sok italaktól. Illyenkor a' rezke-tés megint valamennyire meg-szűnik, ha a' beteg megint azokat bé-veszi, a' mint a' bortól, 's pálin-kától rezkető emberekben láttyuk.

3. Az igen kemény, és igen sokáig tartott el-meindulatoktól.

4. A' görtsöktől. De itten csak futó, és nem állandó a' rezketés.

4. Valami rheumatikus tsipősségtől.

6. A' szélütéstől (*paralyfis*).

7. Az örökségtől (*senectus*).

Az orvoslás az okokhoz alkalmaztatik.

C O N T R A C T U R A.

Mikor a' szijasinak (*tendines*), és a' kötők (*li-gamenta*) meg-keményednek, és az hajló részt mozdíthatatlanná teszik, akkor a' betegség *contra-cturának* neveztetik. Ennek az okai ezek:

1. Valami görts, melly sokáig tartott, és a' szijasinakat, és kötőket öfzve húzta.

2. *Catharrus*, mellynek tsipőssége olyan öfzve húzódaft tsínálhat.

3. Szél-ütés. Igy maradnak néha öfzve-húzodva, és sugorodva az hajló tagok a' *colica pictonum* után.

4. Scorbutusos, frantzós, és köfzvényes tsi-pősség.

Elein-

Elkinten lágyító, görts ellen való, és gyenge izgatú orvo-ságokkal kell az^o orvoslált meg - pió-bálni, azután gyenge de gyakor húzással, vagy nyújtással kell orvosolni. Ha ezek nem használnak, azután erőssítő, és gyengén izgatú szerck jovosoltatnak. Leg-inkább pedig az okokhoz kell alkalmaztatni az egész orvoslált. A' feredők, és bor-kútok néha használtak.

V E R T I G O.

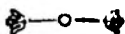
A' szédelgésben úgy láttzik az embernek, mint-ha körüllette a' testek (*corpora*) hirtelen, és sebes-sen mozognának.

Ha illyenkor a' testek a' magok természeti szí-
nekkel (*colores*) láttattnak, akkor a' betegség *ver-
tigo simplex*; ha pedig a' testeket nem lehet tisz-
tán látni, akkor *vertigo tenebricosa*; hogyha pedig
a' beteg úgy el-vezti az érzékenységeit, hogy a'
földre essen, akkor *vertigo caduca*.

Az okok ezek:

1. Valami gyengeség a' felette nagy üressedések után, mint a' nagy vértolyásokban.
2. Tisztátalanságok a' gyomorban, és a' be-
leekben.
3. Igen sok részegítő italok.
4. Hysteriás görtsök.
5. Az has tagjainak meg-dugulások.
6. Meg indult ki ütések.
7. Az agyban ki-öntött nedvességek.
8. Igen sok vér.

A' bővvérűség (*plethora*) éppen tsak akkor tsi-
nálhat szédelgést, mikor a' meg-szokott vérfolyások
ki-maradtak, és azokra a' meg-szokott üdő jelen
vagyon.

vagyon. Illyenkor az érvágás, avagy a' meg-fzokott vérfolyásnak meg-indittása hafznos.

Ahól a' főben valami nedvességek öntődtek ki, ott közönségesen más symptomák is vagynak, mellyek *trepanation*ot kívánnak.

Ahól ki-titések akarnak ki-jönni, ott dörgöléssel, epispastiukummal, és diaphoretikummal kell segitteni.

Az obstructiokat olvosztó szerekkel, jó diátával, elegendő testi mozgással, és elme vidámsággal kell orvosolni.

A' görtsös szédelgésben hafználnek egynéhány cseppek a' *laudanum liquidumból*.

A' tisztátalanságokat ki-kell hajtani; a' részegítő italak ellen jó az etzet, avagy az hánytató.

A' gyengeség ellen jó diátat, illendő mozgást, és gyengén izgató, 's erősítő szereket kell rendelni.

D E L I Q U I A.

Mikor valaki el-gyengül, akkor tsak gyengeség (*debilitas*) a' betegség, de ha ostromonként, és hirtelen valami tehetetlenség az éltető erőkben elé áll, akkor ájulásnak (*deliquium*) neveztetik a' betegség.

Az ájulásban három nemek (*species*) különböztetnek-meg egymástól:

1. *Lypothimia*. Ebben hirtelen el-ájul az ember, de megint tsak hamar fel-ébred, és az érzékenységeit el-nem veszti. A' pulsus-is meg nem változik.

2. *Syncope*. Ebben a' pulsus-is, a' lélekezés-is, meg-gyengül, az érzékenységek el-vesznek, és a' test meg-hidegül.

3. *Asphy*.

3. *Asphyxia*. Itten minden erök (*vires*) nyugodnak; sem pulsuft, sem lehelléft tapasztalni nem lehet; a' beteg az hólthoz hasanló, és éppen tsak abban különböz a' valóságos haláltól, hogy meg nem rothad, ha több napokan - is így marad az ember.

Gyenge, és érzékeny emberek szoktak ájulásba esni:

1. Morális okokból, ha tudni illik sokot gondolkodni valamiről, és nagy elme - indulatokba esnek.

2. Természeti gyengeségből, melly többnyire hysteriás, és ilyenkor gyenge okok - is ájulásra tsinálhatnak.

3. Az erőknek el - vesztése, a' nagy, és hossz - észben, álmatlanságban, nagy üresedésekben.

4. A' gyomorban, és belekben levő ösztönökből, a' millyenek a' geleszták, tisztátalanságok.

5. Az erőknek nagy meg - erőltetésekben a' szülésben, podágrában, 's fájalmokban.

6. Gyakran Scorbutustól - is.

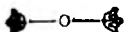
7. A' nagy meg - fázástól.

8. A' közönséges levegőnek el - vesztésitől. Így a' vízben, és az aërfixusban az ember nem lehellhet.

9. A' szívnek, és a' nagy ereknek vérpalántya (*polypus*), aneurismák, vomikák, és a' belső tagok - nak obstrukcióji.

Az el - ájult embert hosszúra kell fektetni, frisevegőre kell vinni, hideg vízzel kell öntözni; jó a' kezeket, és az ortzát borral mosni. A' szagaszizek vagy nem használnak, vagy árthatnak.

Ahól az erök el - gyengültek, ott táplálni (*nurire*), és erősíteni (*roborare*) kell; azonban az

öfztönöket el-kell rontani, és azonban görts ellen való szereket-is kell adni. Az Afa Iœnda jó orvosság.

A' szülésben, a' ki-üttni akaró ki-ütésben, és a' podágrás olíromban néha a' sok vér (*plethora*) tsinál ájulást. Illyenkor az érvágás jó, de bizonyosnak kell előbb lenni, hogy plethoráé az ok, mert másképpen árt az érvágás.

Ha az ájulás a' nagy fájdalomtól származik, és görtsös természetű, akkor használ az opium. A' gyúladásban-is, ha a' gyúladás gyengeségű (*asthenica*) avagy az erősségű állapottyából (*ex statu sthenico*) a' gyengített orvoslás által a' gyengeségű állapotra ment, hasznos az opium.

A' nagy hidegtől meg-fagyott embert leg-előbb hóval kell bé takarni, 's gyengén dörgölgötni, azután valami igen gyenge meleg herbathét egy kevés borral kell adni, és ha már a' beteg valamennyire magához jött, akkor ótettt gyenge mozgásra kell hozni, és addig meleg szobába nem kell vinni, míg tökéletesen fel nem ébred, és magához nem jön, de ekkor a' szoba előbb fűttetlen legyen, és azután csak lassan melegíttessen, mert ha a' beteg előbb belőlről nem melegedik, akkor a' külső meleg ótet meg-öli.

Néha a' nehez szülésben halva születik a' gyermek, de hogy ez nem valóságos halál, azt meg-lehet abból tudni, hogy nem rothadt az ő teste. Illyenkor használ a' meleg feredő egy kevés borral elegyítve, a' tobákfüst klystér, és a' levegőnek (*aër*) az orrába, szájába, és az ábrázattára való fuvása, fuvó által, avagy más szelet tsináló elközökkel, de apródonként, és nem szűnetlen.

A' vizből ki-húzott embert szabad levegőre kell vinni, minden hajló tagjaic dörgölni kell, izgató klystéereket kell bé-vetni, kivált tobák-füftből; és ha fundált okok mutatnak, hogy sok vére vagon, akkor eret-is kell vágni. Levegőt-is kell a' szájja-ba funni, és reá mindgyárt a' mejjit öfzve kell nyomni, azután megint levegőt kell a' szájjába funni. De egymás után hamar nem kell a' levegőt funni, mert akkor meg-fullad. Mihet az érzékenységek valamennyire meg-jellennek, és a' beteg valamit le-nyelhet, azonnal mindgyárt hánytatót kell adni, mellyre leg-jobb az *aqua benedicta Rulandi* hat drachmától egy unciányig. Azonban a' kezeket, 's lábokat tovább is dörgölni kell.

Igy kell bánni azokkal-is, a' kik aer fixusban, avagy álmosító gőzökben vóltak, de ezeket hideg vizzel-is öntözni, és az ő hajló tagjaikat bor-etzet-tel mosogotni kell.

A G R Y P N I A.

Az álmatlanság gyakran egy symptomája az hidegleléseknek, de hideglelés nélkül-is származhat;

1. A' nagy fájdalmoktól.
2. A' gyötrő elme-indulatoktól.
3. A' hysteriás görtsöktől.
4. A' gyo.nornak gyengeségitől, és az abból támadott nehéz étel eméltésből.
5. Az örögségtől.

Az orvoslás ezekhez az okokhoz alkalmaztatik.

A' fájdalmok symptomáji vagy a' gyúladásnak, vagy valami olyan öfztönnek, melly az érzőinakat érdekli. Az opium jó orvosság, de tsak úgy, ha 1. a' gyúladás gyengeségű, avagy már meg-gyengit-

tetett; 2. ha nem bővvérű a' beteg; 3. ha a' gyomorban, és a' belekben semmi ösztönöző tsipős tisztálanság nintsen; 4. ha obstrukciók nintsenek; 5. ha más helybéli hibák-is jelen nintsenek. A' gerjesztő okokat el-kell rontani. Az étel-emésztést jó diétával, és erősítő szerekkel helyre kell hozni.

S O P O R.

A' természetlen álmoságnak *három* nemei vannak:

1. *Coma*, mellyben mind szünetlen álmos a' beteg, de azért őtet mégis fel lehet ébresztteni. Ha ezek a' betegek szünetlen alusznak, akkor a' betegség *Coma somnolentum*, ha pedig közben vetve ébren vagynak ugyan, de mégis álmosok, és az elméjekben rendetlenek, akkor *Coma vigil*.

2. *Lethárgus*. Ebben nagy a' gyengeség, nehéz a' lélekzés, és az elme-is úgy el-gyengült, hogy a' betegek mindgyárt mindent el-felejtnek, és semmivel sem gondolnak, olly mélyen is alusznak, hogy igen nehezen lehessen őket fel-ébresztteni, de megint mindgyárt alunni kezdnek.

3. *Carus*. Itten olly nagy az álom, hogy a' beteget fel ne lehessen ébresztteni, vagy leg-alább felette nehezen lehessen őtet csak igen kevés üdöres fel-ébresztteni. A' lehellés-is igen nehéz, és lassú.

A' *Coma vigil* az hidegleléseknek szokott symptomája lenni; a' gelesztás betegségek-nél-is néha megjelenik. A' több nemek támadnak az igen nagyon meg-gyült nedvességektől; az álmosító, és mephitifés gőzektől; a' vízszá hajtattott podágrától, orbántztól, és rúhtól; az agyban történt ki-önté-

sektől; a' napfénynek hofzfas, és keimény sütésitől; elme indulatoktól; az igen nagy üresedésektől; görtsöktől; scorbustustól; a' fattyú tüdő-gyúladástól (*peripneumonia notha*); a' vénségtől; és több efféle okoktól, mellyek vagy *consensus* által munkálkodnak, vagy az agyat nyomják.

A' *Lethárgus* közönségesen valami kús hidegleléssel, és *cachecticus habitussal* jár, és néna úgy mint hofzfas betegség (*chronicus*) jelenik meg.

A' *Carusnak* győzhetetlen nagy okai vagynak, és azért tsak egynéhány napokig tart.

A' *Coma somnolentum* esztendeig-is el-tarthat, a' mint a' példák meg-mutatták.

Még maga a' természeti álom-is, ha sokáig tart, el-gyengitti az éltető erőket; és azért az álmos *affectusok* mindenkor a' veszedelmes betegségek közé valók. Ahól a' sok nedvességektől tsak elnyomattatott az erő, de el nem fogyott, ott az orvoslás könnyebb, mint másutt, ahól az erő igazán el-fogyott. Ott-is könnyebb, az orvoslás, ahól *consensus* által munkálkodik az ok, mint ott, ahól minden közbenvetés nélkül az agy nyomatik. De néha éppen orvosolhatatlan is a' betegség.

A' beteget úgy kell fektetni, hogy a' feje magassan fenn legyen, és az orvoslást az okokhoz kell alkalmaztatni.

A' bővvérűség egyedül ritkán tsinal álmoságot, de ha jelen vólna, akkor, kivált ha okádatni kelene, előbb a' lábon eret lehet vágni, de olly vigyázással, hogy igen sok vér ki ne vétessen.

Ha valami *metastasis* az ok, akkor *vesicatoriumok*, *epispasticumok*, dörgölések, és *diaphoreticumok* hasznosok.

A' főnek sértéseiben trepanatio által igyekezni kell a' ki-öntődött nedvességeket ki-venni.

A' hysteriánál, és hypochondriásisnál izgatógörts ellen való orvosságok, de *nem opium*, javasoltatnak.

Ahól az erő el-vezett a' nedvességnek el-fogyásokból (*ex inanitione*) töbnyire házontalan minden orvoslás.

Az álmosító szerek ellen jó az okádtató, és az etzetes ital. Az *excitán:ok*-is ilyenkor háznások.

Egyebekben a' *sopor* úgy orvosoltatik, a' mint alább a' gutta ütésben tanittatik.

E C S T A S I S.

Vagyon egy olyan betegség, mellyben az ember csak egy dologról gondolkodik, és a' többiekről semmit sem tud, de azonban a' testnek mozgásai meg nem állnak. Ez a' betegség *Ecstasis*nak neveztetik. Ehez hasanló a' magyarok *el-rejtezése*.

Az ilyen betegségek majd mindenkor *moralis* okoktól zármoznak, és nintsenek védelem nélkül. A' gondolkodásnak szélyel-hajtása, a' testnek mozgása, hideg feredők, 's azután erősítő, és görts ellen való szerek, háználhatnak.

Az alunni akaró hamisságból el-rejtezők korláttsal meg gyógyittatnak.

C A T A L E P S I S.

A' *Catalepsis* olyan betegség, mellyben ostromonként (*paroxysmus*) a' beteg nem mozog, semmiről sem tud valamit, és abban a' positurában, kép, vagy
statua

statua formán, meg-áll, a' mellyben ötet az ofstrom érte, de az hajló tagok meg-tartyák a' magok hajlóságokat. Az ofstromok ritkán tartanak fél óránál tovább.

Külömböz az *epilepsziától* azzal, hogy semmi convulsio benne nintsen; a' *Tetanustól* azzal külömböz, hogy minden tagok hajlók; az *ájulástól* pedig azzal külömböz, hogy a' pulsus, a' lehellés, a' testnek fitussa, és a' több testi mozgások meg nem változnak.

Ollyan okokból származik, a' millyenekből a' több érzőinas betegségek támadnak; de mégis itt az érzőinakban valami különös hiba lenni láttatik azért, mert igen nehezen lehet a' beteget meggyógyítani.

Az ofstromok igen ritkán halálosok, és a' betegség csak a' következtetésekkel leszen veszedelmes, mellyeket maga után húz. Illyenek a' guttaütés, szélütés, vizkorság, sarvadás.

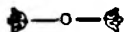
Úgy orvosoltatik, a' mint a' más érzőinas betegségek orvosoltatnak.

C A T O C H U S.

Catochusnak leg-jobban neveztetik az a' betegség, melly egyébként a' catalepsishoz hasanló, de a' hajló tagok mozdithatatlanok; nintsen-is ebben a' betegségben annyi görts, mint a' tétanusban. Az orvoslása ollyan, mint a' catalepsishen.

S O M N A M B U L I S M U S.

Az álmokban, 's aluva járók, az *első grádusban* beszélnek, 's magokat mozgattyák, de mégis alufz-

alufznak, és az ágyban fekszenek; a' második grádusban a' betegek felkelnek, alufznak, és különböző dólgozokhoz fognak, de könnyen fel lehet őket ébreszteni; az harmadik grádusban nem csak álmokban, hanem nappal is a' dolog közben, hirtelen minden *conscientiat* elvesztenek, semmiről semmit sem tudnak, de azért mégis egy vagy más dólgot elévesznek, és folytatnak, és igen nehezen jönnek magokhoz.

Az érzőinas betegségnek közönséges okain kívül tapasztaltatott, hogy ez a' betegség az atyáktól, 's anyáktól (*hæreditarius*) vette eredetét, és hogy néha a' sok álmasított szerektől, avagy részegítő italaktól is támad.

Nem tanácsos őket felébreszteni, csak arra kell vigyázni, hogy magoknak kárt ne tegyenek. Néma mégis az ostrom alatt tett büntetés használt. Az *Electricitas* itt igen hasznos. Egyébképpen az okat fel kell keresni, és az orvoslást ahhoz kell alkalmaztatni. Ha *hæreditarius* a' betegség, akkor semmi orvoslás nem használ.

A' nevedezés mégis néha minden orvosság nélkül üdövel egészízen meggyógyította a' beteget. Az élet módgya, a' diæta, a' clima, és több efféle-is sokokat helyre hozott.

Az állati magnetismustól okoztatott *somnambulismust* igen szépen leírta Dr. E. Heineken (a) ezen ízavakkal: Es unterscheidet sich vorzüglich von allen andern, daß der Kranke gewöhnlich mit geschloß.

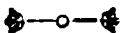
(a) Ideen und Beobachtungen den thirischen magnetismus und dessen Anwendung betreffend, von Dr. I. Heineken der Arzneyk. und Naturlehre ord. Lehrer, und Physikus zu Bremen. 1800. in 8vo.

geschlossenen Augen, die er auch nicht zu öffnen im Stande ist, ein lebhaftes Gefühl von seiner Lage, und Krankheit hat, freier, lebhafter denket, ein stärkeres Vorstellungs - Vermögen besitzt, ein geschwinderes, schärferes Urtheil zu haben scheint, wobei er die Gegenwart, und den Einfluß äußerer Gegenstände feiner, und stärker empfindet, welches zu weilen mit ganz eigenen davon hergebrachten Aeuserungen, besonders mit einer eigenen Auffallenden Heiterkeit, und einem sich in seiner ganzen Physiognomie ausdrückenden Behaglichkeitsgefühl verbunden ist. Dieser Zustand, indem manche sehr auffallende Erscheinungen vorkommen, fangt gewöhnlich mit allen Zeichen einer eintretenden Schläfrigkeit an; ein öfteres Gähnen, Dehnen, und Recken des Körpers, schwere werden der obern Augenlieder, Unvermögen dieselben aufgeschlossen zu erhalten, Künigen denselben an. Nun erfolgt mehrentheils ein tiefer seufzer; nach diesem schliessen sich die Augen gänzlich, und es entsethet ein schlafähnlicher Zustand, in welchem der Kranke aller Empfindung, und des lebhaften Bewusstseyns beraubt zu seyn scheinet. Dieser dauert bald länger, bald kürzer, und gehet mit einem abermaligen Seufzer in den Zustand der feinern Empfindung, und des lebhaften Bewusstseyns über, der dann auch seine gewisse, gewöhnlich genau bestimmte Zeit dauert, und sich mit dem Übergange in den schlafähnlichen Zustand, unter Erscheinung der nähmlichen Umstände, die seinen Anfang begleiteten, endiget. — Mit dem Aufhören dieses Zustandes variiret sich dieses lebhafte Gefühl, die Wirkungen der Nerven kommen wieder in den gewöhnlichen Gang, und da er während desselben

auf

auf die gewöhnlichen Eindrücke, die ihm zur Rück-
 erinnerung behülflich seyn konnten, keine Acht ge-
 geben, sondern sie unbemerkt hat verwischen las-
 sen, so wird dieser ganze Zustand ihm ein dunkler
 Traum bleiben, aus welchem ihm nur sehr wenige
 verwirrte, oder auch wohl gar keine Spuren in sei-
 ner natürlichen Verfassung erinnerlich sind. Dieser-
 wegen weiß auch der Kranke gewöhnlich auffer die-
 sem Zustande wenig oder gar nichts von dem je-
 nigen, was er in demselben gethan, und gespro-
 chen hat, oder was mit ihm vorgenommen wor-
 den ist. Sobald aber derselbe aufs neue wieder ein-
 tritt, und die Nervenwirkungen die vorige E-
 nergie erhalten, werden die in dem vorigen Zu-
 stande erhaltenen Eindrücke, und Empfindungen
 wieder erwecket, und nun tritt Erinnerung aus
 demselben ein, die sich fast immer durch den gan-
 zen Lauf der Krankheit erhält, und aus einem die-
 ser Zustände in den andern übergeht. Bei eini-
 gen Kranken hat der Somnambulismus noch das
 Eigene, daß er aus zweierlei Perioden zu bestehen
 scheint; in der ersten verhalten sich die Umstände
 angegebener Masse; dieser geht aber in einer zwei-
 ten durch einen kurzen Zwischenraum von Bewusst-
 losigkeit über, in welchem die Reizempfanglichkeit
 noch viel erhöhter, und auf eigene Weise modifi-
 cirt ist, in dem besonders eine auffallende Empfind-
 lichkeit gegen einige Gegenstände und Personen
 herrscht, so daß deren Gegenwart unangenehm ist,
 und daß Gehör-Organ in einer solchen Stimmung
 sich zu befinden scheint, das es gegen einige Töne
 ganz unempfindlich ist, oder davon auf eine von der
 gewöhnlichen abweichende Art afficirt wird. Die-
 sen Zustand belegten die Kranken selbst mit dem
 Namen

Namen des Doppelschlafs, und hatten in der ersten Periode keine Rückerrinnerung aus diesem zweiten. — Die Art, und Weise, wie die Kranken in diesen Zustand gebracht werden, ist von derjenigen, die bei der Anwendung des th. Magnet. im ganzen gebraucht wird, nicht verschieden. Zuweilen entsethet er schon durch Auflegung der Hand auf die Stirn, oder die Herzgrube; zuweilen aber entsethet er auch, wenn die Kranken einigemahl dargebracht worden sind, und dem Körper die disposition dazu gegeben worden ist, von selbst. Ja bei den mehrsten Kranken, welche ich zu beobachten Gelegenheit gehabt habe, fand er sich gewöhnlich einmal des Tages zur bestimmten Stunde von selbst ein; auch zeigten sich bei einigen die deutlichsten Spuren davon, ehe dieses Mittel in Gebrauch gezogen war; auch nach dem Unterlassen des Magnetismus findet er sich nach längern, oder kürzern Zwischenräumen zuweilen ein, obgleich der Körper im übrigen gesund ist. — Unter den manigfaltigen Erscheinungen dieses Zustandes sind einige, die noch eine vorzügliche Aufmerksamkeit zu verdienen scheinen; zu diesen gehört 1) die eigene Erhöhung der Seelenkräften, soviel aus meinen Beobachtungen hervor gehet; hat sich diese Erhöhung vorzüglich auf den körperlichen Zustand der Kranken, und die Veränderungen, die in, und mit demselben vorgingen, bezogen, und scheineth mir hauptsächlich in dem lebhaften Empfindungsvermögen, und dem erhöhten Gemeingefühle ihren Grund zu haben. Eine feinere Empfindung aller Umstände und Veränderungen im Körper, ein gewisses Vorgefühl von den in demselben zu erwartenden Zufällen, ein deutlicheres Bewußt-

wußtseyn der Natur, und Beschaffenheit der Krankheit, so wie der Wirkung des Einflusses mancher Dinge, und Begebenheiten auf denselben, und des Vortheils, oder Schadens, der aus diesem, oder jenem für ihn erwachsen könnte, waren nebst dem verstärkten Erinnerungsvermögen, und dem schneller lassenden, und fester haltenden Gedächtnisse, die vorzüglichsten Erscheinungen, wodurch sich dieser Zustand auszeichnete. 2.) Die besondere Veränderung der Sprache. — Einige Kranke verlohren während des Somnambulismus die Fähigkeit, einige Wörter, oder Buchstaben auszusprechen; andere sprachen ein ganz gebrochenes Deutsch; ohngefahr wie diejenigen, welche die Sprache erst lernen, und bedienten sich einer ganz ungewöhnlichen Construction, und Accentuation; das Sprechen wurde ihnen im ganzen schwer, und man konnte die Anstrengung dabei nicht verkennen. Einige sprachen anstatt des platten Niederdeutschen, an welches sie gewöhnet waren, und ob sie gleich nicht anders sprechen konnten sehr gutes Hochdeutsch, und zwar mit einem sehr feinen oberländischen Dialekt. Andere veränderten ihre gewöhnliche Sprache mit einer andern weniger verständlichen, den Judendeutschen nicht unähnlichen. Diejenigen, welche Kenntniß von andern Sprachen hatten, sprachen dieselben viel geläufiger, dreister, und besser, wie sonst. Überhaupt war gewöhnlich im Sprechen etwas Ungezwungenes, Dreistes, und Bestimmtes, welches sie außer diesem Zustande nicht hatten. 3.) Die Veränderung des Gehör-organs. — Zuweilen scheint das Gehör auf einige Zeit ganz verlohren zu seyn, und zu einer andern kehret es in solcher Vollkommenheit zurück, daß die unmerk-

unmerklichsten von keinem andern wahrzunehmen. Töne auf das deutlichste vernommen werden. Zuweilen wird nur die Stimme einzelner Personen, besonders desjenigen, der das Magnetisiren verrichtet, gehört, andre gehen dem Ohre vorbei, ohne darauf zu wirken. In einzelnen Fällen ist der Eindruck der Töne ganz von dem gewöhnlichen verschieden, und wird auf eine eigene Weise verändert empfunden; so daß bekannte Sprachen und gewöhnliche Töne unbekannt, und ungewöhnlich zu seyn scheinen. 4.) Die Beschaffenheit der Augen, welche gewöhnlich geschlossen sind; weder eigene Willkühr noch Gewalt vermag in den meisten Fällen das Oeffnen der Augen zu bewirken, und nicht selten sieht man bey tortgesetzter Anwendung der Kraft, die Augenlieder aus einander zu ziehen, convulsivische Zufälle entstehen, welche bald nöthigen, mit dem Versuche nachzulassen. Gelingt es zuweilen, den Augapfel ansichtig zu werden, so ist derselbe entweder so verdreht, daß seine vordere Fläche fast ganz unter dem obern Rande der Augenhöhle verborgen liegt, und man kaum den äußersten Rand der Hornhaut zu Gesichte bekommt; oder wenn dieses auch nicht ist, so scheint derselbe in einem erstarrten Zustand zu seyn; die Pupille ist erweitert, und das Zulassen des Lichts bringt wenig, oder gar keine Veränderung in ihrer GröÙe hervor. Die Kranken behaupten, daß sie nichts sehen können, und viele Versuche scheinen auch die Richtigkeit dieser Angabe zu bestätigen, und machen es wahrscheinlich, daß das erhöhte Gemeingefühl, und das geschärfte Gehör die Stelle dieses jetzt unwirksamen Organs auf eine Zeitlang ersetzen.

Egy ilyen *magneticus somnambalista* így magyarázta ki a' maga állapotját: Minden tagjaim mintegy világosággal meg-telek; látom a' testemnek belsőségeit, minden részeim mintegy általláthatóknak lenni láttanak: Látom az ereimben a' vért folyani; jól észre veszem a' rendetlenségeket, mellyek az egyik, avagy a' másik részben történnek, és figyelmezve gondolkodom az eszközökről, mellyekkel azokat meg le'essen orvosolni, és azonnal úgy tettik, mintha valaki mondaná: ezt avagy amazt tselekedgyed. — A' szemeimmel valójában nem láthatok; szünetlen valami világos sugárat vagyon előttek, de mégis ő általak semmit ki nem találhatok; érzem a' jelenlétit, és a' közelségit más tárgyaknak, mintha őket látnám, de nem a' közönséges, hanem valami más nékem még homályos, és le nem írható mód szerént.

Ezekből már nyilván ki-tettik, hogy vagyon, és hogy minémű betegség légyen az állati *magneticus Somnambulismus*, akár mit mondgyanak az elle kezök; de erről a' fellyebb említett Au'ctort kell meg-olvosni a' több mágnetistákkal egygyütt.

A' GUTTA . ÜTÉS RŐL.

(*De Apoplexia.*)

Ha valaki hirtelen minden érzékenységeitől megfosztatik, egészízen süketen, érzés, és mozgás nélkül, le-dőjtve fekszik, avagy gyakran hirtelen le-esik, nehezen és heregve lélekzel, akkor azt mondgyuk, hogy őtet a' *Gutta* meg ütette.

A' gutta-ütésnek ostroma gyakran olly kemény, és véletlen, hogy az emberek miatta hirtelen meghalnak; Néha egynéhány órákig, néha pedig egy néhány

néhány napokig-is még el-élnek, avagy észre-is jönnek, és meg-gyógyúlnak.

Ha a' lélekzés felette nehéz, és egyenetlen; ha a' betegek szünetlen hortyagnak, a' mejjekben herregnek, a' szájokban haboznak, vagy-is tajtékot turnak, és az érzésről semmi jelt nem adhatnak; ha a' pulsus egyenetlen, gyors, gyenge, és félbenhagyó; ha az ábrázat fel-puffad, és fekete-szederjes lesz, és ha az egész testen, kiváltképpen pedig a' külső tagokon, úgymint: a' kezeken, 's lábakan, valami taknyos, bűdös, és hideg izzadás üt-ki; ha a' betegek mindent magok alá botsáznak, és semmit le-nem nyelhetnek, akkor az ostrom majd mindenkor *halálos*.

Ha pedig a' történetek nem olyan kemények, és ha a' meg-próbált szükséges orvosságok után hamar valami könnyöbbség következik, akkor sokat lehet remélni.

Gyakran az ostromok igen gyengék; a' betegek megint hamar fel-épülnek, és csak a' főnek valami gyengeségéről, és a' tagoknak lankattságokról panaszkodnak; néha pedig meg-nyerik ugyan megint minden érzékenységeket, de mégis az ő nyelvek hibáz, 's rebeg, avagy a' testnek valami része szél-ütetten (*paralyticus*) marad.

Az ilyen gyenge történetek gyakran valami keményebb ostromnak elől járó posztái, melly igen sokszor vagy az egész testet, vagy a' testnek egyik oldalát egészfőzen szél-üté be veti, avagy még halált-is okoz.

A' kik gutta-ütésben meg-halnak, azoknak a' fejekben a' vért tartó edények felette nagyon kitágosítva, és sűrű vérrrel meg-telve vagynak, avagy a' főnek üregében ki-öntődött vér, vagy más taknyos,

nyos, és vizes matéria, kiváltk éppen pedig az agyvelőnek üregében, taláztatik; néha ki-öntődött gennyettségek is láttatik.

Az ilyen okok nyomják az *agyat* (*Cerebrum*), és az agynak *velejét* (*Medulla cerebri*), és az abból származó *érző-inakat*, és őket tehetetlenekké teszik; ez az oka, hogy a gutta-ütésben a test sem mozdul, az érzékenységek is minnyájon el-vesznek; már ha ezek az okok mindgyárt kezdetben olly kemények, avagy ha lassan lassan úgy meg-keményednek, hogy végre a kis *agy is* (*Cerebellum*), és a kis agyból származó érzőinak egészben el-romlanak, 's hafzontalanokká lesznek, akkor mindenkor halál kövötkszik.

Néha mindazonáltal a gutta-ütött emberben az halálnak sem a főben, sem más részben nyilvánvaló okát ki-nem lehet találni, ilyenkor a gutta-ütés vagy az *élet-érző-inaknak* (lebenőnerven) hirtelen történt el-lágyulásoktól, *szél ütésektől* (*paralysis*); vagy valami felette bőv vérfolyástól, avagy más mértékletlen üresedéstől támadott.

Azok, a kiknek sok sűrű, avagy felette nagyon fel-forró vérek vagyon, avagy azok-is, a kik taknyos, sükeres enyves, avagy vizes nedvességekkel teli vagynak, a *gutta-ütésre* igen *hajlandók*.

Kivált, ha egyszer'smind a fejek nagy, a nyakok rövid, és a testek vastag; ha az ételben, italban, és egyéb dőlgekben-is felette rendetlenek; ha gyakran meg-részegednek; ha hirtelen, és keményen mozognak; avagy ha a fok étel, és ital mellett henyélnek, 's hevernek: a kemény, és hirtelen harag, ijedés, 's a t. az ilyen embereknek veszedelmesek,

Ha pedig az ilyen emberek rendszeren, és a' magok állapottyokhoz alkalmatosan élnek; ha a' gutta-ütésnek el távoztatására szükséges szereket jókor elé-vezik, akkor felette sokszor magokat ettől a' nyavalyától egészfen meg-menthetik.

A' gutta-ütésben jól meg-kell különböztetni, hogy a' nyavalya valyon a' vértől-é, avagy valami más sukeres, enyves, taknyos, vizes, avagy tsi-pós matériától származott.

Mert ettől a' külömbségtől függ az orvoslásnak-is külömbisége.

Mikor a' *gutta-ütés a' vértől* támad, akkor a' betegek közönségesen előbb a' fejekben valami nehézséget, és tompa feszítő fájdalmot éreznek; főszedelgésről, és fül-zugásról panaszkodnak; a' szemek veressek, ki-düllyettek, és szikrákat látnak; az elme tántorgó, és gyenge; a' nyelv nehéz, reszkető, és akadazó; a' külső tagok hidegek, és keveset éreznek; a' betegek szünetlen álmosok, és mégis rendszeren nem alhatnak, és nehéz, ijefítő, 's bádgyasztó álmakat látnak; végre, ha a' következő nyavalyának eleit nem vezik, gyakran hirtelen minden érzékenységektől meg-fosztatnak, 's el-esnek, töb'zer meg-sem mozdulnak.

Ha tehát az előre ment jelekből; a' betegnek természeti hajlandóságból; a' veressen, avagy szerdesen fel-puffadott, 's meg-hevült ábrázatból; a' tellyes, és erős pulsusból, 's a' t. ki tudódik, hogy a' *gutta ütés a' sok vértől* támadott, akkor mindgyárt minden halasztás nélkül a' *lában eret kell vágni*, és a' vért mind addig kell folytatni, míg a' pulsus lágyobb, és gyengébb, az ábrázat pedig színetlenebb, 's halaványobb nem lesz.

Gyakran az ilyen mindgyárt kezdetben tett bőv érvágás által a' betegek a' következő veszedelemből ki - ragadtatnak, néha valami gyenge ájulásba-is esnek, meg-húlnak, okádnak, és végre a' szemeket fel - nyitják, szünetlen jobban jobban észre jönnek, a' körülállókat meg-kezdik esmérni, avagy leg-alább arról jelt adnak, hogy már valamit éreznek, és ezek minnyájan jó jel.k: Ha pedig az ilyen bőv érvágás semmit sem könnyöbbit, akkor a' betegek nagy veszedelemben vannak.

Az érvágás után hathatos *klystérek* Nro. 224. és *hívesítő*, *vékonyító*, *hashajtó* italok, és orvossá-által Nro. 39. 139. 141. 167. 187. a' meg állatt, 's meg-rekedett vért meg-kell mozdítani, és a' tőből le-felé kell húzni. Azonban a' talpakia erősített savanyó kováizt-is Nro. 291. kell kötni.

Ha a' pulsus megint fel-emelkedik, tellyesen, erőssen, 's fefzesen marad, akkor megint két óra múlva eret kell vágni; azután is minden második, avagy harmadik órában, valameddig a' pulsus az érvágást jelenti, a' betegnek ereje meg-engedi, és a' környüállások kívánnyák, egyszer vért kell botsátani.

Ha pedig a' nyavalya valamennyire meg-könnyöbbedik; ha a' pulsus többé már nem olly tellyes, nem olly kemény, és fefzes, és ha a' beteg észre tér, akkor az érvágással okosobban kell banni, de mégis a' fellyebb jovosolt orvosságokkal mind addig kell szünetlen élni, míg szükséges fog - lenni, és a' mig állandó könnyöbbség, 's jobbulás nem tapasztaltatik; ilyenkor már azután lehet a' doíst, az az: a' bé-vételnek mértékét kisebbíteni, avagy más gyengébbekkel élni.

Ha pedig az elegendő érvágás, avagy más üresítések után semmi könnyöbbség nem következik, avagy ha a' következett könnyöbbség állandó nem volna, ha a' beteg megint minden érzékenységeitől meg-fosztatna, ha megint meg-álmosodna, avagy ha nehezen kezdene lélekzelni, 's a' t. akkor a' láb-ikrákra, és a' nyaktságára, és ha szükséges fog lenni, több részekre-is hójag-húzó flastromat kell kötni; az hajat le-kell nyírni; az ábrázatot hideg vízzel gyakran mosogatni kell, és a' főre oszlató kötést kell kötni; lehet a' fülek töveire-is vérshipókat tenni, avagy a' fő-körül, a' vállakra, 's a' felső karakra száraz, avagy véres köppöllyeket rakni; azonban pedig mégis mindenkor a' fellyebb jövösolt orvosságokkal éllyen a' beteg.

Ha ezek a' segítő eszközök sem használnak, és állandó enyhülést nem ízerzenek, akkor keveset lehet remélni.

Mégis mindazonáltal néha, midőn már az halál közelíteni láttzik, tsak hirtelen az orrvér meg-indul, avagy a' főből valami le-fzivárog, és vagy bőv okadás, vagy kemény hasmenés támad, avagy az arany-ér hirtelen folyani kezd, mellyre gyakran hamar, és reménység felett való könnyöbbség, és tökéletes jobbulás következik.

Valameddig a' pulsus erős, és a' betegnek belső forrósága vagyon, mind addig minden mind külső, 's mind belső izgató, erősítő, és hevítő orvosságokat távoztatni kell; mert az ilyen szerek ezekben a' környülállásokban mindenkor felette veszedelmesek.

Ha pedig a' természetnek ereje fogyni kezdene, ha a' pulsus gyenge, kitsin, és tántargo lenne, akkor szükséges valami valamennyire izgató,

és hathatós orvosságokat adni Nro. 17. 18. 23. 79. 142. Ezekre néha az erő nevededik, az egész test bőven meg-izzad, és gyakran az által az egészségre nagy változás történik: mégis mindazonáltal ilyen izzadási a' betegnek meleg tartás által soha erőizakkal ki nem kell nyomni.

Ha ezek az orvosságok sem használnak semmit, akkor majd minden reménység el-veszett.

Néha *forró gutta-ütés-is* láttatik, akkor tudni illik, a' mikor a' meleg, és száraz üdő hirtelen meg-vátozik, és a' levegő-ég meg-ködösedik, meg nedvesedik, és meg-hidegedik.

A' kik ebben az üdőben hirtelen meg-hidegednek, avagy a' kik magok foglalatosságok miatt szokások ellen hideg nedves levegő-égben sokáig maradni kéntelenitetnek, azok ilyen gutta-ütés-be gyakran esnek, ha nem hajlandók-is a' gutta-ütésre.

Az ilyen betegek kezdetben meg - borzadnak, lankatásgról, és az hajló tagoknak el-bádgyadásáról panaszolkodnak; azután rövid üdő múlva a' mej szorulni kezd, a' lélekezés meg - nehezedik, és a' gyötrődés elé-áll; ezek után a' fő fájni, és szédelgni kezd; akkor a' betegek egy vagy több h jó tagjakot, avagy néha egész fél-oldalakat is, vagy-is fél-feleket meg-nem mozdithattyák, azokban a' részekben semmit nem-is éreznek; végre a' szédelgés nevededik; az érzékenységek el-vesznek, és a' betegek feküsznek, semmit nem hallanak, nem éreznek, 's nem mozdulnak.

A' pulsus ilyenkor közönségesen tellyes, feszes és hideglelés; a' lélekezés nehéz, és farasztó.

Ekkor mindgyárt eret kell vágni, és vért bő-
vön kell botsátani, annyiszor elé-vévén azután-is
az érvágást, a' mennyiszor a' szükség kívánni fogja.

Klystért gyakran kell bé-vetni; sok lágyítottó,
vékonyítottó, és gyengén hivesítő italakat-is, avagy
másokat, ezekhez hasanlókat, 6. 7. 8. 9. 11. 39.
40. kell béadni, a' talpokra savanyó kovázt-is
kell köni.

Ezek által többire mindenkor csak hamar ta-
pafztalható könnyöbbség szerződik; a' betegek észre
térnek, de mégis nem beszélhetnek, avagy igen
nehezen, és csak rebegő nyelvvvel szólhatnak; azok
a' részek-is, a' melyek előbb mozdithatatlanok ér-
zékenység nélkül valók vóltanak, közönségesen
szél ütettek (Şahm), néha semmit nem-is érez-
nek.

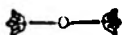
Nagyobb része az ilyen betegeknek ilyenkor
hurutni kezd, és valami sűrű, sükeres, taknyos
matériát pökik, a' pulsus szünetlen hidegglelősen
marad.

Annakokáért a' fellyebb javasolt szereket to-
vább-is bé-kell adni, és azok mellett a' Nro. 32. 33.
99. le-irt orvosságokkal a' pökést-is segíteni kell.

Ezek a' szerek igen sokszor olly könnyöbbséget
szereznek, hogy nem csak egyedül a' lélekzés sza-
badabb lesz, hanem egyszer'smind a' szélütett ré-
szek-is megint meg-erössednek, és mozogni kez-
denek.

Valameddig az hidegglelés, és az hurut tart,
mind addig a' külső dörgölést, és az külső orvos-
ságokat el-kell távoztatni: A' belső hevítő szerek-
is ilyenkor mindenkor sullyosítják a' nyavalyát.

De mégis néha az hidegglelés nem igen kemény;
a' pulsus-is se nem feszés, se nem tellyes; ilyen-

kor nem szükség eret vágni: a' vékonyító italak, és más gyengén fel-oldó, vagy-is oszlató orvosságok Nro 8. 46. 72. elégségesek az egész nyavalyának meg-orvoslására.

Néha valami hirtelen meg-hülés, és a' testnek vízfőz-veretett gőzölgése után a' fő úgy el kábul, hogy az emberek miatta valami mély álomba esnek, és minden érzékenység nélkül fektűznek; De mégis a' lélekzés szabad, könnyű: a' pulsus nints fel-emelkedve, a'ig-is vér sebesebben, mint az e-gésségben szokott verni, külömbben-is semmi féltelmes körülállások jelen nintsenek.

Ebben az állapotban klystérezni kell, és a' Nro. 13. 40. avagy 72. le-irt szereket bőven kell itatni; az egész test gyengén dörgöltessék, és illendőképpen be-takartassék, hogy a' beteg meg-izadgyon, ekképpen a' betegek tsak hamar, és könnyen meg-gyógyúlnak.

Ezen körülállásokban-is az hevítő orvosságok ártanának, ha tsak a' betegek felette hideg, és taknyos természetűek nem vólnának; ilyenkor lehetne a' Nro. 17. 18. 23. le-irt orvosságokat elé venni, és ha hamar valami könnyöbbség nem következnék, akkor a' lábikrákra hójaghuzó flastromat kell kötni, gyakran klystéreznis is kell.

Az *hideg Gutta - ütés*, avagy a' *taknyos Gutta* (*Schleimschlag: Apoplexia frigida, mucosa, pituitosa*) tsak azokat az embereket ostromolya; a' kiknek a' testek taknyos, sűrű enyves nedvességekkel teli vagyon, avagy a' kiknek a' vérek lankatt, hig, vizes, és tsipős-is.

Gyakran a' főben lévő edényeket (*ereket*) az ilyen enyves taknyos nedvességek úgy meg-töltik, 's úgy ki-tágosittyák, hogy azok által az *érző-inak*

öfzve

szve nyomódgyanak, és taknyos gutta-ütés támad-
gyan; Néha pedig, kivált ha a' vér igen hig, a-
vagy igen vizes, és tsipős, és ha a' nedvesség a'
főnek üregébe bé öntődik: A' melly *gutta-ütés* et-
től a' környülállástól származik, az majd minden-
kor halálos; az *első* állapotban pedig gyakran lehet
segíteni.

Minekelőtte a' taknyos, avagy az *hideg* Gutta-
ütés meg-jelenik, közönségesen a' betegek előbb
jó darabb ideig valami bádgyadságról panaszolko-
nak; a' fejek nehéz, kábult, avagy gyakran szü-
netlen szédeleg; az emlékezés el-véiz, és gyakran
a' betegek a' beszéd közben-is nem tudgyák, hogy
tovább mit szóllyanak; sokat, és mélyen alufznak,
még pedig úgy, hogy ha valahól le-ülnek, akkor
mindgyárt el-alufznak, és hortyagnak; semmivel
sem gondolnak semmit, nem is búsulnak semmit,
nem-is szorgalmatoskodnak semmit, és gyakran hir-
telen egy vagy más rész, avagy inashús az ábráza-
ton a' izéltől meg-ütődik (sahm), és egy kevés
ideig úgy marad, de csak hamar megint el-vezett
mozgását vizsgálja nyeri.

Ha pedig az ilyen betegeket valóságos taknyos
gutta ütette-meg, akkor az ábrázat bé-esik, hala-
vány, avagy föld színű; a' pulsus gyenge, kitsin
egyenetlen, gyakran ki-is maradó; a' lélekzésne-
héz, 's a' t.

Az ilyen állapotban soha sem szabad eret vág-
ni; izgató klystért ellenben Nro. 137. 224. gyak-
ran bé-kell vetni; a' lábikrákra, és nyaktsigára
mindgyárt hójaghúzó flastromat kell kötni, és bel-
ső hashajtó orvosságokkal Nro: 4. 5. 14. 42. 43.
110. 139. 154. 155. 156. 157. 158. a' nedvessé-
geket a' főből le-felé kell húzni; Lehet az orrat,

és a' vakfzemeket-is a' Nro. 104. le-irt szerrel jól dörgölni.

Ha már erre az orvoslásra a' beteg valamennyire jobban lesz, ha észre tér, avagy ha valami érzékenységről esmérhető jelt ad; akkor lehet egészséget remélni.

Ha már egyfzer a' test eléggé meg-ürült, akkor lehet izgató, olzlató, és vizeiletet is hajtó orvosságokat adni Nro. 17. 18. 22. 23. 79. 113. Az hójaghúzó flastromoknak számát - is lehet szaporítani; néha sokat használ, ha az haj le-nyiratik, és a' Nro. 225. le-irt flastrom a' főre köttetik

Ha a' betegek jobban kezdenek lenni, akkor ezen orvosságokkal tovább-is állhatatosan kell orvosolni, de mégis még gyakran izgató klystért, avagy a' fellyebb le-irt hashajtókat is közben kell vetni.

A' melly orvosságok a' fellyebb jovosolt gyengén melegítő szereknél nagyobbban, 's erősebben hevítnek, azok ebben az állapotban-is mindenkör ártalmasok, mivel azonkívül-is ilyenkor, ha ezek az orvosságok nem használnak, minden jó reménység el-vagyon veszve.

Ebben az állapotban is gyakran a' főben lévő, 's gutta-ütést okozó nedvességek fel-olvadnak, és hirtelen bőv mértékben a' torokba le-folynak; ilyenkor a' betegek szünetlen nyelnek; azután rövid idő múlva sok taknyos, avagy valami enyves sükeres, tsipős, vizes nedvességet ki-okádnak, avagy hasmenésbe esnek.

Ez néha a' betegnek könnyöbtségével történik; néha pedig általa a' beteg az erejét el-veszti, minden tagjaiban meg-húl, 's meg-hal.

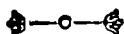
Ha a' pulsus kezdetben felette lankatt, 's gyenge, és ha azután a' fellyebb jovosolt orvosságokkal való élésre fel-emelkedik, és meg-erössedik; ha az hideg tagok meg-melgednek, és ha az halvány ábrázat meg-pirosodik; ha a' beteg az eleibe-vitt italt nagyobb kívánsággal nyeli le, és az által ki-jelenti, hogy szomjúhozik; akkor az jót jelent; mert ilyenkor a' természetnek ereje meg-nevekedik, és valami ebben az állapotban igen hasznos hideglelés támad.

Ha pedig ez a' hideglelés úgy meg-keményedne, hogy miatta a' beteg dühösködni kezdene, és minden orvosságot széliyell vetne; akkor nagy a' veszedelem, úgy-is kell az ilyen beteget orvosolni, a' mint fellyebb a' forró hideglelésben mondatott.

A' raknyos avagy hideg gutta-ütésből fel-éptülő személyek sokkal későbbre nyerik-vízfsza az el-vezett erejeket, és egésségeket, mintsem azok, a' kik véres gutta-ütésből gyógyúlnak fel.

Ha a' gutta olyan embert üt-meg, a' ki valami más betegség által már el-erőtlenedett, 's meg-bádogyadott, és a' kinek n-dvességei már egézfízen meg-romlottak, 's úgy meg-ts-pössettek, hogy a' kemény részeket, és az edényeket, ereket meg-rágnak, következendöképpen az agyba ki-öntődnek, akkor a' beteg mindenkor meg-hal.

A' véres természetű, vagy is sok vérű emberek, a' kik természet szerént a' gutta ütésre hajlan:ók, a' gutta-ütést el kerü!hetik, ha hivesitő, és vért vékonyító eledelokkal élnek, ha minden hevítő, 's rőszegítő italakat, minden fűszerfzamos, 's nagyon tápláló eledelt, a' testnek, és az elmének minden kemény, és sokáig tartó mozgását, 's gyakorlását

el-távoztattyák, és ha mihent észre veszik, hogy a' vérek meg - gyúlt, avagy fel - forratt, azonnal mindgyárt hivesítő, vért vékonyító, és hasat hajtó italakkal, 's orvosságokkal kezdnek élni. Ha pedig erre az orvoslásra a' vér nem kevesednék, akkor szükséges esztendő által gyakran eret vágni: De mégis elegendő oknélkül az érvágáshoz magát senki se szoktassa; a' klystérek ellenben, és a' lábferedők különösen hasznosok.

Azok pedig, a' *kiknek, hideg, enyves sükeres, és taknyos vérek* vagyon, fűszerfűszámos ételekkel, és részegítő italokkal mértékletesen élhetnek, gyakran olyan orvosságokat-is vegyenek-bé, a' mellyek a' sükeres enyves taknyot fel-vagdalyák, és hasmenés avagy vizelés által a' testből ki-hajtyák: A' testnek illendő gyakorlása az ilyen embereknek mindenkor szükséges.

Ha a' fő nehéz, 's kábult vólna, avagy ha valami tompa fájdalmat szenvedne, akkor a' fellyebb le-irt laxatívákat gyakran bé-lehet adni; és igen sokat használ, ha néha a' tsigára hójaghúzó flastrom-is köttetik, és a' seb sokáig folyásban tartatik, avagy szintén olly haszonnal lehet folyó sebet-is (*fontanella*) tsinálni, vagy a' bőr alatt ször-sinórt által húzni.

A' Gutta ütésben meg - hólt embereknek egész testeken, és ábrázattyakan-is gyakran fekete, vagy is setét-kék fók, és az szeplők láttatnak: Gyakran pedig, kivált ha hirtelen hálnak meg, és különben bőv véreik, 's egészségesek vóltak, az ábrázat, és az ajakok jó színűen, és pirossan maradnak; néha ez a' *pirosság* (a' meg-hólt emberben) *nevekedik*, avagy akkor, a' mikor a' vér fel-olvad, 's omlani kezd, *egygyik helyről a' másikra*
menyen,

menyen, úgy hogy külső tekintetre nézván azt gondolná valaki, hogy az ilyen betegek meg nem háltak: De egy néhány órák múlva lassan lassan meg-halaványodnak, és végre az igaz halál szín, és az halál-szag (az halál-ak valóságos bizonyosági) el-érkeznek.

Ezek a' jelenések természet szerént való okokból származnak, azért-is természet felett való dolgoknak ne tartassanak.

A' S Z É L - Ü T É S R Ö L.

(De Paralyfi.)

Szél-ütésnek az az állapot neveztetik, a' mellyben az emberi testnek egy vagy több részei úgy el-erőtlenednek, és el-lankadnak, hogy a' mozgásra, és a' magok hivatalyokra alkalmatlanokká vályanak.

A' Szél-ütés magyarul Tag-elesésnek-is neveztetik.

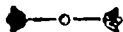
A' szél a' testnek mind a' külső, mint a' belső részeit meg-ütheti.

A' belső szél-ütést igen sokszor hirtelen halál követi; mindenkor-is veszedelmesebb, nehezebben-is gyógyúl-meg, mint a' külső szél-ütés, jöllehet néha a' külső-is orvosolhatatlan.

Néha a' testnek minden külső részei szél-ütésbe esnek; egyedül tsak a' fő marad szabadon, és épen.

Néha a' testnek egy egész fele, vagy-is oldala, avagy tsak valami különös tagja ütődik-meg a' féltől.

Valami az érző-inak nedvességének folyását megakadályoztattya, vagy meg-állittya, avagy a' testnek

nek *Izgathatóságát* (Reizbarkeit: *Irritabilitas*), és gyors erejét (Schnellkraft: *Elasticitas*) el-rontya, az a' szél-ütésnek valóságos oka.

Valame.ig a' szélütött részek még valamit éreznek, természeti melegségeket, és tökéletességeket, vagy-is épségeket megtartják, mind addig az orvoslás bizonyosabb, és könnyebb.

Ha pedig ellenben a' szélütött részek semmit sem éreznek, hidegek, és fonyadni, 's száradni kezdenek, akkor az orvoslás felette nehéz, és lassú, gyakran lehetetlen is.

A' szélütés gyakran valami előre-ment gutta-ütésből származik, de mégis néha minden előre-ment gutta-ütés nélkül-is szokott támadni.

Az ilyen emberek gyakran egy-éhány napokon magokat igen jól érzik, és különösen vidámok, 's könnyek; eltve leg-jobb állapotban ágyba fekszenek, mélyen, 's jól alusznak, de a' mikor fel ébrednek, akkor már némelly részeket meg-nem mozdíthatják.

Másoknak ellenben előbb sokáig a' fejek szünetlen faj, szédeleg, és nehéz; a' szájuk fölré-vonódik; némelly részek meg-zsibbad, meg-nehezedik, 's nem mozdulhat, avagy rángatódik, 's a' t. azután csak hamar ez a' rész el-lágyul, 's szél-ütésbe (*paralyfis*) esik.

Azok a' szél-ütések, a' mellyek még nem régiek, közönségesen könnyebben gyógyúlnak-meg, mintsem azok, a' mellyek már sokáig tartottak: Az öreg avgy beteges személyekben pedig a' szél-ütés majd mindenkor nehezebben orvosoltatik meg, mintsem az iffiakban, erőssekben, és azokban, a' kik különben jó egészségűek.

Azok a szél-ütések-is mindenkor nehezebben gyógyúlnak meg, a' mellyek valami hideg guttaütés után, avagy valami taknyos, enyves, vizes, felolvadt, vagy-is meg-hígult, avagy tsipós vértől támadnak, mintsem azok, a' mellyek a' vérnek sokságától, bővségétől, avagy sűrűségétől származnak.

A' melly szél-ütések valami kemény, és hosszas nyavalya, avagy valami felette bőv üresedések (*evacuaciones*) után tamadnak, és azért valami közönséges erőtlenségtől függenek, azok magokban-is minden orvoslás nélkül többire mindenkor elmúlnak, ha a' test meg-erőssedik, és ha illető táplálás által az el-fogyott nedvességek megint meg szaporadnak.

Néha a' testnek némelly részei a' *tüdőben meggyúlt* sükeres enyves *takonytól* esnek szél-ütésbe: ilyenkor semmi különös orvoslás nem kívántatik: csak vért vékonyító szerekkel Nro. 8. 32. 33. 34. 72. a' pökést segíteni kell; erre az orvoslásra a' *tüdő*-is megtisztúl, 's meg szabadul, az hurut-is meg-enyhül, 's múlni kezd, a' szél-ütés-is lassan lassan elmúlik.

Felette *ártalmas tévelygés*, azt *hinni*, hogy mivel minden szél-ütés a' kemény részeknek valami erőtlensége, és el-lágyulása, 's fonnyadása, azért a' szél-ütést mindenkor *izgató, hevítő, és erősítő* orvosságokkal kell orvosolni.

Ez a' hevítő orvoslás a' szél-ütésben többire mindenkor ártalmas; gyakran a' nyavalyát megsúlyosítja, és néha valami forró hideget támaszt, melly mindenkor felette veszedelmes.

Annakokáért minden szél-ütésben a' betegnek természetű mivóltát, az előre-ment, és a' jelen
való

való történeteket, és körülállásokat jól meg kell vizsgálni; végre az okat-is, a' mellyekből a' szél-ütés támadott, jól ki-kell keresni.

Ha tehát a' pulsus erős, és tellyes, és a' beteg külömben jó egészségű, és sok vérű vólt, akkor mindgyárt eret kell vágni, és fel-óldo, vagy is osztató szereket kell adni Nro. 7. 8. 9. 11. 39. Ha azonban az has eléggé nem menne, akkor közben vetve néha valami hashajtót is kell adni Nro. 3. 5. 14. 167. Az ilyen szerekekkel való hózfászás élés által a' szél-ütött részben nagy változás szokott történni; néha ezen részben valami nyilálló futó fájdalom támad, és azután valami nagyobb érzékenység, és mozgás következik; Akkor csak a' fellyebb jovosolt orvosságokkal kell tovább-is élni; azonban reggel, és este a' szél-ütött részeket flannellel, a' vagy valami más durva vászonnal dörgölni kell.

Ekképpen az ilyen személyek gyakran szerentesen meg-gyógyúlnak.

Ha pedig az ezen orvosságokkal való hózfászás élés nagy könnyöbbséget nem szerezne, és ha a' pulsus nem igen tellyes, és nem igen feszes vólna, akkor lehet végre izgató, és hashajtó orvosságokhoz-is fogni Nro. 73. 79. 135. 142. 180. 181. 228. és a' beteggel gyakran egyegy findsia herbatét itatni Nro. 17. 18. 21. Napjában kéttzer a' szél-ütett részekett dörgölni - is kell Nro. 226. a' vagy 227.

Ha a' beteg ezen hathatós orvosságokra a' mejiben valami égést, avagy valami belső forróságot érezne, és ha a' pulsus a' vérben valami mértékletlen forrást jelentene, akkor a' Nro. 17. 18. 21. leirt italok helyett másokat Nro. 8. 40. 45. 88. kell elé-venni; és ha azonban az has meg vólna szorulva,

va, akkor néha a' felyebb jovosolt laxatívákból egygyet bé-lehetne adni: Ekképpen kell a' beteget mind addig orvosolni, mig egészzen meg-nem gyógyúl.

Ha pedig a' szél ütött betegek *nem bőv vérűek*; ha egyszer'smind inkább *bideg természetűek*, és *fel-puffadtak*, ha sűrű enyves *takonnyal* dugva vagy-nak, akkor egy darabig olyan szerekkel kell élni, a' millyenek Nro. 110. 144. 179. 200. írva vagy-nak. A' meg-füstelt gyapott, avagy szőr ruhával, vagy-is posztóval való dörgölés itten az orvoslást mindenkor sietteti.

Néha ezek az orvosságok az egész nyavalyát meg gyógyittyák; de mégis ha eleget nem használ-nának, akkor a' felyebb jovosolt izgató, avagy más azokhoz hasanló szereket-is meg-kell próbálni.

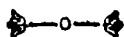
Gyakran az orvoslás segittetik, ha a' szél-ütött részre hójaghúzó flastrom tétettetik, avagy ha erő-sítő szerekkel Nro. 226. 227. napjában kéttzer dörgöltetik.

Némellyeknek a' büdöskövös feredők; mások-nak pedig az electricitas-is, használ.

A' NYAVALYA-RONTÁSRÓL.

(*De Epilepsia.*)

A' kiket a' *nyavalya ki ront*, azok hirtelen el-esnek, minden, mind belső, 's mind külső érze-kenységeket el-vesztik, a' hüvelykeket bé-huzzák, a' szájukból habot, vagy-is tajtékat turnak, és egyszer'smind az egész testekben erőszakos görtsö-ket, és rángatózásokat szenvednek.

Ez a' nyavalya a' leg-rettentőbb, és leg súlyosabb betegségek közül való, és gyakran felette nehezen gyógyul-meg, gyakran éppen orvosíthatatlan-is.

Ez a' nyavalya többire mindenkor hirtelen, és ostromonként ronttya az embert; ezek az ostromok néha egynéhány óráig tartanak, néha pedig egynéhány minuták alatt el-végződnek.

Ha a' betegek mindgyárt a' nyavalya-rontás után elég vidámok, és a' fejekben egézfízen szabadok, és semmit sem éreznek, akkor az egészséghez több a' reménység, mintsem akkor, a' mikor a' fő még sokáig kábult, szédelgős, és tompa, 's gyenge érzékenységű.

A' gyermekeknél könnyebben meg-gyógyul, mintsem a' meg-nőtteknél; de mégis az mindenkor rosz jel, ha a' meg-állapodott nővésnek idejénél tovább tart.

Némellyeket esztendőnként csak egyszer, avagy kétszer ront-ki a' nyavalya, közönségesen Ósz-felé, és Tavasz-felé: Másokat pedig minden hólnapban, még pedig *hóld töltekor*; Némellyeket minden héten, avagy minden második, harmadik, avagy negyedik nap, avagy minden nap-is gytö.ör a' nyavalya-rontásnak ostroma.

Néha pedig a' nyavalya-rontásnak ostroma felette rendetlenül jár; gyakran sokáig ki-marad, és azután véletlenül elé-kerül, és a' beteget keményen, 's hosszason meg-gyötri. Néha pedig a' beteget egynéhány napokon mindennap egymás-után, avagy napjában gyakran-is ki-ronttya, és azután megint egy darab ideig ki-marad.

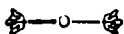
Némellykor a' betegek előre valami változást éreznek, a' mellyből meg-tudgyák, 's előre meg-is jövöndölik, hogy a' nyavalya-rontás már közelit.

De mégis felette sokszor előre semmi változást nem tapasztalnak, viámoknak, és tökéletes egészségűeknek lenni láttatnak, de hirtelen a' szemeket el-fordították, avagy véletlenül el-halaványodnak, sok emberek láttára el-esnek, 's le-rognak, melly esés által többire mindenkor nagy ijedélt okoznak, és sok példák bizonyították, hogy az ilyen ijedés miatt mások ugyan azon nyavalya rontásba estek, mellyből azután igen nehezen gyógyúlnak-fel; annakokáért az ilyen betegek, a' mennyire lehet, kivált ha a' nyavalya-rontásnak közelítését előre meg-nem érzik, a' közönséges gyűlésektől el-tiltassanak.

Ha valaki a' szülők közül nyavalya-rontós, akkor gyakran a' gyermekek is nyavalya rontósak lesznek; a' nyavalya-rontás a' gyermekekkel egygyütt is születik, ha az anya terhes, vagy-is viselőskorában valami nyavalya rontástól hirtelen, 's nagyon meg-ijed; Ezekben az állapotokban a' nyavalya rontás majd mindenkor gyógyíthatatlan: Mégis mindazonáltal az ilyen gyermekekben a' nyavalya-rontásnak *magva* sok esztendőken erőtlen, és el-rejtve maradhat, néha soha magát ki-sem jelentené, a' nyavalya-rontás-is soha ki-nem ütne, ha valami más gerjesztő ok arra alkalmatosságot nem adna, és őtet fel-nem elleszrené.

Az ilyen gerjesztő okok néha fel-találtatnak valami hirtelen ijedésben, kemény haragban, eméztető gondban, sok és hosszú virrasztásban, forróságban, el-erőtlenedésben, a' szerelemben, avagy az élet módgyában lets rendetlenségben, az hevítő

éte-

ételekben, avagy italokban, részegeskedésekben, 's a' t.

Mégis mindazonáltal ezek az okok magokra-is támaszthatnak nyavalya-rontást, ha a' testben a' nyavalya-rontásnak magva nintsen-is.

Ez a' nyavalya gyakran okoztatik a' koponyának.belső részéből természet rendén kívül ki nőt tsonttól, roz formájú, 's nyomorék főtől, az agy-edényei ki-tágulásától, avagy meg-keményedésétől, az agynak hibáitól, az agy üregeibe öntődött tsipősségtől, az agyba által-vitetett tsipős nedves-ségektől, az agynak tályagjaitól, és gyakran férgeitől-is, meg-kövesedésétől-is, avagy más keménységektől, és tsontá vált dolgoktól.

Mikor a' nyavalya-rontás hasanló okokból származik, akkor majd mindenkor orvosolhatatlan.

Gyakran pedig a' vérnek bővségétől, avagy sűrűségétől; vagy meg-gyúlt enyves, sűrű, avagy tsipős sárviztől; felette enyves sűrű, avagy tsipős nedvességektől; felette bőv üresedésektől, következőképpen a' testnek közönséges el-erőtlenedésétől, 's a' t. származik.

Néha pedig a' nyavalya-rontás olyan okokból származik, a' mellyek a' főtől, és az agytól távol vagynak: Ezek az okok ezen részekben valami rendkívül való mozgást támasztnak, és az által a' közel való szomszéd ereket izgattyák; ez az *izgatas* az agyfelé fel-hat, és végre az *érző-inaknak* közönséges *eredetét* fel-indittya, 's fel-háborittya, és *természet ellen való mozgást* gerjeszt, melly miatt azután minden érzékenységek el-vesznek, és a' testnek számasobb, kiváltképpen pedig a' szabad akaratból származó mozgásokra rendeltetett részei erőszakoson, és görts módra rángatódnak, 's húzódnak.

Ez akkor szokott meg-történni, a' mikor a' nyavalya-rontásnak oka az hasnak valamelly belső tagjaiban vagyon, a' mint az *epés*, *léper*, avagy *nádrás* (bey gall -mil; = oder mütterlichigen Personen) személyeknél gyakran láttzik, avagy akkor, a' mikor ez a' betegség a' gyomorban, avagy a' belkben meg-gyült tsipósségtól, gelesztáktól, meg-rekedett arany-értől, avagy fenn akadott hűzám folyáttól származik.

Néha akkor-is nyavalya-rontás támad, a' mikor a' régi meg-rögzött fekélyek, a' kösz (Der Wind), a' rüh, avagy a' bőrnek valami más nyavalyái, helytelen orvoslás által, hirtelen el-hajtatnak, 's bé veretnek, avagy a' mikor a' frantznak tsipóssége, a' köz köszvény (Die Wicht), avagy a' láb köszvény (*podagra*) valami belső érzékeny részre vitetődik, avagy ha a' lábnak, 's honalynak izzadása hirtelen viízszá-verődik, 's benn-reked, avagy ha a' *mag-folyás* (Der Tripper), és a' *fejér-folyás* (Der weisse Fluß) hirtelen meg-állitatik, 's a' t.

Vagynak emberek, a' kik né nelly piántáknak, avagy állatoknak szagától roszszúl leíznak, és néha valami nyavalya-rontáshoz hasonló nyavalyába is esnek.

A' nyavalya-rontás ha ettől, avagy más ehez hasonló októl véstzen eredetett, akkor igen sokszor a' beteget tökéletesen meg-lehet gyógyítani.

Mivel pedig ebben a' nyavalyában az okok sok-félék, azért az orvoslásnak módgya-is sokféle legyen, szükséges: a' ki a' nyavalya-rontásnak okát nyilván ki-tanólya, az alkalmasint előre-is meg-jövöndölheti, hogy a' beteg meg-fog é gyógyúlni, vagy nem.

Az orvoslásban tehát leg-inkább arra kell vigyázni, hogy a' nyavalyának oka ki-tudódjék; mindazonáltal ez gyakran úgy el-vagyon rejtve, hogy a' leg-próbáltabb Orvos-is ki-nem tanúlhattya.

Annakokáért a' nyavalya-rontós embert jól meg kell vizsgálni, 1.) akkor, a' mikor egézfízen szabad, és egészségesnek lenni láttzik, 2.) akkor, a' mikor a' nyavalya-rontásnak ostroma közelit 3.) akkor, a' mikor a' nyavalya-rontás már valóságosan jelen vagyon.

Ezen illendő, és szünetlen, 's állhatatosan egy darab ideig tett vizgálás, és tapasztalásból gyakran az orvoslásnak módgyát szerentsésen ki lehet találni, ha szintén a' nyavalyának fő okát ki-nem lehetne-is tanólni.

Annakokáért mikor az embert a' nyavalya nem rontya, akkor azon kell igyekezni, hogy minden el-távoztassék, és meg-akadályoztassék, a' mi a' nyavalya-rontást újra fel-gerjeszthetné, avagy leg-alább siettetné.

Ha már a' beteg *sűrű*, avagy *sok vérű*, akkor az *erőhez*, és a' vérnek *bővségéhez* alkalmaztatva *egyfzer*, avagy *töbfszer-is eret* kell *vágni*, avagy ha az arany erek (t. i. a' *véghúrknak vér-erei*) fel-vólnának dagadva, és valami jelek azt mutatnák, hogy a' természet magát általak ki-akarja üresíteni, akkor az arany-erekre *vérshipókat* kell rakni.

Azonban *vékonyító* vagy-is *higító*, *hivesítő*, és *enyengén laxáló* szereket kell adni Nro. 12. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 198. Ezen orvoslással addig kell orvosolni, míg a' nyavalya-rontás megint elé-kerül, avagy leg-alább addig, míg a' beteg olly

alla

állapotra nem jut, a' mellyben többé a' vérnek bővsége már nyavalya-rontást nem gerjeszthet.

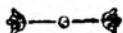
Ha pedig a' nyavalya-rontásnak ostroma mégis megint visszafizta térne, de mindazonáltal nem olly keményen, nem-is tartana olly sokáig egyhúzómban, mint annak előtte, akkor az ostromnak elmúlása után ugyan csak azon orvosságokkal kell tovább-is orvosolni, és ha szükségesnek lenni foglaltatni, lehet megint még eret vágni, avagy az aranyerekre vérzipókat tenni; de még-is arra jól kell vigyázni, hogy a' beteg felette meg-ne gyengűlyen, és hogy a' gyengeség miatt a' nyavalya-rontás talám meg-ne súlyosodgyék, 's gonoszodgyék.

Ekképpen gyakran az a' nyavalya-rontás tökéletesen meg-gyógyúl, a' mellyik egyedül csak a' felette sok, felette sűrű, avagy felette meg-hevült, 's fel-forrat vértől vérszen eredetett.

Szintén ezen orvosságokkal lehet a' nyavalya-rontást egészszfen meg-gyógyítani azoknál-is, a' kik epés természetűek (ben Gallstüdtigen), ha a' betegség felette nagyon meg gyúlt, sűrű, avagy isipós epétől származik; de mégis ebben az állapotban az érvágás ritkán szükséges.

Ezek a' szerek azoknak-is hasznasok, a' kiknek az *hasak kemény*, és *feszés*, és a' *belső részek sűrű enyves* takonnyal meg-vagyon *töltve*, 's bé-vagyon *dugva*; Ebben az állapotban a' Nro. 132 142. 144. 173. 179. le-irt orvosságokat-is igen jó haszonnal lehet bé-adni.

Ha pedig ezek a' személyek *lépések*, avagy *nádrások*, a' kiknek egyszer'smind a' *májok* avagy a' *lépek* meg-vagyon keményedve, akkor a' Nro. 73.

134. 135. le-irt pilulák igen hasznosok, csak sokáig ilyen velek a' beteg.

De ha semmi keménység nem tapasztaltatnék, ha minden baj egyedül csak az *érző-inaknak* felette nagy érzékenységektől, izgathatóságoktól, és *rendetlen* mozgásoktól származik, akkor a' Nro. 218. 219. 220. 221. le-irt orvosságokkal kell élni; és ha azonban az has eléggé nyitva nem maradna, akkor lehet gyakran valami klytért bévetni, avagy a' fellyebb jövösolt szerekhez lehetne valami gyenge laxatívát elegyíteni.

A' testnek gyenge mozgatása, kedves utazások, avagy az aérnek meg-változtatása ezeknek a' betegeknek többire mindenkor igen hasznosok.

Ha pedig a' test gyenge; avagy ha a' testnek kemény részei, kivált az *érző-inak el-lágyúltak, megfennyadtak, 's meg erőtlenedtek* volna, akkor a' Nro. 70. 74. 75. 253. le-irt orvosságokkal a' testet erősíteni kell.

Ellenben pedig ha ez a' *gyengeség* valami előrement *felette bőv üresedéstől*, úgymint: vérfolyásoktól, vérhasztól, hófzszas izzaságtól, 's a' t. támadt volna, és ha már a' nedvességek nagyon el-fogytak volna, akkor a' testet kezdetben könnyen meg-eméltzhető, és tápláló eledelkkel megint meg kell tölteni, és azt, a' mi a' felette bőv üresedések által el-fogyott, megint vízfzszadni igyekezni kell; a' beteg ilyen eledelkből napjában gyakran, de egyszerre mindenkor csak keveset vegyen magához: *A' tejes* italak itten igen hasznosok, kivált, ha a' tej mindgyárt, mihent ki-fejőaik, ivódik; azért is az ilyen betegeknek a' *Dajka* leg-jobb, és gyakran csak egyedül hasznos *orvos ág*, ez mellet nékiek igen hasznos tiszta fris mezei levegő - égben lakni,

az elméjeket kedves, és ártatlan mulatsággal vidámitani, és a' tetteket illendőképpen mozgatni; Erre az orvoslásra igen sokan úgy meg-épülnek, hogy semmi egyéb orvosságra többé (szükségek ne-légyen.

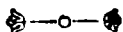
Ha már a' test rendes élet által elégséges, és jó nedvességekkel megint meg-telik, és mégis a' beteg még mindenkor, 's szünetlen gyenge volna, akkor erősítő orvosságokhoz kell fogni Nro. 70. 74. és 75. Ezek az erősítő szerek addig mindenkor ártalmasok, a' meddig a' test jó nedvességekkel meg-nem telik.

Az *erőtlenységnek* leg-gonoszszobb, és leg-nehezebben gyógyítható *neme* az, a' mellyet a' *szerelemnek* rendkívül való gyakorlása, kiváltképpen pedig a' maga magával való paráználkodás (die *Selbstbefleckung*) okoz.

De mégis ezek a' betegek is szintén ekképpen fel épülhetnek, 's meg-gyógyúlhatnak, ha azonban egyszer'smind ezen rendkívül való gonosz kívánságokat meg-zabalázzák, tiltatt, 's vétkes szokásokat el-hadgyák, és az időt illendőbb munkálkodással eltölteni igyekeznek.

Ellenben pedig ha a' beteg nem tsak erőtlen, 's gyenge, hanem egyszer'smind rosz, avagy tsipős nedvességű is, akkor előbb a' nedvességeket kell meg-jobbitani igyekezni, és ha egyszer a' nedvességek meg-jobbulnak, akkor azután lehet erősítő orvosságokhoz fogni.

Mit kellessék akkor tselekedni, a' mikor a' nyavalya-rontás roszszúl gyógyíttatott rúhtól, avagy a' bőrnek más nyavalyájától, és fekélyeitől, benn-rekedett izzadáttól, hátra-maradott aranyertől, avagy húszámtól, g lefztáktól, vízftza veretett frantztól,
súly-

súlytól, köszvénytől, 's a' t. származik, az ezen nyavalyáknak különös le-írásokban fel-találtatik.

A' kik némelly plántáknak avagy állatoknak bizonyos szagait nem szenvedhetik, tölle nyavalya-rontásba esnek, és minden érzékenységtől megfosztatnak, azok az olyan dolgokat szorgalmatosan kerülyék, oktalanúl-is tselekednek azért azok, a' kik az ilyen személyeket gyakran hirtelen, és szántszándékkal azokkal a' plántákkal avagy állatokkal ijeszterik, mert az ilyen ijesztés miatt végre orvosolhatatlan, és valóságos nyavalya-rontás támadhatna: Ezt a' különös természeti minémiséget többire miandkor meg-lehet gyógyítani, és a' nyavalyának eleibe gátot lehet vetni, ha ezek a' személyek sokáig erősítő szerekkel élnek Nro. 73. 74. 75. 253. Gyakran az ilyen természet magától is meg-vátozik, és lassan lassan az olyan szagok hoz hozzá szokik.

Az eddig le-irt állapotokban tehát a' nyavalya-rontásnak lehet eleit venni, és gyakran az egész nyavalyát lehet szerentsésen-is meg-gyógyítani, mivel a' betegítő okok tudva vagynak, avagy mivel olyan környülállások vagynak jelen, a' mellyek meg-mutatták, hogy mit kellyen tselekedni.

A' beteg a' két nyavalya-rontó ostrom között gyakran tökéletesen egészséges, és semmi olyan jel azonban nem láttatik, a' melly valami orvoslást kívánna; Illyenkor arra kell vigyázni, hogy miképpen vagyon a' beteg abban az üdőben, a' mellyben a' nyavalya-rontásnak majd el-kellene érkezni.

Ha a' beteg ebben az üdőben az hasában kiváltképpen pedig az óldallágyaiban (unter den Rippenweidjen) valami gyötrődést érez, ha az ételkivánást

nást el-vezti, ha az hányásra erőlkedik, és ha még valami más jelek azt mutatták, hogy a' gyomorban, avagy a' belekben valami ki-hajtandó matéria meg-gyült, akkor vagy hánytatni, vagy laxálni Nro. 4. 5. 14. 38. kell. Lehet azért két vagy három nap egymás után, avagy minden második nap is, a' mint a' szükség fogja kívánni, ilyen orvos-ságokat adni.

Ha pedig a' beteg a' nyavalya-rontás előtt egy-néhány napokon fő-fájásról, szédelgésről, a' főnek hévségéről panaszolkodnék, ha a' szemek veressek, a' pulsus tellyes, és sefzes vólna, akkor éret kell vágni, avagy vérshipókat kell rakni, és a' Nro. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 198. le-irt orvos-ságokkal a' testet üresíteni, a' vért higitani, vékonyítani, és a' főből le-felé kell húzni, hogy a' főbe bőven, és sebessen fel-ne folyhasson; azonban a' lábakat-is minden nap kéttzer feresztetni kell.

Ha pedig annak semmi jele nem láttatik, hogy a' vér a' főben bőven öfve-gyül, hanem inkább valami más *tsipósságnak*, avagy *nedvességnek* jelenléte tapasztaltatik: ha a' betegek halaványok, avagy ha az ábrázot fel-pöffett, vagy puffadt vólna; ha a' fő nehéz, és kábult vólna, ha a' beteg szünetlen alunni kívénna, 's a' t. akkor a' nyaktsigára hó-jaghúzó flastromot kell kötni, az hasat-is erősebben kell hajtani Nro. 4. 42. 43. 47. a' lábikrákra erősített savanyó kovászt kell kötni, és napjában kéttzer a' lábakat feresztetni kell.

Ha már a' nyavalya-rontás el-végződik, és ki-marad, akkor abban a' szabad időben, ha az erő meg-engedi, minek előtte a' második ostrom el-ér-kezik, hashajtót kell adni; hasznasok a' folyó sebek is, és a' szőr-sinórák, ha egész ezteendőben folytat-tatnak.

Ha pedig a' beteg a' nyavalya-rontás előtt valamely tagban, vagy részben valami különös fájdalmat érezne, ha neki egyszer'smind úgy-is tettenék, mintha abból a' részből valami a' föbe fel-menne, és hirtelen nyavalya-rontást támasztana, akkor igen sokszor sokat lehet használni, és a' ki-rontást meg-lehet akadályoztatni, ha az a' rész a' fájdalomon felyül által-köttetik, avagy szorosan meg.nyomattatik, de ezt többire csak a' karakán, és a' tsontakon lehet véghez vinni; más részekre pedig, a' mellyeket meg-szorítani, és által-kötni nem lehet, mindgyárt, mihent az fájdalom avagy valami más különös érzés meg-jelenik, szároz köppelyeket, avagy hójaghúzó flastromat kell tenni; lehet, ha az hely meg-engedi, a' fájós helyet bévágni-is, avagy bé-égetni.

De még-is gyakran sem a' köz szabad időben, sem a' nyavalya-rontás előtt olyan jelek nem láttatnak, a' mellyek meg-mutainák, hogy miképpen kellyen orvosolni, avagy hogy mi módon lehessen a' nyavalya-rontást el-távoztatni. Ebben az állapotban azokat az orvosságokat kell meg-próbálni, a' mellyek Nro. 142. 218. 219. 220. 221. 223. 228. 295. 309. 310. 311. 312. 313. leiratnak

Mindazonáltal az ilyen szerekkel sokáig kell élni, és bizonyoson ki-kell tanólni, hogy valyon a' jelen való betegnek meg-gyógyítására elegendők léfznek-é, vagy nem.

Minden nyavalya-rontás alatt arra nagyon kell vigyázni, hogy a' beteg az erőszakos ide's tova való verődésben magát meg-ne sérttse, és a' fejét, avagy valami más tagját kemény testbe úgymint: kőbe, fába, 's a' t. ne üsse, annakokáért, ha lehet,

het, a' beteget puha ágyba kell tenni, és minden mozgásra vigyázni kell; az ő testét, és tagjait gyengén, 's okosan úgy kell igazgatni, hogy magát meg-ne üsse, és meg-ne sértse. Az húvelykújnak erőszakos ki-egyensítése többet árt, mintsem használ.

Gyakran a' betegek a' fogokat olly erőssen öfve-ütik, hogy a' fogok, mint az üveg széllyel törnek, a' nyelvet veszedelmesen meg sértik; annak-okaért a' szájjat lassan lassan ki - kell nyitítani, és a' fogok közzé valamit kell dugni: A' kemény testek haszontalanak; egy darab pántofely-fát (*suber*), avagy keményen öfve, 's egymásra tekert ruhát leg-jobb a' fogok közé dugni, csak arra kell vigyázni, hogy ezek az eszközök nagyságok miatt a' lélekzést meg-ne akadályoztassák, avagy ne hogy kitsinségek miatt keveset használjanak, avagy éppen le-is nyeltessenek: Annak-okaért azokat lehet okosan tartani, valami hofzú erős tzerára vagy is madzagra kötni.

Azonban igen hasznos ezeknek a' betegeknek szünetlen fris, és hives levegő-egyet szerzeni; az ábrázott gyakran hideg vízzel mosogatni, és az orrat, az homlakot, és a' vakszemeket etzettel Nro. 222. Szorgalmatosan dörgölni; Ha a' betegek gyengék, akkor szarvas-szarv, avagy más hathatós spirituust kell az orr alá tartani, azzal az orrat, és a' vakszemeket dörgölni - is kell, avagy belőllek egynéhány tseppeket egy kalán vízben bő-is kell adni; De mégis más hathatósabb spiritusokkal a' beteget meg-nem kell hevíteni. A' lépes, és nádrás személlyeken ilyenkor az hódtetemnek (*Castoreum*), avagy az ördög(zarnak (*asa fetida*) szaga gyakran hamar segít.

Gyak-

Gyakran, minekutánna a' nyavalya-rontásnak ostroma egy darab ideig tartott, a' betegek észre térnek, mindent meg-éreznek, beszélnék, és minden kérdésre helyesen felelnek, és mégis az inak még szünetlen rángatódnak. Ebben az állapotban olyan orvosságokat kell adni, a' millyenek Nro. 37. 107. 219. vagynak.

Minekutánna a' nyavalya-rontás el-múlik, azután a' betegek közönségesen lankadtak; és a' fejekben rompák; azért-is ilyenkor gyengén erősítő orvosságok kívántatnak Nro. 117. 160. Ha pedig a' betegek ezekre tel-nem épülnek, akkor azokat Nro. 18. 22. 23. 70. kell bé-adni.

A' izomorú, és komor kedvű emberekben, a' lépes, és nádrás személyekben ez a' nyavalya gyakran egyedül csak valami rendkívül való mély-gondolkodástól, kitsiny hitúségtől, 's félelemtől, avagy hafzontalan képzelődéstől függ; néha ezek a' betegek a' magok meg-romlatt, és tévelygő képzelődésekben úgy el-merülnek, hogy végre magokkal valóságosan el-hitetik, hogy benneik ördög vagyon, avagy hogy ők a' Lüdértztől; vagy -is a' boszorkányoktól gyötröttetnek.

Az ilyen állapotban orvossággal igen keveset lehet segíteni, mégis mindazonáltal a' Nro. 218. 219. 223. le-irt szerek gyakran igen sokat hafználtak. Ha pedig valaki olly szerentsés, hogy az ilyen betegeknek gondolattyakot beszélgetéssel, ígérettel, különös bizodalommal, ártatlan tsalárd-sággal, utazással, a' levegő égnek meg-változtatásával, 's a' t. meg-változtattya, és őket más munkálkodásokra fordithattya, akkor az őket többire mindenkor orvosság nélkül-is szerentsésen meg-gyógyittya; nem-is kell azért ezt az állapotat

tat valami természet rendén felyül való oknak tulajdonítani.

Vagynak gyakran olly gonosz emberek - is , a' kik , hogy a' népet szánakodásra indittsák , és hogy pénzt gyűjthessenek , avagy hogy valami egyéb szándékot véghez vihessenek , magokat úgy tettetik , mintha őket valójában a' nyavalya rontaná.

Ezek a' tsalárdok , hogy magokat csak tette-
tik , azt abból meg lehet tudni , hogy ők a' nya-
valya-rontásnak ostroma alatt tökéletesen ezeken
vagynak , magokat szorgalmason , és igen helyesen
tudgyák ide 's tova hányni , az hánykolódás köz-
ben-is sem fejeket , sem más tagjakat meg-nem ü-
tik , kemény testekben meg-sem sebesítik ; a' nép-
ben mentől nagyobb szánakodást látnak , annál job-
ban hánykolódnak : Az illyen hamis tsalárd nya-
valya-rontásnak kezdetén a' pulsus természet sze-
rént való ; ha a' szemek eleibe égő gyertya tartatik ,
akkor a' szemek ölzve-húzódnak ; a' szem fény - is
ölzve-vonódik , 's meg-keskenyedik ; az igaz nya-
valya-rontásban ellenben a' szem-fény változhatatlan
nül egy módon meg-marad : Az illyen tsalárdok ,
ha égettetnek , tsipettetnek , 's a' t. akkor meg-
rándúlnak , és arról , hogy a' fájdalmat érzik , jelt
adnak.

Ha már nyilván ki-tudódik , hogy a' nyavalya-
rontás csak hamis tsalárd tettetéstől származik , ak-
kor a' betegek koplalással , nyilván való , és má-
soknak például tett büntetéssel leg - jobban meg-
gyógyíttatnak.

Szintén így kell azokkal - is bánni , a' kik azt
mondgyák , hogy bennek ördög vagyon , avagy
hogy boszorkányok.

KÖZÖNSÉGES OKTATÁS.

A' VESZETT KUTYAMARASNAK EL-TÁVOZ- TATÁSÁRÓL, ÉS ORVOSLÁSÁRÓL.

A' KUTYADÜHÖSSÉGRŐL.

Még most-is szünetlen a' veszett Kutyamarástól származott szomorú történetek egy bővebb tanított a Publikumnak, és főképpen a' falusi Orvosoknak szükségessé tesznek, mellyből lehessen meg-tanólni *elsőben* a' valósággal meg-vezet dühös Kutyának bizonyos jeleit; *másodszor* az ilyen dühös betegségnek folyását a' meg-maratott emberekben; és *harmadszor* mindgyárt a' meg-marás után használni szokott orvosságokat az orvoslásnak módgyával.

A' KUTYADÜHÖSSÉGNEK TÁMADÁSÁRÓL AZ EMBEREKBEN, ÉS OKTALAN ÁLLATOKBAN.

A *Kutyadühösség*, leg-rettentőbb minden gonosznál, a' mi az emberre jöhet, éppen csak *marás* által adatik a' dühött állattól egészséges állatnak.

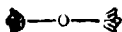
A' *nyálban* vagyon a' ragadós mérég. Ha ez a' nyál a' mezítelen bőrre jön, és a' marás által tsináltatott sebbe menyen, akkor három, négy, öt, hat, hét, nyóltz, kilentz, avagy negyven napok után, 's néha későbbre-is halálos vezettséget tsinál.

A' Kutyáknál, Farkasoknál, és Rókáknál, magától támad (*sponne nascitur*), közönségesen ha igen nagy az hideg, avagy az meleg; ha nints mit egyenek, avagy mit igyanak; ha igen paráznák, avagy felette nagyon, és sokáig egymás után izgattatnak, 's boszontatnak; ha a' nagy hévségben sok rothatt húft esznek, avagy rothatt sok férgekkel megtöltött vízzel a' szomjúságokat hirtelen enyhítettik, 's a' c. Ha már az ilyen dühött Kutya a' dühösségiben a' más állatokat, avagy az embert meg-marja, akkor azok is éppen abba a' dühösségbe esnek, és azután ők-is hasanló marással ezt a' dühösséget másoknak adgyák, de magokról tsak ugyan mégis lenem rázzák.

A' Kutyák leg-gyakrabban vesznek meg, és mivel ők mint házi állatok az emberek között forognak, és mivel az emberek-is velek barátkoznak, és azért tölték leg-kevesebbet-is irtóznak; azért leg-inkább-is kell félni a' dühösségnek el-ragadásától ezeknél az állatoknál; de mivel a' meg-vezett Kutyák nem kezdnek mindgyárt mardasni, hanem előbb bizonyos jelekkel ki-mutattyák a' nyavalyának nevedését; azért felette szükséges azokat a' jeleket minnyájan 'tudni, mellyek bennünket arra vezetnek, hogy idején a' tovább való kárnak el-távoztatására illendő rendeléseket tegyünk.

JELEI A' DÜHÖSSÉGNEK A' KUTYÁKNÁL.

Mihent a' *Kutya* keveset, avagy éppen semmit sem eszik, és nem iszik, avagy arról, hogy beteg, más jeleket-is mutat, akkor mindgyárt meg-kettőztetett gondal kell reá figyelmezní, mivel

az ilyen változás mindenkor kezdete-is lehet a' dühösségnek.

ELSŐ GRÁDUSSA A' DÜHÖSSÉGNEK A' KUTYÁKNÁL.

Ha már az ilyen környűállásokban a' Kutya szomorú, és morgó, el-buvik, nem iszik, és homályos könyvező szemeket mutat; akkor mindgyárt őtet meg-kell ölni; mivel ez a' majd ki-ütő dühösségnek az első grádussa.

KÖZÖNSEGES ELŐ - VIGYÁZÁS.

A' ki emberi módra gondolkodik, és ennek a' betegségnek szomorú következéseit általláttya, semmi akadályt nem talál ennek a' tanátsnak követésiben, melly őtet, és az ő emberi társait legbizonyosobban meg-menti az halalos dühösségnek el-ragadásától, mert éppen csak ez a' leg-főbb el-távoztató elzköz, melly a' Kutyából az emberre által vitetendő mérget meg-akadályozza.

MÁSODIK-GRÁDUSSA A' DÜHÖSSÉGNEK A' KUTYÁKNÁL.

Ha nevededik a' dühösség, akkor a' Kutya nagyobb szomorkodik, a' szemeiben homályosobb, minden embertől szalad, nagyobb szomjúhozik, a' nyelvit nyalagatva a' szájából ki-dugja, és mégis iktózik minden italtól; senkit maga mellett nem szenved, és azt ki-jelenti rekedős hangal, és mindent, a' mi közelitt, mérges, ragadós, és halalos harapással mardos, a' nyelviről sükeres nyál folydagol, és a' szájja habzik. NYIL-

NYILVAN VALÓ DÜHÖSSÉG A' KUTYÁKNÁL.

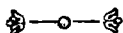
A' nyavalya minden órában dühösebb lesz; a' kutya ide 's tova nyargal, a' maga gazdájától -is szalad, és mindenre reá rohan, a' mi az uttyában all.

Kezdetben lassan szalad, és a' nevededő dühösségben sebesebben menyen, a' földre le-ereftzett fővel, le-ereftzett fülekkel, le-ereftzett 's néha a' lábai közé bé-húzatott farkkal. Az ő futása rendetlen; néha egy darabig egyenesen fut, és hirtelen meg-fordul, 's megint szalad, még pedig sokszor hihetetlen nagy sebességgel, havizet, avagy valami fényest lát, akkor attól sebesen el-szalad.

LEG-NAGYOBB, ÉS UTÓLSÓ GRÁDUSSA A' DÜHÖSSÉGNEK A' KUTYÁKNÁL.

A' szemek tűzverességgel meg-veressednek, és majd meg-merednek, majd megint ide 's tova ijesztősen forognak a' főben; és a' nyelv ónzínú, 's ki-függ a' szájából; mindenütt, a' hova menyen, a' Kutyaék tölle nagy ijedéssel szaladnak. A' betegségnek ezen utolsó grádussában a' marás leg-mérgesebb.

Végűre nagyobbban el-gyengül, el-bádgyad; lassabban szalad, bújdos, és tántorag; a' könyvek a' szemeiből bővebben folynak; a' szőrek fel-eimelkednek; a' fő még jobban le-függ; a' nyelv meg-feketedik; az hab a' szájában szaparodik, de még ekkor-is szűnetlen kapdas, és már maga körül, mindenütt, a' hová ér, harap; végre rángatódni kezd, és az ilyen nyavalya-rontásban meg-döglik.

A' TSENDES 'DÜHÖSSÉG A' KUTYÁKNÁL.

De nem menyen mindenkor a' betegség ezen a' grádusokon kerelztül. Néha tsak tsendes dühösségben vagynak a' Kuttyák, és abban megis döglenek.

Igen tsendesekek az ilyen Kuttyák, morrognak, minden ember előtt el-bujnak, úgy hogy ne le-hessen tudni, hogy hová lettek, és azután a' ma-sodik, harmadik, avagy a' negyedik napon meg-döglenek, és azután későre valami rejték szegelet-ben, a' hová bújtak vólt, meg-találtatnak.

Illyenkör a' dühösség nem nyilvánóságos ugyan, de mégis a' Kuttyák kapdasnak, 's mardasnak, ha valaki hozzájuk közelitt, és a' marás éppen olly mérges, és ragadós, mint a' nyilvánóságos dühös-ségben.

AZ EL - R A G A D Á S.

Mind azok, a' kiket az ilyen vezett Kuttya a' betegségiben meg-harapott, 's meg-mart, meg-kapták a' ragadós mérget, és hihetőképben előbb, avagy későre abba a' dühösségbe esnek, ha mind-gyárt eleinten illendő háznos, és elkerülhetetlen meg-előző eszközökkel nem élnek.

Akar nagy, akár kicsin legyen a' mart seb; akár egy, akár több sebet kapjan valaki; akár véres, akár vér nélkül legyen a' seb; az mind egyre men-nyen, mert a' veszedelem mindenkor nagy.

A' bőrnek leg-kissebb sértésire-is, a' melly vért sem ad, olly félelmesen, és olly dühös törté-netekkel jelenik meg ez a' betegség, mint a' leg-nagyobb sebnél.

Nem

Nem csak az a' külömbiség, mellyet a' nagy, és kicsin sebtől vezetnek, hanem egyizer'smind az is, hogy a' beteg néha a' marás után mindgyárt semmi változást nem érez, és jó egészségben vagon, tselekedti, hogy az ilyen szerentsétlen meg-mart emberek mindgyárt kezdetben azokhoz az eszközökhöz nem fognak, mellyek által ennek a' dühösségnek szomorú következtésektől bizonyosan meg-menekedtek volna, és a' mellyek előbb vagy később ki-maradhatatlanul meg-jelennek, és iktóztó rettentő halállal végződnek.

A' KÖZ ÜDŐ, MELYBEN A' MÉREG A' TESTBEN VAGYON UGYAN, DE NYUGODNI, ÉS ÁRTATLANNAK LENNI LÁTTZIK.

A' ki-ütésnek ideje ebben a' betegségben bizonytalan; többnyire az hetedik naptól az huszonegygyedik napig tapasztalható; néha hamarább-is, és néha későbbre-is.

Sok példák bizonyíttyák, hogy a' dühös Kutyától meg-marattattak egy hólnapig, két hólnapig, esztendeig, sőt tovább-is, magokat jól érzik, egészségesek voltak, és azután mégis és előbbfizer ütett-ki a' betegség minden rettentő történeteivel egygyütt, és maga leg-keményebb dühösségével.

JELEI AZ EMBERI TESTBEN MEG-INDULT, ÉS MUNKÁLKODÓ MÉREGNEK, ÉS A' KÖZELITTŐ BETEGSÉGNEK.

E L S Ő G R Á D U S.

Minekelőtte a' dühösség ki-üt, a' vezett Kutyától meg-marattattott tag-
Első Rész. L I ban

ban fájdalmat éreznek, melly gyakran az egész tagon el-terjed, a' bőr a' sebnek vara körül sötét piros lesz, meg-gyúlad, fel-dagad; a' var különbözö helyeken fel-emelkedik; néha a' seb megint fel-fokad, és a' sebnek szélei vízfzja fordúlnak, fel-dagadnak, és valami vékony, tsipös, és rozszinú nedvességet folytatnak.

A' meg-marattatott tagoknak történeteihöz járúl azonban az egész testben valami változás-is, és így már az ember kezdi érezni a' közelittö betegségek kezdetit.

A' beteg felette nagyon meg-fzomorodik, és fél, és minden leg-kisebb környülállásra - is sir; egyedül kíván lenni, keveset beszéll, és azt-is köcségben esö módra, és siralmason; a' lehellés meg-nehezedik, mellyett a' beteg mély, és szaggatott sohajtozással akar enyhíteni, néha magát bé-zárja, és nagyon kéri, hogy ötet egyedül hadgyák.

Azonban meg-borzad, melly borzadás a' kezen, és lábakan kezdödik, és lassan lassan az egész testre ki-terjed; gyakran egészízen a' meg-lázásig nevedik ez a' borzadás, melly meg-fázás egészízen a' tsontaknak velejekig hat.

Az ételkévánás el-vész; eszik ugyan néha, de kévánás nélkül; az ivás közben valami szokotlan öfzve-húzódást érez a' torkában, és arra a' lehellés sokkal nehezebb lesz.

Imitt-amott az hajló tagjaiban rángatódik, kiváltképpen az alsó állkaptzájában, a' melly néha szünetlen mozog, és néha olly nagyon, hogy a' nyelvit-is meg-harapja. Néha az alsó állkaptza egészízen meg-mered, és úgy bé-zárja a' szájat, hogy nagy munkával lehessen ki-nyitni; éppen ez a' görts a' torkat-is öfzve-szorittya, és így a' szót

el-változtattya, és majd igen hegyes, majd megint igen mély alig érthető lesz, sőt néha egészen el-is vész.

A' szónak ezen változása által néha a' betegek egygyet szólnak olly böfföntéssel, a' melly a' Kutya ugatáshoz hasonlitt.

Az álmom nyughataatlan, és ijesztő; a' leg-feketébb méláncholiának képei rajzoltatnak előtte: első rendelések az irtóztató meg-ölésre, nyilvánosság halál a' vad állatoknak reáütésektől, ijesztő éjszéknek bé-dölése, 's a' t. sőt mindenütt, a' hová néznek, veszedelmet látnak; öldöklés, vér, és halál az ő közönséges álmadázások, és mivel ebben a' betegségben a' *phantasia* feiette nagyon izgatható, azért a' ki-állatt gyötrődésnek bé-nyomása hátra marad, ha fel-ébred-is a' beteg.

Ebben a' betegségnek első grádussában a' pulsus gyors, kitsin, néha egyenetlen, es fűben-hagyó; gyakran az has-is faj, és okádnak a' beteg.

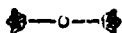
A' vizellet világos, és tsipős; a' bőr száraz, és olyan, mint a' Lúd bőr (*cutis anserina*); a' bőrnek gőzölése meg-reked.

MÁSODIK GRÁDUS.

A' lehellés szűnetlen nehezedik, és majd valami szűnetlen gyötrő sohajtozás támad, mellyben a' vállak, és a' mellj fel-emelkednek.

A' szomorúság-is nevededik, és sulyosodik, és valami nyughataatlanság a' beteget mindenben álhata'annak teszi.

Az érzékenységeknek izgathatósága a' legnagyobb feszülésben vagyon; a' világosságot többé

már nem szenvedhetik, és azért setét helyeket keresnek, és az emberektől távoznak.

Ébren léteikben - is álmodnak, és mindenféle ijesztő képeket látnak. Az hallás túrhetetlenül megélesedik, a' leg-kisebb, 's gyengébb beszégetést-is a' beteg nagy lármának tartja; minden hangtól meg-ijedve öfve-esnek, és kéri, hogy környörülyünk rajtak.

Már most az *ivás* egészen lehetetlen lesz, és az a' szükség kezdődik, a' melly ezt a' betegséget leg-szenvedhetetlenebbé teszi, és a' beteget sorban az emberi nyomoruságnak leg-nagyobb grádussára fel-viszi.

Szünetlen szomjúhozna a' betegek, de mihent láttyák, hogy az üveg közölit a' szájhoz az ivásra, azonnal a' mej nagy erőszakkal fel-emelkedik, a' torok öfve-szorúl, az ábrázat félre vonódik, a' szemek köröskörül forognak, és valami ki-mondhatatlan gyötrődés esik a' betegekre, a' kik erőszakosan magoktól a' vizet el-vetik, mellynek csak a' tekintete-is őket szörnyű ijedésbe veti.

De mégis olly szempillantatok - is vagynak, a' mellyekben a' betegek tsendesebbek, és a' kénozó történetekben enyhülést éreznek.

Illyenkor gyakran meg-esik, hogy igyanak-is, és az italt magok kériék, kívánva minden erőszakkal magokhoz vegyék, és igyanak tsunya vonásokkal, meredt szemekkel, és az egész testnek leg-tsúnyább erőlkedésivel.

De ezek a' köz üdök igen rövidek; majd megint a' történetek nevedő keménységgel eléállnak.

Az italtól való félelem szünetlen nevededik; ha csak meg-lát-is a' beteg valami nedvességet,
már

már az egész test rángatódik, a' lehellés el-áli, és a' mozgó tagokban a' leg-erőszakosabb tekergetések láttatnak; sött egy üres edény-is, a' mellyben annak előtte valami nedvességek tartattak, a' beteget ebbe az ifzszonyú állapotha veti.

A' viztől irtozó phantasia annyira menyen, hogy a' beteg azt gondolja, hogy minden hozzáközölitő ember vizet hoz, és azt erőszakkal belé önteni akarja. A' betegek nyaldasnak a' nagy szomjúság miatt, és még-is az egész természet dühös ifzonyodással minden enyhítő tseppnek ellent-áll.

A' fő, a' száj, a' torok, és a' meg-marattatott tag, fájdalmason égni kezdenek, és a' forróság gyakran olly rendkívül kemény, és nagy, hogy az illyen szerentsetlenek inkább kívánnyanak el-égni, mintsem ezt a' belső hévséget ki-állani.

A' félelem, és gyötrődés szűnetlen nevededik, és gyakran hiszik, hogy azt a' Kutyát láttyák, a' mellyik őket meg-marta, hogy miképpen jönn el-lenek, reájok rohon, és őket meg marja. Ha hirtelen valami szöres ruhát meg-látnek, azonnal abból mindgyárt a' phantasia Kutyát tsinál, a' melly reájok rohon; és illyenkor nagy ijedéssel visszafzaladnak, el-bujnak, és a' jelenlévőket kéri, hogy védelmezzék őket, és rajtok könyörűlenek.

A' leg-mélyebb tsendességben hallanak valami gyötrő lármát, és nyughatatlankodtató befzélgetést, és, ha valaki leg-tsendesebben-is a' szobába bélép, azt hiszik, hogy az ház öszvedöl, és ők már az háznak romladékiban el-temetve fekűsznek.

A' mi pedig az ő nyomorúságokat neveli, és a' nézőket sirásra hozza, az, hogy ezek a' szerentsetlenek gyakran tökéletesen efzeken vagynak; mindenről okoson befzélnek, és tudgyák, hogy ebben

ebben a' betegségben vagynak, a' melly őket megöli, és kívánnyák, hogy az ő szenvedések az élettekkel egygyütt hamar végződgyen; az atyahai-tól, és jó barátaktól el-bútsúznak, és irtik, hogy hozzájok ne közelittsenek, és egézfzen ezeken vagynak; az ő érzékenységek, gyötrődések, és félelmek, öfzve foglalva a' magok szenvedésnek tudásával, az ábrázaton az emberi nyomorúságnak leg-nagyobb grádussát mutattyák.

Ebben a' betegségnek második idejében, vagyis grádussában a' pulsus gyors, nagy, és gyakran külömb külömb részeiben a' testnek egyenetlen. A' vizelet setét piros; a' bőr száraz, és égő; a' betegek epés keserű matériákat okádnak.

HARMADIK GRÁDUS.

Azonban közelit a' nyilvánóságos dühösség, mellyben minden történetek a' leg-nagyobb grádusra lépnek.

A' nyelv izederjes lesz; az égő hévség kiálthatatlan; a' gyötrődés öfzve elegyedik a' dühöskevésszel; a' száj habzik, és a' betegek ezt az habat a' szájjaikból ki-fujják, és inkább a' körülálló emberekre, mint sem le a' földre, pökik; a' betegeknek ellentáthatatlan kívánságok vagyon, magok körül harapdasni, mardasni, és az emberekre rohanni, de mégis a' kitsinhitőség, melly a' lelket el-nyomja, őket szűnetlen a' leg-nagyobb búskodásban, és gyötrő félelemben tartya; és azért kérik, hogy őket kössék meg szorossan, örömöft az ágyba feküsznek a' meg-kötésre azért, hogy másnak ne ártassanak; minden körülállókat meg-intenek, hogy hozzájok ne közölittsenek, mert külömben

ók azokat, a' kik közölitnek, meg-marni, 's megharapni kényszeritetnek.

A' lehellésnek gyötrődése fel-dagafztya végre a' torkat, és a' nyakat; az ábrázat-is fel-puffad; a' pofák, és a' szemek tüzes veressek lesznek; az ajakak meg-feketednek; az érzékenység a' leg-nagyobb élességre hág; a' leg-gyengébb világosság-is neve-li a' gyötrődést, és a' dühösködést; a' leg-kisebb fényes dolog-is a' viznek gondolattját fel-gerjeszti, és a' leg-rettentőbb rángatódásokba, és tekergésekbe veti a' testet; a' leg-kisebb levegő-fuvas, vagy szél-is éppen azt tselekfzi; a' betegek keservesen kérnek, hogy a' körülállók könyörűlyenek rajtok, és őket ilyen gyötrésekkel ne kinozzák, és az ő fájdalmakat ne nevelyék; végtire a' nyugadalam, és az álom el-enyéfsznek, és a' nyomorúság minden szempillantatban nevededik.

Némellyek, a' kikre szorgalmatosan nem vi-gyáznak, magokat meg-ölik; mások kérik a' jó baráttyakat, hogy könyörűletességből őket öllyék meg. Végre a' leg-keményebb rángatódásokba es-nek, mellyre valami gyengeség kövötkszik, a' melly majd halált hoz. Sokan ezekben a' ránga-tódásokban magokat harapják, 's mardassák, és a' szájnak habját szerte széjjel szorják, 's fujjak. Gyak-ran az halál előtt meg-tsendesednek, és vidámob-bak lenni kezdenek, és okoson beszélnek, és az az állapot néha egynéhány órákig tart; de hirte-len a' dühösségnek történetei meg-jellennek minden keménységgel, és meg-kettőztetnek egymásután, és így az életet el-végzik.

Néha az haldaklásban tizenkét órákig fekűsz-nek beszéd nélkül el-fordúlt, 's törött szemekkel,
nyi.

nyitatt szájjal, 's nagy hőregéssel, 's végtire meghalnak.

EL-TÁVOZÁSA A' DÜHÖSSÉGNEK A' KÖZÖNSÉGES FOLYÁSTÓL.

A' dühösségnek rendes folyása három lépésekből, vagy is grádusokból áll ugyan, de mégis sokszor ezeket a' lépéseket a' dühösség nem követi, hanem hirtelen a' diétának, avagy életrendinek valami hibájától, nagy ijedés után, avagy más nagy elmeindulat után, avagy minden tapasztalható ok nélkül is a' meg-maratott emberek, a' kik eddig magokat jól érzették, semmi nedvességet le-nem nyelhetnek, a' lehellés meg-nehezedik, egy kitsin borzadás meg jelenik, de a' melly tsak hamar forróságra változik.

Egymásután szűnetlen nevededik a' betegség úgy, hogy minden szempillantásban tapasztalhatóképpen nagyobb lesz a' nyavalya; egy nap alatt, gyakran egynéhány órák alatt is, a' dühösség már nyilvánosságos, és jelen vágyon minden rettentő történeteivel, és tsak hamar el kerülhetetlenül meghal a' beteg, néha hamarébb, néha későbbre, a' mint tudni illik a' történetek súlyosabbak, avagy gyengébbek voltak.

Gyakran a' betegség tsak a' tsendes dühösségig menyen, és már ott a' beteget meg-öli. Itten minden nedvességtől, és víztől félnek a' betegek, de nem kívánnak olly dühöskedve mardasni; rángatózásba esnek, és az harmadik avagy negyedik nap meghalnak.

Ez az a' rettentő betegség; ez az a' szomorú kimenetele egy ollyan nyavalyának, mellyet el-lehetett volna

na idvoztatni, sőt kezdetben bizonyosan, és könnyen megis lehetett volna gyógyítani, ha minden szükséges szorgalmatossággal azok az eszközök elé-vétettek volna, a' mellyeket az Orvosoknak tapasztalási tapasztalásoknak lenni mutattak.

GONDVISELÉS.

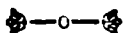
Mindenek előtt szükséges, hogy az a' Kutya, mellyet a' felyebb le irt jelek meg-veszettnek lenni mutatnak, mindgyárt meg-lövöttessék, avagy akár mi módon meg-ölöttessék.

Eppen így kell a' többi Kutyaikat-is meg-ölni, a' mellyeket a' veszett Kutya meg - mart, avagy meg-nyálazott, és nem kell addig várni, míg a' a' betegség meg-jelenik.

Ennek a' gondviselésnek el-mulafztásából jönnek azok a' szomorú történetek minnyájan, mellyek olly sok embernek az életit kegyetlen dühösséggel el-veszik; mivel némelleyek a' Kutya'jokra nem vigyáznak, és velek, ha meg-betegednek, nem gondolnak; mások pedig azt a' vigyázatlanságot teszik, hogy másoknak orvoslásra adgyák, a' kik ezt a' nyavalyát nem esméri, és mégis superstitioból, tudatlanságból, és meg-rögzött balitéletből, az orvosláshoz fognak, avagy éppen nyereségért, vagy talám más gonosz tzelből-is bizonyosan ígéri, hogy a' Kutya'át majd meg gyógyittyák.

Ezekben az esetekben egyedül tsak ezek az emberek okai annak, hogy ez a' rettentő betegség el-terjed, és sok embereket meg-öl.

Sőt ekképpen ezen gondviselésnek el-mulafztása miatt meg-eshetik, hogy egygyetlen egy Kutya'ától a' több Kutya'ak-is meg-veszzenek, és hogy azután ha-

missan gondoltassan, hogy valami közönséges dög esett a' Kutyákra, melyet könnyű lett volna bizonyosan el-távolítani annak az egy Kutyának meg-ölésivel.

A' más barmakat is, ha a' veszett Kutya őket meg-marja, mindgyárt meg-kell ölni, mivel ezen rettentő betegség ellen elegendő vigyázással más-képpen lenni nem lehet.

GONDVISELÉS, ÉS ORVOSLÁS MINDGYÁRT A' MARÁS UTÁN.

Mihent valami ember a' veszett Kutyától, avagy más veszett állattól meg-maratik, azonnal mindgyárt nagy szorgalmatossággal azon kell igyekezni, hogy a' sebbe ment, és a' testbezt irt méreg el-rontasan, semmivé tétessen, avagy hogy a' vérbe bé ne mehessen, avagy hogy úgy el-gyengülyen, és el-erőtlenedgyék, hogy kárt ne tehessen, és ártalmas ne lehessen.

Ettől a' siető segittségtől függ ebben az idő pontban a' meg-maratott embernek egész jövőndőbéli szerentséje, avagy szerentsétlensége, az élete, avagy halála.

A' leg-jobb orvosságok-is, ha későbbre adatnak, mindenkor bizonytalanak, és igen sokszor haszontalanak. Ha pedig olly szerentsés az ember, hogy a' mérget, melly marás által vitetett a' testre, mindgyárt el-rontsa, el-gyengittse, avagy el-hajtsa, akkor bizonyos lehet abban, hogy ez a' betegség soha ki-nem üt, és hogy a' meg-maratott ember meg-fzabadult minden veszedelemtől.

A' leg-főbb munka tehát, mellyett itt tenni kell, abból áll, hogy

Elsőben: a' seb mindgyárt ki-mosattassan, és így a' méreg gyengúlyen.

Másodszor: a' seb olyan szerekkel tractáltassan, a' mellyek a' nedvességeket, következendóképpen a' mérget-is magokba húzzák.

Harmadszor: a' seb rágó szerekkel dörgöltessen, és izgattassan, hogy a' nedvességek a' sebre folyanak, mellyek nem tsak a' mérget meg-higittyák, és a' sebből ki-mossák, hanem egyszer'smind a' mérgek a' vérbe menésit meg-akadályozzák.

Negyedszer: égető szerekkel a' méreg egyszerre el-rontassan, és semmivé tétessen.

Ötödszer: a' leg-bizonyosabb, leg-gyorsobb, és leg-hathatósabb meg-előző, és el-távoztató eszköz, abból áll, hogy a' meg-sebesített rész el-vágatás, avagy meg-égetés által, a' méreggel egygyütt egytzerre a' testtől el-vétessen.

Jó volna, ha az ilyen környúlállásokban, ahol hirtelen segíteni kell, mindenkor valami tudós, okos, és elegendő tapasztalású *Orvos*, avagy *Seb-orvos* közel volna, a' ki a' maga tudománya, okossága, és tapasztalása szerént a' leg-jobb, és leg-hafznasobb szerekhez, és orvosláshoz fogna, de ez nem mindenkor, kivált a' falukon, eshetik-meg; azért-is szükséges dolog itten rövideden meg-mutatni, hogy miképpen segíthessen magán minden ember mindgyárt, mihent a' veszett Kutyától meg-maratik.

Minden veszett Kutyától marás által tsináltott seb, akár kitsin, akár nagy, akár mély, akár véres, akár tsak gyenge sértés, mindgyár nagyon sósvizzel, etzettel, szappanyos vizzel, avagy erős hamulággal, ki-mosattassan, és addig dörgöltessen, mig kemény fájdalom, avagy vérfolyás nem támad.

Azután *száraz sóval* kell a' sebet, és a' seb körül lévő részeket dörögölni; azután megint kikelt mosni a' sebet úgy, a' mint előbb mondatott; ennekutánna megint dörögölni kell, tel-váltva egy-néhányszor egymás után így tselekedvén.

Ha ez szorgalmatason, és hamar véghez vite-rödött, akkor lehet remélni, hogy a' méreg na-gyobb részre ki-hajtatott, avagy leg-alább úgy el-gyengített, hogy már könnyen ne ártassan.

Mégis mindazonáltal még mindenkor, és szű-netlen szükséges a' sebet még sokáig nyitva, és folyva tartani azért, hogy éppen semmi a' méreg-ből a' vérbe ne mehessen, és hogy attól semmi-képpen félni ne lehessen, hogy a' méregből vala-mi a' vérbe ment.

Azért-is a' sebet tsipós szerekkel bé-kell kötni, a' milyen lehet a' meg-töretett vereshagyma, avagy fokhagyma borsal egygyütt, melyet a' sebbe kell tenni. Hasanló erejű a' méz-is feketete szappannyal.

Illyen környülállásban, 's állapotban nyugadal-mason, és vigalztatva el-lehet várni a' Borbélyt, vagy-is a' *Seborvoft*, a' ki tartozik nagy büntetés alatt azonnal mindgyárt meg-jelenni; mihent leg - első-ben néki ez a' történet tudtára adatik.

Belső orvosság azonban nem szükséges; elég ha a' beteg magát tsendesen tartya, és néhanéha egy findsia borzavirág herbathét ifzik.

Gyakran meg-esik, hogy valakit a' veszett Ku-tya a' mezőn meg-marjan, ahol a' felyebb jovosolt szereket nem lehet mindgyárt kézhez venni. Illyen-kor szintén olyan hasznos a' maga tulajdon hügyá-val a' sebet mosni, és azután szároz goromba por-ral, avagy földel, avagy orrtobákkal dörögölni, 's bé-kötni, és így azután haza menyen a' beteg,
és

és mindgyárt Borbélyt hozassan. Az ilyen környülállásban az hideg viz-is jó a' seb jó ki-mosására, mivel az-is a' mérges nyálat fel-olvasztya, és a' sebből ki-hozza.

Az utazók, ha az után meg-marattatnak a' veszett Kutyától, ott helyben a' sebbel így bánnyanak, és azután leg-közelébb való faluba mennyenek, a' Birónak a' magok szerentsétlenségeket bé-jelentsék, és ott maradgyanak, 's orvosoltassák magokat.

Ha a' Kutya Kesztyűn, Strimpflin, avagy más ruhán kereftül harapott, akkor azt mindgyárt le-kell vetni, és vagy el-kell égetni, vagy jó erős hamulúggal ki-kell mosni, még pedig úgy, hogy sem nyál, sem méreg hozzá ragadva ne maradhassan; mert szomorú példák bizonyittyák, hogy az olyan meg-nyálazott, és meg-mérgesített ruháktól más egészséges emberek meg-dühösödtek.

Azok a' részei-is a' testnek, a' mellyek meg-nem marattattak ugyan, de mégis meg-nyálaztattak, nagy meg-suvattak a' veszett Kutyától, szintén úgy meg-mosattassanak mindgyárt lúggal, szappanyos vízzel, avagy etzettel, még pedig sokáig, és egymásután gyakran; szintén úgy dörgöltessenek-is, a' mint a' sebről mondatott; azután tovább semmiről sem kell gondolkadni, és semmitől-is nem kell félni.

TOVÁBB VALÓ ORVOSIÁSA A' KUTYA MARÁSNAK A' SEB-ORVOS' ÁLTAL.

Az eddig le-irt orvoslás magában foglalja az első leg-szükségesebb el-távoztató eszközöket, mellyekkel minden ember, ha nem Orvos-is, avagy

nem

nem Seb-orvos-is, maga magát, avagy másokat sietve orvosolhat, de azután a' Seb-orvos szükséges, a' ki a' tovább való orvoslást folytassa, melly nagyobb okosságot, tapasztalást, és alkalmasabb munkálkodót kíván; melly miatt a' tovább való orvoslásra mindenkor szükséges egy alkalmas, és jó Seb-orvos.

Mihent már a' beteghez meg-érkezik a' Seb-orvos, azonnal mindgyárt szorgalmason ki-kérdezze, hogy véghez vittek-é mindent már, a' mi legelsőben szükséges volt, és ha csak leg-kisebben-is kételkedik, azonnal mindgyárt azokat meg-tselekedgye, avagy leg-alább azt, a' mi el-maradott, véghez vigye, még pedig úgy, hogy semmi el-ne maradjon.

A' SEB - ORVOSNAK KÖTÖLESSÉGE.

Ha a' Seb-orvos mindgyárt kezdetben jelen vagon, akkor tartozik ő a' fellyebb le-irt szereket a' le-irt módszerént applicálni, és azután mindgyárt a' sebet égető Salmiák spiritussal *sub littera A.* bé-etsetelni, a' melly még a' sebez ragadott mérget majd bizonyosan el-rontya, és el-hajtya. Ha pedig látná, hogy a' seb nem mély, avagy csak hasadás volna, és olyan, hogy veszedelem nélkül ki-lehessen égetni, akkor azonban, míg a' Salmiák spiritussal munkálkodik, egy alkalmas vasat a' tűzben hevítettessen meg, és azután azzal a' sebet égesse szélesebre, és mélyebre, mintsem előbb volt.

Az égetés által tsinált kérget mindgyárt el-kell vonni a' sebről, és a' sebet mindgyárt megint ujra úgy kell mosni, és tisztítani, a' mint fellyebb mondatott,

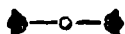
datott; azután tsipős erős evesítő szerekkel bé-kell kötni, és a' sebez, és a' több környülállásokhoz alkalmaztatva a' sebet 20. 30. avagy 40. napig folyásban, és evesedésben kell tartani. Erre a' tzelra szolgál az *Unguentum digestivum* fekete szappannyal, avagy egyiptusi irral elegyítve, avagy a' sebet bé-kell hinteni körösbogár porral, és reá kell tenni egy széles *vesicatorium* flastromat úgy, hogy a' körül lévő részek-is bé-takarrassanak.

Ha a' tüzes vassal téendő égetéstől a' beteg nagyon félne, és azt semmiképpen meg-engedni nem akarná, akkor az égetést jól készített pokolkővel (*lapis infernalis*) kell véghez vinni, mert ez-is hamar el-rontya az ereket a' más részekkel egygyutt, és szintén úgy, mint a' tüzes vas, a' méregnek bé-szivását meg-gátólya, sött magát a' mérget-is el-rontya.

Az alkalmas Seborvos a' pokolkővel ott, és úgy égethet, ahól, és a' mint akar; a' nagy ereket, és a' felette nagyon izgatható részeket vele el-kerülheti, és ott-is égethet, a' hová tüzes vassal nyúlni nem lehet.

A' pokolkő-égetés után-is a' seb úgy orvosol-tatik, a' mint a' tüzesvas-égetés után mondatott.

Ha pedig a' seb mély, akkor a' Seborvos a' sebet vágás által úgy meg-tágosítsa, hogy könnyen a' sebnek fenekéhez nyúlni lehessen, és úgy a' sebet a' felyebb jovosolt mód szerént lehessen mosni, és tisztítani, és mindgyárt utánna az égető Szalmiák spiritussal *sub littera A.* mindenfelől bé-kell kenni egy kis etsetetskével. Ha pedig mindezek néki elegendőknek lenni nem láttatnának, és eleget nem használhatnának, akkor a' sebet, ahól lehet, tüzes vassal meg-égesse, avagy, a' mi még jobb,

és alkalmazosabb, pokolkövel égesse, avagy a' meg-sebesitet helynek tulajdonsága szerént a' sebnak fenekét, és oldalait véres köppölyel fel-vagdalya, azután a' felyebb jovosolt mód szerént a' sebet jól ki-mossa, pergelt sóval dörgölye, és a' sebre, ha az hely meg-engedi, köppölyeket tegyen, hogy a' nedvességek a' mennyire lehet, ki-húzzattassanak, ezek után pedig a' seb a' felyebb jovosolt étető szerekkel sokáig evesedésben tartassan.

Ha pedig a' marott seb valami mozgó tagban, avagy újban vagyon, és olly mélyen bé - ment, hogy a' tsont-is sértve legyen, akkor szükséges ezt a' tagot le-vágni.

Éppen úgy a' sebnak helyéről, mélységéről, és nagyságáról, meg-tudhattya a' Seborvos, hogy a' meg-sebesedett hely, és a' sebb körül lévő részek, meg-engedik - é, hogy az egész seb a' méreggel egygyütt ki-vágattassan, és ki-vetessen, és így minden félelem, és vefedelem egyszerre semmivé tétessen.

Ha már ezeket minnyájan a' beteg - is, és a' Seborvos-is szorgalmatosan meg-tartatta, és véghez vitte, és ha ekképpen már mind a' két részről meg-bizonyosodik, hogy a' méreg bé nem szivatot, és a' vérbe bé - nem vitetett, hanem hirtelen, és egyszerre semmivé tétetett, és a' testből ki-vette-tett, akkor a' belső orvosságok nem szükségesek, mivel a' vérbe semmi sem ment, és még azonkívül a' seb az helynek, nagyságnak, mélységnek mivólta, és tulajdonsága szerént sokáig nyitva, és folyva tartatik.

De mégis ha a' meg-marattatott ember még szünetlen félne, az Orvosnak, és a' Seborvosnak bátorításával, és biztatásával nem sokat gondolna, hanem

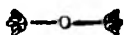
hanem azon még szűnetlen gyötrődve kételkedne, hogy valyon igazán nem ment-e valami a' vérbe a' méregből, akkor belső orvosságokat, de csak gyengéket kell rendelni, és a' beteget biztatni, 's bátorítani kell, mert itten a' kitsin hitűség felette veszedelmes.

Azért-is az ilyen betegeknek csak olyan orvosságokat kell adni, a' mellyek az egészségben észre-vehető változást nem telznek, de a' vért mégis vékonyították, a' teltet izzasztják, és a' vizellett gyengén hajtyák. Erre a' célra adni kell napjában gyakran borzavirág herbathét, avagy tyúk-hurfűből (*Dübnerdarmkraut*) purpurzsinó virággal (*Anagallis flore purpureo*), és erre a' herbathéra a' beteget reggel egy óráig az ágyban gőzöltetni kell.

Semmit sem árt, ha az ilyen betegnek reggel, és este egy por *sub littera B.* adatik, és így orvosoltatik az ilyen beteg 15. avagy 20. napig egymásután; ha már ezen idő után tapasztaltatik, hogy a' beteg magát jól érzi, akkor minden orvosságot el-kell hagyni, de a' sebet még egy darab ideig nyitva, és folyva kell tartani.

Az erős izzasztók, és más hevítő szerek itten olly ártalmasok, mint az erős okádtatók, és has-hajtók; elég, ha az has természet szerént, és a' mint szokásban volt, nyitva vagyon. Éppen úgy nem szükséges a' felette szoros diéta-is, de ellenben az mind szükséges, a' mi az elmét jó kedvűn, és vidáman tartja.

Ez a' természetes, és elegendő orvoslás azoknál, a' kiknél mindgyárt eleinten egybe a' szükséges segítség elegendőképpen, és szorgalmatosan meg-eshetett. De ha

Elsőben: a' marás igen mély, és igen nagy volt, avagy

Másodszor: a' test több marásokat kapott, avagy

Harmadszor: a' marás olyan helyre esett, hogy, jöllehet a' siető, és szükséges segítség szorgalmatosan meg-esett, de mégis a' méregnek a' vérbe való bé-vitelét gyanítani kellene, avagy

Negyedszer: a' seb mindgyárt eleintén vagy félelemből, vagy ijedésből, vagy a' betegnek, és az atyafiaknak engedetlenségek miatt, vagy a' Seb-orvosnak vigyázatlanságából, illendőképpen nem orvosoltatott, avagy talám éppen megis vettetett, és bé-gyógyított; akkor, következőképpen mind a' négy esetben, a' szorgalmatos külső orvoslás mellett szükséges belől-is olyan orvosságoknak bé-adásával jó darab ideig orvosolni, mellyek az ilyen méreg ellen hathatósoknak, és hasznosoknak lenni tapasztaltattak.

Igen sok orvosságok javasoltattak, 's még most is javasoltatnak a' Kutya dühösség ellen, de ezek közül a' szorgalmatosabb tapasztalás csak e' következőket találta hasznosoknak, 's bizonyosoknak lenni, úgymint:

1. A' *Körös - bogarat* (die spanische Mücke: *Cantharides*).

2. A' *Kéneső* (das Quecksilber: *Mercurius*).

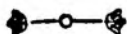
3. A' *Méjus - férgeket*, mellyeket a' magyarok *Isten tehénkéjinek* hívnak, (die Mayenwürmer: *meloe proscarabæus*, & *meloe majalis*).

4. A' *Kúmsort* (der Kampfer: *Camphora*).

5. A' *Moschust* (der Bisam: *Moschus*).

6. A' *Máklevet* (der Mohnsaft: *opium*).

7. Az *Etzetet* (der Essig: *acetum*).

8. A' *Belladonát* (die Tollfirsche: *Atropa Belladonna*).

A' BELSŐ ORVOSLÁSNAK MÓDGYAI.

A' Kutya-dühösségnek háromféle orvoslása van:
gyon:

Első: leg-egygyesebb, és leg-könnyebb mód a' Kőrösbogárral való orvoslás.

Második: a' kénesős orvoslás.

Harmadik: a' Mijusi térgekkel való orvosló mód.

ELSŐ MÓD A' KÖRÖSBOGÁRRAL.

Ha a' seb nyitva van, akkor úgy, a' mint felyebb mondatott, tsipős, és égető szerekkel gyakran meg-mosatik, és folyásban tartatik.

Ha pedig igen idején bé-gyógyittatott, akkor mindgyárt skárinikáltassék, vagy-is metzéseknek kell rajta tenni, 's azután úgy, a' mint felyebb mondatott, mosottassék, és kőrösbogár porral bé-hintessék; 's azután széles hójaghúzó flastrommal bé-köttessék.

Masod nap a' seb megint meg-mosatik, és, a' mint felyebb mondatott, azután sokáig evesedésben tartatik, de minden nap kéttzer tisztítatik, és bé-köttetik.

Belsőképpen sok ital adatik perje gyökérből, avagy fejer-málva gyökérből, kézzítettett főtt vízből, mellybe borza-virág vettetett; és azután ez a' viz meg-édesítettik mézzel, nád-mézzel, édes gyökérral, avagy valami syrappal. Ez mellett bé-adatik reggel, és este egy enni való kalánnal *sub littera C.*

Ha semmi rendkívül való környüállások elé nem fordulnak, akkor ezt az orvoslást kell 20. napokig folytatni, azután 10. napokon még egymás után csak reggel egy kalánnal kell *sub littera C.* bé adni. De az orvoslás alatt ennek az orvosságnak mértékita' környüállásokhoz alkalmaztatván kevesíteni kell, ha talán az által valami kemény nyálfolys, avagy gyengített, és egymás után tovább tartó hasmenés tsináltakna. Ha pedig ezután a meg-marattatott beteg semmiről sem panaszolna, a' miből még valami el-rejtetett mérget jelen lenni gyanítani lehetne, és ha a' sebnek jó szine legyen, és a' belőlle folyó genyetség jó volna, akkor ezeket az orvosságokat egészfzen el kell hagyni, és csak a' sebet kell még egy néhány hétig evesedésben és folyásban tartani; de mégis még a' fellyebb jövösolt főtt vizet tovább - is itatni kell a' beteggel. Végre a' sebet-is lassan lassan bé-kell gyógyítani, és a' beteget fel-kell szabadítani minden vezedelemtől.

Hogy ha pedig ezen időben csak leg-kissebb jel-is mutatná, hogy a' dühösség valójában érkezik, és közelitt, akkor mindgyárt ekképpen kell orvosolni.

Négy gran meg-törötett körösbogár port kell venni; erre kell *léz uncia* meleg etzetet töltetni; ezek egygyütt állyanak jól bé-fedett edényben fél-fertály óráig, azután meg-kell édesíteni valami syrappal, avagy nádmézzel, és ezt egészfzen, meg nem szürvén, estve egyszerre lágy melegen bé-kell adni.

A' beteg az ágyban fekvén, és mértékletes melegen bé-takarva, erre az orvosságra nagyon meg izzad, az izzadság nagyon budós, és a' vizellet sokkal veresebben menyen.

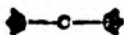
Nap-

Nappal igyék a' beteg mandolatejet, mellyben egy mezfzelyre (*libra una*) négy grán *Kámfor* el-olvasztatik. Azonfelyül rendszerént való italnak főtt vizet kell adni perje gyökérből borzavirággal, meg-édesítve tzukorral, mézzel, syrappal, avagy sdes gyökérral. Ezekkel minden nap addig kell orvosolni, mig minden története a' betegségnek el-múlnak; azután a' kőrösbogarat el-kell hagyni, és annak helyette reggel, és estve egy kalánnal kell bé-adni *sub littera C.* és a' mandolatejet kámforral, és a' rendelt italt continuálni kell még mint-egy 20. napokan.

Ha már ekkor a' beteg magát tökéletesen jól érzi, akkor a' Kámforas mandolatejet el-kell hagyni, és tsak estve kell még egy kalánnal bé-adni a' *littera C.* alatt fel-jegyzet orvosságból, a' felyebb le-irt főtt vizből egy pár findsiát reá itatván. Tiz vagy tizenkét napokan még így orvosoltassan a' beteg, de azután minden belső orvosságot el-kell hagyni, és tsak a' seb még jó darab ideig tartassan nyitva.

Hogyha pedig a' kőrösbogárral való élés alatt nagy fájdalmok támadnak az hasban, avagy az huy nagyon égetne, avagy a' vizellettel vér-is menne, akkor mindgyárt a' felyebb jovosolt *decoctum* bővebben kell adni, avagy könnyű mandolatejet kell bőven itatni, és ha ezek a' történetek el-nem akarnak mulni, avagy éppen súlyosodnának-is, akkor a' kőrösbogárnak dósissát kissebbiteni kell, és két gránra le-kell hozni, s végtire egézfzen el-is kell hagyni, ha ezek a' történetek kemények, es veszedelmesek lenni kezdenek.;

Ha az ilyen orvoslásra a' dühösségnek története nem mulnak, sött nevedeknének-is, akkor mind-

mindgyárt el-kell hagyni a' kőrösbogár orvoslást, és sietve a' kénesőbe^z kell fogni.

MÁSODIK MÓD A' KÉNESŐVEL.

A' Kutypadühösségnek második orvoslás módgya *mercurialis cura*, és belsőképpen a' *mercurius dulcissal* vitetik véghez.

Præservative-is mindgyárt a' meg-marás után; *curative*-is a' már meg-jelent Kutypadühösségben, majd bizonyos háfzonnal adatik a' *mercurius*.

Mindgyárt első nap a' *mercurius* kívül bé-dörgöltetik, belől pedig le-nyeletik, de mégis előbb, ha sok vérű vólna a' beteg, a' mi ritka példa, eret kellene vágni, és ha a' gyomorban, és a' belekben valami meg-romlott matériák meg-gyűltek vólna, akkor egy laxatívát *sub littera D.* kellene bé-adni.

A' kénesőnek bé-dörgölése mind a' seben, mind az hajló tagokban, és a' testnek több részein-is ekképpen tétetik:

A' Patikában készített kénesős írból (a) egy magyarónyt, vagy-is egy drachmát a' sebre, és a' seb körül lévő részekre kell tenni, és azt addig kell dörgölni, míg az ír egészízen el-tűnik, 's bé-szivattatik.

Éppen úgy, és annyi irat kell az egygyik tzombra-is, avagy karra dörgölni, és azután a' beteg

a) Egy rész eleven kénesőt négy rész Difznó zsirral addig kell dörgölni, míg a' kéneső egészízen úgy el-olvad, hogy semmi golyóbis belölle ne láttassan. Így már készen vagyon a' kénesős ír (*ungventum mercuriale*).

teg tsendesen feküdjék az ágyban, és igyék valami meleg könnyű, 's genge herbathét.

Más nap megint éppen annyi irat kell a' sebre, és a' seb körül, és a' másik tzombra, avagy karra dörgölni, és a' beteg megint az ágyba melegen feküdjék, és herbathét igyék.

Igy kell minden nap addig tselekedni, mig a' nyál nagyon, 's bőven kezd folyni, melly nyálfolyás a' negyedik, ötödik, avagy hatodik nap meg-szokott jelenni.

Az egész kénesős dörgölés alatt minden nap kéttzer bé-kell adni egy port *sub littera E*.

Ha már a' nyálfolyás bőven meg-jelenik, akkor mindgyárt el-kell hagyni mind a' dörgölést, mind pedig a' kénesős port; de ha még a' nyál bőven nem folya, akkor csak ugyan még egynéhány napok mulva megint elé kell venni mind a' két orvosláft. Egy fertály pint, vagy-is egy meszfzely nyál húszonnegy óra alatt a' leg-nagyobb mérték. Ezen mértékhez kell szabni az el-hagyást, avagy az ujra elévévést, mind a' bé-dörgölésre, mind a' porra nézve.

Hogyha pedig hat napok alatt a' nyál-folyás meg-nem jelenne, akkor kettőztetni kell a' mértéket, és igy egy könting ir helyet, két köntinget vagy-is drachmát kell a' bé-dörgölésre venni; a' port pedig háromszor kell napjában bé-adni; és igy kell mind addig orvosolni, mig a' nyálfolyás meg nem jelenik, és ekkor megint mindgyárt mind a' kettőt el-kell hagyni, és a' mint vagy bővebben, vagy szűkebben fog a' nyál folyni, úgy vagy egészfen el-hagyódik mind; a' kettő, vagy az harmadik, avagy negyedik nap megint elé-véretik.

Gyak.

Gyakran a' nyálfolyás helyett hasmenés támad, de ez semmit sem árt, mert a' tapasztalás bizonyította, hogy az hasmenés által éppen olyan jól eltávolított, és meg-gyógyított ez a' betegség, mint a' nyálfolyás által.

A' nyálfolyást, avagy az hasmenést, a' marásnak minémúsége, és a' környüállások szerént, fenn kell tartani nyóltz, tiz, avagy tizennégy napokan, és azután a' mercuriust el-kell hagyni, és a' betegnek egy hashajtót kell bé-adni *sub littera F.* melly a' nyálfolyásra, avagy hasmenésre indító ösztönt a' testből ki-hajtya. Azonban sok nyálkás italakor kell a' beteggel itatni, a' millyen a' xisnárs, avagy árpakása sűrű-lév, és a' *sub littera P.* készített orvosság, mellyekre ezek a' történetek egy pár napok alatt szünni kezdenek, és azután egézfízen el-is múlnak.

Ezen Cura alatt a' beteg szünetlen mérsékelt meleg szobában maradjon, gyenge leveseket, zöldséget, és gyümölcs eledelt egyék; minden húst, nehéz emészto' sirt, és minden hevitröt el-távolítsasson, és kerülyen. Itálnak adasson gyenge herbathé borzavirágból, fejer málvából, avagy verba-scum-virágból, édes gyökérrel, avagy főtt árpa víz Rob sambucival.

Ha már a' nyálfolyás, avagy az hasmenés mulik, 's szünik, akkor még nyóltz, avagy tiz nap a' beteg othon maradjon, az élet módgyában jó rendet tartsan, azután a' maga közönséges munkájira mehet, de a' seb, melly a' fellyebb irt szerekkel még mind folytattatott, még egynéhány hetekig egymásután folyásban tartasson.

HARMADIK MÓD A' MÁJUSI FÉRGEKKEL.

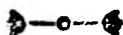
A' Májusi Férges-is, a' mellyeket a' magyarok Isten telenkéjének hívják (*meloe proscurabæus*, et *meloe majalis*), a' Kutyadühösséget el- is távoztatták, és megis gyógyították. De ezeket a' férgeket meg kel különböztetni a' barnás veres májusi férgektől (*scarabæus melolontha*), mellyek tavaszszal néha igen sokan megjelennek, és a' fa-leveleket meg-ezik.

LE - IRÁSA A' MÁJUSI FÉRGEKNEK.

Ezeknek a' bogaraknak, avagy férgeseknek a' fejek le-hajtott, majd kerek bóthajtásos; a' szemek fekete, és hosszúkó; az érző szarvak tzerina forma, és tiz vagy tizenegy tagotskából állanak, melly tagotskák hasanlók az olvosókhoz; a' szájukon rövid szálak vagynak, mellyek két különböző tagotskából állnak, és érző hegyetskéknek neveztetnek; a' mejjek nem szélesebbek a' fejeknél, és fel-emelkedve bóthajtásos.

A' szárnyok helyett az hátakon két fel-emelkedett hosszúkó kerekded szárny takarók vagynak, mellyek igen rövidek, és zóldesen pettegetettek, alig takarjábé felit az hátának, és egymástól távol állnak, és azokkal soha sem repülnek; tsak lassan másznak a' földön. Az hasak hosszúkón fel-emelkedik, bóthajtás forma, és elég vastag, és öt vagy hat bé-mertzésekből áll: a' leg-külsőbb része az első négy lábakan öt, az hátulsó két lábakan pedig négy tagotskából áll.

A' leg-főbb jelek, mellyek által a' több bogaraktól, és férgektől meg-külömböztetnek, ezek: elsőben a' tzerina forma kerek tagokból álló érző szar-

szarvak; *másodszor* a' szárnyak nélkül lévő hátok; *harmadszor* az egymástól távol álló szárnytakarók; *negyedszer* a' lágy, fekete, és mintegy egy hüvelyknyi (3oll) hosszúságú has, melyet a' mázásokban magok után húznak, és a' melly, kivált a' láboknak tagjaiban, a' hozzá-érésre valami zsiros viola szagú nedvességet ki-izzad.

A' *Bak* küsebb, mint a' *nyósfén*, nagyobbán viola színű, mint sem fekete; az érző szarvai is hosszabbak, és a' szárnytakarójak gyakran hosszabb az hasnál.

A' *meloé majalis* veressen pettegetett; a' szárnytakarója tsunaságu sárga; az hasnak bé metzései nagyobbán avagy kevesebben tzinober veressek. Egyébképpen a' nagyságra, formára, tulajdonságra, és több leg-főbb jelekre nézve a' *meloé proscarabæushoz* hasanló, de ez nállunk igen ritka bogár. Mind a' kettőnek hasanló erejek, és hasznok vagyon; tartózkodnak többnyire az ugar földeken, a' réteken, a' napfényre fekvő dombokon, és szednek Májusban akkor, a' mikor száraz az üdő.

Mivel pedig a' felyebb említett zsiros nyálkát igen könnyen ki-botsáttják, azért őket úgy kell fogni, hogy nagyon ne nyomattassanak; mihent haza vitetnek, egy tiszta mézet tartó üvegre tartassanak, és a' fejek ollóval el-vágattassan, 's el-vetessen, a' többit a' mézbe kell vetni, és azonnal az üveget jól bé-kell kötni, és frís hives avagy mérséklet helyre kell tenni, ha pedig üdővel a' méz nagyon bé-szaradna, akkor megint egy kevés frís tiszta mézet kell hozzá adni. Egy itze mézbe vesznek 160. meloét.

A' MELOE - LIKTÁRIUMNAK KÉSZITÉSE.

Végy 24. meloet a' mézből mézesen; kő-mo-sárban törd apróra, azután adgyhozza 4. lóth terjé-
ket, és 3. lóth valeriana port. Elegyisd öfzve jól,
's azután adgyhozza abból a' mézből, a' mellyben
a' bogarak voltak, annyit, a' mennyi szükséges
leiszf sűrű liktárium formára.

Ebből a' liktáriumból, mentől hamarább a' ma-
rás után lehet, minden más el-készittő orvoslás nél-
kül, egybe egyszerre bé-kell adni másfél avagy két
drachmát; a' beteget az ágyban mérséklett meleg
szobában kell tartani szoros diæta alatt, és kevés
ital mellett.

Erre az orvosságra a' betegek igen sokszor szok-
tak az hasakban, a' vesékben, és a' vizelésben
igen nagy fájdalmat érezni, az húgy éget, nagy
erőlkedéssel kevés húgy menyen, és gyakran vér-is
menyen az húgygyal.

Ezeztől a' történetektől meg nem kell ijedni,
mert éppen ezek által változtatik-el a' Kutyadi-
hösségnek mérge, és éppen ezek által-is hajtatik
ki a' testből ez a' mérge, és így éppen csak ezek
által távoztatik-el, és meg-gyógyittatik ez a' ret-
tentő dühösség.

Éppen ebben az időben szokott meg-jelenni
valami nagy keményen büdös izzadás-is, mellyett
fenn kell tartani mérséklett meleg szobával, és a'
levegő-fuvásnak, vagy szélnek el-távoztatásával.

Ha pedig erre a' dosisra a' felyebb irt történetek
meg nem jelennek, akkor nem lehetünk abban bi-
zonyosok, hogy az orvosság eleget használt volna,
és így ebben az esetben 24. óra múlva megint ép-
pen ezt az orvosságot kell bé-adni, avagy a' dosist
na.

nagyobbítani kell, és a' beteggel éppen úgy kell bántani, mint az első nap.

A' vizelésnek történetei, és az hasnak fájása majd magától el-marad, kivált ha 24. óra múlva azután a' beteg mandolajetet, avagy árpakása, vagy riskása sűrű levet iszik. A' *sub littera P.* leirt orvosság-is ilyenkor hasznos.

Mihent az ing az izzadástól meg-vizesedik, azonnal mindgyárt el-kell vetni, és vagy el-égettesen, vagy egynéhányszor erős lúggal, avagy szappany vízzel jól ki-mosottassék.

A' seb úgy orvosoltatik, a' mint felyebb mondatott, és illendő orvossággal sokáig folyó evésedésben tartatik.

Lehet a' májusi férgemet *porban*-is adni apródúsokban óránként mind addig, míg a' most említett történetek meg-jelennek, mellyre azután a' történeteknek nagyobb, avagy kisebb keménysége szerént lehet tovább folytatni, kevesíteni, avagy egészfen el hagyni ezt az orvosságot.

Ezt a' port így adgyák: Végy meg -szárazított meloet 15 gránra, kőmosárban törd porrá, adgyhozá egy drachma salétromat, és az egész por osztassan 10. egyenlő részekre. Minden órában egy port kell bé-adni, a' beteg igyék reá mindenkor tejér málvá gyökér főtt vizet, avagy *verbasum* virág decoctumot, avagy más hasanló lágyító italt.

Erre éppen azok a' történetek következnek, a' millyenek felyebb le-irattak, éppen csak azzal a' különbséggel, hogy itt későbbre jelennek - meg, és nem olyan kemények, és azért, ha ezek a' történetek nem felette nagyok, ezzel a' porral gyakran az harmadik napig egymás után kell orvosolni, míg véresen nem vizek a' beteg; ekkor már úgy kell

rselekedni, a' mint felyebb a' liktáriumnál mondatott.

Ez a' három orvoslás még eddig leg-jobb, és leg-bizonyosabb a' kutypadühösségnek el távoztatására, és el-kerülésire mindgyárt a' marás után.

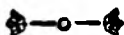
A' MÁR JELEN LÉVŐ KUTYADÜHÖSSÉG- NEK ORVOSLÁSA.

Ha vagy tudatlanságból, vagy reletségből el-távoztató orvoslással nem élt a' beteg, és már a' betegség a' maga tulajdon történeteivel ki ütett, és szédelgéssel, az hajló tagoknak fajdalmival, kiváltképpen pedig a' meg-maratott résznek fájásával, a' toroknak szorításával, és nyughatatlansággal, gyakran sohajtozván, 's a' t. magát ki-nyilatkoztotta, akkor mindgyárt Orvost, avagy Borbélyt kell hozatni, a' kik tartoznak azonnal minden halasztás nélkül meg-jelenni.

A' beteget mindgyárt valami mértékletesen meleg szobába kell vinni, és ötet jó, 's vidám kedvűen kell tartani. A' sebet mindgyárt úgy kell orvosolni, a' mint felyebb mondatott.

A' belső orvoslásra az Orvos mindgyárt a' már le-irt három módok közül egygyiket valószíza, a' mint jobbnak lenni itéli. A' választás az Orvosnak okosságára bizatik azért, mert mindenik a' szerentsés ki-menetellel meg-erősítetett, és lehetnek olyan környülállások, a' mellyek néha az egygyiket, néha pedig a' másikat kívánni láttatnak.

Mégis mindazonáltal itten *mercurialis* curát kell inkább jovosolni az ungentum mercurialét bé-dör-gölvén főképpen a' sebbe, a' seb körül lévő részekbe, és a' nyakan köröskörül, kiváltképpen pedig a' ny...

a' nyakgerintzek körül, mert a' nyakgerintzekből jövő érzőinaknak gangliumiban az újabb tapaszta-
lások gyúladást, és meg-gyúlt vért lenni mutattak
az holt testekben, melyből kövötkezni láttuk,
hogy talán a' fézke ennek a' betegségnek ezek-
ben a' gangliumokban vagyon.

Mindgyárt két magyarónyi kénesős irat kell
venni minden dörgölésre, és sokáig kell dörgöl-
ni, míg a' test bé nem szívja az egész ungvén-
tumát.

A' pornak dósissát-is *sub littera E.* meg - kell
kettőztetni azért, hogy annál hamarébb a' kéneső-
ből sok mennyen bé a' testbe, és így annál-is ha-
marébb nyálfolyás (*salivatio*) támadgyan, mivel
másképpen a' varakozás miatt a' betegség szünet-
len keményebb, és gyógyíthatatlanabb lesz.

Azon felyül a' beteg igyék sok meleg főtt vi-
zet perje gyökérből, fejer málna gyökérből, és
borzavirágból, avagy *Arnica virágból*, melyek
ebben az állapotban sok hasznot igérnek.

Ha már vagy nyálfolyás, vagy az hasmenés,
vagy mind a' kettő meg-jelenik, akkor a' beteg-
gel úgy kell bánni, a' mint felyebb az ilyen kör-
nyúlállásokban mondatott.

Hogyha pedig ezeknek a' jó, és tovább szor-
galmatosan folytatott applicatiojára a' betegség ha-
mar nem könnyöbbedne, avagy súlyosodna, inán-
gatódásokat, avagy convulsiokat tsinálna, akkor
ezek mellett még más orvosláshoz-is, és más or-
vosságokhoz kell fogni.

Azért-is mindgyárt, a' betegségnek keménysé-
géhez, és a' több környúlállásokhoz alkalmaztatva,
minden *masodik*, avagy *harmadik* órában a' *sub lit-
tera G.* avagy *H.* le-irt orvosságot bé kell adni,
és

és mindenkor, ha lehet, a' *sub littera l.* készített italból egy findszával igyék a' beteg.

Az *erzet*-is ebben a' rettentő betegségben sokszor hasznos volt, tudniillik a' betegnek szobájában szünetlen *erzet* gözet kell tartani, és belőle bé-kell adni az G. avagy H. betűk alatt lévő orvosság helyett a' K. avagy L. betűk alatt lévő orvosságot.

A' felette nagy gyötrődésben, és igen kemény nyavalya rontásokban, avagy inrángatódásokban, és convulsiókban, az *opium* igen jól szolgált. Ebben az esetben a' G. avagy H. betűk alatt lévő orvosságokhoz még két, három, négy, avagy öt grán *opium*at kell elegyíteni, és úgy kell bé-adni, a' mint felyebb mondatott.

Az újabb tapasztalások mutatták, és meg-erősítették, hogy a' *Belladonnának* levele-is ebben a' betegségben hasznos volt. Eleinten napjában csak két grán porban adtak bé egyszerre, de azután lassan lassan egészben *tizenöt* gránig fel-emeltetett a' dosis. Azért is az e'le-forduló környűállásokban a' G. avagy H. betűk alatt lévő orvosságok helyett lehet ezeket a' leveket meg próbálni, és az M. betű alatt lévő adni azért, hogy lehessen meg-látni, hogy hamarabb-é, és hatalmasabban-é meg győzi ezt a' nyavalyát; mert mindent meg-kell próbálni, hogy lehessen valaha valami bizonyos *antidotum* ezen kegyetlen betegség ellen szerezni.

Hogyha pedig lehetetlen volna a' szájján a' felyebb javasolt orvosságokat bé-adni az *præscribált* mértékben, akkor klystérek által kell azokat a' testbe bé-vinni; de ilyenkor minden klystérbe két, avagy három annyit kell tenni.

Igy a' lelyebb mondatott vigyázás, es fel-tétel alatt a' ki-választott orvoslás módgyát folytatni kell mind addig, a' mig a' betegségnek történetei tapasztalhatóképpen apadnak, es gyengülnek; de a' mandolatéj kámforral, es a' vékonyító izzasztók, es vizeltetők még tovább-is *tíz*, vagy *tizenöt* napokon continuáltatnak, hogy így ennek a' betegségnek mérge a' testből annál jobban ki-hajtaszan; a' beteg pedig még ebben az üdőben-is a' szobában maradgyon, es főképpen reggel a' bé-vett ital után az agyban maradgyon, hogy gyengén izzadhassan; így tartsan szoros, es jó diétát-is, es azokat mind el-rávoztassa, a' mik a' testet, es az elmét nagyon meg-mozdittyák.

Ha már minden jól menyen; ha az erők nevednek, es az elme meg-vidül, es fel-szabadul, akkor fel-lehet szabadittani a' beteget a' vézedelem alól, es lassan lassan ötet lehet a' maga szokott dolgaira vizfsza ereszteni; de még-is az egész, es tökélleres meg-elégedésre, es meg-bátorodásra a' sebet még egynéhány hetekig nyitva, es folyásban kell tartani.

Hogyha pedig a' szorgalmatos orvoslás semmit sem háználna, es a' betegség végtire dühösséggé válna, es a' dühösség a' maga kegyetlen történeteivel elé állana, akkor a' beteget szijjakkal az ágyhoz kell kötni azért, hogy a' körüllette lévőknek ne ártassan; a' szoba pedig setét, es tsendes legyen. Két embert kell rendelni a' vigyázatra, es gondviselésre, a' kik minden rendeléseket punctumról punctumra szorgalmatosan megtartsanak; es véghez-vigyenek; mindenféle higzagokat (*fluida*) a' betegtól el-kell vinni, es azokat mind, a' mik a' betegnek gyötrődésit nevelnék
avagy

nek, avagy nevelhetnék. Meg nem kell engedni hogy az atyafiai, avagy baráttyai hozzá közelittsenek, még pedig akkor sem, a' mikor a' beteg a' vi-
dám óráiban vagyon.

Azonban a' mercurialis irat napjában kéttzer kettőztetett szorgalmatossággal bé - kell dörögni. A' le-irt orvosságokat nagyobb mértékkel kell adni, és ha a' beteg semmit le nem nyelhet, akkor klystérekkel kell bé - vetni, a' milyen az N. betű alatt vagyon.

Hasanlóképpen lehet mercurialis klystért-is bé - vetni; ha sem bé - adni, sem bé - dörögni belőlle eleget nem lehetne; ebben az állapotban bé - kell - vetni klystérben az O. betű alatt lévő klystért, és ezt napjában négyszer, avagy hatzor-is fel - kell váltani az N. betű alatt lévővel.

Néha meg - esik, hogy ezzel az orvoslással még a' betegségnek ezen leg - nagyobb grádussában is némely betegek meg - gyógyúllyanak, és a' vézedelem től meg - menekedgyenek.

Hogyha pedig erre sem jobbúlna, és a' legutólsó grádusra lépne a' betegség, és már többé semmi reménység a' gyógyuláshoz nem vólna, akkor leg - alább azon kell igyekezni, hogy a' beteg másoknak kárt ne tegyen marással, pökéssel, avagy meg fuvással.

Azért - is az atyafiai, és esmérősek el - távozzanak, és tsak azok bostáttassanak a' beteghez, a' kik szükségesek, és vigyázással, 's gondviseléssel a' betegnek sorsát könnyöbbitethetik.

Az halál után a' beteget hamar, és pompa nélkül el - kell temetni; az ágyat pedig, és azt mind, a' mit a' beteg meg - motskolt, el - kell égetni.

Ez a' Kutyadühösségnek históriája kezdete jelenléte, orvoslása, és vége.

Ezekből már ki-tettzik, hogy

Elsőben: az embereknél az igazi, és valóságos kutyadühösség magától soha sem támad, hanem mindenkor a' veszett állatnak marásából származik; következendőképpen hogy az emberek szabadok lehetnek ettől a' rettentő betegségtől, ha a' kutyát, avagy akár mitsoda más állatot, mindgyárt meg-ölnek, és el-temetnek, mihent vagy meg-vesznek, avagy hihetősen a' meg-veszésről gyanusok lesznek. Az ilyen állatoknak meg-ölése tehát, és el-ásása soha ne halasztassan, hanem sietve véghez vitessen.

Másodszor: hogy, ha mégis minden vigyázás, és gondviselés ellen az ember a' veszett állattól meg-marattatna, igen sok esetekben a' veszedelmet el-lehet távoztatni, és el-lehet kerülni, és így a' meg-marattatottat tökéletes bátorságba lehet tenni; és hogy ott, a' hól hozzá lehet jutni, a' sebnek egész ki-mettzése, meg-rágatása (Das Mehen), és ki-égetése, ha mindgyárt a' marás után történik, és jól tétetik, leg-bizonyosabb el-távoztató orvoslás.

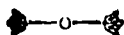
Harmadszor: hogy, ha a' seb nagy; ha több sebek történtek; ha a' külső orvoslás későn véte-tett elé, és rendesen nem tétetett, és azért valamennyire gyanithatni lehet, hogy a' mérég bé-szi-vódott, és a' vérbe ment, akkor a' külső orvoslás mellet belső orvoslással-is szorgalmasan élni kell.

Negyedszer: hogy a' sok próbák, és tapasztalások bizonyították, hogy mind el-távoztatásra, mind pedig meg-gyógyításra a' *mercurius*, *cantharis*, és *meloe* leg-főbb orvosságok.

Örödfzer: hogy ezek mellet még a' *Kámfor*-is, *moschus*, *opium*, *ezzet*, és a' *belladonna* ebben a' betegségben magokat hasznosoknak lenni mutatták.

Hatodszor? hogy akkor, a' mikor már a' beteg meg nem gyógyúlhat; és bizonyosan meg-hal, csak azt kell véghez vinni, hogy a' beteg márással, pökéssel, fuvással, más embereknek ne ártsan.

Hetedszer: hogy azokat az orvoslástól el kelle-
ne tiltani, a' kik titkos orvosságokat tartanak, hir-
detnek, és azzal a' könnyen hívó népet el-tsábit-
tyák, és a' jó orvoslástól el-húzzák; mivel, a' szo-
morú tapasztalások bizonyították, hogy *éppen csak*
az ilyen tsudát tévő arcanumokba tétetett bizoda-
lom okozta, hogy ez a' betegség minden akadály
nélkül tovább ment, és a' beteg a' jó orvoslást el-
mulatta, és hogy olly sok emberek szomorú áldo-
zattjai lettek az ollyan fertelmes babonaságnak, és
tsalárdságnak.

ORVOSSÁGOK

A'

VESZETT - KUTYAMARÁS ELLEN.

A.

Végy annyi *Spiritus salis ammoniaci lavandulatus* az austriaco provincialis phamacopæából, a' mennyi szükséges lesz.

B.

Végy egy grán kámfort; hét grán tisztított salétromat, húsz grán tyukhüfűvet (Hühnerdarmkraut-pulver). Elegyisd öszve jól, és tsinály belőlek port egy dósira.

C.

Végy egy drachma æthiops mineralist. Kőmosárban dörgöld vékony porrá, és a' dörgölés közben lassan lassan elegyits hozzá négy uncia Robb sambucit, és két uncia Robb Juniperit.

D.

Végy negyven grán cremortartarit; negyven grán Jalappa gyökérport. Elegyitsd öszve egy porrá egyszeri bé.vételre.

E.

E.

Végy hat grán mercurius dulcist; négy grán Kámfort; húsz grán saletromat. Tsinály port, és oszd-el két egyenlő részekre. Reggel az egygyiket, este a' másikat add-bé egyszerre.

F.

Végy negyven grán Rhabarbarát. Tsinály port, és add-bé egyszerre,

G.

Végy tiz grán kámfort, húsz grán flores sulphurist, mézet annyit, a' mennyi elég lesz arra, hogy electuariumot tsinálhas. Add-bé egyszerre.

H.

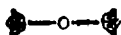
Végy tiz grán moschust, húsz grán flores sulphurist, mézet annyit, hogy tsinálhas electuariumot. Add bé egyszerre. Ezeket a' G. és H. betűk alatt, lehet méz nélkül-is porba adni.

I.

Végy egy uncia valeriana sylvestris gyökeret, elegendő vízben főzd egy fertály óráig, szűrd-le egy meszfelyre, és adgy hozzá egy uncia mézet.

K.

Végy hat uncia Acetum antisepticumat az austriaco-provincialis pharmacopæából. Adgy - bé belőle minden második avagy harmadik órában két enni való kalánnal.

L.

Végy egy drachma kámfort; húz tsepp rectificált pálinkát, dörgöld öszve üveg mosárban, és adgy hozzá két uncia tzukort; dörgöldöszve megint, és azután lassan lassan a' dörgölés közben tölts hozzá tiz uncia erős borezetet. Adgybé belőlle minden órában két enni való kalánnal.

M.

Végy tiz grán belladonna levelet; két drachma tzukort. Törd porrá, elegyítsd öszve jól, öszd-el öt egyenlő részekre, mindeniket 26. gránra. Adgybé reggel-is, este-is egygyet. Lassan lassan lehet ezt a' dósít nevelni, és izaparítani.

N.

Végy egy uncia arnica virágot; tölts reá más-fél mészszely forró vizet; jól bé-fedett edényben főzd meg egy fertály óráig, azután szúrd-le, és adgy hozzá két drachma, két uncia arabiai gummi nyálkával el-olvosztott, kámfort.

O.

Végy egy uncia porrá töretett arabiai gummit; olvaszd-el nyóltz uncia forró vizben; azután adgy-hozzá egy drachma mercurius dulcist, két grán opiumat.

P.

Végy egy uncia arabiai gummi nyálkát; egy uncia syrupus diacodiit, négy uncia tiszta kútvizet. Elegyisd öszve, és agydbé gyakran egy vagy két kalánnal.

Meg

Meg-kell jegyezni, hogy a' dósis mindenütt meg-nőtt erős emberekhez vagyon szabva, melyet azért az élet üdőhez, és a' betegnek erejéhez kell szabni.

T Ó L D A L É K

A'

B R O W N I Á N U S O K R Ó L,

É S

A N T I B R O W N I Á N U S O K R Ó L.

Brown, másképpen *Bruno János* (a) 1780-dik éftendőben az Orvosi *Theoriát*, és *Praxist* új fundamentomra építette, és tudomány formába öltöztette, és azzal magának halhatatlan dűtsőséget, és nevet szerzett; de éppen ezért, és azért-is, hogy a' jót, és az igazat fel-találta, és ki-mondotta, a' másképpen gondolkodó *Orvosok* ellene ki-költtek, és még ma is kegyetlenül hartzolnak, azt akarván véghez vinni, hogy ez a' *Theoria*, és *Praxis* egészen el-nyomattassan, és semmivé tétessen, mintha attól félnének, hogy valami módon újra, és jobbat tanólni ne kényszerítettessenek. Ezek az ellenkező *Orvosok Antibrowniánusoknak* neveztetnek; azok ellenben, a' kik a' *Brown* tanításit, és orvoslását védelmezik, *Browniánusoknak* hivattatnak. Vagynak *Neutralis* Orvosok-is, a' kik sem az egygyik, sem a' másik féllal nem veszekednek.

Gir-

a) Joannis Brunonis Elementa Medicinz. 1780.

Girtanner, egy nagy, és igen kemény *Antibrowniánus*, az *Antibrowniánusokról* így ír (a): Es fällt in die Augen, warum es nicht zwei Aerzte gibt, noch geben kann, die mit einander einig waren. Denn da die Heilkunde gar keine festen Prinzipien hat; da nichts in derselben ausgemacht ist; da es nur wenig sichere, zuverlässige Erfahrung in derselben giebt: so hat ein jeder Arzt das Recht, bloß seiner eigenen Meinung zu folgen. — — — Wann zwei Aerzte am Bette eines nicht gefährlichen Kranken zusammen kommen, so geht es ihnen oft wie den Warlagern zu Rom: sie haben Mühe, wenn sie sich ansehen, das Lachen zu verbeissen. — — — Egy Pestli *Avonymus* (b), igen kegyetlen *Antibrowniánus* pedig így beszélget az *Antibrowniánusokról*: Allein auch diese Verlassen uns sehr oft, so daß der größte Arzt viele Krankheiten antaunt, ohne das mindeste davon zu verstehen; gegen diese Verlegenheit aber hat die Klugheit des *Geldhugers* sichere Mittel gefunden: ein großer Theil der *Materia Medica* lehret uns nicht Hiltsmittel kennen, sondern in gewissen Fallen Dinge, so in der Mode sind, zu verschreiben, ob sie gleich Niemanden, so lang die Arzneykunst bestehet, geholfen haben, und um recht in der Irre zu bleiben, mischt man Dinge, mit Dingen, um auch, wenn sie helfen, niemals zu wissen, was geholfen hat. *Usus multiplex — virtus incognita*. Mit dieser Mitgabe kommt man schon aus der Schule. In der Praxis der *Guldenerndie* macht man bald

a) Ausführliche Darstellung des Brownischen Systems der praktischen Heilkunde — — Zweiter Band, Göttingen, 1798. pag. 608. et 609.

b) Ueber das Brownische System. Ofen 1798.

bald weitere Vorschritte: man sieht, dass man keine Verlegenheit blicken lassen darf, und bringt also dem lieben Brode alle Scham zum Opfer: man giebt sich nicht nur des Ansehen eines allgemeinen Helfehers bey allen menschlichen Gebrechen, macht seine würdigeren Mitbrüder verdächtig, ist mit pedanten pedant, mit alten Weibern altes Weib. —

A' *Brown* systemájáról tsak ugyan mégis szebben ír *Girtanner* (a), midőn így szól: Es lässt sich zwar nicht läugnen, dass das Brownische system ziemlich consequent ist; — *Megint másutt*: Es lässt sich daher erklären, wie es zugeht, dass berühmte praktische Aerzte — — — Anhänger des Brownischen systems wurden. Wer in der Finsternis wandelt, der fühlt das Bedürfnis eines Stockes, den er vor sich her halten könne, damit er nicht überall anstosse: er greift daher begierig selbst nach dem schwächsten Schilfrohe, weil der schwächste Rohrstab doch besser ist, als gar kein Stab.

Kolland (b) egy harmadik *Antibrownianus*, azaz ditsiri az *Antibrownianus* orvoslást, hogy az hóltaknak Tábelláji szerént az *Antibrownianus* orvoslás alatt tsak a' kilentzedik beteg hal-meg.

En azokat, a' miket ezek az három *Antibrownianusok* magokról, és a' több ellenkező *Antibrownianusok*ról mondanak, és irnak, igaznak lenni tartom; azokat ellenben, a' miket *Brown* ellen mondanak, és irnak, *Werner* (c) meg-mutatta, hogy
éppen

-
- a) Az elé-hozott könyvnek 592. és 609. levelén.
 b) Untersuchung der gewöhnlichsten Ursachen so vieler Todgebohrner, und der grossen Sterblichkeit neugebohrner Kinder. Wienn, 1800.
 c) Apologie des Brownischen Systems der Heilkunde auf Vernunft, und Erfahrungen gegründet. Erster Band, 1799. Zweiter Band, 1800. Wienn.

éppen csak az ő tudatlanságoknak, és hamisságoknak bizonyági, mellyekből ki-tettzik, hogy ők vagy restellik tanólni, vagy a' Brown Tanításának meg-értésire alkalmas Talentommal nem birnak, és hogy csak azért kiábálnak, hogy ne láttassanak semmit sem tudni.

A' *Browniánus* Orvosok senkit sem kényszeritnek a' magok tanításoknak, és orvoslásoknak bé-vételire, és követésire. Erról a' *Werner* Apológiájának második Tomussában a' 464-dik levelen így irnak: — Die Vernünftigen Brownianer sind weit entfernt, irgend Jemanden Brown's Lehre aufdringen zu wollen, ja sie wünschen vielmehr, das alle jene Aerzte, die für den Ideengang des Schottischen Denkers, und für die Wichtigsten Sätze seiner Lehre *Unempfänglich* sind, bey ihrer alten Weise ruhig bleiben mögen. Hát az *Antibrowniánusok* miért nem tselekednek így? — —

Még egy *Browniánus* sem tért vissza az *Antibrownismusra*; de ellenben *Antibrowniánusból* már lett *Browniánus*. *Doctor Cappel* (a) 1798-dik éftendőben *Brown* ellen irt, és igen kemény *Antibrowniánus* vólt, de 1799-dik éftendőben (b) meg-tért, és örvönd azon, hogy egy okos, és jól ki-formáltatott *Browniánusnak* tisztességes nevét meg-érdemli. *Lindemann-is* (c) az előljáró beszédében meg-mondgya, hogy miért lett *Browniánus*. A' *Browniánusok*

-
- a) *Beytrag zur Beurtheilung des Brownischen Systems*, Gøtt. 1798.
 b) *Medicinische Beobachtungen*. — — — Von Dr. C. Ch. W. Cappel. — Gøttingen, 1799.
 c) *Entwurf, die Vorzüglichsten Krankheiten der Soldaten im Felde, schneller und glücklicher zu heilen*. Von Herrn Wilh. Lindemann. Berlin, 1799.

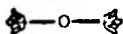
sak napról napra szaporadnak, és azért már többé el-sem nyomattatnak.

Röschlaub (a) a' Brown Theoriáját, és annak a' praxisba való bé-folyását, tökéletesen le-irta, és meg-mutatta, hogy azt az, a' ki érti, éppen nem tagadhattya. Ez az Orvos azt-is ki-mutatta (b), hogy miképpen lehessen az orvosi Tudományt nagyobb perfectiora vinni.

Markus (c), és *Thoman* (d), az hóltaknak, és meg-gyógyúltaknak Tabellájából meg-mutatták, hogy a' Brown orvoslása alatt csak a' *tizenbator-dik, húszodik, és harminzegyedik* beteg hólt meg. Tehát a' Browniánusok akkor 16-ból 15. 20-ból 19. és 31-ből 30. beteget tartanak meg, mikor az Antibrowniánusok a' *Kolland* szám-vetése szerént 9-ből csak 8. beteget tarthattak meg. *Frank Joseph* pedig (e) az meg-gyógyúltaknak, és meg-hóltaknak Tabellájából ilyen következtetést hoz:

Aus allen dem bisher angeführten erhellet also *erstens* für ganz sicher, daß, seitdem die Brownische Lehre bekannt worden ist, die Sterblichkeit im allgemeinen Krankenhause *nicht allein nicht zu, sondern abgenommen hat*; und *zweitens*, daß, bisher dort,

-
- a) Untersuchungen über Pathogenie. 1798. Von dem Einflusse der Brownischen Theorie in die praktische Heilkunde. 1798.
 - b) Magazin zur Vervollkommenung der theoretischen und praktischen Heilkunde. Von Dr. And. Röschlaub. Frankf. am Main. 1799. 3. Bände.
 - c) Prüfung des Brownischen Systems durch Erfahrung am Krankenbette. 1799. zu Bamberg.
 - d) Annales Instituti Medico — Clinici Würzburgensis, 1799. Würzburgi.
 - e) A' Werner Apologiájának második Tomussában, a' 480 dik levelen.

dort, wo die Brownische Heilart angewendet wurde, der Erfolg ganz für dieselbe spricht. Nebst diesem ist nöthig zu bemerken, daß die Gültigkeit einer Heilmethode nicht allein nach der Mortalität, sondern nach vielen andern Umständen, besonders aber nach der baldigen Herheilung der Patienten, nach der Abwendung der Gefahr eines Rückfalls, und anderen später gefährlich werdenden Krankheiten, abzumeßen ist.

Daß die Brownische Heilart in diesen Punkten, wenigstens in so fern man sie mit der gewöhnlichen Heilmethode vergleicht, nichts zu wünschen übrig lasse, gehört nicht hierher zu beweisen. Dies überläßt man der Zeit, welche nicht ermangeln wird, das *Publikum* über sein eigenes Interesse, in Rücksicht auf die Gesundheit aufzuklären.

Ezebből már, a' mik eddig elé-adattak, önként következik, hogy

I. A' Brown Theoriája igazi, és állandó fundamentomra vagon építve:

II. Ezeket a' fundamentomokat még eddig senki el-nem ronhatta;

III. Az Antibrowniánusok nem tudgyák, hogy mit tselekednek, mert azt nem értik, a' mit op-pugnálnak;

IV. A' betegeknel-is már eléggé meg-vagon próbálva a' Brown orvoslása;

V. A' Browniánusok több beteget gyógyitnak meg, mint az Antibrowniánusok;

VI. A' betegek a' Browniánusok' orvoslása alatt nem olly könnyen recidiválnak, hamarébb-is meg gyógyúlnak, és nem esnek ollyan következő beteg-

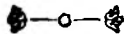
betegségekbe olly könnyen, a' mellyek sokszor az első betegségnél veszedelmesebbek.

De már még azt kérdezhetné valaki, hogy miért gyógyítanak meg az Antibrowniánusok-is sok betegeket? és ebből azt következtethetné, hogy tehát az Antibrowniánusok methodussa-is jó, és azért nints ok a' Browniánusok methodussára lépni, és az első methodust el-hagyni.

Az erősségű betegségek (*morbi flenict*) a' Browniánusoknál, és a' gyúlasztó betegségek (*morbi inflammatorii*) az Antibrowniánusoknál, érvágással, és gyengített orvosságokkal orvosoltatnak; tehát ezeket mind a' két rész egy formán, és jól gyógyítja; de a' Browniánusok ezeket a' betegséket az erősségű gyógyulásan; az Antibrowniánusok ellenben a' gyengeségű gyógyulásan, tudni illik az erősségű betegségből gyengeségű betegséget csinálván, vezetik az egészségre, ha tsak maga a' beteg a' gyengített orvosláit előbb el-nem hadgya.

A' Browniánusok meg-mutatták, hogy sokkal többek a' gyengeségtől függő betegségek, mintsem az erősségűek, és így hogy kevesebbet kell az *evacuansokkal* gyengíteni a' közönséges bevett módnál; és már ez-is az emberi nemnek igen nagy hasznára vagyon, és tsak ezért-is Brown örökös tiszteletre méltó.

Igaz ugyan, hogy az Antibrowniánusok is végtire a' gyengeségben erősített orvosláshoz fognak, és így sok betegeket megis gyógyítanak, de ekkor-is néha a' sok *evacuansokkal* előbb sokáig kénozzák a' betegeket, és néha igen későre-is fognak az erősített orvosláshoz, és akkor-is minden gyengeséget tsak egy formán gyógyítanak, jöllehet a' gyengeség nem egyféle, és azért egy formán minden gyengeség

ség meg sem gyógyíthatatik. Itten már a' Browniánusok sokkal szerentsébeök.

Hogy pedig az Antibrowniánusok sokszor a' rossz orvoslással is a' beteget meg-gyógyíttyák, azt Storck az 37-dik levelen ebben a' könyvben így fejt meg: — — és a' beteget bizonyosan meg-ölek, ha csak a' természetnek annyi ereje nem lesz, hogy nem csak a' betegséget, hanem az okatlan orvoslást is meg-győzhesse. De már ma az Antibrowniánusok is az *evacuatiókkal* valamennyire alább szálltak, és valamit a' Browniánusoktól csak tanóltak, ha szégyellik is azt meg-vallani.

Azt hinni, hogy a' Browniánusok sem eret nem vágnak; sem okádatatót nem adnak; sem nem laxálnak; sem nem izzasztanak; sem nem vizeltetnek; sem nem pöktetnek; sem vizes italakat nem rendelnek; sem specialis orvosságokat nem esmérnek; 's a' t. nagy balgatagság, tévelygés, és a' gyalázatos tudatlanságnak tagadhatatlan jele; mert a' Browniánusok azt taníttyák, hogy 1. az erősségű betegséget a' természeti grádusra le-kell húzni gyengítő orvoslással; 2. a' betegítő ösztönt el-kell rontani, el-kell gyengíteni, és ki-kell hajtani; 3. a' betegséget súlyosító ösztönt is el-kell rontani, el-kell gyengíteni, és ki-kell hajtani; 4. a' gyengeséget a' maga nemei szerént fel-kell emelni illendő ösztönökkel a' természeti grádusra. *Hazugság* tehát, hogy a' Browniánusok csak *stimulatorok* volnának, ök-is akkor, a' mikor szükséges, üresítnek, de csak ugyan mégis a' beteget ok nélkül nem gyengítettik. *Specificus stimulus* ugyan nem tartanak, a' mely csak egy részt ösztönözne, és az egész testet nem afficiálná; de azért tudgyák, hogy vagynak *specialis stimulusok*, a' mellyek az egész testet ugyan afficiálják, de mégis

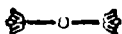
mégis valami különös részt inkább szeretnek, 's a' t. Itt-is tehát nagyon buknak az Antibrowniánusoknak objectioji.

De itten már tudni kell, hogy a' Browniánusok azt, a' mi jó az Antibrowniánusokban, meg-nem vetik, sött tisztelik, 's betsüllik azokat az okos Antibrownián sokat, a' kik nem veszekednek, nem motskolódnak, hanem olly okoson, 's vigyázva bannak a' betegekkel, a' mint *Störck Antal; Selle Christián*, és más ezekhez hasanló practicusok bannak. Az illyen tanittásak jók, és igen hasznosok, és igen szépen meg-egygyeznek a' Browniánusoknak tanittásokkal, még pedig úgy, hogy azokat igen könnyen lehessen az újjabb tanításokkal nagyobb tökéletességre hozni, és meg-gazdagítani, és ha-tettzik, egészízen új formába-is öltöztetni a' Brown módgya szerént.

Az-is tagadhatatlan igazság, hogy azok az *Orvosok*, a' kik elsőben jól meg-tanólták a' *mü præscribált* systémánkat, és azután jól meg-tanólyák a' Brown systémáját-is, és mind a' két módott az Ispotályokban a' magok tulajdon szemekkel jól meg-nézik, és okoson meg-fontolyák, sokkal jobb, és szerentséőbb *Orvosok* lesznek azoknál, a' kik sem az egygyiket, sem a' másikat nem-értik, és mégis tsufolódnak, motskolódnak, veszekednek, és azért, hogy mások a' Browniánusoknak tanittásokat jól meg-tanólták, kövötközendőképpen nálloknál többet tudnak, azokat úldezik. *Scientia non habet osorem nisi ignorantem*. A' tudományt csak a' tudatlan gyúlöli.

Nevettségre méltó dolog, hogy *Pesthen* még a' nevedékeny tanólyó *Orvosok*-is egynéhányon már magokat Antibrowniánusoknak declárálták, és a'

több

több tanuló Társaikat, a' kik mind a' két systémát tsendesen, békességesen, szorgalmatosan, és jól tanólyák, üldezik, gyalázzák, sem az egygyik, sem a' másik systémát nem tudván. Annak idejében el-nem fogom; mulatni ezeket a' nagy vitézeket, nagy és heves Antibrowniánus *Muskatérásokat* a' magok tulajdon muskétájokkal név szerént a' magyar olvasókkal meg-esmértetni. Azon alkalmatossággal azokat a' tsendes nevedékeny tanólyó Orvosokat-is név szerént ki-fogom tenni, a' kik mind a' két systémát szorgalmatosan, és jól tanólyák, és azért sokkal is hasznosobbak lesznek a' Publicumnak szolgálattýára azoknál az Antibrowniánus nagy bajnokoknál, a' kikre az hadakazó Orvosoknak valójában még semmi szükségek nem vólt.

Hogy pedig az Olvosok meg-tudhassák, hogy miből állyan ez az hires Brown systémája; azért a' *Második Részben* ki-adom az egész *Theoriát*; és annak utánna különösen ki-fogom adni a' *Praxist*-is éppen úgy, a' mint a' Browniánusok igen szerentésen gyakorolyák.

NYOMTATÁSBÉLI HIBÁK.

Levél.	Rend.	Hiba.	Olvosd.
7	— 3	magat - - -	magát
8	— 5	Vizkorságot - - -	Vizkorságot
—	— 24	hasnasok - - -	hasznasok
19	— 12	után - - -	úton
23	— 17	Ittem - - -	Itten
37	— 16	hetetik - - -	hetedik
45	— 21	levegöl - - -	levegőt
46	— 2	égettborrt - - -	égettborrt
47	— 2	lavegö - - -	levegő
57	— 15	a' lapon - - -	a' 84-dik lapon
58	— 31	Aa - - -	Az
59	— 1	mag-tartya - - -	meg-tartya
60	— 25	a' lapon - - -	a' 83-dik lapon
65	— 2	flastromokfon ta- nellákká - - -	flastromok fontá- nellákká
75	— 6	deliquiuem - - -	deliquium
76	— 19	hogjaghúzó - - -	hójaghúzó
77	— 24	geleisztákben - - -	geleisztákban
80	— 18	tsuk - - -	tsuklás
82	— 15	Rolandi - - -	Rulandi
94	— 7	meg-ersseödet - - -	meg-erössedet
—	— 28	mülik - - -	mulik
106	— 16	sebforrás - - -	sebforrást
107	— 2	exantematica - - -	exanthematica
—	— 13	Effant - - -	Effent
—	— 21	Ophthalmica - - -	Ophthalmica
109	— 12	tapasztalható - - -	tapasztalható
110	— 13	hidegleltös - - -	hideglelős
—	— 17	törréneteköl - - -	törrénetektől
111	— 18	Arcl ylohis - - -	Anchylohis
—	— 29	mentus - - -	meatus

<i>Levél.</i>	<i>Rend.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Olvasd.</i>
119	—	10 fál:alommal	fájdalommal
126	—	28 arangy-értől	aranyértől
136	—	31 féleltőbb	feleltőbb
137	—	28 bigj a	bigja
159	—	15 fel-gezjefszthetnék	fel-gerjefszthetnék
172	—	16 észre évése	észrevévése
175	—	22 Skrofuolusos	skrofulosusos
—	—	29 támadhadnak	támadhatnak
177	—	22 tsi össégtől	tsipösségtől
186	—	9 szalap	szálep
212	—	16 percipneumonia	peripneumonia
213	—	16 a' mértékben	mértékben
251	—	1 hasmanés	hasmenés
255	—	4 párcréásból	páncreáshól
—	—	7 avagy	vagy
261	—	20 jovososolt	javaslatt
262	—	23 széntén	szintén
269	—	23 Artide	Arthritide
270	—	4 Artithris	Arthritis
271	—	32 vekmerő	vakmerő
285	—	16 kezönségesen	közönségesen
341	—	15 melly	mélly
342	—	6 soha tással	sohajrással
355	—	29 és az	és
356	—	4 és avagy	avagy
366	—	8 mind	mint
381	—	9 t k	rik
386	—	30 egyedül	egyedül
392	—	7 ká lát	Skárlát
396	—	33 használtak	nem használtak
399	—	6 lágyítókötések	lágyltó kötések
400	—	12 izzasztók	izzasztók
404	—	20 természetűnek	természetnek
411	—	19 aztután	azután
417	—	8 hasmanésre	hasmenésre
4-3	—	5 pro ratio	pro ratione
—	—	27 Mustár	Mustár

Levél.	Rend.	Hiba.	Olvosd.
434	—	15 num.	— unum
442	—	15 tzomokan	— rzombokan
449	—	17 megf-zárasztatik	— meg-fzáraztatik
458	—	5 asthemia	— asthenia
—	—	15 astemia	— asthenia
464	—	11 gyengeség jár	— gyengeséggel jár
466	—	8 asthemicus	— asthenicus
—	—	9 asthemia	— asthenia
—	—	10 asthemia	— asthenia
474	—	10 A' főnek	— A' főnek
475	—	5 's gyomorban	— 's a' gyomorban
478	—	7 epispaftiukummal	— epispaftikummal
482	—	31 győzoktól	— gőzöktől
492	—	12 sugárat	— sugár
—	—	31 egynehány	— egynehány
495	—	26 hajlandóságból	— hajlandóságból
496	—	12 orvossá	— orvosságok
505	—	31 akadályoztattya	— akadályoztattya
506	—	30 avgy	— avagy
507	—	10 tamadnak	— támadnak
508	—	2 okat-is	— okakat-is
510	—	24 gytötör	— gyötör
519	—	25 kévéna	— kévána
521	—	5 erőszakos	— erőszakos
525	—	25 továb	— tovább
541	—	21 nagy	— vagy
561	—	1 nek	— töröld-el, mert nem ide való.
569	—	4 des Ansehen	— das Ansehen
571	—	8 nagyohb	— nagyobb
572	—	32 recdiiváznak	— recidiváznak
575	—	7 Antibrownián sokat,	— Antibrowniánusokat.

A' többit a' Olvosó is könnyen meg-jobbithattya.

